

STUDIA WARMIŃSKIE
TOM XVII

STANISLAI HOSII
CARDINALIS ET EPISCOPI VARMIENSIS

EPISTOLAE

ET QUAE AD EUM SCRIPTAE SUNT TUM ETIAM EIUS
ORATIONES LEGATIONES
1525—1579

- T. I Stanislai Hosii S.R.E. Cardinalis Maioris Poenitentiarii Episcopi Varmiensis (1504—1579) et quae ad eum scriptae sunt epistolae tum etiam eius orationes legationes (1525—1551). Ediderunt Franciscus Hipler et Vincentius Zakrzewski. Cracoviae 1879.
- T. II Stanislai Hosii S.R.E. Cardinalis Maioris Poenitentiarii Episcopi Varmiensis (1504—1579) et quae ad eum scriptae sunt epistolae tum etiam eius orationes legationes (1551—1558). Ediderunt Franciscus Hipler et Vincentius Zakrzewski. Cracoviae 1886—1888.
- T. III Pars I Stanislai Hosii Cardinalis et Episcopi Varmiensis epistolae ab eo scriptae et ad eum datae, 10 V 1558—31 VIII 1560. Edidit Henricus Damianus Wojtyńska CP. *Studia Warmińskie*, vol. XVII Olsztyn 1980.
- T. III Pars II Stanislai Hosii Cardinalis et Episcopi Varmiensis epistolae ab eo scriptae et ad eum datae, 1 IX 1560—19 VIII 1561. Editionem curat H.D. Wojtyńska CP. In praeparatione.
- T. IV Pars I—II Stanislai Hosii Cardinalis et Episcopi Varmiensis epistolae ab eo scriptae et ad eum datae, 20 VIII 1561—31 XII 1563. Editionem curat H.D. Wojtyńska CP. In praeparatione.
- T. V Stanislai Hosii Cardinalis et Episcopi Varmiensis epistolae ab eo scriptae et ad eum datae anno 1564. Edidit Aloysius Szorc, *Studia Warmińskie*, vol. XIII Olsztyn 1976.
- T. VI Stanislai Hosii Cardinalis et Episcopi Varmiensis epistolae ab eo scriptae et ad eum datae anno 1565. Edidit Aloysius Szorc, *Studia Warmińskie*, vol. XV Olsztyn 1978.
- T. VII et sequentes in praeparatione.

KORESPONDENCJA

Stanisława Hozjusza
kardynała i biskupa warmińskiego

TOM III
(1558—1561)
CZĘŚĆ I
(10 V 1558 — 31 VIII 1560)

OPRACOWAŁ HENRYK DAMIAN WOJTYSKA CP

WARMIŃSKIE WYDAWNICTWO DIECEZJALNE
OLSZTYN 1980

ZESPÓŁ REDAKCYJNY ROCZNIKA „STUDIÓW WARMIŃSKICH”

Redaktor naczelny: ks. Alojzy Szorc
Zastępca red. nac.: ks. Jerzy Podolecki
Sekretarz redakcji: ks. Stanisław Kozakiewicz
Adres redakcji: 10-516 Olsztyn, Pl. Bema 2
Adres administracji — Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne,
10-025 Olsztyn, ul. Staszica 5

ZESPÓŁ REDAKCYJNY TOMU XVII
„STUDIÓW WARMIŃSKICH”

Redaktor: ks. Stanisław Kozakiewicz
Redaktor techniczny: ks. Piotr Ilwicki
Korekta tekstów łacińskich — s. Ambrozja Kalinowska OSB
Korekta tekstów niemieckich — s. Kamila Wiśniewska OSB
Reprodukcje fotografii: Ryszard Czerwiński
Nihil obstat
ks. dr Jerzy Wirszyło, cenzor
Imprimatur
† Jan Oblak, Biskup Warmiński
ks. Wiesław Więcek, Kanclerz Kurii

WARMIŃSKIE WYDAWNICTWO DIECEZJALNE

10-025 Olsztyn, ul. Staszica 5

Nakład 956+44. Format B5. Papier 80 g, kl. III. Ark. wyd. 45,75. Ark. druk. 40.
Oddano do składania 18 VIII 1980. Podpisano do druku 20 III 1983. Druk ukończono
w maju 1983.

Olsztyńskie Zakłady Graficzne im. Seweryna Pieniężnego.

10-417 Olsztyn, ul. Towarowa 2, L. dz. 1787/K

I-6 Index 37673

SPIS TREŚCI

	str.
WSTĘP	7
SUMMARIUM	29
ZUSAMMENFASSUNG	30
BIBLIOGRAFIA	
1. Publikacje, w których drukowano korespondencję Hozjusza	32
2. Częściej cytowana literatura pomocnicza	33
WYKAZ DOKUMENTÓW	35
WYKAZ RĘKOPISÓW ARCHIWALNYCH I BIBLIOTECZNYCH ZAWIERAJĄCYCH PUBLIKOWANĄ KORESPONDENCJĘ	42
WYKAZ SKRÓTÓW	
1) nazw pism seryjnych, archiwów i bibliotek	45
2) tekstowych	45
DOKUMENTY	47
DODATEK I	418
DODATEK II	439
INDEKSY	
rzeczowy	444
cytatów z Pisma św.	455
osób	455
ILUSTRACJE	465

WSTĘP

I. Życie i działalność Stanisława Hozjusza od maja 1558 do sierpnia 1560 r. — II. Twórczość epistolarna biskupa warmińskiego w tym okresie. — III. Korespondencje i korespondencja. — IV. Zasady edycji.

Niniejsza pierwsza część trzeciego tomu korespondencji Stanisława Hozjusza stanowi bezpośrednią [chronologicznie i w numeracji] kontynuację AU-owskiej edycji *Stanislai Hosii [...] et quae ad eum scriptae sunt epistolae*, które ukazały się w Krakowie w latach 1879—1888, wydane przez F. Hiplera i W. Zakrzewskiego¹. Przyjmując zastosowane przez tych wydawców kryteria logicznego podziału publikowanego materiału, zdecydowano się wydać w tomie trzecim całą korespondencję biskupa warmińskiego od jego wyjazdu z Lidzbarka do Rzymu w maju 1558 r. do faktycznego objęcia funkcji legata papieskiego na soborze w Trydencie w sierpniu 1561 r. (cały okres trydencki, 1561—1563, będzie publikowany w tomie IV). Okres ten obejmuje krótką misję królewską i pobyt w Wiedniu na przełomie czerwca i lipca 1558 r., pobyt w Rzymie od września 1558 do marca 1560 r. oraz nuncjaturę wiedeńską od kwietnia 1560 do lipca 1561 r. Z tego czasu zachowało się prawie 950 listów napisanych przez Hozjusza, względnie do niego adresowanych. Stanowi to materiał wystarczający na dwa tomy, ale niemożliwy do logicznego podziału na dwie mniej więcej równe części, ponieważ z okresu rzymskiego zachowało się tylko 138 listów, reszta zaś pochodzi z czasów wiedeńskich. Zdecydowano się przeto, w celu uniknięcia dysproporcji i zachowania równocześnie logiki podziału, zmieścić cały ten materiał w jednym tomie, dzieląc go jedynie na dwie równe części według kryterium wyłącznie materialnego (mniej więcej równa ilość stron), podobnie jak to uczynili Hipler i Zakrzewski w tomie drugim. Zachowano przeto w obydwu częściach ciągłą numerację dokumentów. Ze względów praktycznych natomiast (edycja ukazuje się w periodyku „*Studia Warmińskie*”, posiadającym własne normy wydawnicze; między ukazaniem się jednej i drugiej części przewidziany jest odstęp kilku lat) zdecydowano się dać każdej części własny wstęp, wykaz wykorzystanych źródeł archiwalnych, bibliografię oraz indeksy.

I. ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ STANISŁAWA HOZJUSZA OD MAJA 1558 DO SIERPNI 1560 R.

Projekt wyjazdu biskupa warmińskiego do Rzymu zrodził się już w styczniu 1556 r., w czasie jego spotkania z nuncjuszem Alvise Lippo-

¹ Szczegółowo omawia historię i problemy tej edycji A. Szorc w HE V s. 7—17. Z przytoczonej przez niego dokumentacji wynika jak wielkie znaczenie dawał zarząd PAU zwłaszcza tomowi trzeciemu, który był przygotowywany przez Józefa Korzeniowskiego i miał obejmować całą korespondencję rzymską, wiedeńską i trydencką (!).

mano w Warszawie. Zniechęcony bezskutecznością swej walki o katoliczność Elbląga, miał wyrazić wówczas chęć spędzenia reszty życia w Wiecznym Mieście. Lippomano przyklasnął tej myśli, widząc możliwość wykorzystania gorliwego biskupa do pracy w Congregazione di Riforma w kurii². W efekcie, po powrocie nuncjusza do Rzymu w czerwcu 1557 r., Paweł IV zdecydował się wezwać Hozjusza do kurii, by wraz z innymi biskupami, pochodzącymi z krajów zagrożonych przez reformację, służył mu radą w przeprowadzaniu reformy Kościoła, bez uciekania się do soboru. Trzykrotnie wzywany listami papieskimi z 22 X i 18 XII 1557 r. oraz 8 III 1558 r.³, zdecydował się wreszcie po Wielkanocy 1558 r. wyruszyć. Po uzyskaniu pozwolenia królewskiego z 16 IV 1558 r.⁴, mianował kustosa kapituły fromborskiej Eustachego Knobelsdorfa swoim wikariuszem-zarządcą diecezji na czas nieobecności⁵, 11 maja wydzierżawił dobra biskupie kapitule⁶, i pozostawiając najważniejsze dyspozycje w sprawie zarządu diecezją oraz uporządkowania stosunków sąsiedzkich z Prusami Książęcymi [nry 1—3, 5]⁷, wyruszył w podróż z Lidzbarka 12 lub 13 V 1558 r. [nr 3].

Podróżując przez Poznań (był tu 20—22 V)⁸, Wrocław i prawdopodobnie Pragę, dotarł 11 czerwca 1558 r. do Wiednia [nr 10], gdzie w dniach 23 VI — 2 VII wypełnił wspólnie z przebywającym tam jako poseł Marcinem Kromerem powierzoną sobie jeszcze 26 IV 1558 r. misję królewską⁹ złożenia Ferdynandowi Habsburgowi oficjalnych gratulacji z racji nadania mu przez stany Rzeszy godności cesarskiej [nr 6] oraz uzyskania jego interwencji u króla hiszpańskiego Filipa II w sprawie rewindykacji włoskiego spadku po zmarłej 20 XI 1557 r. królowej Bonie [nr 7]. Rozmowy prowadzone wówczas w tej sprawie doprowadziły do nominacji cesarza na kompromisowego arbitra w owym mało znanym sporze polsko-hiszpańskim [nr 12], który wówczas był dopiero w stadium początkowym. Obietnicami zbył natomiast Ferdynand I dołączoną w ostatniej chwili dla misji Hozjusza prośbę królewską o poparcie cesarskie dla zdecydowanego stronnika Polski, komtura Kacpra von Münster, wypędzonego z Inflant przez wielkiego mistrza kawalerów mieczowych Wilhelma von Fürstenberga [nry 8, 13]. Był to również drobny epizod zaczynającej się dopiero wielkiej rozgrywki polsko-moskiewsko-szwedzkiej o Inflanty, albo dokładniej o *Dominium Maris Baltici*, w której usiłował wygrywać atuty w interesach Rzeszy. Temat ten będzie niejednokrotnie wracał jeszcze w późniejszych rozmowach Hozjusza prowadzonych w Rzymie.

Sytuacja stworzona w Prusach Książęcych po sekularyzacji Krzyżaków i lennym hołdzie Albrechta Hohenzollerna w Krakowie w 1525 r. była również powodem wykrętnego uzależnienia przez cesarza od decyzji Sejmu Rzeszy jego zgody na objęcie przez Albrechta dóbr odziedzicz-

² Lippomano do C. Carafy, Warszawa 30 I 1556. Simancas, Libros de Berzosa, leg. 2003 k. 173v.

³ Listy z 18 XII 1557 i 8 III 1558 są wydane w HE II s. 931 i 955. List z 22 X 1557 r. bezskutecznie poszukiwany przez Hiplera i Zakrzewskiego, znajduje się w minucie w AV, Armadium 42, rkps 10 k. 218r-v.

⁴ Zob. HE II s. 960.

⁵ Zob. E. Wermter: *Eustachius von Knobelsdorff* s. 93—111.

⁶ Dokument w HE II s. 1033—1037.

⁷ Wszystkie referencje do dokumentacji publikowanej w niniejszym tomie podaje *in corpore*, odsyłając do numerów odnośnych dokumentów.

⁸ Zob. *Acta capitulorum saeculi XVI selecta*. Ed. B. Ulanowski. Vol. I. Pars I. Cracoviae 1908 s. 159.

⁹ Instrukcja Zygmunta Augusta w HE II s. 965.

nych w Niemczech po margrabim brandenburskim Albrechcie Młodszym [nry 9, 14] oraz na zniesienie aktu banicji rzuconej na niego jako odstępcę w 1536 r. przez ces. Karola V [nry 15—18]. Sprawy te zostały zlecone Hozjuszowi przez króla w ostatniej chwili przed wyjazdem na skutek próśb samego księcia pruskiego [nry 1, 2, 5] i wydaje się z przebiegu ich załatwiania, że nie były one dla Zygmunta Augusta aż tak ważne jak sprawa barska (spadku po Bonie). W sumie można więc ocenić okazyjny epizod poselski Hozjusza w Wiedniu jako w zasadzie udany (co później podkreśli król w dalszych pertraktacjach) i znaczący w jego, uważanym dotąd za wyłącznie prywatny, wyjeździe do Rzymu w 1558 r.

Załatwiwszy te sprawy, uznał Hozjusz — zgodnie z instrukcją królewską z 26 IV 1558 r. — swe poselstwo wiedeńskie za zamknięte i po odesłaniu połowy orszaku do Polski, w 20 koni [nr 21] wyruszył ok. 20 VII w dalszą drogę do Italii trasą na Villach (24 VII był w Rosenfeld, 8 VIII w Sucillo). Omijając Padwę i Bolonię z obawy przed polskimi scholarami, którzy zamierzali tłumnie dołączyć się do jego orszaku [nr 21], dotarł do Rzymu dopiero 1 IX 1558 r. [nr 22]. Przez papieża został przyjęty dopiero 25 września. Już w tej pierwszej rozmowie potwierdził Paweł IV główny cel sprowadzenia go do Rzymu. Biskup nie tylko musiał szczegółowo przedstawić sytuację Kościoła w Polsce [nry 24, 25], ale także został obarczony delikatnymi dłań konsultacjami o sprawach ogólnych Kościoła, jak „uzurpacja” godności cesarskiej przez Ferdynanda I [nry 24, 26, 46] i coraz częstsze później opiniowanie w sprawach teologii protestanckiej, zwłaszcza od czasu, gdy jego pisma stały się niezwykle modną lekturą prominentów i teologów rzymskich. Dały mu one wyjątkowo dobrą pozycję nie tylko w kurii [nry 32, 46, 47], ale także i w całej Europie [nry 38, 41, 46, 47, 52] i stały się niewątpliwie bezpośrednią przyczyną zawrotnej kariery kościelnej. Zapoczątkowały ją — sygnalizowane już w miesiącu przybycia do Wiecznego Miasta — zamiary Pawła IV obdarzenia go godnością kardynalską, którą — jak można wyczytać z tonu jego listów — był Hozjusz wyraźnie zainteresowany [nry 33, 34, 36, 67]; bronił się jednak przed nią [zwl. nr 37], niepewny reakcji króla i ostrzeżany listami przyjaciół [nry 28, 29, 31, 32, 44, 68].

Kapelusza kardynalskiego, pomimo że w Rzymie wciąż mówiło się o nim, nie doczekał się jednak biskup warmiński za życia Pawła IV. Przez długi czas nie udawało mu się też uzyskać następnej audyencji u papieża, by dowiedzieć się co ma właściwie w Rzymie robić, gdyż faktycznie projekt reformowania Kościoła bez soboru spalił na panewce, utrudniany najpierw przez zdecydowanie wrogi stosunek Pawła IV do Habsburgów i przez wszechwładnych nepotów papieża, a potem przez niepokoje spowodowane wykryciem ich nadużyć i wypędzeniem z Rzymu. W tej sytuacji Hozjusz nie widział sensu swojego tkwienia w Wiecznym Mieście i dlatego od lutego 1559 r. zaczął myśleć o powrocie do Polski, powstrzymywany na razie niepewnością co do rezultatów burzliwego sejmiku piotrkowskiego [nry 53, 54], lecz przynaglany jednocześnie gwałtownie pogarszającą się sytuacją finansową [nry 46, 53, 60, 80, 80, 91]. Od marca 1559 r. zaczął wprost starać się o pozwolenie na powrót, zwłaszcza gdy 21 III 1559 r. Paweł IV kategorycznie nakazał wyjechać z Rzymu do swoich diecezji wszystkim biskupom rezydencjalnym [nry 62, 64]. Pozwolenie takie uzyskał 28 IV [nry 73, 74], ale już następnego dnia zostało ono wycofane [nr 75], rzekomo z powodu braku reakcji Zygmunta Augusta na zajęcie gwałtem przez Uchańskiego katedry we Włocławku. Od tej pory aż do końca swego życia (zm. 19 VIII 1559) Paweł IV odmawiał

Hozjuszowi możliwości wyjazdu, podtrzymywany w tym przez serdecznych przyjaciół biskupa, zwłaszcza Lippomana i kard. Jakuba Puteo [nr 62, 65].

Przyjaciółmi był zresztą Hozjusz już od początku pobytu w Rzymie otoczony wieloma. Oprócz wspomnianych Lippomana i Putea oraz kilku innych dygnitarzy kurialnych, byli to przeważnie mniejszej rangi hierarchicznej ludzie nauki, zwłaszcza związani z Biblioteką Watykańską miłośnicy starych rękopisów, filologowie i edytorzy, tacy jak prefekt biblioteki Wilhelm Sirleto, sekretarze papiescy Jan Franciszek Commendone i Antoni Fioribello oraz sekretarze znaczniejszych kardynałów: Latino Latini, Juliusz Pogiani, Gabriel Faerno, Oktawiusz Bagato zw. Pantagato, zdolni teologowie hiszpańscy: Jakub Nogueras i Franciszek Torres, który też zamieszkał w jego domu [nr 84] i wreszcie poseł portugalski w Rzymie Wawrzyniec Perez [nr 310].

Ich częste spotkania przy biesiadnym stole Hozjusza, których echem są jamby Latiniego [D 3], *doctae conversationes* i brak innych czasochłonnych zajęć, pozwoliły naszemu biskupowi wykorzystać pobyt w Rzymie przede wszystkim na przemyślenia i uzupełnienia nowymi bogatymi materiałami patrystycznymi, dostarczonymi przez kolegów z Watykanu oraz na zabieganie o nowe edycje jego traktatów teologicznych. Największym echem odzywa się w zachowanej korespondencji krzątanie wokół wiedeńskiej reedycji koronnego dzieła biskupa *Confessio catholicae fidei christiana*, którą jeszcze w czasie drukowania uzupełniał i ulepszał [nry 32, 36, 42, 47, 59, 62, 67, 93, 96, 112, 116]. Jednocześnie jednak zabiegał o jej oraz traktatu przeciw Brenzowi nowe wydania u Materna Cholina w Kolonii [nry 46, 49, 54—56, 93, 116] i u Steelsa w Antwerpii [nr 116] oraz o tłumaczenia na języki niemiecki i polski [46, 63, 67, 74, 93, 112]. W Rzymie też rozpoczął pisać w sierpniu 1559 r. dziełko *De oppresso Dei Verbo* — odpowiedź na krytykę reformatora Jana Łaskiego, skierowaną przeciw jego wcześniejszemu traktatowi *De expresso Dei Verbo* [nry 84, 86]. Przerwał jednak pisanie dowiedziawszy się o śmierci adwersarza 8 I 1560 w Pińczowie [nr 132], tak że dokończone dopiero kilka lat później, mogło ukazać się ono w druku dopiero pośmiertnie¹⁰. W Wiecznym Mieście rozpoczął też drukować Hozjusz w grudniu 1558 drugie wydanie *De expresso Dei Verbo* [nry 49, 51].

Jednak uprawianie teologii w Rzymie, pod okiem największego inkwizytora wśród papieży, Pawła IV, nie było rzeczą łatwą i bezpieczną. Sam nasz biskup musiał się niejednokrotnie tłumaczyć z niezbyt jasno sformułowanych twierdzeń [46], wycofywać z pochwał dawanych umieszczonemu na nowo wydanym *Indeksie* (styczeń 1559) umiłowanemu niegdyś mistrzowi Erazmowi z Rotterdamu [53, 78], czy z drżeniem oczekiwać na ostateczny los z trudem przygotowanego w oficynie rzymskiej Błada wydania *De expresso*, które omal nie zostało skazane na spalenie w styczniu 1559, ponieważ zabrakło w nim wymaganego *imprimatur* [49].

Sam bezkompromisowy i nie lubiący półśrodków w sprawach religijnych i etycznych, patrzył z rezerwą na coraz bardziej drakońskie metody postępowania papieża Carafy w jego „szpitalu doktora Ripety”, tzn. w więzieniu inkwizycji przy Via della Ripeta, skąd też wielokrotnie usiłował wydobyć nawet wrogiego sobie byłego kanonika warmińskiego Aleksandra Sculteti [56, 58, 59, 68]. Nie pochwalał jednak gwałtownej reakcji ludu przeciw znienawidzonemu za swą srogość papieżowi, po któ-

¹⁰ Zob. HO II s. 1—61.

rego śmierci 19 VIII 1559 r. niszczone wszystko, co go przypominało [87].

W czasie sześciomiesięcznego konklawe, z którego dopiero 26 XII 1559 roku wyszedł jako Pius IV przyjazny mu kard. Jan Anioł de'Medici [117], nie zmienił zasadniczo Hozjusz stylu życia. Usiłował wprawdzie zachęcać konklawistów do szybszego wyboru papieża, strasząc ich wyjazdem z Rzymu, ale czynił to chyba bez większego przekonania, ponieważ naprawdę chciał osobiście powitać nowego papieża; tym bardziej że zanosilo się iż będzie nim jego serdeczny przyjaciel Puteo [91]. Konklawe to wytyczyło zresztą dalszy kierunek jego kariery. Hozjusz dowiedział się w czasie jego trwania, że kardynałowie zobowiązali przyszłego papieża do ponownego zwołania soboru i do mianowania jego legatem-teologiem właśnie biskupa Warmii [118]. O udzieleniu pozwolenia na powrót nie mogło już być mowy, ani w czasie konklawe, ani po wyborze Piusa IV. Wstępem do legacji soborowej stało się powierzenie Hozjuszowi na konsystorzu 2 II 1560 r. funkcji nuncjusza przy dworze cesarskim w Wiedniu, postanowionej przez papieża już na początku stycznia [121] i zaakceptowanej przez kardynałów dzięki poparciu nowego admiratora Warmińczyka, kard. Krzysztofa Madruzzo [119, 126, D 10].

Tak w połowie marca 1560 r. kończy się półtoraroczny, niezwykle ważny w życiu Hozjusza epizod rzymski, znaczący — poza intensywną aktywnością literacką — także działalnością na rzecz Polski, której interesy na swój sposób usiłował w Rzymie załatwiać. To właśnie on przyczynił się najbardziej do zatwierdzenia we wrześniu 1558 r. podkanclerzego Jana Przerembskiego jako koadiutora abpa Dzierzgowskiego z prawem następstwa po nim na stolicy prymasowskiej [24, 25, 27]; on pomagał bardzo intensywnie posłom królewskim J. Wysockiemu i A. Konarskiemu oraz agentowi L. Monti w dalszych pertraktacjach o zwrot spadku po Bonie [24, 32, 34, 93] i doprowadził przynajmniej do odzyskania w 1560 r. części jej ruchomości [95, 96, 107]¹¹; on także jest współautorem nieco komicznego, ale dającego dowód dużego patriotyzmu epizodu, który rozegrał się w konklawe ok. 10 XI 1559 r. na skutek pogłoski o przekazaniu przez kardynałów dóbr Bony w Księstwach Bari i-Rossano Carafom [102, 110, D 7].

Enigmatyczne było natomiast zachowanie się Hozjusza wobec nominacji, a następnie zajęcia siłą w kwietniu 1559 r. biskupstwa wrocławskiego przez J. Uchańskiego. W zasadzie potępiał ten czyn z oburzeniem, ale jednocześnie — znając stosunek króla do tej sprawy — zabiegał ubocznie o jego zatwierdzenie [24, 25, 59], rezerwując zdecydowaną wrogość tylko dla Mikołaja Radziwiłła Czarnego [24, 53, 69] i dosyć ostro krytykując Zygmunta Augusta — nawet w listach wprost do niego pisanych — za zbyt uleganie temu „księciu heretyków” [71, 74, 79, 85, 86, 89, 90, 97, 112]. Najczęściej jednak wykorzystywano wpływy Hozjusza w kurii do uzyskania konkretnych przywilejów beneficjalnych, zwłaszcza kanonikatu zarezerwowanych Stolicy Apostolskiej m.in. dla niejakiego Wierzby [40, 46], Karnkowskiego [31, 66], Kuczborskiego, Grodeckiego, Modliszewskiego [121—139] i innych. Popierał także biskup w rocie spór kapituły krakowskiej z Bonerami [35, 48, 69].

Jedną z naczelných trosk Hozjusza było właściwe funkcjonowanie życia jego diecezji w czasie jego nieobecności, i to nie tylko w sprawach materialnych, z których na czoło wybijają się zabiegi o uzyskanie kró-

¹¹ Obszerna dokumentacja dotycząca wyegzekwowania tych sum będzie drukowana w następnym tomie.

lewskiego zwolnienia od kontrybucji państwowych, zwłaszcza po spaleniu się zamku w Lidzbarku [96, 97, 101], oraz interwencje w sprawie zagrabionej przez urzędnika pruskiego W. Schonewiese łąki [71, 72, 82], ale także troska o duchowe oblicze diecezji [żądanie święceń od Leomana, nr 115], której najmocniejszym akcentem były starania o sprowadzenie jezuitów do Braniewa lub Barczewa [77], i w ogóle do Polski [93, 112], nie mówiąc już o zabiegach w celu wymuszenia od Pawła IV wysłania nuncjusza do naszego kraju [49, 58].

Niemal diametralnie różny od rzymskiego był styl życia i rodzaj aktywności Hozjusza w okresie wiedeńskim. Wysłany głównie w celu nawiązania zerwanych przez Pawła IV relacji Stolicy Apostolskiej z cesarzem Ferdynandem i uzyskania jego poparcia dla idei soboru powszechnego oraz utwierdzenia w katolicyzmie protestantyzującego syna i następcy cesarza, króla Czech, Maksymiliana [nr 182, 195], zatroszczył się biskup przede wszystkim o uzyskanie zgody króla polskiego na wypełnianie swej misji [162], popierany listami papieskimi, skierowanymi także od abpa Przerembskiego [D 8] i kapituły warmińskiej [D 11]. Użytkowskawy ją [162], pomimo paszkwilanckiej kontrakcji Vergeria [167], wyruszył z Rzymu prawdopodobnie 20 III 1560 r. [139] i podróżując przez Montefiascone, Florencję, Bolonię, Mantuę oraz Trydent, dotarł 6 kwietnia do Innsbrucka. Stąd, po złożeniu wizyt córkom cesarza i regentom Tyrolu [152—154], udał się 10 kwietnia do Monachium, gdzie spędził ostatnie dni Wielkiego Tygodnia i Święta Wielkanocne (12—15 kwietnia). W drugi dzień świąt, 15 IV, przeprowadził rozmowy na temat sytuacji kościelnej w Niemczech i Bawarii z księciem Albrechtem V i jeszcze tego samego dnia wyruszył (od Wasserburga łodziami) przez Passau i Linz do Wiednia, dokąd dotarł 21 kwietnia [161].

Pierwszym i dominującym — także w późniejszych pertraktacjach — przedmiotem działalności naszego nuncjusza w naddunajskiej stolicy były próby nawrócenia Maksymiliana. Rozmowy z nim, poczynawszy od pierwszej w dniu 27 IV, prowadził jednak w sposób tak bezpardonowy [161, 170, 192, 228, 325], że król zaczął wkrótce w ogóle ich unikać, a Rzym musiał przypominać swojemu przedstawicielowi, że w tym przypadku należy działać łagodnie i z większą dozą dyplomacji [192, 212, 240, 253]. Jednego w tej sprawie nie można odmówić Hozjuszowi — niemal tragicznego zaangażowania, które kazało mu szukać pomocy nawet u wpływowego ministra Filipa II hiszpańskiego, A. Perennota de Granvelle [239].

Jeszcze mniej udaną była pierwsza interwencja Hozjusza w sprawie soboru. Zamiast nalegać na cesarza, by wyraził zgodę na jego wznowienie w Trydencie [205, 219], nuncjusz skoncentrował się na polemice z całym drugorzędnymi sformułowaniami listu cesarskiego z 21 VI 1560 r., w którym Ferdynand zupełnie ominął problem soboru [242, 246, 247]. Pius IV uznał, że biskup warmiński nie orientuje się w ogóle jak należy tę sprawę załatwiać¹² i postanowił zlecić część jego zadania najpierw okazynie jadącemu do Wiednia w orszaku swego nepota biskupowi Korneliuszowi Musso [268], a potem — pod koniec lipca 1560 r. — specjalnie wyznaczonemu współnuncjuszowi biskupowi Zachariaszowi Delfino [290,

¹² Posel cesarski w Rzymie Prosper d'Arco pisał do Ferdynanda I w dniu 19 VII 1560 r.: *qui si dice che el residente [Hosius] é troppo austero et pocho al proposito per questi tempi che correno* (Sickel s. 92). L. Pastor, komentując ten właśnie błąd Hozjusza, pisze że *in den folgenden Verhandlungen erwies sich dieser als seinen Aufgaben keineswegs gewachsen* (*Geschichte der Päpste* VII s. 151).

316, 329]. Hozjusz zrozumiał, że Rzym zawiódł się na nim jako dyplomacie. Ponieważ na dodatek już od samego początku toczył z kurią desperacką i nie wolną od obopólnych pomyłek i nieporozumień walkę o podniesienie miesięcznej pensji z 200 na 300 florenów, gdyż wydatki reprezentacyjne zmuszały go do znacznych wkładów z własnej, coraz bardziej pustej kiesy [wydał podobno ze swego ok. 6 tys. dukatów — nr 282], przeto zrażony niepowodzeniami dyplomatycznymi i trudnościami finansowymi, zaczął od 10 VII 1560 r. zabiegać o zwolnienie z nuncjatury, wyrażając przy okazji wiele gorzkich opinii o metodach dyplomatycznych i skąpstwie kurii rzymskiej [271, 305, 308, 315—317].

Jednak papież, a zwłaszcza kardynałowie Puteo i Truchsess, wcale wycofania Warmińczyka z Wiednia nie chcieli. Przygotowywali go do udziału w soborze [332] i doceniali chyba — mimo innych niepowodzeń — gorliwe zabiegi u biskupów i książąt Rzeszy [passim] oraz króla i biskupów polskich [220, 258, 261], a nawet także i u książęcej pary pruskiej [312, 313] by doprowadzić do jego wznowienia, zwłaszcza przez gorliwie propagowaną krucjatę modlitw i wyproszony specjalnie na tę okazję odpust tzw. jubileuszowy (listy do prawie wszystkich biskupów niemieckich oraz wrocławskiego i wileńskiego). Nie uszły także uwadze kolegium kardynalskiego jego zabiegi o oddalenie z dworu króla Maksymiliana i dziedzictw Habsburgów predykanta protestanckiego Pfausera [142, 153, 156, 178] i innych żarzących nowinkami duchownych i wiernych [dekret banicyjny, nr 284], troska o reformę obyczajów kleru diecezjalnego [nry 181, 183, 198, 305, 308]¹³ i zakonnego [242, 275], zwrócenie uwagi i wysiłków na przywrócenie dawnej świętości kultu i służby Bożej [156, 297, 322], zabiegi o obsadzenie wakujących od lat ze szkodą dla Kościoła biskupstw węgierskich [208, 209, 303]¹⁴, zapoczątkowane zresztą jeszcze w czasie pobytu w Rzymie [58—60], próby oczyszczenia uniwersytetu wiedeńskiego od wykładców skłaniających się do protestantyzmu [250, 297, 303, 317, 323] i wreszcie wkład w realizację podjętego przez cesarza na początku lipca 1560 r. projektu wznowienia zniesionego przed 150 laty arcybiskupstwa praskiego [281, 282, 287].

Szczególnie gorliwie traktował Hozjusz w czasie nuncjatury wiedeńskiej punkt piąty swej instrukcji poselskiej — włączony zresztą do niej na jego własną prośbę — zabieganie o interwencję cesarza w sprawie Bari i sum neapolitańskich [171, 182, 186]. Dwór polski był szczegółowo przez niego informowany o wszystkich wydarzeniach i interwencjach w tej sprawie, a za zwrócenie uwagi na próby wytargowania Bari i Rosano przez księcia Oktawiusza Farnese i kontrowanie ich otrzymał nawet specjalne uznanie króla Zygmunta Augusta [326, 330, 331]. Nie zaniedbywał także spraw swej diecezji interweniując znów kilkakrotnie w sprawie kontrybucji i dalszej odbudowy zamku lidzbarskiego, jeszcze raz przypominając kapłańskie obowiązki Leomanowi [256] i pertraktując nadal z kapitułą o sprowadzenie jezuitów na Warmię [174]. Chęć szczegółowego poznania życia diecezji po 2 latach nieobecności była powodem wezwania do Wiednia w maju 1560 r. jej administratora Eustachego Knöbelsdorfa [175, 312].

To żywe poczucie odpowiedzialności pasterskiej łączył Hozjusz tak-

¹³ Poparcie postulatów abpa Salzburga Michała von Kuenburga i synodu salzburskiego z 5 V 1560 r.

¹⁴ Przy okazji dał Hozjusz w swych listach jedną z nielicznych charakterystyk całego ówczesnego episkopatu w dziedzictwach Habsburgów, m.in. znamiennej ocenę życia i działalności biskupa wrocławskiego Baltazara z Promnicy (zob. nr 303).

że — rzecz dyplomatom papieskim tamtych czasów nie znana — z funkcją nuncjusza. Dowodem tego są nie tylko wyżej wymienione inicjatywy duszpasterskie, ale także własny udział w modlach i nabożeństwach, połączony z osobistym udzielaniem sakramentów św., zwłaszcza w preferowanym przez siebie kościele jezuitów wiedeńskich [D 12], u których też zebrał pierwszy owoc swych pasterskich wysiłków w postaci konwersji młodego syna wielmoży polskiego Piotra Zborowskiego [274]. W sumie więc także i w tym pierwszym samodzielnym okresie nuncjatury wiedeńskiej (od września 1560 r. będzie dzielił urząd z Z. Delfino), pomimo dyplomatycznych porażek, odnosił Hozjusz pewne sukcesy, które nie pozwoliły poważniej naruszyć zaufania, jakim darzył go Pius IV. Obydwa natomiast pobyty — w Rzymie i Wiedniu — tworzą wspólnie jeden z ciekawszych, niezwykle owocnych i ważnych dla jego dalszej kariery, ale też i nie pozbawionych goryczy porażek, okresów jego życia.

II. TWÓRCZOŚĆ EPISTOLARNA BISKUPA WARMIŃSKIEGO W TYM OKRESIE

Publikowana w niniejszym woluminie korespondencja obejmuje — oprócz 12 dodatków — 333 listy, z których aż 252 były napisane przez Hozjusza i tylko 81 do niego. Dowodzi to nie tylko większej troski korespondentów biskupa o zachowanie jego listów, ale też i troski jego samego o konserwację minut oraz kopii swej własnej produkcji epistolarnej. Mimo to także znaczna część jego własnych listów z naszego okresu zaginęła. Próba zestawienia jedynie wzmiankowanych w niniejszej korespondencji niezachowanych listów dała aż ok. 130 listów do Hozjusza i ok. 80 Hozjuszowych. A było przecież wiele i takich, o których wzmianki się nie zachowały. Niektóre z zaginionych listów biskupa były bardzo cenne, jak np. opis zburzenia więzienia inkwizycji przez tłum Rzymian po śmierci Pawła IV w zaginionym liście do Kromera z 20 VIII 1559 r. [nr 87] czy agresywna tyrada na upadek religii w Polsce skierowana do króla Zygmunta Augusta w maju tegoż roku [zob. nr 85].

Hozjusz pisał dużo. Są dni, zwłaszcza w czasie nuncjatury wiedeńskiej, w które ekspediował 6—8 listów [np. 13 V lub 21 VI 1560 r.], i to wcale nie krótkich. Jego opisy wydarzeń rzymskich, a zwłaszcza raporty dyplomatyczne z Wiednia są bardzo szczegółowe i w założeniach wierne. *De omnibus, quae hic aguntur* — pisał do Putea z Wiednia 8 VIII 1560 r. — *non aliter scribere soleo, quam sicut res actae sunt. Quae audio, et quae respondeo, quaeque dico, ipsa scribo; nihil minuo; nec fingo me vel dixisse, vel audisse, quod factum non est; ac quantum fieri potest iisdem verbis, quibus dicta sunt scribere conor omnia* [316, por. nr 325]. Faktycznie jego opisy rozmów przeprowadzanych z różnymi osobistościami są niemal werbalnymi, a ujęcie ich często w formę gramatyczną mowy zależnej stanowi popis doskonałego opanowania najbardziej skomplikowanych ujęć łacińskiej *consecutio temporum* — rzecz zarówno godna podziwu dla autora, jak i współczucia dla edytora gdy jest zmuszony odczytywać niektóre teksty zapisane skrótami.

Pisane *admodum eleganter* [D 9], trudną, ale też piękną łaciną, odznaczają się listy Hozjusza także dużym bogactwem porównań, parafraz biblijnych, aforyzmów, przysłów zaczerpniętych nie tylko z klasyków, ale także obiegowych [*Si tibi deficit aes, miser es, et pingua non es* — nr 54]. Czasem ich autor wręcz bawi się słowami [*apud quem est est est, non*

non], zwłaszcza w listach do Latina Latini, będących przykładem typowo humanistycznego rozkoszowania się słowami pisanymi po łacinie. Z punktu widzenia epistolografii najciekawsze i najwartościowsze z pism Hozjusza są autografy, których z naszego okresu zachowało się 60. Pisane charakterem pisma zdradzającego człowieka o niezwykle silnej osobowości, tak trudne do odczytania, że tylko Kromer dawał sobie z nimi radę [Latini odrzucił propozycję pisania listów przez Hozjusza własnoręcznie po otrzymaniu — na próbę — listu w połowie napisanego jego ręką: 139, 140, 146], odznaczają się krótkimi okresami, często wiązаныmi ze sobą bez używania znaków interpunkcyjnych, co — łącznie z częstym odwracaniem szyku rozbudowanego zdania łacińskiego (zaczynanie od zdania podrzędnego, od orzeczenia, od *Cui, Qui etc.*) — czyni ich właściwe czytanie i logiczny podział niezwykle trudnym. W autografach do Kromera widać ponadto pośpiech w ich komponowaniu, świadczący wprawdzie o dużej łatwości formułowania myśli, ale też powodujący trochę niedokładności, sprawiający dodatkową trudność wydawcy: czasem zaczęta myśl kończy się inaczej niż była zamierzona, stąd czasownik, rzeczownik lub przypadek użyte w końcowej części zdania nie pasują do fragmentu początkowego; czasem brak jest w ogóle czasownika lub części orzeczenia; zdarzają się także wyrazy nie dopisane do końca; nie mówiąc już o całkowitym braku znaków przestankowych [zob. np. nry 101, 121]. Wszystko to sprawia, że autografy biskupa warmińskiego stanowią specjalne zagadnienie edytorskie.

W oryginałach, oczywiście, tych problemów jest mniej, nie tylko dlatego, że sekretarze biskupa wykonywali je z większą starannością, stosując jednocześnie — płynne wprawdzie, ale jednak jakieś — ówczesne normy grafii i podziału zdań. Ich łacińska poprawność pochodzi także stąd, że były najpierw dyktowane i przed przepisywaniem na czysto zapisywane w formie tzw. minuty i następnie sczytywane oraz poprawiane. Minuty te stanowią jedyne i niepowtarzalne przed ani potem (z wyjątkiem do pewnego stopnia lat 1571, 1574 i 1576) epizod kancelaryjny Hozjusza z okresu wiedeńskiego. Prawdopodobnie świadomość doniosłości spełnianej misji nuncjusza spowodowała, że nasz biskup zdecydował się wówczas dyktować Kuczborskiemu (tylko jedna z zachowanych minut jest napisana ręką Reszki) wszystkie swoje listy. W ten sposób otrzymaliśmy, zachowane dziś w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, aż 6 wieloczęściowych tomów bezcennych minut, pochodzących głównie z lat 1560—1561: rkps 61, składający się aż z 23 oprawionych poszytów, dostarczy najwięcej materiału do drugiej części niniejszego tomu; natomiast liczący 458 stron rkps 63 dał do niniejszej pierwszej części aż 68 listów; w pierwszym i na początku drugiego z 12 poszytów rkpsu 160 jest ich za nasz okres 20 (nieznanych wydawcy *Nuntiatuerberichte* S. Steinerherzowi); natomiast rkps 161, składający się z 281 kart, dostarczył ich na razie 13. Także pierwsza część rkpsu 162 składa się z minut Hozjusza [do k. 128] i dała do naszego woluminu 1 dokument [nr 52]. Pojedyncze minuty Hozjusza zachowały się także wśród oryginałów z lat 1542—1577 w obydwu częściach rkpsu jagiellońskiego nr 154 (tu 2 listy).

Zastługę pozbierania rozproszonych minut listów Hozjusza i chyba ich zakonserwowania ma następca Kuczborskiego w roli pierwszego sekretarza biskupa, Stanisław Reszka, którego ręka pojawia się w korespondencji Hozjusza po raz pierwszy w Wiedniu — najpierw w niektórych oryginałach, które przepisywał z minut Kuczborskiego i pod jego nadzo-

rem, następnie także w minutach mniej ważnych listów (w niniejszym woluminie tylko nr 252). Od 1566 r. zaczął on zbierać pisane na osobnych kartach minuty i układać je według miesięcy. Nie zawsze udawało mu się to, ponieważ Kuczborski nie we wszystkich minutach podawał w nagłówku (u góry lewego marginesu) wszystkie dane adresowe: czasem brak jest nazwiska adresata, czasem daty, czasem obydwu. Na skutek tego Reszce nie udało się uporządkować wszystkiego. Stąd dodatkowe trudności edytorskie. Wielu autorów i datę powstania niektórych minut trzeba było ustalać na podstawie ich treści, z mozołem porównując teksty. Szczególnie wiele kłopotu sprawiła minuta listu nr 317. Jej 3 części (składki papieru), nie posiadające żadnych danych do identyfikacji, znalazły się w trzech różnych rękopisach Biblioteki Jagiellońskiej: 161, 63 i 160/2. Jak widać sam Reszka nie był w stanie skojarzyć ich ze sobą. Niemniej jemu to zawdzięczamy, że tak ważne źródło do życia Hozjusza zostało jednak zachowane niemal w całości.

Reszka przyczynił się także w inny sposób do zabezpieczenia minut i ich łatwiejszego odczytania, wykonując, głównie na ich podstawie, zwarty tom chronologicznie — o ile to było możliwe — ułożonych kopii. Powstały w ten sposób tom [192 karty], zawierający *Stanislaus Hosii Cardinalis exempla epistolarum per Stanislaum Rescium collecta, eiusdem Cardinalis Secretarium, annorum 1560—1566* (właściwie znajdują się tam listy tylko z lat 1560—1561 i 1566), przechowywany obecnie w Bibliotece Jagiellońskiej jako rkps 64, nosi wszystkie znamiona odpisu z minut. Posłużył on następnie jako główne źródło do Reszkowej edycji korespondencji Hozjusza w drugim tomie kolońskiego wydania *Opera omnia* (1584), a jego dosyć niedbale wykonana kopia znajduje się także w materiałach zbieranych do historii Soboru Trydenckiego i stanowi odrębny, 35 tom działu *Concilio di Trento* w Archiwum Watykańskim. Dołączony tam za pap. Pawła V, nosi tytuł: *Exempla litterarum C. Hosii, S. Rescius Neapoli reliquit*¹⁵.

Minuty sprawiają szczególne trudności edytorskie. Są pisane niedbale, bardzo drobnym pismem; Kuczborski regularnie posługuje się w nich skrótami (abrupcje i kontrakcje) i rzadko używa znaków interpunkcyjnych. Częste poprawki i wykreślenia czynią lekturę bardzo utrudnioną, czasem wręcz niepewną (zob. problem daty w nr 267). Czasem zachodzi także niezgodność dat między minutą i oryginałem, co pochodzi stąd, że pisane wcześniej, były przepisywane i ekspediowane z jedno- lub dwudniowym opóźnieniem. Jest to widoczne nawet w poprawkach tekstowych (zamienienie na datę kalendarzową zgodnych z datacją minuty wyrażen typu *hodie, hesterno die, cras* — zob. np. nr 268).

Listy Hozjusza z Rzymu do Wiednia i Polski były wysyłane pocztą zwyczajną (*per tabellarium*) cesarską i dalej polską królewską, lub przekazywane tej ostatniej już w Wenecji przez tamtejszych agentów polskich Fogliolich. Ponieważ zdarzało się, że niepowołane osoby często ją kontrolowały, przeto — zwłaszcza w listach poufnych do Kromera — jest dużo sformułowań enigmatycznych, których zrozumienie nawet samemu Kromerowi sprawiało trudności [zob. np. nr 86]. Dlatego chętniej wysyłał je Hozjusz każdą nadarzącą się okazją przez ludzi zaufanych [por. nr 99]. Raporty wiedeńskie były na ogół przekazywane budzącą większe zaufanie pocztą papieskiej, ale i w tych wypadkach najważniej-

¹⁵ Część nagłówków i poprawki w tekście tego rękopisu są wykonane ręką samego Reszki.

sze pisał szyfrem [nr 304] lub — omijając nawet współpracę najwierniejszego Kuczborskiego — „ręką własną” [*mano propria* — nr 243]. Aby być pewnym, że jego korespondencja dociera do odbiorcy i zapewnić go, że jest od niego otrzymywana, wprowadził zwyczaj — wymagany później przez Borromeo od wszystkich nuncjuszy — powiadamiania adresata w każdym liście o listach od niego otrzymanych i do niego wysłanych [zob. np. nr 109]). Miała ułatwiać tę kontrolę praktyka odnotowywania na oryginałach daty i miejsca ich otrzymania oraz odpowiedzi na nie. Oczywiście, adnotacje te — o ile były dokonywane w kancelarii Hozjusza (ręką Kuczborskiego) — były wpisywane na listach, które były do niego kierowane od jego licznych ówczesnych korespondentów.

III. KORESPONDENCI I KORESPONDENCJA

Wydaje się, że najbogatsze zbiory korespondencji biskupa warmińskiego, dające doskonały przegląd jego korespondentów, powinny znajdować się w jego i jego następców prywatnym archiwum w Lidzbarku, przeniesionym później do Fromborka. Tak kiedyś rzeczywiście było. Lecz burzliwe dzieje Warmii, zwłaszcza w czasie obydwu wojen szwedzkich, spowodowały generalne rozproszenie tych archiwaliów¹⁶, tak że w obecnym Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie znajduje się tylko nieznaczna (zwłaszcza dla „naszego” okresu) część jego korespondencji. Stanowi ją w niniejszym tomie tylko 10 listów różnych osób do Hozjusza, zachowanych w rękopisach oryginalnej korespondencji biskupów z dawnego archiwum biskupiego, sygnowanych literami D [D 9 — 1 list, D 10 — 2, D 24 — 5, D 101 — 1, D 132 — 1], oraz 15 listów Hozjusza do pierwszego i najważniejszego korespondenta biskupa w omawianym okresie, jego przyjaciela i następcy na stolicy biskupiej we Fromborku, Marcina Kromera, pełniącego przez cały omawiany okres funkcję posła króla polskiego przy cesarzu Ferdynandzie I w Wiedniu. Oczywiście, korespondencja między nimi, i to bardzo częsta (Hozjusz pisał do Kromera w każdą sobotę, zob. nr 42), rozwinęła się tylko w czasie pobytu biskupa w Rzymie; później — poza krótkim wyjazdem posła do Krakowa w drugiej połowie sierpnia 1560 r. [zob. nry 326, 331] — przebywali razem w Wiedniu. Stąd posiadamy tylko 2 wyżej wymienione listy Hozjusza do Kromera z okresu wiedeńskiego, i aż 58 z okresu rzymskiego (na ogólną liczbę 138 wszystkich publikowanych listów z tego czasu). Niestety zachowała się ich korespondencja tylko w jedną stronę — posiadamy bowiem zaledwie jeden list Kromera do Hozjusza [nr 144]. Hozjuszowe, poza kilkoma, są autografami, które Kromer skrzętnie zbierał i pozostawił w rzeczonym archiwum biskupim w Lidzbarku. Dziś piętnaście tych listów z naszego okresu znajdujących się w Olsztynie jest rozrzuconych wśród oryginalnej korespondencji Hozjusza do Kromera i innych osobistości w rkpsach D 19 z dawnego archiwum biskupiego (7 listów) oraz w rkpsach Ab 2, 4 i 5 dawnego Archiwum Kapituły Fromborskiej; te ostatnie rkpsy (mimo że dały nam tylko pozostałe 8 listów), są bardzo bogatymi zbiorami korespondencji Hozjusza i Kromera między sobą oraz z innymi osobistościami z lat 1551—1586.

Najbogatszy natomiast zbiór autografów (i załączonych do nich kopii)

¹⁶ Dzieje archiwów warmińskich nie doczekały się jeszcze całościowego opracowania.

Hozjusza do Kromera znajduje się dzisiaj w Bibliotece Jagiellońskiej, w trzyczęściowym rękopisie nr 60, zatytułowanym „*Stanislaw Hosii epistolae ad Martinum Cromerum, a[unorum] 1537—1579*” (1282 strony!). Zachowało się wśród nich także kilka skopiowanych w kancelarii Hozjusza listów innych osób do niego: Ocieskiego, Karnkowskiego, Przerembskiego, jedyny list wikariusza Knobelsdorfa [nr 39].

Po Kromerze najbliższym Hozjuszowi z jego polskich korespondentów był referendarz koronny Stanisław Karnkowski, późniejszy prymas Polski. Podobnie jak w przypadku Kromera, zachowała się tylko korespondencja Hozjusza do niego, i to tylko dlatego że została przepisana — jeszcze w XVI w. — z zaginionych dziś oryginałów do kopiariusza, który jest obecnie przechowywany w Bibliotece Ossolineum we Wrocławiu (rkps 154 II, zatytułowany „*Epistolae Hosii ad Ill-mum D-num Stanislaum Karnkowski*”, 185 kart). Dostarczył on do niniejszej edycji 23 listy, w tym jeden do podkanclerzego i późniejszego biskupa krakowskiego Filipa Padniewskiego [nr 104], który poza tym jeszcze dwukrotnie był w tym czasie odbiorcą zachowanych dziś w minutach listów Hozjusza i raz sam pisał do niego. Zupełnie nie wiadomo jaką drogą trafił do zbioru listów kard. W. Sirlleta w Bibliotece Watykańskiej [rkps Vat. lat. 6416] jeden z 2 drukowanych tu listów abpa Przerembskiego [nr 30], odbiorcy — z kolei — jednego z najciekawszych w tej publikacji listów Hozjusza o audiencji u Pawła IV [nr 26].

Osiem zachowanych listów Hozjusza jest w referowanym okresie adresowanych do króla Zygmunta Augusta [w minutach]; tylko trzy natomiast są adresowane przez króla do biskupa; z tych jeden [nr 162] zachował się w oryginale jako ostatni z chronologicznie ułożonych 82 listów oryginalnych Zygmunta Augusta do biskupów warmińskich: Tiedemanna Giese i Hozjusza (wydane — oprócz naszego — przez Hiplera i Zakrzewskiego). Rękopis ten znajdował się niegdyś w Bibliotece Ordynacji Zamojskich (dawna sygnatura 954), dzisiaj zaś jest włączony do zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (sygn. BOZ 3000). O tym, że najdawniej należał on do archiwum biskupiego w Lidzbarku dowodzi kopia naszego listu, znajdująca się w rkpsie 242 Biblioteki PAN w Kórniku, wśród innych „*Sigismundi Augusti Regis Poloniae epistolae ex originalibus bibliothecae castris Heilsberg Celsissimi Principis de Comitibus Ignacii Krasicki Episcopi Varmiensis transsumptae in anno 1779*”, których zgodność z oryginałami potwierdził na s. 438 własnym podpisem sam książę-biskup Krasicki (zbiory Tadeusza Czackiego).

Dwa pozostałe listy króla zachowały się dla odmiany w oryginalnym rejestrze korespondencji zagranicznej napływającej i wysyłanej przez Kancelarię Mniejszą pod okiem podkanclerzego. Stanowi on tom 17 serii „*Libri legationum*” (wpisy dokumentów z lat 1559—1561) dawnego Archiwum Koronnego (dzisiaj w AGAD). W podobnym kodeksie „*Liber legationum ab anno 1510 usque ad 1550*”, którego oryginalność nie jest jeszcze zbadana, zachował się jeden z ciekawszych dokumentów przez nas publikowanych, mianowicie *Consilium Cardinalis Varmiensis datum Paulo 4* [nr 26]. Nieznany bliżej sposobem znalazł się on w Bibliotece Ossolineum (rkps 153 II).

Jak Kromer w pierwszym okresie, tak papież Pius IV i jego nepot kard. Karol Borromeo, pełniący funkcję kierownika sekretariatu papieskiego i odpowiedzialny za korespondencję dyplomatyczną Stolicy Apostolskiej, są może nie najczęstszymi, ale na pewno najważniejszymi ko-

respondentami Hozjusza w drugim, wiedeńskim okresie działalności naszego biskupa. Korespondencja z nimi, obejmująca 24 listy Hozjusza do Borromeo i 15 do papieża, oraz 4 odpowiedzi i dokumenty Piusa IV i 8 jego nepota, ma charakter dyplomatyczny. Korespondencja hozjańska zachowała się prawie cała w rękopisie 64 działu *Nunziatura di Germania* w formującym się wówczas archiwum przyszłego sekretariatu stanu w Archiwum Watykańskim. Obok korespondencji późniejszego współnuncjusza i następnie nuncjusza Z. Delfina, znajdują się w nim na kartach 112r—230v listy Hozjusza z całej nuncjatury wiedeńskiej, a do k. 176v, z interesującego nas okresu; wśród nich jeden zachowany i dotychczas nie odczytany raport zaszyfrowany [zob. nr 171] i jeden bardzo ważny list do kard. Truchsessa [nr 232]. Doceniła wartość tego kodeksu i zawartej w nim oryginalnej korespondencji Hozjusza już ekspedycja rzymska AU z 1886 r., kopiując ją niemal w całości (dawne Teki Hozjańskie w Zakładzie Dokumentacji PAN, dziś rkps 8576 w Bibliotece PAN w Krakowie). Wspomniany rękopis watykański, uzupełniony częściowo minutami krakowskimi, stał się podstawą opracowanej przez S. Steinherza edycji *Nunziaturberichte* — najobszerniejszego drukowanego zestawu korespondencji Hozjusza za okres nuncjatury wiedeńskiej. Dotyczy on jednak tylko spraw niemieckich i jest w tej dziedzinie niemal wyczerpujący, chociaż udało się go uzupełnić m.in. bezskutecznie poszukiwanym przez Steinherza¹⁷ listem cesarza do Hozjusza z 13 IV 1560 [nr 155] i serią cennych minut z rkpsu 160 Biblioteki Jagiellońskiej.

3 listy Hozjusza do Borromeo [219, 259, 303] zachowały się w bardzo nietypowej formie tzw. *estratti* — streszczeń, sporządzonych w sekretariacie papieskim w celu przedstawienia ich istoty papieżowi lub kardynałom zebranych na konsystorzu. Dwa z nich zachowały się w zbiorach kard. Morone, obciążonego przez Piusa IV obowiązkiem wspomagania niedoświadczonego w sprawach dyplomatycznych Borromea (AV, Concilio di Trento, rkps 32), jeden zaś w pełnym tomiku takich właśnie wyciągów, należących niegdyś do samego Borromea, od 1628 r. włączonym także do działu *Concilio di Trento* w AV (rkps 138, liczący 254 karty, zawierający dokumenty z lat 1560—1564).

„Odpryskiem” raportów dyplomatycznych Hozjusza do papieża i jego nepota są — sporządzone prawdopodobnie w kurii — kopie ich fragmentów dotyczących roli Francji w pertraktacjach wiedeńskich biskupa, zwłaszcza o wznowienie Soboru Trydenckiego. Znajdują się one w dawnym archiwum książąt d'Este (dziś archiwum państwowym) w Modenie i były najprawdopodobniej wykonane dla protektora Francji kard. Hipolita d'Este w związku z jego pośrednictwem między Piusem IV i Katarzyną de'Medici w sprawie soboru jesienią 1560 r.¹⁸ Szczególnie ważny dla współczesnych historyków Tridentinum jest wśród nich odszyfrowany tekst dokumentu, który powinien był znajdować się we wspomnianym rkpsie 64 watykańskiej *Nunziatura di Germania* [zob. nr 303].

Mniej ważne, gdyż wykorzystane już przez pierwszego papieskiego historiografa Soboru Trydenckiego, kard. Piotra Sforzę-Pallavicino, i znajdujące się w jego zbiorach w Archiwum Gregoriana w Rzymie¹⁹, są kopie raportów Hozjusza wykonane dla ówczesnego nuncjusza we

¹⁷ Zob. *Nunziaturberichte* II/1 s. 18.

¹⁸ Zob. H. Jedin: *Geschichte des Konzils von Trident* IV/1 s. 32, 35, 37 i następne.

¹⁹ Zob. H. Jedin: *Der Quellenapparat der Konzilgeschichte Pallavicinos*, Rom 1940.

Francji Sebastiana Gualterio. W niniejszym tomie jest wykorzystany stamtąd (z rkpsu 612) tylko fragment nr 317, ale w następnym będzie ich więcej. Dwie dalsze kopie niezachowanych raportów Hozjusza do Borromeo z interesującego nas okresu [nry 228, 243] znajdują się w kopiarzyszu dokumentacji Soboru Trydenckiego (rkps 116) w Bibliotece Miejskiej w Trydencie.

Bardziej burzliwe, związane z niespokojnymi dziejami Warmii, były natomiast losy listów papieża i Borromeo do Hozjusza. Wiele z nich uratowało się tylko dlatego, że w Archiwum Watykańskim zachowano ich minuty lub odpisy w rejestrach. I tak w zestawach minut Pawła IV i Piusa IV (Armadium 42 rkps 13, Arm. 44 rkpsy 2 i 10) zachowało się 6 brewiów papieskich opublikowanych w niniejszym woluminie; w dziale *Epistolae ad Principes* w rkpsie 1, zarejestrowane jest niewysłane brewe z 29 V 1560 r. [nr 204], a w dziale rejestrów watykańskich (*Registra Vaticana*, rkps 1924) tekst uprawnień Hozjusza jako posła papieskiego w Wiedniu [zob. nr 138]. Notarialny odpis tego ostatniego dokumentu, sporządzony w domu Hozjusza w Trydencie w 1562 r., znajduje się także w zbiorze notarialnych „*Attestationes actorum officialium*” soboru, stanowiącym rkps 72 watykańskiego działu *Concilio di Trento*.

Natomiast oryginały tych i innych listów kurialnych do Hozjusza zachowały się tylko częściowo w zbiorach, które niegdyś stanowiły własność biskupów warmińskich. Otwiera ich poczet unikat całkiem szczególnego rodzaju (wiadomo, że papieże nie pisali własnoręcznie swoich listów) — autograf pap. Piusa IV z 6 IV 1560 r. [nr 149]. Znajduje się on, jako jeden z 92 najcenniejszych listów do Hozjusza z lat 1549—1579, w rkpsie 1131 w Bibliotece Jagiellońskiej. Jeden oryginał Borromeo [nr 150] zachował się wśród 107 oryginalnych listów do Hozjusza z lat 1551—1569 w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie (rkps 1608); w rkpsie 1620 tejże biblioteki zachowała się własna kopia innego zaginionego listu Borromeo [nr 329], przez pomyłkę włączona do zbioru listów adresowanych do Kromera w latach 1549—1588.

Spustoszenia dokonane w archiwach warmińskich przez Szwedów zniszczyły wiele oryginalnej korespondencji Hozjusza do Szwecji, m.in. do Linköping. Tam także znalazł się jeden z publikowanych tu oryginałów Borromeo [nr 264]. Znajduje się on razem z oryginałem Truchsesa [nr 141] w zbiorze 81 oryginalnych listów do i od Hozjusza z lat 1539—1569 (sygn. Brev 26). Rękopis ten, oraz kilka innych szwedzkich, dostarczą wiele materiału do edycji dalszych tomów naszej korespondencji.

Najwięcej jednak oryginalnych listów do Hozjusza z kurii znajduje się w rkpsie A 381 z Forschungsbibliothek w Gocie. Rękopis ten, oprawiony w biały półpergamin, dobrze zakonserwowany, liczący 250 kart, został prawdopodobnie zrabowany z Warmii przez Szwedów i pod koniec XVII lub na początku XVIII w. znalazł się w bibliotece książąt saskich w Gocie. Tu odkrył go i częściowo wydał w 1743 r. bibliofil Ernest Cyprianus (zob. *Tabularium Ecclesiae Romanae*). W sumie publikujemy z niego 16 listów, z których większość jest pisana przez dwu bardzo częstych korespondentów Hozjusza w okresie wiedeńskim, przebywających wówczas w Rzymie kardynałów Jakuba Puteo i Ottona Truchsesa (po został w Rzymie po konklawe w 1559 r.).

Wszystkich listów Hozjusza do Truchsesa zachowało się 13 i pochodzą z minut, z wyjątkiem 3 oryginałów [wspomniane nry 141, 232 oraz jedyny oryginał odnaleziony w archiwum biskupim w Augsburgu —

nr 57]. Natomiast listy Truchsessa do Hozjusza w liczbie 17 zachowały się prawdopodobnie z naszego okresu wszystkie, ponieważ — oprócz oryginałów — posiadamy także ich rejestr, sporządzony przez sekretarza kardynała, Juliusza Pogiano. Ów „*Regestrum literarum latinarum. 1560. 1561. 1562*” (91 kart) znajduje się obecnie, jako rkps 75, w *Ordinariats-archiv* w Augsburgu. Prawie wszystkie listy Truchsessa z tego rękopisu (oprócz 2) wydał w roku 1892 Anton Weber, uzupełniając w ten sposób wcześniejszą edycję (z 1762 r.) listów Pogianiego, sporządzoną przez jezuitę H. Lagomarsini na podstawie odpisów A. M. Grazianiego, znajdujących się obecnie w Bibliotece Watykańskiej, w rkpsie 3432, zatytułowanym „*Lettere di Giulio Pogiano*” (297 kart).

Niektóre oryginały Truchsessa zachowały się także we wspomnianych wyżej rękopisach w Gocie i Olsztynie razem z listami Putea, który w sumie napisał w tym czasie do Hozjusza 14 listów, zachowanych jednak w większości w rejestrze sporządzonym z kolei przez sekretarza Putea i najbliższego bodajże Hozjuszowi w czasie pobytu w Rzymie cudzoziemca, Latinia Latiniego. Rejestr ten, zawierający także 5 listów samego Latiniego napisanych do Hozjusza w naszym okresie, znajduje się wśród innych materiałów tego humanisty rzymskiego, pochodzącego z Viterbo, w Archiwum Kapitulnym tego miasta (rkps 8, zwłaszcza k. 47r—62r: „*Latini Latini Viterbiensis Epistolarum familiarium liber secundus ad Stanislaum Osium Varmiae Episcopum et postea S.R.E. Cardinalem, atque ad nonnullos alios Polonos*” — 48 listów). I on stał się także podstawą edycji *Latini Latini epistolae*, wydanych przez D. Magro w r. 1659. Rękopis (a właściwie drewniane pudło) nr 10 z tego archiwum posiada, wśród licznych, nieuporządkowanych minut, notatek, próbek poezji, także minutę listu do Hozjusza oraz szkice wierszy łacińskich o naszym biskupie [D 3].

Minuty części listów Putea i Latiniego znajdują się także w bogatym, dwuczęściowym tomie oryginalnych listów Hozjusza i innych Polaków, adresowanych do obydwu tych Rzymian (razem listów Hozjusza do Putea zachowało się z naszego okresu 13, a do Latiniego 7), stanowiącym dzisiaj własność Biblioteki Watykańskiej (Vat. lat. 6201). W nim to, dzięki Latiniemu, zachował się jedyny w naszej edycji list Kromera [nr 144] oraz ciekawy ze względu na charakter pisma, autograf S. Szedzińskiego do Hozjusza [nr 131]. Osiemnastowieczny zbieracz Łukasz Holstein uratował w odpisie (dziś w BV, Vat. lat. rkps 9066) jeden z drukowanych tu listów Hozjusza do Latiniego [nr 139].

Zwiastunem krótkiej, ale dożgonnej przyjaźni Hozjusza z wybitnym teologiem H. Seripando, arcybiskupem Salerno i późniejszym legatem papieskim na Soborze w Trydencie, jest jeden z publikowanych tu listów [nr 84]. Znajduje się on dziś w Bibliotece Narodowej w Neapolu, w pochodzącym ze spadku po Seripandzie rkpsie XIII AA 56, który bogactwem znajdujących się w nim minut i oryginałów zapełni wiele stron publikacji z następnego okresu.

Korespondencja wiedeńska Hozjusza z innymi prominentami kurialnymi zachowała się tylko ze strony biskupa i to dzięki krakowskim minutom. Z tych 8 listów do kard. K. Madruzzo — tego, który był najgorliwszym promotorem jego nuncjatury, 7 listów do faktycznego dyrygenta ówczesnej polityki Piusa IV, kard. J. Morona (z tych jeden zachował się w oryginale w zbiorze korespondencji Morona z Polakami z lat 1560—1566 w BV, Vat. lat. rkps 6409 — nr 157), oraz pojedyncze

do propagatora jego dzieł teologicznych we Francji, kard. Franciszka de Tournon [nr 233], do protektora Polski kard. A. Farnese [nr 291], do drugiego wpływowego nepota papieża, kard. J. A. Serbelloniego [nr 309] i do nawiązującego z nim dopiero coraz bardziej przyjacielskie stosunki kard. R. Pio z Carpi [nr 320].

W minutach Biblioteki Jagiellońskiej zachowały się też prawie jedyne ślady listownych kontaktów Hozjusza z innymi ciekawszymi ludźmi XVI w.: wszechwładnym kanclerzem króla Filipa II, A. Pernnotem de Granvelle [nr 239], księciem Jülich-Cleve Wilhelmem [nr 227], księciem Glarus w Szwajcarii Ernestem Wittelsbachem [nr 289], z humanistami czeskimi H. Scriboniusem [nr 190] i P. Bechyně [nr 263] oraz kurialnymi lub związanymi z kurią A. Fioribello [nr 236], G. Faerno [nr 321, także oryginał w nr 294], L. Torrentiusem [nr 273], i wreszcie z całą plejadą biskupów i ksiąząt niemieckich, z których wyróżniał zwłaszcza bpa Naumburga Juliusza Pfluga oraz gorliwszych biskupów austriackich: salzburskiego Michała von Kuenburga i passawskiego Wolfganga von Clojena. Troska, jaką dzielił z tymi ostatnimi o reformę duchowieństwa austriackiego znalazła szczególny wyraz w listach zachowanych w wiedeńskim archiwum archidiecezjalnym [nr 207, 301].

Wiedeńskie archiwum państwowe (HHStA), zwłaszcza cenny, podzielony według poszczególnych lat rkps *Polen* 9 (1557—1559) stanowi trzon korespondencji dyplomatycznej Hozjusza z ces. Ferdynandem I z przełomu czerwca i lipca 1558 r. [nr 7—9, 12—16, D 2]²⁰. Dołącza się do nich bardzo ważny dokument [nr 246] dotyczący pertraktacji w sprawie soboru znajdujący się w zbiorze *Religionsakten* (rkps 5 za lata 1553—1560), oraz oryginalne pergaminowe brewe papieża do cesarza z nominacją Hozjusza na nuncjusza [D 10], znajdujące się w dziale *Römische Hofkorespondenz*, w rękopisie 3, także podzielonym na składki według lat (tu 1559—1561). Jedynym natomiast dokumentem pisanym w tak ważnych przecież dla nuncjusza kontaktach z królem Maksymilianem Habsburgiem, jest tekst mowy wygłoszonej do niego 27 IV 1560 r. [nr 164], zachowany w jagiellońskim rkpsie 64 (odpis Reszki).

Ciekawą osobistością był niewątpliwie ówczesny biskup wiedeński i późniejszy pierwszy arcybiskup odnowionej metropolii praskiej, Czech Antoni Brus z Mohelnicy. Hozjusz poznał go prawdopodobnie w czasie przejazdu przez Wiedeń do Rzymu w 1558 r. i od tego czasu datuje się ich długoletnia przyjaźń, której wyrazem jest podjęcie przez Brusa troski o doprowadzenie do końca wiedeńskiej edycji *Confessio*. Mówią o tym 2 zachowane listy Hozjusza do Brusa [nr 58, 78], które — odpisane w XIX w. z zaginionych dziś oryginałów — znajdują się w głównym archiwum państwowym w Pradze, w jednym z dwu tomów kopii korespondencji arcybiskupów praskich do 1565 r.

Częstszym natomiast korespondentem biskupa był książę bawarski Albrecht V Wittelsbach, bardzo poważany przez Hozjusza jako gorliwy władca katolicki i odwzajemniający mu podobne wyrazy uznania, czego dowodem jest m.in. zachowana jego korespondencja w archiwum książęcym (dziś Bayerische Hauptstaatsarchiv) w Monachium. Rękopis nr 2721 z działu *Staatsverwaltung*, zatytułowany „*Acta Concilii Tridentini 1524—*

²⁰ Ich odpisy znajdowały się także w zbiorach Kromera na Warmii, niestety, zaginęły, lecz po dokonaniu z nich w 1780 r. odpisów, które zachowały się w rkpsie 241 Biblioteki Czartoryskich w Krakowie (zbiory T. Czackiego). Ich jeszcze jeden osiemnastowieczny odpis znajduje się dzisiaj w Ossolineum we Wrocławiu (rkps 155 II).

1561. *Tomus 1.*”, zawiera — wśród wielu innych z okresu późniejszego — 2 oryginalne z publikowanych tu trzech listów Hozjusza do księcia [nr 226, 248]; trzeci — nr 143 — zachował się w jagiellońskiej kopii Reszki.

W kręgu niemieckich korespondentów Hozjusza w naszym okresie znajdował się także jego Nachbar (tak go nazywa w listach), książę pruski Albrecht Hohenzollern i jego żona Anna Maria. Korespondencja między nimi, obejmująca 7 listów oryginalnych biskupa oraz 5 odpowiedzi księcia, zachowała się we wszystkich możliwych formach (oryginały, minuty, wpisy w rejestrach), w niezwykle bogatym archiwum królewieckim, zdeponowanym dziś w państwowej składnicy archiwalnej w Getyndze. W dziale „*Herzogliches Briefarchiv. C 1*” (oryginalna korespondencja napływowa z Warmii), w tekturowym pudle (Kasten) nr 472, zawierającym nienumerowane, luźne listy z lat 1558—1560, znajduje się aż 12 publikowanych tu dokumentów: są to listy oryginalne Hozjusza oraz wykonane w kancelarii biskupa kopie dokumentów dotyczących pertraktacji z cesarzem w sprawie Albrechta w czerwcu i lipcu 1558 r. (ich duplikaty, wykonane również w kancelarii Hozjusza i przesłane do polskiej kancelarii królewskiej, znajdują się także w dziale korespondencji polskiej B 1, Kasten 313, załączone do listu Zygmunta Augusta do Albrechta z 14 VII 1558 r.). Bogaty dział minut archiwum królewieckiego, zatytułowany „*Konzepte*” i podzielony identycznie jak oryginały z tą samą literą sygnacyjną, posiada w serii „*Konzepte C*”, w pudle nr 1212 (za lata 1558—1559) minuty trzech pierwszych odpowiedzi księcia biskupowi [nr 1, 4, 5]. Ze wszystkich natomiast odpowiedzi Albrechta zachowały się wpisy do rejestrów, stanowiących trzeci dział archiwum pruskiego, zatytułowany „*Ostpreussische Folianten*”. W grubej (1135 stron), dobrze oprawionej i zakonserwowanej księdze nr 71, zawierającej *missiva* kancelarii Albrechta do Prus Królewskich i Warmii z lat 1556—1561, zachowały się kopie kancelaryjne wszystkich 5 listów księcia.

Pendantem do działu warmińskiego (C 1), jest w archiwum królewieckim dział C 1a, stanowiący część archiwum kapituły warmińskiej. Z niego to (Kasten 499, zawierająca listy różnych osób do kapituły z lat 1544—1562) pochodzi niezwykle cenny jedyny zachowany list Hozjusza do swej kapituły w sprawie sprowadzenia jezuitów na Warmię [nr 174]²¹. Również dotyczący tej samej sprawy, jedyny zachowany list kapituły do swego biskupa [nr 77], nie zachował się na miejscu. Przekazany przez Hozjusza generałowi jezuitów w Rzymie, został złożony w dwudziestym trzecim tomie bogatego działu „*Epistolae Externorum*”, z którego można jeszcze wyciągnąć wiele nieznanego materiału, w przeciwieństwie do zbiorów korespondencji z samymi jezuitami, która — podobnie jak streszczony tu jedyny list Hozjusza do Layneza [nr 251] — została już niemal w całości opublikowana w *Monumenta Historica SJ*.

Niedostatki korespondencji z kapitułą uzupełnia do pewnego stopnia 13 listów oryginalnych Hozjusza do jego ekonomy i pełnomocnika finansowego w diecezji, kanonika Jana Leomana. Zachowały się one w tysiąc stron liczącym i — oczywiście — zagrabionym z Lidzbanka, tomie oryginalnych listów do biskupów i kanoników warmińskich z lat 1530—1577. Znajduje się on dziś w krakowskiej Bibliotece Czartoryskich jako rkps 1618 i posiada — oprócz wymienionych listów do Leomana — także kilka autografów Hozjusza do Kromera, tak że w sumie to obfite źródło dostarczyło aż 22 oryginalne pozycje do niniejszej edycji. Jeden z listów

²¹ Z tego samego pudła pochodzi również dodatek D 1.

Leomana [nr 106] zachował się ponadto w podobnym, 626-stronicowym tomie korespondencji biskupów warmińskich z lat 1515—1572 w rękopiśmie Czartoryskich nr 1615.

Z innych kapituł polskich korespondowała z Hozjuszem tylko krakowska, lecz zachowały się (w rkpsach olsztyńskich) jedynie 4 listy biskupa do niej i jej prokuratora, kanonika Wojciecha Kijewskiego [nry 35, 48, 69, 73]. Nie wiadomo natomiast kim był i do jakiej kapituły należał ów prałat, do którego wystosował Hozjusz list — zachowany także w Olsztynie — z zachętami do gorliwej obrony sprawy katolickiej w Polsce [nr 108]. Krąg prezentowanych w niniejszym woluminie korespondentów biskupa zamykają posiadające podobny charakter ekshortacyjny, pojedyncze jego listy do biskupów W. Protaszewicza i Baltazara z Promnicy [nry 177, 199], do kandydata na podkanclerzego P. Myszковского [nr 269] oraz do dygnitarzy świeckich A. Kościeleckiego i P. Zborowskiego [nry. 255, 274] — wszystkie zachowane w minutach jagiellońskich.

W sumie korespondowały z Hozjuszem w naszym okresie 63 osoby. Ich rozmieszczenie w czasie i charakter korespondencji dzielą jednak dosyć wyraźnie i korespondentów, i korespondencję na dwa różne typy, doskonale odpowiadające zasadniczemu zróżnicowaniu działalności Hozjusza w czasie jego pobytów w Rzymie i w Wiedniu.

IV. ZASADY EDYCJI

Warmińska Komisja Historyczna d/s Beatyfikacji Hozjusza, podejmując dzieło kontynuowania edycji jego korespondencji, zapoczątkowane w latach 1879—1888 przez Akademię Umiejętności w Krakowie, jest nadal w trakcie poszukiwania najwłaściwszych norm szczegółowych, według których należałoby wydawać pozostałe ok. 8 tys. listów i dokumentów hozjańskich. Oczywiście, jeśli idzie o zasady ogólne, postanowiono trzymać się obowiązujących w Polsce norm edycyjnych dla źródeł nowożytnych²², natomiast normy szczegółowe są jeszcze w stadium eksperymentowania. Z tej racji trzy pierwsze tomy wznowionego wydawnictwa (opracowane już przez ks. dra A. Szorca tomy V i VI oraz niniejsza część tomu III) różnią się nieco w szczegółach edytorskich. Dopiero ich konfrontacja i ocena funkcjonowania w praktyce stanie się podstawą definitywnego opracowania szczegółowej instrukcji wydawniczej, obowiązującej w pozostałych tomach. W tej sytuacji niżej przedstawione i zaaplikowane normy są — i w zamiarach wydawcy chcą być — tylko propozycją, do której Komisja gotowa jest z wdzięcznością przyjmować wszelkiego rodzaju uwagi krytyczne i propozycje ulepszeń.

Poza uzasadnionym na początku tego wstępu podziałem publikowanego materiału, zastosowano więc w niniejszym woluminie następujące normy:

1. Pod kolejnymi numerami opublikowano w całości, skrócie lub streszczeniu wszystkie listy, których Hozjusz był autorem lub odbiorcą od 9 V 1558 r. (data ostatniego listu wydanego przez Hiplera i Zakrzewskiego) do 31 VIII 1560 r., niezależnie od ich wartości.

²² Zob. *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.* Wrocław 1953.

2. Nawiązując do edycji Hiplera i Zakrzewskiego, opublikowano wśród listów także teksty przemówień i dokumentów, których autorem lub odbiorcą był Hozjusz.

3. W dodatku są publikowane teksty nie powstałe w kancelarii Hozjusza ani do niego wprost adresowane, lecz w całości lub dużej części ilustrujące ważniejsze wydarzenia jego życia w omawianym okresie.

4. Listy drukowane już wcześniej (jest takich za nasz okres 61) w publikacjach mniej dostępnych, zwłaszcza w starodrukach, są wydane w niniejszym woluminie jeszcze raz w całości lub z nieznacznymi skrótami, jeśli ich treść jest ważna; jeśli nie — tylko w streszczeniu. Natomiast listy publikowane już w edycjach nowszych, zwłaszcza jeśli dotyczą spraw niemieckich, otrzymały jedynie obszerniejsze streszczenia (np. niektóre ważne dla Austrii i Niemiec raporty z nuncjatury wiedeńskiej wydane przez Steinherza). W streszczeniach tych zawsze jednak podawane są w pełnym zapisie partie dotyczące Polski i Polaków.

5. W niniejszej edycji przedrukowuje się lub streszcza z wcześniejszych wydań także listy, których rękopisy zaginęły [zob. nry 38, 41, 145, 158, 254, 266].

6. Zasadę publikowania tylko obszernych streszczeń, bez tekstu, zastosowano także do mało ważnych listów do tej pory nie drukowanych. W sumie jest ich w niniejszym woluminie 27 i razem ze streszczeniami już drukowanymi dają 85 dokumentów publikowanych tu jedynie w streszczeniu.

7. Zastosowano 2 rodzaje streszczeń: a) całego dokumentu z możliwością wprowadzenia kursywą *suo loco* całych zdań lub krótkich fragmentów tekstu; wówczas streszczenie zajmuje miejsce regestu i podobnie jak on poprzedza adnotację proveniencyjną; b) krótkich fragmentów tekstu zupełnie mało znaczących, lub występujących już w niemal identycznej formie w innych publikowanych tu dokumentach; streszczenia te są wprowadzane kursywą w tekst zasadniczo drukowany w całości i mają tylko krótką wzmiankę w regeście nagłówkowym. Podział na te dwa rodzaje jest nieco skomplikowany, ale wydaje się jedynym możliwym rozwiązaniem edytorskim, gwarantującym z jednej strony oszczędność papieru i wskazanie miejsc paralelnych, z drugiej zaś zachowanie wartościowszych fragmentów tekstu w ich oryginalnym brzmieniu.

8. Rozróżnia się następujące typy rękopiśmiennych tekstów stanowiących podstawę edycji (kolejność ich wymieniania jest jednocześnie wskaźnikiem ich wartości):

a) autografy — listy pisane własnoręcznie przez tych, którzy je podpisali;

b) oryginały — listy pisane ręką sekretarzy a tylko podpisane własnoręcznie przez ich autorów;

c) minuty — brudnopisy, szkice listów, wykonane ręką sekretarzy. (dyktowane lub skomponowane na podstawie ustnego zlecenia), albo przez samego autora [zob. nr 84]. Jeśli minuta jest podstawą edycji, sygnalizuje się w aparacie krytycznym wszystkie poprawki na niej dokonane. W zasadzie nie podaje się natomiast różnic między minutą i oryginałem będącym podstawą edycji, chyba że brakuje w nim fragmentów minuty istotnie zmieniających treść listu [zob. nr 209];

d) kopie z kancelarii korespondentów. — Jest ich 3 rodzaje:

da) listy wpisywane przez zaufaną osobę do rejestrów [registra] kan-

celaryjnych wysyłającego lub adresata, wykonane z minuty²³ lub oryginału przed jego ekspedycją (missiva), albo też z pism otrzymanych od innych osób (receptiva). Rejestry tego rodzaju, wykonywane w kancelarii papieskiej i kancelariach władców, stanowiły oficjalne zbiory dokumentacji dyplomatycznej i administracyjnej. Dlatego każdy z wpisanych do nich listów był podpisywany nie tylko przez kopistę, ale także i wysokiego urzędnika, który sprawdzał dokładność wpisu. Wykorzystano do niniejszej publikacji takie właśnie papieskie *Registra Vaticana*, pruskie *Ostpreussische Folianten* i polskie *Libri Legationum*;

db) podobne do poprzednich, lecz nieoficjalne, wpisy korespondencji do rejestrów osób prywatnych, wykonywane najczęściej przez sekretarzy-humanistów znaczniejszych kardynałów i biskupów; rejestry takie powstawały często z inicjatywy samych sekretarzy, którzy w ten sposób chcieli uwiecznić swój wkład w redakcję listów patrona; ich doskonała łacina sprawiała, że drukowano je niejednokrotnie później jako wzory epistolografii łacińskiej (tu rejestry Pogianiego i Latiniego).

dc) kopie własnych lub obcych listów, wykonane pojedynczo w kancelarii i przesyłane w załączeniu do listów oryginalnych w celach informacyjnych. Tego typu kopii powstało w samej kancelarii Hozjusza w omawianym okresie aż 14.

e) Kopie współczesne i późniejsze, powstałe poza kręgiem nadawców i odbiorców; zmniejszają one stopniowo swą wartość w miarę jak ich wykonanie oddala się od miejsca i czasu wykonania oryginału lub minuty; w oparciu o to kryterium ustalono następującą kolejność publikowanych kopii: kopie Reszki z rkpsu BJ 64, ich XVI-wieczny odpis z AV Concilio di Trento 35, XVI-wieczne kopie listów Hozjusza do Karnkowskiego z Ossolineum (rkps 154 II), kopie oryginałów z archiwum biskupiego w Lidzbarku, wykonane w XVIII w. przez lub pod nadzorem T. Czackiego dla A. Naruszewicza (rkps kórnicki nr 242, Teki Naruszewicza nr 69 i 70 oraz rkps 241 z Biblioteki Czartoryskich), kopie sporządzone przez ekspedycję rzymską AU w Watykanie w 1886 r.

f) streszczenia kancelaryjne (estratto) — rodzaj urzędowych streszczeń, wykonanych w celu lepszego wykorzystania dokumentu w administracji lub polityce²⁴.

9. Kolejność wymienianych w adnotacji proveniencyjnej archiwów wyznacza jednocześnie kolejność wartości zachowanych tekstów publikowanego dokumentu. Podstawą wydania jest zawsze tekst pochodzący z archiwum wymienionego jako pierwsze; do niego odnoszą się wszystkie — o ile nie zaznaczono inaczej — referencje edytorskie w aparacie krytycznym oraz sygnalizowana w tekście paginacja lub foliacja archiwalna publikowanego dokumentu.

10. W edycji zachowano — o ile było możliwe — oryginalną pisownię, stosowaną przez autorów (negocium, haereticus, literae, praesens itp.), ujednolicając ją jedynie w przypadkach odstąpienia od niej samych autorów.

11. Starano się również zachować — o ile to możliwe — lub rekonstruować oryginalną interpunkcję, stosowaną w humanistycznej łacinie XVI w. Natomiast tam, gdzie jej brakowało (głównie w minutach), gdzie była stosowana niewłaściwie (zwłaszcza w kopiach), lub

²³ Na wszystkich minutach pruskich z Getyngi jest współczesna adnotacja: *Registriert*.

²⁴ Zob. wyżej na stronie 19.

gdzie sam tekst tego wymagał, wprowadzono logiczny podział zdań i okreseń, by uczynić lekturę bardziej zrozumiałą dla współczesnego czytelnika.

12. Wszelkiego rodzaju uzupełnienia i poprawki tekstowe pochodzące od wydawcy (wyrazy nieczytelne, zamazane, przekrecone, brakujące z powodu uszkodzenia rękopisu lub opuszczone) są umieszczone w nawiasach klamrowych. Przy ich rekonstruowaniu dobierano wyrazy najbliższe stylowi pisarskiemu autora. Litery i wyrazy nie dające się zrekonstruować zastąpiono w edycji ilością kropek, odpowiadającą przypuszczalnej ilości nieodeczytanych lub brakujących liter. Zdania nie dokończone w rękopisie kończy się w edycji trzema kropkami umieszczonymi w nawiasie klamrowym. Poza tym w nawiasach klamrowych podawane są także odnośniki do cytowanych tekstów biblijnych oraz do stron lub kart rękopisu, z którego pochodzi publikowany tekst.

13. Wszelkie skrócenia tekstu dokonane przez wydawcę są (poza oszczędnie stosowanymi kontrakcjami) drukowane kursywą. Do takich należą także utarte formuły pozdrowień wstępnych i życzeń końcowych, które podaje się w pełnym zapisie tylko wtedy, gdy występują w danej formie po raz pierwszy; w następnych przypadkach są zastąpione wyrazem *etc* pisanym kursywą. Jeśli *etc* nie jest pisane kursywą, znaczy to, że w takiej formie występuje w tekście rękopisu.

14. Płynność zasady używania dużej litery w tekstach pisanych XVI wieku sprawia szczególną trudność edytorom. Wszystkie dotychczasowe próby rozwiązania tego problemu — od całkowitego wyeliminowania majuskuł (*Nuntiaturberichte*) do ich przewartościowania — budzą wiele zastrzeżeń. Chcąc zachować (o ile to możliwe) do pewnego stopnia wierność autorom XVI w., zdecydowano się pisać dużą literą tytuły, godności i urzędy osób oraz nazwy instytucji konkretnych. Te same urzędy i instytucje traktowane generycznie są pisane małą literą (*nullus rex nulla lex — Rex noster; concilium — Concilium Tridentinum etc.*). Zasada ta jest płynna i pozostawia — jak wszystkie inne dotąd stosowane — wiele wątpliwości w konkretnych przypadkach (np. *aula — dwór królewski — który Hozjusz czasem traktował jako instytucję*), wydaje się jednak najlepiej godzić tekst rękopiśmienny XVI w. z zasadami nowoczesnej pisowni łacińskiej.

15. Układ graficzny publikowanych listów i dokumentów jest nieco uproszczony w stosunku do rękopisów (zwłaszcza w zakończeniach) w celu oszczędzenia miejsca. Odnosi się to zwłaszcza do rozmieszczenia podpisów w oryginałach.

16. Bogactwo różnorodnych tematów zawartych czasem w kilku krótkich zdaniach, sprawia dodatkową trudność z graficznym układem tekstu (niemożność logicznego podziału i stosowania akapitów), zwłaszcza w listach Hozjusza do Kromera, przeto mniejsze partie treści oddzielono od siebie tylko *dy w i z e m*, by w ten sposób podkreślić ich odrębność bez uciekania się do stosowania akapitu.

17. Aparat naukowy jest stosowany oszczędnie. Skoncentrowano się na odnośnikach do miejsc paralelnych w innych publikowanych tu dokumentach. Osoby oraz cytowane w listach książki, które udało się zidentyfikować, otrzymały przy pierwszym wystąpieniu krótki biogram lub pełen tytuł, zaczerpnięte zasadniczo z encyklopedycznych opracowań bio-bibliograficznych. W dokumentach, które otrzymały tylko streszcze-

nie, starano się nie stosować przypisów, a odsyłacze do miejsc paralelnych umieszczano w tekście regestu (w nawiasie).

Przygotowanie do druku niniejszej części korespondencji Stanisława Hozjusza jest dziełem nie tylko wydawcy. Patronował mu życzliwością i zachętą Ordynariusz Warmiński, ks. biskup dr Jan Obląk. Kompetentną radą i pomocą służył Dyrektor Pracowni Hozjańskiej w Olsztynie i wydawca wcześniejszych tomów korespondencji Hozjusza, ks. dr Alojzy Szorc. Mozołny trud włożyły korektorki tekstów, s. mgr Ambrozja Kalinowska OSB i s. mgr Kamila Wiśniewska OSB. Wiele kłopotów edytorskich wzięło na siebie Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, z jego Dyrektorem ks. mgr Piotrem Ilwickim i Współpracownikiem ks. drem Stanisławem Kozakiewiczem na czele. Wszystkim wymienionym tu Osobom składam najserdeczniejsze podziękowanie.

STANISLAI HOSII ET QUAE AD EUM SCRIPTAE SUNT EPISTOLAE
VOLUMEN III. PARS I.

Summarium.

Pars prima tertiæ, quod edimus, voluminis commercii epistolaris Stanislai Hosii, continuatio est immediata (chronologiam quod spectat epistolarum et voluminum numerationem) editionis Stanislai Hosii et quae ad eum scriptae sunt epistolarum, Cracoviae a Francisco Hipler et Vincentio Zakrzewski, Academia Scientiarum curante, annis 1879—1888 editarum. Modum dividendi opus quo hi editores usi sunt sequendo, statuimus in tertio volumine totum epistolare commercium Episcopi Warmiæ publicis lucis facere ab eius Heilsberga Romam profectione die 11 mensis Maii a. 1558 usque ad diem 20 Augusti a. 1561, quo munus Legati Pontificii in Concilio Tridentino reapse fungi coepit, omnes epistolas tempore dicti Concilii annis 1561—1563 scriptas in volumine quarto edendas relinquendo. Illo tempore haec summam a Hosio acta sunt: exeunte mense Junio et Julio ineunte anni 1558 brevem legationem regiam Vindobonae apud Imperatorem electum Ferdinandum I obvit, ipsi dignitatis accessionem gratulando et alia negotia Regis Poloniae tractando; deinde Romae commoratus est a die 1 Septembris a. 1558 ad mensem Martium a. 1560, quo tempore debuit Pontifici Maximo Paulo IV a consiliis de emendanda Ecclesia esse, re vera tamen tempus hoc maxime scribendis theologicis opusculis et illis edendis dicavit; a mense Aprilis a. 1560 ad mensem Julium a. 1561 munus Legati Pontificii apud Imperatorem Ferdinandum I Vindobonae exercebat, ut ita volente Pio IV, Caesaris animum ad concilium Tridentinum continuandum inclinaret.

Cum tamen ex toto hoc tempore exstant fere 950 epistolae edendae, quae vix duobus voluminibus comprehendi possent, ideo visum est volumen hoc tertium in duas aequales partes dividere, ita ut — divisione logica iuxta eventus vitae Hosii posthabita (fere 800 epistolae tempore Legationis Vindobonensis scriptae fuere) — aequa moles textus in ambobus comprehendatur, eodem modo atque Hipler et Zakrzewski in secundo illorum volumine edendo fecerunt. Consequenter etiam continua documentorum numeratio in utraque huius voluminis parte servabitur. Pars prima, nunc in manus Lectorum tradita, numeros ab 1 ad 333 et 12 appendices, maioris momenti res vitam Hosii illustrantes, comprehendit. Eduntur ic epistolae a mense Maio anni 1558 ad finem mensis Augusti anni 1560 ascriptae, ex quorum numero 252 a Hosio et tantum 81 ad eum missae fuere. Disproportio ista ex eo provenit, quod non solum destinatarii litterarum Episcopi Warmiæ magis de conservandis illis solliciti fuerunt, quam ipse in epistolis amicorum colligendis (uti e.g. Martinus Cromerus, eius amantissimus, qui pretiosissima eius autographa, nunc in Bibliotheca Jagiellonica et in Bibliotheca Musei Czartoryski Cracoviae conservata, diligenter colligenda curavit), verum etiam ipse Episcopus, ut posteris memoriam sui relinqueret, minutas, ut dicunt, litterarum suarum omnium secretario suo Valentino Kuczborski dictatarum, colligendas et conservandas mandavit. Ita factum est, ut hodie fere omnes eius epistolae hoc modo illo tempore exaratae in Bibliotheca Jagiellonica Cracoviae asservantur. Illi, cum quibus Hosius commercium epistolare hic editum habuit, homines erant fere omnis vitae generis et dignitatis: pontifices maximi, cardinales, episcopi, reges, status civilis dignitarii, docti litterarum cultores et familiares. Inter quos eminent: dictus Martinus Cromerus, Regis Poloniae Vindobonae Legatus, cui Hosius tempore Romanae commorationis unquoque Sabbato litteras inscribebat, et Stanislaus Karnkowski, Regni Poloniae Referendarius, cui missae a Hosio sat frequentes litterae exstant in exemplaribus Vratislaviae in Bibliotheca Ossoliniana conservatae. Tempore quo Episcopus Vindobonae degebat frequentes eius litteras, minutissimas descriptiones actorum eius et factorum continentes, Cardinalis Carolus Borromeus, Pii IV Pontificis nepos accipiebat, sicuti et alii cardinales curiales, praesertim vero amicissimi illi Christophorus Madrutius, Jacobus Puteus et Otto Truchsess; quorum litterarum originalia et exemplaria in diversis partibus Archivi et Bibliothecae Vaticanae, necnon in

Archivis Viterbii et Augustae Vindelicorum inveniri possunt. Aliae aliorum et ad alios epistolae, minores numero, in apposito huic libro elencho archivorum enumerantur. Satis est saltem dicere, quod non deerant dies (v.g. 13 Maii 1560), in quibus sex vel octo epistolae simul a Hosio expediebantur.

Normas editionis quod attinet, eae caedem sunt quae in epistolis iam ab A. Szorc in superioribus voluminibus „Studiorum Warmiensium“ editis. Cum autem litterae res Germaniae tractantes ex Vindobona missae magna ex parte iam in editione Nuntiaturberichte (Series II, vol. 1 et 2) a S. Steinherz curata inveniantur, ideo eas, et alias quoque minoris momenti, ad summarium polonico idiomate exaratum rededimus. Aliae regulae particulares editionis in introductione exacte describuntur.

STANISLAUS HOSIUS' BRIEFWECHSEL BAND III, 1, HALBBAND

Zusammenfassung

Der vorliegende erste Teil des dritten Bandes des Briefwechsels von Kard. Stanislaus Hosius stellt (chronologisch und in der Numerierung der Bände) die unmittelbare Weiterführung der in den Jahren 1879—1888 in Krakau erschienenen Edition „Stanisłai Hosii (...) et quae ad eum scriptae sunt epistolae“ dar, die unter dem Patronat der Akademie der Wissenschaften von Franz Hipler und Vinzenz Zakrzewski herausgegeben wurde. Wir übernahmen die von diesen Herausgebern angewandten Kriterien der logischen Gliederung des veröffentlichten Materials und entschlossen uns daher, im dritten Band die gesamte Korrespondenz des ermländischen Bischofs von seiner Abreise aus Heilsberg nach Rom im Mai 1558 bis zur faktischen Übernahme der Funktion eines päpstlichen Legaten auf dem Tridentiner Konzil im August 1561 herauszugeben (der ganze Tridentiner Zeitraum, 1561—1563, wird im vierten Band veröffentlicht). Dieser Zeitraum umfasst die kurze königliche Sendung und den Aufenthalt in Wien Ende Juni/Anfang Juli 1558, den Aufenthalt in Rom von August 1558 bis März 1560 sowie die Wiener Nuntiatur von April 1560 bis Juli 1561.

Aus dieser Zeit sind fast 950 von Hosius geschriebene bzw. an ihn gerichtete Briefe erhalten geblieben. Dieses Material würde für zwei Bände ausreichen, es ist aber unmöglich, es logisch in zwei annähernd gleiche Teile zu gliedern, da aus dem römischen Zeitraum nur 138 Briefe erhalten geblieben sind und der ganze Rest aus den Wiener Zeiten stammt. Um Disproportionen zu vermeiden und zugleich die Logik der Gliederung aufrechtzuerhalten, haben wir uns daher entschlossen, dieses Material im ganzen in einem Band unterzubringen, der lediglich nach einem reinen Materialkriterium (ungefähr gleiche Seitenzahl) unterteilt wird, ähnlich wie es Hipler und Zakrzewski mit dem zweiten Band ihrer Edition taten. Deshalb wurden die Dokumente in beiden Halbbänden fortlaufend durchnummeriert. Der erste Halbband, der dem Leser hiermit in die Hand gegeben wird, enthält die Nummern 1—333 sowie 12 die wichtigsten Ereignisse aus Hosius' Leben zwischen dem 10. Mai 1558 und dem 31. August 1560 illustrierende Zusätze. Von den hier veröffentlichten Briefen stammen 252 von Hosius und nur 81 sind an ihn gerichtet. Da es der Grundsatz der Edition ist, alle Briefe des Bischofs von Ermland und alle Briefe an ihn abzudrucken, beweist das, dass aus dieser Zeit einfach deshalb mehr Briefe von Hosius erhalten geblieben sind, weil wir nicht nur seine an Martin Kromer geschriebenen Briefe sowie zahlreiche Originale besitzen, die sich heute in überwiegender Zahl im Diözesalarchiv in Allenstein, in der Jagiellonenbibliothek und der Czartoryskibibliothek in Krakau sowie im Archiv und der Bibliothek des Vatikan befinden, sondern auch die von seinem Sekretär Valentin Kuczborski abgefassten und heute in der Jagiellonenbibliothek in Krakau aufbewahrten einzigartigen und fast vollständigen Sammlungen der Minuten seiner Briefe aus der Zeit, als Hosius päpstlicher Nuntius in Wien war. Sie geben vortrefflich Einblick in die schriftstellerische Werkstatt des Bischofs, seine Kenntnis des Lateinischen und seine Fähigkeit, über Ereignisse zu berichten, welche er sehr detailliert beschrieb, besonders in seinen diplomatischen Rapporten an die Römische Kurie. Der breitgefächerte Kreis seiner Briefpartner, vom Papst über kirchliche und weltliche

Würdenträger bis hin zu Wissensliebhabern und Humanisten, verweist auf die sehr ausgedehnten Beziehungen, die er mit seinen Zeitgenossen unterhielt. An manchen Tagen, z.B. am 13. Mai 1560, schickte er seine Briefe an 6 bis 8 Empfänger. Unter seinen Briefpartnern nimmt sein bewährter Freund und späterer Nachfolger im Bischofsamt, der damalige polnische Gesandte in Wien Martin Kromer zweifellos den ersten Rang ein. Während seines Aufenthaltes in Rom schrieb ihm Hosius regelmässig jeden Samstag. Freundesbände verknüpften ihn auch mit dem Kronreferenten Stanislaus Karnkowski, dem er ebenfalls sehr regelmässig schrieb. Während seiner Wiener Nuntiatur war der Nepot des Papstes Pius IV., Kard. Karl Borromeo, der später Staatssekretär wurde, der erste Briefpartner des Bischofs. Aber Hosius schrieb auch recht häufige und detaillierte Berichte von seiner diplomatischen Tätigkeit an zwei andere Kurienkardinäle, mit denen er befreundet war: Jakob Puteo und Otto Truchsess. Ein interessantes epistologisches Denkmal bildet der Briefwechsel zwischen Hosius und dem Sekretär Puteos, dem Humanisten Latino Latini; das war wirklich ein spielerischer Austausch schöner lateinischer Worte. Die Korrespondenz mit den anderen Personen ist seltener, aber nicht weniger wichtig und lehrreich. Unanhängig davon, ob sie schon veröffentlicht wurde oder nicht, wurde sie in den publizierten Band aufgenommen, zumindest in Resümeeform. Das betrifft insbesondere die diplomatischen Rapporte aus Wien, die schon Ende des vorigen Jahrhunderts von S. Steinherz in den „Nuntiaturberichten aus Deutschland“ (Serie II, Bd. 1) veröffentlicht wurden. Da dieses Werk im Prinzip zugänglich ist, hielten wir es nicht für notwendig, die dort bereits veröffentlichten Briefe abzudrucken, und beschränkten uns auf Inhaltsangaben. Ähnlich wurden auch Briefe von geringer Bedeutsamkeit, selbst noch unveröffentlichte, hier nur resümiert, und nur die wichtigsten von ihnen in extenso zitiert.

Was die Normen der Edition im allgemeinen betrifft, so soll der vorliegende Band (nach zwei von A. Szorc herausgegebenen) der letzte experimentelle sein, bevor für die weiteren Editionen, sowohl der Korrespondenz Hosius' nach 1560 als auch nach 1566, verpflichtende Normen aufgestellt werden.

BIBLIOGRAFIA

1. PUBLIKACJE, W KTÓRYCH DRUKOWANO KORESPONDENCJĘ HOZJUSZA

- Bucholtz, Franz Bernhard von: *Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten*. Bd 9. Urkundenband. Wien 1838.
- Bzovius Abraham: *Annalium ecclesiasticorum post Caesarem Baronium .. continuatio*. T. 20. Coloniae 1641.
- Centralblatt für Bibliothekwesen. Heft 3; 1894.
- Elementa ad fontium editiones*. T. 31. *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia*. Ed. Carolina Lanckorońska. Pars 2. Romae 1974.
- [Hosii epistolae] — *Stanislai Hosii S.R.E. Cardinalis, Maioris Poenitentiarii, Episcopi Varmiensis (1504—1579) et quae ad eum scriptae sunt epistolae, tum etiam eius orationes, legationes*. Ed. Franciscus Hipler, Vincentius Zakrzewski. T. 1. 1525—1551. Cracoviae 1879; T. 2. 1551—1558. Cracoviae 1886—1888 (*Acta historica res gestas Poloniae illustrantia*. T. 4. 9).
- *Korespondencja Stanisława Hozjusza, kardynała i biskupa warmińskiego*. T. 5. Rok 1564. Oprac. Alojzy Szorc. Olsztyn 1976 (*Studia Warmińskie*. T. 13).
- [Hosii opera] — *Domini Stanislai Hosii, S.R.E. Presbyteri Cardinalis, Maioris Poenitentiarii et Episcopi Varmiensis operum*. T. 1—2. Opera et studio Stanislai Rescii. Coloniae Agrippinae 1584.
- Jedin Hubert: *Girolamo Seripando*. Bd 2. Würzburg 1937.
- Latini Latini Viterbiensis: *Epistolae, coniecturae et observationes*. T. 1—2. Ed. Dominicus Magro. Romae 1659.
- Monumenta Historica Societatis Jesu:
— *Epistolae Patris Hieronymi Nadal S.J.* T. 2. Matriti 1899.
— *Latini Monumenta*. T. 5. Matriti 1914.
— *Litterae Quadrimestres*. T. 6. Matriti 1925.
- Nuntiaturberichte aus Deutschland. Abteilung II. 1560—1572.
Bd 1. *Die Nuntien Hosius und Delfino, 1560—1561*. Hrsg. S[igismund] Steiner. Wien 1879.
- Pastoralblatt für die Diözese Ermland. Bd 28: 1896.
- [Pogiani epistolae] — *Julii Pogiani Sumensis epistolae et orationes, olim collectae ab Antonio Maria Gratiano, nunc ab Hieronymo Lagomarsino e Societate Jesu adnotationibus illustratae ac primum editae*. T. 2. Romae 1766.
- Sickel Theodor: *Zur Geschichte des Concils von Trient (1559—1563)*. Actenstücke aus österreichischen Archiven. Bd 1. Wien 1870—1872.
- Steinherz Sigismund: *Die Fakultäten eines päpstlichen Nuntius im 16. Jahrhundert (Hosius als Nuntius in Wien 1560)*. Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Bd 18: 1898 s. 327—342.
- Tabularium Ecclesiae Romanae seculi decimi sexti in quo monumenta restituti Calicis Eucharistici, totiusque Concilii Tridentini historiam illustrantia continentur. Omnia ad fidem autographorum Bibliothecae Gothanae diligenter exacta nunc primum cum annotationibus suis publicavit Ernestus Salomon Cyprianus*. Francoforti et Lipsiae 1743.
- Vetera Monumenta Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*. Ex Tabulariis Vaticanis edidit Augustinus Theiner. T. 2. Romae 1861.
- Walewski Cyprian: *Marcin Kromer*. Warszawa 1874.
- Weber Alfred: *Litteras a Truchsessio ad Hosium annis 1560—1561 datas, ex Codice Augusteo primum edidit [...]*. Ratisbonae 1892.
- Wermter Ernst Manfred: *Kardinal Stanislaus Hosius, Bischof von Ermland, und Herzog Albrecht von Preussen. Ihr Briefwechsel über das Konzil von Trient (1560—1562)*. Münster 1957 (*Reformationsgeschichtliche Studien und Texte*, Heft 82).

- Wiedemann Theodor: *Geschichte der Reformation und Gegenreformation im Laude unter der Enns*. Bd 1. Prag 1879.
- Wojtylska Henry Damien CP: *Cardinal Hosius Legate to the Council of Trent*. Rome 1967.

2. WYKAZ CZĘŚCIEJ CYTOWANEJ LITERATURY POMOCNICZEJ

- Akta Synodów Różnowierczych w Polsce*. T. 1—2. Wyd. Maria Sipayllo. Warszawa 1966—1972.
- Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd 1—55. Leipzig 1875—1910.
- Altpreuussische Biographie herausgegeben im Auftrage der Historischen Kommission für ost- und westpreussische Landesforschung*. Bd 1—3. Marburg-Lahn 1967—1975 (zob. HE V s. 62).
- Analecta Romana quae historiam Poloniae saeculi XVI illustrant. Excerpta ex libris manuscriptoris Archivi Consistorialis Romani*. Ed. Joseph Korzeniowski. Cracoviae 1894 (*Scriptores Rerum Polonicarum*. T. 15).
- Bukowski Julian: *Dzieje reformacji w Polsce od wejścia jej do Polski aż do jej upadku*. T. 1—2. Kraków 1883—1886.
- Cappelli Agostino: *Cronologia, cronografia e calendario perpetuo*. Ed. 3. Milano 1969.
- Chronologia polska*. Praca zespołowa pod redakcją Bronisława Włodarskiego. Warszawa 1957.
- Donnert Erich: *Der livländische Ordensritterstaat und Russland. Der Livländische Krieg und die baltische Frage in der europäischen Politik 1558—1583*. Berlin 1963.
- Dworzaczek Włodzimierz: *Genealogia, Tablice*. Warszawa 1959.
- Eichhorn Anton: *Die Prälaten des ermländischen Domcapitels. Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*. Bd 3: 1855—1866 s. 305—397, 529—643.
- *Der ermländische Bischof und Kardinal Stanislaus Hosius*. Bd 1—2. Mainz 1854—1855.
- Estreicher Karol: *Bibliografia polska*. T. 1—32. Kraków 1872—1939.
- Gąsiorowski Antoni: *Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów*. *Małopolskie studia historyczne*. R. 16: 1973 s. 249—275.
- Handbuch der Kirchengeschichte*. Bd 4. *Reformation, Katholische Reform und Gegenreformation*. Hrsg. Erwin Iserloch, Josef Glazik, Hubert Jedin. Freiburg im Breisgau 1967.
- Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi, sive Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium, Ecclesiasticorum Antistitum series*. T. 3. Guilelmus van Gulik, Conradus Eubel. Monasterii 1923.
- Hubatsch Walter: *Albrecht von Brandenburg-Ansbach, Deutschordens-Hochmeister und Herzog in Preussen 1490—1568*. [Köln 1960].
- Jedin Hubert: *Geschichte des Konzils von Trient*. Bd 1—4. Freiburg im Br. 1951—1975.
- Jobert Ambrose: *Wydania i przekłady dzieł kard. Hozjusza we Francji. Nasza Przeszość*. T. 14: 1961 s. 39—47.
- Klaiber Wilbirgis: *Katholische Kontroverstheologen und Reformer des 16. Jahrhunderts. Ein Werkverzeichnis*. Münster 1978.
- Konopczyński Władysław: *Chronologia sejmów polskich 1493—1793*. Kraków 1948 (*Archiwum Komisji Historycznej PAU*. Seria II. T. 4).
- Korewa Jan SJ: *Z dziejów diecezji warmińskiej wieku XVI. Geneza braniejskiego Hosianum*. Poznań [1965].
- Korytkowski Jan: *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od r. 1000 do r. 1821*. T. 3. Poznań 1889.
- *Prataci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od r. 1000 aż do dni naszych*. T. 1—4. Gniezno 1883.
- Lapeyre Henri: *Les monarchies européennes du XVIe siècle. Les relations internationales*. Paris 1967 (*Nouvelle Clio*. T. 31).
- Lortz Joseph: *Die Reformation in Deutschland*. Bd 1—2. Freiburg im Breisgau 1962.
- Łętowski Ludwik: *Katalog biskupów, prątów i kanoników krakowskich*. T. 1—4. Kraków 1852.
- [Migne] — *Patrologiae cursus completus. Series latina*. Curavit Jacobus Paulus Migne. T. 1—221. Parisiis 1844—1855.
- Moroni Gaetano: *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica da San Pietro ai nostri giorni*. T. 1—103. Venezia 1840—1879.

- Nowacki Józef: *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*. Poznań 1964.
- Obląg Jan: *Historia diecezji warmińskiej*. Olsztyn 1959.
- Pajewski Janusz: *Węgierska polityka Polski w potowie XVI wieku (1540—1571)*. Kraków 1932.
- Pastor Ludwig: *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*. Bd 6—7. Freiburg im Breisgau 1957 (offset).
- Pecchiai Pio: *Roma nel Cinquecento*. Bologna 1948 (Storia di Roma. T. 13).
- Pidal Ramon Menendez: *Historia de España*. T. 19; España en tiempo de Filipe II (1556—1598). Vol. 1—2. Madrid 1966.
- Pociecha Władysław: *Królowa Bona (1494—1557). Ludzie i czasy odrodzenia*. T. 1—4. Poznań 1949—1958.
- Polski Słownik Biograficzny*. [Wyd. PAU-PAN] T. 1—24. Kraków-Wrocław 1935—1979.
- Rospond Stanisław: *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej*. Cz. 2. Niemicko-polska. Wrocław-Warszawa 1951.
- Schottenloher Karl: *Bibliographie zur deutschen Geschichte im Zeitalter der Glaubensspaltung 1517—1585*. Bd 1—5. Leipzig 1933—1939.
- Szorc Alojzy: *Stanisław Hozjusz a reformacja w Elblągu*. Studia Warmińskie. T. 7: 1970 s. 35—88.
- Uchanciana, czyli zbiór dokumentów wyjaśniających życie i działalność Jakuba Uchańskiego*. Wyd. Teodor Wierzbowski. T. 1—4. Warszawa 1884—1892.
- Wermter Ernst Manfred: *Eustachius von Knobelsdorff, Statthalter von Ermland 1558—1564*. Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands. Bd 29: 1955 s. 93—111.
- Wojtyńska Henryk Damian CP: *Papiestwo — Polska 1548—1563*. [T. 1] Dyplomacja. Lublin 1977.
- *Quarrel Concerning the Cardinalate of Hosius*. Sacrum Poloniae Millennium. T. 8—9. Romae 1962 s. 207—247.
- [Zebrzydowskiego korespondencja] — *Andrzeja na Więcborku Zebrzydowskiego, biskupa włocławskiego i krakowskiego, korespondencja z lat 1546—1553*. Wyd. Władysław Wisłocki. Kraków 1878 (Acta historica res gestas Poloniae illustrantia. T. 1).

WYKAZY

WYKAZ DOKUMENTÓW

Nr	Str.
1. Albrecht książę pruski do Hozjusza, Królewiec, 10 V 1558	47
2. Hozjusz do księcia pruskiego Albrechta, Lidzbark 12 V 1558	48
3. Hozjusz do księcia pruskiego Albrechta, Dobre Miasto, 13 V 1558	50
4. Albrecht książę pruski do Hozjusza, Królewiec, 16 V 1558	51
5. Albrecht książę pruski do Hozjusza, Królewiec, 17 V 1558	51
6. Hozjusz do ces. Ferdynanda I, Wiedeń, 23 VI 1558	53
7. Hozjusz i Kromer do ces. Ferdynanda I, Wiedeń, 23 VI 1558	58
8. Hozjusz i Kromer do ces. Ferdynanda I, Wiedeń, 23 VI 1558	60
9. Hozjusz do ces. Ferdynanda I, Wiedeń, 23 VI 1558	62
10. Hozjusz do Albrechta księcia pruskiego, Wiedeń, 27 VI 1558	63
11. Hozjusz do Jana Leomana, Wiedeń, 28 VI 1558	64
12. Ces. Ferdynand I do Hozjusza i Kromera, Wiedeń, 28 VI 1558	65
13. Ces. Ferdynand I do Hozjusza i Kromera, Wiedeń, 30 VI 1558	66
14. Ces. Ferdynand I do Hozjusza i Kromera, Wiedeń, 30 VI 1558	67
15. Hozjusz i Kromer do ces. Ferdynanda I, Wiedeń, 1 VII 1558	68
16. Ces. Ferdynand I do Hozjusza i Kromera, Wiedeń, 2 VII 1558	69
17. Hozjusz do Zygmunta Augusta, Wiedeń, 2—3 VII 1558	70
18. Hozjusz do księcia pruskiego Albrechta, Wiedeń, 3 VII 1558	71
19. Hozjusz do Jana Leomana, Wiedeń, 3 VII 1558	73
20. Hozjusz do Marcina Kromera, Rosenfeld, 24 VII 1558	74
21. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Sucillo, 8 VIII 1558	75
22. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 4 IX 1558	76
23. Hozjusz do Jana Leomana, Rzym, 20 IX 1558	76
24. Hozjusz do Jana Przerembskiego, Rzym, 26—28 IX 1558	77
25. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 1 X 1558	81
26. Hozjusz do Pawła IV, Rzym, początek X 1558	83
27. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 22 X 1558	95
28. Jan Ocieski do Hozjusza, Kraków, X 1558	96
29. Stanisław Karnkowski do Hozjusza, Kraków, koniec X 1558	96
30. Jan Przerembski do Hozjusza, Kraków, koniec X 1558	97
31. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 19 XI 1558	98
32. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 19 XI 1558	99
33. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 26 XI 1558	102
34. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 26 XI 1558	104
35. Hozjusz do Wojciecha Kijewskiego, Rzym, 26 XI 1558	106
36. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 3 XII 1558	107
37. Hozjusz do Jakuba Puteo, Rzym, ok. 3 XII 1558	108
38. Hozjusz do Ruarda Tappera, Rzym 6 XII 1558	109
39. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza, Lidzbark, 10 XII 1558	109
40. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 13 XII 1558	110

41. Hozjusz do Daniela Maucha, Rzym, 16 XII 1558	111
42. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 17 XII 1558	112
43. Jan Przerembski do Hozjusza, Piotrków, 19 XII 1558	113
44. Stanisław Karnkowski do Hozjusza, Piotrków, 20 XII 1558	113
45. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 31 XII 1558	115
46. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 7 I 1559	116
47. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 10 I 1559	121
48. Hozjusz do kapituły katedralnej krakowskiej, Rzym, 14 I 1559	122
49. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, ok. 22 I 1559	123
50. Hozjusz do Antoniego Brusa, Rzym, 28 I 1559	127
51. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 28 I 1559	127
52. Ruard Tapper do Hozjusza, Lovanium, 3 II 1559	129
53. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 4 II 1559	130
54. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 11 II 1559	132
55. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 18 II 1559	135
56. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 18 II 1559	136
57. Hozjusz do Ottona Truchsessa, Rzym, 18 II 1559	137
58. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 25 II 1559	138
59. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 25 II 1559	141
60. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 4 III 1559	142
61. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 18 III 1559	144
62. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 25 III 1559	146
63. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 1 IV 1559	149
64. Hozjusz do Pawła IV, Rzym, 5 IV 1559	152
65. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 8 IV 1559	154
66. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 8 IV 1559	154
67. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 8 IV 1559	157
68. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 15 IV 1559	162
69. Hozjusz do Wojciecha Kijewskiego, Rzym, 22 IV 1559	165
70. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 22 IV 1559	165
71. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 28 IV 1559	166
72. Hozjusz do księcia pruskiego Albrechta, Rzym, 29 IV 1559	167
73. Hozjusz do Wojciecha Kijewskiego, Rzym, 29 IV 1559	168
74. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 29 IV 1559	169
75. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 6 V 1559	173
76. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 6 V 1559	177
77. Kapituła warmińska do Hozjusza, Frombork, 8 V 1559	179
78. Hozjusz do Antoniego Brusa, Rzym, 12 V 1559	181
79. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 13 V 1559	182
80. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 13 V 1559	185
81. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 27 V 1559	187
82. Albrecht książę pruski do Hozjusza, Królewiec, 1 VI 1559	187
83. Albrecht książę pruski do Hozjusza, Królewiec, 14 VI 1559	188
84. Hieronim Seripando do Hozjusza, Salerno, 27 VI 1559	188
85. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 15 VII 1559	189
86. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 12 VIII 1559	191
87. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 27 VIII 1559	193
88. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 15 IX 1559	196
89. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 20 IX 1559	197
90. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 23 IX 1559	198
91. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 23 IX 1559	199
92. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 30 IX 1559	201
93. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 7 X 1559	202

94. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 14 X 1559	206
95. Zygmunt August do Hozjusza, Wilno, 15 X 1559	208
96. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 21 X 1559	209
97. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 26 X 1559	212
98. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 27 X 1559	216
99. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 2 XI 1559	217
100. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 4 XI 1559	218
101. Hozjusz do Jana Leomana, Rzym, 7 XI 1559	218
102. Hozjusz do kardynałów zebranych na konklawe, Rzym, przed 11 XI 1559	220
103. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 11 XI 1559	224
104. Hozjusz do Filipa Padniewskiego, Rzym, 12 XI 1559	226
105. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 19 XI 1559	225
106. Hozjusz do Jana Leomana, Rzym, 25 XI 1559	227
107. Hozjusz do Zygmunta Augusta, Rzym, 25 XI 1559	228
108. Hozjusz do jakiegoś pralata polskiego, Rzym, 25 XI 1559	230
109. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 2 XII 1559	230
110. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 2 XII 1559	231
111. Jan Ocieski do Hozjusza, Oświęcim, 6 XII 1559	234
112. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 9 XII 1559	236
113. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 16 XII 1559	239
114. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 16 XII 1559	241
115. Hozjusz do Jana Leomana, Rzym, 23 XII 1559	242
116. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 23 XII 1559	243
117. Hozjusz do pap. Piusa IV, Rzym, 30 XII 1559	244
118. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 30 XII 1559	246
119. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 30 XII 1559	247
120. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 6 I 1560	247
121. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 6 I 1560	248
122. Hozjusz do Jana Leomana, Rzym, 6 I 1560	250
123. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 13 I 1560	251
124. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 19 I 1560	252
125. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 21 I 1560	255
126. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 3 II 1560	256
127. Hozjusz do Jana Leomana, Rzym, 3 II 1560	258
128. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 7 II 1560	259
129. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 10 II 1560	260
130. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym 17 II 1560	261
131. Stanisław Szedziński do Hozjusza, Wiedeń, 17 II 1560	262
132. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 23 II 1560	263
133. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Rzym, 24 II 1560	264
134. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 2 III 1560	265
135. Hozjusz do Jana Leomana, Rzym, 2 III 1560	266
136. Hozjusz do Marcina Kromera, Rzym, 9 III 1560	267
137. Hozjusz do Jana Leomana, Rzym, 9 III 1560	268
138. Pius IV do Hozjusza, Rzym, 18 III 1560	270
139. Hozjusz do Latino Latini, Montefiascone, ok. 20 III 1560	272
140. Hozjusz do Latino Latini, Montefiascone, ok. 20 III 1560	273
141. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 23 III 1560	273
142. Hozjusz do ces. Ferdynanda I, Florencja, 26 III 1560	274
143. Hozjusz do Albrechta V Bawarskiego, Florencja, 26 III 1560	275
144. Marcin Kromer do Hozjusza, Wiedeń, 2 IV 1560	276
145. Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 2 IV 1560	277
146. Latino Latini do Hozjusza, Rzym, 2 IV 1560	277

147. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 2 IV 1560	279
148. Hozjusz do Karola Borromeo, Innsbruck, 6 IV 1560	279
149. Pius IV do Hozjusza, Rzym, 6 IV 1560	279
150. Karol Borromeo do Hozjusza, Rzym, 6 IV 1560	280
151. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 6 IV 1560	280
152. Hozjusz do Jakuba Puteo, Innsbruck, 7 IV 1560	281
153. Hozjusz do Piusa IV, Innsbruck, 8 IV 1560	284
154. Hozjusz do Krzysztofa Madruzzo i Ottona Truchsessa, Innsbruck, 8 IV 1560	284
155. Ces. Ferdynand I do Hozjusza, Wiedeń, 13 IV 1560	285
156. Hozjusz do Krzysztofa Madruzzo, Monachium, 13 IV 1560	285
157. Hozjusz do Jana Morone, Passau, 18 IV 1560	286
158. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 20 IV 1560	286
159. Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 21 IV 1560	286
160. Latino Latini do Hozjusza, Rzym, 21 IV 1560	288
161. Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 22 IV 1560	289
162. Zygmunt August do Hozjusza, Wilno, 24 IV 1560	289
163. Filip Padniewski do Hozjusza, Wilno, 24 IV 1560	290
164. Hozjusz do Maksymiliana Habsburga, Wiedeń, 27 IV 1560	290
165. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 28 IV 1560	290
166. Hozjusz do Ottona Truchsessa, Wiedeń, 1 V 1560	290
167. Hozjusz do Jakuba Puteo, Wiedeń, 1—2 V 1560	291
168. Hozjusz do Latino Latini, Wiedeń, 2 V 1560	293
169. Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 2 V 1560	293
170. Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 2 V 1560	294
171. Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 2 V 1560	294
172. Hozjusz do Krzysztofa Madruzzo, Wiedeń, 3 V 1560	295
173. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 4 V 1560	295
174. Hozjusz do kapituły warmińskiej, Wiedeń, 6 V 1560	295
175. Hozjusz do Jana Leomana, Wiedeń, 6 V 1560	297
176. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Wiedeń, 6 V 1560	297
177. Hozjusz do Baltazara z Promnicy, Wiedeń, 8 V 1560	298
178. Hozjusz do Michała von Kuenburg, Wiedeń, 9 V 1560	300
179. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 11 V 1560	301
180. Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 11 V 1560	302
181. Uczestnicy synodu prowincjonalnego w Salzburgu do Hozjusza, Salzburg, 12 V 1560	303
182. Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 13 V 1560	303
183. Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 13 V 1560	303
184. Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 13 V 1560	303
185. Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 13 V 1560	304
186. Hozjusz do Zygmunta Augusta, Wiedeń, 13 V 1560	304
187. Hozjusz do Jakuba Puteo, Wiedeń, 13 V 1560	305
188. Hozjusz do Ottona Truchsessa, Wiedeń, 13 V 1560	306
189. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Wiedeń, 13 V 1560	306
190. Hozjusz do Henryka Scriboniusa, Wiedeń, 15 V 1560	307
191. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 15 V 1560	308
192. Hozjusz do Ottona Truchsessa, Wiedeń, 17 V 1560	308
193. Hozjusz do Zygmunta Augusta, Wiedeń, 18 V 1560	310
194. Hozjusz do Latino Latini, Wiedeń, 18 V 1560	311
195. Karol Borromeo do Hozjusza, Rzym, 18 V 1560	312
196. Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 18 V 1560	313
197. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 18 V 1560	313

198.	Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 19 V 1560	314
199.	Hozjusz do Waleriana Protaszewicza, Wiedeń, 21 V 1560	315
200.	Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Wiedeń, 21 V 1560	316
201.	Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 22 V 1560	317
202.	Hozjusz do Juliusza Pfluga, Wiedeń, 22 V 1560	317
203.	Hozjusz do Daniela Brendela, Wiedeń, 25 V 1560	318
204.	Pius IV do Hozjusza, Rzym, 25 V 1560	318
205.	Karol Borromeo do Hozjusza, Rzym, 26 V 1560	319
206.	Karol Borromeo do Hozjusza, Rzym, 26 V 1560	319
207.	Wolfgang von Closen do Hozjusza, Passau, 29 V 1560	320
208.	Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 30 V 1560	320
209.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 30 V 1560	321
210.	Hozjusz do Jana Morone, Jakuba Puteo i Ottona Truchsessa, Wiedeń, 30 V 1560	323
211.	Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 1 VI 1560	323
212.	Hozjusz do Jakuba Puteo i Krzysztofa Madruzzo, Wiedeń, 1 VI 1560	323
213.	Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 1 VI 1560	323
214.	Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 1 VI 1560	323
215.	Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 2 VI 1560	324
216.	Hozjusz do Zygmunta Augusta, Wiedeń, 3 VI 1560	324
217.	Hozjusz do Filipa Padniewskiego, Wiedeń, 3 VI 1560	325
218.	Hozjusz do Latino Latini, Wiedeń, 3 VI 1560	328
219.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 5—12 VI 1560	328
219a.	Hozjusz do Jana Gebharda, Wiedeń, 6 VI 1560	329
220.	Hozjusz do Zygmunta Augusta, Wiedeń, 6 VI 1560	329
221.	Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 6 VI 1560	330
222.	Zygmunt August do Hozjusza, Wilno, 7 VI 1560	330
223.	Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 8 VI 1560	331
224.	Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 8 VI 1560	331
225.	Latino Latini do Hozjusza, Rzym, 8 VI 1560	331
226.	Hozjusz do księcia bawarskiego Albrechta, Wiedeń, 9 VI 1560	333
227.	Hozjusz do Wilhelma, księcia Jülich-Cleve-Berg, Wiedeń, 10 VI 1560	333
228.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 12 VI 1560	334
229.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 12 VI 1560	334
230.	Hozjusz do Michała von Kuenburg, Wiedeń, 12 VI 1560	334
231.	Pius IV do Hozjusza, Rzym, 12 VI 1560	334
232.	Hozjusz do Ottona Truchsessa, Wiedeń, 13 VI 1560	336
233.	Hozjusz do Franciszka de Tournon, Wiedeń, 13 VI 1560	337
234.	Hozjusz do Jana Morone, Wiedeń, 13 VI 1560	339
235.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 13 VI 1560	340
236.	Hozjusz do Antoniego Fioribello, Wiedeń, 13 VI 1560	340
237.	Hozjusz do Latino Latini, Wiedeń, 13 VI 1560	341
238.	Hozjusz do Jakuba Puteo, Wiedeń, 14 VI 1560	342
239.	Hozjusz do Antoniego Perennot de Granvelle, Wiedeń, 15 VI 1560	343
240.	Karol Borromeo do Hozjusza, Rzym, 20 VI 1560	344
241.	Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 21 VI 1560	345
242.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 21 VI 1560	345
243.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 21 VI 1560	345
244.	Hozjusz do Krzysztofa Madruzzo, Wiedeń, 21 VI 1560	346
245.	Hozjusz do Ottona Truchsessa, Wiedeń, 21 VI 1560	346
246.	Hozjusz do Jana Morone, Wiedeń, 21 VI 1560	347
247.	Hozjusz do ces. Ferdynanda I, Wiedeń, 21—22 VI 1560	347
248.	Hozjusz do księcia bawarskiego Albrechta, Wiedeń, 23 VI 1560	351

249. Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 26 VI 1560	352
250. Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 27 VI 1560	354
251. Hozjusz do Jakuba Layneza SJ, Wiedeń, 27 VI 1560	354
252. Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 28 VI 1560	354
253. Karol Borromeo do Hozjusza, Rzym, 29 VI 1560	355
254. Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 29 VI 1560	355
255. Hozjusz do Andrzeja Kościeleckiego, Wiedeń, 1 VII 1560	355
256. Hozjusz do Jana Leomana, Wiedeń, 1 VII 1560	357
257. Hozjusz do Michała von Kuenburg, Wiedeń, 1 VII 1560	358
258. Hozjusz do Zygmunta Augusta, Wiedeń, 2 VII 1560	358
259. Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 2 VII 1560	359
260. Hozjusz do Krzysztofa Madruzzo, Wiedeń, 2 VII 1560	359
261. Hozjusz do Zygmunta Augusta, Wiedeń, 3 VII 1560	861
262. Hozjusz do Filipa Padniewskiego, Wiedeń, 3 VII 1560	362
263. Hozjusz do Piotra Bochyne, Wiedeń, 6 VII 1560	362
264. Karol Borromeo do Hozjusza, Rzym, 6 VII 1560	363
265. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 6 VII 1560	363
266. Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 6 VII 1560	364
267. Hozjusz do Jakuba Puteo, Krzysztofa Madruzzo i Ottona Truchsessa, Wiedeń, 7 VII 1560	364
268. Hozjusz do Krzysztofa Madruzzo, Wiedeń, 8—9 VII 1560	365
269. Hozjusz do Piotra Myszkowskiego, Wiedeń, 9 VII 1560	367
270. Hozjusz do Jakuba Puteo, Wiedeń, 9 VII 1560	368
271. Hozjusz do Ottona Truchsessa, Wiedeń, 10 VII 1560	369
272. Hozjusz do Zygmunta Hohenzollerna, Wiedeń, 10 VII 1560	370
273. Hozjusz do Levina Torrentiusa, Wiedeń, 10 VII 1560	370
274. Hozjusz do Marcina Zborowskiego, Wiedeń, 10 VII 1560	371
275. Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 11 VII 1560	373
276. Hozjusz do Latino Latini, Wiedeń, 11 VII 1560	373
277. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 13 VII 1560	374
278. Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 13 VII 1560	375
279. Latino Latini do Hozjusza, Rzym, 13 VII 1560	376
280. Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 16 VII 1560	377
281. Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 15—17 VII 1560	377
282. Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 15 VII 1560	378
283. Hozjusz do Karola Borromeo, Jana Morone i Ottona Truchsessa, Wie- deń, 16 VII 1560	380
284. Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 17 VII 1560	380
285. Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 17 VII 1560	381
286. Hozjusz do Juliusza Pfluga, Wiedeń, 17 VII 1560	381
287. Hozjusz do Jakuba Puteo, Wiedeń, 18 VII 1560	383
288. Hozjusz do Jerzego z Pappenheim, Wiedeń, 18 VII 1560	384
289. Hozjusz do Ernesta Wittelsbacha, Wiedeń, 19 VII 1560	384
290. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 19 VII 1560	385
291. Hozjusz do Aleksandra Farnese, Jakuba Puteo, Jana Morone, Ranulia Farnese i Rudolfa Pio z Carpi, Wiedeń, 20 VII 1560	386
292. Hozjusz do Michała Heldinga, Wiedeń, 20 VII 1560	386
293. Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 20 VII 1560	386
294. Gabriel Faerno do Hozjusza, Rzym, 20 VII 1560	387
295. Hozjusz do Jana von Hoya, Wiedeń, 25 VII 1560	388
296. Hozjusz do Rudolfa von Frankenstein, Wiedeń, 26 VII 1560	388
297. Hozjusz do Ottona Truchessa, Wiedeń, 27 VII 1560	388
298. Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 27 VII 1560	390

299.	Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 27 VII 1560	391
300.	Latino Latini do Hozjusza, Rzym, 27 VII 1560	391
301.	Michał von Kuenburg do Hozjusza, Salzburg, 27 VII 1560	391
302.	Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, Wiedeń, 30 VII 1560	391
303.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 31 VII 1560	392
304.	Hozjusz do Jakuba Puteo, Wiedeń, 31 VII 1560	393
305.	Hozjusz do Jakuba Puteo, Wiedeń, 3 VIII 1560	393
306.	Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 3 VIII 1560	395
307.	Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 3 VIII 1560	395
308.	Hozjusz do Ottona Truchsessa, Wiedeń, 4 VIII 1560	395
309.	Hozjusz do Jana Antoniego Serbelloni, Wiedeń, 4 VIII 1560	396
310.	Hozjusz do Wawrzyńca Pereza, Wiedeń, 4 VIII 1560	396
311.	Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 5 VIII 1560	397
312.	Hozjusz do księcia pruskiego Albrechta, Wiedeń, 5 VIII 1560	398
313.	Hozjusz do księżnej pruskiej Anny Marii, Wiedeń, 5 VIII 1560	398
314.	Hozjusz do Jana Leomana, Wiedeń, 5 VIII 1560	398
315.	Hozjusz do Piusa IV, Wiedeń, 8 VIII 1560	400
316.	Hozjusz do Jakuba Puteo, Wiedeń, 8 VIII 1560	401
317.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 9—12 VIII 1560	401
318.	Hozjusz do Jana Morone, Wiedeń, 9 VIII 1560	402
319.	Hozjusz do Ottona Truchsessa, Wiedeń, 9 VIII 1560	403
320.	Hozjusz do Rudolfa Pio z Carpi, Wiedeń, 14 VIII 1560	404
321.	Hozjusz do Gabriela Faerno, Wiedeń, 14 VIII 1560	404
322.	Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 16 VIII 1560	405
323.	Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 17 VIII 1560	406
324.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 17 VIII 1560	406
325.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 20 VIII 1560	406
326.	Hozjusz do Marcina Kromera, Wiedeń, 23 VIII 1560	410
327.	Hozjusz do Karola Borromeo, Wiedeń, 23 VIII 1560	411
328.	Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 24 VIII 1560	412
329.	Karol Borromeo do Hozjusza, Rzym, 30 VIII 1560	412
330.	Hozjusz do Zygmunta Augusta, Wiedeń, 31 VIII 1560	413
331.	Hozjusz do Marcina Kromera, Wiedeń, 31 VIII 1560	414
332.	Jakub Puteo do Hozjusza, Rzym, 31 VIII 1560	415
333.	Otto Truchsess do Hozjusza, Rzym, 31 VIII 1560	416

WYKAZ REKOPISÓW ARCHIWALNYCH I BIBLIOTECZNYCH
ZAWIERAJĄCYCH PUBLIKOWANĄ KORESPONDENCJĘ

(w nawiasie numery publikowanych dokumentów)

AUGSBURG (RFN), Ordinariatsarchiv:

— oryginały: (57)

— rkps 75: (141, 151, 173, 179, 191, 197, 214, 215, 221, 224, 277, 290, 298, 306, 322, 333)

GOTHA (NRD), Forschungsbibliothek:

— rkps A 381: (147, 180, 191, 195, 196, 205, 206, 213, 223, 224, 240, 253, 265, 277, 307, 322)

GÖTTINGEN (RFN), Staatliches Archivalager, Staatsarchiv Königsberg:

— Herzogliches Briefarchiv:

— B 1, Kasten 313: (14, 16)

— C 1, Kasten 472: (2, 3, 9, 10, 14—18, 72, 312, 313)

— C1a, Kasten 499: (174, D 1)

— Konzepte C, Kasten 1212: (1, 4, 5)

— Ostpreussische Folianten:

— rkps 71: (1, 4, 5, 82, 83)

KRAKÓW:

— Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich (Bibl. Czart.):

— rkps 69: (6, 7, 12, 14, 15)

— rkps 70: (139, 144, 162)

— rkps 241: (6, 7, 12, 14, 15, 24)

— rkps 1603: (14, 107)

— rkps 1608: (150)

— rkps 1615: (106)

— rkps 1618: (11, 19, 23, 69, 87, 94, 96, 98, 99, 101, 103, 105, 110, 115, 122, 127, 135—137, 175, 256, 314)

— rkps 1620: (330)

— Biblioteka Jagiellońska:

— rkps 60: (27—29, 32—34, 36, 37, 39, 40, 42—47, 49, 51, 53—56, 58, 60—65, 67, 68, 74, 75, 79, 91—93, 100, 112, 113, 116—118, 120, 121, 123, 125, 128—130, 132, 134)

— rkps 63: (142, 152, 154, 156, 164, 166, 167, 172, 182, 183, 185—187, 192, 202, 203, 208—210, 219, 232, 237, 238, 242, 250, 252, 255, 257, 258, 260—263, 267—276, 280, 283—289, 291, 292, 295, 297, 305, 308—311, 315—319)

— rkps 64: (142, 143, 156, 164, 177, 178, 183, 190, 227, 239, 247, 250, 272, 274, 286, 289, 326)

— rkps 154: (247, 296)

— rkps 160/1: (211, 212, 216—218, 220, 227, 230, 233—236, 239, 242, 244—246)

— rkps 160/2: (303, 317, 320, 321, 324, 330)

— rkps 161: (178, 184, 188, 193, 198, 199, 201, 281, 282, 303, 304, 317, 325)

— rkps 162: (52)

— rkps 1131: (149)

- Biblioteka PAN:
 - rkps 8576: (148, 153, 161, 169, 171, 198, 209, 219, 229, 242, 249, 259, 275, 284, 285, 311)
- KORNIK, Biblioteka PAN:
 - rkps 242: (162)
- LINKÖPING (Szwecja), Stifts-och Landsbiblioteket:
 - rkps Brev 26: (141, 264)
- MODENA (Włochy), Archivio di Stato:
 - Cancelleria Ducale Estense, Estero, Italia:
 - Busta 110/22: (303)
- MONACHIUM (RFN), Bayerisches Hauptstaatsarchiv:
 - Abt. I, Staatsverwaltung:
 - rkps 2721: (226, 248)
- NEAPOL (Włochy), Biblioteca Nazionale:
 - rkps XIII AA 56: (84)
- OLSZTYN, Archiwum Diecezji Warmińskiej:
 - rkps Ab 2: (22, 73, 81)
 - rkps Ab 4: (20, 24, 35)
 - rkps Ab 5: (102, D 7)
 - rkps D 9: (111)
 - rkps D 10: (163, 294)
 - rkps D 19: (25, 48, 86, 108, 126, 327, 331)
 - rkps D 24: (151, 159, 165, 179, 298)
 - rkps D 101: (231)
 - rkps D 132: (155)
 - Dokumenty Kapituły: J 1 (D 6), M 9 (D 5)
- PRAGA (Czechosłowacja), Státní Ústřední Archiv:
 - Archiv Arcib. — 1563: (50, 78)
- RZYM (Włochy):
 - Archivum Pontificiae Universitatis Gregoriana:
 - rkps 612: (317)
 - Archivum Romanum Societatis Jesu:
 - Epistolae Cardinalium: (251)
 - Epistolae Externorum, rkps 23: (77)
- TRYDENT (Włochy), Biblioteca Communale:
 - rkps 116 (228, 243)
- VITERBO (Włochy), Archivio Capitolare:
 - rkps 8: (146, 160, 225, 279, 300, D 9)
 - rkps 10: (D 3)
- WARSZAWA, Archiwum Główne Akt Dawnych:
 - Archiwum Zamojskich, rkps 3000: (162)
 - Libri Legationum, rkps 17: (95, 222)
- WATYKAN:
 - Archivum Secretum Vaticanum:
 - Armadium 42, rkps 13: (231)
 - Armadium 44, rkps 2: (D 4), rkps 10: (204, D 8, D 10, D 11)
 - Concilio di Trento, rkps 32: (219, 259)
 - rkps 35: (143, 156, 203, 227, 247, 272, 274, 326)
 - rkps 72: (138)
 - rkps 138: (303)
 - Epistolae ad Principes, rkps 1: (204)
 - Nunziatura di Germania, rkps 64: (148, 153, 161, 169—171, 182, 183, 193, 209, 229, 232, 242, 243, 249, 259, 275, 280, 284, 285, 303, 311, 317, 328)

- Registra Vaticana, rkps 1924: (138)
 - Bibliotheca Apostolica Vaticana:
 - Barberini latini, rkps 2545: (26)
 - Vaticani latini, rkps 3432: (141, 224, 322)
 - rkps 6201: (131, 139, 140, 144, 146, 152, 160, 168, 194, 225, 237, 276, 279, 300)
 - rkps 6409: (157)
 - rkps 6416: (30)
 - rkps 7124: (274)
 - rkps 9066: (139)
- WIEN (Austria):
- Diözesanarchiv, Reformation: (207, 301)
 - Haus- Hof- und Staatsarchiv:
 - Polen, rkps 9: (7—9, 12—16, D 2)
 - Religionsakten, rkps 5: (247)
 - Römische Hofkorrespondenz, rkps 3: (D10)
- WROCLAW, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich:
- rkps 153 II: (26)
 - rkps 154 II: (21, 31, 33, 59, 66, 70, 71, 76, 80, 85, 88—90, 97, 104, 109, 114, 119, 124, 133, 176, 189, 200, 302)
 - rkps 155 II: (6, 7, 12, 14, 15)

WYKAZY SKRÓTÓW

1. NAZW PISM SERYJNYCH, ARCHIWÓW I BIBLIOTEK

ADB	— Allgemeine Deutsche Biographie
ADWO	— Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie
AGAD	— Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
APB	— Altpreussische Biographie
APUG	— Archivum Pontificiae Universitatis Gregorianaе w Rzymie
ARSI	— Archivum Romanum Societatis Jesu w Rzymie
AS	— Archivio di Stato (nazwa archiwów państwowych we Włoszech)
AV	— Archiwum (Secretum) Vaticanum w Rzymie
BHStA	— Bayerisches Hauptstaatsarchiv w Monachium
BV	— Bibliotheca (Apostolica) Vaticana w Rzymie
DA	— Diözesanarchiv w Wiedniu
HBA	— Herzogliches Briefarchiv (dział SAL)
HC	— Hierarchia Catholica
HE	— Hosii epistolae
HHSIA	— Haus- Hof- und Staatsarchiv w Wiedniu
HKG	— Handbuch der Kirchengeschichte
HO	— Hosii opera
LThK	— Lexikon für Theologie und Kirche
Migne PL	— Patrologia latina, ed. J. P. Migne
MHSJ	— Monumenta Historica Societatis Jesu
OA	— Ordinariatsarchiv w Augsburgu
PAN	— Polska Akademia Nauk
PSB	— Polski Słownik Biograficzny
SAL	— Staatliches Archivlager w Getyndze
SLB	— Stifts- och Landsbiblioteket w Linköping
SUA	— Statní Ústřední Archiv w Pradze

2. TEKSTOWYCH

abp	— arcybiskup	Ill-mus	— Illustrissimus
Bd	— Band	k.	— karta
bp	— biskup	kard.	— kardynał
ces.	— cesarz	Kö. Ma.	— Königliche Majestät
D-nus	— Dominus	oryg.	— oryginal
Ed.	— Edidit	pap.	— papież
E. F. D.	— Eure Fürstliche Durchlaucht	por.	— porównaj
E. G.	— Eure Gnade	przyp.	— przypis
E. L.	— Euer Liebden	r	— recto
herausg.	— herausgegeben	rkps	— rękopis
		R-mus	— Reverendissimus

S.	— Salve, Salutem	V-ra	— Vestra
S. P.	— Salutem plurimam	wyd.	— wydał
S. P. D.	— Salutem pluriam dico	zm.	— zmarł
ur.	— urodzony	zob.	— zobacz

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 10 maja 1558

Gratuluje poselstwa do Wiednia i wyjazdu do Rzymu. Obiecuje opiekować się kapitułą i poddanymi biskupstwa. Prosi, by polecił swemu zastępcy wyznaczyć komisarzy do uregulowania spornych granic i by poparł u cesarza (za wiedzą króla polskiego, do którego już napisał) sprawę jego inwestytury w dobrach odziedziczonych w Niemczech po margrabim brandenburskim Albrechcie Młodszym.

KOPIA Z KANCELARII ALBRECHTA: Göttingen, SAL, Ostpr. Fol. 71 k. 311—313.

MINUTA: Göttingen, SAL, HBA, Konzepte C, Kasten 1212, ostatni poszyt (bez numeracji) k. 21r—22r.

An bischoff zu Heilsbergk ¹, den 10. Maii Anno 1558.

Wir ² haben E. L. schreiben empfangen und daraus verstanden, das E. L. von Ko. Ma. zu Polan, unserm gnedigsten herrn und freundtlichen, lieben oheimen etc., an die Romische Kayserliche Majestet derselben in namen hochgedachter Koniglichen Majestet wegen der neuen erhöhung Irer Kayserlichen Majestet standes zu gratuliren und gluck zu wunschen, volgig auch an die Bepstliche Heyligkeit umb ein allgemein christlich concilium anregung zu thun abgefertigt ³. Nun wunschen wir E. L. dazu Gottes gnedigen segen und das E. L. solche ire reise Got dem Allmechtigen zun ehren und erbreitherung seines heiligen, allein seligmachenden worts anfahen und volenden, auch dardurch der loblichen Cron zu Polan und diesem armen vaterland sowol auch der gantzen christenheit nutzbarlich gedienet werden möge.

Das aber E. L. so hoch ruhmen, wir uns bishero gegen derselben irem wirdigen capitel und dero underthanen freundt-, nachbarlichen und den gnedigen herrn verhalten, achten wir gantz vonunnöthen, das wir ohne ruhm geneigt, uns zu jederzeit gegen unsern benachbarten und menniglich nachbarlich und sonsten in allen pillichen sachen unvorweislich zu erzeigen und sollen sich E. L. gewiss versehen, das wir sowol E. L. abwesens als wen dieselbig gegenwertig gegen E. L. und ired wirdigen capitels underthanen jederzeit den gnedigen herrn zu erweisen geneiget, [312] do auch derselben durch unsere ambleute und underthanen etwas beschwerlichs beigefugt, solle, sobaldt wirs nurt berichtet, die verschaffung geschehen, das alle ding zur pillickeit gerichtet, darob hofflich niemandt sich mit fugen uber uns zu beschweren, wie wir uns den ingleichen zu E. L. und irem wirdigen capitel versehen. Und nachdem dann auch etzliche grentzen zwischen unserm furstenthumb und E. L. stift nit aller ding richtig stehen, bithen wir freundtlich, E. L. wollen iren hinderlassenen stadthalter ⁴ committiren, das solche unrichtige grentzen ired abwesens durch die irigen, auch unsere darzugeordnete commissarien mogen zu gelegener zeit besichtigt und, soviel muglich, gutlich entschieden werden.

Und wiewol wir E. L. nit gerne mit unsern sachen beschweren, weil wir

¹ Lidzbark Warmiński, rezydencja biskupów warmińskich.

² Albrecht Hohenzollern (1490—1568), były wielki mistrz zakonu krzyżackiego, od 1525 książę pruski, lennik Polski.

³ Zob. list z 7 V 1558. HE II s. 973.

⁴ Wilkariuszem i swoim zastępcą na czas nieobecności mianował Hozjusz kustosz kapituły warmińskiej Eustachego Knobelsdorfa (zm. 1571). Zob. nr 39.

aber zuversichtig und E. L. allwege dermassen erspuret, das sie uns jederzeit freundlich und wilferig gewesen, so wollen wir E. L. nit pergen, das wir hiebevorn neben der Ko. Ma. zu Polan unsers gnedigsten herrn und freundlichen, lieben oheimen etc., gnedigsten beforderung bey der Romischen Koniglichen Majestet, unserm allergnedigsten und freundlichen, lieben oheimen etc., umb leyhung der lehen über des cum tit[ulo] marggraff Albrechts seliger gedechnus⁵ landt und [313] leuth (weil wir vermoge des hauses Brandenburgks ordnung und satzung der nechste agnat und lehenvolger darzu sein⁶) angehalten, auch darauf gnedigste vertroftung erlanget. Derwegen wir dan abermals an die Ko. Ma. zu Polan umb weiterforderung geschrieben, do nun Ire Ko. Ma. E. L. den handel auflegen und bevehlen wurden, so bithen wir freunt- und nachbarlich, E. L. wollen sich umb unserntwillen solchen handel zu sollicitiren aufzunehmen nit beschweren und bei der Romischen Kayserlichen Majestet etc., unserm allergnedigsten herrn und freundlichen, lieben oheimen, hochgedacht mit fleyss dahin handeln und befordern, damit uns ein entlicher tag zu empfangung der lehen mochte ernennet und angesetzt werden⁷, sonsten auch unser ingleichen unserer landt und leute obligen bei hochstgenanter Romischer Kayserlicher Majestet und sonsten mit dem besten gedencken, hierin wollen sich E. L. unser zuvorsicht nach freundlich erzeigen. Des erbithen wir uns umb dieselbe hinwider freunt- und nachbarlichen zu vordienen und thun dieselbe hiemit etc.

Relatio Secretarii

³—Princeps, Burg[rabius], et Secretarius legerunt
Alb[ertus] Hack ²—

⁴— Inną ręką.

2

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Lidzbark, 12 maja 1558

Dziękuję za życzliwość wyrażoną w odpowiedzi na jego list i za spokojne przeprowadzenie wojsk księcia przez tereny biskupstwa. Zapewnia, że w czasie jego nieobecności jego poddani będą unikać konfliktów z księstwem. Natomiast w sprawie regulacji granic, zwłaszcza w okręgu Szczytna, którego starosta wyrządza jego poddanym wiele krzywd, prosi o powstrzymanie się od decyzji aż do jesieni, kiedy Knobelsdorf wyznaczy komisarzy do pertraktacji. Żąda też zwrotu nieprawnie włączonej do księstwa wioski leżącej w pobliżu granicy między biskupim Braniewem a księżęcą Bałgą. Obiecuje wstawić się u cesarza w jego sprawie pod warunkiem, że mu ją oficjalnie zleci król polski.

ORYG.: Göttingen, SAL, HBA, C 1, Kasten 472. Na odwrocie adres, pieczęć i steszczenie zawartości listu ręką późniejszą.

Durchlaucher, hochgeborner furst etc. Das E. F. D. sich in irer widerantwort auf unser negste schreiben, darin wir derselben unser vorreyssen vormeldet, so freunt- und nachbarlich kegen uns, unser wirdigs kapital und beider underthane thut erbitten¹, seindt wir kegen dieselbe ufs

⁵ Albrecht Alcybiades Hohenzollern (ur. 1522), margrabia brandenburski na Kulmbach, zmarł 8 I 1558. Był synem Kazimierza, brata Albrechta Pruskiego. Zob. Dworzaczek: *Genealogia* tabl. 63.

⁶ Zgodnie z umową, zawartą 13 II 1545 w Królewcu między Albrechtem Pruskim i Albrechtem Alcybiadesem oraz Jerzym Fryderykiem, margrabią brandenburskim na Ansbachu, w sprawie dziedziczenia Hohenzollernów linii Brandenburg-Ansbach. Zob. Hubatsch s. 238.

⁷ Hozjusz wystąpił z tym 23 VI 1558. Zob. nr 9.

¹ Zob. nr 1.

freuntlichst danckbar und können nicht anders dan das wir desfhals das freuntliche gemütte und zuneigung E. F. D. kegen uns und unsere underthane zum höchsten rhümen, weil wir solchs vilfeltig, sonderlich aber in dem negsten vorlassen irer kriegsleute und knechte, die da ohne einige beschedigung der unsern abgezogen, gespüret und wirklichen befunden. Nun haben wir von dismhäl algereit bey den unsern, die wir derwegen zusammen vorschriben, die vorordnunge geschaffet, das die in unserm abwesen sich nicht anders dan der billickeit und was zu erhaltung [des] friedes und gutter nachbarschaft gehörig, kegen E. F. D. amptleute und underthane in allem erzeigen werden und sollen, das sich dieselbe gewisse zu den unsern zu getrösten, wie wir dan herwider dergleichen uns auch zu E. F. D. und den irigen vorsehen wollen.

Was aber die grantzen belanget, die noch zwuschen derselben furstenthumb und unser kirchen irrig sein sollen, können wir woll leiden, das die in unserm abwesen beritten und sovil muglich verrichtet werden. Weil aber die itzige zeit zu dergleichen besichtigung fast ungelegen, bitten wir freuntlich E. F. D. an den ortern, da solche irrungen sich vorhalten, sonderlich aber im Ortelsburgschen², da uns der amptmann schwere einfelle gethan und sich an unsern armen leuten dermassen vorgriffen, das wir uns des billich zu beschweren, die verschaffung thun wolte, damit ein ider teil, was es bisher im besitz gehabt, ohne irrung des andern ferner ruhig geniessen und gebrauchten muge und folgende uf zukomenden herbst, wan die welde und streucher, was raumer sein, zu besichtigung solcher grantzen unseren stadthalter raume zeit und tag ernennen. Wir können aber hirneben E. F. D. nicht bergen, wie wir dan derwegen zum oftern anregung gethan, das uns in negstgehaltener besichtigung etzlicher grantzen zwuschen E. F. D. ampt Balga³ und unserm Braunsbergischen⁴ ein orth abgestackt worden, der allwege zu gemeltem unserm ampt gehörig gewesen, auch ausdrücklich im heuptbriefe der grantzen vormeldet ist wie sich des E. F. D. bey irem rath und lieben, getreuen Christoforo Jona⁵, der rechten doctorn etc., ferner wirt haben zu erkunden, der die zeit [v] einer E. F. D. vorordnen commissariis gewesen und wir ihnen des auch wol zuvor mündtlich erinnert haben. Bitten derwegen, dieselbe verordnen wolte, damit, was des orths unserer kirchen abgangen, solchs darzu widderumb möchte gewandt werden.

Das aber E. F. D. an uns freuntlich synnen und begeren, wir etzliche ire gewerbe auf uns bey der Römischen Kayserlichen Majestet auszurichten, unbeschweret nemen wolten, auch das gantzliche vortrawen zu uns haben, wir uns desfhals kegen dieselbe wilferig werden erzeigen. Als seindt wir gantz geneigt und erbütig, E. F. D. darin gerne zu wilfaren und sovil an uns, an unserm vleiss nichts abgehen lassen, damit das, welchs unsers erachtens durch E. F. D. billich gefurdert wirt, derselben durch die Römische Kayserliche Majestet nachgegeben werde. Es wolte allein E. F. D. zum furderlichsten daran sein und vorschaffen, das uns solchs Ko. Ma. zu Polen, unser allergnedigster herr⁶ auferlege und bevelhe, sonsten köndten wir uns des als Irer Majestet gesandter nicht woll unternemen, sofern aber solchs beschieht, seindt wir des gemuttes

² Starostwo Szczytno.

³ Balga, miasto nad Zalewem Wiślanym w Prusach Książęcych, siedziba starostwa.

⁴ Braniewo i okolice.

⁵ Krzysztof Jonas, dr praw, członek rady książęcej. Hozjusz zalałwiał z nim wyżej wymienioną regulację granic w 1554 r. Zob. HE II s. 442.

kegen E. F. D., das wir uns sowoll in dem als allem anderen, was uns ummer zu thun müglich, kegen dieselbe freuntlich und wilferig erzeigen und vorhalten wollen. Wie wir hiemit dem hochsten Gott in seinen reichen schutz bevelhen und bitten, uns in aller und gewönlicher gunst zu erhalten.

Datum Heilsberg, den XII Maii MDLVIII.

Stanislaus von Gottes gnaden bischoff zu Ermlandt.

^b— Idem qui supra Stanislaus Episcopus Varmiensis manu propria subscripsit ^{-b}.

* Nadpisane
¹⁻²—b Własnoręcznie

3

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Dobre Miasto, 13 maja 1558

Donosi, że stawili się przed nim kupcy z Ornety ze skargą na starostę z Miłakowa Andrzeja Willemsdorfa, który powołując się na rozkaz księcia zabraniający kupować na jego terenie zboże zajął ubiegłej zimy zakupiony na wsi, a także w Kwidzynie towar kupców z Ornety. Ponieważ książę nic nie wiedział o zakazie i chciał ukarać winnego, Willemsdorf przyrzekł przybyć do Ornety i zwrócić towar. Nie dotrzymał jednak słowa, a ponadto Hansowi Mitzing zajął zakupiony legalnie owies i wezwał jego i kupców do stawienia się do Miłakowa. Hozjusz wini urzędników księcia, prosi o ukrócenie ich samowoli dla utrzymania poprawnych stosunków sąsiedzkich.

ORYG.: Göttingen, SAL, HBA, C 1, Kasten 472. Na odwrocie adres, pieczęć i streszczenie zawartości listu ręką późniejszą.

Durchlauchter, hochgeborner furst etc. Wir kunnen E. F. D. freuntlicher meynung nicht bergen, das wir in unserm vorreysen hieher in unser stadt Gutstadt kommen seint, haben wir vor uns eczliche unserer underthan und burger zu Wormdit¹, die unser alhie obgewartet, funden, die sich mit sundern beschwer kegen uns beclagt uber E. F. D. amptman zue Liebenstadt², den erbarn Andres von Willemsdorff, welcher sie aus befehl E. F. D., wie er anzeigt, sich vor ihn kegen der Liebstadt zugestellen thut furdern und beschuldigt sie, als solte von ihnen getreide auffm lande widder E. F. D. verbot sein gekauft worden, derwegen er sie den vergangenen winter gehemet und mit pferde und wagen, unter denen och eczliche gewesen, so das getreide im Werder³ erkauft, von freyer strassen eingetrieben, wie wir uns den dessmals kegen E. F. D. auch durch unser schreyben beschweret und darauff die freuntliche antwort erhalten⁴, das sie sich des verbots nicht wuste zu erinnern, sundern wir solten ihr die amptleute vormelden, die also mit unsern underthanen gefaren; kegen die wolte sich E. F. D. mit billicher straffe wissen zu erzeigen. Nu haben wir das damals der ursachen underlassen, das gemelter E. F. D. amptman selbst zun uns kegen Wormdit kommen und sich genzlich mit uns derenthalben freuntlich geeiniget und vortragen und uns zugesagt, einem iedern von unsern underthanen das seine, so er angehalten und gehemet, widerzukehren, woran wir den die zeit benugig

¹ Orneta.

² Dziś osada Miłakowo między Morągiem i Orneta, wówczas siedziba starostwa książęcego.

³ Kwidzyn.

⁴ Listy te nie zachowały się. Pertraktowano w tej sprawie już od marca 1557. Zob. HE II s. 794.

gewesen und ihnen E. F. D. nicht ferner angegeben, hetten uns auch wol verhofft, er seiner zusage solte sein nachgekommen und den unsern das irige widdergekart haben. Weyl aber das nicht gescheen, besonder er noch einem unser burger mit namen Hans Mitzincken XI marck, so er anstelle eczliches habers, den er mit zulass und vorgunst des heuptmans von der Liebenmulen⁵, welchs er den mit seinen brieff und siegel zu erweisen, gekauft, inbehalten und wir kurczer tage derenthalben an ihnen geschriben und seiner zusage erinnert, schreibet er widder unser verhoffen an unsern burckgraffen zu Wormdit, desgleichen auch an uns und wil, wir im unser burger sampt der wahre auff zukommenden Dinstag zu Pffingsten kegen der Liebestadt gestellen sollen, so er sich doch desshalb genczlich mit uns vortragen und uns E. F. D. auch angezeigt, sie sich des verbots nicht kundte erinnern. Ob nu solchs des amptmans vornemen billich und nicht den eine lautere zunötigung zu uns und unser underthanen sey, geben wir E. F. D. zu erkennen, den da gleich unser underthan eczwas mit vorgunst und zulass E. F. D. amptleutte [v] getreide dergestalt wie Willemsdorff vorgibt, erkaufft, kundte je unsers erachtens die schuld des verbrechens nicht auff sie mit billigkeit, sonder auff E. F. D. amptleutte, die ihnen dasselbe nachgegeben geleget werden. Bitten demnach auffs freundtlichste, E. S. D. die nachbarliche befurderung thun wolle, wie sie sich den das auch in ihrem nehsten schreiben freuntlich kegen uns erboten und vornemen lassen⁶, damit vielgemelter derselben amptmann zu Liebenstadt von solchem seinem unbillichen vorhaben und zunötigung zu uns und unsern lieben underthanen muge abhalten und dadurch keine unfreuntligkeit nicht gestiftet werden, die wir noch unserm höchsten fleiss bey den unsern wollen vorhutzen, das dadurch E. F. D. underthanen darzu keine ursache sol gegeben werden und uns dasselbe auch herwidder zu E. F. D. und derselben underthan genczlich getrösten.

Thun uns hiemit E. F. D. gewönlichen und alten gunst bevelen, die der liebe Gott in langwirigen wolgehen und gesuntheit wolle erhalten. Datum Gutstadt, den XIII Maii MDLVIII.

Stanislaus von Gotts genaden bischoff zu Ermlandt
^{a-} Idem qui supra manu propria subscripsit ^{a-}.

^{a-} Własnoręcznie

4

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 16 maja 1558

Prosi o umożliwienie swemu poddanemu Wawrzyńcowi Bartsch podjęcia spadku, który otrzymał na terenie Warmii.

KOPIA Z KANCELARII ALBRECHTA: Göttingen, SAL, Ostpr. Fol., rkps 71 s. 316.
 MINUTA: Göttingen (jak w nr 1) k. 25r—v.

5

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 17 maja 1558

Donosi, że otrzymał jego list z 12 V. Deklaruje swą życzliwość wobec Hozjusza, jego kapituły i poddanych. Zapytuje, kogo mianował swoim zastępcą. Obiecuje, że polecane przez Hozjusza sprawy granic spornych zostaną załatwione sprawiedliwie.

⁵ Miłomłyn.

⁶ Zob. nr 1.

Zadowolony jest z mediacji Hozjusza w jego sprawie. Spodziewa się powrotu posła od króla z decyzją. Pyta, gdzie w drodze poseł mógłby wręczyć mu pismo. Życzy szczęśliwej podróży.

KOPIA Z KANCELARII ALBRECHTA: Göttingen, SAL, Ostpr. Fol., rkps 71 s. 317-319.

MINUTA: Göttingen (jak w nr 1) k. 26r-27r.

An bishoff zu Heylspergk, den 17. Maii Anno 1558.

Wir haben E. L. schreiben, den 12. Maii zu Heilspergk datum¹, bekommen, inhalts nach der lenge lesend eingenomen und verstanden. Wie nun E. L. im anfang e ires schreibens fur beschehen unser freuntlich erbithen, des wir gegen derselben, ingleichen irem wirdigen capitel und underthanen gethan, hohe und grosse dancksagung thun, were solcher danckbarkeit warlich nit nötig, dann E. L. sollens eigentlich dafür achten, auch in der that befinden, das wir uns zufferst gegen E. L., darnach derselben wirdigen capittel, auch underthanen aller nachbarlichen und gnedigen gebuhr zu vorhalten geneigt, uns auch hinwider keines andern vertrosten noch versehen.

Die grenitzen anrurende, seint wir der zeit zu erwarten, E. L. zu wilfaren [freundlich] unbeschweret und bithen freuntlich, E. L., wolle uns, wehn sie zu irem stadthalter hinder sich verlassen, freuntlichen vermelden. So seint wir bedacht ime einen tag zu eröffnen und uns derwegen mit ime zu vogleichen. Das aber E. L. von einfellen melden, seint wir zuvorsichtig, von den unsern nichts unwillichs oder anders geschehen sey, dan das zu vortrethung unserer gerechtigkeit die notturf erfordert, und wirt demselben die besichtigung, wann die commissarien beiderseits zur stellen gelangen, geburende massgeben. [318] Ingleichnus wollen wir der irrungen halben, so sich zwischen unserm gebith Balge und E. L. ampte Braunsberge zutragen, bey unsern reten erkundigung pflegen und uns darauff der pillickeit gemess erzeigen.

Letz[t]lichen haben wir E. L. freunt- und nachbarlich erbithen in unsern sachen, do solche durch die cum tit[ulo] Ko. Ma. zu Polan etc. E. L. bevohlen, wurde vermerckt, fur welchs wir hochlichen danckbar, und stellen nit in zweiffel, die Ko. Ma. bedencken haben solle, solche sachen E. L. zu bevehlen, wie wir dan algereit einen bothen an hochgemelte Ko. Ma. abgefertigt, sobaldt nun die anthwort einkombt, wollen wir sie bey eigenem bothen E. L. nachsicken. Bithen allein freuntlichen, E. L. wolte uns, welchen weg sie fur sich nehmen, berichten, und wo E. L. anzutreffen sein werden, damit wir uns in abfertigung des bothen darnach zu richten haben mogen. Und thun hiemit E. L. nachmahls in irer furgenommenen reisen gluck, heil, segen und alle wolfart und des von herzen wunschen, das solche reise Got dem Herrn zu lob, preiss, ehre und erbreiterung seines lieben worts und heiligsten nahmen gereichen, auch volgig neben erkanter gotlichen warheit der loblichen Cron Polan und derselben incorporirten landen [319] zu zeitlichen ernth gedeyen muge und haben E. L. solchs auf ihr schreiben nit pergen mogen.

Datum Konigspergk, Com[missio] Prin[cipis] propria.

Balthasar Ganss, secretarius

¹ Zob. nr 2.

6

HOZJUSZ DO CES, FERDYNANDA I

[Wiedeń], 23 czerwca 1558

W imieniu Zygmunta Augusta i jego żony Katarzyny gratuluje Ferdynandowi wyboru na cesarza; ufa, że naprawi on wiele zła w chrześcijaństwie, wypływającego zwłaszcza z rozbicia w wierze i subiektywnej interpretacji Pisma św.; zachęca do zdecydowanej walki z herezją na wzór dawnych cesarzy rzymskich, cesarzy Zygmunta Luksemburskiego i Karola V, oraz by wymógł na papieżu zwołanie soboru powszechnego.

KOPIE Z XVIII w.: 1) Kraków, Bibl. Czart., rkps 69, nr 173; 2) Tamże, rkps 214 s. 37—63; 3) Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 155 II k. 109r—116v.

Gratulatio ad Ferdinandum, nuper a Deo Caesarem designatum, R-di D-ni Stanislai Hosii, Episcopi Warmiensis, Oratoris, Martino Cromero collega, Anno 1558, XXIII Junii.

Serenissimi Principes et D-ni nostri, D-nus Sigismundus [58] et D-na Catharina, Rex et Regina Poloniae, ac liberi V-rae Sacrae M-tis obsequentissimi, duo in carne una, mente una, uno et eodem animo, parique studio in M-te V-ra colenda et observanda, diuturnam incolumitatem ac rerum omnium prosperitatem a Deo Optimo Maximo Sacrae M-tis V-rae sedulo precantur. Simul ea officia et obsequia reverenter illi deferunt omnia quaecunque benemerenti patri amantissimos eius et observantissimos liberos praestare par est. Priusquam autem, quae praeterea nobis in mandatis dederunt exponam, has V-rae Sacrae M-ti Maiestatis utriusque literas legendas offero.

Postquam allatum est ad Ser-mos Principes et nostros D-nos, liberos imperii tuae Celsitudinis observantissimos, M-tem tuam (quod cum illi, tum Imperio ac Regnis et terris illi subiectis, quin et Orbi toto Christiano felix, faustum et fortunatum Deus esse velit) uno ore summaque eorum ad quos electio pertinet voluntate, Romanum Imperatorem esse renuntiatum¹, credibile non est, quanto fuerit M-tes eorum gaudio cumulatae. Quam etiam ob causam tenere se non potuerunt, quin mitterent aliquem, per quem hunc honorem, quo nullus in terris maior iam esse possit, M-ti tuae gratularentur. Quod munus mihi mandare M-tibus eorum visum est, simul et Collegae huic meo, qui pridem aliis de rebus Orator ad M-tem tuam missus fuerat, iam inde a multis annis mihi fraterna quadam necessitudine coniuncto². Ac videri quidem nihil potest in eo novi nunc accidisse, quandoquidem vigesimus octavus annus iam agitur cum Rex Romanorum salutatus et Imperii Successor designatus es³, si propitio nobis adhuc Deo, sic mortalium rebus providente, si Ser-mo et Excellenti fratre tuo, quae singularis [59] est animi illius moderatio, sic volente, tandem aliquando consecutus es id, ad quod ante complures annos te vocatum esse scimus. Caeterum quod in hac Orbis fere totius Christiani summa perturbatione, in qua multas ac magnas rerum conversiones et varias voluntatum³ inclinationes animorumque commutationes videre saepe licuit, tanta nihilominus tranquillitate res acta est, quod tanta et tam concordii omnium voluntate sic inter se variis ex causis principum

¹ Ferdynand został wybrany cesarzem przez elektorów Rzeszy 14 III 1558 r.

² Mowa o Marcynie Kromerze (1512—1589), który już od stycznia 1558 r. przebywał w Wiedniu jako poseł Zygmunta Augusta. Polecenie króla i królowej złożenia powyższych gratulacji, której *modum praescribi Sanctitati tuae oportere non putavimus*, otrzymał Hozjusz już 28 IV 1558 r. Zob. HE II s. 965.

³ Wybór Ferdynanda na króla rzymskiego miał miejsce w 1531 r.

virorum animis alioqui dissidentibus (quod iterum atque iterum felix, faustum et fortunatum Deus esse velit) Romanus Imperator es declaratus. Hoc vero quis est, qui credere possit sine divino aliquo omine^b, et eo rebus christianorum valde propitio, factum esse?

Vel hoc igitur nomine habent Ser-mi Reges et D-ni nostri quod agant Deo gratias, cuius insigni nec unquam satis praedicando beneficio hoc ita factum est. Habent quod merito gaudere debeant et exultare, quandoquidem sicut liberorum ad parentes, sic perentum honos ad liberos redundat, neque minorem ex alterorum alteri, quam a suis ipsorum successibus voluptatem capere consueverunt. Habent quod ex animo M-ti tuae gratulentur, cuius tam est excellens virtus, ut etiam qui seipsi inter se minus amant, te tamen certatim ament, te colant, te observent, te sibi Dominum et Imperatorem divinitus datum esse mirabiliter laentur, gestiant, exultent omnes. Cum certo cunctis persuasum hoc est, curas cogitationesque tuas omnes non alia magis in re defixas fore, quam ut quicquid est certaminum, bellorum, dissidiorum, id omne penitus ex Orbe Christiano sublatum esse queat universo. Quo tandem illud impleatur, quod a Propheta scriptum est: [60] Conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces; non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebitur ultra ad praelium [Iz 2, 4]. Hoc est quod a M-te tua expectant omnes, quod ardentissimis votis exponunt, quod ut feliciter caeptum tibi multo felicissime cadat, neque tam sancti tui conatus optato exitu frustrentur, etiam atque etiam supplices praecari [non] intermittunt, quo deinceps iam in odii malevolentiaeque locum amoris et benevolentiae certamen succedere videamus, cum inter alios mortales, tum inter eos praesertim qui cum summa potestate versentur in terris.

Caeterum quae potest esse spes huius tam ab omnibus exoptatae pacis conficiendae, si non simul ex animis hominum genus omne dissidiorum sublatum fuerit, quae longe perniciosissima propter diversam religionis doctrinam in Ecclesia Dei per Sathanam esse excitata cernimus? Dum non desunt quidam sibi plus nimis placentes, qui suum verbum imperitae multitudini pro Dei Verbo venditant, quodque vel dicunt ipsi vel scribunt, haud aliter atque Dei Verbum a cunctis adorari volunt. Certe sicut inter cunctas res humanas nihil est religione praestantius, nihil quod maiore studio mortales amplectantur, nihil cui firmiter adhaereant, sic ad consociandos homines, ad eorum inter se voluntates coniungendas, ad eos mutuo quodam amoris et amicitiae nexu colligendos, nullum nec arctius, nec tenacius vinculum esse potest, quam sit religionis consensio. Contra, nullum esse possit odium vehementius, pertinacius, acerbius, quam quod ex religionis nascitur dissidio. Nihil est quod longius eius rei documenta petamus.

Utinam vero minus nobis multa suppeditaret haec ipsa quae paret imperio tuo [61] (nolo dicere calamitosa, sed minus certe felix, quam fuit ante dissidium hoc religionis) Germania. Quas enim illa calamitates passa non est? Quas clades et vastitates non pertulit? Quibus infortuniis mac-tata non est, ex quo tempore variis quibusdam et peregrinis doctrinis in ea multi mortales abduci, et ab eo a quo vocati fuerunt in gratiam, in aliud nescio quod Evangelium, patribus nostris ignotum, transferri coeperunt. Ac fortunarum quidem, quin et corporum iactura levior videri possit. Caeterum quanta sit animarum quoque strages ex eo consecuta? Quot myriades earum ex istis pestilentiae cathedris in barathrum inferni praecipitatae et aeternis gehennae sint incendiis mancipatae? Quis est,

qui sine lachrimis commemorare queat? Et quam parva vero scintilla, quantum est ([per] Deum immortalem) incendium excitatum. Initio Sathanas ea modo per membra sua proponere visus est, in quibus multum adeo positum esse putaretur, non alio spectans calidissimus ille serpens, quam ut adducere posset homines, quo posthabito sensu et consensu totius Ecclesiae, aut suum, aut unius alicuius privatum sensum secuti, principium aliquid ab ea, quae Christi Corpus est, Ecclesia, discessionis facerent.

Quod simul ut persuasit in iis, quae non maximi momenti videri poterant, hoc gradu facto, quo tandem postea progressus non est? An Sacramentorum numerum non imminuit, an ea tandem simul omnia non sustulit? An et Sacerdotium et [62] Sacrificium una non abrogavit? Quo sic Deum in ordinem quasi cogeret, ac propriae divinitati debitam servitatem illi detraheret, ne si quis excellentio rei praeceteris mortalibus cultus esset praestitus, unus omnium praestantissimorum Deus agnosceretur. Nihil aliud ardentius initio quam fidem praedicabat, nihil magis quam Scripturas crepabat. Nunc per quosdam satellites suos, et fidei tantum detraxit, ut incertam fore salutem nostram doceret, si ex fide penderet, cum fides nostra nunquam tota hac vita nostra perfecta et ab omni dubitatione libera esse possit, et Scripturarum autoritate Scripturis autoritatem omnem ademit, gravissimum idolatriae crimen illis impingens, qui converterentur ad haec infirma et egena Scripturarum elementa, seque voluntatem ex illis Dei cognoscere salutemque sempiternam assequi posse putant. Ac non Scripturas modo sustulit, verum etiam sicut paulo ante Sacerdotium et Sacrificium aeternum, sic non multo post verbi quoque ministerium aeternum, sive praedicationis officium eripuit. Postremo nec ipsum Christum, Dei Filium, intactum reliquit, cui per alios humanitatem, per alios divinitatem detraxit.

Ecce quorsum redacta res est, Imperator potentissime, quo tandem ad extremum ventum est, posteaquam in quibusdam, quae non ita multum ad salutem referre putabantur, a sensu et consensu totius Ecclesiae discessum [63] est. An illud impletum non est, quod Scriptura dicit: Qui modica spernit, paulatim decedit? [Mdr 19,1]. Quid enim nobis iam reliquum isti fecerunt? Sublata iam sunt per eos omnia Sacramenta, sublatum est externum et Sacerdotium et Sacrificium, fidei suae dignitas detracta, Scripturarum autoritate Scripturis autoritas omnis est abrogata. Ac ne quid earum rerum residuum foret, quae sub sensum aliquem cadunt, post eversas aras, Christi Crucifixi simulacra deturbata, post Sacrosanctum Christi Corpus et Sanguinem in Ven-*li* Eucharistiae Sacramento (chorresco [sic] referens) pedibus conculcatum, ne quid esset quod nos ineffabilium eius beneficiorum admoneret, etiam externum verbi ministerium, sive praedicationis officium, est ereptum; ad extremum ipse Christus in ordinem est coactus. Et haec tu feres, pientissime Imperator? Hunc tu satanismum in Regnis tuis ac terris imperio tuo subiectis ita libere grassari patieris? Novimus pietatem tuam, novimus constantiam et in catholica et orthodoxa religione defendenda minime vulgare studium; novimus ardentem zelum erga Christi Sponsam, quam ille sibi suo sanguine subaravit, Ecclesiam. Hanc ut tu deseras, hanc ut ita diu miserandum in modum in tot sectas tam dissectam esse feras, huius ut, quam illi debes, propugnationem non suscipias, ut quo te illi sacramento obstrinxeris oblitus, officium [64] in te catholici Regis et orthodoxi Imperatoris requiri patiaris, nunquam facies, pientissime Imperator.

An autem et hoc tu pro tua singulari prudentia non perspicias, quo iure nunc et sacerdotes et pontifices et de doctrina religionis iudices esse volunt omnes; quod prohibere vix quisquam poterit, quin eodem iure et imperatores et reges esse velint omnes; et sicut nunc episcoporum cathedras, ita paulo post regum et imperatorum tribunalia conscendant, ac fortunarum capitisque iudicia sibi sumant omnes. Certe, ubi scriptum est, quod omnes sumus sacerdotes, ibidem scriptum est, quod reges quoque sumus omnes et regnabimus super terram [Apok. 5,10]. Tu vero, catholice Rex, orthodoxe Imperator, quam de te piii spem et expectationem conceperunt, eam non falles. Ac qui te multis ante saeculis in hoc solio precesserunt, priscos illos imperatores imitatus: Constantinum Magnum, Theodosium Primum, Martianum, Leonem Primum, Justinianum, Constantinum Septimum, sicut illi, cum varias haereses erumpere viderent, factitasse leguntur⁴, concilium oecumenicum congregans, et quidquid est in doctrina religionis dissidiorum, id illius auctoritate propulsandum omne curabis.

Habes autem et domestica exempla, quae te magis ad id faciendum provocare debent. Neque enim [65] non tenes memoria qualis fuerit Sigismundus ille Romanorum, Hungariae et Bohemiae Rex⁵, ex quo Divus Fridericus Imperator, proavus tuus⁶, et sanctus ille rex, qui ante decem annos ad superos migravit, Ser-mi Regis et D-ni nostri pater⁷. Ut idem aetate sua misere videret Ecclesiam horrendo scismate lacerari, nullos neque sumptus facere, neque labores capere, nec adire pericula dubitavit, multis laborum et discriminum plenis peregrinationibus terra marique susceptis, neque prius quievit, quam Principum animis emollitis et Generali Concilio semel et iterum convocato pacem Ecclesiae Dei restitutam videret⁸. Qua quidem ex re, sicut apud homines immortalem gloriam, sic apud Deum ea procul dubio praemia consecutus est, quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt [1 Kor 2,9].

Quod autem is, qui superest adhuc, atque utinam longo tempore vivat incolumis, Ser-mus et unus omnium Excellentissimus frater tuus, qui quod suum honorem in te transtulit et ultro tibi fasces Imperii sui detulit⁹, non tam hoc fraternae dedit necessitudini, quam quod nullum in terris reperiri posse vidit, qui peraeque atque M-tas tua tanto huic oneri ferendo [aptus] esset. Quid igitur is? An hac in parte Sigismundo fuit inferior? Quin ille, sicut aliarum plurimarum rerum cum summa laude gestarum gloria multo fuit illo superior, nec ulli veterum [66] laudatissimorum Imperatorum secundus, ita studio componendorum in Ecclesia Dei dissidiorum nequaquam illi cessit, nec minores quam ille labores pertulit,

⁴ Mowa o antyheretyckich soborach starożytności, zwołanych przez Konstantyna Wielkiego do Nicei (325), Teodozjusza I do Konstantynopola (381), Marcjana do Chalcedonu (451), Justyniana do Konstantynopola (553) i Konstantyna VII wraz z matką-regentką Ireną do Nicei (787). Leona I pomylił prawdopodobnie Hozjusz z pap. Leonem Wielkim.

⁵ Zygmunta Luksemburski (1368—1437), król węgierski 1387, król rzymski 1410, król czeski 1419, cesarz 1433 r.

⁶ Fryderyk III Habsburg (1415—1493), cesarz rzymski od 1452 r. Nie był w ogóle spokrewniony z Luksemburgami. Hozjusz sądził prawdopodobnie, że był on synem jedynej córki Zygmunta, Elżbiety wydanej za jego dalekiego krewnego, Albrechta II Habsburga, księcia Austrii. Zob. Dworzaczek: *Genealogia* tabl. 46, 47.

⁷ Zygmunta I Stary był synem Elżbiety, córki Albrechta II Habsburga, księcia Austrii, ożenionego z Elżbietą, córką Zygmunta Luksemburskiego. Zob. wyżej przyp. 6.

⁸ Aluzja do wpływu ces. Zygmunta na zwołanie soborów w Konstancji (1414—1418) i Bazylei (1431—1437).

⁹ Ces. Karol V abdykował 25 X 1555 r.

nec levioribus vitam suam discriminibus obtulit, dum Ecclesiae tranquillitati pro virili sua prospectum esse cupit. Quae causa fuit, quod auctoritate Pauli [Tertii] Concilium Oecumenicum Tridenti congregari et ibidem opera Julii Tertii continuari curavit¹⁰. Cumque per aetatem et valetudinem affectam cogitata perficere non posset, propterea tibi loco suo cessisse videtur, quod non dubiam spem conciperet, quae sancte per ipsum sunt inchoata, per te feliciter absoluta [fore].

His igitur tu non externis magis quam domesticis exemplis incitatus, primum toto pectore, quod aiunt, in id studium incumbes, ut principum et regum animos inter se dissidentes pacificare queas. Deinde cum huius tui conatus eum quem speramus et optamus tibi Deus exitum concesserit, nihil studii, laboris, diligentiae praetermittas, quo^c possit auctoritate Sanctissimi D-ni Nostri, cuius hoc munus est, et ad quem ea cura proprie pertinet, Oecumenicum Concilium congregari, in quo malis quibus misere vexatur nunc Ecclesia, praesens remedium adhibere queat. Hoc abs^d te etiam atque etiam maiorem in modum petit, cuius id quoque plurimum interest propter magnos in Regno suo religionis^e motus excitatos, Ser-mus^f filius tuus, Rex et D-nus noster clementissimus. Hoc flens et lugens liberorum suorum interitum, cuius tu primogenitus filius et advocatus es, [67] communis mater nostra postulat Ecclesia. Hoc pii gemitibus multis praecantur omnes. Hoc ipse Christus exigit Dei Filius, qui cum vitam suam pro ea quam sibi despondit, Ecclesia, propendere non dubitavit. Exemplo suo docere principes et reges voluit, eum praesertim, qui prae caeteris eminentiorem dignitatis locum est consecutus, quantum in salute illius ac tranquillitate procuranda studii ponere deberent, quam non corruptibilibus auro et argento, verum pretioso sanguine suo Dei Filius redimere dignatus est [1 P 1,18-19].

Nullum offerre Deo sacrificium gratius, nec ulla re alia maiorem tibi potes gratiam Eius demereri, quam si reconciliatis regum et principum voluntatibus, nullum instandi atque urgendi apud Sanctissimum D-num Nostrum finem feceris, quo is, communicato cum tua Maiestate, caeterisque regibus et principibus christianis consilio, de remedio aliquo opportuno providere velit, quo fluctuans Ecclesiae navicula, magnis (proh dolor) haereseos tempestatibus et procellis diu multumque iactata, duci queat. Quo sic unanimes, id ipsum sentientes, id ipsum dicentes, idem sapientes, uno ore omnes honorificemus Deum et Patrem Domini Nostri Jesu Christi. Cuius gratia et misericordia. Utinam ille dies nobis aliquando illucescat, quo sedatis tempestatibus istis et procellis, pridem a cunctis ardentissimis votis expetitam Ecclesiae Dei pacem et tranquillitatem videre nobis contingat. Quam ad rem tuo ministerio perficien[68]dam, ut diuturnam tibi Deus incolumitatem concedat, ut felicem consiliorum tuorum exitum largiatur, atque tibi novum hunc dignitatis gradum fortunet, sicut caeteri pii omnes, sic praecipue Ser-mi Principes nostri, liberi M-tis tuae obsequentissimi, ex animo precantur et optant.

^a W rkpšie: voluntas.

^b W rkpšie: nomine.

^c W rkpšie: quae.

^d W rkpšie: absque.

^e W rkpšie następuje: ergo.

^f W rkpšie: R-mus.

¹⁰ Papież Paweł III (1534—1549) zwołał sobór powszechny do Trydentu w 1545 r.; przerwany w 1547 (po tzw. epizodzie bolońskim w 1549), został ponownie zwołany także przez Juliusza III (1550—1555) w roku 1551 i obradował aż do przerwania w 1552 r.

7

HOZJUSZ I KROMER DO CES. FERDYNANDA I

[Wiedeń], 23 czerwca 1558

Donoszą, że król polski dziękuje za poparcie przez cesarza sprawy zwrotu spadku po królowej Bonie, zagarniętego przez administrację hiszpańską w Neapolu. Żalą się jednak na dalsze niegodne postępowanie urzędników Filipa II w Bari, zwłaszcza na posłuch i urzędy dawane głównemu sprawcy trudności, Papacodzie. Anonsują pogłoski o przekazaniu księstw Bony Carafom i proszą o interwencję cesarza u Filipa w obronie praw spadkowych Zygmunta Augusta.

ORYG.: Wiedeń, HHS(A, Polen, rkps 9, fasc. „1558. Negotium Bonae reginae” k. 49r—50v (bez daty).

KOPIE Z XVIII w.: 1) Kraków, Bibl. Czart., rkps 69 nr 174; 2) Tamże, rkps 241 s. 68—71; 3) Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 155 II k. 116v—18r (wszystkie z zaginionej kopii autoryzowanej przez Hozjusza, będącej w posiadaniu I. Krasickiego; wszystkie noszą nagłówek: *Stanslaus Hosti Episcopi Varmiensis scriptum Cessari 23 Junii oblatum in causa Barensi*).

Ser-mus Rex et D-nus noster agit Sacrae M-ti V-rae ingentes gratias quod apud Ser-mum D-num Hispaniae, Angliae Neapolitanumque Regem tanto studio laborare non intermisit, ut quae omni iure Ser-mo Regi et D-no nostro titulo maternae haereditatis in Regno Neapolitano debentur, eorum possessionem adire M-ti eius permittat¹. Agnoscit in eo Ser-mus Rex et D-nus noster vere paternum V-rae Sacrae M-tis animum et benevolentiam, eritque vicissim illi curae nullum ut in se grati et obsequentis filii officium requiri patiatur. Sed interea tamen iussit hoc V-rae M-ti renunciari, perscriptum ad se Baro fuisse, quod ab officialibus Ser-mi D-ni Regis Philippi ea fuerunt ibi contra se designata, quae no modo principi, verum etiam quamvis humilis conditionis momini vix unquam accidisse videantur.

Et quidem Aprili mense sic exponi M-ti V-rae per me iussit², quod quo tempore, quae deinceps facta sunt, scire non poterat. Nunc autem quo putat animo Ser-mum Regem nostrum esse Sacra M-tas V-ra, posteaquam certior factus est, qui sint honores [49v] habiti Papacodae, qui malorum horum omnium est architectus. Quemadmodum is Baro Praefectus, Marchionatu auctus, et est dignus habitus homo talis, qualem novit procul dubio M-tas V-ra. Qui prius legatis, quae ipsi sibi scribi fecisse dicitur, potiretur, quam Rex, filius et haeres legitimus, maternam haereditatem, quae sibi omni iure debetur, esset consecutus. Scilicet quod vult Papacoda statim iussum est³. Nec ulla mora interponitur, quin ei tributur quod petit, tot tam arctis necessitudinis vinculis coniunctus Rex. Et petit optimo iure summae aequitate nisus, nimirum ut quae sibi morte ser-mae matris obvenerunt, ea filius obtinere possit, quem suum et ultimum haerem esse constat, in eo concedendo tot morae

¹ Chodzi o terytoria dziedziczne królowej Bony w księstwach Bari i Rossano oraz o kosztowności, zagarnięte przez administrację hiszpańską w Neapolu po jej śmierci w Bari w 1557 r. mocą sfałszowanego testamentu (zob. K. Kantecki: *Sumy neapolitańskie*. Warszawa 1881). W sprawie uzyskania cesarskiego poparcia u króla Filipa pisał już Zygmunt August do Kromera 18 V 1558 r. i ten interweniował u cesarza 4 VI (zob. Kraków, Bibl. Czart. rkps 241 s. 48, 50, 56).

² Zob. instrukcję Zygmunta Augusta dla Hozjusza z 26 IV 1558 (HE II s. 965—966). Wzmianka ta i styl dokumentu wskazują, że autorem memoriału był tylko Hozjusz.

³ Jan Wawrzyniec Papacoda, pochodzący z królestwa Neapolu, zaufany służebnik Bony, fałszerz jej testamentu i podejrzany o jej otrucie; został rzeczywiście mianowany przez Filipa II margrabią i namiestnikiem w Bari (zob. D. Quirini-Popławska: *Działalność Włochów w Polsce w I poł. XVI w.* Wrocław 1973 s. 103—105).

nectuntur, sic velut ex composito res trahitur, vel non minus haec dilatio Ser-mo Regi nostro molestiae propemodum adferat, quam si praecise negatum foret. Nam si factum hoc esset, iam Ser-mus Rex noster rationes invenisset, quibus ad suum nihilominus pervenisset. Nunc in istis tot componendi rationibus, quid sibi consilii capiendum sit ignorat. Neque satis mirari potest Ser-mus Rex et D-nus noster unde sit hoc quod tanta apud Ser-mum D-num Philippum Regem gratia valet Papacoda, ut sine causae cognitione dignus censeatur, ut quod sibi deberi dicit, eo potiatur, cum interea Ser-mo Regi et D-no nostro parius non concedatur. Remittitur enim ad Proregem⁴, ut coram illo primum in disceptationem vocetur, num filius et haeres legitimus eorum [50r] possessionem adire debeat, quae sibi morte matris obvenerunt. Atqui citius illud in controversiam venire possit, utrum lucente sole dies est, quam utrum filius in maternam haereditatem succedere debeat.

Etiam atque etiam clementer secum expendere dignetur M-tas V-ra quo sint haec animo ferenda Ser-mo Filio eius, Regi et D-no nostro clementissimo. Vehementer metuimus, ne non modo ad gravamen, verum etiam ad contumeliam suam haec ita fieri interpretetur, neve maior animorum acerbitas ex eo nascatur, quam cui facile postea mederi liceat. Si praesertim verum est et hoc, quod vulgo dicitur, maternam omnem haereditatem, solo Baro excepto, iam ad alios esse translata⁵. Proprium hoc est munus V-rae M-tis, quam in hoc solio, quo nullum est in terris altius Deus collocavit, providere ut non solum dissidentes inter se Christiani Principes in gratiam et concordiam reducantur, verum etiam ut semen omne dissidorum e medio tollatur. Quod si tenetur hoc etiam inter alienos M-tas V-ra curare, quanto magis inter suos liberos. Filius enim est certe M-tis V-rae Ser-mus Rex et D-nus noster, nec alio fortassis loco habet M-tas V-ra Ser-mum D-num Philippum Regem. Quamobrem si non esset etiam eo loco M-tas V-ra quo per Dei gratiam est, tamen propter hoc suum ius, et propter primum in liberos suos animum, prospicere merito debet, ne quid inter eos contentionis, ne quid acerbae dissensionis existat. Ser-mus Rex et D-nus noster, tot tam arctae necessitudinis vinculis Ser-mo Hispaniae et Angliae Regi obstrictus, nullum aliud quam amoris et benevolentiae certamen cum illius M-te suscipere cupit, nec inferior ex eo discedere [50v] vellet.

In quo ut libenter et constanter perseveret, nec ei secus aliquid cogitandi causa detur, ad V-rae M-tis tanquam utriusque parentis officium pertinere videtur. Quae ut consilio et auxilio suo Ser-mo Regi nostro non deesse, atque omnes occasiones e medio tollere velit, quibus constituta cum Ser-mo D-no Philippo Rege amicitia rumpi possit, etiam atque etiam Sacram M-tem V-ram Ser-mi Regis et D-ni nostri verbis oramus et obsecramus.

Ser-mi Regis Poloniae Oratores.

⁴ Ferdynand Alvarez de Toledo, książę Alba, wicekról Neapolu w latach 1555—1558.

⁵ Kromer w piśmie do cesarza z 4 VI 1558 donosił o próbach przekazania księstw Bony nepotom pap. Pawła IV, Carafom (zob. Kraków, Bibl. Czart. rkps 241 s. 50).

HOZJUSZ I KROMER DO CES. FERDYNANDA I

Wiedeń, 23 czerwca 1558

Proszą o wywarcie nacisku na wielkiego mistrza kawalerów mieczowych w Inflantach, Wilhelma von Fürstenberga, by odwołał z wygnania i dał komturę w Felinie byłemu marszałkowi zakonu Kacprowi von Münster, stronnikowi abpa ryskiego Wilhelma Hohenzollerna i Polski, zgodnie z obietnicą daną Zygmuntovi Augustowi po zawarciu pokoju w roku ubiegłym.

KOPIA Z KANCELARII CESARSKIEJ: Wiedeń, HHStA, Polen, rkps 9, fasc. „1558” k. 134r—135r.

Petitio Oratorum Serenissimi Regis Poloniae etc., exhibita 23ta Junii Anno LVIII contra Magistrum Livoniae.

Sacra Caesarea Maiestas et D-ne, D-ne clementissime. Cum Ser-mus Rex noster Sacrae M-ti V-rae gratiae et authoritati hoc dederit anno superiori, ut cum aliter posset graves suas suorumque iniurias a Livonibus acceptas persequi et ulcisci, transigeret tamen cum eis potius quibus ipsi vix optare fortassis ausi erant conditionibus, non iniquum esse arbitratur M-tas eius, ut quae in ipsis Livonibus adhuc requirit, de eis ad M-tem V-ram Caesaream referat, quo ipsius authoritate vel praestentur, vel corrigantur. Generosus et R-dus Gaspar a Munster, Ordinis Theutonici in Livonia Marescalcus¹, vir gravis et inprimis laudatus, ante annum per invidiam et factionem e Livonia pulsus est, nullius, quemadmodum ipse affirmat, culpae affinis. Cum enim R-dus et Magnificus D-nus Guilielmus Firstenbergius, qui nunc est Ordinis illius Magister², coadiutor successorque priori magistro constitueretur, ille, quod sibi legibus et moribus gestis eam successionem deberi sciret, obstitit electioni palamque prae se tulit ius suum se competenti iudicio persecutorum esse.

Qua re, cum et Magistri et eorum quorum factione ille coadiutor creatus erat gravem invidiam in se concitasset, cumque in domestica illa seditione, qua R-mus et Ill-mus D-nus Archiepiscopus Rigensis³ oppressus erat, pacis semper suasor fuisset, proditoris insimulatus quod a caeteris in causa (ut illi contendebant) publica dissentire et in D-ni Archiepiscopi, contra quem tunc arma parabatur, partes propensior esse diceretur, revera autem per metum quorundam, propterea [134v] quod essent non pauci qui ei faverent successionemque deberi agnoscerent, non convictus neque citatus, et omnino indicta causa, proscriptus est. Qua iniuria affectus ad Ser-mum Regem nostrum confugit, opem auxiliumque eius implorans. Suscepit eum Maiestas eius, non quod eius causa quicquam adversus Livones suscipere cogitaret, sed ut indignam clari et laudati viri calamitatem miseraretur [sic], sperans fore ut domesticis Livonum dissensionibus compositis, de eius quoque restitutione confici posset.

Porro cum ibi res ad arma deducta esset, ac Ser-mus Rex noster R-mi et Ill-mi D-ni Archiepiscopi Rigensis ab iniuria vindicandi causa bellum adversus Livones suscepisset, sic apud se statuerat ut eadem opera Marescalcum quoque exulem et supplicem in pristinum dignitatis et fortunarum statum restitueret. Intercessit deinde Sacra Caesarea M-tas V-ra de pace. A qua quoniam Ser-mus Rex noster iam inde ab initio non abhorrebat quoad salva dignitate sua, rebusque item R-mi et Ill-mi D-ni Archi-

¹ Kacper von Münster był jednym z głównych zwolenników sojuszu zakonu z Polska przeciw wrogiemu jej wielkiemu mistrzowi.

² Wilhelm von Fürstenberg (zm. 1568), od 1556 koadiutor wielkiego mistrza Henryka von Galena (1551—1557), od czerwca 1557 do 20 IX 1559 wielki mistrz.

³ Abp Wilhelm Hohenzollern (zm. 1563), stronnik Polski.

episcopi Rigensis salvis facere posset, etsi intelligebat se quam illos ad bellum gerendum esse paratiorem, passus est rem deduci ad conditiones. Quamvis autem is utrinque status rerum esset ut si Ser-mus Rex noster in illis ipsis conditionibus de restitutione Maresalci urgere noluisset, Livones omnia accepturi fuisse viderentur, noluit tamen Maiestas eius aliquid inserere quod a propriis armorum causis alienum esset. Itaque de suis tantummodo ac de R-mi et Ill-mi D-ni Archiepiscopi Rigensis conditiones ipsis tulit, et eas quoque non tam Oratorum Sacrae M-tis V-rae Caesareae, quam ipsorum fere adversariorum arbitrato, ob gratiam et honorem Sacrae M-tis V-rae mitigari passa est. Quin ultra etiam ipsis condonavit id quicquid bellicorum impendiorum nomine sibi constitutum fuerat.

De Maresalci autem causa, in qua M-tas eius Regia non fidei sed humanitatis offitium se sustinere intelligebat, facta pace, intercessione sibi agendum esse existimavit, sperans fore ut post tantam suam facilitatem, lenitatem atque benignitatem, facile vicissim de eo restituendo impetraret. Quare per Oratores Sacrae M-tis V-rae Caesareae primum, deinde ipsa per se M-tas eius Regia a R-do et Magnifico [135r] D-no Magistro, cum is ad se in castra venisset, postulavit ut Maresalcus in pristinum honoris locum reponeretur, aut si id munus integrum esset in eum certe qui nomini dignitatisque eius esset consentaneus. Nec difficilem se in eo Maiestati eius Ser-mae Magister praebuit, pollicitus, quoniam id sine consensu Ordinum Livoniae fieri posse negabat, daturum se esse operam, conventu primo quoque tempore instituto, ut de revocando Maresalco et ad praefecturam aliquam provehendo conficeretur. Cum autem vacaret postea praefectura Velinensis⁴, egit Ser-mus Rex noster cum D-no Magistro per literas et per nuntios, ut is, quod se perfecturum receperat, praestaret tandem, neque sineret hominem illum de Republica bene meritum in calamitate illa diutius contabescere. Verum ille quemadmodum plerisque in rebus de quibus convenit in pactis, aliter quam pro data fide oportuerat se gerit, sic etiam in hoc, et trahendo rem, promissi fidem M-ti eius non servat. Maresalcus vero M-tis eius opem fidemque sedulo implorat. Et petunt pro eo multi Germaniae Principes, et ne M-tas eius hominem honestissimum adversariorum iniquitate de statu suo deiectum ope sua Regia destituat. Cum igitur M-tas eius Regia tam facilem se et benignam D-no Magistro et Livonibus in conditionibus pacis praebuerit, et Maresalci tam indigne per iniuriam pulsus suamque opem implorantis restitutionem praecibus ab ipsis impetrare, quam armis aut conditionibus ab invitis extorquere maluerit, queritur M-ti V-rae Caesareae parvam in eo gratitudinis erga se rationem ab illis duci, neque respondere spei suae propriisque promissis D-num Magistrum.

Petit autem a M-te V-ra Caesarea, dignetur ea mandare D-no Magistro et Ordinibus Livoniae ut supra memoratum D-num Maresalcum sine longioribus dilationibus restituant, et illam ipsam praefecturam Velinensem vacantem ei conferant. Quod quidem M-tas V-ra facere pro auctoritate sua imperatoria potest, et pro officio pacificatoris debet, quo tuae[n]tur ea quae ipsius opera et auctoritate confecta sunt, et a Ser-mo Rege nostro in gratiam ipsius accepta. Vicissim id M-tas eius Regia M-ti V-rae Caesareae omnibus offitiis suis compensare studebit. Ipse vero Maresalcus tanto beneficio ab ea ipsa M-te V-ra affectus omnem fidem et obsequia sua perpetuo ipsi debebit.

⁴ Fellin, warowny zamek i komtura w północnych Inflantach.

9

HOZJUSZ DO CES. FERDYNANDA I

[Wiedeń, 23 czerwca 1558]

Prosi w imieniu króla polskiego, by cesarz dał księciu pruskiemu Albrechtowi inwestyturę dóbr, które przypadły mu w Niemczech w spadku po margrabim brandenburskim Albrechcie Młodszym i donosi, że margrabia Jerzy Fryderyk Brandenburski nie rości sobie do tych dóbr żadnych pretensji.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Göttingen, SAL, HBA, C 1, Kasten 472 (załączona do listu Hozjusza do Albrechta Pruskiego z 3 VII 1558).

KOPIA Z KANCELARII CESARSKIEJ: Wiedeń HHStA, Polen, rkps 9, fasc „1558”, k. 136r—v.

Propositio R-mi D-ni Varmiensis in negotio Illustris D-ni Ducis in Prussia¹.

Tenet proculdubio memoria Sacra Maiestas V-ra Illustrem D-num Albertum, Marchionem Brandenburgensem, in Prussia Ducem, etc., ad illa petivisse, ut qui status in Germania morte Illustris D-ni Alberti Marchionis Junioris² Illustritati eius obvenerant, eorum investituram ei concedere dignaretur. Cuius caussam [sic] Sacrae M-ti V-rae Ser-mus Rex et D-nus noster diligenter commendaverat, atque ut hanc ei gratiam faceret magnis precibus contenderat. Responsum autem hoc a Sacra Maestate V-ra datum est, ut prius certiolem faceret M-tem V-ram de sententia Illustris D-ni Georgii Friderici, Marchionis Brandenburgensis, sui ex fratre nepotis³, ad quem communiter eorundem statuum haereditas pertineret. Quod ubi factum esset, tum demum ea de re M-tem V-ram deliberaturam esse. Fecit Illustris D-nus Albertus Marchio quod mandaverat M-tas V-ra, atque hanc sui nepotis declarationem obtinuit, quod is cupere se diceret Illustri D-no Alberto Marchioni, patruo suo, ius suum integrum constare.

Quare cum ita se res habeat, iterum petit Ser-mus Rex et D-nus noster, ut V-ra M-tas Illustri D-no Marchioni Alberti clementem se prestare, atque ad hosce status, ex naturali successione et peculiaribus quibusdam pactis Illustritati eius debitos, investituram dare dignetur, diemque perscribere, quo sit haec investitura ab Illustritate eius petenda. Caussam hanc Illustris D-ni Marchionis haud aliter Ser-mus Rex et D-nus noster, quam si propria eius esset Sacrae M-ti V-rae commendat. Quodque studium et benevolentiam in suis ipsius negotiis, idem in hac Illustris D-ni Marchionis caussa a M-te V-ra expectat, magna spe quod in hac parte paternum suum animum erga Ser-mum filium suum, Regem et D-num nostrum clementissimum, testatum sit omnibus factura. Vicissim autem Ser-mus Rex et D-nus noster gratam et memorem V-rae M-ti voluntatem praestabit, et quicquid ad eam declarandam pertinere putaverit, eorum nihil in se desyderari patietur. Quin et ipsum Illustrem D-num Ducem totamque domum Brandenburgicam hoc suo beneficio perpetuo sibi M-tas V-ra devinxerit. Futurumque est ut Illustritas eius, una cum suis omnibus, quoties id rationes M-tis V-rae tulerint, non solum labores quosvis capere, verum etiam sanguinem suum profundere sit parata.

¹ Zob. nr 1.

² Zob. nr 1, przypis 4.

³ Jerzy Fryderyk Hohenzollern (1539—1603), margrabia brandenburski na Ansbach, był synem Jerzego, brata Albrechta.

10

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Wiedeń, 27 czerwca 1558

Do Wiednia przybył 11 VI, ale z powodu choroby cesarza sprawę księcia mógł przedstawić dopiero 23 VI. Niestety tylko w tej sprawie do tej pory nie otrzymał definitywnej odpowiedzi. W załączeniu przesyła sprawozdanie z rozmowy. Ubolewa, że instrukcja królewska jest za mało szczegółowa, a książe nie dostarczył bliższych informacji. W tej sytuacji, chociaż król każe skoncentrować się na usłowniach zniesienia banicji, uważał za słusne starać się najpierw o uzyskanie lenna, nie wspominając o banicji czy jakichkolwiek przeszkodach. Wówczas jeśli cesarz uzależni sprawę od decyzji margrabiego Jerzego Fryderyka, należy ją uważać za wygraną; jeśli odrzuci prośbę króla polskiego, wówczas Hozjusz wniesie na nowo sprawę (banicji); jeśli margrabia nie przeszkodzi w objęciu spadku i cesarz zażąda dowodów, powoła się na instrukcję królewską. Niestety nie ma informacji od księcia, co pomogłoby mu odeprzeć zarzuty. Mimo to nie będzie szczędził trudu. List przesyła przy okazji odesłania części ludzi z poselstwa. Dalsze wiadomości prześle pocztą królewską.

ORYG.: Göttingen, SAL, HBA, C 1, Kasten 472. Na odwrocie adres, pieczęć i streszczenie listu ręką późniejszą.

Durchlaucher, hochgeborner furst etc. Nachdem wir den eylften dieses monats gen Wien gluckseliglichen ankommen, haben wir Römische Kayserliche Majestet etwas mit fieber und leibsschwach[h]eit beladen befunden, also das wir in etlichen tagen von Irer Majestet nicht konten verhöret werden. Weyl aber nun Ire Majestet etc. in vierzehn tagen gottlob von keinem fieber nie mehr angefochten worden, seint wir entlich fhurkommen und unsere botschaft von Ko. Ma., unserm allergnedigstem herrn, uns auferleget, angebrocht, auch zugleich am nhestverschiedenen Donnerstak¹ E. F. D. sache wegen des lehens in Deutschlanden auff allerforderlichste und treulichste, wie uns solchs von Irer Ko. Ma. beholen, angetragen, do dann uns Ihre Kayserliche Majestet gnedigste verhorunge geben. Aber wir haben noch in solchen E. F. D. sachen keine entliche antwort erhalten, darauff wir dann alle stunde thuen warten, dann wiewol wir sonst in andern konigklichen sachen allenthalben schon abgefertiget werden, so werden wir dennoch in dieser eynigen etwas auffgehalten und verzogen. Auff das aber E. F. D. unsern hyrin angewandten fleis, was wir nemlich von irentwegen geredt, auch in schriften auffgeben, spuren mögen, werden sich dieselbe aus eyngeschlossener kopeii weiter zu erkunden haben².

Wir haben hieruber Ko. Ma. instruction empfangen, sondern unsers erachtens nicht so weitleuftigk und ausstrugklich, wie es wol zur furderunge eines solchen wichtigen handels nöttigk gewesen. Derwegen wir hetten mogen leiden, das E. F. D. uns auch einen sonderlichen grundtlichen bericht mitgeben oder ja uns nachgeschickt hetten, [v] daraus wir aller sachen grundt und umbstende erlernen hetten mogen. Weil aber solchs nicht geschehen, wollen wir uns dennoch auff dismal der koniglichen instruction gerne halten und an unserm hohen fleisse nichts erwinden lassen. Und wiewol uns in jetz[t]gedachter koniglichen instruction eyngebunden wirt, das wir uns vor allen dingen auff das die keyserliche

¹ 23 VI.

² Mogła to być tylko kopia nru 9. Do niniejszego listu jest załączona w HBA kopia listu Hozjusza do Zygmunta Augusta, opisująca pertraktację, jakie miały miejsce 1 i 2 VII. Jest tu ona umieszczona przez jakiegoś archiwistę królewskiego błędnie, ponieważ wiadomo, że była wysłana razem z innymi kopiami w następnym liście do księcia z 3 VII (zob. nr 18). Nasza natomiast dziś znajduje się jako załącznik do tegoż nru 18.

achte³, welche E. F. D. in irer rechtsforderunge nicht ein wenigk behindern wurde, abgeschafft mochte werden, bearbeiten solten, idoch haben wirs fur gutt angesehen, die sache erstlich schlecht on irkeyner keyserlichen achte oder anderer einicherley behinderniss meldunge anzubringen, dann wo Ire Kayserliche Majestet zumal weil sie vormals, wie Ire Ko. Ma. schreiben, auff F. D. marggraff George Friderichs willen, ob nemlich Ire Durchlaucht sich in solcher verhandlunge gegen E. F. D. gedochter achte brauchen wolte oder nicht, beruhet, und Irer F. D. gemeltem marggrafen alles heimgestellet, on alle widderrede solchs zu sagen wirt, so ist E. F. D. irer bitte gantzlich gewheret. Wo aber Ire Majestet Koniglicher Majestet furbitte glat abschlahen wurde, alsdann seyn wir bedocht, dasjenige weiter einzubringen und fhuglicherweiss flurzugeben, so wir zur sachen erschiesslich und notwendig zu sein erachten werden. So aber auch das obengemelte F. D. marggraff George Fridrich E. F. D. zugleich neben im zur volge solcher lehne und erbschaft mitzugehen nicht hindern, sondern vielmehr gutwilligk zulassen wolte, Ire Kayserliche Majestet schein und beweis von uns fordern wurde, wissen wir hyrin keins andern radts nicht zu brauchen, nur das wir Ko. Ma. instru[v]ction, welche darvon meldet, anziehen und dieselbe aufflegen. Wir bedencken solchs bey uns selbs[t] weyter, dann es vielleicht die not erfordern wirt. Derwegen wir, wie oben gesagt, gern gesehen hetten, das E. F. D. mit solchen und dergleichen notwendigen beweis, auch andern gruntlichen umbstenden zu ablehnung aller auszuge und widderrede uns gnugsam abgerichtet hetten. Sondern im sey, wie ihm wolle; wir wöllten dennoch weiter mit unserm hohen fleisse uns dermassen in solcher E. F. D. handlunge brauchen lassen, damit E. F. D. spuren und erkennen mogen, das es an uns und unserm willen nie gemangelt hab.

Dis haben wir, weil wir sonst auff dismal ein teil unsers gesyndes zurucke schicken, E. F. D. freundt- und nachperlicher meynunge nicht verhalten wollen. Als bald wir aber antwort von Irer Kayserlichen Majestet erlanget werden haben, wollen wir auch auff Crokaw zue durch die konigkliche post neben unsern an Ko. Ma. brieffen E. F. D. von allen zufelligen verhandlungen zu vorgewissern nit unterlassen. Sonst E. F. D. in allen moglichen sachen freundtliche und wilfherige dienste zu erzeigen, seynt wir jeder zeit geflissen. Die wir dem Allmechtigen in langk-wiriger gesundtheit in seynen gnedigen schutz empffellen thuen. Datum Wien in Osterreich, XXVII Junii etc. [MD]LVIII jares.

Stanislaus von Gotts gnaden bischoff zu Ermelandt etc. "Idem qui supra manu propria subscripsit".

—*— Własnoręcznie

11

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA¹

Wiedeń, 28 czerwca 1538

Przesyła 30 tablic z wykazem sekt protestanckich i każe je rozprowadzić wśród chwijających się w wierze katolickiej; z czego 10 egzemplarzy ma sprzedać sprzy-

³ Akt banicji Albrechta został podpisany przez ces. Karola V na sejmie Rzeszy w Spirze, 6 III 1536. Zob. Hubatsch s. 222.

¹ Jan Leoman (zm. 1582), siostrzeniec bpa Jana Dantyszka, kanonik warmiński i lubecki, administrator dóbr (ekonom) biskupstwa warmińskiego, jeden z najbliższych współpracowników Hozjusza w kapitule warmińskiej. Zob. Eichhorn: *Die Prälaten* s. 544—545.

jający protestantyzmowi księgarz z Elbląga. Przesyła też 7 egzemplarzy dziełka F. Staphylusa.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart. rkps 1618 s. 817. Na s. 820 adres, ślad pieczęci i adnotacja ręką Leomana: [Redditae] Varmiae XXIII Julii MDLVIII.

Stanislaus Dei gratia Episcopus Warmiensiis.

Venerabilis D-ne frater, syncere nobis dilecte. Mittimus praesentibus Fraternitati V-rae triginta tabulas variarum sectarum multiphariam inter se dissectarum, quas nos hic impensis nostris excudendas curavimus. Eas Fraternitas V-ra Braunsbergae, Elbingae, Gedani consulibus et honestioribus quibusque, quos fluctuare in religione catholica fideique dubiae esse animadverterit, tum etiam inter parochos nonnullos nostrae dioceseos, et alibi ubi opus fore existimaverit, exemplaria aliquot arbitrato suo distribuere velit. Decem exemplaria caeco illi librariolo Elbingensi, cui libros Lutheranos, quos Frauenborgi apud ecclesiam nostram die paschatis circumferebat, exuri iussimus², assignamus, eique per Fraternitatem V-ram tradi volumus Elbingae distrahenda, ita ut unumquodque exemplar duobus solidis, non pluris, venundet. Hac ratione poterunt fortassis adduci nostri homines ad cognitionem fructus evangelii Lutherani, ut cives tabulam eiusmodi parieti affixam intuiti fuerint, errores suos tanquam in speculo quodam praevisos, facilius corrigant. Mittimus insuper septem exemplaria Historiae dissoluti colloqui per Staphylum conscriptae³, quorum unum Nicolao Scholczio⁴, parcho in Braunspergk alterum, et alia aliis praeterea, quibus Fraternitas V-ra iudicaverit, dari et consignari gratis cupimus. Vienna Austriae, die 28 Junii 1558⁵.

12

CES. FERDYNAND I DO HOZJUSZA I KROMERA

Wiedeń, 28 czerwca 1558

Z bólem przyjmuje wiadomość, że król polski nie otrzymał od króla hiszpańskiego Filipa II zwrotu spadku po królowej Bonie, mimo jego starań w tej sprawie. Proponuje rozwiązanie sporu przez „przyjazną transakcję”, w której on sam byłby pośrednikiem.

MINUTA: Wiedeń, HHStA, Polen, rkps 9, fasc. „1558” k. 65r—66r.

KOPIE XVIII w.: 1) Kraków, Bibl. Czart., rkps 69 nr 175; 2) Kraków, Bibl. Czart., rkps 241 s. 71—73; 3) Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 155 II k. 118r—120r.

Sacra Caesarea M-tas, D-nus noster clementissimus benigne intellexit quae Ser-mi D-ni Regis Poloniae Oratores M-ti suae Caesareae^a nunc iterum^a in negotio haereditatis Ser-mae quondam Reginae Bonae proposuerunt¹. Et molestissimum sane accidit M-ti eius Caesareae talibus difficultatibus, quales ipsi Oratores in scripto suo commemorant, negotium ipsum esse implicatum ac involutum, quod quidem M-tas Sacra Caesarea cuperet, tam pro paterno ac singulari amore quo utrumque Ser-mum Regem^a uti filios charissimos suos^a complectitur, quam etiam pro Caesarei

² Zob. HE II s. 963—964.

³ Konwertyta i przyjaciel Hozjusza, teolog Fryderyk Staphylus (1512—1564), wówczas doradca ces. Ferdynanda I Habsburga, brał z jego polecenia w 1557 r. udział w nieudanym kolokwium katolicko-luterskim w Wormacji. O ukazaniu się w druku relacji z tego kolokwium pt. *Historia et apologia utriusque partis, catholicae et confessionariae, de dissolutione colloquii Wormatiensis* (Viennae 1558), zob. HE II s. 970.

⁴ Mikołaj Scholtz, rajca elbląski. Zob. HE II s. 974.

⁵ Brak podpisu Hozjusza.

¹ Zob. nr 7.

sui officii ratione, sine ulla animorum exasperatione, amanter ac benevole transigi atque componi. Et propterea hucusque summo studio egit apud charissimum nepotem suum, Ser-mum Principem D-num Philippum, Hispaniae et Angliae etc, Regem Catholicum, ut consideratis tam strictis sanguinis, foederum, affinitatis, ac necessitudinum vinculis, quibus Ser-mus Rex Poloniae, non modo Caesareae suae M-ti, verum etiam ipsi Ser-mo Regi Hispaniae et Angliae etc coniunctus est, in hoc negotio se ita exhibeat, ne praefato Ser-mo D-no Poloniae Regi iustam conquerendi et dolendi causam praebere videretur. Non minori etiam studio ^a ac paterna sollicitudine ^a diligentiaque M-tas eius Caesarea in posterum quoque [65v] utetur, ut hoc negotium eum finem, quem M-tas sua optat, pro benevolentia et amicitia inter utrumque Ser-mum Regem stabilienda et firmanda, sortiatur.

Non videt autem M-tas eius Caesarea vias et rationes magis idoneas quibus hoc paternum institutum perficiat, quam ut Ser-mum nepotem suum, Hispaniae et Angliae etc Regem, iterum de ea re paterne et benevole admoneat. Id quod M-tas eius Caesarea absque mora admodum diligenter et, sicuti sperat, non frustra faciet. Inprimis autem Caesarea eius M-tas haud gravatim etiam [poterit], si ita videtur D-nis Oratoribus consultum fore, et hoc etiam Ser-mus D-nus Rex Poloniae ferre poterit, Ser-tem illius per literas requirere, num velit pati et consentire hanc causam inter ipsos Ser-mos Reges via amicabilis transactionis componi. Quinimmo, non attentis tot et tam gravibus occupationibus, quibus M-tas eius Caesarea detinetur, non recusabit hunc quoque laborem in gratiam amborum Regum, filiorum suorum, subire, et intellecta utriusque Ser-mi Regis voluntate, quod si utrique parti commodum et gratum sit, huiusmodi amicabilem tractationem suscipere et tentare. Nam quemadmodum M-tas sua Caesarea utrumque Ser-mum Regem summa benevolentia prosequitur, ita vellet etiam illos se mutuo ac pari amore complecti; quandoquidem M-tas eius Caesarea merito e Ser-tum suarum concordia et amicitia summam voluptatem, ac e diverso, ex abalienatione earundem maximum animi dolorem esset perceptura; praesertim cum ea res non parum ad commodum et incommodum totius Christianitatis pertineat.

Quare sperat Caesarea eius M-tas Ser-mum Poloniae Regem M-tis suae candorem et paternam [66r] voluntatem ad componendam hanc differentiam ex ista M-tis suae declaratione facile perspecturum, adeoque hanc M-tis suae Caesareae benevolentiam et paternam operam solito suo praeclearo animi studio ac filiali sinceritate excepturum esse. Ac demum aperte sit cognitum, M-tem suam id ipsum, quod R-mi D-ni Oratores orant et obsecrant, omni conatu agere, nempe ut omnes occasiones e medio tollantur, quibus constituta inter utrumque Ser-mum Regem amicitia rumpi possit. Atque haec sunt quae Caesarea eius M-tas ipsis D-nis Oratoribus ad praesens in hoc negotio respondere voluit, quibus Caesarea sua gratia benigne est inclinata. Decretum in Vienna die 28 Junii 1558, ac sub impressione M-tis suae sigilli roboratum.

^a— W minucie dopisane tą samą ręką na marginesie.

KOPIA Z KANCELARIJ CESARSKIEJ: Wiedeń, HHStA, Polen, rkps 9, fasc. „1558” k. 135v—138r.

Sacra Caesarea M-tas, D-nus noster clementissimus benigne intellexit querelas et gravamina R-di ac Generosi D-ni Casparis a Munster, Ordinis in Livonia Marescalci, contra eiusdem Ordinis Magistrum, R-mum Principem D-num Guilielmum Furstenbergium, quae [sic] R-mi D-ni Regis Poloniae Oratores ad Sacram eius Caesaream M-tem detulere¹. Et recordatur Sacra Caesarea M-tas optime, quam benevolam, piam, mansuetam et moderatam animum Ser-mus D-nus Rex Poloniae in tractatu reconciliationis illius, Dei beneficio, inter Ser-tem suam ac R-mum illum Magistrum et Ordinem factae repraesentaverit, et quod M-tis suae Caesareae ac Ordinum Sacri Imperii auctoritas tantum apud Ser-tem eius valuerit, quod Ser-tas eius, postpositis privatis suis rationibus, Mtis suae Caesareae paternis consiliis ac monitis locum dederit. Et ideo etiamnum Caesarea eius M-tas tantam moderationem et aequanimitatem, necnon praeclarum erga M-tem eius Caesaream studium Ser-tis eius grato ac paterno animo agnoscit et laudibus extollit, adeo ut vicissim Ser-mo suo filio, D-no Poloniae Regi, quoquo tempore propensam gratificandi voluntatem suam declaret, huius quoque studiosissimae commendationis et intercessionis paternam rationem sibi habendam duxit. Et habita diligenti eius rei deliberatione ac consideratione decrevit ad dictum R-dum Magistrum literas dare eumque benigne hortari et requirere ut dicto Marescalco vel praefecturae Velinensem, vel aliam, quam vacare contigerit, haud gravatim cum Caesareae M-tis suae causa, tum ipsius Ser-mi Poloniae Regis respectu, conferat, eumque benigne commendatum habeat.

Sin autem eidem Magistro talia impedimenta obstarent propter quae huic [136r] M-ti suae benignae intercessionis locum dare non posset, ut tunc M-tem eius Caesaream de impedimentis illis primo quoque tempore certiores reddat. Postquam ergo M-tas sua a dicto Magistro desuper responsum acceperit, non praetermittit id etiam ipsi Ser-mo Regi Poloniae paterne communicare. Cui sane Caesarea eius M-tas cupit quoquo tempore cum in hac, tum in aliis rebus paternam suam benevolentiam declarare. Actum et decretum sub impressione sigilli Caesareae M-tis ultima die Junii 1558.

14

CES. FERDYNAND I DO HOZJUSZA I KROMERA

[Wiedeń], 30 czerwca 1558

Przyjmuje prośbę posłów polskich w sprawie inwestytury księcia Albrechta Pruskiego. Przypomina, że prosił już o nią listownie Zygmunt August; odpowiedział mu wówczas, że musi porozumieć się w tej sprawie z margrabią Jerzym Fryderykiem, którego odpowiedź przesłał potem Albrechtowi, lecz ten dotąd nie udzielił mu żądanych w związku z nią informacji. Wobec tego podejmie wraz ze stanami Rzeszy decyzję dopiero po otrzymaniu żądanej informacji.

KOPIA Z KANCELARIJ CESARSKIEJ: Wiedeń, HHStA, Polen, rkps 9, fasc. „1558” k. 136v—137r.

KOPIE Z KANCELARIJ HOZJUSZA: 1) Göttingen, SAL, HBA, C 1, Kasten 472 (załączona do listu Hozjusza do Albrechta z 3 VII 1558); 2) Kraków, Bibl. Czart., rkps 1603 s. 305—306 (dla Leomana).

KOPIA Z POLSKIEJ KANCELARIJ KRÓLEWSKIEJ: Göttingen, SAL, HBA, B 1, Kasten 313.

KOPIE Z XVIII w.: 1) Kraków, Bibl. Czart., rkps 69 nr 179 (Tekta Naruszowicza); 2) Tamże, rkps 241 s. 74—76; 3) Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 155 II k. 121r—122r.

DRUK: Elementa ad fontium editiones, t. 31 s. 170—171 (z kopii kancelarii polskiej).

¹ Zob. nr 8.

Responsum pro Oratoribus Polonis in negotio Ducis Prussiae cum Marchione Georgio Friderico.

Sacra Caesarea M-tas, D-nus noster clementissimus, benigne percepit quae Ser-mus D-nus Rex Poloniae nunc iterum per R-dos Oratores suos in commendationem Ill-mi Principis, D-ni Alberti Brandenburgensis, in Prussia etc., perferri voluit¹. Et recordatur M-tas sua quam diligenter Ser-tas sua antea quoque hoc idem negotium M-ti suae Caesareae per literas commendaverit; ubi M-tas sua Caesarea ipsi Ser-mo D-no Poloniae Regi paterne respondit, se propter causas tam abunde Ser-ti suae demonstratas, aliter facere non posse, quam ut rem omnem, sicuti a Ser-mo D-no Poloniae Rege ad M-tem suam perlata fuerat, Ill-mo Principi, D-no Georgio Friderico, Marchioni Brandenburgensi, significaret, utpote cui per M-tem [137r] suam Caesaream post maturam et sufficientem deliberationem cum aliquot Principibus et magnis viris, nec non M-tis suae Consiliariis habitam, provinciarum illarum, quas Ill-mus Marchio Albertus sibi per M-tem suam conferri postulat, possessio et administratio benigne fuerat concessa. Cognita vero responsione praefati Ill-mi Marchionis Georgii Friderici, M-tem suam Caesaream citra longiorem moram in hoc negotio eam deliberationem facturam esse, quae aequitati et iustitiae consentanea foret, nullique parti merito onerosa videri posset.

Allato itaque superioribus mensibus responso a dicto Ill-mo Marchione Georgio Friderico, visum est M-ti suae Caesareae ut illud ad dictum Ill-mum Marchionem Albertum transmitteret, uti quidem iam dudum est factum, sed tamen M-ti suae Caesareae nihil inde relatum. Etsi autem Sacra eius Caesarea M-tas dicto Ser-mo D-no Poloniae Regi in hoc negotio, perinde ac in aliis rebus omnibus, pro summa sua in Ser-tem eius paterna benevolentia gerere morem cuperet, tamen sine ulteriore ipsius Ill-mi Marchionis Alberti informatione non potest certi quippiam de ista benevola Ser-mi D-ni Regis Poloniae filiali petitione statuere. Quando vero informatio illa allata fuerit, et vel Ser-mus D-nus Rex Poloniae, vel ipsemet Ill-mus Marchio Albertus M-tem suam Caesaream in proximo Imperiali Conventu iterum admonuerit, M-tas sua Caesarea, adhibito consilio Electorum et reliquorum Principum et Statuum Sacri Imperii, eam resolutionem capiet, quae fuerit iustitiae et aequitati consentanea, et de qua nemo iustam conquerendi causam habere poterit².

Id est quod sua Caesarea M-tas dictis D-nis Oratoribus ad memoratam ipsorum petitionem benigne voluit respondere. Actum et decretum sub impressione sigilli Caesareae M-tis suae, die ultima Junii 1558.

15

HOZJUSZ I KROMER DO CES. FERDYNANDA I

[Wiedeń, 1 lipca 1559]

Po odmowie cesarza w sprawie nadania inwestytury Albrechtowi Pruskiemu dóbr odziedziczonych w Niemczech, proszą w imieniu Zygmunta Augusta, by zdjął przynajmniej dekret banicji, lub zawiesił go aż do decyzji sejmu Rzeszy.

KOPIA-OPIS Z KANCELARII CESARSKIEJ: Wiedeń, HHStA, Polen, rkps 9, fasc. „1558” k. 137r—v.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Göttingen, SAL, HBA, C1, Kasten 472 (załączona do listu Hozjusza do Albrechta z 3 VII 1558).

KOPIA Z POLSKIEJ KANCELARII KROLEWSKIEJ: Göttingen, SAL, HBA, B1, Kasten 313.

¹ Zob. nr 9.

² Odpowiedź tego rodzaju przewidywał Hozjusz już po pierwszej rozmowie z cesarzem, i dlatego prosił Albrechta 27 VI 1558 r. o dalsze informacje. Zob. nr 10.

KOPIE Z XVIII W.: 1) Kraków, Bibl. Czart., rkps 69 nr 185; 2) Tamże, rkps 241 s. 73—74; 3) Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 155 II k. 120v—121r.

DRUK: Elementa ad fontium editiones, t. 31 s. 171. (z kopii z kancelarii polskiej).

Secunda petitio D-norum Oratorum Polonorum in negotio Marchionis Brandenburgensis.

Accepto responso in causa Illustris D-ni Alberti, Marchionis Brandenburgensis, in Prussia Ducis¹, Oratores Ser-mi D-ni Regis Poloniae in hanc sententiam verba fecerunt: Gratius quidem futurum fuisse Ser-mo Regi et D-no suo quandoquidem investitura concedi per M-tem Imperatoriam poterit quocunque loco et tempore, nec ea res ad Imperii Comititia pertineat, si citra longiorem moram aliquam Ill-mus D-nus Albertus Marchio, in Prussia Dux, ea potiri potuisset. Sed quando Sacrae M-ti Imperatoriae secus visum est, petere Ser-mum D-num Poloniae Regem, ut saltem quod unicum ad Illustris D-ni Alberti Marchionis successionem impediendam morandumque ius pertinet, decretum proscriptionis, quod in Camera Imperii superioribus annis adversus Illustritatem eius prolatum est², abrogare M-tas eius dignetur. Posse autem M-tem eius facere, cum proximo superiore tempore Sacri Imperii Romani Ordines ad M-tis eius arbitrium id contulerint, permiserintque ut ea de re M-tas eius cum Ser-mo D-no Poloniae Rege transigeret³.

Haec quidem prima fuit Oratorum petitio. Cum id licere sibi negaret M-tas eius, ac rem ad Imperii Comititia referri diceret oportere, petiverunt iterum, ut saltem in praesentia sententiam hanc proscriptionis suspenderet, ut interim Illustri D-no Marchioni omnia ad eandem haereditatem adeundam obtinendumque ius integra essent, ne si qua mora illi adferretur, quicquam detrimenti in rebus suis accipere necesse habeat. Quod si hoc impetraverit a Sacra M-te V-ra Ser-mus Rex et D-nus noster magno se beneficium ab illa affectum esse iudicabit.

16

CES. FERDYNAND I DO HOZJUSZA I KROMERA

[Wiedeń], 2 lipca 1558

Na powtórna prośbę posłów w sprawie Albrechta Pruskiego odpowiada jeszcze raz, że bez zgody stanów Rzeszy nie może mu ani nadać inwestytury, ani znieść ciężącego na nim dekretu banicji. Każę więc czekać do najbliższego sejmu.

KOPIA KANCELARII CESARSKIEJ: Wiedeń, HHStA, Polen, rkps 9, fasc. „1558” k. 137v—138v.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Göttingen, SAL, HBA, C 1, Kasten 472 (załączona do listu Hozjusza do Albrechta z 3 VII 1553).

KOPIA Z POLSKIEJ KANCELARII KRÓLEWSKIEJ: Göttingen, SAL, HBA, B 1, Kasten 313.

DRUK: Elementa ad fontium editiones, t. 31 s. 171—172 (z kopii z kancelarii królewskiej).

Responsum secundum pro Oratoribus Polonicis in negotio Ducis Prussiae et Marchionis Georgii Friderici, etc.

Sacra Caesarea M-tas et D-nus noster clementissimus, ad ea quae D-ni Oratores Ser-mi Principis, D-ni Sigismundi Augusti, Regis [138r] Poloniae etc., iterum in negotio Ill-mi Principis, Dni Alberti, Marchionis Brandenburgensis, in Prussia etc., M-ti suae proposuerunt¹, benigne respondet, quod cum ipsi D-ni Oratores iam intellexerint e priori M-tis

¹ Zob. nr 14.

² Dekret ces. Karola V z 6 III 1536. Por. nr 10.

³ Hubatsch nie zna takiego postanowienia. Zob. tegoż: *Albrecht von Brandenburg-Ansbach*.

¹ Zob. nr 15.

suae responso², M-tem suam ipsi Ill-mo D-no Marchioni Alberto iam dudum significasse quae Ill-mus Marchio Georgigus Fridericus M-ti suae ad petitionem illius rescripserat, neque vero quicquam hucusque ab illo relatum esse. Quinimmo, etiamsi idem Ill-mus Marchio Albertus iam de super quae illi videbantur replicasset, quod tamen M-tas sua Caesarea non posset certi quicquam in hoc negotio statuere vel decernere, priusquam rem cum Electoribus caeterisque Sacri Romani Imperii Principibus Ordinibusque contulisset.

Ab ea quidem sententia recedere, et petitam illi investituram concedere, M-ti suae Caesareae integrum non est antequam res ipsa ad Ordines Imperii referatur. Quod Deo dante in proximo Imperiali Conventu futurum est. Licet Caesarea M-tas ex animo cuperet Ser-mo suo filio et consanguineo, D-no Poloniae Regi in hac re paterne gratificari. Et ob eandem sane causam non potest etiam Caesarea eius M-tas sententiam proscriptionis superioribus annis contra dictum Ill-mum D-num Marchionem Albertum latam vel penitus abrogare vel suspendere, cum ea sit huius negotii qualitas et conditio, ut vigore recessuum ac constitutionum Sacri Imperii omino ad communem deliberationem ac consultationem Caesareae eius M-tis ac Sacri Romani Imperii Ordinum remitti debeat, et M-tas Caesarea absque eorum Ordinum scitu atque consilio nihil certi statuere queat. Itaque confidit Caesarea M-tas Ser-mum D-num Poloniae Regem M-tis suae paternae voluntati usque ad conventum Imperialem, qui propediem indicetur, benevole esse acquieturam, siquidem Ser-tas eius non ignorat, tam in Ser-tatis suae inclito Poloniae Regno, quam alibi ubique locorum [138v] et terrarum, inter Christianos consuetum esse ut publica negotia publice etiam cum Ordinibus et Statibus cuiusque Regni et Provinciae tractentur et agitentur.

Actum et decretum sub impressione Caesareae M-tis sigilli, die secunda Julii MDLVIII.

^a-V. Jonas^a

^a-M. Singkchmoser³ subscripsit^a

^a-* Tylko w kopli HBA, B 1, Kasten 313.

17

HOZJUSZ DO ZYGMUNTA AUGUSTA

[Wiedeń, 2—3 lipca 1558]

Donosi, że na pierwszą odpowiedź cesarza w sprawie Albrechta Pruskiego odpowiedział według załączonego dodatku. Cesarz zaprzeczył jakoby Stany Rzeszy dały mu prawo załatwienia tej sprawy osobiście, i dlatego bez ich zgody nie nada inwestytury, ani nie zawiesi dekretu banicji na Albrechta. Dodał także, że margrabia Jerzy Fryderyk ma większe prawa do spadku niż Albrecht, chociaż Hozjusz sądzi inaczej. Wyraził też gotowość przyjęcia księcia Prus w poczet książąt Rzeszy.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Göttingen, SAL HBA, C 1, Kasten 472 (błądnie załączona przez archiwistę do listu Hozjusza do Albrechta z 27 VI 1558. Powinna być przy liście z 3 VII 1558. Zob. nr 18, przypis 3).

^a- Particula literarum R-mi Dni- Warmienseis ad Ser-mum Regem Poloniae scriptarum^a.

Ad responsum datum in causa Illustris D-ni Alberti Marchionis, in Prussia Ducis, ego Stanislaus Hosius, Episcopus Varmienseis, in hanc sententiam replicavi sicut [M-tas V-ra] in scheda scriptum reperiet¹. M-tas

² Zob. nr 14.

³ Marek Singkmoser, kanclerz i zaufany doradca Ferdynanda I. V. Jonas był regensem kancelarii cesarskiej. Zob. HE II 815.

¹ Zob. nr 15.

illius negavit unquam Sacri Romani Imperii Ordines ad M-tis eius arbitrium contulisse, ut decretum proscriptionis contra Illustritatem illius factum abrogaret. Ego unde id probarem non habebam, praeterquam ex instructione mihi data². Dixit postea M-tas eius, sibi non licere ut ea privatim rescindat, quae publice omnium Imperii Ordinum consensu decreta sunt. Se nunc recens Imperatorem esse declaratum. Quam hoc sibi foret turpe et indecorum, ut in ipso statim inicio imperii sui, quae ante triginta annos tanto consensu omnium Imperii Ordinum constituta sunt, ea vellet seorsum retractare. Etiam, inquit, Ser-mus Rex vester non potest quicquam eorum seorsum abrogare, quae sunt publico decreto comitorum sancita. Quamobrem aequa petenda sunt ab amico. In iis quae recte poterō, Ser-mo Regi vestro libenter gratificabor.

Urgebam ego postea suspensionem proscriptionis usque ad comitia, quo^b Illustritas eius^b possit causam suam liberius, aut per se, aut per nuncios suos agere. Dixi: etiam extra fines Imperii, cum hac ipsa de re legatum agerem apud Ser-mum et Excell-mum D-num Carolum Imperatorem, Bruxellis in Brabantia fuisse mihi concessam suspensionem semestrem pro Illustritate eius, sed quoniam nimis mihi [1v] breve tempus videbatur, me accipere eam noluisse³. Proinde vel talem aliquam suspensionem concedi petebam. Respondit M-tas eius: sibi non licere; se nolle inde ordiri imperium suum a rescindendis decretis summa voluntate Ordinum Imperii factis. In summa nihil obtinere potui. Dixit M-tas eius, non ignorare me quod in iure feudi descendentes haberentur potiores iis qui ascendunt. Respondi M-ti illius: ut maxime ita esset; videri mihi tamen quod Illustris D-nus Georgius Fredericus esset uno gradu inferior quam Illustris D-nus Albertus Marchio Senior. Nam hunc esse patris fratrem, illum patris Alberti Junioris fratris filium⁴. Et hoc inter alia dixit M-tas eius, quod ipsa ei locum assignasset primum inter Principes Imperii, statim post Archiepiscopos. Quem locum (inquit) adhuc retinent Magistri Ordinis, nec eum unquam habuerunt. Ego vero libenter in eo sum illius M-ti assensus, quod ipse primus imperio se subiecisset, cum priores Magistri nunquam inter Principes Imperii locum habuissent.

^{a-a} Ręką W. Kuezborskiego.

^{b-b} Dodane ręką Kuezborskiego.

18

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Wiedeń, 3 lipca 1558

Donosi, że zatrzymał posłańca, który miał zawieść poprzedni list, i wysłał go dopiero teraz po otrzymaniu ostatecznej odpowiedzi cesarza, w przeddzień swego wyjazdu do Rzymu. Odnośnie do zniesienia banicji Ferdynand I odłożył decyzję aż do najbliższego Reichstagu. Przesłał całą dokumentację pertraktacji w jego sprawie. W dopisku informuje, że rozmawiał potem także z synami cesarza, Maksymilianem i Karolem, prosząc o wstawiennictwo u ojca, lecz i oni nic nie uzyskali.

ORYG.: Göttingen, SAL, HBA, C 1, Kasten 472. Na ostatniej karcie niefol. adres i pieczęć.

² Nie zachowana. Punkt ten musiał w niej być skoro zgłosił go Hozjusz w swojej petycji. Zob. nr 15.

³ Zob. *Hostii relatio legationis ad Regem Romanorum et Imperatorem* z 23 VI 1550 r. HE I s. 392.

⁴ Zob. nr 1 przypis 4 i nr 9 przypis 3. *Pater*, do którego cofa Hozjusz relacje pokrewieństwa obydwu spadkobierców, to margrabia Kazimierz, ojciec zmarłego Albrechta Alcybiadesa. Por. W. Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 63.

Durchlauchter, hochgeborner furst etc. Nicht vorlangst seint wir bodacht gewesen, unsere diener von hinnen zuruckezuschicken, wie wir in unserm nhesten schreiben an E. F. D. gethan¹, vermeldet. Dieweyl uns aber etwas anders furgelassen, haben wir sie weiter biss zu entlicher unserer bottschaft ausrichtung heysen verbleyben. Und dieweil wir nun von Romischer Kayserlicher Majestet gantzlich abgefertiget werden und wir morgens vermittelt gottlicher gnaden von hinnen weyter zu verreyssen gesinnet, können wir, nachdem wirs in gemeltem unserm nhesten schreyben verlassen, durch diese unsere diener E. F. D. freuntlicher meynung weiter nicht verhalten, was Ire Kayserliche Majestet in Ewer F. D. sachen uns zum entlichen bescheyt geben und geantwortet². Und was die kayserliche achte belanget, gibt Ire Majestet fhur, es wolle Ihrer Majestet nicht wol anstehen oder geziemen sich zu unterstehen, dasjenige, so mit aller des Heyligen Römischen Reichs stende radt und bewilligung auff gemeynen gehaltenem reichstag deutscher nation, von vielen jaren einmal beschlossen und volnzogen worden, mit eygener gewalt zumal im anfang Irer Majestet keyserthumbs zu brechen, endern und auffzuheben, welchs dann Irer Majestet bey den reichsstanden einen widderwillen und unmuert möchte aufferwecken. Derwegen, solchen widderwillen und nachrede zu vermeyden, gedechte und wolte Ihre Majestet solche wichtige sache auff den nhestkonftigen reichstag, so in deutscher nation gehalten sol werden, auffschieben und hinweisen. Auff das aber E. F. D. sich aller dinge grundtlichen zu entschliessen haben, schicken wir derselbigen kegenwertigklichen eingeschlossen: erstlich — unser anbringen, zum andern — kayserliche antwort, zum dritten — unsere replica, zum vierden — auff dieselbe entliche kayserliche antwort, zum letzten — was wir hyrin an Konigliche Majestet, unsern [v] allergnedigsten herrn, geschrieben³. Hyraus werden sich E. F. D. sonder zweifel aller verhandlung weitleuftigk zu erkunden haben, das uns unsers erachtens weiter darvon zu schreyben unnötigk. An unserm hohen fleisse haben wir nichts erwinden lassen. Und were uns nichts angenehmers oder liebers gewesen, dann das E. F. D. willen und freuntlichen ansinnen auch Ko. Ma. befhelich, hymit von uns gnugk geschehen were. Sonst E. F. D. in allen möglichen sachen freuntliche und wilfherige dienste zu erzeigen, seint wir jederzeyt geflissen. Die wir dem Allmechtigen in langwiriger gesundheyt in seinen gnedigen schutz empfehlen thuen. Datum Wien in Österreich, 3 Julii [MD]LVIII jars.

Stanislaus von Gottes gnaden bischoff zw Ermelant.

Diese stunde haben wir mit Konigklicher Würde zu Behemen, herrn Maximiliano⁴, auch mit F. D. herrn Carolo⁵, ertzherzogen zu Österreich, E. F. D. sachen wegen auff allerfleissigste geredt, demuttigst bitende, Ihre Konigliche Würde und F. D. wollen geruhen mit irem herren vatter, Römischer Kayserlicher Majestet, daraus zu handeln und reden, das ja Ire Kayserliche Majestet on weytern auffzug oder auffschub eins von den dreien stucken, nemlich entweder das lehens oder der gantz-

¹ Zob. nr 10.

² Zob. nr 16.

³ Zob. nry 9, 14, 15, 16, 17.

⁴ Maksymilian Habsburg, pierworodny syn cesarza. Zob. nr 93, 166 i następne.

⁵ Karol Habsburg (1540—1590), najmłodszy i najbardziej lubiany syn Ferdynanda I. Hozjusz stykał się z nim wielokrotnie w czasie nuncjatury wiedeńskiej, zob. niżej passim.

lichen auff[v]hebung der kayserlichen achte oder ja, wo keines von den beyden bequemlich nicht geschehen mochte, der suspension jetz[t]gemelter achte auff ein halbes jar nechstkönftigk uns gewheren wolte, damit wir in dieser handlung sogar unerhöret, unerlanget und unergetzet mit blossen henden von hinnen nicht zogen, sondern auch Ko. Ma. unsers allergnedigsten herrn, furbitte bey Irer Kayserlichen Majestet etlicher mass stadthaben, geachtet mochte werden und das zumal, weil solchs alles vormals die reichsstende in Irer Kayserlichen Majestet hende gestellt, Ihrer Majestet gefallens darmit zu thuen und zuelassen. So haben Ire Königkliche Würde und F. D. solch eins zu thuen gutwilligk und gerne auff sich genomen, wie sie auch mit grossem fleyss gethan, aber bey Irer Kayserlichen Majestet nichts mher dann wir vorhin selbst erhalten.

^{a-} Idem qui supra Stanislaus Episcopus Varmiensis manu propria subscripsit ^{-a}.

^{a-} Własnoręcznie.

19

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA

Wiedeń, 3 lipca 1558

Ciesz się, że książę Albrecht Pruski zakazał staroście Liebstadtu niepokoić jego poddanych. Donosi, że nie udało mu się załatwić sprawy inwestytury księcia, o czym pisze w liście, który poleca mu przekazać. Ubolewa nad wypędzeniem opata oliwskiego Lamberta, lecz sądzi, że on sam jest temu winien. Dziękuje za troskę w sprawie kontrybucji. Poleca rozprowadzić tablice z wykazem sekt i przyjąć na zamek w Lidzbarku Zawadzkiego i Okunia.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 821—822. Na s. 824 adres, ślad pieczęci i adnotacja Leomana: *Varmiae XXIII Julii MDLVIII*.

Venerabilis D-ne, frater in Christo charissime. Salva isthic esse omnia gaudemus, ac ut deinceps etiam ita fiat optamus. Gratum nobis fuit et illud cognitu, quod Illustris D-nus Dux vicinus noster praefecto Libstatensi, ut bonam vicinitatem cum subditis nostris conservaret, mandaverit¹. Cuius Illustritatis negotium magnae hic nobis curae fuit, neque studii quicquam praetermisimus, ut illi gratificari possemus. Verum irriti ceciderunt conatus nostri, videmurque magis prompti voluntate, quam facultate parati ad inserviendum illi fuisse. Qua de re scribimus Illustritati eius, ad quam literas nostras perferendas Fraternitas V-ra curabit². Do motibus qui istic fuerunt circa eiectionem Olivensis Abbatis³, prolixè nobis D-nus Administrator perscripsit⁴. Res certe facta est pessimo exemplo, et est periculum, ne quas maiores, quam vellemus turbas pariat. Nimis calida sunt ista consilia, et fortasse expectarunt isti discessum nostrum, quod metuerent ne ipsorum negotium inficeremus, sed nos quamvis haec accidisse dolemus, malumus tamen absentibus, quam praesentibus nobis accidisse. Pridem aliquid tale fore suspicabamur, quamvis nemo consilia sua nobis communicasset. Quod si consilium nostrum D-nus Abbas sequi voluisset, alio loco, cum ipsius privatae, tum monasterii quo-

¹ Zob. nr 3.

² Zob. nr 18.

³ W końcu 1557 r. Kacper Geschkau i część zakonników wypędziła z Oliwy niedbalego opata Lamberta Schlieffa; w 1558 podejrzany dla Hozjusza konwertyta z protestantyzmu Geschkau, sam mianował się opatem. Zob. K. Dąbrowski: *Opactwo cystersów w Oliwie od XII do XVI w.* Gdańsk 1975 s. 128.

⁴ List E. Knobelsdorfa nie zachowany.

que fuissent res. Nunc in has angustias redactus, [822] sero cogitur de remedio cogitare.

De contributione, quod nobis diligentiam suam Fraternitas V-ra pollicetur, gratum est. In proximis Comitibus eam decretam iri speramus, quam pro nobis diligenter colligi vellemus, nam Regia M-tas se petitionis nostrae habituram rationem promisit, posteaquam ea fuerit decreta⁵. Rogamus ut Fraternitas V-ra nos piorum orationibus commendet, quin et ipsa pro nostro reditu Deum praecari non intermittat, et bene valeat. Datum Viennae Austriae, III Julii Anno D-ni MDLVIII.

*- Stanislaus Eposcopus
Varmiensis subscripsit -*

^{a-} Exemplaria ista, sive tabulas, iudicio suo distribuet Elbingi, Gedani, Braunsbergae. Utinam autem ubique parietibus affigerentur, ut viderent homines quem fructum tulerit quantum hoc Evangelium⁶. Savaczki et Okun⁷ petiverunt ut saltem octo dies in castro nostro Heilsberg eis commorari liceat. Quod a Vicario nostro, D-no Custode⁸, nostro sumptu concedi eis postulet^{-a}.

^{a-a} Wiśnoroćźnie.

20

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rosenfeld, 24 lipca 1558

Donosi o spotkaniu z Zygmuntem, kuchmistrem Zygmunta Augusta, wracającym z Włoch. Po kilku dniach ruszy w dalszą drogę. Oczekuje Mikołaja Kromera.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 4, nr 6. Na odwrocie adres i ślad pieczęci.

Reverende D-ne, frater et amice char-me et observandissime. Salutem et officiorum commendationem. Heri venit ad me sub vesperam D-nus Sigismundus, Ser-mi Regis et D-ni nostri coquinae praefectus, quem per hunc diem festum¹ retinui, ut ex eo quae volebam, et de Italia, et de Barensi causa cognoscerem. Hodie autem, cum adhuc essem in mensa, venit iste qui reddit literas meas D-ni V-rae. Quoniam vero festinabat, et ego surgere de mensa non poteram (nisi forte hospitem meum D-num Sigismundum loco movere vellem), cum ipse manu mea, sicut alias feci semper, non possem, aliena manu literas ad D-nem V-ram dare volui², quibus eam de statu valetudinis meae, quam illi charam esse scio, certiore facerem. Sum hic in finibus Carinthiae. Adhuc, Dei sit gratia, bene valui, utque deinceps me servet incolumem, Christum precor. Dies adhuc aliquot hic subsistere deliberatum habeo, deinde coeptum iter prosequi. Sed per D-num Sigismundum scribam pluribus manu mea. Interea

⁵ Kontrybucja z dóbr duchownych na cele obronne państwa została uchwalona już na sejmie warszawskim, 13 I 1557 r. (zob. *Diariusz Sejmu Walnego Warszawskiego z r. 1556/7*. Wyd. S. Bodnia k, Kórnik 1939 s. 131). Przed rozciągnięciem jej na Prusy i Warmię Hozjusz otrzymał prawdopodobnie obietnicę darowania jej na cele zniszczonego przemarszami wojsk biskupstwa.

⁶ Zob. nr 11.

⁷ Piotr Zawadzki został przyjęty na dwór Hozjusza razem z Erazmem Działyńskim w grudniu 1557 r. (zob. HE II s. 927). Był potem z kardynałem w Trydencie (zob. Wojtyśka: *Cardinal Hosius* s. 68). Okuń to któryś z wymienionych w HE II s. 63 spadkobierców M. Karniewskiego na Warmii.

⁸ Knobelsdorf.

¹ 24 lipca był w owym roku dniem niedzielnym.

² List jest pisany ręką sekretarza Hozjusza, Walentego Kuczborskiego.

D-nem V-ram salvam esse cupio, meque illius benevolentiae et orationibus commendo. Datum ex Campo Rossio, pago Carinthiae³, die 24 Julii Anno D-ni MDLVIII.

^a—Fratrem tuum⁴ expecto. Quem ita diu morari satis mirari non possum. Octo diebus diutius expectare nolim.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus
Varmiensis subscripsit ^a

^a—^a Własnoręcznie.

21

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Sucillo, 8 sierpnia 1558

Żartobliwie skarży się na brak listów od Karnkowskiego. Opisuje swą podróż i żali na powiększanie się orszaku, co zwiększa wydatki. W Rzymie będzie oczekiwał na rezultat sejmku. Prosi o przyznanie sobie obiecanych dochodów z kontrybucji.

KOPIA z XVI w.: Wrocław, Bibl. Ossolin. rkps 151 II k. 40r—41v.

R-de D-ne, frater in Christo charissime et honorande. Verissimum illud esse comperio, quod vulgo dici consuevit, honores mutant mores, et raro in meliores. Ex quo tempore D-tio V-ra supplicum libellorum egit Magistrum¹ [40v] ad me scribere desiit. Quum etiam si quid in Urbe curatum vult, per alios mandat, per se non dignatur. Aurum etiam quam chartas mittere mavult ut nobis documentum det, si quid recte velimus in aula, auro magis opus esse, quam papyro. Atqui nullum esse potest facinus magis capitale, quam sit ad barbaros aurum Roma transmittere. Quamobrem, ut hoc genere locutionis agam cum D-tione V-ra, quoad in Urbe sum nihil est quod speret. Papyri, quin et plumbi, chartam quoque pecorinam, si vobis ita visum fuerit, mittam affatim; de auro nihil est, quod polliceri queam. Quo sum ista legatione, quam mihi imposuistis, vehementer exhaustus, ut si maxime velim aliquid facere contra bonos mores, propter auri penuriam non possum.

Veni Viennam comitatu magno, quem exigere visa est persona quam sustinebam, sumptu maiore quam facile quisquam crederit. Remisi domum fere dimidiam partem, habeo mecum adhuc plusquam 20 equos, cum quibus in Urbem ingredi velim. Facile vero dimidia parte contentus fuisset, sed obrusi mihi sunt plerique, sicut apud nos moris est, et accesserunt in itinere [41r] quinque. Scholares vero Patavini mire sunt in me officiosi. Dimidia, ut audio, eorum pars in Urbem comitari me decrevit. Quos ego minus officiosos esse cuperem. Qua etiam ex causa neque Patavium hoc tempore, neque Bononiam visere decrevi. Nam certe facultates meae non ferunt. Habeo sic quoque maiorem quam vellem comitatum, ac nisi per vos mihi subventum fuerit, post unum vel alterum mensem, uno vel altero servitore contentus, in Urbe degere cogar. Mihi decretum est omnino per menses aliquot, si Deo visum fuerit, in Urbe commorari, nec ante Festum Paschatis inde discedere. Comitiorum vestrorum exitum expectabo, in quibus iactant nonnulli Papismum et

³ Prawdopodobnie Rosenfeld koło Villach.

⁴ Mikołaj Kromer, młodszy brat Marcina, od 1557 r. przebywał na studiach w Bolonii. Zob. HE II s. 801.

¹ Stanisław Karnkowski (1520—1603), późniejszy biskup wrocławski (od 1567) i prymas (od 1581), został mianowany przez króla na wiosnę 1558 r. referendarzem koronnym. PSB XII s. 77.

Christianismum omnem reiectum, et Sathanismum in eius locum amplexum iri. Quod nefas Deus prohibere velit. E re vero nata consilium capiam deinceps.

Caeterum ut unde defluxit eo redeat oratio. Nec auro loqui cum D-tione V-ra recuso, cuius sermonem efficacissimum esse scio, modo procuret ut illius mihi facultas aliqua daretur. Ostensa mihi spes est per R-mum D-num accisae in mea et Ven-lis [41v] Capituli mei ditione impetrandae². Ea si obtenta fuerit, causam non dicam quin auro potius quam charta papyracea gratias agam D-ni V-rae, si ut id primo quoque tempore confici possit, diligenter institerit. Ad proximum festum Divi Michaelis³ habebuntur Grudenti comitia, ibi decretam iri accisam spero. Quod si vero casu aliquo non decerneretur, quaeso ut nihilominus urgeat, quo sumptuum quos ingentes in legatione feci, ratio tamen aliqua per M-tem Regiam habeatur. Quod nisi factum sit, in arctum admodum copiae meae redigentur. Habet D-tio V-ra literas quales ex Italia scribi consueverint. Ad quam ego nondum tamen perveni, sed eo me tamen cras perventurum spero. Deliberatum enim iam est caeptum iter persequi. Quinto demum mense, si Deus volet, in Urbem ingrediar, nam lente festinare decrevi. Bene valeat, meque amet. E Sucillo⁴ sexto Idus Augusti 1558.

22

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 4 września 1558

Piszę krótko z powodu choroby Kuczborskiego. Przybył do Rzymu 1 IX. Jutro zostanie przyjęty przez papieża.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 2 k. 76r. Na k. 76v adres (*Pragae cito, cito, cito*) i ślad pieczęci.

S. Ita multis interpellor, praecipue vero Valentini¹ mei valetudo sic me conturbat, ut pluribus tecum agere nequeam. Veni huc Calendis Septem[bris]² mediocri valetudinte. Habeo nunc tamen paulo melius. Cras auditorum se me promisit Pontifex. Bene vale. Roma pridie Nonas Septembres 1558.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus
Varmiensis subscripsit

23

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA

Rzym, 20 września 1558

Donosi o przybyciu do Rzymu i o swoim poprawiającym się zdrowiu. Żali się na brak odpowiedzi na swoje listy. Poleca zwrócić dług P. Wattowi. Pyta o rezultat starań w sprawie przyznania kontrybucji.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 825. Na s. 828 adres, ślad pieczęci i adnotacja Leomana: XVI Novembris Anno LVIII.

² Zob. nr 19.

³ 29 września.

⁴ Nie zidentyfikowana miejscowość na pograniczu Austrii i Włoch.

¹ Walenty Kuczborski (1525—1572), sekretarz Hozjusza od ok. 1548, przebywał z nim w Rzymie i na soborze w Trydencie, PSB XVI 73.

² 1 września.

Ven-lis D-ne, frater in Christo charissime. Quis hic sit rerum status, et quomodo nos Roma exceperit, ex D-no Ertmanno¹ Fraternitas V-ra cognoscet. Nos, per Dei gratiam, in dies melius atque melius valemus, et hodie prodire in publicum ad sancti alicuius templum cogitamus. Caeterum mirari satis non possumus, quod in hunc usque diem Fraternitas V-ra nihil ad me scripserit. Tametsi iam pridem nostras ad illam dederam literas, atque monueramus ut redderet nos certiores, cum aliis de rebus quae istic gerantur omnibus, tum vero precipue de iis, qui adhuc reliqui nobis redditus debentur, tam a Ven-li Capitulo, quam aliis quibuscunque nominibus². Nam hoc imprimis cuperemus, ut nostro nepoti³, quod debemus hoc tempore, citra maiorem aliquam dilationem exolveretur. Quam ob rem iterum atque iterum Fraternitatem Tuam hortamur, omnem ut navet operam, quo pecuniae quantum fieri possit primo quoque tempore, ex eisdem quae nobis debentur istic rationibus, colligatur, et nepoti nostro, sive Gedani, sive Cracoviae, [ubi] malle sibi numerari ostenderit, sine mora aliqua longiore, praestetur. Quod si nunc integrum illi debitum persolvi ex ista pecunia non poterit, ex proximis deinceps proventibus nostris satisfacere illi oportebit.

Quid de accisa istic decretum sit, scire quam primum vellemus, nam eius quae in Episcopatu nostro colligeretur, a Regia M-te consequendae, spem nonnullam habemus⁴. Quare et aliis de rebus omnibus, et de hac ocus reddat nos certiores, et saepius huc scribere non cesset. Bene valeat Fraternitas V-ra. Datum Romae, 20 Septembris Anno 1558.

—Stanislaus Episcopus
Varmiensis subscripsit—^a

— Autograf.

24

HOZJUSZ DO JANA PRZEREMBSKIEGO¹

[Rzym, 26—28 września 1558]

Donosi, że w dniu odjazdu jego brata, 25 IX został wezwany do papieża i że w czasie audiencji Paweł IV wyraził swe zadowolenie z jego przyjazdu i pytał o stan Kościoła w Polsce; odpowiedział mu, że nie uważa go za alarmujący, lecz nie podoba się mu zbytnia swoboda działania zwolennika protestantyzmu Mikołaja Radziwiłła Czarnego. Papież zrzucił winę za ten stan rzeczy na króla i postanowił wysłać do niego nuncjusza. Hozjusz prosił następnie o zatwierdzenie Jana Przerembskiego na koadiutorii abpa gnieźnieńskiego i otrzymał obietnicę jej uzyskania. Nie udało mu się natomiast odeprzeć zarzutów przeciw Jakubowi Uchańskiemu, pomimo że usprawiedliwiał go także w imieniu króla. Wspomniano też sprawę Bari i wyboru Ferdynanda Habsburga na cesarza. Rozmowa trwała 3 godziny.

KOPIE: 1) z kancelarii Hozjusza, przesłana Kromerowi: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 4, nr 122. Na odwrocie adres do Kromera, ślad pieczęci i adnotacja ręką Kromera: [Redditae] 27 Octobris. 2) sprzedzona z powyższej w XVIII w.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 241 s. 247—250.

¹ Erdmann, kapłan diecezji warmińskiej, bliski Hozjuszowi, znany z wystąpień z jego kazaniem w Elblągu w 1553 r. Zob. HE II s. 306, 309.

² List nie zachowany. W ostatnim zachowanym (nr 19) nie ma wzmianki o tych sprawach.

³ Prawdopodobnie Pawłowi Watt, siostrzeńcowi Hozjusza, występującemu później jako menażer jego pieniędzy. Zob. HE II s. LXXXIII.

⁴ Zob. nry 19 i 21.

¹ Kopie nie mówią kto był odbiorcą tego listu. Treść jego jedna (zob. zwłaszcza bezpośredni zwrot przy opisie dyskusji z papieżem o koadiutorii) wskazuje, że był nim podkanclerzy Jan Przerembski (1519—1562), biskup nominat chełmski, postulowany przez Zygmunta Augusta na koadiutora arcybiskupa Mikołaja Dzierzgowskiego, prymas w latach 1559—1562.

Eo ipso die, quo discessit hinc R-mae D-nis V-rae frater², hoc est septimo Calendas³ Octobris, venit ad me D-nus Episcopus Teracinensis⁴ a Cardinali Neapolitano⁴ missus. Narravit mihi, quod die toto proximo superiore me Pontifex expectaverit, et ab aliis omnibus negotiis liber esse voluerit, adeo ut ne Regis quidem Gallorum Legatum audire sit dignatus. Cum autem ego non venissem, totum diem illum perdidit. Existimasse vero Pontificem, quod aliqua minus prospera valetudine praepeditus non venerim. Quamobrem a Cardinali Neapolitano se missum esse, ut quo statu valetudo mea esset, certior fieret, simul admoneret, si mihi commodum esset, ut statim a prandio Pontificem convenirem, quod is vehementer cuperet sibi primo quoque tempore praesentis mei potestatem fieri. Sin autem parum hoc tempore id mihi commodum esset, in alium diem rem esse reiiciendam. Respondi: nihil me magis ardentibus votis expetere, quam ut quamprimum alloqui Pontificem liceat, hac enim sola de causa me tam longinquum iter tam periculoso tempore confecisse, quin et proximo die Mercurii me in palatio fuisse, ac per quatuor horas expectasse, si forte voti mei compos fieri possem. Caeterum quod me die Veneris audire Pontifex voluerit, id me plane nescivisse, alioqui totum illum diem non alia in re me consumpturum fuisse, quam in expectando dum aditus ad Sanctitatem illius mihi pateret. Quod autem, ut statim a prandio veniam ad se mandat, id me multo libentissime facturum.

Profectus itaque fueram a prandio, nec ita multum progressus eram ab aedibus meis, cum venit quidam a palatio monens ut accelerem. Quod feci; prius tamen templum Divi Petri sum ingressus, quam in palatium ascenderem. Exeunti mihi e templo venit obvius idem Episcopus Teracinensis et me ad ipsum usque Pontificis conclave deduxit; quo venerat etiam Cardinalis Neapolitanus, verum paulo post exire iussi sunt omnes. Mihi vero sedes collocata est Pontifici proxima a regione [sic] illius. Cum autem ego sedere noluissem, in virtute sanctae obedientiae mandavit, ut sederem. Cunctanti iterum mandavit, ut sederem tanquam filius obedientiae. Pro hac, inquit, vice dispensamus tecum, ut sis absolutus a ceremoniis omnibus, et haud aliter atque frater cum fratre nobiscum agas; deinde libere dicas, quicquid ad motus istos in Ecclesia Dei tranquillandos putaveris pertinere, solum Deum prae oculis habendo. Deinde coniunctis palmis, oculis in coelum erectis agere se dixit Deo gratias, quod ei datum sit necum os ad os loqui. Non se dubitare, quin hoc in Ecclesiae cessurum sit utilitatem.

Quaesivit deinde, qui sit status apud nos religionis. Optandum esse, respondi, melior ut esset, verum non esse tamen adhuc prorsus deploratum. In civitatibus regiis in Polonia, Lituania, Russia, Mazovia veterem in sacris obeundis ritum retineri, nobiles tantum quosdam, et eos non ita multos, abiecissem ritus veteres, novos instituisse. Porro Senatores Regni fere omnes, primarios praesertim, nihil publice mutasse, praeter eum qui primarius est in Lituania⁵. De eo vero se audivisse dicebat, quam sit impius et blasphemus, ac miratus est vehementer, quod non modo nullum supplicium sumeret de hoc tam flagitioso homine Regia M-tas, verum etiam singulari prae ceteris in eum suae [Iv] voluntatis inclina-

² Prawdopodobnie Mikołaj Przerembski, pozostający również na służbie królewskiej. Zob. HE II s. 363.

³ Oktawian Rovere (zm. 1562), bp Terraciny od 1545.

⁴ Alfons Carafa (zm. 1565), abp Neapolu, bratanek papieża.

⁵ Mikołaj Radziwiłł Czarny (1515—1565), wojewoda wileński, główny wówczas promotor protestantyzmu w Rzeczypospolitej.

tione propenderet, ac subinde novis beneficiis ornaret. Non caret, inquit, scrupullo occultae societatis. Ego favorem in haereticos cum non possem excusare, catholicam esse M-tem eius respondi, neque secus quam catholicum regem deceat se gerere in omnibus. At, si catholicus est, cur, inquit, ita favet haeretico? Cum non haberem quod recte responderem, obmutui. Tum ille: si mittam eo legatum, inquit, putas eum aliquid proficere posse? Si nihil aliud, inquam, vel hoc saltem effecerit, ut ne de religione novi decernatur aliquid. Ego vero tam charum habeo, inquit, Regem tuum, ut si pateretur et aetas et valetudo mea affecta, ipse ad eum proficisci non graverer, si ne se mitteret deorsum, persuadere possem; nam eum non alio loco, quam quo filium charissimum habeo. Nisi quod petit a me, quae, nisi graviter Deum offendere velim, concedere non possum; ubi autem recte possum, libenter illi certe gratificabor.

Quid tibi videtur, inquit, de D-no Vicecancellario et de Chelmsi Episcopo⁶. Ego vero respondi: quod ita longe lateque propagatus est in Polonia sathanismus, inter alias causas haec quoque non postrema est, quod per tot annos Archiepiscopo provincia caruit. Quem si habuisset, nunquam pestis haec tam late grassata fuisset. Nihil detractum illi cupio, quem virum bonum et catholicum esse constat⁷, sed quod in magna illius laude pono, agnoscit quod parum sit ad hoc munus idoneus. Quamobrem, ne maior aliqua perturbatio religionis eveniat, de Coadiutore sibi adsciscendo cogitat, qui possit praesentibus malis obviare. Dicitur autem ultro sibi delegisse D-num Vicecancellarium, idque autore eo, qui praesens hic adest, D-no Bergomensi Episcopo⁸. Nondum, dixi, tres intercesserunt anni, cum venit ad me D-nus Cromerus⁹, ac nomine D-ni Vicecancellarii petivit, meum ut impartirem illi consilium, an accipiendum illi foret quod offerretur a D-no Archiepiscopo. Ego vero cum D-no Cromero diligenter excussimus omnes et Episcopos et Secretarios, qui se sperarent altius evehentos, neque reperire quemquam potuimus, cuius humeris aptius haec sarcina sederet. Ac enumeravi dotes R-mae D-nis V-rae, quas hoc loco perscribere necesse non est. Tum Pontifex: estne firmus Rex in eo, quod eum esse velit Coadiutorem? Ego, quamvis quid sibi vellent haec verba non satis intelligerem, respondi tamen me longius ab aula regentem consilia regia parum habere cognita. Caeterum audivisse me, cum essem in Comitibus Varsaviensibus¹⁰, ex R-ma D-ne V-ra, quod ultro sibi munus hoc a Regia M-te delatum fuerit; quodque, cum illa cunctaretur, dixerit Regia M-tas: accipe quod tibi nunc offertur, ne, si praetermiseris occasionem hanc, fortasse cupias deinceps accipere, neque sit qui offerat. Me scire, quod apud M-tem Regiam R-ma Dominatio V-ra, si quisquam alius, gratia plurimum valeat. Proinde quin firma sit in proposito M-tas eius, me minime dubitare.

⁶ Jakub Uchański (zm. 1581), bp chełmski od 1550 r., został przez Zygmunta Augusta przeniesiony w 1557 r. na biskupstwo wrocławskie i postulowany w Rzymie razem z Przerembskim, wyniesionym do koadiutorii gnieźnieńskiej. Paweł IV wzbraniał się zatwierdzić te nominacje.

⁷ Mowa o abpie Mikołaju Dzierzgowskim (ok. 1490—1559), niezbyt wykształconym, lecz gorliwym prymasie Polski. Zob. PSB VI s. 145—150.

⁸ Alvise Lippomano (1496—1559), bp Werony i od 1558 Bergamo, wówczas jedna z najbardziej wpływowych postaci na dworze Pawła IV; już w czasie nuncjatury w Polsce (1555—1557) zabiegał o koadiutorię dla Przerembskiego. Zob. Wojtyśka. *Papiestwo — Polska I* s. 64—104.

⁹ Marcin Kromer przebywał wówczas przy królu w Wilnie.

¹⁰ Sejm Warszawski obradował od 6 XII 1556 r. do 14 I 1557. Zob. Konopczyński. *Chronologia sejmów* s. 139.

Tum Pontifex: gratificandum tamen est aliqua in re M-ti Regiae, ubi salva fide religioneque nostra possumus, verum haereticum ut ad aliam Ecclesiam transferamus, id a nobis ne postulet; sequatur quaecunque tandem perturbatio, nos homines quam Deum offendere malumus; quidquid inde mali fuerit natum, non penes nos, sed penes eos culpa fuerit, qui pertendunt in eo, quod iniquum est. Tum ego: quid sit, inquam, quod obiiciatur Chelmensi, nescio, sed ex quodam audivi, quod propter hanc maxime causam in suspicionem haereseos venerit, quod tria illa de quibus nunc in Polonia contenditur, concedi postulaverit¹¹; conatum autem illum esse defendere Chelmensem, quod diceret eum nunquam censuisse ut vel per Episcopum, vel per Regem ista permitterentur, [2r] sed ut a Sancta Sede Apostolica facultas haec peteretur; an haereticus est, dicebat ille, qui de re aliqua ad Sedem Apostolicam referendum et sententiam illius expectandam esse censet? Haesitavit aliquamdiu Pontifex. Tum vero: de rebus, inquit, in Concilio semel recte constitutis etiam dubitare fas non est, quandoquidem dubius in fide infidelis est. Habebam quod responderem, cum de calice praesertim nihil tanquam perpetuo duraturum constitutum sit. Quoniam vero agebatur cum Pontifice apud quem facillime in suspicionem haereseos venit, satius esse putavi tacere.

Subiunxit autem Pontifex: quid si Chelmensis re ipsa quae dixit comprobavit, et in Dioecesi sua ita fieri curavit, ubi et calix datus est laicis, et alia permissa? Respondi: de hoc mihi non constare. Dioecesim illius a mea quingentis et amplius fortasse miliaribus abesse, ut quid in illa agatur, scire non possum. Caeterum habuisse me litteras a M-te Regia, quibus a me postulatur, ut laborem hic quo possit illius voluntati satisfieri de translatione D-ni Chelmensis ad Vladislaviensem Ecclesiam¹²; me vero, quatenus possem, salva fide religioneque mea, meam operam illi promississe. Queri autem illius M-tem quod eius testimonium de D-no Chelmensi id, quod merito deberet, apud Sanctitatem eius pondus non habeat. Respondit Pontifex: si M-tas eius iudicium suum interpone-ret de instituendis aciebus, deque rebus aliis ad rem militarem pertinentibus, maximum apud me pondus testimonium eius haberet. Sed ubi agitur de haeresi, deque causa religionis, proprium id est munus meum, ac melius id ego, quam M-tas eius cognoscere possum. Quamobrem det mihi veniam si hac in re testimonio eius non tantum tribuo, quantum ipse velit, cum ego plurimorum testimoniis, quod sit Chelmensis haereticus, cognoverim. Ac fieri possit, ut Regi tuo non videatur haereticus. Habeo matris etiam eius¹³ testimonium, quae fuit ad mortem usque constans in fide catholica, cui merito filius deferre debet. Sed volo ut exhibeantur tibi depositiones testium omnium, etiam eorum, qui sunt Chelmensis intimi, quo melius rem perspectam habere queas¹⁴.

Cum autem Ser-mae Bonae Reginae mentionem fecisset, Bari quoque et Regis Philippi meminit, ac quod non redderet Regi nostro quae deberet, reprehendit¹⁵. Fecit et Imperatoris mentionem, deque eo, quod

¹¹ Mowa tu o petycji skierowanej do Pawła IV przez pośrednictwo posła Stanisława Maciejewskiego w 1556 r. o pozwolenie na zniesienie celibatu duchownych, odprawianie mszy św. w języku polskim i udzielanie komunii św. pod dwiema postaciami.

¹² Zob. HE II s. 971.

¹³ Królowej Bony.

¹⁴ Akta tego procesu poszłakowego, zebrane prawdopodobnie przez nuncjusza A. Lippomana nie zachowały się.

¹⁵ Chodzi o zwrot spadku po Bonie. Zob. nry 7 i 12.

non esset legitime factus Imperator multa narravit¹⁶. Sed quoniam de iis per digressionem quendam loquebatur, et ad institutum sermonem postea tamen redibat, ego me a proposito abduci passus non sum, cum praesertim sermonem in longum extrahi viderem. Tres enim horas integras mecum loquebatur, semotis arbitraris omnibus. Plures autem quam duas ipse consumpsit in loquendo, cum sit mire copiosus et singulari doctrina praeditus. Incredibilem quendam zelum ostendebat in fide catholica tuenda, neque vulgarem erga Ser-mum Regem nostrum benevolentiam. Petivi autem ab eo facultatem legendi libros haereticorum. Quam cum dixisset se non esse cuiquam concedere solitum, concessit mihi tamen. Simul monuit, ut quoties vellem ad se accederem, fore ut semper mihi fores paterent. Uterer autem opera Cardinalis Neapolitani, per quem facile me accesum ad se impetraturum esse. Haec acta sunt illo die, neque tamen omnia perscripsi, cum nec meminisse possem omnium, et foret nimis longum cuncta scribere.

¹⁶ W obydwu kopiach *Idus*. Jest to jednak pomyłka albo Hozjusza albo kopisty. Zarówno nr 25, jak i niniejszy tekst wskazują, że chodzi tu o opis tej samej pierwszej audyencji Hozjusza u Pawła IV, która — według nr 25 — mogła mieć miejsce tylko między 23 IX a 1 X 1558 r. *Proximus dies superior*, którym był piątek (zob. niżej), oraz data wizyty biskupa Terraciny, wskazują, że audyencja odbyła się w niedzielę, 25 września. List mógł być napisany zaraz po tej dacie, a niniejsza kopia dołączona do listu do Kromera z 1 października; tym bardziej, że dotarła ona do rąk Kromera 26 października, co w wypadku wysłania jej po 19 X (inna możliwa data tej audyencji) byłoby zbyt wczesne.

25

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 1 października 1558

Otrzymał 4 jego listy. Na 3 pierwsze odpowiedział 23 IX. Monti interweniował u papieża w sprawie Bari. On sam został bardzo życzliwie przyjęty przez Pawła IV, który wyraził radość z jego przybycia i nadzieję, że będzie bardzo pomocny, szczególnie przez swą znajomość teologii, w reformowaniu Kościoła. 26 IX przybył do Rzymu Gropper. H. odwiedził też kardynałów. Sprawa koadiutorii Przerembskiego jest bliska załatwienia. Zatwierdzenie Uchańskiego we Włocławku też nie jest bez szans, byleby biskup się ukorzył. Skarży się na brak listów od Karnkowskiego i prosi o przekazanie swego Podoskiemu.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 19 k. 185r—186r. Na k. 186v adres i ślad pieczęci.

S. Quarta iam mihi in Urbe tua epistola reddita est. Vellem autem accepisses meam quoque, quam ad te nudiusoctavus dedi, qua ternis tuis respondisse satis videor¹. Ludovicus Montius fecisse dicitur quod scribis; an mandato regio, nescio². Mihi facta tandem est potestas alloquendi Pontificem. Quibus verbis usus sum, ea scripta ad te mitto³. Respondit is mihi multo copiosius, et habuit orationem triplo fortasse longiorem. Credibile non est, quanto fuerit cum affectu locutus; quam sibi meum hunc adventum esse gratum ostenderit. Non mihi, inquit, verum Christo per me, suum instrumentum, te vocanti paruisti, tuamque erga Illum hac in re pietatem declarasti. A Domino factum est istud, quod tu neque sumptuum, neque periculorum, sed solius Christi vocationis rationem habendam putasti, ac tam difficili, tamque periculoso anni tempore, in tam longinquam viam te dedisti. Fieri non potest, quin adventus tuus

¹⁶ Zob. niżej nr 26.

¹ List z 23 września, nie zachowany.

² Ludwik Monti, sekretarz i agent królewski, powziął wówczas jakiś nie znany bliżej plan działania w sprawie odzyskania spadku po Bonie. Zob. Wojtyńska. *Papiestwo — Polska* I s. 434.

³ Zob. nr 24.

magnam Ecclesiae Dei sit utilitatem allaturus. Deo gratias agimus, qui debilitati nostrae talia dignatus est adiumenta dare. Et singularem ex eo voluptatem capimus quod te videmus incolumem. Neque nos modo, verum et Ven-les Fratres nostri, lateri nostro assidentes, maiorem in modum videre te cupiebant, cum de tuis eximiis dotibus multa praedicari audirent, et ex aliis, [185v] tum ex hoc praecipue Bergomensis Episcopo ⁴, qui quoties de te sermo incidit, principium quidem reperit de tuis virtutibus disserendi, finem nunquam.

Haec ille et alia multa dixit, nam duplo ac triplo etiam pluribus verbis mihi respondit, quam a me habita fuit oratio, subinde meam hanc in parendo mandatis apostolicis obedientiam collaudans, ac inde spem indubitatam capiens, fore ut Ecclesiae suae Deus non deesset, utcunque multi nunc haeretici esse viderentur. Mihi datum erat consilium, ut quam paucissimis agerem, quod etiam sum secutus. Ille vero prolixum sermonem habuit, ac ut semper venienti mihi fores paterent praecipit. Etiam si rebus aliis, inquit, impeditus fuero, semper illi tamen in conclave meum ingredi liceat. Semel autem et iterum in oratione sua me venerabilem fratrem appellabat.

Venit autem huc et Gropperus ⁵ pridie Divi Stanislai ⁶ hora secunda noctis, in lectica Pontificis, ut dicitur. Divertit in palatium. Dicitur febrī quaedam intrinseca laborare. Fui apud Cardinales: Pisanum, Tranensem, Saracenum, Puteum ⁷. Coadiutoria in portu, quod aiunt, navigat ⁸. Postulati negotium ⁹ est loco meliore, quam putabam. Si volet aliqua resipiscentiae signa dare, spes est voluntati regiae satisfactum iri. Sed ille vix adducetur ut faciat. Mihi quidem scripsit, se non aliter confirmari velle, quam sicut alii sunt episcopi confirmati. Quod ego sic interpretor, eum nulla resipiscentiae signa dare velle. Nosti hominem. Verum hac ratione confirmationem non obtinebit. Volet potius ima summis miscere. Quo quis [186r] in Polonia nunc est audacior, hoc res eius melius procedunt. Plura non vacat. Bene vale. Roma, Calendis Octobribus 1558.

Quam cuperem ut ad eas mihi diligentius rescriberes, quas ad te dedi nudiusoctavus. Valde enim sum anxio animo et sollicito. Referendarius noster ¹⁰ ex quo tempore munus hoc assecutus est, ad me scribere desiit. Sed is me quoque scribendi ad se labore levavit. Sic non omnino vanum est quod vulgo dicitur: honores mutant mores. Ad Lucam Podocium ¹¹ quaeso te curae tibi sit ut literae meae perferantur. Non est is apud Procancellarium ¹² in gratia.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

⁴ Alvise Lippomano.

⁵ Jan Gropper (zm. 1559), znany teolog, kardynał od 13 I 1556. HC III s. 35.

⁶ 26 września, w przeddzień święta Przeniesienia relikwii św. Stanisława Biskupa.

⁷ Scipion Rebiba, Bernardyn Scotti, Jan Michał Saraceni i Jakub Puteo, najbliżsi współpracownicy Pawła IV w kolegium kardynalskim.

⁸ Koadiutoria gnieźnieńska Przerembskiego, zob. nr 24.

⁹ Sprawa Uchańskiego, zob. nr 24.

¹⁰ Stanisław Karnkowski, zob. nr 21.

¹¹ Łukasz Podoski (ok. 1520–1584), padewczyk, wówczas sekretarz królewski, późniejszy dyplomata i administrator diecezji krakowskiej.

¹² Jan Przerembski.

26

HOZJUSZ DO PAWŁA IV

[Rzym, początek października 1558]

Zgodnie z poleceniem papieża przekazuje swoje uwagi i radzi, by poseł papieski na sejm Rzeszy rozpoczął pertraktacje z Ferdynandem Habsburgiem nie od omawiania jego usurpacji godności cesarskiej, lecz od zwrócenia mu uwagi na oplakaną sytuację religijną w Niemczech, którą szeroko opisuje i za którą obciąża odpowiedzialnością Ferdynanda jako zbyt pobłażliwego wobec protestantów, którym nie miał prawa dać równouprawnienia z katolikami na sejmie w Augsburgu w 1555 r. i zgodzić się na zatrzymanie zajętych przez nich dóbr kościelnych. Szeroko opisuje wyższość katolicyzmu nad protestantyzmem, polemizując z poszczególnymi sformułowaniami Pokoju Augsburskiego. Radzi żądać od Ferdynanda przysięgi na wierność Stolicy Apostolskiej, zanim otrzyma zatwierdzenie godności cesarskiej, i argumentuje za potrzebą najwyższej władzy w Kościele. Obala argument potrzeby pokoju wewnętrznego w Niemczech by móc przeciwstawić się Turkom, i poleca nalegać na Ferdynanda, by zdecydowanie wystąpił przeciwko protestantom, zwłaszcza w Austrii, i odwołał ugodę augsburską.

KOPIA WSPÓLCZESNA: Wrocław, Bibl. Ossolin, rkps 153 II k. 1r—10v.

KOPIA Z KOŃCA XVI W.: Watykan, BV, Barb. Lat., rkps 2545 k.

Consilium Cardinalis Varmiensis datum Paulo 4 Pontifici, Romae Anno 1558^a.

Beatissime Pater. Quamvis impar sit humeris meis provincia quam Sanctitas V-ra mihi mandare dignata est, qui tam gravi praesertim in causa, me consilii prorsus inopem esse video, facit tamen praecipientis autoritas, qua nulla iam in terris maior esse potest, ut eam recusare mihi fas non sit¹. Prudentiam in sententia per me dicenda desiderabit fortasse Sanctitas V-ra, sed certe summam fidem et studium difficillimis iis temporibus Ecclesiae tranquillitati consulendi in me requiri non patiar. Nec aliud in dando Sanctitati V-rae consilio mihi propositum erit, quam Dei gloria et Ecclesiae utilitas. Cuius ego salutem et tranquillitatem si vel morte mea representare possem, quid est quod mihi magis foret expetendum. Quamobrem fretus Illius auxilio, qui ministerio V-rae Sanctitatis hoc mihi tantum onus imposuit, nihil rei difficultate deterritus, ad scribendam sententiam aggredior.

Quibus artibus in animos multorum hominum haeretici nostri temporis irrepserunt, quandoquidem eas feliciter illis, quam expedit Ecclesiae Dei, cessisse videmus, iisdem et nobis utendum esse censerem. Fingunt illi se commodorum suorum omnium oblitos, pro sola Christi gloria, proque Verbi Illius propagatione pugnare; de nobis vero contraria vulgo persuadere conantur [IV] omnia. Quin ita iam persuaserunt multis, ut quicquid vel dictum vel factum a nobis fuerit, quamlibet id vere pro Christi gloria propaganda proque sana Ecclesiae doctrina tuenda et amplificanda factum sit, quaevis tamen alia potius a nobis, quam quae sunt Jesu Christi, quaesita existiment, ut eo ipso quod pontifex, quod episcopus est aliquis, et scriptis, et dictis, et factis illius omnibus fides derogetur, et ad reiiciendum atque condemnandum librum ab aliquo scriptum vel hoc solum sufficiat, quod ab episcopo scriptus est. Adeo fixa iam est in animis multorum ea de nobis opinio, quod nihil minus quaeramus,

¹ Chodzi o wypowiedzi, jakich zażądał w czerwcu i lipcu 1558 r. od wybranych kardynałów i teologów papież Paweł IV w sprawie postępowania wobec tzw. usurpacji godności cesarskiej przez Ferdynanda I Habsburga. Ponieważ po śmierci ces. Karola V (21 IX 1558) sprawa stała się jeszcze bardziej zaogniona, przeto prawdopodobnie wtedy papież zażądał także od Hozjusza, po jego przybyciu do Rzymu, wypowiedzenia swojego zdania. Zob. Pastor VI s. 574—576. Jeszcze w styczniu 1559 r. nie była przekazana papieżowi, zob. nr 45.

quam ea quae sunt Jesu Christi. Quam igitur illi de nobis apud multitudinem imperitam suspicionem conflarunt, ut nos in odium, in contemptum, in invidiam adducerent, eam ut nobis amoliri possimus, inprimis elaborandum esse censeo, ut quod isti nihil aliud quam fingunt sibi non falso magis, quam impudenter arrogant, id nos prae nobis feramus, et ita praestemus, ut omnes intelligant penes illos fictionem tantum, penes nos autem esse veritatem; illos esse qui pro sua gloria dimicant, in quos illud ex Psalmo recte quadrare potest: vocaverunt nomina sua in terris [Ps. 48,12], nostra vero consilia non alio, quam ad Christi gloriam et ad Ecclesiae corporis Eius utilitatem spectare omnia.

Quamobrem qui missus a Sanctitate V-ra fuerit ad Imperii Comitata, cum apud Regiam Romanorum M-tem ei verba fuerint facienda, mihi quidem non videretur ut a neglecta potius V-ra Sanctitate, quam a neglecta religione dicendi sumeret exordium. Quamvis enim ita coniuncta sint haec duo, ut neque Sancta Sedes Apostolica negligi possit, quin simul et religio negligatur, neque ruere queat religio, quin ruat una Sanctae quoque Sedis Apostolicae autoritas, ne cui tamen secus aliquid de Sanctitate V-ra suspicandi detur occasio, quasi magis illa pro sua pugnet auctoritate, quam pro vera Christi religione, sic pro mea tenua parte, exordium esse putarem: Sanctitatem V-ram ita suaviter in Regiam Romanorum M-tem effusam semper fuisse, nullum ut amantissimi patris officium unquam in se requiri passa sit. Quamobrem quaecumque [2r] ad ornamenta, ad opes, ad dignitatem illius M-tis augendam et amplificandam pertinerent, haud aliter Sanctitati V-rae, ^b-quam ipsi illi M-ti-^b curae fuisse, cui ille semper honestissime cupierit, ac eam quam maxime auctam et honestatam voluerit.

Caeterum qui nunc est in Germania religionis status, ad cuius gubernacula sedebat M-tas eius absente fratre suo, qui suas illi vires delegaverat, eum et perturbationis et doloris V-rae Sanctitati plurimum attulisse, simul effecisse, ut quavis invita, de suo tamen erga M-tem illius studio nonnihil remittere cogeretur. Etenim in qua Babilone tanta fuit unquam confusio, tanta rerum omnium perturbatio, quantam, proh dolor, nunc in ista Babilone, quam in florentissimo quondam et eodem religiosissimo Germaniae Regno primus aetate nostra Lutherus aedificavit, videre licet? Quibus in aliis, quam in Germaniae populis, maior olim elucescebat pietas? Qui fuerunt, qui Deum ardentius colerent, quam Germani? Qui, quod ad Illius cultum pertinebat, longo post a se caeteras nationes intervallo relinquere visi sunt; quam etiam ob causam ab iis qui minus constantes in orthodoxa religione fuerunt, ad hanc potissimum nationem per Leonem III Imperium fuit translatum². Ecce autem quomodo obscuratum est aurum, quomodo mutatus est color optimus [Lam. 4,1]! Quam diversa nunc est in Germania rerum facies! Quid enim in ea catholicae religionis, quid reliquum est christianae pietatis? In qua non fides una retineri, sed fideum ludus exerceri nunc videtur, cum tot in ea fides, quot voluntates cernere liceat. Quorsum audaciae progressi non sunt isti vere prophetae insipientes, qui sequuntur spiritum suum et nihil vident [Ezech. 13,3]! Quo caecitatis et amentiae non pervenerunt? In quae praecipitia prolapsi non sunt, posteaquam a Christi corporis compagine sese devulserunt, ac innixi suae prudentiae, in iis tanto initio, quae non maximi momenti videri volebant, a sensu et consensu totius Ecclesiae recesserunt.

² Mowa o wznowieniu cesarstwa zachodniego w 800 r. przez Karola Wielkiego.

Quas autem haereses, et quidem imprimis absurdas et impias, haec sacrilega separatio nobis non produxit? Principio de sacramentorum usu tantum fuit disceptatum, deinde numerus eorum imminutus, paulo vero post sublata sunt omnia. Neque enim desunt hodie quorum [2v] aures ab eorum commemoratione sic abhorrent, ut ne nomen quidem sacramenti ferre queant, quod id in Scripturis reperiri negent. Quid autem? An post erepta sacramenta sacerdotium quoque simul et sacrificium externum abolitum non est? Qua quidem re quid aliud, quam in ordinem Christus coactus esse videtur. Nam ubi nullum sacerdotium, nullum est sacrificium, ibi nec Deus ullus agnoscitur, cum proprie Deo^b debitam servitutum sacrificium appellat Augustinus. Iam vero, quod de externo et sacerdotio et sacrificio factum est, an idem quoque non accidit externo verbi ministerio, sive predicationis officio? An et illud eodem iure, quin et^b earundem Scripturarum^b autoritate deinceps abrogatum non est? Quorsum autem ad extremum res rediit? Animadversum est a nonnullis, neminem haereticum esse, qui quod vel diceret ipse, vel scriberet, non tanquam expressum Dei Verbum ab omnibus haberi vellet et adorari. Quod singulae sectae, quamlibet opinionum varietate inter se dissectae, sic sibi conantur usurpare, ut non modo catholicos, verum et ipsos etiam sectarios reliquos omnes a sua sententia discrepantes, ab Illius possessione submovere nitantur. Haud aliter singuli singularum sectarum antesignani sibi divinitatem affectant atque Psaphonem olim in Lybia fecisse scribit Maximus ille Tyrius. Qui cum plurimas aves cepisset vocales et humani sermonis dociles, haec eas verba sonare docuit: magnus deus Psapho! Illae vero, quae didicerant tenebant, et reliquas item aves eadem verba sonare docebant. Lybes autem, cum ignorarent commentum, divinitus id accidere credentes, Psaphonem in deorum suorum numerum deferebant, et ei rem divinam faciebant³. Haud dissimili ratione animadversum est et istos divinos honores affectare, qui cum et ipsi deorum in album referri cuperent, verbo suo Verbi Dei titulum praetenderunt, atque ut a rudibus Verbum Dei vocaretur perfecerunt, quo sic ab illis tanquam dii quidam colerentur.

Haec tam insignis idolatria minime ferenda est. Quamobrem exorti sunt quidam, quos celestes prophetae vocant, qui huic malo nihilo melius remedium adhibentes, quoniam videbant quem haeticorum quisque sensum e Scripturis expresserat, quod eum imperitae multitudini pro Dei Verbo venditaret, [3r] producta Scripturarum autoritate Scripturarum autoritatem omnem detraxerunt. Ac sicut Lutherani, qui Deo sacrificium offerrent, sicut Calviniani et Lascani per lavacrum regenerationis peccatorum consequi remissionem, seque salvos fieri posse crederent, sic isti reos idolatriae fecerunt, qui ad infirma et egena elementa Scripturarum confugerent potius, quam ad Deum, quasi non certius ex Illius Revelatione, quam ex multis elementis istis voluntatem Eius cognoscere queant, aut quasi non aequae nos hodie docere possit Deus, etiam nullo Scripturarum usus adminiculo, atque docuit olim Patriarchas et Prophetas, prius quam vel iota extaret ullum. Ecce quo tandem evasit ista de Verbo Dei contentio! Stupor et mirabilia! Scripturarum autoritate Scripturis autoritas omnis est detracta, posteaquam quem quisque sensum, obtorto nonnunquam collo, quod dicitur, e Scripturis trahere conatus est, cum expressum Dei Verbum haberi voluit. Sic iam bona

³ Przykład wzięty z Deklamacji (Dialékseis) neoplatonika Maksyma z Tyru (2 poł. II w. po Chr.).

pars Germaniae, post imminuta primum, mox autem erepta prorsus omnia sacramenta, post abolitum et sacerdotium et sacrificium, post verbi quoque vocale ministerium antiquatum, etiam ipsa Scripturarum, de quibus tantopere se iactabat, autoritate tandem est spoliata. Et eo progressa est ad extremum impietas, ut in hac summa „quid vis” audendi licentia, non desint qui Christo partim divinitatem, partim detrahunt humanitatem⁴.

Hunc tam afflictum infelicis Germaniae statum dolentius ferre Sanctitatem V-ram, quam ut ulla satis oratione dolorem suum explicare queat, cum bonam illius partem et sacerdotio, et sacrificio, et sacramentis, et vocali verbi ministerio, et scriptis Divinae Legis oraculis, denique Christo quoque Deo et Homine videt esse spoliatam. Qui quidem dolor ea quoque re non mediocriter est auctus, quod non minimam eius rei culpam penes M-tem eius residere clarioribus, quam vellet coniecturis intelligeret. Cum enim tot annis Imperii gubernacula sui fratris loco tenuerit, non modo non adversari visa est impiis istis haeresibus, verum etiam eos comprobare. Extat decretum Comitiorum, quae ante triennium Augustae sunt habita, sive quis recessum vocare malit⁵, ex quo [3v] non obscuris indiciis id colligere licet. Quid enim in eo sibi non arrogat M-tas eius, quae se regem esse, non pontificem, oblita, etiam de religionis doctrina statuendi sibi sumere potestatem ausa est. Neque graves illas penas extimuit, quas ob similem temeritatem de Osia Rege, deque Osa, Deum expetivisse Scriptura commemorat [2 Król 26, 16—20]. Quam sunt autem absurda, quam ab omni, non modo christiana pietate, verum etiam et iure, et aequitate remota, quin et cum ipsa ratione pugnantia, quae sunt in Comitiiis illis autoritate M-tis eius constituta! Quibus legibus, vel divinis vel humanis, M-ti eius permissum est, ut bonorum ecclesiasticorum direptionem approbaret, cum interdicit iudicibus Camerae, si quis ea iudicio repetere velit, ne ius ei dicant; scilicet per M-tem eius cui vis impune sacrilegia committere licebit, nec eo nomine cuiquam actionem intentare fas erit. Estne autem hoc illi formulae iuris iurandi consentaneum, qua cum esset diadema regium capiti M-tis eius imponendum, obstrinxit se pontificibus Ecclesiarum Dei condignum et canonicum honorem exhibere, atque ea quae ab imperatoribus et regibus ecclesiis collata et redita sunt inviolabiliter observare? Quomodo autem inviolabiliter observare se dicere poterit, si qui spoliarunt, eos ne in ius quidem ab iis qui spoliati sunt vocari permittit?

Grave quidem est hoc M-tis illius peccatum, sed illud multo gravius, quod eodem loco numeroque videtur habere Confessionem Augustanam, quo Christianam. Quin quoties de utraque sit mentio, priorem locum illi tribuit, ac perfidiam et impietatem fidei religionisque nomine dignatur; cumque Catholica Maiestas eius esse videatur, fidei tamen, quam profitetur, catholicae nomen tribuere non audet. Quo, per Deum immortalem, est haec tam dura servitus! Etiam Turcarum tyrannus, quos in potestatem suam redegit Christianos, quominus catholicorum sibi nomen usurpent non prohibet; et haeticorum aliquot tyrannis tam erit formidabilis, ut eorum metu Rex, et quidem Romanorum Rex, qui cum summa potestate in terris Germaniae versari deberet, cum adiunctis sibi non paucis Principibus Christianis, fidem suam catholicam profiteri non audeat? Praesta-

⁴ Aluzja do antytrynitarzy.

⁵ Tzw. Pokój religijny, zawarty na sejmie Rzeszy w Augsburgu 25 IX 1555 r., przyznający równouprawnienie protestantom z katolikami i pozwalający zatrzymać im zajęte wcześniej dobra kościelne.

ret sub Turcis vitam degere, [4r] per quos licet tamen Christianis, qua propria quasi nota discernuntur ab haereticis, catholicorum sibi nomen vendicare, quam tantam hanc servitatem perferre!

Num autem illa Christi verba merito nobis horrorem incutere non debent: Qui me negaverit coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo [Mt 10, 33]. Certe negare Christum quoddammodo videtur, qui quam Christi fidem profitetur, eam catholicam vocare non audet, cum Christi fides non sit alia, quam fides catholica. Scilicet quia sibi nomen hoc haeretici se nullo iure vendicare posse vident, ideo fas erit eis de tam diuturna illius possessione, in qua tot saeculis praescripsimus, nos deturbare? Quotquot sunt ^bnon solo nomine Christiani^b, prius omnia et facere et pati parati esse debent, quam ut hoc nomen, quo solo maxime discernuntur ab haereticis, eripi sibi patiantur. Vetus religio falsa esse potest, catholica religio falsa esse non potest. Cur igitur eius nominis possessione spoliari nos permittimus, quod sicut erroris haeretici falsitatem arguit, sic perspicuam facit nostrae fidei veritatem?

Quale autem est hoc, quod in eo decreto semel et iterum scribitur: dissentiens et pugnans religio. Si dissentiens et pugnans est, quidvis est potius, quam christiana religio. Deus noster non dissentionis, non pugnae, sed pacis, sed dilectionis Deus est. Cuius itaque Dei religio et, quae dissentiens et pugnans est? Certe non christiana, sed Augustana est illa religio; non a Christo, sed a diabolo auctore profecta. De quo scribit Oseas Propheta, quod ipse est, qui dividit inter fratres [Oz 13, 15]. Apud Christianos quemadmodum unus Deus et unum baptisma, sic una fides est et una religio. Apud Lutheranos, qui sunt Confessionis Augustanae, dissentiens et pugnans est religio, ut illius auctorem agnoscere facile queas. Quam autem vere dicatur illa dissentiens et pugnans, vel colloquium illud, quod anno proximo superiore praeter assensum Sanctae Sedis Apostolicae Wormaciae fuit habitum⁶, satis planum fecisse videtur. Esset autem ita dissentiens et ita pugnans ista nihil minus quam christiana religio, si veritate niteretur. Cur nullae pugnae de doctrina religionis existunt [4v] inter eos, qui vere sunt christianae religionis, qui Sanctae Sedis Apostolicae auctoritatem agnoscunt? Vere dictum est ab illo, quod verum vero consonat, semper autem secum ipsa pugnat falsitas. Et sicut illud unum simplex et sincerum, sic haec varia semper est et multiplex.

Quare coniungere cum Christiana Confessionem Augustanam, eodem utramque loco habere, ex aequo propugnationem utriusque suscipere, quid est aliud, quam eodem loco mendacium habere quo veritatem, et simul colere velle Christum et antichristum. Quo quid absurdius? Quid, non iam dicam pietati christianae, verum vel ipsi minus consentaneum est rationi humanae? Recte dictum est a Propheta: si Dominus est Deus, sequimini illum, si autem Baal, sequimini illum [3 Krl 18, 21]. Nemo potest duobus dominis servire, dicit Veritas [Mt 6, 24]. Et erit aliquis, qui contra veritatem hanc se Christo posse putet et sathanae stipendia facere? Quae societas luci ad tenebras? Quae participatio iustitiae ad iniquitatem? Quae conventio Christi ad Belial? Praeclare dixit ille: Coangustatum est stratum, ita ut alter decidat, et pallium breve, utrumque operire non potest. Aut Augustana Confessio decedat necesse est, aut Christiana. Stratum humani cordis angustius est, quam ut utramque capere

⁶ Nieudane kolokwium katolicko-protestanckie, odbyte w Worms jesienia 1537 r., będące próbą porozumienia obydwu stron. Paweł IV nie udzielił nań swego pozwolenia. Zob. Pastor VI s. 571.

possit, pallium brevius est, quam ut utramque possit operire! Quam autem terribilis est illa Dei vox: Scio opera tua, quod neque frigidus es, neque calidus. Utinam frigidus esses aut calidus, sed quia lepidus es, neque frigidus, neque calidus, incipiam te evomere ex ore meo [Apoc. 3,16]. Non alio loco tepidum habet Deus, quam quo frigidum. Totum sibi vendicat hominem, neque ferre potest, ut ex dimidia parte sathanae, ex altera dimidia sibi sit addictus. Qui cum Christo non est, Christi adversarius est, sicut ipse dixit Christus: Qui non colligit mecum, spargit [Lk 11,23]. Nulla societas fidei et perfidiae esse potest. Fides non est nisi una, nec dici fides potest, si non sit una, cum perquam scite scriptum est ab Hilario: Quicquid praeter unam fidem est, perfidiam esse, non fidem. Non possunt duae fides ab uno defendi, nisi perfidiam simul defendendam suscipiat. Quod a rege catholico, christiano et orthodoxo comprimis alienum esse debet, qui sicut fidem pro virili sua^b tueri, sic perfidiam omni ratione persequi tenetur.

Quod [5r] autem haec ita se constituisse scribit M-tas eius ad omnem diffidentiam tollendam, quo sic alter de altero cuncta sibi bona polliceri queat, si potest agnus lupo fideri, potest haeretico fideri catholicus, et ab eo boni aliquid expectare? Quid ego mihi de eo boni pollicear, cui sicut ego sum idolatra, sic ille mihi vicissim est haereticus, qui seorsum sibi sacra constituit, nec eodem modo eundem mecum Deum Patrem invocare dignatur? Sicut ad conciliandos homines, ad eorum inter se voluntates coniungendas, ad eos mutuo quodam amoris et amicitiae nexu colligendos, nullum nec arctius, nec tenacius vinculum esse potest quam sit religionis consensio, sic ex adverso, nullum esse potest odium vehementius, acerbius, pertinacius, quam quod ex religionis nascitur dissidio. Potest autem quisquam ex animo Christum amare, qui non ex animo Christi oderit perduelem haereticum? Quare nihil est quod speret M-tas eius per hoc genus constitutionis diffidentiam esse sublatam. Tollantur primum haereses, ac tum demum fore spes est, ut nulla sit inter homines diffidentia, utque recte possimus alter ab altero omnia amici hominis officia expectare. Caeterum quamdiu locum habuerint haec sacrilega separationis consilia, nihil est quod qui permansit in catholica, sibi boni quidpiam ab eo, qui descessit, promittat.

^cIam quod in eadem constitutione scribitur, liberum esse cuique debere, integra fama fideque sua, se ab Ecclesia Dei separare, quid hoc est aliud, quam sacrilegium schismatis approbare? Atqui, si congerantur in unum hominem omnia quotquot excogitari possunt crimina, quamlibet ea sint enormia, cum hoc tamen schismatis crimine collata, festuca sunt cum trabe comparata; ut esse integra fama fideque post factam ab Ecclesia Dei sacrilegam separationem, nihil aliud sit quam vacare crimine post omnia quotquot sunt in orbe flagitia designata. An hoc non recte quadrat illa Prophetiae comminatio: Vae qui dicitis bonum malum et malum bonum, ponentes lucem tenebras et tenebras lucem, ponentes dulce in amarum et amarum in dulce [Iz 5,20]^c. An [5v] is malum non dicit bonum, an tenebras non ponit lucem, qui peraeque bona vult esse fama fidei desertorem atque eum qui constanter fidem tuetur, qui mordicus eam retinet, quem fundatum super firmam petram, nec discendentes pluviae, nec irruentia flumina, nec venti flantes de statu suo domovere queant [Mt 7,25]?

Quid autem est hoc aliud quam fidem ex rebus humanis tollere, nec ullum inter virtutes et extrema flagitia discrimen facere, dum eodem

loco perfidia quo fides habetur? Num quod M-tas eius ultra sit fides catholica dubitat? Eane de qua gloriantur, qui sunt Augustanae Confessionis, an ea quam nos omnes, qui christiani sumus catholici et orthodoxi, profitemur, quam ipsius quoque M-tas a sanctis maioribus suis per manus sibi traditam in hunc usque diem inviolatam semper observavit? Num propter hanc suam dubitationem eodem interea loco censet habendam utramque, dum ultra sit catholica cognoscatur? Atqui sic in fide dubium esse, infidelem esse [patet]. Dubitent illi de fide sua, qui quadraginta iis annis primum eam didicerunt, et posteaquam semel a nobis discesserunt, etiam a se invicem secedendi finem postea nullum fecerunt, ex alia in aliam fidem, quod res ipsa clamat, subinde prosilientes. Nos qui per Dei gratiam catholici vocamur et sumus, qui fidem ab ipsis Apostolis per longam episcoporum et sacerdotum successionem ad nos devolutam firmiter tenere nos prae nobis ferimus, absit ut de ea disceptari, ut in dubium ea revocari patiamur, quae tot saeculis in Ecclesia Dei recepta, tantoque totius orbis christiani consensu^b sunt approbata. Quorum igitur attinet reconciliationem expectare, quasi possit inter Christum et Belial ulla esse conventio! Nos vero sicut ficum ficum, ligonem ligonem, sic haeresim appellamus haeresim, nec ullo modo cum fide coniungi perfidiam feramus.

Videt autem M-tas eius in quas ipsa se salebras coniecerit, dum neque catholicis displicere vult, nec haereticis, dum utrisque suum nomen tribuere non audet, ac aperte confiteri Christum reformidat. Verum ita sit, quando quis oblitus personae suae, quae sui muneris non sunt, arrogare sibi non veretur, quando quae [6r] propria sunt pontificum, ea sibi saecularis potestas audet usurpare. Immittit enim tum Deus spiritum vertiginis et operationem erroris. Percutit eiusmodi, sicut Propheta dicit, amentia et caecitate ac furore mentis, ut palpent in meridie, sicut palpare solet coecus in tenebris [Job 5,14]. An est quisquam, qui decretum istud ante triennium in comitiis latum legerit, qui possit ire infitias a quibus conscriptum est, eos amentia, coecitate, furoreque mentis percussos fuisse, quandoquidem sic non modo cum pietate christiana, verum etiam cum omni pugnat recta ratione humana.

^cNon ignorat Sanctitas V-ra, quod ipsa M-tas eius agnoverit, quam absurda, quamque impia multa decretum hoc in se contineret, sive quis recessum vocare malit, quodque multum haesitans, multis prius profusis lacrimis, invita subscripserit, cum a nulla re magis quam a tali subscriptione mens illius abhorreret. Est hoc adhuc piae mentis indicium, quam non potest Sanctitas V-ra non laudare. Sed quae necessitas adegit M-tem eius ut subscriberet? Nunquid illi facere non licuit, quod a catholicis imperatoribus et regibus in causa non dissimili factitatum esse meminerat, ut saltem de certis capitibus ad Sanctam Sedem Apostolicam referret? Nihil est necesse longius abire, priscorumque saeculorum exempla proferre. Quae Vormaciae ante triginta et octo, quae Augustae ante viginti octo annos a Ser-mo Fratres M-tis eius Carolo Imperatore fuerint postulata, tenet procul dubio memoria⁷. Num autem statim assensus is est ad ea quae petebantur? Minime gentium, verum ad Sanctam Sedem Apostolicam retulit, cuius proprium esse de rebus eiusmodi cognoscere, testificatus est. An aliquid simile in isto comitiorum recessu factum est?

⁷ Mowa o naciskach na ces. Karola V na sejmie w Wormacji w 1520 r. by nie ogłosił dekretu banicji na Lutra, i na sejmie w Augsburgu w 1530 r. by przyjął Augsburskie Wyznanie Wiary. Zob. Lortz: *Die Reformation* I s. 284—286, II s. 50.

Fuit in eo vel verbo saltem uno facta mentio Sanctae Sedis Apostolicae? Scilicet, ubi de confirmatione regis in imperatorem agitur, ibi Pontifex Romanus agnoscitur; ubi de religione tractatur, ibi vel verbo illius meminisse fas non esse ducitur? Quale est hoc, per Deum immortalem? An alienus a religione christiana Pontifex esse censetur^c? Cur igitur [6v] ab illo confirmatio petitur?

Verum non est clam Sanctitatem V-ram, quod M-tas eius catholicus Princeps est, quod quem debet honorem Sanctae Sedi Apostolicae non invita defert, quod Pontificis auctoritatem libenter agnoscit. Quem animum illius cum satis exploratum habeat, tanto maiorem ex eo dolorem animique capit molestiam quod ultro se tantae servituti M-tas eius subiecit, ut sicut fidem quam profitetur non audet catholicam appellare, sic nomen illius audeat proferre, cuius ministerio fit, ut una et ea catholica fides a christianis omnibus retineatur. Quod^d malum ista servitus! Quam grave iugum hoc est! Inter Turcas ne degitur, an inter christianos? Verum ex iis etiam qui degunt inter medios Turcas nemo prohibetur quominus et fidem suam catholicam appellet et Romani Pontificis nomen edat, eumque pastorem et episcopum animae suae agnoscat. ^eVideat autem Ser-mus Rex qui in Romanorum Imperatorem confirmari cupit, num tantam maiestatem tam dura servitute premi deceat. Priusquam imperialem coronam acceperit, iureiurando se M-tas eius obstringet quod Sanctam Sedem Apostolicam et Sanctitatem suam rectorem illius exaltare velit secundum suum posse. Quae poterit autem esse spes facturam id M-tem eius, si vel ipsum Papae nomen inter haereticos edere non audet?^c.

Expendat autem secum hoc quoque M-tas eius, unde nunc tot schismata, tot inter se tam dissectae sectae, tot haereses in Germania natae sunt. Si recta rem ratione reputare volet, verissimum esse comperiet, quod scripsit sanctus ille Martyr et Episcopus Cyprianus, non aliunde haereses oboriri, quam quod sacerdoti Dei non obtemperatur, dum episcopus, qui unus est et Ecclesiae praeest, superba quorundam praesumptione contemnitur, et homo dignatione Dei honoratus ab indignis hominibus iudicatur^g. Non potest unitas in Ecclesia fidei retineri, nisi sit unus cuius ministerio suam Christus gubernet Ecclesiam, ad quem in rebus dubiis confugiant, cuius ductum sequantur, cui non aliter quam ipsi Deo, cuius vices gerit, praecipienti, pareant omnes. Etiam si sit eadem qua caeteri mortales infirmitate praeditus, non ad ipsum tamen hominem mortalem, [7r] sed ad eum cuius personam sustinet, Deum, respiciant immortalem.

Quod ardentissimis votis expetunt omnes, ut una sit Electorum fides in Germania, etiamsi colloquia fuerint millies instituta, nihil est tamen, quod speret aliquis eventurum id unquam, nisi prius ad unum hunc unde discesserunt, cui clavum et claves Ecclesiae suae Christus tradidit, redierint ii qui discesserunt. Clamat hoc res ipsa. Quid enim esse causae putamus, quod qui discesserunt ab hoc uno, nullum a se quoque discedendi finem faciant et suae voluntatis inclinatione nunc in hanc, nunc in illam sectam propendent, nisi quod retineri fidei non potest unitas, ubi non praeest unus Ecclesiae. Documento nobis esse possunt vel ipsi nostri temporis sectarii, inter quos cum nemo sit qui caeteris excellere non cupiat, nec ut unum aliquem superiorem agnoscant animum inducere queant. Quanta sit inter eos opinionum varietas, quanta et animorum

^g Epistola (55) ad Cornelium. Migne PL III 802.

disiunctio, quanto flagrant ipsi inter se odio mutuo, non ignorat ipsa M-tas eius. Nec Philippo Schneppius aut Illiricus, nec Schneppio Philippus, nec utriusque cedunt ii, qui de iustificatione dogma sequuntur Osiandri. Ne quid interim dicatur de Calvino, de Suenkefeldio, deque reliquis haeticorum portentis⁹, quae non modo nulli mortali, sed ne Deo quidem cesserint immortalis, cuius honorem ad se translatum cupiunt, dum quamlibet ipsi dissideant inter se, suum tamen verbum eorum quisque Dei verbum vocari vult.

Vel ex hoc itaque perspicuum cunctis esse potest, quam sit ad unitatem fidei retinendam^b necessarium ut unus aliquis Ecclesiae Dei praesit universae, ex quo salutem etiam illius pendere scribit Hieronymus, ut si non exors quaedam et eminens ab omnibus ei detur potestas, tot in ecclesiis effici schismata necesse sit, quot sacerdotes; ut quantum quisque salutem amat Ecclesiae, tantum illius auctoritatem salvam esse cupere debeat. Quam prae caeteris tueri tenetur et defendere Romanorum Rex, futurus Imperator. Quod ad ipsius quoque tranquillitatem Imperii pertinet ne sint in Ecclesia schismata, quae quibus in terris radices egerint, quantam secum calamitatem traxerint, quantam illius perniciem attulerint, recentiora sunt et omnium oculis testatiora exempla, quam ut ea commemorari sit necesse. Dicit hoc ipsa suo maximo malo Germania. Quam autem diligenter hactenus officio suo functa sit, quam strenuam operam navaverit, vel in tuenda pontificis auctoritate, vel in schismatibus et haeresibus propulsandis, ipsa secum reputet M-tas eius.

^c—Sed excusabit ea se fortasse, quod cum ingens telum sit necessitas, hac adacta fuerit ut nonnihil ab officii sui religione declinaret, ac a quibus animus illius plurimum abhorrebat, ad ea suum assensum praestaret. Etenim praesens a Turcis periculum imminebat, adversus quos ut auxilia per Ordines Imperii decernerentur aliter illis persuaderi non potuit, quam si quorundam importunae petitioni nonnulla prius per M-tem eius concessa fuissent. Quid autem? An in eos qui talia suggesserunt eius M-ti consilia non recte dici poterit illud a Propheta quondam dictum: Nunquid non est Deus in Israel, ut eatis ad consulendum Belzebub, Deum Accaron [4 Krl 1,2]? Itane fuerunt a Belzebub auxilia petenda potius, quam a Deo Israel? Scilicet, nisi contra Turcas nobis Deus Accaron succurreret, nihil erat quod in Christo, qui verus Deus est Israel, praesidium ullum constitutum^b haberemus? An Christus prius negandus, et ita deum victoria de Turcis, Christi perduellibus, est expectanda? Certe, concedere qualia fuerunt in Comitibus illis Augustanis postulata, nihil aliud fuit, quam Christum negare. Quam autem faeliciter hactenus illius M-ti cesserunt expeditiones istae contra Turcas, irato Deo susceptae? Longe praestabat quaslibet, etiam duris conditionibus, inducias cum illis facere, quam ad has cum iis, qui se praeciderunt [a] Christi Corpore, tam iniquas et indignas rege christiano pactiones descendere^c.

⁹ Filip Melancton (1497—1560), główny teolog luteranizmu, autor Augsburskiego Wyznania Wiary (1530), zmiętygował w wielu punktach naukę Lutra i z tego powodu był atakowany przez głównych zwolenników ortodoksji luterskiej Erharda Schnepfa (1495—1558), profesora uniwersytetów w Marburgu i Tybindze, oraz Macieja Vlacica Dalmaty (Illiricus, 1520—1575), profesora uniwersytetu w Wittenberdze. Wszyscy ci z kolei byli przeciwnikami radykalnie zmodyfikowanej przez profesora uniwersytetu królewieckiego Andrzeja Osiandra (1498—1552) nauki o usprawiedliwieniu, którą pojmował on w sensie bardzo zbliżonym do katolickiego. Jeszcze bardziej różnił się od nich w całości kształcie nauki: Jan Kalwin (1509—1564), twórca kalwinizmu, oraz główny teolog anabaptystów Kacper von Schwenkfeld (1489—1561).

Nullam igitur M-tas illius erratorum suorum iustam excusationem adferre potest, [8r] quibus quin Sanctitas V-ra graviter offensa fuerit, obscure ferre non potuit. Quae res etiam in causa fuit, quod quae M-tas eius ab illa postulavit, in hunc usque diem ei concedenda non esse putavit. Ne deinceps quidem unquam concessura, nisi certo persuasum haberet, infirmitate quadam humana potius M-tem illius lapsam fuisse, quam quod ex industria, dataque opera peccare voluerit. Caeterum si M-tas eius eo se dimitteret, ut errata sua non solum agnoscere, verum etiam corrigere vellet, et ignoscendi locus apud Sanctitatem V-ram futurus esset, et minus fortasse difficilem se praestaret in iis, quae sunt M-tis eius nomine petita concedendis.

^cPorro corrigendi quae sunt errata ratio haec esse potest, ut quod peccatum est hactenus conniventia, pensetur deinceps tanto maiore diligentia. Suas in eo vires M-tas eius contendat omnes, quo sibi subiectos Principes et populos ad unitatem Ecclesiae, unde aberrarunt, recusare possit. Quod ita demum effectum iri spes est, si quibus rationibus adduci queant, ut more maiorum suorum Sanctae Sedi Apostolicae subiecti esse velint, et ei se filios praestent obedientes. Quod eo rerum statu qui nunc est fortasse minus difficile foret illis persuadere, quandoquidem et oculis ipsi suis vident, et modo non manibus contrectant, quam varia, quamque multa et horrenda schismata, nullo non et impietatis et blasphemiarum genere scatentia, ex eo tempore nata sunt in Germania ex quo sacrilega consilia separationis ab hac Sancta Sede sunt suscepta. Unus igitur pastor, unum ut sit ovile necesse est, si volumus ut idipsum sentiant, idipsum dicant, idem sapiant, unam et eandem fidem unanimes retineant omnes. Absque hoc, si millies habeantur colloquia, nunquam inter eos [qui sunt] et ab Ecclesia Dei et a seipsis dissencientes unitas constabit. Sed si maius id quiddam ac difficilius esse videtur, quam ut ab illius M-te praestari possit, non exigit Sanctitas V-ra quae supra vires cunt^c.

Est aliquid prodire tunc^c, si non datur ultra? Saltem conatum hac in re suum ostendat. Quod si facultate destitutam illam esse [8v] cognoverit, facile vel in eo solo V-ra Sanctitas acquiescet: ^bnon potest M-tas eius omnibus persuadere, persuadeat aliquibus^b; non potest iis qui minus illi coniuncti sunt, quosque sibi minus arctis vinculis obstrictos habet, persuadeat illis in quos plus aliquid sibi iuris et potestatis a Deo concessum est. Saltem in iis terris quae sibi haereditario iure obvenerunt haereticis receptum dari non permittat, ac procul ab illis arceat sathanae ministros, qui se transfigurant in apostolos Christi, suumque verbum imperitae multitudini pro Dei Verbo venditant. In primis autem aulam suam, quae passim hoc nomine male audit, ab haereticis repurget. Ista certe, qua M-tas eius hactenus usa est conniventia, nihil aliud quam illecebra quaedam haereseon fuisse videtur. Et est illud longe verissimum, quod error cui non resistitur, approbatur. Fieri non potest quin pertrahantur in errorem plurimi, cum in oculis M-tis illius eadem illa quae vel Wittembergae, vel in media Saxonia, nemine prohibente praedicari audiunt.

Quod si non putat M-tas eius ita subito se cunctos exterminare posse qui sunt pravis haereticorum opinionibus imbuti, saltem operarios illos subdolos, qui praedicatores evangelici videri volunt, e terris suis primo quoque tempore facessere iubeat. Neque committat unquam, ut aliquem subiecti sibi populi metum prae se ferat. Nihil a magnanimo principe magis esse debeat alienum, quam ut ab iis metuere se sibi non obscure

ferat a quibus eum Deus metui voluit. Ibi praesertim, ubi Christi causa agitur, ubi Sacrosancti Corporis Eius Mistici laceratio prohibetur, nunquam deerit Divinae Maiestatis auxilium principi causam Illius fideliter agenti. Quod si maxime tanta vis, tantus etiam esset furor multitudinis, ut sine discrimine christiani catholique regis officio M-tas eius fungi non possit, si cuiquam alteri, sibi praecipue dictum esse principes existimare debent: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete Eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam [Lk 12,5]. Hic qui timet [Eum], mortalium timet neminem, nam et defensum iri se Illius [9r] protectione non dubitat, si sic Ei visum fuerit expedire. Ac is forte minus defendatur ut effugiat supplicia maiora, non gravatim perferret minora [sic], cum praesertim certe persuasum habeat illa tantis aeternae gloriae praemiis iri compensata, ut eorum contemplatione suus cuique spiritus vilis esse debeat.

Hoc igitur imprimis esse curae debet illius M-ti, etiam si fractus illabatur orbis, ut nullius tamen, neque hominis, neque daemonis metu terreatur quominus impuros illos, non Dei, sed sui verbi ministros, si non potest ex aliis, e suis terris protinus exigat; deinde quae sunt in Augustanorum Comitiorum recessu male vel promissa, vel constituta, mutare studeat. Quod interdixit Camerae Iudicibus ut ne vel in ius vocent eos, qui per summam iniuriam suis bonis ecclesiasticis ^bpios et catholicos sacerdotes everterunt^b, vel ea repetentibus ius dicant, quandoquidem id contra ius et fas omne fecit, recte mutare potest, cum praesertim in coronatione sua iureiurando se prius obstrinxerit, quod quae sunt ecclesiis ab imperatoribus collata et reddita, inviolabiliter velit observare. Contra quod iusiurandum suum venire postea nunquam potuit.

Iam vero, quod parum considerate promisit M-tas eius aequae se defensurum eos qui sunt Augustanae atque eos qui sunt Christianae et Catholicae Confessionis, utrosque loco [eodem] habiturum, est in eo gravius erratum quam ut ullo sermone satis explicari queat. Sed est ingens Dei misericordia, qui praeclaram nunc dedit occasionem per quam invitare M-tem eius videtur, quae tam turpiter et perniciose promissa sunt, ut ea summa cum honestate rescindat. ^cConfudit enim Dominus linguas eorum qui sunt Augustanae Confessionis, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui, ut se mutuo non intelligant, ut capitalibus odiis inter se certent, sibi que sint invicem id quod revera sunt omnes haeretici, ut penes quos Confessio sit Augustana satis liquere non possit^c. Author quidem eius Philippus¹⁰, cuius manu conscripta est, se ab ea excludi quaeritur; quem etiam suum, hoc est sacramentarium esse, [9v] Calvinus gloriatur; quam in suspicionem etiam a suis discipulis vocatur, nec eam diluere curat. Magis autem aucta est inde suspicio, quod cum in Comitii Imperii fuisset constitutum, ut inter eos tantum colloquium fieret qui sunt christianae et qui sunt augustanae confessionis, exclusis sacramentariis, anabaptistis, coelestibus prophetis et haeticorum fece reliqua, postulaverunt a Philippo qui partis eius erant, ut quod vivens etiam Lutherus fecerat, sacramentarios tanquam haeticos damnaret, nec ullis rationibus impetrare potuerunt. Tanta suae voluntatis inclinatione visus est in eorum partes propendere. Quae causa fuit etiam illis ut a Philippo et Brenzio¹¹, tanquam ab haeticis et qui cuiusvis alterius potius quam

¹⁰ Melancton.

¹¹ Melancton i Jan Brenz (zm. 1570), reformator wirtemberski, zbližali się rzeczywiście do kalwinizmu w nauce o Eucharystii.

Augustanae Confessionis essent, secessionem facerent; atque ita malis avibus institutum colloquium in fumum abiit. Postulaverunt itidem, ut condemnaret Philippus Ossiandri doctrinam, quae in capite de iustificatione prorsus esse videtur Augustanae Confessionis contraria, sed quoniam illius patronus est Brencius, nec hoc illis licuit obtinere.

Cum igitur, qui sint, qui non sint Confessionis Augustanae parum constet, quorum protectionem suscipiat M-tas eius scire non potest. Certe, qui subsunt Augusto, Saxoniae Duci, et qui Christophoro Wirtembergensi ab ea exclusi videntur¹². Et soli sibi vendicant eam capti quondam Jcanis Friderici Ducis liberi, cum aliquot Saxoniae civitatibus¹³. Quos tamen potius ab illa, quam se, Philippus et Brentius excludi debere dicunt. Est autem et hoc manifestum, quod seorsum sub sui Ducis nomine confessionem Synodo Tridentinae Brencius obtulit a se conscriptam, non in omnibus cum Augustana consentientem¹⁴. Quare si nulla iam est Augustana Confessio, aut qui pertineant ad illam sciri non potest, etiam si rem licitam promississet M-tas eius, non tamen iam promisso teneretur, cum et hoc facile quivis non prorsus hebes intelligat nihil esse nunc aliud Confessionem Augustanam, quam credere quod quisque vult, ut posteaquam ab una fide ad aliam atque aliam prosilierit aliquis, nihilominus Augustanae se Confessionis esse iactet [10r] vel ob hanc solam causam, ne ab hoc foedere sit exclusus. Hic itaque nodus quod ad propugnationem Augustanae Confessionis attinet, solutus iam est, ut nullo modo M-tas eius ad eam obstricta esse videatur.

Caeterum est quiddam in illo recessu Comitiorum Augustanorum et iuri et aequitati maxime consentaneum, cum ne quis audeat famosis libellis famam cuiusque proscindere prohibetur. Atqui si cuius alterius existimatio maledicis hoc genus libellis laedenda non est, tum eius praecipue de quo scriptum est: Principi populi tui non maledices [Wj 22,28]. Interea vero quid est quod maiore cum impunitate fiat in Germania, quam quod famam Romani Pontificis laceratur et omni maledictorum genere proscinditur. In quo, conviciis incessendo, quanto quisque fuerit petulantior, tanto maiori cum plausu oratio eius excipitur. Quid autem in causa est, quod huius tam iusti decreti nulla sit executio, quod nec in eos qui scribunt ulla sit animadversio, nec eorum libri prohibentur, quin publice prostant, etiam in iis terris quae iure quodam haereditario sunt illius M-ti subiectae¹⁵. Petulantissimus ille conviciator Petrus Paulus Vergerius¹⁶, ob gravissima sua scelera ex universa proscriptus Italia, quam multa scripsit eius generis. Num aliquae sunt de illo penae legibus expeditae? Illi vero non modo receptus datus in terris M-tis eius, verum etiam homo sceleratissimus perhonorifice habitus est, et libera facultas ei per-

¹² W domach Augusta (zm. 1586), księcia i od 1553 r. elektora saskiego, oraz Krzysztofa (zm. 1568), księcia wirtemberskiego, ścierały się w tych czasach tendencje ortodoksji luteranńskiej z dosyć silną partią składającą się ku kalwinizmowi, popieraną początkowo przez wymienionych książąt, zwłaszcza Krzysztofa.

¹³ Jan Fryderyk i Jan Wilhelm, książęta na Gotha i Wejmarze, synowie Jana Fryderyka Wspaniałomyślnego (zm. 1554), elektora saskiego w latach 1532—1547, uwięzionego przez ces. Karola V po bitwie pod Mühlbergiem w 1547 r., byli zwolennikami czystej nauki Lutra.

¹⁴ Zob. *Confessio fidei Christophori Ducis Württembergensis*. Została ona przedłożona przez Brenza Soborowi Trydenckiemu na sesji w dniu 24 I 1552 r.

¹⁵ Pietro Paolo Vergerio (zm. 1565), były nuncjusz papieski w Wiedniu (1533—1535) i biskup Capodistria (od 1536); w 1549 r. przeszedł definitywnie do obozu protestanckiego. Pisał dużo traktatów i ulotek oczerniających papieża i znaczących teologów katolickich, m.in. nuncjusza polskiego A. Lippomano i Hozjusza. Zob. HE II passim.

missa est, cum scripturas, tum picturas infames in terris M-tis eius circumferendi^b et eas omnibus obtrudendi^b. Estne hoc iuxta iurisiurandi formulam exaltare Pontificem? ^cSed insciente se factum esse dicet M-tas eius. Credet Sanctitas V-ra, si iam admonita, deinceps haec non tulerit, et pesti huic, si minus ex omnibus Imperii terris, saltem ex haereditariis suis proscriptae, aqua et igni interdixerit^c; ad hunc modum si M-tas eius errores suos non agnoverit, modo verum et correxerit, [10v] si sui magis quam Verbi Dei ministros improbos et seditiosos a suis ditionibus omnibus exterminandos curaverit, si de iis quae pontifices maledictis incessant, quae iuxta leges debentur poenas expetiverit, si denique^b fecerit omnia, ut omnes intelligant ex animo sibi dolere quod suo, hoc est Christiani et Catholici Regis officio, parum naviter hactenus adversus haereticos functa fuerit, nec ullam pro peccato suo satisfactionem recusaverit; ad hunc modum si se M-tas eius gesserit, nihil est quod obsequens filius de patre plena viscera charitatis habente, sibi non recte possit polliceri. Quantum citra divinam offensionem facere Sanctitas V-ra poterit, libenter in omnibus illius M-ti gratificabitur, nec ullum in se benevolentissimi patris officium requiri pacietur.

^a W rkpsach błędnie: 1559. Zob. przypis 1.

^{b, b-b} Dopisane na marginesie.

^{c-c} Ujęte w kłamy dla podkreślenia ważności.

^d W rkpsach: *Quae*.

^e W rkpsach: *tenus*.

27

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 22 października 1558

Donosi, że załatwiono sprawę beneficjum dla Wierzby i że na konsystorzu 21 X nie zajmowano się sprawą koadiutorii Przerembskiego, którego sługa niesłusznie posądza A. Lippomana o utrudnianie mu jej zatwierdzenia. Wieści o zgonie ces. Karola V.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 561. Brak strony adresowej i pieczęci.

S. Iam tandem Virszbae nostri¹ causa est expedita, sicut ex literis Hermani nostri² cognosces. In hesterno Consistorio nulla fuit coadiutoriae³ mentio. Habetur hic a servitore Procancellarii suspectus D-nus Bergomensis Episcopus⁴. Verum ego credo mole negotiorum factum esse. De vacantibus Ecclesiis octo in Germani[a], sola est Herbipolensis⁵ proposita. De Caroli Quanti morte rumor est huc allatus⁶. Quam verus nescio. Certiora vos isthic habetis procul dubio. Sed ego minus longus sum ad eum, qui nihil rescribit. Bene vale. Roma, 11 Calendas Novembris 1558.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

¹ Osoba bliżej nie znana.

² Leonard Herman, prokurator biskupów polskich w Rzymie.

³ Chodzi o zatwierdzenie koadiutorii gnieźnieńskiej dla podkanclerzego Jana Przerembskiego, zob. nry 24, 25.

⁴ Alvise Lippomano.

⁵ Halberstadt.

⁶ Zmarł 21 IX 1558. Zob. Pastor VI s. 578.

28

JAN OCIESKI DO HOZJUSZA

[Kraków, październik 1553]

Odradza przyjęcia godności kardynalskiej, powołując się na prawa polskie i przykład Leonarda Słoneczewskiego.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 421 (załączona do listu do Kromera z 19 X 1558).

Ex literis Magnifici D-ni Regni Poloniae Cancellarii¹ manu ipsius propria.

R-me Domine. Frequens fama est R-mam P-tem V-ram galero permagnoque tempore ornatam iri. Non dubito R-mam P-tem V-ram nihil minus ambire. Sed etiamsi ultro offeratur, habet quod deliberet. Non solum propterea, quod Patriae Leges vetant², sed ne tandem minus quam vellet catholicae religioni prodesset. Sit ei exemplo Leonardus concionator, cui episcopatus nomen gloriamque Leonardi minuit³. Haec tanquam filius ad patrem. Et rogo mihi veniam dari, non abs re enim scribo.

29

STANISŁAW KARNKOWSKI DO HOZJUSZA

[Kraków, koniec października 1553]

Odradza przyjęcia godności kardynalskiej, by nie posądzano Hozjusza, że pisał i działał w celu jej osiągnięcia.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 421—422. Jest to fragment listu przepisany ręką Kuczborskiego i dołączony do listu Hozjusza do Kromera z 19 XI 1558.

Ex literis Domini Karnkowski Referendarii.

Aiunt Pontificem omnino deliberasse Paternitatem V-ram R-mam galero ornare velle. Et tametsi ego, quod hoc animo semper Paternitati V-rae R-mae affectus fui, ut illius tam dicta quam facta admirer potius et probem, atque etiam optem ex animo amplissimos quoscumque honoris gradus, quippe quod in tam excelso gradu dignitas R-mae Paternitatis V-rae posita sit, ut eam dignam esse existimem omni genere gravissimi honoris et fastigii; tamen cum oculis refero ad mores hominum et tempora, non dubitarem Paternitati V-rae R-mae suadere melius et cum maiore comodo et utilitate Ecclesiae Dei id futurum si ab hoc genere ornamenti abstinuerit. In qua sententia Paternitatem V-ram R-mam fuisse ante scio, et ut in eadem permaneat rogo, si existimationem apud adversarios Ecclesiae Christi de se collectam conservatam et illibatam esse vult. Nisi enim id a Paternitate V-ra R-ma factum fuerit, omnia quaecumque hactenus Ecclesiae Dei causa gessit, scripsit, vel dixit, in alium sensum facta et dicta esse interpretabuntur, quam par est et Ecclesiae Dei expediat. Dicent papam et galerum in eo omnia fecisse, scripsisse, et locutum esse, non Spiritum Dei. Itaque si Paternitas [422] V-ra R-ma Ecclesiam Dei amat, prout eam amare certe scio, non det, rogo, occasionem adversariis Ecclesiae obtrectandi, quibus nunc Paternitas

¹ Jan Ocieski (zm. 1563), kanclerz koronny od 1552 r., wybitny polityk.

² Prawo *De cardinalatu non ambiendo* (Volumina legum. T. 1. Petersburg 1859 s. 78). Zob. Wojtyńska. *Quarrel* s. 6.

³ Mowa o Leonardzie Słoneczewskim (zm. 1562), kaznodziei katedralnym krakowskim, który w 1546 r. został biskupem kamienieckim.

V-ra R-ma et sanctimonia integritateque vitae et excellentia doctrinae in tantum obstruxit ora, ut multos etiam ex adversariis [vicit], qui ne mutire quidem sciunt adversus preclarum opus, quod Paternitas V-ra R-ma edidit, palam confitentes suorum perceptorum infanciam.

30

[JAN PRZEREMBSKI DO HOZJUSZA]¹[Koniec października 1558]²

Gratuluje szczęśliwego dotarcia do Rzymu; niepokoi się o wynik zbliżającego się sejmu; donosi że z biskupów Dzierzgowski, Zebrzydowski i Czarnkowski chorują, zaś Uchański i posłowie oraz senatorowie świeccy mogą szkodzić Kościołowi, zachęcani do tego przez M. Radziwiłła Czarnego. Sam chce pozostać wierny katolicyzmowi i liczy na pomoc nuncjusza Mentovato, który przybył do Krakowa 12 X.

ORYG.: Watykan, BV, Vat. Lat. rkps 6416 k. 103r. Brak daty, podpisu i obwoluty z adresem oraz pieczęcią. Był prawdopodobnie włożony do innego listu, gdyż na papierze widoczny jest odcisk pieczęci.

Salvam et incolumen in Urbem R-mam P-tem V-ram pervenisse gaudeo, Deumque precor, ut et moram isthic. et reditum illius ad nos faelicem esse velit. Utinam autem prius redeat, quam de religionis causa in proximo conventu aliquid statuatur, ad quem adversarii instructissimi venient, nos, contra, omnibus praesidiis sumus destituti. Archiepiscopus meus³ gravi febre afflictus, viribus destituitur, neque ullas graves vel molestas cogitationes sine vitae periculo admittere potest. Invisi eum nuper Lovicii. Quantumque ex illius habitudine conicio, vix ad Conventum venire poterit, vel si veniet, perexiguus illius usus erit, neque enim publicis consultationibus interesse poterit. Cracoviensis Episcopus⁴ aeger etiam adhuc est, Posnaniensem⁵ podagra et hiragra cruciat. Vladislaviensis Nominatus⁶ irritatus, metuo ne obsit magis. In aliis quantum sit praesidii R-ma P-tas V-ra non ignorat. Jam seculares omnes propemodum contrarii sunt causae nostrae, quos qui solus potest nunc omnia⁷ incitat. Vidi literas eius ad quosdam, plenas veneni. Dominus dissipet consilia eius. In quo sola spes est, nisi provocatus ad indignationem, avertit faciem suam a nobis. Neque est quisquam, qui de placando eo cogitet.

Dicit R-ma P-tas V-ra me timidum esse. Fateor. Verum illud scio, nunquam me sine causa timuisse, exitumque semper docuisse me non frustra, neque levi de re causae nostrae timere. Pugnandum tamen erit. Malo enim in causa Ecclesiae pugnans cadere, quam cum adversariis Eius vincere. Dominus misereatur nostri. Utinam adventus R-mi D-ni Nuncii⁸ aliquid nobis euxilii adferat, qui Cracoviam XII huius [mensis] venit. Cuius adventum ad aulam singulis diebus expectamus. Dominus consilia eius dirigat, ut inveniat gratiam in oculis Regis et Procerum.

¹ Identyfikacja autora na podstawie treści niniejszego listu i nru 32.

² Datacja na podstawie wzmianki o przybyciu nuncjusza do Krakowa. Zob. niżej przypis 8.

³ Mikołaj Dzierzgowski.

⁴ Andrzej Zebrzydowski (zm. 1560), kolejno biskup kamieniecki, chłemeński, włocławski i od 1550 r. krakowski.

⁵ Andrzej Czarnkowski (zm. 1562), od 1553 r. biskup poznański.

⁶ Jakub Uchański. O motywach jego irytationis zob. nr 24.

⁷ Mowa o Mikołaju Radziwiłła Czarnym. Zob. nr 24.

⁸ Camillo Mentovato (zm. 1559), nuncjusz w latach 1558—1559, przybył do Krakowa 12 X 1558. Zob. Wojtyśka. *Papiestwo — Polska* I s. 112.

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 19 listopada 1558

Donosi, że otrzymał dwa jego listy. Wyrzuca mu opieszałość w korespondencji. Każę bagatelizować paszkwile protestanckie. Tłumaczy dlaczego nie trzyma w tajemnicy instrukcji. Dziękuje za pomoc w uzyskaniu sum z kontrybucji. Obiecuje poprzeć jego starania o koadiutorię kanoniczną. W odpowiedzi na ostrzeżenia, zapewnia, że nie przyjmie kardynałatu bez zgody króla, o czym pisze także w liście, który każę przekazać nieznanemu adresatowi. Żali się na utrudnianie mu wykonywania jurysdykcji w diecezji.

KOPIA XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 44r—46v.

R-de D-ne, frater in Christo charissime et honorande. Septimo mense tandem, quod felix faustumque sit, post crebras meas unas¹, etiam D-nis V-rae literas accepi, nec ita multo post alteras². Ocio me, se negotiis abundare scribit. Quid, si nec ego minus quam D-tio V-ra sum ociosus. Sed ita negociosus esse unquam possum, ut absentis etiam amici memoriam non retineam. Habuit V-ra D-tio ex quo tempore desiit ad me scribere, plus quam 1000 horarum. Inter has vix una reperta est, quam amico daret absenti. Sed verum est illud: honores mutant mores, sed raro in deteriores [sic]. Quod scribit chartam quandam circumferri, vellem ut author eius hinc eam circumferret. Debita sibi mercede non frauderetur. Sed quid? Num quia circumferretur, ideo vos eam recipere statim oportet? Cedo penes quem est imperium! Itane statim haereticorum imperata facere [44v] vos oportet, ac non potius id in eos statuere, quod patriis legibus est sancitum. Siccine sumus absque lege, absque rege. Quo plus vos tremorem prae vobis tuleritis, hoc maioris isti psychotyranni cristas erigent. Si vos viros praestaretis, desinerent mox isti chartas tam virulentas circumferre.

Quod mihi miserit instructionem³, ago gratias. Verum prius ea venit, quam literae, quas retinuerat apud se per oblivionem D-nus Cromerus. Itaque cum nonnullis Polonis communicavi; nec video quid in eo sit peccati, cum huc nemo sit, qui nesciat in Polonia. Nam et ob hoc scribuntur, ut sciantur ab omnibus. Externus autem vidit nemo. De Livoniae periculo pridem ab aliis factus eram certior. Vae quia miserae illi nimium est vicina Lituania. Non vult Deus ferre diutius impia, sacrilega separationis consilia. Accisam esse iam impetrantam⁴, ex literis R-mi D-ni Coadiutoris [cognovi]⁵. Quo nomine gratiam ingentem habeo. Quoniam vero scribit R-mus D-nus adhuc se laborare, ut de bonis Capituli quoque accisam impetret [45r], quaeso ut urgeat, quo id facere velit diligenter. Tam de meis, quam de Capituli bonis in manus meas accisa semper ferebatur, ac per Oeconomum meum Terrarum Prussiae Thesurario tradebatur, nec fuit unquam disiuncta. Quae nunc etiam ne disiungatur efficere velim. Gratum et memorem me praestabo. De coadiutoria D-nis V-rae libenter fuero sollicitus, dum instrumentum habere queam consensus, quod apud quem sit nescio⁶.

¹ Zob. nr 21.

² Zachował się jedynie fragment drugiego z listów (nr 29).

³ Była to prawdopodobnie inna instrukcja od tej, którą otrzymał z datą 26 IV 1558. Zob. HE II s. 965—66.

⁴ Zob. nry 19 i 21.

⁵ Była o tym mowa prawdopodobnie w zaginionej części głównej nru 30.

⁶ Karnkowski starał się o koadiutorię kanonikatu krakowskiego, zob. nr 66.

Venio nunc ad [secundas] literas. Quod mihi studia bonorum gratulatur, facit hoc ex abundantia quadam amoris sui, unde etiam illud proficisci omnino persuasum habeo, quod me tantopere deterret a galero⁷, quem nemo mihi dat. Nam neque Pontifex, neque Pontificis nomine quisquam ea de re mecum egit. Quin autem egerunt mecum nonnulli, tamen inficias ire non possum, sed non de voluntate Pontificis, quem non abhorreere tamen ab ornando me plerique dicunt. Sed ego non sum is, qui statuam aliquid hac de re, nisi prius ad Ser-mum Regem et Dominum [45v] meum retulero, praeter cuius voluntatem nullum suscepero genus ornamenti, cum praesertim illius liberalitate satis iam sim ornatus et honestatus. Neque video quid vel ad animae meae salutem, vel ad fortunarum accessionem ea res momenti sit allatura [si] viridem an rubrum gstem pileum. Quae scribuntur a D-ne V-ra dicta sunt ea ipsi a me, ac plura etiam alia. Neque tamen accipiendam excusationem hanc esse.

Literas hic adiunctas quaeso reddendas curet quibus inscriptae sunt⁸. Putaverunt ac modis omnibus si quid esset a Pontifice delatum ne tergiversarer suaserunt. Itaque non alia visa est via tutior, quam ut ad arbitrium Regiae M-tis rem referrem. Quod omnino facere decrevi, si quid erit. Credat mihi D-tio V-ra, quod etsi non ea esset temporum difficultas, quam nunc videmus, si nulli prorsus essent religionis motus, si non alio loco haberentur ornati galero, quam quo sunt habiti ante quadraginta annos, vel [46r] sola tamen pompa, quam vidi cum proximis superioribus diebus ad consistorium proficiscerem, me a galero deducunt. Nunc alia praeterea sunt multa, quae mihi persuadent, ut quo sum loco in eo quiescam. Utinam autem episcopum esse me voluissetis, nunquam in Urbem hunc venissem. Sed posteaquam deiecistis me de iurisdictione mea, et eam rudibus quibusdam asinis concessistis, qui cum civili Magistratu meam quoque sibi iurisdictionem arrogaverunt, meque, sic volentibus vobis, de gradu meo deturbarunt⁹, summa cum animi mei alacritate fecif[ssem], ut Deo me per ministrum suum Pontificem vocanti parerem. Nam absens aequo percipio fructus, si solum hoc est episcopum esse. Quin et minoris hic venire potest, quoad per vos licebit. Sin autem et hos eripere volueritis, in quos plus vobis iuris competit, quam in iurisdictionem. Deo causam meam commendabo, qui me sperantem in se nunquam deseret. Eum precabor [46v], ut faciat me scire abundare, scire et deficere. Qui P-tem V-ram diu servet incolumem. A qua peto millesimam saltem horam scribendis ad me literis det. Roma, 13 Calendas Decembris 1558.

32

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 19 listopada 1558

Donosi, że 17 i 18 XI otrzymał jego listy z 27, 28 i 30 X oraz 2 i 4 XI. Martwi się wydarzeniami w Infantach. Dziękuje za przesłanie druku *De expresso Dei Verbo*, który wręczył papieżowi. Agent kard. Truchsess dał mu 2 egzemplarze dzieła przeciw Brenzowi; przekazane Lippomanowi i papieżowi, były przez nich bardzo chwalone; we Frankfurcie cały jego nakład został natychmiast sprzedany i tylko 120 egzemplarzy wysłano do Polski. Poseł Wysocki wrócił z Neapolu po

⁷ Zob. nr 29.⁸ Jest to prawdopodobnie zaginiona odpowiedź na list kanclerza Ocieskiego (zob. nr 28), oraz innej lub innych osób, zainteresowanych jego nominacją kardynalską.⁹ Aluzja do pozostawionej w zawieszeniu sprawy wolności wyznawania protestantyzmu w Elblągu. Zob. Szorc: *Reformacja w Elblągu* s. 64.

bezowocnych staraniach o odzyskanie spadku po Bonie; wymógł tylko, że pogrzeb królowej odbędzie się w Bari. Przerembski pisze o zagrożeniu katolicyzmu. Postara się zorganizować modlitwy błagalne. Prosi o szybszy druk *Confessio*. Obawia się sejmów: polskiego i Rzeszy. Nie jest zdecydowany czy przyjąć kardynałat i prosi o radę. Donosi, że wysłano nuncjusza do Niemiec i że Monti wie od Carafy o wyjeździe do Polski także legata. Nie uważa tego za celowe. Dziękuje za uwagi do *Confessio*. Był u Putea, który twierdzi, że papież jest zdecydowany mianować razem z nim 3 lub 4 innych Polaków kardynałami. Uskarża się na opóźnienia poczty.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 80 s. 419—420, 423—424. Na s. 421—422 załączone kopie fragmentów listów Ocieskiego i Karnkowskiego do Hozjusza (zob. nry 28 i 29) z post scriptum ręki Hozjusza. Na s. 424 adres (Prague). Brak pleczęci.

S. Nudiustertius quaternas tuas accepi 5 Calendas Novem[bris], 30 Octobris, 3 Nonas Novembris et Quarta Novembris datas. In quibus novissimis feceras mentionem aliarum ante septimum diem datarum, ubi te caepisse scribis corrigere quaedam in Confessione¹. Quas cum desyderarem, hesterno die mihi redditae sunt. Quae scripta fuerunt ad me de rebus Livonicis, recte factum quod ea cum Caesare communicasti. Vellem autem et illud scripsisses num illis auxilii spes ostenditur aliqua. Lituania versetur in maximo periculo, si quid factum sit de Livonia². Admonitionem tuam accepi. Non vacat mihi nunc, sed si plus haberem ocii, fortassis defendi posse nonnulla demonstrarem, quae per te reprehenduntur.

De Expresso Dei Verbo scriptum meum³ quod ad me miseris, pergratum mihi fecisti, nam Cardinalis Augustanus⁴ nullum exemplar ad me misit. Bibliopola quidam nactus erat unum ab amico sibi missum, verum id se venditum negabat. Magno negotio vix tandem effeci, ut mihi daret unum pro uno ducato hungarico, quod pulchre concinnatum dedi Pontifici. Quamvis Agens D-ni Cardinalis me praeverterat, quod ego me ferre moleste non obscure tuli. Exceptit igitur nuper errorem, nam exhibuit mihi Cardinalis literas ad se scriptas, quibus mittere se significat duos libros contra Brentium editos⁵, unum ut mihi daret, alterum sibi reservaret. Sed ego te nolo deinceps, inquit, fraudare; accipe utrumque. Ego vero accepi. Dedi unum Bergomensi nostro⁶, aliud heri obtuli Pontifici in Congregatione Cardinalium. Qui mox in laudes meas ibi prorupit. Nam et [420] ingenii mei faelicitatem et doctrinam pluribus verbis commendavit, profuisse me plurimum scriptis meis, dicens, ac magis etiam deinceps profuturum. Scribit Cardinalis Agenti suo, simul ut allata sunt ad nundinas Francofortienses exemplaria, statim omnia distracta fuisse. Curatum tamen a se fuisse ut 120 mitterentur in Poloniam.

Pecuniam tibi non mitti miror. Mihi quidem accisam iam esse datam, scribit uterque Cancellarius⁷. Compromissurum nostrum non puto. Prae-

¹ Zaden z tych listów nie zachował się. Korekty czynił Kromer do głównego dzieła Hozjusza *Confessio catholicae fidei christiana* (Moguntiae 1557), przed jego ponownym wydaniem w Wiedniu.

² Aluzja do letnich sukcesów wojsk moskiewskich (zajęcie Estonii) w rozpoczętej w styczniu 1558 r. wojnie inflanckiej.

³ Dziełko to ukazało się właśnie w tym czasie drukiem w Dylindze.

⁴ Kard. Otton Truchsess von Waldburg (1514—1573), bp Augsburga, przyjaciel Hozjusza, patronował wydaniu jego dzieł w Dylindze. Zob. HE II s. 1004.

⁵ *Verae christianae catholicae doctrinae propugnatio*, znane później jako *Confutatio prolegomenon Brentii*, zostało właśnie wtedy po raz pierwszy wydane u Cholina w Kolonii. Zob. HE II s. 1039.

⁶ Alvisemu Lippomano.

⁷ Jan Ocieski i Jan Przerembski. Por. nr 31.

sertim si, quod absit, Regina nostra ex hac vita discesserat⁸. Rediit Orator⁹ Neapoli rebus omnibus prorsus infectis. De gravibus iniuriis queritur gravissime. Vult hic testes examinari. Quod fieri posse negat Puteus Cardinalis¹⁰, in cuius ego quoque sum sententia. Bonae Papacoda¹¹ funus curari Bari noluit, ne quid contra quam testamento cautum est fieret. Neapolim voluit deportari. Sed obtinuit noster, illis protestantibus. Viennensi Episcopo¹² si quid in hac Urbe commodare potero, faciam lubens. Haec ad primas tuas.

Quanto versemur in periculo scripsit mihi Coadiutor¹³. Videtur ille prorsus desperare. Sed in Dei tamen misericordia recte spem omnem collocare possumus. Barum nos adhuc in officio retinebit. De Isabella quod scribis, heri mihi narravit idem Bergomensis; verum ego credere me negavi¹⁴. De supplicationibus indicendis curae mihi futurum est.

Venio ad tertias. Vellem persuaderi typographo posset, duobus ut prelis Confessionem excuderet¹⁵. Futurum id esset maiore ipsius lucro. Nam ante nundinas Francofortienses in publicum opus prodiret. Factum est idem Coloniae de Antibrentio¹⁶. Vestrum isthic rabulam¹⁷ impune sic insanire miror. Ego non magis a nostris, quam ab Imperii Comitibus metuo, quae turbulenta fore dubium non est. Adhibebuntur omnes machinae, quibus [423] possit Imperator ab obedientia Sedis huius abstrahi. De galero quod scriptum ad me sit ex aula, cognosces e scheda quam his adiunxi¹⁸. Valde me sollicitum ea res habet, sicut ante septimum diem tibi scripsi¹⁹. Negant esse tutum hunc offendere et eius voluntati adversari, sed plus etiam ab illo altero metuendum est, praeter cuius assensum nihil facere mihi deliberatum est²⁰. An perstet in ea voluntate Pontifex nescio. Quod ad me attinet, ad quemvis alium deferri malim, quam ad me. De monasterio nonnunquam cogito. Ego non video qua me ratione possem honestius excusare, quam si ad pr[ince]p[is] mei voluntatem rem reiiciam, si quid hac de re mecum actum fuerit. Sed hic mihi respondetur: hic [est] princeps tuus, huic tu pluribus quam cupiam altero mortulium vinculis obstrictus es. Audebis autem huic dicere: non faciam. Ubi ergo erit obedientia, quam promisisti. Haec iam audita sunt a me. Quaesc te, quid videatur tibi perscribere mihi ne graveris. Mirabiliter animo sum distracto.

Nuncius ad Imperii Comitia missus est. An eum subsequetur legatus, incertum est. Mihi nondum colloqui licuit cum Pontifice. Sed fuit apud

⁸ Mowa o propozycji rozwiązania kompromisowego sporu o spadek po Bonie, podanej przez ces. Ferdynanda I. Zob. nr 12.

⁹ Jan Wysocki (1523—1560), poseł polski w Rzymie i Neapolu w latach 1557—1559, od marca do listopada 1558 pertraktował w Bari i Neapolu o zwrot spadku po Bonie. Zob. W o j t y s k a: *Papieżstwo — Polska* I s. 370—371.

¹⁰ Kard. Jakub Puteo (1495—1563) był wiceprotektorem Polski.

¹¹ Jan Wawrzyniec Papacoda, zob. nr 7.

¹² Antoni Brus z Mohelnicy (1518—1580), bp Wiednia od 1558 r., późniejszy (od 1561) abp praski. Przygotował do druku wiedeńskie wydanie *Confessio* (zob. nr 50).

¹³ Jan Przerembski, Zob. nr 30.

¹⁴ Chodzi zapewne o nieoczekiwany zwrot w polityce Izabelli Zapolya (zm. 1559) w stosunku do ces. Ferdynanda I. Zob. J. P a j e w s k i: *Węgierska polityka Polski w poł. XVI w. Kraków 1932 s. 174.*

¹⁵ Pierwsze wydanie wiedeńskie *Confessio* przygotowywał drukarz Michał Zimmerman.

¹⁶ Zob. wyżej przypis 5.

¹⁷ Tak Hozjusz i Kromer nazywali wojewodę Mikołaja Radziwiłła Czarnego.

¹⁸ Zob. nry 28 i 29.

¹⁹ List z 12 XI 1558 r. nie zachował się.

²⁰ Mowa o królu Zygmuncie Auguście.

Carapham Ludovicus Secretarius²¹, qui se dicit ex eo audisse quod omnino mittetur. Procurator²² non credit. Ad Imperii quoque Comitia nondum quis mitti debeat constitutum est. Aliquot mihi iam Episcopi dixerunt missum iri D-num Bergomensem. Verum is vehementer provinciam hanc detrectat. Nihil magis petit, quam ut residere [ei] liceat. Erat quorundam opinio missum iri Gubernatorem Urbis, qui nuper etiam est auctus episcopatu²³. Ego vero ne hoc quidem satis habeo compertum utrum expediat Cardinalem ad nos mitti, [424] nam hominum nostrorum insolentiam nosti. Quod ita diligenter notares quae tibi visa fuerunt castiganda, gratias ingentes ago. Mea vicissim habes. Bene vale. Roma, 9 Calendas Decembris 1558.

Tuus Episcopus Varmiensis^b

[422] ^cFui apud Cardinalem Puteum. Posteaquam illud legit: patriae leges vetant²⁴, audivi, inquit, cum Archidiaconus Calissiensis²⁵ idem diceret anno ab hinc quarto. Sed ornabit Archiepiscopum quoque galero Pontifex, quin et tres aut quatuor alios, qu[os] volet Rex, dummodo tu quoque posses ornari²⁶. Quod autem scribis certius per hanc postam transmissas iri literas quam per nostram, fortassis illam Caesaris Postam intelligis. Verum ea, nisi sit extraordinaria, non exit nisi primo quoque die Martis cuiusque mensis. Tum autem tardior est. Nam quas tu dedisti 27 Octobris literas, hae mihi heri sunt primum redditae, cum alias omnes nudiusteritus acceperissem^c.

^a Zalane atramentem.

^b Brak nazwiska.

^{c-c} Fragment ten jest umieszczony bezpośrednio pod tekstem załączonych kopii fragmentów listów Osieckiego i Karnkowskiego (nrz 28, 29).

33

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 26 listopada 1558

Donosi, że po otrzymaniu jego 2 listów zdecydował się ponownie pisać do niego. Odpowiadając na ostrzeżenia przed ewentualnym przyjęciem godności kardynalskiej pisze, że abp M. Calini, gdy 21 XI pokazał mu jego list, udowodnił nielogiczność i niesłuszność takiego rozumowania. Natomiast kard. J. Puteo radził czekać na zgodę króla i obiecał wstawić się u niego.

KOPIA WSPÓL CZ.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps II 154 k. 42r—43v.

KOPIA (bez wstępu i datacji) Z KANCELARII HOZJUSZA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 711—712 (załączona do listu Hozjusza do Kromera z 24 XI 1558).

Reverende D-ne, frater in Christo char-me et honorande.
Cum toties ad D-nem V-ram scripsissem, nec ab illa responsum ullum acceperissem, quamvis non sine quodam animi mei dolore et molestia, faciendum tamen mihi putavi, ut ab hoc officii genere supersederem, nec

²¹ Ludwik Monti, agent polski w Rzymie, był prawdopodobnie u kard. nepota Pawła IV, Karola Carafy. Legatem, który miał jechać do Polski był kard. Scipio Rebiba, wyznaczony już 2 VII 1558. Zob. *Wojtyśka: Papieństwo — Polska I* s. 107.

²² Chodzi tu prawdopodobnie o Jerzego z Tyczyna lub Leonarda Hermana, prokuratorów biskupów polskich w Rzymie.

²³ Hugo Buoncompagni (1502—1585), późniejszy papież Grzegorz XIII, mianowany bpem Vieste 20 VII 1558. Zob. *HC III* s. 332. *Por. Pastor VI* s. 577.

²⁴ Powyższe zdanie jest cytowane z nru 20, który Hozjusz pokazał Puteowi.

²⁵ Adam Konarski (1526—1574), późniejszy biskup poznański, agent polski w Rzymie w latach 1552—1555.

²⁶ Aluzja do projektu podanego przez kard. Farnese w 1555 r. kreowania kilku kardynałów Polaków. Zob. *Wojtyśka: Papieństwo — Polska I* s. 268.

inanem hunc scribendi deinceps ad D-nem V-ram laborem caperem. Postquam autem binas eadem hebdomada literas ab illa accepi, ad intermissum officium redeundum duxi¹. Quoniam vero posterioribus suis ex abundantia quadam amoris erga me sui D-tio V-ra de nonnullis rebus admonuit, quae vehementer animum meum habent sollicitum², non possum quin illi quae nuper acta sunt paucis perscribam.

Sunt hic aliquot Episcopi, viri docti, qui mei cumprimis esse studiosi videntur. Itaque et visunt me et visuntur a me. Inter eos est "Archiepiscopus Iadriensis, qui non doctrina magis, quam integritate vitae conspicuus est³. Is nudius sextus ad me venit. Cumque variis de rebus ad religionem pertinentibus essemus inter nos collocti, fecit et ipse tandem galeri mentionem. A quo cum abhorrere me [42v] non obscure significarem, simulque tuas literas exhiberem, quibus amanter me mones ut ab hoc ornamenta genere abstineam, quid hoc est, inquit, haec potestas adimetur Pontifici viros virtute praestantes ornandi? Quod si factum hoc ab eo sit, occasio dabitur haereticis iis, qui fuerint ornati, detrahendi? Immo sciant hoc et haeretici et catholici, quod usquam in orbe terrarum excellenti virtuti maiores honores maioraque sunt praemia constituta citra personarum acceptionem ullam, quam in hac Urbe, quae sibi laudem hanc per haeticos eripi non patietur. Quorum tu voculas, etiamsi nullus tibi novus honos deferatur, effugies nunquam. Illorum igitur causa tuum ut honorem negligas, tibi committendum non putabis.

Cum statutorum iniecta fuisset mentio, qualia sint, inquit, ista statuta, quae non virtuti, sed loco volunt honorem deferri. Nihil ea certe roboris habere possunt, nec aequum est, ut ullam quis eorum rationem ducat. Quamobrem, si me audies, si quid eiusmodi per Pontificem delatum tibi fuerit, non aspernaberis. Nam quod obiectum iri tibi [43r] metuis, ne quis papatum et galerum in te scripsisse, locutum esse, fecisseque dicat omnia, num et nunc idem dici non potest, quod infula, quod possessiones tuae scribunt in te, loquantur et faciant omnia. Proinde contemne tu voculas istorum, et sola te recti conscientia consolare. Nam ipsis nunquam satisfeceris, nisi catholicus et orthodoxus esse desieris. Reperient ipsi semper quod cavillentur. Tum ego me relaturum in arbitrium Regis mei respondi. Quid ego audio, inquit, ille qui cum esset subscribendum synodi cuiusdam decretis, non alia ratione subscribere valet, quam ut exhiberentur M-ti Regiae, scilicet ut Rex iudicaret num recte synodus decrevisset? His ipsis certe verbis usus est apud me. Quin et haec addidit: Si dixerit Pontifex: volo ut sis ornatus, tu dices: nolo, aut: referam prius ad Regem; si tibi mandaverit in virtute Sanctae Oboedientiae, num iuris iurandi tui futurus es immemor? Haec ille mihi dixit, neque mediocriter meum animum conturbavit.

Sed nonnihil tamen consolationis attulit Cardinalis Puteus, qui [43v] quod referri prius vellem ad M-tem Regiam probavit, et ne mihi quam ea res offensionem pareret sibi curae futurum promisit. Cuius consilium sequi, si quid forte praeter spem evenerit, omnino mihi deliberatum est. Sum animo vehementer distracto, nam tantum abest ut ascendere velim altius, magis ut de eo cogitem quamadmodum privatus vivere queam. Quanto enim est gradus altior, tanto gravior est ruina metuenda. Quaeso commendet me piorum orationibus, quin et ipsa pro me Deum

¹ Mowa prawdopodobnie o tych samych listach, o których pisał w nr 31.

² Zob. nr 29.

³ Muzio Calini (zm. 1570), od 1555 abp Zadaru w dalmackich posiadłościach Wenecji. Zob. HC III s. 215.

deprecetur. Sunt qui dicant me de Luteranismo suspectum fore, si recusavero, quasi tantum hanc dignitatem contemnam et pro nihilo ducam, neque mihi Pontificis mandatis necessario parendum esse credam. Cuius ut animum in quamvis aliam, quam in hanc de me ornando cogitationem inclinare velit, Deum praecor¹. Qui D-nem V-ram diu servet etc. Roma. VI Calendas Decembris 1558.

¹— Fragment zachowany w kopli ręki W. Kuczborskiego ze zmienionym porządkiem pierwszych słów: *Nudius tertius venit ad me R-mus D-nus Archiepiscopus Jadrjensis.*

34

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 26 listopada 1558

Uważa, że przesłuchanie świadków w sprawie Bari w Rzymie — czego chce Wysocki i o czym pisał do Kromera — może zaszkodzić stronie polskiej w wypadku gdyby byli przekupieni. Czuje się zagrożony, zarówno ze strony Polaków, jeśli przyjmie godność kardynalską, o której mówi się coraz częściej, jak i ze strony papieża, jeśli odmówi. Uważa, że jego powrót do kraju nie rozwiąże trudności Kościoła, skoro król faworyzuje Hoppego i sprostanzantyzowanych mieszczan Gdańska oraz Prus. Przypomina jakie paszkwile pisano tam przeciw niemu w kwietniu. Donosi, że Wysocki znów nie otrzymał audiencji.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 709—710, 713. Na s. 711—712 załączona kopia listu do Karnkowskiego (nr 33). Na s. 714 adres (*Pragae vel ubi fuerit*) i adnotacja ręki Kromera: [*Redditee*] *15 Januarii* Auglustae. Ślad pieczęci.

S. Quae sunt acta Neapoli, non dubito quin tibi Regius Orator¹ perscripserit, simul et consilium suum de testibus huc evocandis. Quod utinam cedat feliciter. Mihi quidem ea res non parum discriminis esse videtur allatura. Nam praeterquam quod vix permittent e Regno testes huc citari, hoc insuper esse periculum video, si permiserint, ne tales huc testes mittant, qui contraria nobis omnia pro testimonio dicant. Quales habere iam centum dicuntur. Ita metuendum est ne nostro nobis iumento malum accersamus. Ad eorum enim, non ad nostram causam confirmandam produxisse testes videbimur. Duos habere se dicit, quibus fidat. Sed quid si fuerint vices aut tricies duo qui contrarium testificentur. Verum haec ex illius literis cognosces rectius. Est hic iam dies quatuordecim, nec ei patuit adhuc aditus ad Pontificem. Ego pro me sollicitare desii, quod prius quam ille Pontificem convenire nolim. Futurum enim id esset praeter decorum. Curru meo semper utitur, quin et me comite. Nam hunc honorem illi [tan]quam privatus libenter habeo.

Quid mecum nuper egerit Jadrjensis Archiepiscopus e scheda praesentibus inclusa, quam ad Carnovium scripsi, cognosces². Non facile credas, quam ea res me sollicitum habeat. Nihil mihi nomine Pontificis adhuc oblatum est, nec eius verbis verbum ullum ea de re quispiam fecit. Sed fama tamen iam est publica. Quicumque fere [710] veniunt ad me, gratulantur mihi. Ego vero videor mihi, quod est in proverbio, inter sacrum et saxum stare. Nam et vuculas hominum pertimesco, et a patria mea perpetuo me futurum extorrem, deque fortunis meis omnibus in periculum venturum video, si parvero. Si minus, et ansam secus hic de me suspicandi praebuero, et gravem offensionem non effugero, et ab officii mei religione declinasse iudicabor. Ego, mi Cromere, si mea praesentia salutem patriae meae ruentis ad interitum repraesentare possem, crede mihi, etiam si certum capiti meo discrimen impenderet, hac ipsa hora in viam me darem, et eo primo quoque tempore advolarem. Sed quid fa-

¹ Jan Wysocki, zob. nr 32.

² Zob. nr 33.

ciam, ubi et consilia mea non requiruntur, et si maxime me ingeram, repellor tamen; ubi veritatis veraeque religionis hostibus tanto plus favoris ostenditur, quanto compertum fuerit me magis illis adversari; quin in despectum meum pleraque conceduntur, quae alioqui concessuri non fuissent; ubi denique nescias quomodo mandata regia intelligas, si sint in favorem religionis data. Hoppius³ quidem scripsit ad quendam nobilem in Ducatu Prussiae, quod significaverit Rex civitatibus, etiam si quae mandata darentur ad Episcoporum instantiam, ut eis ne quid moverentur, sed ea extorta, nec a mente sua profecta esse persuasum haberent. Harum literarum exemplum in aulam miseram⁴. Non vidi quod quisquam ea re moveretur.

Orator noster hodie profectus est ad Pontificem. Currum illi dedi. Meos aliquot equites cum eo misi. Quoniam autem ex pede non nihil laboro, comitatus eum non sum. Expectavit horas prope quatuor, nec est admissus.

[713] Quin Hoppius nunc triumphat. Et est rector civitatis, ne dicam scholae Gedanensis. Et omnia agit ut satanismum suum promoveat. Quod quo facilius perficere queat, vocavit ad se proscriptum illum quoque Bretschneiderum, qui libellos infames contra me scripserat⁵. Quid ante biennium decretum sit in Comitibus non ignoras. Didicerunt ex Hoppio civitates Prussiae contrarium e decretis sensum elicere. Cumque civitatis Gedanensis nuntii postea venissent in aulam, tantum abest ut offensus cuiusque animi signa viderint ulla, nunquam ut maior illis honor habitus fuerit, cum et sabellinis pelibus a Rege se donatos esse gloriati sint⁶. Nolo dicere quae mihi contigerint Sancto Die Jovis, cum essem ad ecclesiam meam. Ubi in porticu templi Luterani libelli prostabant, et infame quoddam scriptum contra me⁷.

Quid igitur faciam hoc rerum statu. Sine magno animi mei dolore exterius a patria mea esse non possum. Sed si non possum quin audiam, audiendo tamen facta Pelopidarum⁸ dolorem accepero minorem, quam si videro. Quaeso te Deum pro me deprecare, piorumque me precibus commendo, quo recta mihi Deus consilia suggerat. Qui te quoque nobis diu servet incolumem. Sum animo valde distracto. Roma, Sexto Calendas Decembris 1558. Pax inter reges omnino confecta dicitur⁹.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis
subscriptis

³ Jan Hoppe (ok. 1510—1565), luteranin, były profesor uniwersytetu w Królewcu, w latach 1553—1555 rektor szkoły miejskiej w Chelmnie i w latach 1555—1558 w Elblągu. Na skutek nacisków Hozjusza przeniósł się na początku roku 1558 do Gdańska, gdzie rada miejska powierzyła mu zorganizowanie tamtejszego gimnazjum. Zob. PSB IX s. 608—609. O jego zatargach z Hozjuszem zob. HE II *passim*.

⁴ List nie zachowany.

⁵ Jan Bretschneider (zm. 1574), luteranin, profesor medycyny uniwersytetu w Królewcu, od 1549 lekarz miejski Gdańska, autor złośliwych piosenek o Hozjuszu, który w 1555 r. żądał wydalenia go za to z Gdańska. Zob. HE II s. 535 i następne.

⁶ Zob. HE II s. 959.

⁷ Fakt nie odnotowany w korespondencji Hozjusza z okresu Wielkanocy 1558 r.

⁸ Pelopidas (ok. 410—364 przed Chr.), przywódca demokratów tebańskich, uwolnił Teby spod władzy Sparty. Tu prawdopodobnie aluzja do aktów innowierców, pragnących odciąć Polskę od Rzymu.

⁹ Mowa o rozpoczętych w listopadzie 1558 negocjacjach pokojowych, które doprowadziły do zawarcia — lecz dopiero 3 IV 1559 r. — pokoju między Francją i Habsburgami w Cateau Cambresis. Zob. Lepeyre s. 143.

HOZJUSZ DO WOJCIECHA KIJEWSKIEGO¹

Rzym, 26 listopada 1558

Dziękuję za pochwały pod adresem jego książek. Wyraża zaniepokojenie z powodu choroby królowej Katarzyny. Obiecuje poparcie w sporze kapituły krakowskiej z Bonerami, chociaż Samson z Worein twierdzi, że takie interwencje nie są w rocie przyjmowane.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 4, nr 8. Na odwrocie adres i ślad pieczęci.

Rev-de Domine, frater et amice char-me et honorandissime, salutem et felicia omnia. Quod D-tio V-ra probari sibi scribit opuscula mea de Expresso Dei Verbo, una cum Dialogo², gaudeo; verum optarem ut ea probarent etiam ii quorum praecipue causa per me scripta fuerunt. Sed video ea contemni ab illis. In quibus scribendis nihil aliud spectam, quam ut hominibus nostris prodesse possim. Itaque mercedem laboris mei, quantumcumque is fuit, non ab alio, quam a Domino Deo expecto. — Quae de Reginali Maiestate D-tio V-ra scripsit, ea mihi non mediocrem dolorem attulerunt, et eo magis angor animi, quod quo sit loco valetudo illius scire non possum. Deum precor ut eius M-tem hoc morbo liberet, diuturnamque incolumitatem illi concedat³.

Quo in statu sit causa Venerabilis Capituli cum Boneris⁴, ex Cancellario meo⁵ intellexi. Sed non video quid illi mea intercessio adiumenti adferre possit. Nam in causis iuris nullum hic intercessionibus pondus obtinent, ubi iustitia prima ratio ducitur. Si quid tamen potero faciam, ut intelligat D-tio V-ra me petitionis illius memorem fuisse. An Boneri omnes sint haeretici, nescio. De Castellano Biezensi dubium non est, an idem autem de aliis sentiendum sit, vos isthic scire melius potestis. Audio tamen esse inter eos quosdam, qui ecclesiastica beneficia possident, quos de haeresi suspectos esse non puto, cum non constet de contrario. Verum si omnes haeretici sunt, facilis erit ratio eos ab actione repellendi⁶. Quod restat, opto D-nem V-ram diu bene valere. Cuius me benevolentiae commendo. Datum Romae, 26 Novembris Anno D-ni MDLVIII.

Dixit mihi d-nus Sampson frustra me operam meam interpositurum, nam commendationes hic locum habent nullum. Sed ego quid Ven-li Capitulo Cracoviensi debeam, cuius aliquando membrum fui⁷, memoria

¹ Wojciech Kijewski (ok. 1490—1560), sekretarz królewski, kanonik warmiński i krakowski, prokurator kapituły krakowskiej, przyjaciel Hozjusza. Zob. Łęto-w-ski: *Katalog* III s. 128 i HE II passim.

² *Dialogus de eo num calicem laicis et uxores sacerdotibus permitti ac divina officia vulgari lingua peragi fas sit*. Dziełko to, podobnie jak i *De Expresso Dei Verbo*, zostało wydane kilka miesięcy wcześniej w Dylindze.

³ Katarzyna Habsburg (1533—1572), trzecia żona Zygmunta Augusta, zachorowała wtedy prawdopodobnie na epilepsję. Zob. PSB XII s. 214.

⁴ Kapituła krakowska procesowała się z rodziną Bonerów, już od 1549 r., o spadek po abpie P. Gamracie. Zob. Wołtyńska: *Papiestwo-Polska* s. 316, 346.

⁵ Samson z Worein (zm. VII 1586), kanonik warmiński, kanclerz biskupi (HE II s. 968), kustosz kapituły w latach 1584—1586. Kilka dni przed datą wystawienia listu przybył do Rzymu i to on prawdopodobnie przywiózł zaginiony dziś list Kijewskiego.

⁶ Z Bonerów, oprócz zdecydowanego zwolennika protestantyzmu Jana Bonera (zm. 17 IX 1561), kasztelana bieckiego i oświęcimskiego oraz wielkorządcy krakowskiego, skłaniali się wtedy ku reformacji także jego młodszy bracia Andrzej i Jakub Fryderyk. Zob. Bukowski I s. 180—186, *akta synodów różnowierzyczych* II s. 33

⁷ W latach od ok. 1538 do 1549. Zob. Eichhorn I s. 45.

teneo. Quamobrem quidquid potero, lubens illius causa fecero.

^a—Eiusdem D-nis V-rae R-mae frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis
subscripsit^a

*** Własnoręcznie.

36

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 3 grudnia 1558

Dziękuję za wiadomość o pertraktacjach z Ocieskim w sprawie swego ewentualnego kardynalatu i donosi, że w Rzymie panuje przekonanie o rychłej nominacji, którą pragnie powstrzymać, uciekając się do pośrednictwa kard. Puteo i Scotti. Donosi o audiencji udzielonej Wysockiemu i o jego przegranej w staraniach o beneficja z Szedzińskim i Przerembskim. Chce wiedzieć dlaczego bp Miśni udał się do Wiednia. Dziękuję za życzliwość i prosi o wprowadzenie do edycji *Confessio* związanych poprawek.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 705—707. Na s. 708 adres Kromera z dopisem ręki Kuczborskiego: *Magnifico D-no Sigismundo Herber[stein]i Viennae, i obok tą samą ręką: Pragae, vel ubi fuerit. Pod tym inną ręką: Franche di Roma sin a Venetia. Obok ręką Kromera: [Redditae] 1559, 2 Jan[uar]i Aug[ustae]. Pleczę.*

S. Fuit mihi pergratum e literis tuis agnoscere quid Cancellarius² tibi responderit, quidque vicissim illi tu responderis. Crede mihi, si nolunt illi, multo minus ego cupio. Neque statuere satis possum, a cucullane magis abhorream, an a galero. Sed videor mihi nunc, quod est in proverbio, inter sacrum et saxum stare. Nolo autem te latere, quod et priores tuas literas et posteriores has ostendi Puteo, et ab eo dari mihi consilium expetivi. Si quis mecum ageret nomine Pontificis, non adeo difficile foret remedium invenire. Nunc quid agam nescio. Dixit mihi Puteus, iam hoc esse certum persuasum omnibus, quod nostri metuunt hoc eventurum, nihil ut habeatur certius. Im[m]o pinguat: sub umbra alarum tuarum creabuntur alii. Periculum etiam esse dicit, ne quid fiat ex improviso. Hortatus est ut adirem Tranensem³, quem esse mei studiosissimum dicit, et orarem ut is cum Pontifice ageret, prius ut mihi sententiam suam aperiret, quam aliquid statuisset de me. Respondi: mihi non licere, quando nullam eius rei mentionem ipse coram me fecisset unquam. Tandem hoc se facturum pollicitus est, si mei mentionem Pontifex in consistorio faceret, ut ad eum adiret, quo loco meae rationes essent, exponeret, simul peteret ne promulgarer prius quam ad Regem ea de re retulissem. Ego vero [706] petivi ut hoc adderet, se cognovisse ex me quod omnino deliberatum habeam, nisi prius ad Serenum Regem meum retulissem, nequaquam assentiri. Quid sit futurum fortassis pauci dies indicabunt. Ego quidem Deo meo me totum committo. Quicquid illi de me statuere visum fuerit, aequo feram animo.

Orator⁴ heri auditus est. Quibus de rebus egerit, aut quid responsi tulerit, nescio. Quamvis enim in Palatio cum eo fuissem, conclave tamen Pontificis ingressus non sum, sed interim alio diverti. Fortassis ille tibi scribet quid egerit. Videtur a reditu ad Regnum Neapolitanum abhorrere

¹ Zygmunt von Herberstein (1486—1566), dyplomata w służbie Habsburgów, autor jednego z pierwszych opisów Rosji (*Rerum Moscovitarum commentarii*, 1549).

² Jan Ocieski. Kromer pertraktował z nim o ewentualne uznanie kardynalatu Hozjusza.

³ Kard. Bernardyn Scotti.

⁴ Jan Wysocki.

plurimum. — Qua de causa Misnensis exulet, vellem scripsisses. Tum qua spe degat isthic ⁵. — Cave autem haec animum tuum cogitatio subeat, ut isthinc te subducas praeter assensum regium. — Vacabant hic aliquot sacerdotia. Concurrerant inter se Regius Orator et Procancellarii nomine Schedinius ⁶. Vicit hic, mea commendatione apud Puteum adiutus. — Factus est frater Procancellarii Custos Gnesnensis ⁷. Male res habuit Oratorem. — Ex iis quae Cancellario scripsisti, magis etiam cognovi, quod nec antea quidem ignorabam, quam sis in me suaviter effusus. De me tibi vicissim omnia recte polliceri poteris. Feceris autem mihi pergratum, si responsum quoque illius mecum communicaveris. — [707] Ad Confessionem nostram haec addi suo loco cuperem ⁸. Quod ut curae tibi sit quaeso. Bene vale. Roma, tertio Nonas Decembris 1558.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

37

HOZJUSZ DO [JAKUBA PUTEO]

[Rzym, ok. 3 grudnia 1558] ¹

Prosi, by sprawił, żeby na odbywającym się tego dnia konsystorzu nie wyniesiono go do godności kardynalskiej bez dania mu możliwości wytłumaczenia swej sytuacji. Załącza odnoszące się do tej sprawy pisma Ocieskiego i Karnkowskiego, prosząc, by je pokazał także kard. Scotti.

ORYG.: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1075. Nie wiadomo dlaczego list ten znalazł się w posiadaniu Kromera, błędnie zresztą załączony do listu Hozjusza z 7 I 1559 (nr 40). Faktycznie zgadza się treściowo z listem z 3 XII 1558 (nr 36) i razem z nim prawdopodobnie został przekazany Kromerowi.

Hodie consistorium habitum iri dicitur. Etsi vero bona spe sum nulam in eo mei mentionem esse futuram, si quid tamen intelligerit R-ma D-tio V-ra de eo actum iri aliquid de quo vulgo dicitur, etiam atque etiam maiorem in modum peto, providere velit ne quid statuatur de me, quod et cum existimationis et cum fortunarum mearum periculo coniunctum foret. Detur mihi tamen potestas quo sint in statu res meae prius exponendi, quam decernatur aliquid, ne intempetior officio magis affici, quam profici videatur. Mitto Ill-mae D-ni V-rae quas ad me dedit Cancellarius Regni literas, et alteras quas Referendarius ². Mitto praeterea schedam ex literis eiusdem Regni Cancellarii ad D-num Doctorem Cromerum scriptis ³. Communicet haec omnia cum R-mo D-no Tranensi ⁴, de cuius in me benignitate nihil est quod mihi non pollicear. Hac in re declarare velit vir ille sanctus, quanta in me una cum Ill-ma D-ne V-ra

⁵ Jan von Haugwitz, od 1555 bp Miśni, tajny zwolennik protestantyzmu. Jego wyjazd do Wiednia w 1558 r. był prawdopodobnie związany z ostateczną decyzją o sekularyzacji biskupstwa, która nastąpiła jeszcze w tym samym roku.

⁶ Stanisław Szedziński (zm. 1572), padewczyk, 1557 uzyskał doktorat obojga praw, późniejszy (od 1568 r.) biskup sufragan poznański. Wygrał wtedy prawdopodobnie konkurencję o probostwo w Proszowicach w diec. krakowskiej. Zob. Nowacki: *Archidiecezja* I s. 185.

⁷ Piotr Przerembski (1537—1585), brat późniejszego prymasa. Zob. Korytkowski: *Pralaci* III s. 299—300.

⁸ Tekst tego załącznika nie zachował się.

¹ Identyfikacja adresata i datacja na podstawie nr 36.

² Zob. nry 28 i 29.

³ Por. nr 36.

⁴ Kard. Scotti, zob. nr 36.

voluntatis inclinatione propendeat. Iterum atque iterum oro et obtestor utrumque, ut existimationem meam, ut fortunas quoque meas diligenter commendatas habere sibi velint. Quod cum ab illis factum cognovero, magno me beneficio affectum interpretabor, deque referenda gratia perpetuo sollicitus sum futurus.

^a—Eiusdem R-mae et Ill-mae D-nis V-rae servitor addictissimus
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit ^a

—^a Własnoręcznie.

38

HOZJUSZ DO RUARDA TAPPERA

[Rzym, 6 grudnia 1553]

Odpowiada na list Tappera (1487—1559, od 1530 dziekan wydziału teologii Uniwersytetu w Lowanium, autor licznych dzieł z teologii polemicznej) w sprawie proponowanych przez niego poprawek do nowego wydania jego *Confessio*.

ORYG.: nieznany.

DRUK: HO II s. 162 (bez daty).

PRZEDRUK: HE II s. 937—938 (błędnie zaszerzegowany między listy z 1557 r.). Identyfikacja daty na podstawie nrów 45 i 51.

EUSTACHY KNOBELSDORF DO HOZJUSZA

39

Lidzbark, 10 grudnia 1558

Donosi o uprowadzeniu przez wojska moskiewskie bpa Dorpatu Hermana, przemarszach przez Warmię wojsk biorących udział w wojnie inflanckiej, odstępstwie koadiutora ryckiego Krzysztofa, poselstwie kanclerza Kawalerów Mieczowych do sejmu w Piotrkowie i przymuszaniu przez wojska moskiewskie luteranśkich mieszkańców Dorpatu do udziału w nabożeństwach katolickich.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 439 (załączona do listu Hozjusza do M. Kromera z 2 poł. stycznia 1559).

Ex litteris D-ni Knobelsdorfii ¹ 10 Decembris Heilspergae scriptis.

Derbatensem Episcopum in Moscam avectum rumor est. Lutherani eum profugisse aiunt, eumque non obscure proditionis insimulant, quasi Moscho ecclesiam et civitates ultro prodiderit ². Detinetur in vinculis Cancellarius ³. Warmiam in dies manipuli militum transeuntes Livoniam petunt. Affuturus etiam Megapolitanus dicitur cum cohorte equitum. Verum ipsam salutem si cupiat, terram ipsam salvare non posse, plerique affirmant. Praetereo sectas, quas alit innumeras, taceo quod catholicos omnes cane peius et angue odiat ⁴. Ita omnes inter se odiis intestinis sunt divisi, ut neque cives equestribus, neque equestres ordini, neque ordo episcopis (si tamen hoc nomine merentur) fidat. Et quamvis iam anguem in sinu, hostem in visceribus habeant, tamen ita contentionibus inter se exasperantur, ut hostem etiam in se proditionibus variis excitent. Erat

¹ Eustachy Knobelsdorf (zm. 1571), kanonik warmiński, wikariusz Hozjusza w diecezji po jego wyjeździe do Rzymu w maju 1558 r. Zob. Eichhorn: *Die Prälaten* s. 540—544.

² Bp Dorpatu Herman został rzeczywiście uprowadzony 23 VIII 1558 r. do Moskwy przez wojska Wielkiego Księstwa, które 19 VII tego roku zajęły Dorpat. Wraz z tym uprowadzeniem nastąpiła definitywna likwidacja biskupstwa. Zob. HC III s. 308, Donnert s. 44.

³ Prawdopodobnie kanclerz biskupstwa dorpackiego.

⁴ Krzysztof, książę meklemburski (Megapolitanus, zm. 1592), w latach 1555—1569 koadiutor abpa Rygi Wilhelma Brandenburskiego, protestantyzujący zwolennik Szwecji. Zob. Dworzaczek: *Genealogia* tabl. 56.

hic in ore omnibus Magistrum Ordinis⁵ Moscho se subiicere et dedere in perpetuam clientelam velle. O perfidiam Lutheranam, quae nunc eo redegit crucis quondam defensores, ut nunc, deserta cruce, se crucis hostibus subiiciant. Verum hodie eum rumorem Magistri Ordinis Cancellarius hic apud me in prandio multis confutavit. Proficiscitur autem in legatione ad Regem Petricoviam, et mihi alteras a Principe⁶ attulit literas in negotio Franconoviano, de quo ante⁷. Hoc tamen omnes concedunt: aequiorem esse Moschum catholicis, quam Lutheranis. Qui etiam gravissime Terbatensibus⁸ hanc religionis immutationem exprobravit, iussitque ut omnium lutheranorum cadavera effossa concremarentur priusquam parrochiales ecclesias mysteriis inaugurari paterentur. Ad cathedralem vero omnes compulit, ut inviti etiam, ibi sacrum catholico ritu audire cogerentur. Haec mihi Joannes Schirmerus⁹ constanter retulit, penes quem fidem eius rei esse cupio.

40

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 13 grudnia 1558

Donosi, że otrzymał jego listy z załącznikami i pokazał je Puteowi, Lippomanowi i Wysockiemu, który został przyjęty przez papieża 2 XII. Wysłał załatwioną sprawę Wierzby. Przesyła swój list razem z listem Szedzińskiego. Herman osobno pisze o dochodach. Narzeka na niepewność w sprawie kardynalatu. Donosi, że papież nie chce przyjąć posła króla Filipa II i że kard. Alfons Carafa został regensem Kamery i ku obrazie kard. G. A. Sforzy. Podaje wieści o śmierci królowej angielskiej Marii i kard. Pole oraz o nabożeństwie za ces. Karola V.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 955—956. Na s. 956b adres (*Ubique fuerit Curia Imperatoris*), pieczęć i adnotacja Kromera: [*Redditae*] 8 *Januarii Augustae*].

S. Accepi perbreves literas quas Praga dedisti 18 Novembris. Sunt autem redditae mihi Nonis Decembris¹. Sed et illas accepi quas paulo ante dederas, una cum exemplo literarum et Cancellarii ad te, et tuarum ad Cancellarium. Quibus nudiusoctavus respondi². Communicavi autem et has, et quas aliquanto priores ad me scripseras, et cum Puteo et cum Bergomensi. Puteus cum legeret: sunt, inquit, prudenter et amanter scriptae. Bene consideravit omnia. — Abbati³ quoque sunt literae tuae utraeque redditae. Quarto Nonas Decembris⁴ auditus is fuit a Pontifice perbenigne. Videtur istius hic morae valde pertaesus, si modo quod sentit loquitur. — Quod autem diu te nullas meas accepisse scribis, hoc scias velim nullam a me diem Saturni praetermissum adhuc esse, quo non scripserim ad te. — Virszbae quoque causam tibi miseram expeditam⁵. Debatatque Schedinius⁶ meas literas suis adiunxisse. De pensione confici res non potuit, sicut e scheda Hermanni⁷ cognoscere potuisti.

⁵ Wilhelm von Fürstenberg, Wielki Mistrz Kawalerów Mieczowych, zob. nr 8.

⁶ Od Albrechta Brandenburskiego, księcia Prus.

⁷ Sprawę tę, bliżej nie znaną, omawiał Knobelsdorf prawdopodobnie w pierwszej, nie zachowanej części niniejszego listu.

⁸ Mieszkańcy Dorpatu.

⁹ Postać bliżej nie znana.

¹ 5 XII.

² Zob. nr 36.

³ Poseł królewski w Rzymie, Jan Wysocki, był opatem komendatariuszem klasztoru cystersów w Łądzie.

⁴ 2 XII.

⁵ Zob. nr 27.

⁶ Zob. nr 34.

⁷ Leonard Herman, prokurator biskupów polskich w Kurii Rzymskiej.

Sum hic nunc animo valde anxio. Totum Divinae Potestati me permitto. Suadet Bergomensis ut illum supplex precer, ut quicquid mihi consilii suggesserit, id sequar. Puteus curae sibi promittit ne quid fiat Rege non salutato [sic]. — Miserat huc nuncium Philippus Gubernatorem Mediolani⁸. Verum eum ad se venire Pontifex passus non est, quod et Mediolanensem Episcopum⁹ proscrisperit, et cursores quosdam Pontificis [956] male tractaverit. Negavit is haec a se facta. Purgandi sui sibi potestatem dari petivit. Non potuit impetrare. Dicitur decem hinc miliariibus abesse, regisque sui quid se porro facere velit informationem expectare. Bene vale. Roma, Idibus Decembris 1558.

Regens Camerae constitutus est Cardinalis Neapoli[tanus]¹⁰, quod Cardinali Sanctae Florae¹¹ parum gratum est. De morte Reginae Angliae¹² et Cardinalis Poli¹³ puto iam ad vos perlatum esse. Heri iusta sunt Imperatori Carolo in Capella persoluta.

^a—Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit ^a

^a— Własnoręcznie.

41

HOZJUSZ DO DANIELA MAUCHA

Rzym, 16 grudnia 1558

Donosi, że 9 XII otrzymał jego list z 8 XI z pochwałami jego *Confessio*. Prosi by przekazał mu to, co protestanci będą pisali przeciw niej i *Contra Brentium*. Zachęca do przeczytania także *De Expresso Dei Verbo* i *Dialogu*, niedawno wydanych w Dylindze. Oświadcza, że dla dobra Kościoła gotów jest znieść ataki wrogów, którzy piszą przeciw niemu paszkwile.

ORYG.: zaginął (znajdował się niegdyś w Wormacji).

DRUK: Centralblatt für Bibliothekenwesen. Heft 3: 1894 n. 125 (wyd. W. E. Roth).

PRZEDRUK: F. Hipler, Pastoralblatt für die Diözese Ermland. Bd 28: 1896 s. 54.

Accepimus literas tuas die IX Decembris, quas Wormatia VI Idus Novembris ad nos scripseras, ex quibus Confessionem nostram christianam isthic multum teri manibus cognovimus. Utinam autem cum aliquo fructu legatur, in qua scribenda non aliud nobis propositum fuit, quam ut vel eos, qui se privata libidine ab Ecclesia Dei praeciderunt, ad eam revocare, vel qui vacillant et quasi foras prospectare videntur, in officio retinere possemus. Perfertur autem ad nos Johannem Calvinum, Bulingerum etiam cotario scripto [eam] oppugnare statuuisse. Quam ob rem abs te postulamus, ut si quid sive contra illam, sive contra *Antibrentium nostrum*² scriptum et in vulgus editum fuerit, ad nos quam primum transmittendum cures. Edita sunt et alia opuscula nostra, Dillingae typis ex-

⁸ Don Consalvo Fernando de Cordova, gubernator Mediolanu od lipca 1558 r., poseł Filipa II, króla Hiszpanii. Zob. Cappelli s. 332.

⁹ Jan Aniol Medici, bp Mediolanu od 20 VII 1558, późniejszy papież Pius IV. Zob. HC III s. 240.

¹⁰ Kard. Alfons Carafa (1540—1565), od 19 IV 1557 r. abp Neapolu, nepot Pawła IV, mianowany regensem Kamery 28 XI 1558 r. Zob. Pastor VI s. 464, 474.

¹¹ Kard. Guido Ascanio Sforza (zm. 1564).

¹² Maria Tudor, zw. Katoliczką, zmarła 17 XI 1558 r.

¹³ Kard. Reginald Pole, abp Canterbury, zmarł 19 XI 1558 r. Zob. HC III s. 25.

¹ Daniel Mauch (1504—1567), w 1525 i 1530 r. sekretarz kard. L. Campeggio, legata papieskiego w Niemczech; od 1544 r. scholastyk kapituły wormackiej. Zob. LThK VII s. 185.

² Chodzi o *Verae, Christianae, Catholicaeque Doctrinae solida propugnatio*, wydaną kilka miesięcy wcześniej w Dylindze przez św. Piotra Kanizego (późniejsza nazwa *Confutatio prolegomenon Brentii*).

cosa, nimirum De Expresso Dei Verbo cum Dialogo de utraque specie³, quae si adhuc videre tibi non contigit, ea petere ex officina illa poteris. Fortasse nomen nostrum haeretici maledictis et conviciis, ut solent, insectabuntur, sed omnino decretum nobis est, veritatis et sanae doctrinae tuendae causa, perferre alacriter omnia. Allatus quoque fuit ad nos libellus contra nos in lucem editus sub hoc titulo: Responsio ad calumnias Hosii etc., ex quo coniecturam capere nobis licet, non esse quieturos haereticos, postquam scripta nostra typis sunt excusa, quominus in nomen nostrum saeviant⁴. Verum feceris nobis pergratum, si absque mora ad nos miseris, si quid contra nos in lucem isthic prodierit. Dabimus autem operam, ut pecunia quam exposueris, vel hinc ad te transmittatur, vel hic, si cui volueris, numeretur. De nostra vero erga te benevolentia omnia tibi pollicere licebit. Non fallemus opinionem tuam. Vale. Romae, die XVI Decembris Anno [Domini] MDLVIII.

Uti frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

³ Roth: *serviant*; Hipler: *irrant*.

42

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 17 grudnia 1558

Skarży się na opóźnienie listów przekazanych przez Z. Herbersteina i agentów Foglioli, oraz nie częste kursowanie poczty cesarskiej. Donosi, że papież utworzył kilka nowych urzędów kurialnych, lecz nie obsadza wakujących biskupstw. On sam nie opuszcza domu. Przeraziła go fałszywa wieść o śmierci ces. Ferdynanda. Obawa rozruchów w Anglii po śmierci królowej Marii była powodem odłożenia kreacji nowych kardynałów. Przesyła ocenę uwag Kromera do swej pracy i dziękuje mu za nie.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1185—1186. Na s. 1186 adres, pieczęć i adnotacja Kromera: 23 Februarii Cracovia allatae.

S. Tuas ego literas, quarum facis mentionem, accepi. Quod meae tibi vicissim non redduntur, miror et fero permolestē. Dedi binas aut ternas, quemadmodum ipse volebas, ad D-num Sigismundum¹. An is Viennae non sit, aut in iis ad te transmittendis parum diligens sit, divinare non possum. Fortassis eum Vienna pestis abegit. Vellem indicares qua ratione rectius ad te literae perferri possent. Per Caesaris cursum proculdubio, sed is minus frequens est. Ego nihilo minus has ad Figliolos² dedi, qui mihi tuas 22 mensis praeteriti datas³ transmiserunt. Hoc te scire volo, posteaquam in Urbem veni nullum diem Saturni, praeter eum qui proxime praeteriit, me praetermisisse, quo non literas ad te darem. Proximo vero die Martis superiore per Caesaris cursum ad te scripsi⁴.

Novarum hic rerum nihil est. Pontifex frequentia nunc cogit concistoria, novos magistratus creat: Regentem Camerae, perpetuum Urbis Vicarium, Generalem Inquisitionis. Et creaturus etiam alios dicitur, non magna quorundam laetitia. Vacantes ecclesiae nullae proponuntur, cum

³ *De expresso Dei Verbo i Dialogus de eo num calicem laicis, et uxores sacerdotibus permitti, ac divina officia vulgari lingua peragi fas sit*, zostały wydane w Dylinie w 1558 przez Sebald Mayera staraniem kard. O. Truchsess.

¹ Herberstein, zob. nr 37.

² Foglioli, rodzina kupców i bankierów weneckich, agenci Zygmunta Augusta w Wenecji.

³ List zaginiony.

⁴ Zob. nr 39.

tamen vacent multae. Ego data opera per has aliquot hebdomadas abstiniui a Palatio, ac domi fere me continui. Causam divinare potes⁵. Cum tamen Caesari Carolo iusta fierent in Capella praesens adfui. — Sparsus autem hic fuit rumor per quendam Gallum de Ferdinandi quoque Caesaris morte; qui vehementer me perturbaverat. Sed postea falsum esse comperimus. — De duabus Imperatoris sororibus⁶, de Regina Angliae, de Cardinali Polo⁷ iam ad vos procul dubio perlatum est. Novi motus in Anglia metuuntur religionis, [1186] ergo creatio Cardinalium in aliud longius tempus est reiecta. — Quae annotasti de his e scheda cognosces Valentini mei manu scripta⁸. Multum autem amo te, qui tam non gravatim tantum laboris mea causa suscipias. Bene vale. Roma, 16 Calendas Januarii 1558.

Tuus

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

43

JAN PRZEREMBSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 19 grudnia 1558

Radzi zwlekać z przyjęciem kardynalatu *quoad Comitiorum exitum videbimus* (sejm piotrkowski zaczął się 5 XII 1558 r., a zakończył 2 II 1559) obiecując w międzyczasie przekonać chorującego w tej chwili króla *quantum ex eo et dignitatis Regno et Regi commodi esset accessurum*.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 438. Jest to tylko fragment listu, załączony do listu do Kromera z ok. 22 I 1559 (nr 49).

44

STANISŁAW KARNKOWSKI DO HOZJUSZA

Piotrków, 20 grudnia 1558

Donosi o pogłoskach krążących w Polsce, że Hozjusz zamierza pozostać w Rzymie na stałe i przyjąć godność kardynalską. Nie aprobuje tych decyzji, uważając je za szkodliwe dla Kraju i Kościoła. Daje przykład właściwej postawy J. Groppera i odradza traktować ewentualny nakaz przyjęcia godności w sposób jak to uczynił pewien biskup wenecki.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 435—437 (załączona do listu do Kromera z ok. 22 I 1559, nr 49).

Ex literis D-ni Karnkowski, scriptis Petricoviae 20 Decembris 1558.

Tametsi multa sunt, quae nos in eo genere sollicitos teneant, habetur⁹ imprimis illud, quod a nonnullis hic rumor de Paternitate V-ra R-ma spargi ceptus est, quasi pertesa iam nostrorum malorum, desperans de statu cum Reipublicae, tum Ecclesiae Dei, ad nos redire nolit, sed Romae vivere et mori constituerit. Deinde quod galerum amplecti maluerit,

⁵ Chodziło o ewentualną nominację kardynalską.

⁶ Mowa o zgonach siostr ces. Ferdynanda I: Eleonory, królowej Francji, zm. 17 II 1558, i Marii, byłej królowej Czech i Węgier, zm. 18 X 1558 r. Zob. Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 48.

⁷ Zob. nr 39.

⁸ Uwagi te, pisane ręką sekretarza Hozjusza Walentego Kuczborskiego, znajdują się w Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1077, błędnie załączone do listu Hozjusza z 7 I 1559 (nr 46); dotyczą proponowanych przez Kromera poprawek do nowej edycji *Confessio*.

⁹ List jest pisany z sejmu, który rozpoczął się w Piotrkowie 5 XII 1558, a zakończył 8 II 1559. Zob. Konopezyński: *Chronologia sejmów* s. 139.

eumque accipiendum sibi esse omnino constituerit. Quae duae res me plurimum sollicitum habent^p, ita ut ne ad momentum horae mens mea quiescere possit. Ut enim praeteream ea mala, quae me consequuntur ex sola absentia Paternitatis V-rae R-mae, privatus enim sum dulci et iucundissimo conspectu Paternitatis V-rae R-mae consuetudineque, quae mihi vita ipsa charior et iucundior erat, sed et illud vehementer me commovet, quod ita de rebus statuque Patriae et Ecclesiae desperavit, ut ex ea potius discedendum, et non magis in ea necessitate eam iuvandam sibi in animum induxerit, cum Patria non minus Paternitati V-rae R-mae charior esse debeat, tam cum eam florentem videret^e, quam nunc cum tot difficultatibus implicata sit. Duri profecto animi est patriam non desiderare. Durioris eam conspectu suo privare. Durissimi nulla iusta habita causa eam in difficultatibus positam relinquere.

Ad haec accessit, quod cum Deus Optimus Paternitati V-rae R-mae gregem suum pascendum et custodiendum sibi reliquerit, non video qua conscientia id Paternitas V-ra R-ma facere possit, ut grege suo neglecto, eum lupis laniandum et discerpendum reliquerit. Itaque, ut multi inventi erant, qui consilium Paternitatis V-rae R-mae discessus ex Polonia non probabant, ita multo plures, ne dicam omnes, esse facturos scio, qui dum resciscent Paternitatem V-ram R-mam eo consilio a nobis discessisse, ut ad nos redeundi in Patriam Ecclesiamque suam voluntatem non habeat, qui hoc, inquam, factum Paternitatis V-mae R-mae summe improbaturi sunt. Qui enim dolor maior accidere potest omnibus piis viris quam cum Paternitatem V-ram R-mam, Episcopum antesignanum et assertorem catholicae fidei contra omnes scismaticos, sectarios et haereticos, viderent a Patria et ab Ecclesia exulare? Quod maius gaudium, quae maior consolatio omnibus haereticis [436] esse potest, quam haec dum audient Paternitatem V-ram R-mam, quae iis semper gravis erat, abesse et discessu suo quasi ultro victoriam eis concessisse? Quid? An non frangentur animi multorum piorum? An non erigentur animi haereticorum? Itaque si nos Paternitati V-rae R-mae addictos, si omnes pios, si denique Patriam suam magno merore et luctu liberare vult, procul ab huiusmodi consilio sit, si quid forte huiusmodi in animo ipsius haesit. Tametsi ego his sermonibus, qui sparguntur, fidem non adhibeo; quin immo, magis credo ab iis excitari, qui nunc adversantur Ecclesiae, ut hac ratione audacius in nos saeviant, dum eum, quem metuebant, e Patria, cogitatione et vano rumore eliminaverint.

Porro non minus mali est in galero, si eum Paternitas V-ra R-ma acceptaverit, quemadmodum hic rumor in dies increbrescit, de quo ego non scribam, nisi illa repetam quae prioribus literis scripsi. Credat mihi Paternitas V-ra R-ma, quod scripta Paternitatis V-rae R-mae, quae nunc per totum orbem cum summa approbatione hominum leguntur, nunquam eam vim, fidem, pondus, gratiam et auctoritatem habitura sunt, quantum nunc habent. Quibus quidem scriptis cum Ecclesiam ipsam et nomen tuum illustrasti, non committet, quantum ego existimo, Paternitas V-ra R-ma, ut eis cardinalicio habitu auctoritatem, pondus et gratiam adimi, et eis fidem detrahi [sinat]. Scit Paternitas V-ra R-ma quae sint nunc tempora, qui mores. Maior haec longe laus erit si eum oblatum Paternitas V-ra R-ma recusabit, quam si acceptaverit. Itaque si Paternitas V-ra R-ma et existimationi suae et Ecclesiae, cuius utilitas praecipua esse debet, optime consultum vult, a galero abstinendum sibi putet. Non quod eam eo genere ornamentis, qui amplissimus est, inferiorem ei existimem, sed si

honor querendus est, hic erit sum[m]us his temporibus periculosissimis oblato galero abstinuisse. Quantam laudem Gropperus, vir ille sum[m]us, ex eo consecutus sit, qui eum honorem non modo acceptare noluit, sed constanter etiam cum summo animi robore aurum et cardinalicium [437] vestitum sibi missum contempserit, clarius sibi esse ducens ille praestans et egregius vir (dignus qui cum summis illis veteris et primitivae Ecclesiae viris comparetur) ab eo genere ornamenti abstinere, quam a tot annis apud omnes collectam existimationem inusitato genere vestimenti in discrimen adducere¹.

Idem ut Paternitas V-ra R-ma faciat moneo, precor, et per Deum oro ac detestor. Sed metuo, ne dum Paternitatem V-ram R-mam dehortor, latere, quod est in proverbio, lavem. Nam tum cum Paternitas V-ra R-ma ad tredecimum Calendas Decembris ad me scripsit², videbatur in eadem mecum sententia perstare, ac a galero omnino abhorrere. Caeterum ex aliis literis, quas sexto Calendas Decembris ad me scripsit³, cognovi iam omnino ipsius animum labari et omnia⁴ virtuti sanctae obedientiae concedere velle. Mirabar unde esset tam subita mutatio, mirabar vim tantam virtutis sanctae obedientiae. Liceat hic mihi liberius cum Paternitate V-ra R-ma loqui: valde metuo, ut ne hanc virtutem sanctae obedientiae nostrae cupiditati praetexamus, ut sit quasi operculum illius quod intus latet, quo id quod honeste peti non possit, honesto vocabulo exprimi possit.

Idem accidisse audio cuidam Veneto, cuius nunc nomen non succurrit, qui cum a Pontifice accersitus esset, ut eum honore cardinalicio decoraret, cumque nullis rationibus ab eo adduci^o posset, ut eum acceptaret, postremo Pontifex virtute sanctae obedientiae ei comminatus est. Quo audito bonus ille Episcopus protulisse dicitur haec verba: questa é altera cossa. Itaque galerum post gravem huiusmodi comminationem accepit. Sic ille plus loci ambitioni suae, hoc est virtuti scilicet obedientiae dedit, quam aliis persuasionibus⁴. Ridicula plane mihi visa est haec persuasio R-mi D-ni Archiepiscopi Iadriensis⁵. Efficax tamen est in his qui ambiunt, quod ego de Paternitate V-ra R-ma nunquam facile crediderim. Sed de galero iam plus satis. Neque enim metuo, ne quid Paternitas V-ra R-ma imprudenter faciat, si se ipsam in consilium adhibuerit.

¹ Tekst: *habeantque*.

² Tekst: *habeant*.

³ *videres*.

⁴ Tekst: *iam atquantulum qui uno*.

⁵ W tekście następuje: *non*.

45

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 31 grudnia 1558

Donosi, że otrzymał jego list z 22 XI; swoje do niego adresował do Z. Herbersteina. Przekazuje wiadomość, że A. Czema został mianowany posłem polskim na sejm w Augsburgu, i że zostanie tam wysłany także nuncjusz papieski. Skarży się na brak listów z dworu królewskiego.

¹ Aluzja do zdecydowanej odmowy znanego teologa Jana Groppera (zm. 1559) przyjęcia godności kardynalskiej, którą chciał go obdarzyć Paweł IV w 1555 r. Zob. LThK IV s. 710.

² Zob. nr 31.

³ Zob. nr 33.

⁴ Może tu chodzić o kard. Alvise Corner, mianowanego w 1551 r., lub kard. Antoniego Trivulzio, mianowanego w 1557 r. Innych Wenecjan w latach 50-tych XVI w. w kolegium kardynalskim nie było. Zob. HC III s. 31—36.

⁵ Odwołuje się do wzmiankowanych w nr 33 perswazji abpa Calinieo.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 5, Na s. 6 adres (*Augustae Vindelicorum, aut ubi fuerit Caesarea Mastas*), pieczęć i adnotacja Kromera: [*Redditae*] 14 Januarii Augustae.

S. Quas a¹ te novissime literas accepi, scriptae fuerunt 22 Novembris¹. Posteriores nullas vidi. Nec ubi locorum sis exploratum satis habeo. Ego vero nullam ad te scribendi occasionem praetermisi, praeterquam nudius octavus. Inscripteram autem D-no Sigismundo ab Erberstein binas literas, iuxta praescriptum tuum². An eas ad te miserit scire cuperem. Dicitur hic ad nescio quem scriptum esse quod Palatinus Marienburgensis ad Imperii Comitum Nuncius mittitur³, quem tibi gratum fore collegam existimo. Mihi quidem ex aula nemo scribit. Quinque totis hebdomadis nullas inde literas accepi. Nunc nolo, nec audeo plura, quandoquidem utrum hae meae literae perventurae sint in manus tuas nonnihil dubito. — Narra- vit hodie mihi Terracinensis Episcopus⁴ intra paucos dies missum hinc iri Nuncium ad Imperii Comitum. Quid futurum sit, si Deus volet, videbi- mus. Bene vale. Detque tibi Deus felix anni huius exordium, exitum vero feliciorum. Roma, pridie Calendas Januarias 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis
subscripsit

¹ Autograf: ad.

46

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 7 stycznia 1559

Donosi, że otrzymał jego list z 9 XII. Żali się na nieregularność poczty. Prze- stał chodzić na Watykan w związku z pogłoskami o kardynalacie. Życzy Kromerowi zdrowia. Nie zajmuje się sprawami Bari odkąd przybył do Rzymu Wysocki. Prze- rembski nie pisze. Sprawa Wierzby załatwiona. Mentovato pisał 6 XII. Sprawa pro- mocji kardynalskiej odłożona z powodu postawienia Groppera przed inkwizycją. Otrzymał propozycję drukowania *Confessio* w Kolonii i Wiedniu. Pragnie by Kromer omówił z kard. Truchsessem możliwość jej przekładu na polski. Cierpi na nie- dostatek, lecz nie chce prosić o pomoc kard. C. Carafy, którego nie lubi. Referuje rozmowę z Martinengo w sprawie pomocy materialnej od kardynałów. Donosi, że nepoci Pawła IV odsunęli wszystkich od papieża. Wszyscy chwalą jego pisma, uwa- żając że nie może go spotkać los Groppera. Błąd chce drukować *De expresso Dei Verbo*. Magister Pałacu Apostolskiego wyraża na to zgodę, lecz proponuje poprawki. Wydał już ponad 6 tys. florenów. Radzi Kromerowi i jego bratu przyjąć oferowane im beneficja. Wysocki chce wracać do Polski. Przekazał papieżowi przez Lippo- mana opinię Kromera w sprawie godności cesarskiej Ferdynanda Habsburga. Jego własna nie została doręczona Pawłowi IV. Krytykuje zwlekanie papieża z wysła- niem nuncjuszów. Podaje co zarzuca się pismom Groppera, którego odwiedził. Kard. Vitelli darował mu artykuły żywnościowe. Pośredniczy i prosi o pośrednic- two w doręczaniu korespondencji.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1067—1074. Na s. 1074 adres (*Augustae Vin- delicorum, aut ubi fuerit*), pieczęć i adnotacja Kromera: [*Redditae*] 25 Januarii. Na s. 1075—1076 oryginał listu Hozjusza do Puteo (zob. nr 37). Na s. 1077 addenda do *Confessio* ręki Kucz- borskiego.

Salutem et felix anni huius auspiciam. Accepi tuas literas quinto Idus Decembris datas¹, quanto longiores, tanto mihi gratiores. Quod de pro-

¹ Nie zachowany.

² Zob. nry 36, 42.

³ Akacy Czema (Zehmen), zm. 1565, wojewoda malborski od 1546, jeden z aktyw- niejszych w dyplomacji polskiej dostojników pruskich. Jego poselstwo na sejm Rze- szy w Augsburgu w sprawach inflanckich usiłowano później poszerzyć o kilka in- nych osób (zob. nry 51, 53). Ostatecznie do Augsburga pojechał tylko Kromer.

⁴ Oktawian Rovere (zm. 1562), bp Terraciny od 1545. Zob. HC III s. 310.

⁵ List z 9 XII 1558 r., nie zachowany.

fectione mea nihil tibi scripserim, ne mireris. Plus enim quam duos menses convenire mihi Pontificem non licuit. Ac ne optavi qui[dem]^a congressum ex quo tempore venit huc Orator². Quin et palatium frequentare desii, posteaquam isti, quos nosti, rumores de me sparsi sunt. Praecipue cum tempus quo futurum aliquid putabatur instaret. — Tuas autem epistolas omnes mihi redditas esse suspicor. In meis tibi reddendis non par fides adhiberi videtur. Nam praeterquam eum qui praecessit, Natalem Christi, nullam Sabbati diem praetermisi, quo non aliquid literarum ad te darem. Quemadmodum autem excusent Figlioli³, ex eorum epistola, quam praesentibus adiunxi, cognosces. — Parum te prospera fuisse valetudine doleo, sed melius iam esse spero. Opto quidem certe.

De Barnesi negotio, posteaquam Nuncius huc venit⁴, sollicitus esse desii. Nihil hinc esse periculi, certum est. Nam quod datur, non accipitur; quod petitur, nunquam dabitur. — Procancellarius, ex quo tempore factus est certior confectum esse negocium ex animi sui sententia⁵, scribere desiit iam totis fere duobus mensibus. Neque tibi qua de re scripsisti, responsurum aliquid puto. — Virszbae negocium confectum ad te misi⁶. Non esse tibi redditas literas miror. — Nuncius Apostolicus octavo Idus Decembris Petricovia scripsit ad me⁷. Praeterea mortalium nemo. — De titulo⁸ quod scribis, unde tibi venerit in mentem, satis mirari nequeo; cum quis fuerit animus hac in parte meus, ignorare non potueris. Dilata res est. Ego vero non solum differri, verum et [1068] auferri facile patiar. Dilationis causam esse dicebant alii renitentiam meam. Sic enim illi loquuntur. Sed postea compertum est Gropperum in causa magis fuisse. Qui ^a-quem[ad]modum [hic]^a traductus per hominum ora fuerit, puto te non ignorare. Factum autem id est auctore Delphino, quem nosti⁹. Quamvis autem non potuerit mihi non dolere quod ita Gropperus tractaretur, vir si quisquam alius de Ecclesia Dei bene meritus, non mediocrem tamen ex eo laetitiam capiebam, quod hanc esse factam dilationem videbam. Dicitur autem illi Pontifex bene nihilo minus affectus esse, nec de sententia sua mutare velle quicquam.

De Confessione miror te certi nihil habere num excudatur. Caeterum scriptum est ad me Lovanio, quod qui Coloniae typis mandavit Antybrentium, Confessionem quoque sibi mitti petat, quod eam excudere cogitat¹⁰. Quamobrem, si nondum orsus est Viennensis typographus¹¹, da operam ut ad te liber mittatur Augustam. Ibi facile poterit iniri per te ratio, quaemadmodum Coloniae liber excudi queat, communicato cum Car-

² Jan Wysocki.

³ Zob. nr 42.

⁴ Mowa o Wysockim.

⁵ Podkanclerzy Jan Przerembski został zatwierdzony na koadiutora abpa gnieźnieńskiego Mikołaja Dzierzgowskiego brewem z 22 XI 1558 r. Zob. Korytkowski: *Arcybiskupi III* s. 238.

⁶ Zob. nry 27 i 40.

⁷ Camillo Mentovato (zob. nr 30). List z 6 XII 1558 r. zaginął.

⁸ Kardynałat.

⁹ Kard. Jan Gropper (zob. nr 44), na skutek intrygi byłego nuncjusza w Wiedniu Zachariasza Delfino, został w końcu grudnia 1558 r. postawiony przed inkwizycją jako heretyk. W styczniu 1559 r. został jednak rehabilitowany. Zob. Pastor VI s. 451.

¹⁰ Mowa o drukarzu kolońskim Maternie Cholinie, który wydał w 1558 r. dzieło Hozjusza Verae, *christianae catholicaeque doctrinae solida propugnatio* (zob. HE II s. 1037—1039). Wspomniany list łowański nie zachował się. Jego autorem był niewątpliwie profesor tamtejszego uniwersytetu Ruard Tapper. Zob. nr 52 (por. nr 38).

¹¹ Drukacz Michał Zimmermann przygotowywał wówczas pierwsze wiedeńskie wydanie *Confessio*. Przygotowywał je do druku A. Brus (zob. nr 49, 50). Ukazało się dopiero na początku 1560 r.

dinali Augustano¹² et cum Coloniensi et Salisburgensi Archiepiscopis¹³ consilio. De Viennensi vero Episcopo¹⁴ scripserat mihi Staphylus¹⁵, quod ipse quoque vellet operis corrigendi laborem suscipere. Cui scripsi. Simul misi quaedam quae adscribi ad exemplar cupiebam¹⁶. Quae vero per te notata sunt, ad ea binis meis literis respondi¹⁷. Quae si redditae tibi non sunt, reddentur tamen aliquando spero. Ad ea vero quae nunc misisti, vix hoc tempore respondere potero. Quaeso curae tibi sit si nondum typographus orsus est, ut Augustam liber Confessionis mittatur. Nam hic a multis [1069] vehementer expetitur.

Quod scribis dici de me quod sumptuose vivam, velim nolim cogor esse iam restrictior. Sum enim vehementer exhaustus. Ac metuo ne mihi eveniat illud: sera in fundo parsimonia. Quod scribitur me negligi a Pontifice et a Cardinalibus, unde id colligant nescio. Si inde quod nihil mihi supeditatur a Pontifice, nec invitor a Cardinalibus, verum est. Dixit mihi Bergomensis¹⁸, quod cum advenissem huc mandaverat Pontifex ei, qui rerum nunc potitur¹⁹, ut is mihi humanitatem omnem exhiberet, ac omnia quibus opus haberem suppedicaret. Verum ne tantillum quidem ab eo missum est. Expectabat fortasse dum peterem. Sed ab eo quantum abhorreat natura mea, non ignoras. Nihil is habet cum studiis nostris commune. Quum alienior ab illis esse videtur. Vult ab omnibus coli. Sed ego nunquam hominem adeo. Ter tantum eum, et id quidem obiter, visi: bis cum Bergomensi, cum Abbate nostro²⁰ semel. Sed cum eo nisi primo congressu locutus non sum. Neque enim intelligor, aut intelligo.

Fuit apud me nuper Martinengus²¹. Inter alia quesivit ex me num supeditaverit aliquid mihi Pontifex. Respondi: neque Pontifex, neque mortaliū quisquam vel tantillum aliquid, exceptis Cardinali Puteo et Episcopo Bergomensi. Miratus est. Sed neque Cardinalium quisquam convivio me excepit, praeter Puteum bis et Tranensem²² semel. A quo fui invitatus etiam die Sancti Stephani²³, sed me excusavi, ac non invitatum venturum esse promisi. Quod faciam fortasse die Lunae. Ego non visi fere quenquam Cardinalium, praeter Puteum. [1070] Nihil mirum est si me non invitat quisquam. Sed si inde colligunt hoc quod non vocor ad Pontificem, verum est et hoc quod totis decem hebdomadis ad eum vocatus non sum. Verum id etiam cum Principum Oratoribus mihi commune est, quorum alii se per semestre spacium frustra petiisse queruntur, ut audirentur. Qui nunc hic summa cum potestate versantur, non patiuntur ut Pontificem quisquam adeat. Omnia per se volunt agi. Quod omnibus gratum non est. Sed quid faciamus. Ferendum est.

Ego morem meum veterem retineo. Ab aulicis omnibus officiis absti-

¹² Otto Truchsess.

¹³ Abp Kolonii, Antoni von Schauenburg, zmarł 18 VI 1558 r. Hozjusz' ma prawdopodobnie na myśli nie zatwierdzonego jeszcze elekta kapituły Jana Gebharda. Zob. nr 51. Arcybiskupem Salzburga był wtedy Michał von Kuenburg (zm. 1560). Zob. HC III s. 172 i 291.

¹⁴ Antoni Brus. Zob. nry 32, 49, 50.

¹⁵ Jan Staphylus. Zob. nr 11.

¹⁶ List nie zachowany.

¹⁷ Zob. nr 42.

¹⁸ Lippomano.

¹⁹ Mowa o kardynale nepocie Karolu Carafa (zm. 1561).

²⁰ Wysocki.

²¹ Girolamo Martinengo (zm. 1569), były nuncjusz w Polsce w 1548 r. Zob. W o j t y s k a: *Papiestwo-Polska* I s. 54—60.

²² Kard. Bernardyn Scotti.

²³ 26 XII.

neo. Ex quo tempore venit huc Abbas a Pontifice nunquam audientiam petivi, neque petere statui. Comitiorum exitum expecto²⁴. E re nata consilium capiam. Etiam Bergomensis exclusus iam est a familiaritate. Totis quatuor mensibus negat sibi licuisse cum Pontifice semotis arbitris colloqui. Legi autem illi quae scripsisti hac de re. Respondit: ne credas negligi te; magna est et Pontificis et Cardinalium de te opinio. Crede mihi quod te suspiciunt omnes. Hoc mihi narravit etiam alius quidam vir doctus et qui multum versatur inter Cardinales. Cum ex eo quererem, num et in mea scripta inquirerentur sicut in Gropperi, diu ne mihi sit expectandum cum et ipse vocer in suspicionem haereseos magno haereticorum omnium applausu, respondit: alia est, inquit, de te, alia de Groppero opinio; in tua scripta ne audent quidem inquirere, quin ea suspiciunt tanquam alicuius ex priscis orthodoxis [Patribus] scripta, quos imitari videris. Idem dixit Puteus, non mihi modo, verum et Jacobo Czimmermanno²⁵. Sed ego sum ineptus quando hoc ad te scribo. [1071] Non possum autem quin et hoc addem, ne solus tu sis in scribendo copiosus.

Venit ad me typographus quidam²⁶. Attulit libellum meum De expresso Dei Verbo. Quaesivit, quandoquidem hoc opus a multis commendaretur, num sibi typis illud excudere liceret. Per me licet, inquam. Tu, inquit, author esse diceris? Sum, inquam. Cura igitur ut habeam facultatem a Magistro Palatii²⁷. Tum ego remisi illum ad Agentem Cardinalis Augustani, ut ille curaret, quandoquidem ei mandatum fuerat ab hero suo, daret operam, ut hic libellus typis mandaretur. Fecit Agens. Legit Magister Palatii, sicut mihi dixit Agens, magna cum admiratione. Sed ne videretur officio suo parum naviter functus esse, notavit quaedam tamen. Ac venit ad me. Concilium Basiliense negavit concilium, sed conciliabulum appellari debere. Proinde faciendam esse significationem aliquam, quod non sit in omnibus receptum. Feci his verbis, quod hac quidem in parte acceptum et approbatum esse constat. Prosecutus est: scribere me, quod lex iudicaverit quae petebantur, ad concilium oecumenicum, aut saltem ad Sanctae Sedis Apostolicae iudicium esse referenda. Verbo saltem detractum videri nonnihil auctoritati Sedis [Apostolicae], quasi minor sit eius auctoritas, quam concilii. Dixi: mihi nunquam hoc in mentem venisse, sed cum difficulter congregetur concilium, quasi magis id facile sit expeditumque, ad Sedem ut referretur. Sed ne qua tamen ansa daretur, sublaturum me dixi saltem illud.

Progressus est ulterius: non procul a fine H4 scribere me de charitate, quod haec est quae complectitur unitatem, [1072] haec est quae nos omnes unum corpus facit. Videris, inquit, [eos] excludere a Christi Corpore, qui non habent charitatem. Nihil minus, inquam, cogitabam cum haec scriberem, quam scribens contra Brentium, et in Confessione nostra contrarium docui. Interea produxi locum ex Augustino, ubi multo durius scribit his verbis: Non puto quenquam ita desipere, ut credat ad Ecclesiae pertinere unitatem eum, qui non habet charitatem²⁸. Loquitur autem

²⁴ Sejm w Piotrkowie zakończył się dopiero 8 II 1559 r. Zob. Konopczyński: *Chronologia sejmów* s. 139.

²⁵ Jakub Zimmermann (lub Timmermann), kanonik warmiński i szambelan pański, przebywał wtedy w Rzymie. Zob. HE II s. 955.

²⁶ Antoni Blado (1490—1567), znany drukarz rzymski?

²⁷ Magister Sw. Palacu Apostolskiego posiadał jurysdykcję nad drukowaniem i rozprowadzaniem wszelkiego rodzaju druków na terenie Rzymu. Od 1558 do 1565 r. był nim Daniel Bianchi z Cremy OP. Zob. Moroni XLI s. 214.

²⁸ *Liber primus contra Cresconium*, rozdz. 29 (Migne PL, XLIII kol. 464). Tekst ten wprowadził Hozjusz w późniejsze wydania *De expresso Dei Verbo*. Zob. HO I s. 642.

ibi non de charitate qua iusti sumus et boni, sed de charitate unitatis. Declara ergo, inquit, qualem hic intelligas charitatem. Quod me facturum esse recepi. Paulo post autem reperi, quae verba reprehendebat esse Ambrosii, non me[a], cum explicat illa verba ad Colo[senses] 3: charitatem, quae est vinculum perfectionis²⁹. Quae illi exhiberi curavi. Ad extremum in calce, ubi fit mentio de Ecclesia, voluit ut adderem eam esse Ecclesiam veram, quae Romanum Pontificem [...]. Dixi factum esse hoc a me alibi, sed hic quoque repetiturum, quando ita vellet. Sic ille mecum egit, quamquam summa certe modestia, multa prius honorifice locutus de scripto meo. Verum de his satis.

Quod scribis de ratione victus instituenda, necessario facere cogar. Iam enim ad fundum prope venimus. Exposui plus quam sex milia florenorum, per mensem Septembrem ducatos mille. Deinceps nulla fuit hebdomada, qua non abirent centum hungarici. Interea tamen in victum plures viginti non expendo, excepto vino et lignis et equorum pabulo. — Quod scribis Comititia non iri peracta sine te, fortasse nec sine me. Sed ferenda sunt omnia fortiter.

Quid autem de decanatu status³⁰, nemo melius quam ipse tibi consilium dare potes. Praecipue si de utili tantum cogitandum [1073] est. Quid sit utilius, ego qui[d] scire possum? In quanta nomen tuum versetur invidia, non ignoro. Si quid ad illam declinandam, et ad istas turbas fugiendas facere putares, si decano proximum locum obtineres, non dissuaderem. Nisi hoc quoque non parum fore difficultatis video. Deo causam tuam ut committas censeo. Si quid oblatum erit, ne respuas, certus modo sis de voluntate regia, remque perfectam iri. Repulasam enim ferre tibi, cuius nomen in Orbe Christiano multis nominibus clarum est, cum primis ignominiosum foret. Quamobrem illud imprimis considera, quae sit rei perficiendae spes. Invidiam dies mitigabit. Si Rex ipse Cracoviae praesens adesset cum Procancellario, maior esset spes te potiturum. Fratrem tuum habere meliussculo gaudeo. Ne mihi quidem placet, ut accipiat quod offertur a senatu³¹. Tuis eum incedere vestigiis malletm.

Abbas videtur moleste ferre quod hic detinetur a te. Cupere se dicit in Patriam primo quoque tempore redire. — Colloquium tuum cum Caesare legit Cardinalis Puteus, legit et Bergomensis. Uterque fuit author ut exhiberem Pontifici. Sed ego sum aliquandiu cunctatus. Hodie tandem ad Bergomensem misi descriptum locum, omissis scripturis quas adfers, ut ille, si sibi videretur, exhibendum curaret. Quod se facturum recepit. Quae vero tu scribis, eadem ego quoque egi cum Pontifice liberius, quam facile quisquam crederet. Visus est probare meum consilium. Verum ex eo tempore vocari ad consilium desii. Quin et quod scribere iussus eram³², ubi pari sum usus libertate, non est a me repetitum.

[1074] Meminiscere quae mecum de statu rerum hic egeris Viennae.

²⁹ Migne PL, XVII kol. 437. Faktycznie tekst ten pozostał nienaruszony we wszystkich późniejszych wydaniach *De expresso*. Zob. HO I s. 642.

³⁰ Kromer ubiegał się wówczas o dekanat w kapitule krakowskiej, wakujący po Janie Przerembskim, zob. nr 54.

³¹ Mikołaj Kromer, najmłodszy brat Marcina, ukończył w 1558 r. studia we Włoszech. Prawdopodobnie rada miejska Krakowa proponowała mu wówczas jakiś urząd miejski. Nie przyjął go, gdyż zgodnie z życzeniem Hozjusza, wybrał karierę kościelną. Został sekretarzem abpa praskiego Brusa i kanonikiem wrocławskim. Zob. PSB XV s. 320.

³² Chodzi o opinię w sprawie uznania godności cesarskiej Ferdynanda Habsburga. Hozjusz podał ją na piśmie (zob. nr 26).

Quotquot audio loquentes ea de re displicere cunctis video. Habent hoc in ore multi: dici in Evangelio: compelle intrare; dici hic: compelle exire. Servet nos Deus. Agitur, ut audio, nunc de mittendo isthuc ad vos nuncio. Feliciter ut eveniat Deum precor. Mira est cunctatio. Sed longior esse nolo. Si quid isthic ostenderis contra me scriptum, ut perferatur ad me cura quaeso.

Verum ne parum videar longitudini tuarum literarum respondere, nonnihil adhuc addam de Groppero. Cupis enim nosse procul dubio quid in scriptis eius reprehendatur. Potissima sunt haec: quod iustitiam Christi nobis imputari dixerit ad iustitiam, quod novationem quandam respicit, quod de certitudine gratiae non diversum sentiat a novatoribus, quod in Concilio Hierosolymitano Jacobum praesidisse scripserit. Conscripsit is Apologiam, cuius partem nudiustertius mihi legit. Est animo valde perturbato. Non parum ei consolationis attulit adventus ad se meus, quem vehementer optare visus est. Venisset ipse lubens ad me, sed ex quo tempore venit in Urbem, nunquam ei licuit ex Palatio prodire foras. Nec hoc te ignorare volo, quod hodie misit mihi cum haec scriberem Cardinalis Vitellotius³³ dorcam et apri silvestris quartam partem. Bene vale. Roma, septimo Idus Januarii 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

Die proximo Martis, Deo bene iuvante, plura tibi scribam. Abbas, nisi me fallit memoria, suas literas ad me miserat. Quo magis miror illius tibi redditas esse, meas non. De Virszbae quoque literis quid factum sit nescio. Quaeso te literas meas ad Mersburgensem³⁴ perferendas cura.

*. *— Zalane atramentem.

47

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 10 stycznia 1559

Przesłał mu list z 7 I przez Grzebskiego. Dziękuje za poprawki do *Confessio* i prosi o przekazanie swoich do Wiednia. Jeśli dzieła nie zaczęto tam jeszcze drukować niech je prześle do Kolonii. W Rzymie drukarze użalają się na indeks. *De expresso Dei Verbo* drukuje się w Rzymie. Będzie tłumaczone na włoski i niemiecki. Spotkał się z kard. Scotti i W. Sirletem.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 841. Na s. 842—843 załączone poprawki do *Confessio* ręki Kuezborskiego. Na s. 844 adres (*Augustae vel ubi Caesarea M-tas fuerit. Cit.*), pieczęć i adnotacja Kromera: [*Redditae*] 24 Januarii.

S. Scripsi tibi nudiusquartus, et quidem satis copiose¹. Non dubito quin Gr[e]pski² tibi literas meas bona fide perferendas curaverit. Quamvis autem Caesaris tu cursum suspectum habeas, et hanc tamen occasionem praetermittendam esse non putavi. Binis autem tibi literis, quas nondum accepisse visus es, quod in erratis corrigendis tantum studii ponerer gratias egeram. Quod nunc quoque facio. Nam certe nihil hoc tem-

³³ Kard. Vitellozzo Vitelli (zm. 1568). Zob. HC III s. 36.

³⁴ List do bpa Merseburga, Michała Heldinga (zm. 1561), rezydującego w Wiedniu (zob. HC III s. 242), nie zachował się.

¹ Zob. nr 46.

² Postać bliżej nie znana. Nie mógł nim być znany greycysta Stanisław Grzebski, gdyż — według H. Barycza — przebywał on wtedy w rodzinnym Grzebsku. Zob. PSB IX s. 100.

pore mihi gratius facere potuisti. Mitto autem pleraque tibi correcta, quae per occasionem Viennam transmittenda curabis³. Sicut autem superioribus meis tibi scripsi, quaeso des operam, si Viennae liber non excuditur, ut eum ad te perferri cures, Coloniā postea perferendum.

Hinc quod scribam nihil est, nisi quod bibliopolarum vox in Rama audita est plorantium [Jr 31, 15], quod per hunc indicem librorum prohibitorum, quem tibi post quatuor dies mittam, ad summam egestatem redeuntur⁴. Libellus De expresso Dei Verbo hic excuditur⁵. Dicitur eum in Italicam quoque linguam converti. Dux quidem Bavariae transferendum eum in germanicam curavit⁶. Cuius rei curam Lovanienses quoque suscepisse dicuntur⁷. — Hodie cum Tranensi Cardinali⁸ pransus sum. Apud quem, praesente Protonotario Guilelmo Scirleto⁹, viro docto, multa liberius egi, quam Urbis huius consuetudo ferre videtur. Bene vale. Roma quarto Idus Ianuarias 1559^a.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiēnsis subscripsit

^a W tekście: 1558. Oczywiście pomyłka.

48

HOZJUSZ DO KAPITUŁY KATEDRALNEJ KRAKOWSKIEJ

Rzym, 14 stycznia 1559

Obiecuje pomoc w sporze kapituły z Bonerami. Przekonywał już ich prokuratorów Branickich, aby się zrzekli prowadzenia sprawy. Kard. Puteo także obiecał pomoc. Ich list w sprawie Wysockiego przekazał Puteo.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 19 k. 187r-v. Na k. 188v adres (Cracoviae. Pagate [...] 8). Ślad pieczęci.

Rev-di et Ven-les Domini, fratres et amici char-mi et honorandi. Salutem et officiorum commendationem. Accepi literas D-num V-rarum, quibus negocium suum cum D-nis Boneris mihi diligenter commendant¹. Quod fuit mihi et est curae non postremae. De quo prioribus quoque meis ad R-dum D-num Albertum Kijewski etc. scripseram². Neque enim sum immemor singularis studii et benevolentiae, qua me, cum unus essem ex illis, prosequutae sunt. Utinam autem hac in causa adiumento illis aliquo hic esse queat intercessio mea. Voluntas quidem est prompta Dominationibus V-ris gratificandi, modo non desit facultas.

Causam de qua inter illas et D-nos Boneros controvertitur teneo, ac ante tres quatuorve hebdomadas egi cum Caesare et Joanne Branietz³, quos partis adversae procuratores esse non ignorabam, et cum utrique,

¹ Poprawki te są załączone do ww. listu na s. 842—843.

² Pierwsze wydanie indeksu ksiąg zakazanych, sporządzone na żądanie pap. Pawła IV, zostało wydrukowane w Rzymie w oficynie A. Blado pod koniec grudnia 1558 r. Zob. P. Lopez: *Sul libro a stampa e le origini della censura ecclesiastica*. Napoli 1972 s. 110.

³ Zob. nr 46.

⁴ Tłumaczenie to, któremu patronował książę bawarski Albrecht IV, ukazało się w 1559 r. w Dylindze, w oficynie Sebalda Mayera pt. *Ain Christlicher Bericht, was die Heilige Christlich Kirch, und derselben Gewalt und Macht sey [...]*.

⁵ Chodzi zapewne o wydanie *De expresso Dei Verbo* w Antwerpii in *Aedibus Joannis Steelsii, Anno 1559*.

⁶ Bernardyn Scotti.

⁷ Wilhelm Sirlito (1514—1585), humanista, późniejszy kardynał.

⁸ Zob. nr 35. Wyżej wymieniony list kapituły zaginął.

⁹ Zob. nr 35.

^a Osoby nie zidentyfikowane.

tum Joanni praesertim id exaggerare sum conatus, quod cum beneficium ecclesiasticum possideat, et quidem in illa dioecesi Cracoviensi, tamen haereticorum contra catholicos causam tuendam suscepit. Et videbar mihi non parvum utrique ipsorum scrupulum iniecis. Quamvis autem nullas nunc Dominationes V-rae literas dederint ad Rev-mum et Ill-mum D-num Cardinalem Putteum in hoc negotio scriptas, tamen cum non ignorarem quantum Ecclesiae Cracoviensi, cuius membrum aliquando fui, deberem, veni ad Illustritatem eius ac quomodo se res haberet exposui. Simul petivi, ut autoritate sua Cesarem ad consencendum adducere velit, quo Dominationes V-rae restantem pecuniam ad ratas duorum triumve mensium persolvere possint, ne in ea simul persolvenda gravarentur. Et promisit quidem Ill-mus D-nus Cardinalis se cum eo diligenter acturum esse; neque ego praetermittam occasionem cum eo et aliis ea de re loquendi.

Quod si exceptione ulla contra Boneros Dominationes V-rae usae fuissent, ac eos haereticos esse probare potuissent, expedior meo iudicio fuisset via ad obtinendum id quod cupiunt. Verum nunc renunciatur mihi quod Biicensis Castellanus⁴, qui caput est et antesignanus haereticorum, liti, iuri, et causae cesserit. De cuius fratribus nescio an probari poterit eos haereticos esse, nam eorum quidam beneficiis ecclesiasticis gaudere dicuntur. Quicquid autem studio et diligentia mea in hac Dominationum V-rarum causa profecero, per aliam, et quidem primam occasionem certiores eas faciam. Nam aliis multis scribendis nunc sum occupatus, et tardius redditae mihi sunt Dominationum V-rarum literae, [187v] neque cum Cancellario meo D-no Sampsonem⁵ de ipsorum causa, quam is cognitam habet, agere potui, adeo fui scribendis literis impeditus.

Quod ad D-num Oratorem attinet, literas Dominationum V-rarum ipse reddidi Ill-mo D-no Cardinali Putteo, qui non aliud mihi respondit, quam quod rogatus rogaverit. Addebat nihilominus et hoc, se amplius huic negotio immiscere nolle, neque suas partes deinceps pro illo interpositurum esse⁶. Litteras etiam Dominationum V-rarum ad D-num Oratorem misit, sic enim ipse mihi narravit. Pluribus nunc non possum. Quod est reliquum Dominationes V-rae omnia sibi polliceri de me poterunt, quae de homine amicissimo [...]. Non fallam opinionem ipsarum. Quas diu salvas esse cupio, meque illarum fraternae benevolentiae commendo. Datum Romae, die 14 Januarii Anno D-ni MDLIX.

^a-Earundem Dominationum V-rarum frater obsequens
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^a

^a— Autograf.

49

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

[Rzym, ok. 22 stycznia 1559]¹

Przesyła list Knobelsdorfa. Obawia się, by wojska biorące udział w wojnie inflanckiej nie zwróciły się przeciw Prusom. Donosi, że zabiegał u 4 kardynałów, zwłaszcza Ghisleriego, o wysłanie nuncjusów na sejmy w Polsce i Rzeszy. Przesyła

⁴ Jan Boner, zob. nr 35.

⁵ Samson z Worein. Przebywał wtedy w Rzymie, zob. nr 35.

⁶ Poseł Jan Wysocki uzyskał od króla w ciągu 1558 r. prowizję na kanonikat krakowski wbrew oporom kapituły, która odwołała się do Rzymu. Sprawę Wysockiego popierał w rocie kard. Puteo. Zob. Wojtyńska: *Papieżstwo-Polska* I s. 372.

¹ Identyfikacja daty na podstawie receptu Kromera (4II) i wzmianki Hozjusza o wysyłaniu listów do Kromera w każdą sobotę (zob. nr 46), oraz wspomnianych w nr 51 staraniach o uzyskanie audiencji.

listy Przerembskiego i Karnkowskiego w sprawie kardynalatu i opisuje co im odpowiedział. Kanizy postuluje wysłanie do Polski legata a latere. Zapłacił 50 dukatów Fogliolim za poezję. Cieszy się z druku *Confessio* w Wiedniu. Cholinus ponownie chce drukować dzieło przeciw Brenzowi oraz *Confessio*. Rzymskie wydanie *De expresso Dei Verbo* omal nie zostało spalone, ponieważ było drukowane bez imprimatur. Drukarz znalazł się w więzieniu. Boleje z powodu choroby Kryskiego. Gratuluje kanclerstwa Seldowi. Żali się na brak odpowiedzi od niego i od Truchsesssa. Oczekuje na *Dialogi* Kromera. Donosi o małżeństwach Habsburgów i odwołaniu Wysockiego. Po zakończeniu sejmu w Piotrkowie zadecyduje, czy wrócić do Polski, czy nie. Prosi, by wysłać do Prus przez Krügela część niemieckiego wydania *De expresso Dei Verbo*. Bezsukutecznie usiłuje wraz z Wysockim uzyskać audiencję u papieża. Przekazał Pawłowi IV list Kanizego z wieściami z Polski. Podaje wieści z Rzymu. Prosi o przekazanie listów Kanizemu i bpowi Merseburga.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 429—434. Na s. 435—439 kopie załączników wspomnianych w tekście (zob. nry 39, 43, 44). Na s. 440 adres (*Augustoe*) i adnotacja Kromera: [*Redditoe*] 4 Februarii. Pieczęć.

S. Redditas tibi tandem esse literas meas gaudeo. De Livonibus quae scribit Vicarius meus tibi mitto². Quibus auxilia suppeditari cuperem. Qua tamen in re cavendum et illud censerem, ne qui mitterentur contra Moschos, per aliquam occasionem arma contra nos verterent. Nam proscripti terras invadere licet, etiam si nullum sit bellum denunciatum³.

Non mitti quenquam hinc ad Comitias dolent multi. Nuper egi cum quatuor Cardinalibus ea de re, quandoquidem ad Pontificem aditus patet nemini. Praesertim vero cum Alexandrino⁴, cui patent semper fores, magna contentione egi: si nollent compellere intrare haereticos, saltem ne compellerent exire catholicos; neve darent illis ansam, si cognoscerent non tangi quenquam hic ulla cura reliquiarum, quae sunt in Germania, conservandarum in fide catholica, ne providerent illi sibi de aliquo, qui curam illorum susciperet, cuius fidei se committerent. Quod si factum esset in Germania, mox exemplum hoc Polonos quoque secuturos. Fortassis et alios. Quid ex eo secuturum esset, etiam atque etiam secum diligenter expendenter. Magna sum usus in dicendo libertate. Cum et illud adderem; satis me mirari non posse, quicquam adhuc in Orbe Christiano superesse christianismi, cum viderem quantum sit haereticorum studium in propagando suo sathanismo, quanta nostra negligentia et socorda in fide catholica tuenda. Nihil videri iam in hac Sancta Sede praesidii catholicis esse [430] constitutum. Dixi multa quae scriptis recte mandari non possunt. Postridie venit ad me Palatii Magister⁵. Narravit mihi Cardinalem Alexandrinum valde fuisse commotum oratione mea, statim ad Pontificem adiisse, ut ei mittendum esse legatum ad Imperii Comitae persuaderet. Verum aditum habere non potuisse. Curae sibi tamen omnino futurum, ut id Pontifici persuadere queat.

De galero, quae Procancellari[i], quae sit Carnovii quoque sententia, e schedis adiunctis cognosces⁶. Hunc ego suspensum reliqui cum ei responderem, illi vero scripsi: nihil est quod ea de re cum Rege ageret, sed si quid vel Pontifex, vel alius quispiam egisset cum Rege, me facile passurum ne assentiretur. Modo fieret id aliqua commoda responsione⁷.— Le-

² Zob. nr 39.

³ Chodzi zapewne o księcia Albrechta Pruskiego, na którym formalnie ciążył cesarski dekret banicyjny. Zob. nry 15, 16.

⁴ Kard. Michal Ghisleri OP, (zm. 1572), bp Alessandrii w pln. Włoszech, później-szy papież Pius V (1565—1572). 14 XII 1558 został mianowany wielkim inkwizytorem. Zob. Enciclopedia cattolica. T. 9. Citta del Vaticano 1952 kol. 1498—1500.

⁵ Daniel Bianchi OP. Zob. nr 46.

⁶ Zob. nry 43, 44.

⁷ Listy te nie zachowały się.

gatum ad nos cum summa potestate mittendum esse scribit ad me Canisius, verum non aliter nisi Rex hoc a Pontifice postulaverit⁸, quod eum esse facturum existimat. — Quod sumptu Figliolos⁹ onerandos non esse scribis, quid iis verbis tibi velis, non satis intelligo. Equidem quicquid ad me literarum perfertur, numero quod est constitutum. Quin et ipsi Figliolis quatuor iam hungaricos misi, quos expensos a se pro literis, quae mihi fuerant inscriptae, affirmarunt. Credo quod ex quo tempore sum hic, 50 ducatos in cursum hunc expenderim.

De Confessione nostra quod scribis, misit ad me Viennensis Episcopus sexternum A. Video satis castigate librum excudi. Quod sibi curae futurum Viennensis promisit¹⁰. Caeterum scripsit ad me Maternus Cholinus¹¹, [431] quas literas nudiustertius Gropperus ad me misit, quod Antibrentium nostrum, quandoquidem omnia iam distracta sunt exemplaria, denuo velit typis excudere. Petit ut librum corrigam, ac aliquibus accessionibus locupletatum ad se mittam. Quod ego facerem, sed exemplar habeo nullum. Duo tantum huc miserat Cardinalis Augustanus, quorum etsi alterum modo dari mihi iusserat, nactus tamen sum utrumque. Unum Pontifici, alterum dedi Bergomensi¹². Ipse nullum habeo. Curabo mihi tamen Venetiis adportandum. Cupit is et Confessionem excudere, sed fortasse nescit iam hoc Viennae fieri.

Sed mihi quiddam hic accidit quod miraberis. Libellus meus De expresso Verbo Dei cum excuderetur¹³, et ei tantum ultimus quaternio deesset, parum abfuit quin flammis mandaretur. Quid, ita dices, an aliquid in eo repertum est haereticum? Nihil minus. Verum typographus impresserat absque Vicarii Urbis assensu¹⁴. Fuissem et ego factus vulgi fabula, sicut Gropperus¹⁵. Verum haec est mihi data venia. Bibliopola tamen interea coniectus est in carcerem. De quo liberando laboro. Iam absolutum ad te libellum mississem, nisi praeter spem hoc impedimentum accidisset. Dixit mihi tamen Magister Palatii, quod in linguam italicam vertitur.

Crissium adhuc decumbere doleo¹⁶. Deum precor ut eum servet nobis incolumem. — Seldio, quod in Doctoris Jonae locum successerit, gratulor¹⁷. Scripsi illi ante unum aut alterum mensem¹⁷. Nihil mihi rescripsit. Literas autem illi redditas esse non dubito, nam sibi curae id fuisse scrip-

⁸ Piotr Kanizy SJ (zm. 1597) był wówczas teologiem nuncjusza Mentovato. Jego list do Hozjusza, pisany z Piotrkowa, nie zachował się. Jego postulat wymieniony jest także w liście do Laineza z 27 XI 1558 r. Zob. Braunsberger (jak w nr 51) II s. 336.

⁹ Foglioli z Wenecji pośredniczyli w przekazywaniu poczty do Wiednia i Krakowa. Zob. nr 42.

¹⁰ Antoni Brus. Zob. nry 46, 50.

¹¹ Zob. nr 46.

¹² Lippomano.

¹³ Zob. nr 46.

¹⁴ Wszystkie książki drukowane w Rzymie musiały posiadać imprimatur wikariusza miasta. Był nim wtedy kard. Vergilio Rosario, abp Spoleto (zm. 1559), jeden z sędziów w procesie kard. G. Morone, Zob. Pastor VI s. 463, 530.

¹⁵ Wojciech Kryski (1530—1562), sekretarz królewski, były poseł Zygmunta Augusta w Rzymie (1553), przebywał wówczas na poselstwie w Hiszpanii (PSB XV s. 489). Nie jest wykluczone, że Hozjusz pisze tu o jego bracie Stanisławie, który do 2 poł. 1558 r. przebywał na dworze cesarskim w Wiedniu (PSB XV s. 486).

¹⁶ Jerzy Zygmunt Seld (zm. 1565), boloński doktor praw, wybitny dyplomata, w służbie Habsburgów od 1547, został wówczas mianowany przez ces. Ferdynanda wicekanclerzem, w miejsce zmarłego 28 XII 1558 r. Jakuba Jonasa. Zob. ADB XIV s. 491—492, XXXIII s. 673—679.

¹⁷ List nie zachowany.

sit huc Cardinalis Augustanus. Quaere ex illo num acceperit literas meas, num ea curaverit de quibus scripseram. [432] Quamvis et ipse, posteaquam in Urbem veni, scribere ad me desiit. Nisi quod agens eius frequens tamen est apud me. — Dialogos tuos¹⁸ expecto. — Regem Philip-pum ab uxore tertia ducenda ferunt abhorrere. Ferdinando Austriae Duci desponsam iri putant¹⁹. Abbas revocatur²⁰. Intra paucos dies discessu-rum se dicit.

Quid mihi suadeat Carnovius ex hac scheda cognosces²¹. Verum ego, quamvis nunquam hoc animo discesserim quasi Patriam desertam vellein, e Comitiorum tamen exitu quid mihi de meo reditu statuendum sit, consilium capiam. Quae fortassis eundem habebunt exitum, quem ante bien-nium proxima illa superiora²². Nondum enim satis opportunum tempus esse videtur Christum negandi, hoc est ab eius Corpore se praecidendi. Scripsit, ut audio, contra me quidam subditus infidelis, in libro quem inscripsit De Regno Christi, quem Regi nostro dicavit²³. Missum est mihi fragmentum quoddam. Sed haec sunt praeludia tantum. Expecto alia ma-iora ex Germania. Si quid videris, quaeso celeriter ad me transmitten-dum cura. Si magnum aliquod opus fuerit, prius isthic cum eo qui pro-vinciam ad me perferendi susceperit, quantum illi numerandum sit con-venies. — Libellum De expresso Dei Verbo, translatum in linguam germa-nicam, excudi iam isthic typis audio²⁴. Quaeso transmittas ad me. Prae-cipue vero des operam ut in Prussiam exempla plurima perferantur. Qua in re Hieronymus Crugel²⁵ operam tibi navare poterit. Quem ego tibi commendo. Sed ita, si quid illi forte deest quominus vere sit catholicus, ut opera tua ne quid desit efficias.

[433] Cum haec scripsissem sub horam prandii, fuit mihi significatum, ut una cum Oratore venirem ad Pontificem. Quem ego fueram antea quoque comitatus, etsi cum eo non sum ingressus, sed nec expectavi tam-en pro foribus. Heri quoque deduxeram eum ad palatium, sed ad Pon-tificem admissi non sumus. Idem factum est hodie. Cras alia nobis hora assignabitur. — Scripsit ad me Canisius causam religionis ad Synodum Provinciale[m] reiectam iri. Quas ego literas Pontifici misi²⁶. Hac de re acturus esse mecum dicitur. Quicquid erit proximo die Saturni reddam te certiozem. — Pacem inter Gallum et Hispanum omnino infectam iri

¹⁸ Łaciński przekład największego dzieła Kromera *Rozmowy dworzanina z mni-chem* był drukowany wówczas w Dylindze. Zob. PSB XV s. 322.

¹⁹ Mowa o projekcie ostatecznego rozwiązania konfliktów Francji z Habsbur-gami przez małżeństwo owdowiałego po raz drugi (śmierć Marii Tudor) króla Hisz-panii Filipa II z córką Katarzyny de Medicis, Izabellą de Valois (ur. 1546). Wbrew oporom doprowadzono do tego małżeństwa, które zostało zawarte 24 VI 1559. Zob. L. Fernandez y Fernandez: *España en tiempo de Felipe II*. T. 1. Madrid 1966 s. 478, 494. O projektach małżeństwa arcyksięcia Ferdynanda zob. nr 112.

²⁰ Wysocki został odwołany przez króla na przełomie roku 1558/59. Zob. W o j -t y s k a: *Papiestwo — Polska* I s. 372.

²¹ Zob. nr 44.

²² Sejm w Warszawie, 6 XII 1556 — 14 I 1557 r., zakończył się bez jakiegokol-wiek rozwiązania sprawy religii. Zob. Konopczyński: *Chronologia sejmów* s. 139.

²³ Dzieło nie zidentyfikowane. Nie chodzi na pewno o traktat o identycznym tytule, napisany w 1536 r. przez B. T. Giesego, późniejszego biskupa warmińskiego. Zob. PSB VII s. 455.

²⁴ Zob. nr 47.

²⁵ Hieronim Krügel, kupiec i rajca krakowski, krewny Hozjusza, często pośred-niczył w sprawach ekonomicznych jego biskupstwa. Zob. HE II s. LXXXVI i passim.

²⁶ List nie zachowany.

sperant²⁷. — Quid inter Pontificem et Cardinalem Carapham agatur, ex aliis cognosces²⁸. Nondum coelum exhilaratum est. — Literas ad Canisium tibi reddi volui²⁹, quod suspicor eum aut esse iam Augustae, aut eo brevi venturum. Sit autem tibi cura, quo reddatur et Episcopo Mersburgensi quas scripsi³⁰.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

* W tekście: *Gropperum*.

50

HOZJUSZ DO ANTONIEGO BRUSA

Rzym, 28 stycznia 1559

Donosi, że rozmawiał o jego sprawach cum D-no D. Funccio¹, cui causas omnes commendavit D-nus Albertus Tom², jak on sam o tym napisze. Przesyła quae correxi in Confessione nostra christiana, adieci, quae ut exemplari quo typograpus utitur inscribi curet³. Chętnie odwdzięczy się za tę przysługę.

KOPIA XIX W.: Praga, SDA, rkps „Archiv Arcib. — 1563” (bez foliacji). Odpis z oryginału znajdującego się niegdyś w Archiwum Archiepiscopatus Pragensis. Miscellanea IV. U dołu odpisu zaznaczono, że na odwrocie oryginału był adres: Antonio electo Viennensi Episcopo.

51

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 28 stycznia 1559

Cieszy się z odłożenia na czas późniejszy nominacji kardynalskiej. Referuje zwłokę z zatwierdzeniem bpa Kolonii, przyjęcie przez papieża J. Wysockiego i radość Rzymian z powodu wypędzenia Carafów. Postara się załatwić sprawy bpa Pècs Pragnie informacji Kanizego o sytuacji w Polsce. Ubolewa nad wzrostem wpływów Radziwiłła i pyta, jak go traktowano w Piotrkowie. Przesyła indeks ksiąg zakazanych. Drukowanie *De expresse Dei Verbo* w Rzymie przedłuża się.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1159—1159a. Na s. 1160a adres (Augustae, aut ubi Caesar fuerit), pieczęć i adnotacja Kromera [Redditae] 11 Febr[uar]ii.

S. Petronius¹ consilia Pontificis melius quam nos minime novit, cum ea vix cuiquam sint mortalium cognita. Sed posteaquam in primo concistorio, quod habitum est mense Decembri, nihil factum est, facile cuivis divinare licuit, in longius tempus rem extractam iri². Quae res, verum tibi fatebor, non mediocre mihi gaudium attulit. Eram enim animo cum primis anxio et sollicito, cum nec quaemadmodum parerem, si quid obtigisset tale, nec quaemadmodum recusarem, viam et rationem reperire possem. Ego vero haec non modo differri, verum et auferri facile paterer. Consilium, quod petivisti, tibi datum est a me. — Nova nos hic habere videmur certiora, quin et celerius huc perferuntur. Quod Electus

²⁷ Pertraktacje pokojowe zakończone potem 3IV w Cateau Cambresis. Zob. nr 35.

²⁸ Zob. nr 51.

²⁹ Nie zachowany.

³⁰ Zob. nr 46.

¹ Fabian Funck, kanonik wrocławski i dziekan berliński? Zob. HE II s. 157—158.

² Albert Thum, doktor praw, były doradca elektora brandenburskiego Joachima Hohenzollerna, kanonik warmiński. Spełniał od 2 lat funkcje prokuratora biskupów niemieckich w Rzymie. Zob. HE II s. 802.

³ Zob. nry 46 i 49.

¹ Alessandro Petroni, lekarz pap. Pawła IV. Zob. Pastor VI s. 297.

² Chodzi o godność kardynalską Hozjusza.

Coloniensis³ non confirmatur, ipse sibi in mora est. Nec enim ignoras nihil absque pecunia Romae confici. — Fuit mihi nudiusoctavus renunciatum ut adirem ad Pontificem una cum Oratore nostro⁴. Verum is aeger fuit. Admissus nudius tertius primum, ac statim dimissus. Ego vero praesens cum eo non aderam.

Fortassis erunt nunc minus difficiles aditus ad Pontificem, quandoquidem is a suis Caraffis ad alios imperium transtulit⁵. Etiam Bergomensis per menses aliquot clausae fores fuerant, quae patebant antea. Nunc iis clausae sunt, qui eas illi prius patere noluerunt. Mirabilis est rerum facta mutatio. Turbae istae in palatio magno fuerunt impedimento quo minus aliquid agi cum Pontifice posset. Deinceps [1159a] expeditiones omnes fore faciliores existimantur. Stupendum quiddam accidit. Suos omnes exire iussit ex Urbe, cum matre, cum uxoribus, et liberis. Unum apud se retinet Cardinalem Neapolitanum⁶, cuius tamen patrem et ipsum facessere iussit, deque suo gradu quemque deturbavit. Causas ex aliis te cognoscere malo. — Negotium Quinqueecclesiensis Episcopi⁷ curae mihi futurum simul ut res tranquillores fuerint, nam intra dies aliquot agi cum Pontifice nihil poterit. Magna nunc est rerum perturbatio.

Canisium esse iam apud vos opinor. Ex eo cognosces quis fuerit Comitiorum nostrorum status. Quem ut mihi quoque suis literis perscribat rogabis. Dicitur hic haereticorum princeps pedibus modo non calcasse caput regium, ac in superiore castelli loco fuisse collocatus⁸. Quem etiam aiunt collegam tibi dari. Nonnulli tamen de Palatino Cracoviensi magis id affirmant. Habebis autem isthic fortassis et Marienburgensem⁹. Cuperem ut certior fieres quomodo Petricoviae princeps haereticorum tractatus fuerit, quinam obviam illi prodierint. Num aliqui nostri quoque ordinis? Quaeso te scisciteris diligenter et mihi perscribas. — Mitto tibi catalogum haereticorum¹⁰. Meum quoque libellum tibi mittere cupiebam, sed is nondum est absolutus. Nec satis quid illi futurum sit scio. Nam adhuc illi periculum est a flammis¹¹. Vult autem Vicarius Urbis¹² ut iterum elegantioribus characteribus excudatur. Verum id longum erit

³ Jan Gebhard von Mansfeld (zm. 1562), wybrany przez kapitułę kolońską 26 VII 1558 r., został zatwierdzony przez Stolicę Apostolską dopiero 31 I 1560 r. Zob. HC III s. 172.

⁴ Wysocki.

⁵ W styczniu 1559 teatyn Geremia poinformował papieża o niegodnym życiu i machinacjach jego wszechwładnych nepotów kard. Karola Carafy i księcia Paliano Jana Carafy. Papież wypędził wówczas z Rzymu obydwu oraz ich krewnych. Zob. T. Torriani: *Una tragedia nel Cinquecento Romano. Paolo IV e i suoi nepoti*. Roma br. s. 69—81.

⁶ Kard. Alfons Carafa (zm. 1565), bratanek kard. Karola, jedyny z Carafów cieszący się opinią godnego kapłana.

⁷ Jerzy Drasković (zm. 1587) został zatwierdzony w Pécs dopiero w 1560 r.; od 1564 bp Zagrzebia, od 1578 Győr, od 1582 Caloczy, od 1585 kardynał. Jeden z najbliższych doradców Ferdynanda I.

⁸ Powyższe wiadomości o honorach oddawanych w Piotrkowie Mikołajowi Radziwiłłowi Czarnemu zaczerpnął Hozjusz prawdopodobnie ze zreferowanego mu listu Kanizego do J. Laineza z 17 XII 1558. Zob. *Beati Petri Canisii SJ epistolae et acta*. Ed. O. Braunsberger. T. 2. Friburgi Br 1898 s. 339—344.

⁹ Na sejmie piotrkowskim projektowano wysłać do Wiednia specjalne poselstwo w sprawach węgierskiej i inflanckiej. Kandydowali: Mikołaj Radziwiłł Czarny, wojewoda krakowski Stanisław Tęczyński i wojewoda malborski Akacy Czema. Zob. nr 45.

¹⁰ Chodzi prawdopodobnie o zapowiedzianą w nr 47 przesyłkę indeksu ksiąg zakazanych.

¹¹ Zob. nr 49.

¹² Kard. V. Rosario, zob. nr 49.

expectare. Pollicetur is intra mensem. Interea tamen scripta mea Vulcanocommitti nollem. Bene vale. Roma, quinto Calendas Februarii 1559.
Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

52

RUARD TAPPER DO HOZJUSZA

Lowanium, 3 lutego 1559

Otrzymał jego list. Przesyła *Dialog* Hozjusza, wydrukowany w Lowanium. Chwali *Confutatio prolegomenon Brentii*, której pierwsza księga drukuje się w Lowanium. Otrzymał *De expresso Dei Verbo*. Cholinus prosi o poprawiony egzemplarz *Confessio*. Zachęca do pracy pisarskiej i proponuje poprawki w *Confessio*. Donosi o pertraktacjach pokojowych z Francją.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 162 k. 129 r. Na k. 129v adres, ślad pieczęci i adnotacja ręką Kuezborskiego: *Receptae 5 Marcij Romae 1559*.

Reverendissime Pater. Litteras Vestras Romae datas 6 Decembris¹ accepi circa medium Januarii, et magna cum voluptate eas legi, tum quod a morbo Vos revaluisse significabant, tum quod zelum spirabant in fidei et religionis propugnatione. Dialogum apud nos expressum mitto². Exemplar nobis relictum mendis non vacabat, a quibus nec Dialogus propterea est alienus. Doctum tamen theologiae licentiatum praelo superintendere curaveram. Antibrentius apud nos in magno pretio habetur. Non vidimus eum nisi Coloniae apud Cholinum impressum³. Primus liber De origine haeresium huius temporis, dum, quod plausibilior est, et ad sectarum odium invitatur, Lovanii imprimatur, et intra diem unum et alterum absolvetur⁴. Dialogum et De Verbo expresso habemus hic Dilingae excussum⁵. Misit ad nos ex Colonia idem Maternus Cholinus pro Confessione castigata et completa. Qualis cum apud nos nulla esset, remissimus eum ad R-mum Cardinalem Augustanum⁶, apud quem huiusmodi exemplar esse audieramus⁷. Quod Viennae Confessio imprimatur, nihil hic audivimus.

Pergite in his sanctissimis quos pro Sancta Ecclesia Catholica suscipitis laboribus. Non erunt inanes apud Deum, et fructum magnum facient apud homines. In Antibrentio locum de merito et fiducia operum, folio 394, et in Confessione, cap. 73, relegere dignemini. Hunc imperemus esse explicationem [sic]. Nam ubi ego in autoribus de meritis et fiducia operum in die Iudicii, quando stabimus ante Tribunal Christi, vehementior sum, Vos in his locis timidius, scrupulosius, et evolutius Vos explicatis veritatem.

Praedicamus hic pacem cum Rege Galliae. Utriusque Regis Commissarii convenient proximis diebus ad hanc tractationem, pacisque consilia

¹ Zob. nr 38.

² Mowa o drugim, nie znanym dotąd wydaniu dziełka Hozjusza *Dialogus de eorum calicem laicis, et uxores sacerdotibus permitti, ac divina officia vulgari lingua peragi fas sit*. Pierwsze jego wydanie u Sebalda Mayera w Dylindze w 1558 r. posiada dużo błędów. Wydawcą niderlandzkim mógł być albo Jan Steels w Antwerpii, albo Bartłomiej Gravius w Lowanium.

³ W roku 1558. Zob. nr 32.

⁴ Jest to pierwsza część *Confutatio*. Ukazała się pod anonsowanym tytułem jeszcze w ciągu 1559 r. w lowańskiej oficynie Bartłomieja Graviusa (adnotacja na końcu dziełka; w nagłówku: Apud Petrum Sangrium Tiletanum).

⁵ Obydwa drukowane w oficynie Sebalda Mayera w 1558 r. Zob. nry 32 i 41.

⁶ Otto Truchsess.

⁷ Zob. nr 46.

eorum colloquiis in salutem populi sui Deus aspiret⁸. Nisi haec consilientur, non optime se habere putant apud nos causa fidei et religionis. Dominus Jesus servet incolumitatem Vestram, et adsit conatibus ac studiis Vestris. Lovanii, 3 Februarii 1559.

R-mae Paternitatis V-rae servitor et filius

Ruardus Tapperus Decanus

Ecclesiae S. Petri L[ovaniensis] Canonicus

53

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 4 lutego 1559

Donosi, że otrzymał 2 jego listy. Ponownie obawia się nominacji kardynalskiej. Skarży się na brak pieniędzy. Zastanawia się, czy powrócić do Polski znajdującej się na skraju odstępstwa. Referuje niesłuszne zarzuty pod adresem Groppera i wieści o sejmie w Fuldzie. Donosi, że wytknięto mu pochwały pod adresem Erazma z Rotterdamu. Magister Pałacu Apostolskiego i jezuita chwalią *Confessio* i *Confutatio prolegomenon Brentii*. Z Polski piszą o pobożności króla, który jednak zbyt faworyzował Radziwiłła Czarnego, gdy ten był w Krakowie. Napisał o tym do króla. Donosi o nowych osobach w kurii po wypędzeniu Carafów i o rozmowie papieża z abpem Cauco w tej sprawie.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 41—43. Na s. 44 adres (*Augustae, aut ubi Caesarea Maiestas fuerit, cito*), pieczęć i adnotacja Kromera: [*Redditae*] 19 Febr[uarii]. Prawy brzeg rękopisu częściowo zniszczony.

S. Accepi binas tuas literas, quarum alterae fuerunt perbreves, nec responsi videntur indigere. Consilium tuum legi. Romae sunt multa quae mihi displicent, sed plura displicent in Patria. Quod si status utriusque conferendus est, hic tolerabilior est multo. Quoniam instat iam Dies Cinerum, spargitur iterum fama¹. Sed mecum ea de re egit nemo. Spero fore nihil ut sit periculi. Sed si quid eveniret, utrum in maiore sim futurus discrimine si negem, an si faciam imperata, statuere non possum. Hic serio obedientiam exigunt. Mihi deliberatum est, si quid erit actum, ad Regem referre, nec insciente eo quicquam facere. Sed crede mihi, mediocri aliqua conditione esse mallem. Utinam autem neque [curam]² haberem animarum ullam. Haec est quae me angit. Nisi magna me vis impulerit aliqua, nunquam faciam ut altius ascendam.

Prospici mihi vis, ut cum dignitate vivam. Hic nihil est unde prospici queat. Adeo sunt exhausta iam omnia. Frigent multi. Quin et ego iam sum exhaustus, nec unde me sustentem diutius habeo. Comitiorum exitum exspecto. Qui si tolerabilis fuerit, de reditu in Patriam cogitabo et eam concedi mihi veniam postulabo. Sunt qui dicant me non dimissum iri. Sed ego tamen periculum faciam. Etsi non valde mihi redire libet. Nam interitum apud nos religionis impendere, videre mihi videor. Deus misereatur nostri. — Si Groppero displicet mirum non est. Nam quamvis affatim illi in palatio suppeditantur omnia, magna tamen hic affectus est infamia. Dicitur instigante Cardinale Caraffa fecisse Delphinum, quod eum satietas hominis ceperit, et hoc sumptu levare cupiebat. Verum falsum hoc esse, magnae quidam vir autoritatis mihi dixit. Miraris autem quod nihil ea de re tibi scripserim. Scripsi, nisi fortasse paulo serius² —

¹ Wstępne pertraktacje pokojowe między Filipem II Hiszpańskim, do którego należały Niderlandy, i Henrykiem II Francuskim, zakończone następnie pokojem w Cateau Cambresis. Zob. nry 34 i 49.

² O kardynalacie. Na początku Wielkiego Postu miały miejsce zazwyczaj nowe nominacje.

³ Zob. nr 46.

Verum et tu fortasse quindecim diebus postquam allatum hic fuit, scripsisti de Comitibus quae Fuldae Rheni Palatinus edixit. De prorogatis autem illis a[d] Calendas Martias ne verbum quidem fecisti³. Quare nihil habes quod mecum expostules.

Caeterum quod scribis mihi quoque metuendum esse, nihil [42] aiunt esse periculi. Probari scripta mea vehementer, nec animadversum in eis quicquam esse, nisi quod Erasmus⁴ alicubi laudaverim. Gropperus fuit, nudiusquartus opinor, apud Cardinalem Alexandrinum⁵. Quid actum ibi sit nescio. Sed est his nihilominus apud Pontificem in gratia. Petivi nuper a Magistro Palatii⁶, quandoquidem excuditur denuo Confessio nostra, si quid in ea corrigendum putaret ut me admoneret. Negavit se meminisse quod sit aliquid, quod corrigi sit necesse. Itaque sum iam extra aleam. Qui sunt Societatis Jesu legerunt opus diligenter. Nihil praeter minutula quaedam notarunt. Legunt nunc quae scripsi contra Brentium. Quae magis etiam probari sibi dicunt, quam priora scripta mea. Cum fuerit emendatus liber mittam ad te.

Petricovia scripsit ad me Nuncius Apostolicus⁷, Canisius et Crzizano-vius⁸ Regem nunquam adhuc maiore fuisse pietate visum, maioreque devotione in templis. Aliis autem scribitur adiungi tibi collegas Palatinum Cracoviensem et Cancellarium⁹. — De Radivilo mira scribuntur huc, quod in superiori suarum aedium parte Rex eum collocaverit, et ei honores ingentes tribuerit¹⁰; quodque, cum Cracoviam venisset, desertis templis populus omnis ad eius conciones confluerit¹⁰. Qua de re scripsi liberius ad Regem, non sine magno animi mei dolore. Fedum et foetidum haereticum illum hic vocari significavi, ac tantum hoc Regis in illum studium suspicionem hominibus facere, quod illius impietati consentiat¹¹. Offendam fortasse, verum iacta est alea.

Caraffae iam omnes eiecti sunt ex Urbe. Pontifex iam admittit ad se plurimos et amatur a cunctis. Sperantur nunc aurea quaedam saecula. Viros integerrimos ad consilium adhibet: Tranensem¹² et Spoletinum¹³ Cardinales, Episcopum Bergomensem¹⁴ et Camillum Ursinum¹⁵. Hi quatuor nunc summa cum potestate versantur. Et sunt primi tres mei amantissimi. Facilis nunc mihi foret aditus si [43] vellem. Sed ego nisi sponte sua me Pontifex vocaverit, non accedam; nisi forte post duas hebdoma-

³ Elektor Palatynatu Reńskiego, Otto Henryk Wittelsbach (zm. 12 II 1559), oficjalnie luteranin, otwarł swe dziedzictwa na silne wpływy kalwińskie, które po jego śmierci zwyciężyły. Stąd zainteresowanie Rzymu tym co działo się w Palatynacie.

⁴ Z Rotterdamu.

⁵ Michał Ghislieri.

⁶ Daniel Bianchi OP.

⁷ Kamil Mentevato.

⁸ Jan Krzyżanowski, wojski poznański, dworzanin królewski, przyjaciel i informator Hozjusza. Zob. HE II s. 1057 (indeks). Ze wspomnianych listów zachował się tylko list Kanizego z 17 XII 1558. Zob. nr 51.

⁹ Wojewoda krakowski Stanisław Tęczyński (zm. 1561) i kanclerz Jan Ocieski (zm. 1563). Jest to inna niż w nr 51 wersja poszerzenia poselstwa Kromera.

¹⁰ Zob. nr 51.

¹¹ List nie zachowany.

¹² Kard. Bernardyn Scotti.

¹³ Kard. Wirginiusz Rosario.

¹⁴ Alvise Lippomano.

¹⁵ Kamil Orsini (zm. 4 IV 1559), głównodowodzący wojsk papieskich w wojnie z Hiszpanią (1556/57), od października 1557 jeden z najbliższych doradców Pawła IV, po wypędzeniu nepotów przejął cały zarząd spraw wojskowych Państwa Kościelnego. Zob. Pastor VI, s. 413, 471, 482, 484.

das. Aiunt quod venerit ad illum Corfunensis Archiepiscopus¹⁶. Quem perhumaniter acceptum, interrogavit cur eum tam longo tempore non visisset. Respondit ille: Non patebat aditus. Pontifex autem: Vide, inquit, mei qui[d] egerint. Hic me tanquam in carcere clausum tenuerunt, nec ad me quenquam admiserunt, nec voluerunt ut scirem quid vel in orbe vel in Urbe saltem ageretur. Queritur de suis, quod cum eis crediderit animam suam, corpus suum, facultates suas, perdidit et animam et facultates, ac solum illi corpus reliquerunt. Sed ego, inquit, facultates iam non possum, animam autem meam ex diaboli manibus recuperabo. Revera magnum quiddam praestitit, quod animo suo tantum imperare potuit. Dixit illi quidam: Vicisti carnem et sanguinem, vicisti mundum. Solus adhuc restat diabolus, et hunc brevi sub tuis pedibus conculcabis. Bene vale. Roma, pridie Nonas Februarii 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

Quaeso cura schedam hanc per occasionem Viennam perferendam¹⁷.

* Tekst wyrwany.

^b W tekście: *habuerit*.

54

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 11 lutego 1559

Donosi, że otrzymał jego list. Użala się na trudności związane z wydaniem swoich pism. Prosi, by w wypadku gdyby drukowanie *Confessio* w Wiedniu przedłużało się, przesłał ją razem z dziełem przeciw Brenzowi do M. Cholina w Kolonii. Przesłała indeks. Donosi, że sprawa kardynałatu staje się znów aktualna. Nie ma chęci wracać do Polski przed zakończeniem sejmku. Oznajmia, że nie dopuści do objęcia kanonikatu po Janie Benedicti przez filohereytkę M. Kosa i że stara się o zmianę beneficjów Grodeckiego i Kuczborskiego. O posłach polskich na sejm augsburski. Pragnie dowiedzieć się, kto źle wyraził się o nim. Informuje o chorobie i przeprowadzce Groppera i o pochwałach teologii Kromera wygłoszonych przez Lipomana i Puteo. Prosi o uzyskanie poparcia Przerembskiego dla kandydatury Grodeckiego na kanonik warmiński. Opisuje odwiedzin u kard. Scotti i Dolera, wypędzenie ostatnich Carafów z Rzymu i ograniczenia zastosowane wobec Żydów. Pyta o historię Pontany.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1239—1242. Brak obwoluty z adresem i pieczęcią.

S. Accepi literas tuas, quibus gloriosus miles effers te magnifice quod longiusculas iam ad me literas des, quasi vero non in una charta mea plus contineatur scripturae, quam in duabus tuis. Et tamen neque chartarum numero me vincis. — De Confessione quod scribis, nescio quod sit fatum hoc meum, quod qui scribuntur a^a me libri, aut mendosi prodeunt admendum, aut ne Vulcano tradantur in discrimen veniunt¹, aut aliquid aliunde tamen habent impediti. Mihi quidem Viennensis Episcopus² F sexternum huc miserat, et ad Georgii^b festum³ opus absolutum iri promiserat. Ego vero consilium tuum probo de repetendo libro, si quid in eo excudendo morae afferri cognoveris. Ages autem a[pu]d Archiepiscopum

¹⁶ Jakub Cauco, od 1528 do 1566 abp Corfu w posiadłościach weneckich. Zob. HC III s. 177.

¹⁷ Prawdopodobnie poprawki do wiedeńskiej edycji *Confessio*. Nie zachowały się.

¹ Aluzja do trudności z rzymskim wydaniem *De expresso Dei Verbo*. Zob. nr 49.

² Antoni Brus, zob. nr 50.

³ 24 kwiecień (według drukowanych kalendarzy krakowskich).

Salisburgensem⁴, si praesens isthic adest coram, sin autem abest per literas, ut is ad Maternum Cholinum Coloniam opus perferendum curet, aut opera Staphyli nostri hac in re uteris, ut is agat cum Archiepiscopo. Maternum enim expedit opus vehementer. Ac scripsit ea de re ad me⁵. Mittam autem tibi brevi per familiarem Cardinalis Augustani, quem hic esse audio, meum Antibrentium aliquot in locis castigatum, quem transmittendum Coloniam curabis⁶. — Catalogum autem damnatorum librorum tibi nunc mitto.

Quod vis ut me Romae esse meminerim duabus ex causis, neque spero quicquam, neque metuo. Nam de quo tu scribis, non opto. Quin si delatum ultro fuerit, quod ego tamen non puto, certum est tergiversari⁷. Non quod prorsus repudiem, si nimis urserint, sed quod ad Regem meum ea de re referre, nec invito eo quicquam facere deliberatum est. Quamobrem hac in parte nihil est periculi. — Quod vero de recentibus exemplis meministi, revera displicet multis quod factum est de Episcopo Mutinensi, cuius ego et doctrinam et pietatem probari a probatis audivi⁸. Sed nos rerum omnium causas neque scire tenemur, nec querere debemus. Me non ea res, verum pecuniae defectus eiiciet fortasse Roma maturius. Quamvis enim hic me tu negligi scribas, videntur tamen praeclare de me [1240] multi Cardinales existimare, quin et ipse Pontifex, quemadmodum ex fide dignis cognovi. Non facile fuerit secus aliquid de me persuadere, praesertim post lectum a nonnullis Antibrentium, quod opus multum a multis probatur et avidè legitur.

Sed quando tu de eiectione mea Roma meministi, nolo te latere, quod exitum Comitiorum expecto, ex quo de meo ex Urbe exitu deliberationem capiam. Ac tum demum si fuerit is exitus quem optamus, ut exire mihi hinc, et ad meos redire liceat, dari mihi veniam postulabo. Sunt qui datam iri negant, et inter eos Cardinalis Puteus. Quaeso te, quid in eo rerum statu consilii mihi capiendum sit, me certiorum reddere velis. Nam si maxime cuperem ultra duos hic menses commorari mihi iam non licet. Nosti vulgatum illum versiculum: Si tibi deficit aes, miser es, et pinguis non es. Putasne me recte posse cum aliquo defectum hunc meum communicare? Deinde si quid oblatum esset fortassis ab aliquo, putasne recte me posse accipere? Ego quin meorum visendorum desiderio teneam, inficias ire nequeo.

Sed si pleraque sunt hic, quae me offendant, multo plura sunt in Patria. Non parva mihi religio est abesse ab ovibus meis, verum non minor est inter haereticos et cum haereticis degere, atque ita extra fideium esse communionem. Quin autem habeam cum haereticis consuetudinem, effugere non possum, si me Deus incolumentem ad meos reduxerit. Et vivere et bibere cum illis necesse erit. Cogito nonnunquam ad designatum Archiepiscopum [scribere], si me vult ad meos redire, ut impetret mihi, ne cum haereticis in comitiis nostris me sedere, aut ad ea venire sit necesse. Quod an expediat, scribi mihi velim abs te. Nam fortassis

⁴ Michał von Kuenburg. Pośredniczył w drukowaniu *Confessio* w Kolonii. Zob. nr 46.

⁵ Zob. nry 49, 52.

⁶ Zob. nry 55 i 57.

⁷ Mowa o ewentualnej nominacji kardynalskiej Hozjusza.

⁸ Sprawa uwięzienia Egidiusza Foscarari OP (zm. 1564), byłego Magistra Św. Pałacu (teologa papieskiego), od 1550 bpa Modeny, który został osadzony w więzieniu inkwizycji 21 I 1558 i uwolniony 18 VIII 1558, lecz pod warunkiem stawienia się przed trybunałem na każde żądanie. Zob. *Pastor* VI s. 545.

optarint hoc haeretici. Quid queris? Orbis terrarum status hic est, ut ubicunque locorum fueris, quae te offendant, offendas plurima. Fatebor tibi verum, quod abhorret nonnihil animus meus a reditu celeriore. Cupe-rem prius quis erit saltem per hunc annum religionis status apud nos, et qualem se praestabit novus hic Archiepiscopus⁹ [1241] intelligere. Quo^c cum vereor ne mihi nova nunc existat contentio. Joannem Benedicti mortuum esse fortassis non ignoras¹⁰. Vacant sacerdotia plurima. Inter alia Vratislaviensis et Varmiensis Canonicatus. Habet nominationem ad Varmiensem Ecclesiam Grudecius¹¹, priore an posteriore loco nescio. Habet alteram, ut audio, Coss¹², quem esse dicunt haeticum. Affirmat hoc omnino Grudecius. Ego non possum quin Archiepiscopum admoneam ea de re. Feret ille moleste. Sed quid faciam? Nullum est in Polonia crimen haeticum esse, apud Christianos maximum. Ego, si certum est, eum in Ecclesia mea non feram, etiamsi novae mihi suscipiendae forent inimicitiae. Agam tamen rem quam potero modestissime. Nolle enim a iurgio gratulationem ordiri. Putant isti satis esse, quod sit servitor aliquis, ut fiat Canonicus Ecclesiae meae, etiam si sit haeticus. Ego diversum sentio. Sed ita moderabor scripta mea, ne quid offendam. Nisi forte vel hac sola re velit offendi, si dixerò quod servitor eius hic habetur pro haeticò, cuius parentes esse schismaticos dubium non est, ut vel hoc nomine eum iure deteriore esse oporteat.

Valentinus meus Vratislaviensis est Canonicus¹³. Cum autem uterque, quod opto, pacificam erit possessionem adeptus, ita iam inter eos convenit, ut permutent sacerdotia. Silesius Vratislaviam, meus mittatur in Varmiam. Cancellarii quoque opem hac in re implorabo. Quem audio tamen ad vos venturum, una cum Palatino Cracoviensi¹⁴. Quorum hic fortassis minus tibi gratus erit. De Vilnensi ferebatur antea, iamque Cracoviam usque venerat. Quid postea factum sit ignoro¹⁵. — Caeterum quando iam habemus Archiepiscopum designatum, quid sit de sacerdotio illo constitutum, iam habes procul dubio. Cupe-rem tibi gratulari, sed nondum audeo¹⁶. — Quis ille sit, qui de me narravit in convivio, vellem

⁹ Przerembski. Objął rządy, jako koadiutor z prawem następstwa, wraz z datą śmierci abpa M. Dzierzgowskiego, 19 I 1559. Zob. Korytkowski: *Arcybiskupi* III s. 239.

¹⁰ Jan Solfa, syn Benedykta, prepozyt kapituły warmińskiej, kanonik krakowski, wileński i wrocławski, lekarz nadworny Zygmunta I. Zmarł dopiero w 1564 r. (Zob. Eichhorn: *Die Prälaten* s. 321—322). Grodecki i Kos mieli już wcześniej ekspektatywy na jego kanonię warmińską. Wiadomość o jego śmierci okazała się plotką. Zob. nr 63.

¹¹ Jan Grodecki (1525—1574), były dworzanin Hozjusza, po studiach w Padwie (1557) przebywał razem z nim w Rzymie w latach 1558—1560; późniejszy kanonik warmiński i wrocławski, od 1572 biskup ołomuniecki. Zob. PSB VIII s. 607—609.

¹² Mikołaj Kos (zm. 1605), sekretarz królewski (stąd prawdopodobnie poparcie Przerembskiego), od 1561 proboszcz gdański i od 1562 elbląski, od 1564 prepozyt warmiński; niedbały duszpasterz, karierowicz. Zob. PSB XIV s. 191. Jego dyskusje z Hozjuszem na temat wiary w HE V s. 110, 187, 211. Jego syn kształcił się w 1560 r. na dworze Hozjusza, zob. nr 316.

¹³ Walenty Kuczborski, sekretarz Hozjusza, oraz Grodecki mieli tylko ekspektatywy na te kanonikaty po Solfie. Ponieważ wiadomość o jego śmierci była plotką, przeto ani Kuczborski nie został wówczas kanonikiem na Śląsku, ani Grodecki na Warmii.

¹⁴ O tym poselstwie zob. nr 51 przyp. 9, nr 53 przyp. 9.

¹⁵ Zob. wyżej nr 53.

¹⁶ Jan Przerembski musiał definitywnie, po objęciu urzędu arcybiskupa, zrezygnować z funkcji i beneficjum dziekana kapituły krakowskiej (był nim jeszcze w momencie zatwierdzenia na koadiutorii, zob. Korytkowski: *Arcybiskupi* III s. 238). Po nim część kanoników chciała ofiarować tę godność Kromerowi, zob. nr 45.

expressisses. Fortassis tibi quoque parum fidus idem est. Dicis ab amicis nostris dictum, qui sibi omnia arrogant. Facis ut de quodam suspicer, sed assequi tamen nequeo. Sola miseria caret invidia. Praeclara virtus est gentis huius. In quocunque viderint virtutem aliquam excellentem, suspiciunt. Nec tam quo loco natus, quam quibus eximiis dotibus praeditus sit, spectandum esse putant.

Gropperus laborat ex quartana, quam videtur ex animi cruciatu consecutus¹⁷. Migrare iussus est in alias habitationes, minus [1242] commodas, neque perinde splendidas. — De Colloquio tuo¹⁸ si quid peccatum est, Cardinalis Putei, tum et Bergomensis culpa factum est. Hi enim ut eo usque perveniret instabant. Caeterum gratum illis erit, cum ea cognoverint quae de Melichisedecho scribis. Cui ego vix me tenebo, quin et ipse gratuler hoc nomine, cum oculi plus habuero. Nunc enim plurimis scribendis valde sum occupatus. — Quaeso autem te, petas ipse quoque tuis literis Archiepiscopum designatum, ne Grudecium impediatur quominus Varmiensem Canonicatum assequatur, neve per hunc modum gaudium meum de sua evectione contamine. Feceris mihi rem valde gratam. — Bergomensem ad vos missum iri non puto. Sed mittetur tamen aliquis opinor. Cras mihi prandendum erit cum Tranensi¹⁹, ibi certius aliquid cognoscam. Invitaverat is me nudius octavus. Quoniam vero Cardinalis de Ara Coeli²⁰ praeverteret, illi satisfacere non potui.

De pontificii fratris filio quod scribis, quam verum sit iam intellexisti. Heri duo alii Caraffae migrare [de] civitate iussi esse feruntur²¹. Vana sunt et reliqua, quamvis de Judeis non omnino vanum, sed factum id esse dicitur, paulo ante quam huc venissem²². Quamobrem nihil mireris si tibi non scribo fabulas, sicut scripsit quidam isthic de Groppero in Ripetam²³ misso. Longior ut sim, alia multa scribenda non ferunt. Plura tamen scripsi, quam tu. Etiamsi fateri necesse est, quod tu plus papiri misisti. Sed mea papyrus multo longior est et latior, quam tua, nihil ut habere queas unde glorieris. Bene vale. Cuiusmodi sit historia Pontani²⁴, fac me certiozem. Roma, tertio Idus Februarii 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

^a Tekst: *ad*.

^b Tekst: *Georgium*.

^c Tekst: *qui*.

55

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 18 lutego 1559

Przesyła książkę przeciw Brenzowi i prosi o przekazanie jej M. Cholinowi w Kolonii oraz o ewentualne poprawki. Donosi, że Paweł IV zakazał urządzać karnawału w Rzymie.

¹⁷ Zob. nry 45 i 52.

¹⁸ *Rozmowy dworzanina z mnichem*.

¹⁹ Scotti.

²⁰ Klemens Dolera OFM (zm. 1568), generał franciszkanów, od 14 III 1557 kardynał z tytułem kościoła S. Maria in Ara Coeli. Zob. HC III s. 36.

²¹ Były to ostatnie wypędzenia Carafów z Rzymu. Wzmianka o jednym wyjątku, gorliwego bratanka papieża, kard. Alfonsa Carafy, nie była plotką. Zob. Pastor VI s. 483.

²² Aluzja do obostrzeń wprowadzonych przez Pawła IV w kontaktach Żydów z chrześcijanami w Rzymie w 1556 r. Zob. HE II 678.

²³ Więzienie inkwizycji znajdowało się przy Via della Ripeta.

²⁴ Chodzi zapewne o jedyne dzieło historyczne znanego poety humanisty włoskiego Jana Pontano (zm. 1503), zatytułowane *De bello neapolitano*. Zob. ECat IX kol. 1740.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1201. Na s. 1202 adres, pieczęć i adnotacja Kromera: [Reddita] 10 Martii.

S. Mitto tibi nostrum Antibrentium, aliquot in locis emendatum, per famulum Cardinalis Augustani¹, nihil ut portorii nomine numerare sit necesse. Quamvis enim te portet equus, alat Rex, restrictiorem te tamen esse scio, ut ne de alieno quidem valde sis liberabilis. Quaeso te des operam, ut ad Coloniensem typographum² per occasionem commode perferri queat. Quod reliquum est operis, paulo post mittam. [F]aceres autem mihi pergratum, si me per literas admoneres, si quid aut tu aut alius quisquam in hoc scripto notasset, praeter ea quae iam notata sunt, quod limae alicuius indigeret, ut priusquam iterum ederetur, mature corrigi posset. Nolle[m] nunc esse longior, nam hoc ipso die per cursum publicum ad te plura scribam³. Quod autem tuas hac hebdomada nullas acceperim, quam aliam fuisse causam dicam nescio, nisi quod per sacratissima Bacchi festa tibi scribere non licuit. Quae mihi non iniusta tamen esse videtur excusatio, ac merito accipienda. Bene vale. Romae, 12 Calendas Martii 1559.

Nos Pontifex, qui nimis rigidus nonnullis esse videtur, Bacchanalia celebrare prohibuit. [E]stote, inquit, sancti, quoniam et ego sanctus sum. Sic esse cogimur sanctiores, quam velimus.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

56

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 18 lutego 1559

Skarży się na brak listów od K. Donosi, że wysłał mu dzieło przeciw Brenzowi i informuje o zmianach w Rzymie po wypędzeniu Carafów oraz o posądzeniach o brak ortodoksji Scultetiego i Uchańskiego, o zamiarze powrotu do Polski i staraniach o zatwierdzenie Draskovicia w Pécs. Prosi o wprowadzenie poprawek do pisma przeciw Brenzowi.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 797. Na s. 798 adres, pieczęć i adnotacja Kromera: [Reddita] 4 Martii.

S. Tam reverenter et religiose colis festa Bacchi, fas ut esse non putes quicquam eo tempore literarum ad amicum dare. Verum gratia Deo quod iam praeterierunt. Fortasse proximo Die Jovis literas tuas habebimus. Antibrentium nostrum hodie ad te misi, sed is fortasse tardius ad te perferetur¹. Castellanus novus est creatus Laelius Ursinus. Prior ille motus est loco. Praesidium quoque commutatum esse dicitur. Deinde bulla publicata, si quis familiarem aut servitorem aliquem Carapharum in domum suam recepisset, ut is laesae maiestatis reus esset. In omnibus civitatibus Ecclesiae novi gubernato[re]s instituti, novaque vectigalia sunt abrogata, magna cum laetitia cunctorum². — Alexandro Sculteti³, sicut

¹ Otto Truchsess.

² Materna Cholina, zob. nr 54.

³ Zob. nr 56.

¹ Zob. nr 55.

² O czystce i nowych nominacjach w administracji Rzymu (m.in. o mianowaniu Lelia Orsini kasztelanem zamku św. Anioła w miejsce wypędzonego bratanka papieża Diomedesa Carafy) i prowincji Państwa Kościelnego, podjętych w lutym 1559 r. po wypędzeniu Carafów zob. Pastor VI s. 483—486.

³ Aleksander Sculteti (zm. 1564), kurialista rzymski, od 1519 kanonik warmiński, piniacz i skłaniający się ku protestantyzmowi. Z tego powodu proskrybowany

se facturum denunciaverat, salvum conductum Chelmensis Episcopus⁴ impetravit. Sed metuo ne res utrique male cedat. Ecquidem nollem. Non erit autem culpa penes me. Chelmensis auxit suspicionem de se quod sit haereticus, quando suum in haereticum tantum studium declarat. Putat se mihi aegre facere, sibi fecerit aegrius, et illi cui studet.

Satis hae prolixae sunt ad eum, qui nihil respondet saltationibus impeditus. Ego nondum ad Pontificem adii, quamvis potuisse videor. Sed simul ut de Comitiorum exitu factus ero certior, dari mihi potestatem adeundi petam. De Quinqueecclesiensi egi cum Cardinale Sanctae Florae⁵. Promisit is largiter, sed non audet, ut audio, literas reddere, quod se scribit imperatorem⁶. Agam cum eo iterum. Cras etiam cum Tranensi⁷. Bene vale. Roma, 12 Calendas Martii 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

In quodam ex ultimis quaternionibus Antibrentii nostri scriptum est in margine Thobiae 28 pro Job 28. Quaeso ut emendes.

57

HOZJUSZ DO OTTONA TRUCHSESSA

—Rzym, 18 lutego 1559

Piszę jeszcze raz, chociaż tego samego dnia wysłał inny list przez sługę T. Donosi, że treść listu jaki otrzymał przekazał kard. Scottiemu i Lippomano, który nie chce jednak zostać nuncjuszem. Opisuje historię swego przyjazdu do Rzymu. Czeką na wynik sejmku piotrkowskiego. Zawiadamia, że przesłał mu przez Kromera pismo przeciw Brenzowi. Referuje zmiany w Rzymie po wypędzeniu Carafów. Każe pozdrowić posłów polskich Tęczyńskiego i Ocieskiego, którzy będą w Augsburgu zamiast Czemy.

ORYG.: Augsburg. OA, Oryginały.

Rev-me in Christo Pater, Ill-me Princeps et Domine, Domine colendissime. Salutem etc. Etsi hodie per servitorem Ill-mae D-nis V-rae literas ad Illam dedi, quoniam tamen eas minus velociter perventuras arbitror, etiam per cursum hunc publicum scribendum aliquid esse putavi. Fuerunt enim Ill-mae D-nis V-rae literae mihi tam gratae¹, ut citra moram aliquam longiorem hanc animi mei gratitudinem explicandam illi esse duxerim. — Cum R-mo D-no Bergomensi², quae scripsit communicavi. Sed is valde videtur abhorrere a munere legationis obeundo. Cras ad R-mum D-num Tranensem³ adibo, atque eum hac ipsa de re comonefaciam. Sed video magnam hic in rebus agendis adhiberi cunctationem. Utinam autem causa religionis nihil ex ea detrimenti capiat.

Quod scribit Ill-ma D-tio V-ra se bona spe esse me facile impetra-

przez Zygmunta I w 1540, uciekł do Rzymu. Tam kilkakrotnie był usprawiedliwiany i ponownie zasądzany. Paweł IV kazał go znów zatrzymać w więzieniu inkwizycji. W tym czasie Uchański wystarał się u króla o wycofanie dekretu banicji. Zob. H. Barycz: *Polacy na studiach w Rzymie, 1440—1600*. Kraków 1938 s. 99.

⁴ Jakub Uchański, późniejszy prymas.

⁵ O sprawie Draskovicia zob. nr 51. Kardynałem św. Flory nazywano wnuka pap. Pawła III, kard. Guida Ascania Sforza (zm. 1564). Zob. HC III s. 23.

⁶ Chodzi zapewne o list polecający ces. Ferdynanda I do papieża w sprawie rzeszonego biskupa. Sforza bał się go podać z powodu podpisu, ponieważ Paweł IV nie uznawał jego tytułu cesarskiego. Zob. nr 26, przyp. 1.

⁷ Kard. Bernardyn Scotti.

¹ List nie zachowany.

² Lippomano.

³ Scotti.

turum a Sancta Sede Apostolica ea quorum causa huc veni, sciat velim, nihil hic mihi fuisse vel esse privati negotii. Veni vocatus a Sanctissimo Domino Nostro ternis literis⁴, discessi ex Dioecesi mea mense Maio, quae sit causa meae vocationis in hunc usque diem ignoro. Sed resciscam tamen brevi, si Deus volet, simul ut de Regni Comitiorum exitu certior factus fuero. Qui me suspensum adhuc hic tenet, quem ut felicem Deus esse velit supplex peto⁵. — Antibrentium meum misi Ser-mi Regis mei Oratori⁶, sed est fasciculus tamen inscriptus Ill-mae D-ni V-rae. In quo sunt literae quoque, quas ad Illam scripsi, quas famulus Illius perferet.

Quemadmodum hic vetera transierunt, et nova facta sunt omnia, non dubito quin aliunde sit abunde perscriptum Ill-mae D-ni V-rae. Habemus Castellatum novum, Praesidium novum, novos in omnibus Ecclesiae civitatibus Gubernatores, omnia nova; nisi quod vectigalia nova sunt abrogata, non sine magno subiectorum populorum applausu⁷. Deus det exitum rerum felicem. — Palatinus Marienburgensis⁸ hoc tempore V-ram Ill-mam D-nem non videbit, profectus enim erat alio, iamque domum reversus esse scribitur. Sed fortasse videbunt Illam Ill-mus D-nus Palatinus Cracoviensis et Magnificus Regni Cancellarius, uterque catholicus et orthodoxus⁹. Quorum si praesentium potestatem habuerit Ill-ma D-tio V-ra, quaeso per occasionem illis me commendare velit. Servet Illam Deus diu felicem et incolumem. Cuius gratiae me diligenter commendo. Datum Romae, 18 Februarii MDLIX.

“Eiusdem R-mae et Ill-mae D-nis V-rae servitor addictissimus
Stanislaus Episcopus Varmiensis”

↔ Autograf.

58

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 25 lutego 1559

Donosi, że otrzymał jego 2 listy. Obciąża odpowiedzialnością samych Polaków za zwlekanie papieża z wysłaniem nuncjusza do Polski. Jerzy z Tycyna pisał o pretendentach do spadku po Bonie w Neapolu. Wiadomość o śmierci abpa Dzierzgowskiego. Uważa, że pogróżki żądających na sejmie wyrzucenia biskupów z senatu nie są nowe. Pragnie wiedzieć więcej o synodzie postulowanym przez Uchańskięgo. Zabięga o zatwierdzenie Draskovicia w Pécs i Sepachera w Leibach. Podaje wieści o wydarzeniach politycznych i religijnych w Niemczech i o Polakach, którzy przenieśli się ze Strasburga do kolegium jezuickiego w Kolonii. Zabięga o uwolnienie Scultetiego. Oczekuje na wynik sejmu piotrkwowskiego. Skarży się na brak pieniędzy. Prosi, by Brus nie przysyłał na razie opłaty za prowizję Sepachera.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 975—977. Na s. 978 adres, pieczęć i adnotacja Kromera: [Redditae] 11 Martii.

S. Accepi tuas binas. Video quod pensare voluisti, quod saltando neglexeras in Bacchanalibus. Nobis hic saltare non licuit. De libertate quod scribis, utor ea, sed non multum proficio. Clamo subinde: primum querite Regnum, caetera adiicientur vobis [Łk 12, 31]. Verum cur neminem ad vos mittant, causas adferunt has, quod mitti postulet nemo, quod iam

⁴ Zob. HE II s. 931 i 954. Trzeci z listów (pierwszy chronologicznie) z 22 X 1557, niewydany w HE, znajduje się w minucie w Watykanie (AV, Armadium 42, t. 10 k. 218r-v).

⁵ Zob. nry 54 i 56.

⁶ Marcin Kromer, zob. nr 54.

⁷ Zob. nr 56.

⁸ Akacy Czema. Był pierwotnie proponowany na posła do cesarza na sejm Rzeszy, zob. nr 51.

⁹ Stanisław Tęczyński i Jan Ocieski, zob. nr 53.

periculum factum sit, quoties missus e[st] aliquis, deteriore semper loco res fuisse. Deinde vero parum bene sperant de vobis. Videntur vos habere iam pro conclamatis. — In Regno Neapolitano quo statu sit negotium, nudiusoctavus ex Ticini¹ literis factus es certior. Habet ibi suos curatores Rex, vel, si mavis, haereditas regia. Venisse feruntur multi creditores. Inter alios etiam nuncius Brunsuice[nsis], qui legatum poposcit².

De morte Archiepiscopi iam cognovisti³. Quod scribis de sublimi quodam, est ille minus grandis cuius meministi, sed non minus animo sublimi; non diversis moribus, eademque pietate. — De nobis a consilio excludendis, cum fuissem in Synodo Volboriensi proximo superiore anno⁴, audivi cum ad meam tabulam diceret hoc servitor Chelmensis⁵ Czesielski, si recte memini, obiectum iri nobis in proximis comitiis, quandoquidem in Pontificis verba iuravimus, fore ut hac ipsa de causa nobis in consilio locus non sit. Itaque nihil novi accidit⁶. — Quae tibi scribitur permisisse Rex, pridem haec permessa sunt, sed nos tamen audire non videmur. Neque credo factum esse quicquam. Panicus quidem terror nos invasit. Etiam umbram nostram metuimus. In promptu causa est, quia Deum pridem metuere desiimus. — De Synodo, quam poscit Uchanus, pluribus a te scriptum fuisse vellem⁷. — [976] Quinqueecclesiensis negotium est mihi curae⁸. Sed vos magnificum vobis nescio quo iure titulum arrogatis. Ea res causam impedit⁹. Dixit mihi tamen Viceprotector¹⁰, quod egerit cum Pontifice, qui per Cardinalem Neapolitanum¹¹ daturum se responsum promiserit. Ego dubito. Si tu hic adesses, disceres et ipse stilum Curiae. Nam est hic Magister quidam Ripeta, qui docet minus esse petulantes¹². — Est hic etiam Electus Labacensis¹³. Cuius causa laboravi plurimum. Verum ut proficiat aliquid metuo. Nam eadem res impedit. Nemo literas audet offerre. Pocula confracta, negant futurum ut facile coalescant.

Novarum hic rerum nihil est. Palatinus Rheni dicebatur esse mortuus. Refrigit autem hic rumor¹⁴. Dux Virtenbergensis Vergerio et Paulo cuidam in suis ditionibus aqua et igni dicitur interdixisse, quin et a Luthero

¹ Jerzy z Tyczyna, agent polski w Rzymie.

² Chodzi prawdopodobnie o posag siostry Zygmunta Augusta, Zofii, wydanej w 1556 za księcia brunświckiego Henryka II.

³ Abp M. Dzierzgowski zmarł 18 I 1559. Zob. Korytkowski: *Arcybiskupi* III s. 223.

⁴ Nieudany synod prowincjonalny w Wolborzu odbył się 10 III 1558. Zob. HE II s. 955—956.

⁵ Uchańskiego.

⁶ Na sejmie piotrkowskim (19 XI 1558—10 II 1559) posłowie żądali faktycznie wykluczenia biskupów z senatu dla tej właśnie przyczyny. Zob. Wojtyńska: *Papiestwo-Polska* I s. 117.

⁷ 7 XII 1558 Uchański wystąpił na sejmie z propozycją zwołania soboru narodowego. Zob. Wojtyńska: *Papiestwo-Polska* I s. 116.

⁸ Zob. nry 51 i 56.

⁹ Zob. nr 56, przyp. 6.

¹⁰ Wiceprotektorem cesarstwa był kard. Jan Anioł de Medici, późniejszy pap. Pius IV.

¹¹ Kard. Alfons Carafa.

¹² Zartobliwa personifikacja więzienia inkwizycji znajdującego się przy Via della Ripeta.

¹³ Piotr Sepacher (zm. 1571), wyznaczony przez cesarza na biskupa Leibach w Karyncji po śmierci bpa Urbana Textora. Został zatwierdzony dopiero przez Piusa IV, 2 X 1560. Zob. HC III s. 217.

¹⁴ Elektor Palatynatu Reńskiego, Otto Henryk Wittelsbach, zmarł rzeczywiście 12 II 1559. Zob. Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 77.

declinare, in Christum autem fertur inclinare¹⁵. Quod crederem si Brentio quoque non uteretur¹⁶. Schneppiam a suis interfectum¹⁷, Duces Vianariensis¹⁸ interminatos esse theologis suis ferunt, ne quid aut docerent deinceps, aut scriberent. Argentinesem scholam dilapsam¹⁹, et magnam illius partem Coloniam esse translata, quo nobiles aliquot etiam Poloni venisse scribuntur, qui vehementer sint Argentoratensium impietatem detestati, sibi gratulati, quod ab iis, qui sunt Societatis Jesu veram christianam pietatem nunc discerent. Dicitur magnus ad illos undequaque concursus fieri²⁰.

Scultetus²¹ traditus hic est in disciplinam Doctori Ripetae. Nunc ad aquas docetur. Periculum est ne paulo post tradatur Magistro Vulcano. Versatur in magno discrimine. Verum hoc illi non a me certe, sed a Chelmsensi²² conflatum est. Qui nisi literas [977] ei salvi conductus impetrasset, nunquam in has angustias adductus hic fuisset. Laboro multum de eo liberando, sed perexigua spes ostenditur, vel nulla potius. Non minus ab eo sibi metuunt hic, quam a Vergerio, si quo casu rediret ad suos. Scio quod Chelmsensis mihi magnam in Patria nostra conflare conabitur invidiam, si quid actum de eo fuerit, sed certe maiorem eius rei culpam ipse sustinet. Qui si quievisset, tale nihil accidisset. Volebat mihi turbas in Dioecesi mea ciere per hunc, sed aliter Deo visum est. Quod si veniret huc, fortassis ipse quoque minus turbulentus foret. Nunc est in maiore suspicione, quam unquam antea. — Ego Comitiorum nostrorum exitus expectatione suspensus teneor. De quo, quoad certi nihil habuero, quid de reditu meo certi statuam, non habeo. Sunt autem iam loculi valde vacui. Ultra duos menses hic posse commorari non video. Procul autem abest locus unde mihi sumptus forent suppeditandi, qui tamen iam esse videntur devorati. Plura non possum prae catharro. Bene vale. Roma, quinto Calendas Martias 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

De libello mihi misso, gratias ago. Ad Viennensem Episcopum semel et iterum scripsi²³. Nihil mihi respondit. Vellem admoneres illum ne quas huc pecunias mitteret, nisi prius quem exitum habuerit Electi Labacensis causa certior factus fuerit. Nollem eum sumptus incassum facere.

¹⁵ Chodziło o pewne skłonności Krzysztofa Wirtemberskiego do kalwinizmu, nie do katolicyzmu. Zob. nr 26, przyp. 12.

¹⁶ Zob. nr 26, przyp. 11.

¹⁷ Erhard Schnepf (zob. nr 26, przyp. 9) zmarł pod koniec 1558 r. śmiercią naturalną.

¹⁸ Jan Fryderyk i Jan Wilhelm, książęta na Weimarze i Gocie, zwolennicy czystej nauki Lutra, zob. nr 26; przyp. 13.

¹⁹ Sławna szkoła miejska (protestancka) w Strassburgu, założona przez Jana Sturma w 1538 r. Wbrew temu co twierdził H., rozwijała się szybko. Od 1566 akademii, od 1621 uniwersytet (zob. E. Garin: *L'educazione in Europa, 1400—1600*. Bari 1966 s. 189).

²⁰ Kolegium jezuickie w Kolonii zostało założone przez św. Piotra Kanizego w 1543. O jego atrakcyjności świadczy fakt, że w 1562 pracowało w nim 52 jezuitów. Zob. J. Brodrick: *The progress of the Jesuits (1556—1579)*. London 1946 s. 172.

²¹ Zob. nry 56 i 59.

²² Uchański.

²³ Zob. nry 46, 49, 50.

Rzym, 25 lutego 1539

Donosi, że Uchański uprosił list żelazny dla A. Sculteti, na co bardzo ostro zareagował kard. Puteo. Obawia się, że może to zaszkodzić Scultetiemu. Obiecuje przeciwdziałać i nawet usiłować uwolnić go z więzienia inkwizycji. Przypomina swoje zabiegi o zatwierdzenie Uchańskiego we Włocławku.

KOPIA XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 47r-48r.

Reverende D-ne, frater et amice charissime et honorande. [47v] R-mus D-num Cardinalem Puteum, rem illi narravi. Gravius is, quam credi vehementer esse cuperem. Pro mutua vero nostra coniunctione, nolui clam esse D-nem V-ram, quod R-mus D-nus Chelmensis², cum in Ecclesia mea novas turbas excitatas cuperet, Alexandro Sculteti³ salvi conductus literas impetravit. Qua de re cum factus essem certior, adivi ad R-mum D-num Cardinalem Puteum, rem illi, narravi. Gravius is, quam credi queat, excanduit sibi que curae fore, dixit, ne veniret in Poloniam, quod certo persuasum haberet eum fore Vergerio deteriore, magnasque turbas ibi daturum. Ego, cum ita viderem eum eferbuisse, veritus ne quod maius Alexandro periculum conflaretur, nihil non feci quod ad mitigandam iram R-mi D-ni Cardinalis pertineret; maluisseque Scultetum ad reliquos isthuc evangelistas vestros venire, quam ut hic illi gravius aliquid periculum creasse viderer. Verum prohibere nulla ratione potui quin Alexander in disciplinam traderetur Doctori Ripetae. Nunc docetur ad aquas. Metuo ne paulo [48r] post Magistro tradatur Vulcano. Sum vehementer ea de re sollicitus, neque curae, diligentiae, laboris quicquam praetermitto, quo possem eum a graviore saltem discrimine liberare. Sed est Ripeta doctor implacabilis.

Haec ego propterea D-ni V-rae scribenda putavi, si quam isthic invidiam mihi R-mus D-nus Chelmensis conflare fuerit conatus, ut quid actum sit non ignoret. Putat R-mus D-nus Chelmensis per me stetisse quominus ad Vladislaviensem Ecclesiam transferetur, sed longe deteriore loco res fuerunt periusquam ego huc venissem. Et vere gloriari possum opera mea factum esse, ut placatus Pontifex, quam prorsus ei praeciderat antea, spem ostenderet translationis, si modo ille vel purgasset se de crimine cuius accusatus erat, vel aliqua resipiscentiae signa dedisset, ut in ipsius manu fuisse videatur: voluerit ad Ecclesiam Vladislaviensem transferri, nec ne⁴. Quam ob rem nihil erat quod ut mihi aegre faceret, [et] homini huic haeretico salvum conductum impetraret. Audivit ex me [48v] non semel, quod ego non essem impediturus quominus illi daretur salvus conductus, modo ut me pro episcopo suo, Christum vero pro Deo suo agnosceret, et quadraginta iam annorum sacerdos, quod ipse Christus instituit sacrificium offerret.

Sed haec nihil moverunt R-mum D-num Chelmensem. In despectum meum salvum conductum illi nihilominus impetravit, ac in has miserum angustias induxit. Sex totis mensibus, quibus hic sum, quamvis admoneretur a quibusdam, adduci tamen non potuit ut me viseret. Quod ego facile tuli, qui natura sum ab haereticis alienior. Et nisi salvus iste con-

¹ Jan Przerembski.² Jakub Uchański.³ Zob. nry 56 i 58.⁴ Zob. nr 24.

ductus impetratus fuisset, fortassis nullam apud quenquam Alexandri mentionem fecissem. Sed cum eum impetratum intellexissem, nihil aliud petivi, quam ut extingueretur lis, quam habuit cum Venerabili Capitulo meo, et cum D-no Loca⁵. Nunc isti volunt, non modo litem, verum et hominem ipsum extinguere. Cui dant hoc inter alia crimini, quod cum obstrinxerit fidem suam, datis etiam fideiussoribus, quod nunquam [49r] exiturus esset ex Urbe, contra fidem hanc a se interpositam, salvum conductum impetraverit. Haec D-ni V-rae tamquam amico meo singulari significanda putavi, ut rem quomodo est acta cognitam haberet. Ego pro eo laborare ut exeat ex huius magistri severioris disciplina non desinam. Utinam autem quantum vellem, tantum proficere possem. Quod si adest ibi R-mus D-nus Archiepiscopus, illi commendari simul, et has literas legi peto. Scripsi nudiusoctavus⁶. Nunc quod magnopere scriberem, non habeo^a. Opto D-nem V-ram bene valere. Datum Romae, 25^b Februarii Anno D-ni 1559.

^a Kopia: *habebam*.

^b Kopia: 29. Jest to oczywisty błąd kopisty, gdyż luty nie mógł liczyć 29 dni. Podobieństwo treści z nr 58 oraz wzmianka o liście z przed 7 dni pozwalają z wszelkim prawdopodobieństwem datować ten list 25 II.

60

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 4 marca 1559

Donosi, że czuje się zdrowy. Życzy Kromerowi urzędu i beneficjum archidiacona krakowskiego. Informuje o wyjeździe Wysockiego z Rzymu, o listach P. Warła i S. Zieglera w sprawie zaciągniętych przez H. długów, o Lippomano i Puteo, którzy są przeciwni jego wyjazdowi i obiecują pomoc pieniężną, o chorobie Groppera i zarzucanej mu przez Z. Delfino herezji. Oświadcza, że nie jest w stanie ocenić *Rozmów dworzaniina z mnichem*, ponieważ nie ma tekstu. Obiecuje pomóc zatwierdzić prowizję biskupów cesarstwa. Zachęca do zaprzyjaźnienia się z Seidem. Prosi pozdrowić go, Staphylusa i Kanizego. Zmartwiła go wieść o śmierci Kryskiego. Informuje o egzekwacjach za Marię Tudor w Rzymie. Przesyła swoje pisma i prosi o przekazanie ich Cholinowi.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 683—686. Na dolnej, niezapisanej części s. 686 adres (*Augustae, vel ubi Caesarea M-tas fuerit*), pieczęć i adnotacja Kromera: [*Reddito*] 1559, 18 Martii.

S. Est quod mihi gratularis. Sum enim per Dei gratiam sanus et incolumis, et cum dimidia pars Quadragesimae iam praeterierit, nullum zaleitudinis meae sentio detrimentum. Idem tibi quoque gratulari cupio. Quamvis mallet aliquid praeterea. Nisi quod hic quibusdam scribitur designatum Archiepiscopum¹ et officio et beneficio Decanatus Archidiacono² cessisse; fortassis ea lege, ut alterum tu obtineas. Quid faciendum tibi sit videris. Scio quod sis natura delicatulus. A curis abhorres. Sacer-

⁵ Sculteti nie rezygnował z walki o kanonię warmińską, którą po jego banicji w 1540 r. otrzymał Mikołaj Lock (zm. 1569).

⁶ Nie zachowany.

¹ Jan Przerembski.

² Filip Padniewski (zm. 1572), padewczyk, karierę dworską rozpoczął za Tomickiego, 30 I 1559 został podkanclerzym koronnym, od 26 I 1560 bp przemyski, jeszcze tego roku przeniesiony na bpstwo krakowskie (zatwierdzony 17 VII 1560). Faktycznie przeszedł w chwili nominacji abpiej Przerembskiego na urząd dziekana kapituły krakowskiej (jako taki występuje w aktach konsystorialnych, zob. HC III s. 279), lecz usiłował przez jakiś czas kumulować go z archidiaconatem (zob. nr 63), który następnie — jeszcze w ciągu 1559 — otrzymał nie Kromer, lecz kantor krakowski Wojciech Starożrebski, zob. nr 67.

dotiorum fructibus es contentus. Labores refugis, quos hoc officium require videtur. Nec ignoro quae temporum horum est iniquitas, quod neque tu, multo minus quisquam alius huic tanto muneri satisfecerit. Sed si minus idoneus et magis ambitiosus aliquis id consecutus fuerit, cui, quod moribus iam est receptum, nihil sit curae praeter reditus, tu videris an sis omni culpa vacuus futurus, an omnium quae neglecta, vel secus administrata per eum fuerint, rationem Deo non sis redditurus.

De Abbatis discessu iam cognovisti³. Sunt qui dicant eum esse renunciatum Chelmsensem. Sed certi nihil. — Mihi nemo scripsit ex Polonia nunc, praeter meum nepotem et eius sororis maritum⁴. Scribunt autem parum iucunda: deberi a me ter mille et centum florenos. Quae res vehementer me sollicitum habet. Quamvis enim Fratribus nostris⁵ iam satisfactum sit, debentur tamen et illis adhuc a me plures quam mille marcae. Sum autem hic prorsus exhaustus, ut nolim de reditu cogitare sit necesse. Qua de re post paucos dies agere cum Pontifice statui. Sumptus me iam deficiunt. Egi cum Puteo, egi et cum Bergomensi. Suadet uterque ne festinem. [684] Quoniam vero proximo die Lunae futurum esse dicitur Consistorium, in quo publicabitur bulla de residentia episcoporum, volunt ut inde sumam occasionem agendi cum Pontifice. Quod eorum consilium non usquequaque mihi placet. Nam videbor ansam ipse dedisse retinendi me. Dixit mihi Puteus: Ego tibi respondebo pro Pontifice, quod eum omnino responsurum scio: non proficisceris. Tum ego de servitute hac nonihil sum questus. Addidi simul et hoc: me non accepisse mecum nisi annuam provisionem, ut si maxime velim hic diutius commorari, non possim. Respondit ille: Significes id Pontifici, liberalis est, facile tibi providebit. Tum ego: Providit abunde mihi Deus; itaque ubi providit, eo proficiscar: ad oves meas. Ille vero: Proficisceris ergo invito Pontifice? Eris excommunicatus. Nolo, inquam, invito, sed petam ut velit. Nunquam volet, inquit. Et hoc, inquam, interest mea non parum, ut sciam liceatne mihi proficisci, nec ne. Dicta per me sunt quaedam liberius, quae non est opus mandare literis.

In quibus angustiis verser vides. Hic unde me diutius aliam, non habeo. Neque tamen discedendi me veniam impetraturum aiunt. Sed ego post triduum quid sit cognoscam. De provisione, si mihi fuerit oblata, num sit accipienda, dubito. Qualem habet Gropperus, talem habere nollem. Est miser hic in magno vitae periculo. Metuunt illi medici. Nihilominus Delphinus tuus adhuc inquirat contra illum. Dicitur iam habere septuaginta loca quae notavit⁶. Neque dubium est, quod in tanto Gropperus discrimine versatur, non minimam eius rei causam esse curas, quibus angitur, quibus, quod ipse fassus est coram me, plane confici iam videtur. Fuit et [485] huius apud Puteum per me facta mentio. Quam cupebam, ut mihi consilium his de rebus tuum impartires. Qua de re scripsi ad te antea quoque. Alieno sumptu vivere nollem, quod hoc esset libertatem vendere; meo me sustentare diutius non possum.

De Dialogo tuo⁷ censuram nostram nihil est quod expectes, nam quod

³ Wysocki wyjechał z Rzymu ok. połowy lutego 1559. Zob. Wojtyńska: *Papieżstwo-Polska* I s. 372.

⁴ Listy nie zachowane. Chodzi prawdopodobnie o Pawła Watta i męża jego siostry Urszuli, Sebastiana Zieglera. Zob. HE II s. LXXVI i LXXXIII.

⁵ Tak Hozjusz nazywał kanoników warmińskich.

⁶ Zob. nry 46, 53, 54.

⁷ *Rozmowy dworzanina z mnichem*. Ukazały się po łacinie w Dylindze w officynie Sebalda Mayera jeszcze w 1559. Por. nr 49.

neque videmus, neque legimus, de eo censuram ferre non possumus. — Quinqueecclesiensis Ecclesia proponetur proximo die Lunae. Fortassis et aliae⁸. Sed Regis Hungariae nomine⁹. Crede mihi quod in hac causa multa dixi libere. Labacensis Electus discessit hinc¹⁰. Verum et hanc Ecclesiam simul, et Tergestinam¹¹, propositam iri confido. Curae modo sit vobis ne desit pecunia. — Pontifex nihilo mitior est factus erga suos, quin durius adhuc in eos aliquid statuere velle dicitur. Omnia facta sunt nova. Parisellus etiam novus esse dicitur institutus¹². — Cum Seldio¹³ vellem contraheres familiaritatis aliquid. Vir est bonus et doctus. Mihi tamen rescripsit nihil. Causam cognoscere cuperem. — De Staphylo miror te nihil scribere. Quem salutes, quaeso, verbis meis. Imprimis autem Seldium et Canisium, quem iam apud vos esse puto, quandoquidem absoluta sunt Comitia¹⁴. — De Crisio quoque quid agatur scire aveo. Hic quidem ferebatur esse mortuus¹⁵. Quod falsum ut sit, Deum precor. Dolerem vicem illius plurimum.

Hodie iusta sunt ab Hispanis in Aede Divi Jacobi persoluta¹⁶; ad quae vocatus veni. Fuit pompa magna. Philippus ad eam octo decem aureorum millia misisse dicitur. Quoniam vero nihil ex hac pecunia Germanis est impartitum, nullas illi in Ecclesia sua exequias facere decreverunt. — Nihil dubito quin iam acceperis Antibrentium nostrum castigatiorem. Quod reliquum est tibi mitto. Simul et libellum De expresso Dei Verbo. Feceris mihi pergratum si curaveris ad Maternum Cholinum Coloniam utrunque perferendum¹⁷. [686] Solvi autem hic Venetias usque. Bene vale. Roma, quarto Nonas Martii [1559].

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

61

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 18 marca 1559

Oczekuje jego rady, nie pieniędzy. Donosi, że papież wciąż odkłada termin audiencji, że Gropper został zrehabilitowany dopiero po śmierci. Oczekuje wiadomości o rezultatach sejmku. Dziwi się z powodu kradzieży pieczęci podkanclerskiej. Żali się na brak listów od Kanizego i oczekuje na jego uwagi o piśmie przeciw Brenzowi. Donosi, że Delfino chce udowodnić brak ortodoksji Groppera.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 407—408. Na s. 410 adres (*Augustae, vel ubi Caesarea M-tas fuerit*), ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 3 Aprilis.

S. Scripseras mihi proximis superioribus literis te curaturum insequenti hebdomada, ut et consilium tuum mecum communicares, et pecuniae nomihil impertires. Mallem posterioris huius mentionem nullam fecisses. Nam postea quam ex meis literis cognovisti quantum aeris

⁸ Zob. nry 50, 55, 57.

⁹ Maksymiliana Habsburga, syna cesarza, króla Czech i Węgier, ze względu na papieskie opory, o których w nrach 56 i 58.

¹⁰ Piotr Sepacher, zob. nr 58.

¹¹ Triest. Postulowanym był opat klasztoru benedyktynów św. Gotarda w diecezji ostrzychomskiej Jan Belta (zm. 1565). Zob. HC III s. 310.

¹² Niezidentyfikowany urząd w administracji Państwa Kościelnego.

¹³ Zygmunt Seld, wicekanclerz cesarski, zob. nr 49.

¹⁴ Sejm piotrkowski, na którym Kanizy towarzyszył nuncjuszowi Mentovato, zakończył się 8 II.

¹⁵ Zob. nr 49.

¹⁶ Mowa prawdopodobnie o egzekwiach za Marię Tudor, żonę Filipa II hiszpańskiego, królowę Anglii, zmarłą w listopadzie 1558 r.

¹⁷ Zob. nry 55, 57, 67.

alieni iam contraxerim, videris mutasse consilium tuum. Ego vero, quamvis me non abundare fatear, consilium tamen a te, non pecuniam petebam. Nunc utroque frauder, cum illo priori facile contentus fuisset. Docuit enim me Polancus¹, ut indifferens esse censerem paupertatem et divitias, nec magis hoc quam illud appeterem, quin et vitam et mortem eodem loco haberem. Cuius ego praeceptis, quae salubria esse agnosco, quantum Deus gratiam suam impertire mihi fuerit dignatus, parebo lubens. Itaque consilium a te, non pecuniam expectabam. Quam, si posterioribus consiliis melioribus non mittere statuisti, non me propterea consilio tuo fraudare debebas.

Constitutus mihi fuit dies sextus ab hoc, quo Pontificem convenirem, sed venit ad me Marchio². Verba dedit pulcherrima: non minus cupere Pontificem colloqui mecum, quam me, ac magis etiam, sed hac nocte non bene quievisse, cibum adhuc non sumpsisse, nec satis esse commoda valetudine; quamobrem orare ne moleste feram si nunc audire me non possit, significaturum autem quo tempore mihi sit veniendum. Et erat horatum 22. Veneram autem post 20, [408] quo tempore missam audire ceperat. Fuit mihi deliberatum venire quotidie, et prae³ foribus expectare, si forte pulsanti aperietur. Sed mihi postridie significavit Marchio ne facerem; nolle Pontificem ut me fatigarem; significaturum ultro quando veniendum esset. Iussus itaque sum venire die crastino. Tuum consilium tardius perfertur. Dei consilium sequar. Quod Illi visum fuerit inspirare, dicam et faciam. Dicitur ex pedibus laborare Pontifex, qui nonnihil tumescunt.

Odio Delphini tui puto iam esse satisfactum. Mortuus est enim Gropperus animi dolore magis, quam corporis. Interea tamen in Consistorio Pontifex dedit ei testimonium quod catholicus fuerit, et qui detraxerunt eius famae, calumniatores eos vocavit³. Fratrem autem eius Auditorem Rotae fecit. Habes iudicium Pontificis de tuo Delphino. — Causa Quinqueecclesiensis⁴ non est proposita. Post unum, aut alterum mensem celerior fore putatur expeditio. — Non dubito quin de Comitiorum exitu tibi plura scripta sint. Sed ego tamen, quae mihi scripta sunt communicanda tecum esse putavi. — Qui sigillum abstulerat comprehensus tandem esse scribitur cum Bochnam fugisset. Casus est stupendus, nec antea fortassis auditus. Male successerunt huic initia⁵. — Canisius quoque iam ad me scribere desiit. Nam post Idus Ianuarias ab eo nullas accepi. Fortassis aulae se iam regis alicuius addixit. Audio quod pleraque notaverit in Antibrentio. Vellem ea conferri cum iis, quae [409] sunt animadversa per me. Foret autem mihi valde gratum, si possem aliquid ex eo cognoscere de iis, quae acta sunt in Comitibus. Hac autem de causa tibi mitto, quae mihi scripta sunt, ut idem tu quoque facias. Dices autem Canisio salutem ex me plurimam. Bene vale. Roma, 15 Calendas Aprilis 1559.

Tuus

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

¹ Jan Polanco (zm. 1576), sekretarz generala jezuitów Jakuba Layneza, historyk jezuicki.

² Markiz Montesarchio, jeden z zaufanych Pawła IV po wypędzeniu Carafów. Zob. *Pastor* VI s. 482.

³ Zob. nr 60. Gropper zmarł 13 III 1559; papież wygłosił jego pochwałę na konsystorzu 15 III. Zob. *Pastor* VI s. 451.

⁴ Drasković, zob. nr 60.

⁵ Sprawa skradzionej pieczęci nowo mianowanego podkanclerzego F. Padniewskiego (zob. nr 60, przyp. 2). Fakt ten szczegółowo opisuje L. Górnicki: *Dzieje w Koronie Polskiej*, Wyd. 2. Oprac. H. Barycz. Wrocław 1950 s. 104–106.

Delphinus tuus ad singulos Cardinales adire dicitur cum chartis aliquot, in quibus errores Gropperi notatos habet. Vult falsitatis Pontificem convincere, qui calumniatorem eum vocavit.

* Autograf: pro.

62

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 25 marca 1559

Donosi, że otrzymał jego 3 listy. Uważa zwolenników *Interim Augsburskiego* za heretyków, podobnie jak Vlacić, i oskarża dwór cesarski o obojętność w sprawie. Polemizuje z uwagą K. o niewłaściwym określeniu Eucharystii w *Confessio*. Prosi, by Kanizy doniósł mu co sądzą o nim w Polsce. Usprawiedliwia poprawki do *Confessio*. Prosi o wyjaśnienie, skąd pochodzą przesłane mu pieniądze. Uważa, że Wargawski byłby lepszym biskupem chełmskim, niż Wołski. Radzi zabiegać o archidiaconat krakowski, korzystając z życzliwości Przerembskiego, który nie pisze. Donosi o uwięzieniu bpa Casamassima, o swoich zabiegach by zostać przyjęty przez papieża, o konsystorzu, na którym Paweł IV kazał wszystkim biskupom powrócić do swoich diecezji i o trudnościach, jakie mu w wypełnieniu tego nakazu czynią Puteo i Lippomano. Informuje o najnowszych wydarzeniach politycznych, działalności inkwizycji i życzliwości bpa Barby dla Kromera.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 959—963. Na s. 964 adres (*Augustae, vel ubi Caesar fuerit*), ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [*Reddita*] 7 Aprilis. Tekst źle czytelny z powodu zniszczenia atramentem.

S. Accepi simul ternas tuas literas, quarum primae datae fuere priusquam exissem e Varmia, binae reliquae hoc mense. Quod admones de Interimistis et Adiaphoristis, non tam ego, quam Flaccus habet pro haereticis. Cuius ego sententiam si adscripsi, non videor peccasse¹. Carolum quidem ab hac nota non uno loco vindicavi, etiamsi secus hic et de ipso, et de fratre ipsius nonnullis persuasum est². Nos quidem hic pro vobis heri preces ad Deum non fudimus, quod tamen pro haereticis fecimus. Nam vos ne[que] haeretici, neque catholici, neque calidi, neque frigidi, sed tepidi esse dicemini. — Quod mones de carne, quam sola fide complecti licet, mihi quidem de Calvini sententia nihil tum in mentem venerat. Si te „complecti” verbum offendit, potuit illius loco poni „comprehendere”. Nam certum est quod oculis carnem illam non cernimus, sed sola fide comprehendimus. Sed post festum, quod aiunt, venis. Mirum est autem si postea locum hunc non notasti³. Quis fuerit ille Noguera, qui mihi librum Staphyli misit, nosse cuperem. Nam nomen hoc mihi prorsus est incognitum⁴. Haec ad anni superioris literas.

De saltationibus meminisse non est huius temporis. Petrum Canisium ad vos venisse gaudeo; quod me tertium iam mensem suis literis non dignetur doleo. Vellem ex eo certior fieres num aliquid offensionis mea scripta mihi pepererint, quae edidi. Nam cum de reditu ad meos cogitem,

¹ Mowa o zwolennikach *Interim Augsburskiego* z 15 V 1548, kompromisu katolicko-protestanckiego, który następnie zrodził ruch adiaforycki (pierwszo i drugorzędne prawdy wiary) w obozie protestanckim. Zarówno wśród zdecydowanych katolików, jak i protestantów (Maciej Vlacić, zob. nr 26, przyp. 9), był on zwalczany jako wprowadzający obojętność religijną.

² Cesarz Karol V i jego brat Ferdynand I byli promotorami wyżej wymienionych kompromisów.

³ Proponowana, lecz spóźniona poprawka do rozdziału o Eucharystii w wiedeńskim wydaniu *Confessio*.

⁴ Jakub Noguera (zm. 1566), dziekan wiedeński, od 1561 bp Alife w połudn. Włoszech, teolog, późniejszy osobisty przyjaciel Hozjusza. Zob. niżej nr 74 i częste wzmianki w listach Latini.

sum nonnihil sollicitus ne quod tibi, idem mihi quoque evenerit. Nam et ego quaedam scripsi mordacius, [960] ut inter alios tibi quoque visum est. Quaeres et de haedis meis⁵, num sit cum illis locutus? Dices etiam illi, quod aliam in amicitia tuenda constantiam expectabam ab iis, qui sunt in Aula Jesu, quam qui sunt in aula regum educati. — De quibus controversiis scribas, non intelligo. Sed quos tu nominas, eos Natalis⁶ iudicio non parum t[ri]buere scio. Principem hic inter theologos locum obtinere dicitur. — Quod scribis me nullum addendi finem facere⁷, cum fuerit legendi finis, erit et addendi. Nam dies diem docet, liber librum aperit. Multo tu plura ad tuos Dialogos⁸ addidisti.

Quas trapezita⁹ curare debuit ad me literas, non accepi; nec a quo petam scio. Sed egit mecum agens Cardinalis Augustani, habere se in mandatis ab hero suo, simul ut nescio quas ei literas exhibuero, ut mihi numeret 150 coronatos. Tu vero de 330 meministi. Quid agatur non intelligo. Nam quo nomine, vel cuius nomine mihi mittas hanc pecuniam, non intelligo. Si mendicas apud Cardinalem Augustanum pro me, non erit mihi valde gratum; si vero mutui nomine das, etsi tantum adhuc habeo pecuniae ut absque alieno aere in Patriam redire possim, si Deus velit, ne tamen contemnere putes me liberalitatem tuam, accipiam quod das. Et cum accepero, syngrapha tibi cavebo. Gaudeo te ditiozem esse, quam me. Neque diligentiam tuam reprehendo. Postremis tuis literis (qua de re narrabatur hic, sed nihil erat certi) de Chelmensi Episcopo designato cognovi¹⁰. Primus erat rumor de Vargawski¹¹, quem maluissem. — De Decanatu sic eveturum coniectura mea me non fefellit. Quod si tu secundus esse recusaveris, quandoquidem primus ut sis non conceditur, voculas hominum non effugies. Ac fieri [961] potest, ut maius etiam odium et invidiam tibi conflēs¹². Amari te^a ab Archiepiscopo credo. Sed qui metuuntur pluris fiunt, quam qui amantur. Dicitur is et fratrem suum, et Crzicovium in clientelam Procancellario tradidisse¹³. Nondum hic misit pro expeditione, ac ne scripsit quidem aliquid iam duos prope menses. — Nudiusoctavus comprehensus hic est Episcopus de Polignano¹⁴ cum quadam femina. Ipse quidem in Castrum Angeli ductus, femina vero in alium quandam carcerem. Velimus nolimus cogimur hic esse sancti.

Ego inter dies octo discedere hinc cogito. Dominica Palmarum¹⁵ fuit

⁵ Oporni diecezjanie warmińscy, także część kapituły.

⁶ Hieronim Nadal SJ (zm. 1580), jeden z pierwszych towarzyszy św. Ignacego Loyoli, 1564—1566 rektor Kolegium Rzymskiego. Szczytywał dzieła Hozjusza, zob. nr 63.

⁷ Dodatki do *Confessio*.

⁸ *Rozmowy dworzanina z mnichem*.

⁹ Mieszkaniec starożytnego Trapezuntu, doskonały kupiec. Tu odniesienie do któregoś ze znanych Hozjuszowi kupców lub bankierów.

¹⁰ Mikołaj Wolski (zm. 1567), nie cieszący się dobrą opinią, został ok. 20 II 1559 desygnowany przez króla na biskupa chełmskiego (zob. Wojtyńska: *Papiestwo-Polska* I s. 119). Zatwierdzony został po załatwieniu „sprawy Uchańskiego” w 1561; w 1562 przeniesiony do Włocławka. HC III s. 164, 336.

¹¹ Rafał Wargawski, prepozyt kapituły krakowskiej, podskarbi dworski. Zob. Wojtyńska: *Papiestwo-Polska* I s. 112.

¹² Zob. nr 60. Drugim wśród kanoników-prałatów kapituły krakowskiej był archidiacon.

¹³ Mowa prawdopodobnie o Piotrze Przerembskim (zob. nr 37) i Ściborze Krzykowskim (1518—1573), kanoniku krakowskim, sekretarzu królewskim, najbliższym współpracowniku Przerembskiego (zob. PSB XV s. 555), który „przekazał” ich po odejściu na arcybiskupstwo Padniewskiemu.

¹⁴ Pyrrus Casamassima (zm. 1570), od 1544 bp Polignano w Apulii. Zob. HC III s. 277.

¹⁵ 19 III.

audientiae dies mihi designatus. Venit ad me, cum essem in anticamera, nunc hic nunc ille camerarius [et] bonam spem ostendit, fore ut audire[r], nam cupere Pontificem conferre mecum. Post horas aliquot, primis tenebris intendentibus, renunciatum est mihi ut me domum reciperem, nam habere multa Pontificem quae mecum loqueretur, tempus autem esse breve; ne venirem postea, nisi vocatus. Tertia post die vocati sunt omnes episcopi, vocatus sum et ego. Prolixa oratione mandavit omnibus, ut ad suas dioeceses redirent. Simul benedixit omnibus¹⁶. Puteus non vult ut discedam, nisi prius Pontificem convenero. Ego nego me conventurum, nisi vocatum, nam esse prohibitum, ne veniam nisi vocatus. Peto etiam atque etiam, ne velit agere ut vocer. Non patitur sibi persuaderi. Nec e tua, inquit, nec e nostra dignitate foret si discederes hinc non salutato Pontifice, qui mihi, cum sim Regni Viceprotector¹⁷, graviter [962] irasceatur, si non esset admonitus per me de tuo discessu. Cras vult alloqui. Quid futurum sit nescio.

Ad Bergomensis¹⁸ tabulam fuit ea de re sermo multus. Dixit is me exceptum esse. Respondi: me nec esse exceptum, nec deesse velle. Ergo discedes, inquit, insalutato Pontifice? Habeo, inquam, interdictum unum et praeceptum unum: interdictum ne veniam in anticameram, nisi vocatus; praeceptum, ut discedam intra dies duodecim. Quid, inquit, si te vocaverit Pontifex, non venies? Veniam, sed opto ne vocet. Quid si te manere iusserit? Manebo, inquam, sed ad duas tantum, aut tres hebdomadas. Diutius non possum. Oboedientiam tamen retinebo: non veniam nisi vocatus, ut vocer non instabo. Post decem dies in viam me dabo. Ad impossibilia non me cogit Pontifex. Iam annum prope absum ab Ecclesia, nec nisi ad unius anni sumptum mecum pecuniam accepi. Haec ego, non expectato consilio tuo, quod nimis tardum est, et videris illius iam oblitus.

Nova hic feruntur, quod pacem cum Turcis confectam habetis, vel indutias potius ad utriusque vitae tempora. Hoc anno tributis nomine ducenta milia numerabitis, reliquis quoad vita superstes fuerit triginta milia¹⁹. — Angliae Regina dicitur se Capitellam Ecclesiarum Regni sui fecisse²⁰. Quod ego tamen non satis adhuc credo, nam et hoc scribitur, quod hac Quadragesima suis esum carniū interdixit. — De pace inter duos Reges, sunt qui bona sperant²¹. — In Sonnis quoque libris reperitum esse dicitur nescio quid²². De meis vero quid fiat, nemo mihi dicit. Me quidem audiente [963] probantur. Conventuales acerrimi inquisitores esse dicuntur in aliena scripta, sua non edunt. Sic inquiritur hic in nos. Quod ego faciele patiar, modo ne tradamur in disciplinam Ripetae. — Cardinalis Caraffa dicitur esse paralyticus, insuper et duplici tertiana la-

¹⁶ O tej audiencji z 21 III 1559 zob. Pastor VI s. 489.

¹⁷ Puteo był od 1553 wiceprotektorem Polski. Zob. Wojtyńska: *Papiestwo-Polska* I s. 283—297.

¹⁸ Lippomano.

¹⁹ Mowa prawdopodobnie o udzielonej na początku 1559 r. zgodzie sultana Sulejmana Wspaniałego na zawarcie układu między ces. Ferdynandem a Izabellą węgierską. Stroną w pertraktacjach miała być Polska (zob. Pajewski s. 174). Hożjusz drwi z tego układu.

²⁰ Elżbieta Tudor (1558—1603) powróciła częściowo do idei religijnych ojca i w 1559 r. ogłosiła się „najwyższą władzą w sprawach duchowych i doczesnych”. Zob. De Lu me a u: *Naissance* s. 141.

²¹ Zob. nry 35, 49, 52.

²² Mowa prawdopodobnie o Franciszku van der Velde (Sonnus), zm. w 1576, profesorze teologii na Uniwersytecie w Lovanium, od 1561 bpie Hertogenbusch, od 1570 bpie Antwepii. Zob. HE V s. 466.

borare. Misit huc pro pharmacis et medicis²³. Famulus eius in carcerem hesterno die coniectus est. Haec mihi Terracinensis Episcopus²⁴ hodie naravit. In dies magis contra illum excandescit Pontifex, Episcopus Interamnesis²⁵, qui idem est et Sacrista, saepe tui valde meminit honorifice. Vellem ad eum aliquando scriberes. Bene vale. Roma, octavo Calendas Aprilis 1559.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

* Autograf: tibi.

63

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 1 kwietnia 1559

Donosi, że otrzymał jego listy z 3 i 4 III. Oczekuje na ukazanie się nowego wydania *Confessio*, którą chwalał Sirloto, Delfino i Albrecht Bawarski. Cieszy się z sukcesów Staphylusa. Referuje starania o pozwolenie na wyjazd i rozmowę o tym z kard. Rebią i Lippomanem. Skarży się na brak pieniędzy. Otrzymał list od Jana Benedicti, który donosi o zabiegach w celu mianowania J. Łaskiego sekretarzem królewskim. Zachęca do starania się o kanonikat dla Mikołaja Kromera. Ubolewa nad losem Groppera. Wyjaśnia pewne miejsca w *Confessio*. Pisze, że Jan zu Wege tłumaczy *Confessio* na język niemiecki, i że otrzymał pieniądze od agenta Truchsessa. Informuje o wydarzeniach politycznych i surowości Pawła IV wobec swoich nepotów. Omawia sprawę korespondencji oraz beneficjów Kromera i Karnowskiego.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 479—483. Na s. 484 adres (*Augustae, vel ubi Caesarea M-tas fuerit*) i adnotacja Kromera: [*Reddita*] 15 Aprilis. Brak pieczęci.

S. Per novissimam postam nihil te scripsisse miror. Interea tamen accepi quas dedisti 3 et 4 Martii¹. Confessionem, si minus hoc, saltem proximo mense absolutam iri puto; si praesertim duobus praelis excuditur. Ego iam addere quicquam non audeo. Quamvis audebo fortasse, nisi quod liber meus est apud Guilhelmum Schirletum Protonotarium², virum doctum et in linguis exercitatum, et eo nomine Pontifici cum primis charum, qui censet addenda pleraque, per se notata et adscripta. Quod faciar, sed sub illius nomine. Nam aliena vindicare mihi nolo. Si quid ex nundinis allatum erit contra me scriptum, quaeso quavis cunctatione semota, cures ad me perferendum. — De Duce Bavariae³ quae scribis, legi lubens. Dixit autem Protonotarius quoque mihi, quod fuerit apud se Delphinus, et iniecta Gropperi mentione⁴, dixerit de me, quod fortioribus et magis aptis ad persuadendum rationibus contra haereticos hoc saeculo nemo sit usus. — Caeterum quod scribis pressos paupertate nihil praeclari meditari vel praestare, vide ne sit illi contrarium, quod vulgo celebratur: Paupertas sapientiam sortita est; a praeclaris meditationibus citius avocant divitiae, quam paupertas. — Quod Staphylus plures nactus sit mecoenates gaudeo. Dignus est cuius ratio habeatur.

²³ Mowa o wypędzonym kard. Karolu Carafie.

²⁴ Oktawian della Rovere (zm. 1562), od 1545 bp Terracyny. Zob. HC III s. 310.

²⁵ Jan Jakub Barba (zm. 1565), augustinianin eremita, doktor teologii, od 1553 bp Terni i Zakrystianin Sw. Kościoła Rzymskiego. Zob. HC III s. 213.

¹ Nie zachowane.

² Wilhelm Sirloto (1514—1585), humanista, patolog, kustosz Biblioteki Watykańskiej, mianowany w 1557 protonotariuszem apostolskim, od 1565 kardynał. Później przyjął się do Hozjusza (zob. niżej passim).

³ Książę Bawarii Albrecht V Wittelsbach (zm. 1579), pochwałał dzieła Hozjusza, zob. nr 67.

⁴ Zob. nry 46 (przyp. 9), 53, 60, 61.

Mihi Pontificem alloquendi potestas nondum est data. Stabat sententia discedere hinc eo insalutato intra terminum aliis episcopis praefixum; ut tardissime proximo die Martis. Verum praeter animi mei sententiam admonitus ea de re fuit Pontifex. Itaque nudiusquartus iussit, ut venirem ad se. Veni, horas aliquot expectavi. Bona spes ostensa fuit, datam iri colloquendi potestatem. [480] Primis autem tenebris intendentibus, fuit mihi renunciatum Cardinali Pisano⁵ dedisse negotium Pontificem, ut mecum ageret. Adivi ad illum. Dixit is, habere multa Pontificem, de quibus mecum ad longum conferre velit; caeterum esse nunc lassum, quin et tempus esse brevius, quam quod sufficere possit ad colloquium tale; proinde venirem alio tempore, sed illud interea scirem, quod nunquam ea fuerit Pontificis mens, ut me vellet alligatum decreto, quod tulit de residentia episcoporum⁶, cum sciat me non esse ex eorum episcoporum numero, qui abhorrent a residentia; quamobrem ne festinarem, verum commodius tempus aliud expectarem, quo mihi sententiam suam uberius explicare posset Pontifex; cupere illum consolari me, et vicissim consolari a me. His fere verbis usus est. Respondi: semper odio me singularitatem habuisse, et in coetu catholicorum esse voluisse; cum itaque catholicis omnibus episcopis in genere mandatum fuisset ut se conferrent ad suas ecclesias, nihil mihi accidere posse gravius, quam ut ab ista generalitate excludar, et singularis esse iubear; cupere igitur me ad Ecclesiam meam proficisci. Respondit Cardinalis: Expecta dum ipse tibi dicat Pontifex quid facere te velit. Expectabo, inquam, unam, alteram, et tertiam hebdomadam; diutius non possum, ut maxime vellem. Sic tum dimissus fui.

Dixit mihi Bergomensis⁷: Habes hic amicos aliquot magnos viros, de quibus fortasse nescis, qui te unice amant, ac per occasionem agere cum Pontifice de te volunt. Sum nunc incertior, quam antea. Videntur sibi nescio quid a me timere, quod me stilo valere putant; nec dissimulanter id quidam tulit, questus quod parum fuissem humaniter hic acceptus; interea tamen de mea constantia in fide catholica se nihil dubitare. Respondi: me satis humaniter acceptum esse; quod si quid secus etiam evenisset, nihil tamen [481] me propterea de studio meo vel erga catholicam fidem, vel erga Sanctam Sedem hanc demissurum. — Quod mones ne dissimulem egestatem meam, Deo sit gratia, non est ea tanta, quantum esse tu putas. Habeo adhuc mille octingentos aureos, praeter eos quos tu mihi curasti. Sed eos tamen omnes hic nollem relinquere. Neque sum adeo sumptuosus, ut existimas tu. Quindecim, aut 16 aurei abeunt hebdomadatim, absque vino, et lignis, et iumentis. Sed in alias nescio quas res pecuniae multum profunditur. Maior est eorum egestas, qui meae subvenire deberent. Itaque nunc provisio multis adimitur. Aiunt in Pontificis mensam exponi fuisse solitos quotidie 25 coronatos; nunc iussi sunt exponere quinque tantum. Audiivi cum quidam Cardinalis diceret, inopia coactum se redire velle ad monasterium suum. Itaque si maxime velint, video quod sublevare me non possunt. Ego nihilominus non dissimulo mihi graves hic esse sumptus. Quicquid statuere de me visum Deo fuerit, feram lubens.

Fateor non mediocrem ex eo me molestiam accepisse, quod generalem tantum cum aliis episcopis, et non aliam seorsum habui missionem. Sed

⁵ Scypion Rebiba.

⁶ Paweł IV zwołał 6 III 1559 wszystkich biskupów obecnych w Rzymie na konsystorz i ogłosił bullę o rezydencji, mocą której wszyscy nie zatrudnieni w Kurii mieli wyjechać do swoich diecezji w ciągu miesiąca. Zob. Pastor VI s. 488—489.

⁷ Lippomano.

fuerat mihi tamen omnino proficisci deliberatum, nec amplius alloquendi Pontificis potestatem concedi mihi postulabam. Nunc quid agam prorsus ignoro. Pacem inter Principes esse confectam, certum est. Concilium omnino futurum expectatur. Itaque praetextus iam erit retinendi me. Et certe, qui Patriae nostrae status est, nihil est quod meum in illam reditum excelerare velim. Praesertim quamdiu rerum potitur ille foedus et foetidus haereticus Palatinus Vilmensis⁸, qui ne in Polonia quidem aut a Rege [482] avellitur, aut ab evertenda religione christiana prohibetur. Sed quaecumque me tandem pericula moveant, omnia facere certum est, ut dimittar. Ad extremum tamen, si Pontifici secus visum fuerit, parebo.

Joannes Benedicti dedit ad me literas, quibus vivere se testatus est⁹. Simul de Joanne a Lasco¹⁰ laborari dicit ut fiat Maior Secretarius; fortassis non ita multo post futurus Cracoviensis Episcopus, aut Procancellarius. — Cur autem non agas quo possit illi Vratislaviae succedere frater tuus, causam non video¹¹. — Quod scribis, cum ad te scriberem animo perturbatiore me fuisse, recte divinasse videris. Nam Gropperi casu[s] me perculit non mediocriter, ac magis etiam ad meos redundi me desiderio inflammavit. Sed me tamen Deo totum permitto.

Annotata per te non adeo negligenter, ut putas, a me lecta sunt. Sed si fuisset Heilspergae¹², respondissem tibi diligentius. Nunc hic sum absque libris^a; quin et ipsum Confessionis librum nunc non habeo, quo possim locum inspicere. Sed quae scripsi de cyniphibus, scripsi vel Prospe[rum] Aquitanicum, vel Augustinum secutus. Et memini me legere, quod fuerint muscae caninae; quod ipsum etiam nomen indicare videtur¹³. De gignente et genito, nec quid tu scripseris, nec quid ego rescripserim teneo nunc memoria. Sed Natali¹⁴ visum est eum locum correctionis non egere, quaemadmodum et alium illum de efficacia fidei et poenitentiae. De Eucharistia tu mihi potius errare videris, nam certum est in ea Christum oculis carnis non videri, sed fide sola comprehendi; nam non videntur nisi species, sub quibus Ipse latet Christus invisibilis. Anni madversum esset ab aliis quoque si quid erroris inesset. [483] Hodie mihi redditae sunt literae Joannis a Via, quibus me certiore reddit, quod quorundam hortatu Confessionem nostram in Germanam linguam convertat¹⁵. Admonisset is quoque me proculdubio, si quid notasset eiusmodi.

Epistolium nondum fuit mercatoribus redditum cum haec scriberem; sed hodie redditum iri puto. Neque tamen illi numerare pecuniam tenebuntur, nisi post dies 15. Quam cum accepero, sygrapham tibi mittam. Etsi autem habebam adhuc unde menses aliquot me sustentare possem,

⁸ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

⁹ Zob. nr 54.

¹⁰ Jan Łaski (1499—1560), bratanek prymasa Jana Ł., wybitny reformator protestancki.

¹¹ Chodzi o ekspektatywę na wrocławski kanonikat J. Benedicti Solfy dla Mikołaja Kromera. Nigdy potem go nie uzyskał.

¹² Lidzbark Warmiński.

¹³ Zob. nr 74.

¹⁴ Zob. nr 62.

¹⁵ Jan zu Wege (zm. 1582), dr teologii, kaznodzieja katedralny w Wormacji, autor kilku dzieł polemicznych i panegiryków (zob. Klaiber nry 1671—1679). Jego tłumaczenie dzieła H. p.t. *Confession, das ist ein Christliche Bekantnuss des Catholischen Glaubens* ukazało się w oficynie Aleksandra i Samuela Weyssenhornów w Ingolstadtzie w 1560. Hozjusz miał je w ręku już na początku sierpnia (zob. nr 314). Por. też nr 67 i HE II s. 1005.

tua tamen ista voluntas erga me pergrata mihi accidit. Dabitur a me opera, ut ex proximi insequentis anni proventibus tibi satisfiat. Agens Cardinalis¹⁶, qui mei studiosissimus est, numeravit mihi pecuniam, semota quavis cunctatione. — Nova hic sunt quod vos negatis inducias esse cum Turca factas, quas fecistis tamen. Pacem inter duos Reges confectam, constans rumor est¹⁷. — Cardinali Neapolitano¹⁸ provisio negata, quin et a familiaritate Pontificis exclusus esse dicitur, quod impetraverit a Pontifice, ut medici mitterentur ad Carapham, ex quibus postea cognitum est, quod nullo corporis morbo laboret. Est in magnis angustiis. Terribilis est Pontifex noster. Moronus ex febre laborare fertur¹⁹. Quid [de] me futurum sit incertus sum. Sed tu nihilominus ad me scribere non intermittas, ita ut inscribas in absentia mea Ticinio²⁰. Scripseram ad Regem in Bachanalibus graves literas de foedo et foetido haeretico. Sic enim hic appellari significavi Pa[latinum] Vlnensem²¹. An eas Archiepiscopus, qui tum erat Procancellarius²², reddiderit nondum scio. Bene vale. Roma, Calendis Aprilibus 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

Hodie Magister Ceremoniarum exegit a me 10 aureos propter assistentiam. Nondum ei quicquam numeravi. ^bProcancellarius cum Archidiaconatu Decanatum ad semestre sibi retineri obtinuit a Nuncio²³. Tua fortassis expectatur deliberatio, aut Episcopi Cracoviensis mors²⁴. De Carnovi[o] vellem scire quid agatur. Num sit eius aliqua ratio habita, nihil scribit. —^b

* Autograf: tibus.

^b—^b Dopisane na dolnym marginesie s. 483.

64

HOZJUSZ DO PAWŁA IV

[Rzym, 5 kwietnia 1559]¹

Prosi, by mógł, zgodnie z nakazem papieża, powrócić do swojej diecezji po uzyskaniu audiencji, na którą kazał mu czekać kard. S. Rebiba.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 989—990 (Tekst był sporządzony dla Kromera i załączony do listu nr 65).

Beatissime Pater [...]. Inter alia multa, quae summa cum laude gessit Sanctitas V-ra ex quo tempore Christi Vicarium in terris agens, universalis Ecclesiae gubernacula suscepit, est et hoc omnium praedicatione comprimis dignum quod superiore mense decrevit serioque mandavit, ut ad suas Ecclesias episcopi redirent gregique suo attenderent, memores

¹⁶ Augustani, tj. O. Truchsessa.

¹⁷ Zob. nr 62.

¹⁸ Alfons Carafa, jedyny z nepotów pozostawiony w łaskach Pawła IV.

¹⁹ Kard. Jan Morone (zm. 1580), jeden z wybitniejszych dyplomatów papieskich XVI w., przebywał od 31 V 1557 w zamku św. Anioła z powodu oskarżenia o herezję. Zob. Pastor VI s. 528—541.

²⁰ Jerzy z Tyczyna, agent polski w Rzymie.

²¹ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

²² Jan Przerembski.

²³ Filip Padniewski miał otrzymać rzezoną dyspensę od nuncjusza Kamila Mentovato. Wiadomość ta okazała się nieprawdziwa, zob. nr 67.

²⁴ Andrzej Zebrzydowski (zm. 1560).

¹ Data zrekonstruowana na podstawie wzmianki w liście o audiencji z 21 III (zob. niżej przyp. 4).

horrendae illius comminationis, qua sanguinem eorum, quorum sunt a Deo speculatores constituti, de manu ipsorum se requisiturum Deus denunciavit [Ap 19,2]². Fuit haec tam pia cohortatio Sanctitatis V-rae, digna Christi Vicario, digna Petri Successore, digna quam omnes episcopi perpetuo suis cordibus inscriptam haberent. Et erit hoc Illius factum apud posteros quoque tam celebre, ut nulla unquam aetas illius oblivionem sit obrutura.

Huic itaque tam pio, tamque sancto V-rae Sanctitatis edicto, cum et ipse sum unus ex eis, quamlibet indignus, qui Gregis Dominici, quem Ille sanguine suo redemit, curam susceperunt, summa cum alacritate parere cupiens, omnino pro eo ut fides officiumque meum postulabat, praefixum ab Illa terminum observare statueram, et iam in viam proculdubio me dedissem, nisi R-mus et Ill-mus D-nus Cardinalis a Pisis verbis V-rae Sanctitatis mihi mandasset, ut expectarem dum ipsa mecum V-ra Sanctitas colloqui et aliquid mihi ad oves meas redeunti mandatorum dare posset³. Quod quidem fuit mihi multo gratissimum. Quid enim est quod malim, quam prius beatos V-rae Sanctitatis [990] pedes exosculari, et post generalem illam, quam omnibus episcopis ante dies quindecim impartiverat⁴, specialem insuper ab ea benedictionem accipere; deinde si quae mihi mandata dare voluisset, ea fideliter exequi.

Iam autem decimus prope^a dies praeteriit cum semper horam illam desideratissimam expecto qua mihi ad Sanctitatem V-ram adeundi, et quid mihi velit imperare cognoscendi potestatem dari cupio. Neque tamen adhuc consequi potui. Supplico Sanctitati V-rae ne me tenere velit diutius; nam sicut ipsa quoque meminit in illa sanctissima cohortatione sua, nunc est anni tempus ad iter faciendum maxime opportunum. Quod si diutius cunctatus fuero venient aestus graviores, ut sine periculo me deinceps in viam dare non possim. Meminerit quaeso Sanctitas V-ra quanta alacritate, cum ab Illa vocatus fuisset, quanto cum vitae meae discrimine, gravissimo anni tempore, nullos neque sumptus, neque labores, neque difficultates diffugerim dum Illius mandato satis facerem. Et certe nihil factum est propius, quam ut et ego et mei omnes, quos in meo comitatu habebam, nimio aestu nimisque laboribus fatigati, vitam nostram profunderemus.

Ne patiatur quaeso pro sua paterna clementia, ut iisdem nunc quoque periculis vitam nostram obiciamus, sed priusquam tempus veniat itineri faciendo minus commodum, hac nos coeli presentis benignitate frui permittat. Mihi quidem nihil foret optatius, quam ut beatos pedes V-rae Sanctitatis exosculari, et si quid imperare mihi dignabitur audire possim. Sed si forte per affectam valetudinem, vel per graves curas, quibus nunc distrahitur, id Ipsa facere Sanctitas V-ra non potest, ut vel audiat me, vel aliqua mandata det, cui volet ex R-mis D-nis Cardinalibus negotium det, ut mihi V-rae Sanctitatis voluntatem explicet. Quaecumque mihi mandata per eum fuerint, haud aliter atque si ex ore Ipsius V-rae Sanctitatis accepissem, et libenter et fideliter exequar omnia^b, ac pro diuturna incolumitate et faelicitate Sanctitatis V-rae Deum precari nunquam intermittam. Iterum atque iterum supplex oro Sanctitatem V-ram, ne me suspensum diutius esse velit.

^a Dopsane na marginesie, zamiast octavus wykreślonego w tekście.

^b Dopsane na marginesie.

² Zob. nr 63.

³ Scypion Rebiba. O jego rozkazie zob. nr 63.

⁴ Ta audiencja biskupów miała miejsce 21 III 1559. Zob. Pastor VI s. 489.

65

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

[Rzym, 8 kwietnia 1559]¹

Przekazał kard. Puteo załączoną prośbę do papieża o pozwolenie na wyjazd z Rzymu, lecz ani on, ani Lippomano nie chcieli jej zanieść Pawłowi IV. Uczynił to Rebiba. Wczoraj odpowiedział papież przez Puteo, że nie zgadza się na wyjazd. Prosi o przekazanie odpisu petycji Karnkowskiemu.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 992. Na s. 989—990 kopia listu do papieża (zob. nr 64). Na s. 991 adres (*Viennae, vel ubi M-tas Imperatoria fuerit*), pieczęć i adnotacja Kromera: (*Redditae*) 2 Februarii (1).

Supplicationem hanc² Puteo dederam, ut eam offerret Pontifici. Detrectavit provinciam hanc, quod in alteram tantum partem urgere me diceret. Se nunquam aliter acturum, quam ut a Pontifice petat quo mihi tempore suam explicet voluntatem, num abire me velit, an manere. Nec aliter agi decere. Detrectavit et Bergomensis³. Tandem exoratus a me Cardinalis a Pisis⁴ obtulit nudiustertius. Heri vero Cardinali Puteo mandavit Pontifex, ut mihi suam voluntatem explicaret. Vult is me retinere. Pollicetur etiam brevi se facturum, ut me audiat. Quando futurum id sit, si Deus volet, videbimus. Animo sum valde distracto, neque quid agam scio. Sed, quod est in proverbio: lupum auribus teneo. Supplicationem hanc ad Pontificem scriptam Carnovio per te mitti primo quoque tempore cuperem, nam id facturum te, sum ei pollicitus⁵.

66

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 8 kwietnia 1559

Dziękuję za list. Oświadcza, że tylko oczekiwanie na wynik sejmu i niemożność uzyskania pozwolenia papieża były powodem odkładania terminu powrotu do Polski. Donosi, że bp Casamassima został uwieczony za rozpustę. Uważa, że to samo powinno spotkać Orzechowskiego. Informuje, że kard. Rebiba przekazał papieżowi jego suplikę w sprawie wyjazdu i dziś spodziewa się odpowiedzi, że w Rzymie uważa się Polaków za niesubordynowanych, a ich króla za niedołężnego, który — zwłaszcza w sprawach religijnych — daje się powodować buntownikom. Pokłada nadzieję w Przerembskim. Jest niezadowolony z nominacji Wolskiego. Gratuluje koadiutorii kanonikatu krakowskiego i obiecuje wystarać się o jej zatwierdzenie. Dziękuję za obietnicę wyproszenia akcyzy. Informuje o planach wyrzucenia Elżbiety Tudor z Anglii.

KOPIA XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 49v—54r.

Reverende Domine etc. Quod post multa horarum millia, tandem aliquando [50r] responso me suo Dominatio V-ra dignata est, ago gratias. Quodsi esse Heilsbergae fortassis expostularem gravius, verum haec Urbs reddit me civiliorem, et sicut sanctae obedientiae, sic sanctae quoque virtutem docet patientiae. Quamobrem vel tria verba de tam diuturno silentio cum Dominatione V-ra commutare volo. Si vel post quatuor horarum millia senis meis unis suis rescribat, in magni beneficii loco nume-

¹ List jest bez daty i podpisu. Rekonstrukcja daty na podstawie danych ze wspomnianego w tekście listu do Karnkowskiego z 8 kwietnia 1559 (zob. nr 66). Adnotacja Kromera o otrzymaniu 2 lutego jest albo błędna, albo otrzymał ten list dopiero 2 II 1560.

² Zob. nr 64.

³ Lippomano.

⁴ Scypion Rebiba.

⁵ Zob. nr 66.

ravero. Recte autem hoc sibi de me persuadet R-ma D-tio V-ra, quod nunquam in mentem mihi vernerit, tanquam non rediturum a meis discedere, quibus quid a me debeatur, non ignoro. Et revera expectabam Comitiorum exitum, quem etsi talem fuisse iam a sex hebdomadis cognoveram, ut non magno me desiderio isthuc redeundi potuerit inflammare, tamen toto tempore hoc nunquam urgere destiti, ut mihi Pontifex ad meos redeundi faceret potestatem. [*Opis starań o pozwolenie na wyjazd i o otrzymanie audiencji, identyczny jak w nr 63*].

Duodecimus autem [dies] nunc agitur cum haec acta sunt. Quotidie prope ad Palatium venio, non sine protestationibus. Neque patet aditus, neque desunt qui me reprehendant, quod praefixerim terminum trium hebdomadarum, quod contrarium id esse videatur virtuti sanctae obedientiae; quam vos ignoratis, hic autem ad unquem tenent eam omnes memoria. [51r] Quod si quis vel in minimo sit oblitus, e vestigio graves ab eo poenas exigit Ripeta Magister¹. Cuius potestas hic est magna. Nam quod vestri dicunt: Non possum contineri, non est mihi datum desuper, non habeo donum; facit hic statim ut possis, et dat donum continentiae. Quod ante tres hebdomadas expertus est Episcopus quidam cum femina deprehensus, et propter dulce quoddam peccatum in disciplinam illi traditus, qui nunc factus est mire continens². Etiam Orichovius si veniret huc, facile continentiam ab illo disceret, neque tantopere deinceps de lege peccati, quae est in membris eius, quaereretur³.

Verum ad rem. Cum toties ad Palatium venienti mihi non pateret aditus, visum est ut supplicationem scriberem. Quam Cardinalis Puteus offerre noluit, quod in ea tantum alteram partem urgerem de discessu, quod non omnino consentaneum esset virtuti sanctae obedientiae. Debuisset enim instare me, ut aut manere me iuberet, aut discedere et illius arbitrio cuncta permittere. Sic se acturum, et non aliter. Sed neque Bergomensis⁴ offerre voluit. [51v] Tandem exoratus a me Cardinalis de Pisis⁵ obtulit nudiustertius in Congregatione. Heri vero in Concistorio multa cum Puteo Pontifex egit de me. Qui dixit Cancellario meo⁶, quod hodie sub vesperum esset mihi voluntatem Pontificis explicaturus. Quae cuius modi sit nescio, sed certis quibusdam coniecturis assequi tamen videor, me non facile dimissurum iri.

Nihil mihi magis hic inculcatur, quam virtus sanctae obedientiae, cuius oblivisci nolo. Nam neque tutum est. Vos eam videtis, verum si essetis hic, fortassis a risu vos contineretis. Quale sit vestrum de nobis iudicium, non ignoro. Sed quam vos magnifice praedicare soletis vestram libertatem, eam hic appellant barbaram quandam ferocitatem. Neque satis eam detestari possunt. Dicunt palam habere nos in Polonia pictum Regem. Nam si verus esset, aiunt, nunquam hunc et sui et Dei immortalis contemptum tantum sic impune abire permetteret. Oportet esse, aiunt, feram et indomitam quandam gentem vestram. Quam autem est grande periculum, ne quam ita decantat libertatem suam, eam citius opinione [52r] sua durissima servitute commutet. Meliorem esse statum suum praedicant, quam sit vester. Nam nos et Principem, aiunt, et Deum

¹ Personifikacja więzienia inkwizycji przy Via della Ripeta.

² Zob. nr 62.

³ Aluzja do starań Stanisława Orzechowskiego o uznanie jego małżeństwa z Magdaleną Chełmską.

⁴ Lippomano.

⁵ Rebiba.

⁶ Samson z Worein.

agnoscimus; isti vestri videntur omni prorsus utriusque notitia carere. Nam et Regem suum, et Deum suum in ordinem coegerunt. Huic sacrificium abrogaverunt, quod proprie divinitati debita servitus est; illi nec honorem, nec obedientiam praestant ullam.

Hoc est horum hic hominum de vobis iudicium. Et quamvis cauti vobis prae caeteris et prudentes videmini, non sic tamen, opinor, vobis usurpabitis omnia, quin aliquid etiam Romanistribuendum existimetis. Quorum ingenium et prudentia prius admirationis fuit orbi universo, quam vel nomen Polonorum audiretur usquam. Quo res tendant apud vos, non sum ita mucosis naribus ut non olfaciam. Meo quidem animo, quod extremum impendere video dulcissimae Patriae meae exitium, maiorem quam credi facile queat dolorem adfert. Sed quis est, qui servare possit invites? Quicumque sit tamen Patriae status, mihi deliberatum est redire, si per Pontificem licuerit. In hoc autem regulos vestros laudo, quod in reiectionem causae [52v] de religione consentire noluerunt⁷. Quorum enim tot reiectiones. Multo foret satius, ut semel se Regia M-tas declararet, statim turbis his finis imponeretur. Nunc quando reguli nescio quid sibi de Maiestate illius pollicentur, nos contra, nostrum esse persuasum habemus. Inde contentiones istae nascuntur, quibus fervet Polonia.

Quicquid autem sit, reverti cupio. Non quod usum aliquem fore mei putem, sed quod officio meo defuisse videri nollem. Nam ubi nihil agitur ratione, sed impetu quodam feruntur omnia, quis usus ergo mei ibi possit esse non video. Consolatur me quidem ea res nonnihil, quod iam tandem Archiepiscopum⁸ provincia nacta est, quo multos annos caruisse videtur. Deus illi mentem inspiret isto loco dignam, ut fluctuantem Ecclesiae navem ad optatum tranquillitatis portum perducere queat. Quam ad rem ipse quoque mea consilia lubens conferrem, si quis eorum usus esse posset. Caeterum quantum consolationis adferunt ea, quae scribit de D-no Archiepiscopo, tantum ea vicissim terrorem [53r] incutiunt, quae legi de peccadillo. Video quod hoc agitur, ut ordo noster in summam invidiam et summum contemptum adductus, prorsus evertatur⁹. Deus misereatur nostri.

De literis meis quae scribit, grata sunt. Sed quis ille Senator sit, aut sunt eorum lectione conversi, vellem non fuisset adscribere gravata. — Quod D-nus Dambrowski sibi D-nem V-ram coadiutorem cooptaverit, gratulor. Quamvis et praesens, et maius aliquid gratulari mallet, quod in istis vacationibus magno cum desiderio expectabam. Ac fieri potest, quod aliquid consecuta sit, de quo me tamen certiore facit nemo. Interim et hoc nomine gaudeo quod habet aliquid tamen in hac Urbe negotii, nam absque hoc foret, nullas adhuc ab ea literas accepissem. Quamvis autem D-nus Bergomensis nullam prope spem ostenderit obtinendi quod petit, a me tamen opera dabitur, ut sibi Dominatio V-ra minime defuisse meum studium intelligat¹⁰.

⁷ Szlachta była przeciwna na sejmie odkładaniu sprawy religii na czas późniejszy. Zob. Wołyńska: *Papiestwo-Polska* I s. 118.

⁸ Jan Przerembski.

⁹ Ów *peccadillus* jest to prawdopodobnie nowo mianowany biskup chełmski Mikołaj Wolski, zob. nry 62, 67.

¹⁰ Mowa o koadiutorii kanonii krakowskiej Stanisława Dąbrowskiego (zm. 1575), dra praw, archidiacona gnieźnieńskiego, kanclerza zmarłego abpa M. Dzierzgowskiego, przyjaciela Hozjusza (zob. HE II passim). Transakcja ta musiała być zatwierdzona w Rzymie, co miało miejsce dopiero w 1560 r. (zob. PSB XII s. 77).

Quod se instare de accisa¹¹ scribit, ago gratias. [53v] Scripsi de ea ad Magnificum D-num Cancellarium¹². Quaeso ut causam illi meam diligenter commendet. Non est pecunia tanta, quantam esse nonnulli praedicant. 500 florenos non efficit. Mali res exempli foret si Capitulum cum suis bonis ab Episcopo suo separaretur. Et certe non minus impendisse videor in legationem qua functus eram, quam quantum ex utraque accisa colligi potest. Huc accedit, quod in hoc meum iter tam facile nemo vel unciū ternarium suppeditavit. Fecissent autem subditi mei non gravatim, ut aliquid subsidii pecuniarii conferrent, sed propter accisam hanc magis eos gravare nolui. — De novis mecum communicatis ago gratias. Huc novum iam certum allatum est de pace confecta¹³. Conditiones adhuc me latent, sed eas habere Pontificem dicitur. Filium Philippi dicitur uxorem ducturum filiam Regis Gallorum, et coniunctis copiis utrumque Regem, adiunctis etiam Scotiae viribus, in Angliae Regnum invasurum, ut inde semen adulterae mulieris eiiciant, [54r] et in eo Philippi filium cum sponsa sua collocent¹⁴. Quod ego tamen pro certo non scribo. Bene valeat, et me amet. Roma, VI Idus Aprilis Anno 1559.

67

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 8 kwietnia 1559

Donosi o wysłaniu nuncjusza do Hiszpanii i o tym, że wielu twierdzi jakoby Paweł IV nadal myślał o mianowaniu go kardynałem. Polemizuje z poglądami Kromera na styl rządów papieża i dementuje plotkę o jego śmiertelnej chorobie. Zaleca jego surowość w sprawie celibatu i referuje surowe sankcje wobec A. Sculteti. Poleca się pamięci Kanizego. Każe pozdrawiać Brandta. Prosi o dołączenie dobrego indeksu do przygotowywanego wydania *Confutatio prolegomenon Brentii*. Cieszy się wieścią o życzliwym stosunku Padniewskiego do Kromera. Wyraża obawę, że jego listy nie są przekazywane adresatom przez kalwinistę Provanę. Krytykuje akt nominacji Wolskiego na biskupa i niezdarność Kromera w staraniach o archidiaconat krakowski, który oddano Staroźrebskiemu. Boleje z powodu zaginięcia listów do Seida i Albrechta Bawarskiego. Cieszy się z powodu powrotu Kryskiego do zdrowia oraz z pochwał Sirlleta i innych pod adresem jego pism. Podaje najnowsze wiadomości z Rzymu i prosi o przesłanie *Confessio Janowi* zu Wege do Wormacji.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 981—987. Na s. 988 adres (*Augustae, vel ubi Caesarea M-tas fuerit*), ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 22 Aprilis.

S. Adhuc tibi Bechanalia sunt in ore, fortassis et in corde, cum Paschalia quoque festa iam sint peracta. Scitum est illud: Ex abundantia cordis os loquitur. Clamoribus parum esse profectum video. Sed missus tamen est ad Philippum Nuntius¹, qui proficiscitur deinceps in Hispanias, ut ibi decimas et alia quaedam iura fortassis etiam ab intestato exigat, ita ut non omnino sine fructu clamasse videamur; vobis autem ne ave quidem dicetur². — Quod scribis ardorem illum refrixisse, negat id Cardinalis Carpensis³, qui cum eum proxime viserem, semel et iterum ac

¹¹ Zob. nry 19, 21, 23.

¹² Jan Ocieski. List nie zachowany.

¹³ Pokój w Cateau Cambrésis został zawarty 3 IV 1559 r. Zob. nry 34, 49.

¹⁴ Mowa o projekcie małżeństwa syna Filipa II hiszpańskiego, Don Carlosa, z córką Henryka II Valois, Izabellą, którą w końcu poślubił 24 VI 1559 r. sam Filip. Zob. Pidal I s. 485). O projekcie osadzenia ich na tronie angielskim po wypędzeniu Elżbiety I, nie wiadomo.

¹ Salvatore Pacini (zm. 1581), od 1558 bp Chiusi, gubernator Rzymu. Zob. Pastor VI s. 541, HC III s. 171.

² Aluzja do trudności z odzyskaniem spadku po Bonie.

³ Rudolf Pio z Capri (zm. 1564), kardynał od 1536, zdolny dyplomata, zwolennik reform; korespondował później z Hozjuszem. Zob. niżej, passim.

tertium repetens, multa mihi magnifice praedicavit de mirifica quadam Pontificis voluntate. Negat Protonotarius quoque⁴. Qui narravit nudius-octavus meminisse mei Pontificem perhonorifice, deque me ornando, sicut fama pridem fuit, mentionem iniecisse; verum Tranensem⁵ prohiberi dixisse me a meis ne me sic ornari vellem, quod literas ea de re scriptas viderit. Tuam autem, ne meam quidem voluntatem in ornamentum genus hoc esse propensam. Cum autem rationes adferrem, quamobrem honorem hunc refrigerem, approbavit eas Protonotarius, ac Byssarione[m] apud Graecos auctoritatem summam obtinuisse dixit, ante galerum; quem posteaquam accepit, subito amisit omnem, quod nihil aliud, quam galerum suis laboribus quaesivisse videretur⁶. Sed hanc tamen rationem certius quidam non probat. Quid enim, inquit, ergo nulla virtus ornari debet? Narrat is quoque mirabilia, sed quae nunc loqui fas non est. Scietis autem postea. Negant igitur omnes [982] refrixisse quicquam, ac modis omnibus retinere me cupiunt. Quid sit futurum Deus novit.

Quod nobis Petros et Paulos obiicit, alia tum fuit ratio temporum. Non omnia, quae tum fuerunt, ei qui nunc est Ecclesiae statui conveniunt. Ac est quidem ita, quod infirmis opus est medico. Sed quid si recusent infirmi, si praescriptis non pareant, si contraria potius omnia faciant? An non stultum fuerit ad sic affectos medicum accedere velle? Quod de caulis scribis, non est tanti scabiosus grex, ut illi pastor aliquis praeficiatur. Et erit haec medicina, cum negligi vos et contemni videritis. Nam sic demum ad cor facilius redibitis. Praestat paucis praeesse bonis, quam multis malis. Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum. Ita demum perficietur, ut orbis totus pereat, si discessionem suam non maximi fieri perspexerit. Ultro petetis ipsi pertaesi malorum, ut in gratiam redire liceat, ac quaecunque vobis imperata fuerint, ad ea summa cum alacritate descendetis. Ita domare superbiam vestram oportet. Nec est quod vobis consolationem adferat rumor quidam de tumore pedum. Unica paschali acclamatione: Renovata est ut aquilae iuventus eius [Ps 102,5], omnia membra sana iam sunt. Videte ne gaudium hoc vestrum in luctum brevi convertatur. Et vivit, et vivet. Etiam invitis vobis. Immo, quanto minus vobis gratum fuerit, tanto vivet diutius. Ac quoad vivat fortasse breviter experiemini. Longius abestis a Ripeta Doctore. Quod si propius adessetis, doceret ille vos quales disseminare rumores debeat⁷.

[983] Mirum est autem quam sit hic in docendo felix. Vestri sacerdotes negant se continere posse, quod non sit eis datum desuper, quod non habea[n]t donum Dei. At hoc donum statim consequitur quisquis in disciplinam huic magistro se dederit. Etiam episcopos docet, et dat eis donum continentiae. Dulce peccatum hic acerbo supplicio tuitur. Ego vero non nollem, ut huius doctori locus esset apud nos quoque. Mox tranquilliora forent omnia. Scultetus adhuc est in eius disciplina⁸. Qui iam fuerit emittendus ex hac schola, sed cum ad Pontificem ea de re fuisset relatum, posteaquam eius nomen audivit: hic est, inquit, ille qui semel abiu-

⁴ Wilhelm Sirloto, zob. nr 63.

⁵ Kard. Bernardyn Scotti.

⁶ Bessarion (1402—1472), humanista grecki, metropolita Nicei, zwolennik unii z Kościołem Rzymskim na Soborze Florenckim (1439), mianowany w 1439 kardynałem, do końca życia przebywał w Rzymie. Oczywiście utrata powagi u Greków była spowodowana głębszymi przyczynami.

⁷ Plotka o śmiertelnej chorobie pap. Pawła IV.

⁸ Zob. nry 56, 58, 59.

ravit haeresim? Retrudatur, et in arctissima sit custodia. Itaque sic est abstrusus ut nunc⁹ eum videre et cum eo colloqui liceat nemini. Videris autem tu iam illius esse partium. Duriusculum tibi videtur non ei dari fidem publicam. At hoc tibi minus durum forte videtur, quod, etiam admonitus, Episcopum suum salutare nunquam voluit, quod eum apud sodales suos contumeliose semper appellavit, quod 46 annorum sacerdos ut faceret rem divinam adduci non potuit. Tui vero Chelmensis⁹ hoc erat officium, ut ipse persuaderet homini quo veniret ad me, suum Episcopum, de ratione concordiae mecum ageret, meque tandem consentiente fidem publicam impetraret. Verum tenes memoria quid ille fuerit comminatus priusquam tu legatus ad Caesarem ivisses. Itaque nihil aliud quesitum est ab illo, [984] quam ut aegre nihil faceret, ut sicut facit in re publica, sic in Ecclesia mea turbas [non] excitaret. Verum suam ipse causam reddidit deteriorem. Iam enim quin sit haereticus hic nihil dubitatur. [*Następuje powtórzenie passusu o decyzji papieża w sprawie Sculteti*]. Neque dubito quin Chelmensis tuus, cuius tu causam contra me tuendam suscepti, non mediocrem mihi sit invidiam conflaturus. Quo minus etiam accelero meum ad meos reditum.

De iis, quae notasti in Antibrentio, quid mihi quoque videatur, e scheda quae praesentibus est adiuncta cognosces¹⁰. — Quod incitaris Canisium, probo; quod is nihil ad me scribat, non probo. — De Assuero¹¹ quod me certiore reddidisti, gratum est. Salutabis eum verbis meis, et ei praecaberis ut e Lutherano fiat Christianus. Responsa Caesaris mihi data quin acceperit Princeps, mihi quidem dubium non est¹². Cur autem cum illo non communicaverit, nescio. Quale autem est hoc, quod etiam haeretici ferre non possunt haereticos? Qua forma velitis Antibrentium excudi, vestri erit arbitrii. Vellem ut index [985] fieret copiosior, annotatis etiam Scripturae locis quae explicantur¹³. — Scribitur Ticinio, quod non modo Rigam, verum totam Livoniam occupaverint Moschi. — Ego nullas hac hebdomada e Polonia literas accepi, praeter eas, quas tu misisti. — Procancellarium¹⁴ tanta esse in te benevolentia tibi gratulor. Meae quidem ille gratulationi rescripsit nihil. Et eam tamen, si me non fallit memoria, ante Reminiscere¹⁵ miseram. Literae meae videntur non omnes reddi. Magistrum postarum Cracoviae sacramentarium esse narrat Bergomensis¹⁶. — Quod scribis: sic volo, sic iubeo, mallem hoc subditis suis quam aequalibus Rex noster diceret, ubi praesertim de asserenda veteri orthodoxa religione agitur. Nunc externis et aequalibus ac potentioribus

⁹ Uchański.

¹⁰ Nie zachowana.

¹¹ Anasver Brandt, radca i poseł Albrechta Pruskiego do Polski i Hozjusza (zob. HE II s. 786). W 1559 przebywał w interesach księcia na sejmie Rzeszy w Augsburgu (zob. Hubatsch s. 197).

¹² Zob. nry 14—16.

¹³ Są to przygotowania do drugiego kolońskiego wydania dzieła przeciw Brenzowi (zob. nr 60). Od tego wydania, które ukazało się u Cholina w 1560, „novis ab autore aucta accessionibus”, zamieniono tytuł na *Confutatio prolegomenon Brentii*. Zob. HE II s. 1039.

¹⁴ Padniewski.

¹⁵ Przed niedzielą 2 Wielkiego Postu, zw. *Reminiscere*. W 1559 przypadła w dniu 20 II.

¹⁶ Poczmistrzem królewskim był wówczas, mianowany 10 X 1553. Włoch Pro-sper Provana (zm. 1584), administrator żup wielickich i bocheńskich, członek zboru małopolskiego, brat Trajana Provany. Zob. *Akta synodów różnowierczych* I s. 263. Zob. także nr 73.

imperare volumus, cum non sine turpi quadam ignominia subditorum iugum feramus.

Ad alteras tuas literas venio. Quod non vis esse oculus, nisi Petri et Pauli Apostolorum, quale id sit non satis intelligo. Hac eadem ratione neque sis auris, neque lingua, neque manus eorum, qui nunc sunt Episcoporum. Ecce autem in locum Archiepiscopi designati sanctior quidam est designatus, qui dicitur unum tantum peccadillum habere¹⁷. Quid vis: ruunt ad interitum omnia. Ticino scriptum nunc est Archidiaconum esse factum Starosrebiū¹⁸. Sed hebdomada superiore secus erat scriptum, sicut proximis literis tibi significavi¹⁹. Quod si verius id est, non sine causa tam blandas ad te literas dedit. Procancellarius fortassis Canonica-tum Cracoviensem expectat a te pro suo aliquo propinquo. Sed tu, dum pericula te vitare non obscure fers, facile indicas quod confessor [986] esse mavis, quam martyr.

Ego vero, si Deo sic visum fuerit, ad martyrium proficisci non recuso. Commemorantur mihi pericula, quae me manent, si rediero. Sed haec me non adeo movent, modo per Pontificem liceat. Sed aiunt quod minime sit permissurus. Hic mihi provisurus iam esse dicitur. Sed octavo post die certiora cognosces. Nam etiam si certum foret^b hic abire, tamen ante decem dies in viam me non darem. Si magnopere contenderint, fortassis me retinebunt. Verum de cucullo cuiusque coloris nihil statuam Rege non salutato. — Seldium literas meas non accepisse miror. Ad Cardinalem²⁰ eas miseram, qui scripsit Agenti suo quod eas ad Seldium perferendas curasset. Erant in iis duo aut tres duplices aurei, simul et literae ad Bavariae Ducem, cui volebam ex Canisii consilio libros meos pulchre concinnatos per Seldium^c offerri²¹. Nunc quid actum sit de literis illis nescio. Velim ut rescisceres, meque certiorum faceres. Nam quod scribam denuo nihil est.

Crisium vivere audio et gaudeo²². Profectus is erat in Poloniam ante unum et alterum mensem, cum graviter admodum laborasset. — Quod in Antibrentio corrigendo tantum studii ponas, ago gratias. Paucioribus is mendis quam Confessio scatet. In qua [excludenda] quousque progressum iam sit nosse cupio. Mittam per proximum cursum, quae sunt per Protonotarium annotata²³. Dixit is coram quibusdam, quod nihil in hoc genere scriptum legerit absolutius. Melius hic de nostris, quam de Gropperi scriptis iudicatur, et sunt in aliqua tamen existimatione. Volebam ex Carnovio fieri certior quo animo libros meos vel Rex acceperit, vel Trebuchovius²⁴. Nihil ad haec respondet, verum iis tamen verbis utitur, quae [987] scripta in scheda reperies. Interea tamen qui sint illi conversi, quis ille sit Senator, non meminit²⁵. Caeterum satis mirari non possum in va-

¹⁷ Mowa o niegodnym M. Wolskim, który został mianowany przez króla bpem chełmskim po zajmującym tę diecezję wcześniej J. Przerembskim. Zob. nr 62, 66.

¹⁸ Wojciech Starożrebski (Sobiejuński, zm. 1580), kantor krakowski, posunięty w 1559 na archidiaconat, który zatrzymał także po nominacji na bpa chełmskiego w 1562. Od 1577 bp przemyski. Zob. HC III s. 164, 280.

¹⁹ Zob. nr 63.

²⁰ Augustanum, tj. Ottona Truchsessa.

²¹ Zob. nr 60.

²² O chorobie Kryskiego zob. nry 49 i 60.

²³ Uwagi Sirlęta do wiedeńskiego wydania *Confessio*, zob. nr 63.

²⁴ Mikołaj Trzebuchowski (zm. 1563), podkomorzy koronny i kasztelan gnieźnieński, powiernik Zygmunta Augusta; utrzymywał przyjazne kontakty z H. (zob. HE II passim).

²⁵ Zob. nr 66.

cationibus his nullam esse Carnovij rationem habitam. — Quibus de rebus consultetur apud vos, etiam si nullus tu scriberes, ante dies quatuordecim et amplius fortasse sciebam. Quod non vultis ut proferantur acta Colloquii²⁶, num probari possit nescio. Vos quoque reiectionibus laboratis. Utinam interea sint res loco meliore.

Novarum hic nihil est. De pace rumor confirmatur, sed nondum tamen satis certus²⁷. Camillus Ursinus tertio die postquam aegrotare coepit, mortuus est. Qui solus est visus Urbis huius gubernacula tenere. Suffectus est in eius locum Marcus Antonius Gravina Ursinus²⁸. — Episcopi iam discesserunt omnes. Unus remanserat, qui quaesitus est. Quod simul ut intellexit, crepidatus mulam concendit et per porticum domus egressus in viam se dedit. Excepti tamen sunt a Pontifice Corfunensis Archiepiscopus²⁹, Bergomensis³⁰, Datarius³¹, Viceregens Camerae³², Florebellus³³, Tilesius³⁴, Feltrensis³⁵, Civitatensis³⁶, Interamnensis (qui et Sacrista)³⁷. Mutinensis et de Polignano sunt in disciplina³⁸. Ego nec inter exceptos, nec sum inter edicto comprehensos. Nemo voluit expectare dum elaboretur terminus qui fuit praefixus, nam alia est horum hic, quam nostrorum edictorum ratio. Crede mihi, nec ego expectassem, nisi iussus. Magna virtus hic est sanctae obedientiae. Pontifex nudiustertius fuit in Congregatione, heri Consistorio, hodie veniet ad Signaturam. Fallit itaque vos expectatio vestra³⁹. Una tantum Ecclesia in Hispaniis heri proposita est. Bene vale, et vivere Pontificem et victurum etiam esse palam proficere. Roma, sexto Idus Aprilis 1559^d.

Sit, quaeso, tibi curae, ut habere possit Joannes a Via Vormaciae copiam unius exemplaris quod Vienna nunc imprimitur, quantum eius excussum est. Nam vertit is in linguam Germanicam. Quam ob rem unum coronatum mitto. Sine mora, quaeso⁴⁰.

^a W autografie następuje: ut.

^b Tekst: jorent.

^c Tekst: Scheldium.

^d Brak podpisu.

²⁶ Niedawno zakończono sejm Rzeszy w Augsburgu?

²⁷ Pokój w Cateau Cambrésis, zob. nr 66.

²⁸ Kamil Orsini zmarł 4 IV 1559. Jego następcą jako Generalnego Kapitana Kościoła (głównodowodzący wojsk papieskich) został już 3 IV Jan Antoni Gravina z bocznej linii Orsinich. Zob. *Pastor* VI s. 486.

²⁹ Jakub Cauco, zob. nr 53.

³⁰ Lippomano.

³¹ Franciszek Bachodí (zm. 1568), biskup Genewy od 27 VI 1556, mianowany datariuszem Kościoła w lipcu 1556. Jeden z najbliższych współpracowników Pawła IV. Zob. *HC* III s. 201, *Pastor* VI s. 460, 470.

³² Osoba nie zidentyfikowana.

³³ Antoni Fioribello (zm. 1574), były sekretarz kard. Sadoleta, od 1558 bp Lavello w połudn. Włoszech, pierwszy sekretarz w Sekretariacie Breviów. Zob. *HC* III s. 221, *Pastor* VI s. 380.

³⁴ Angelo Massarelli (zm. 1566), od 1557 bp Telese w połudn. Włoszech, później sekretarz Soboru Trydenckiego. Zob. *HC* III s. 311.

³⁵ Filip Maria Campeggi, od 1546 bp Feltre w posiadłościach weneckich. Zob. *HC* III s. 195.

³⁶ Gerard Rambaldí (zm. 1571), od 1550 bp Città w połudn. Włoszech. Zob. *HC* III s. 168.

³⁷ Jan Jakub Barba, zob. nr 62.

³⁸ O uwięzieniu E. Foscarariego i P. Casamassima, zob. nry 54 i 62.

³⁹ Że papież umrze, zob. wyżej przypis 7.

⁴⁰ Zob. nr 63, przyp. 14.

Rzym, 15 kwietnia 1559

Wyjaśnia, dlaczego zmienił pewne poglądy i wyraża swą opinię o *Rozmowach dworzanina z mnichem*. Narzeka na brak pieniędzy. Oświadcza, że nie przyjmie kardynałatu wbrew woli króla, chociaż w Rzymie obiecują mu pomoc. Papież zwleka z udzieleniem audiencji. Obiecuje pomoc uzyskać prowizję dla Staphylusa. Prosi o wprowadzenie do *Confessio* poprawki o usprawiedliwieniu. Ubolewa nad pominięciem K. przy przydziale beneficjów. Podaje wiadomości o pokoju w Cateau Cambresis i aktach kolokwium (augsburskiego?). Prosi o zabezpieczenie Patruusowi posiadanego w Polsce monopolu na rozprowadzanie *Confessio*, oraz o przesłanie Janowi zu Wege jej egzemplarza do Wormacji. Donosi o uwięzieniu przez inkwizycję Mileńskiego i Scultetiego.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1091—1095. Na s. 1095 adres (*Augustae, vel ubi Caesarea M-tas fuerit*), pieczęć i adnotacja Kromera: [*Redditae*] 28 Aprilis.

S. Immutari et homines loco et consuetudine vitae, nihil est quod mireris, cum hanc ipsam ob causam coelum saepe mutatur ab hominibus, ut animus quoque mutari queat. Neque corporum magis, quam animorum saluti coeli mutatio nonnunquam prodest. Cur autem relicta Patria nos in Italiam contulimus, nisi ut mutaremur? Ut ex rudibus politiores, ex indoctis doctiores redderemur; denique ut cresceret in nobis iudicium, quo degentes in solitudinibus et silvis destituti esse videbamur. Quod si Patavii sit haec mutatio, vel Bononiae, quis miretur si multo maior fiat Romae, quae caput est orbis terrarum. Quamobrem etsi fuit aliquis¹, cui probarentur ante octo annos ea, quae nunc Romanenses [*sic*] Vulcano dedicarunt², si quid amplius prudentiae iudiciiue vel aetas attulit, vel locus, vel consuetudo cum viris doctis, ita ut minus nunc probet, num id mirum tibi videtur? — Quid autem si primum is Dialogum tuum non prius vidit, quam typis esset excusus, ut iam censuram agere fuerit supervacaneum? Vidit is quidem posteriores scriptos et admonuit de Ecclesia, a qua tu malos exclusos volebas, neque tamen profecisse quicquam admonendo videtur.

Recte autem iudicas, si pecunia comitatus liber venisset, quod mitior censura fuisset. Quamobrem tarditati tuae tribues, quod censorem tam acrem invenisti. Posteaquam vero misisti pecuniam, si voles, non difficulter obtinebis, ut Puteus quoque, vel Sacrista³ suum de Dialogo iudicium interponat. Qui plus amat pecuniam tuam, quam te (qualis ego tibi esse videor) facile tulerint, ut vel ipse Magister Palatii videat. Sed qui te amat (de quorum numero iam exclusum esse me vis) nollent, quae hic est de tua in fide catholica constantia magnorum virorum existimatio, de ea detrahi aliquid. Fiet [1092] nihilominus quod visum tibi fuerit, modo significes. Quod si quis est, qui probavit ante annos octo, quae nunc minus probat, sic tecum reputes velim: non parum referre quo loco, quo tempore, tum apud quos vel dicas aliquid, vel facias. Quod aulici faciunt apud vos, et cum primis decorum esse putant, ab eo nostrae aulae abhorrent maxime; nec quicquam illis dici posse videtur absurdus, et quem isthic vos aulicismum, eum nos hic vocamus barbarismum.

Deinde vero si tu Vitum aliquem aut Paulum induxisti monachum, et ipsum aulicantem, tales nos non habemus, qui si minus vivunt, simu-

¹ Hozjusz mówi tu o sobie.

² Chodzi tu o jakieś książki skazane na spalenie, lub raczej umieszczone na indeksie; może Erazma z Rotterdamu (zob. nr 77)?

³ Jan Jakub Barba, zob. nr 62.

lant tamen non Curios, sed Dominicos, aut Franciscos apud nos. Quamobrem si recte lingua vestra barbara barbari mores exprimentur, nostrae aures talia non ferunt. Ignorari malumus haec a nostris; quam ut si forte scierint, incipiant imitari. Quin brevi nos esse perfecturos confidimus, ut et nomen Lateri, et quicquid ex ea faece sumpsit originem, ex omni memoria hominum prorsus aboleatur. Quamobrem facetias has vestras nihil est quod mittatis ad nos⁴. Sed hic ego videor iterum acrem nimis agere censorem. Verum nihil est quod mireris. Nondum enim est mihi pecunia numerata. Mitior fuero posteaquam accepero. Quod autem non acceleras editionem, nec eos imitaris qui dato sub incudem operi limam admovere solent, laudo. Sed videbare tu tamen admovisse limam priusquam sub incudem opus daretur. Sed minus multa tum notaveras, quam nunc, ut tu quoque loco vtaeque consuetudine mutatus esse videaris⁵.

Miror autem unde tibi venerit in mentem scribere quod a me iactantia arguaris. Quaenam est haec iactantia si Regis Orator suum se locum tenere scribat. Hoc est Oratoris locum. Quin tu me potius arguere iactantiae videris, quod ego privatus cum sim, non meum tamen locum tenuisse me gloriatus fuerim. Sed unde Thrasonem agnosceres, quod mihi nomen imposuisse iam videris⁶? Etsi non temere factum est a me, quod haec scripsi paulo, sicut tibi [1093] videtur, iactantius. Nam qui rumores in Patria de me spargantur, e scheda disces praesentibus inclusa⁷. Quamvis enim tu me sannis multorum expositum esse dicas, tamen salva mihi sunt hic adhuc omnia. Montes aurei promittuntur. Et actum est mecum iam. Sed ego nihil me, nisi re prius ad Regem relata, facturum respondi⁸. Sumus hic in maiore gratia, quam credi facile possit. De qua multa stupenda quaedam narrant. Sed ego tamen respondi nonnullis iuxta consilium abs te mihi datum.

Cardinales pecuniam se promittunt suppeditaturos. Pontifex panem etiam suum se mecum partiri velle promittit. Ut autem a Cardinalibus aliquid accipiam, decorum esse non puto. Si quid Pontifex dare volet, non reiciam. Modo ne ita det sicut fores aperit, quae mihi quotidie fere pulsanti, sex iam totis prope mensibus clausae sunt. Egit cum eo Puteus nudius tertius in Congregatione, sed se respondit infirmiorum esse, quam ut audire me possit. Laborat autem revera vehementer. Quid sit futurum dies indicabit. Mihi tamen, ut verum fatear, haec mora molesta est. Nam et temporis et pecuniae iacturam interim facio. Nec alia ulla re Pontifex, praeterquam verbis in me liberalis est. Sunt qui spe concilii celebrandi me diutius detinere velint. Quod si certum haberem cito coitutum, esset iusta manendi causa. Nam cum semel ad meos rediissem, iterum ad concilium paulo post reverti per mihi molestum et difficile foret.

Staphylo, iam antea tibi scripsi, quod lubens commodavero. Quem a vobis confirmari cuperem. Si quid ei simultatis intercedit cum Canisio, doleo. Tranensis⁹ ei procul dubio defuturus non est, si quid modo vacare significatum fuerit. [1094] Locum, qui notatus est a Ruaro¹⁰, sic mollien-

⁴ Cały powyższy passus odnosi się do *Rozmów dworzaniina z mnichem*, głównego dzieła teologicznego M. Kromera.

⁵ Edycja *Confessio* Hozjusza?

⁶ Trazon, żołnierz samochwał z komedii Terencjusza.

⁷ Nie zachowana.

⁸ W sprawie przyjęcia godności kardynalskiej.

⁹ Kard. Bernardyn Scotti. Staphylus starał się prawdopodobnie o jakieś beneficjum z kolacji papieskiej.

¹⁰ Tapper, zob. nr 52.

dum esse quidam hic viri docti censuerunt: Non gloriamur de meritis nostris, non habemus in illis praecipue fiduciam nostram collectam. De hoc solo gloriamur, in hoc solo maxime confidimus [...]. Additis duabus his vocibus: praecipue et maxime, quas additas esse non facile quivis animadverterit, nihil, aiunt, fore periculi. Quanquam autem adscripsisse me puto in eo exemplo, quod tibi miseram, admoneri tamen de eo typographum velim, ut adscribat is, si forte non sunt adscriptae. Saepius eadem a me repeti feteor, sed ita causa poscente. Nulla autem in re crebrius id sit, quam ubi de calice ago, quem urgeri maxime scis.

Promissa tibi servata non esse, non possum non moleste ferre. Sed ego tamen futurum id augurabar. Cum praesertim non ignorarem quid intercedat tibi cum Procancellario¹¹, quem ego nunquam commissurum credebam, ut te sibi anteferri permetteret. Quae causa etiam fuit, ut suaderem ne secundum locum aspernaveris. Quod nunc etiam suaderem, si res adhuc est integra¹². Revera durum est ita longo tempore non habui tui rationem. Sed grata superveniet quae non sperabitur hora. — De pace inter Reges, qui rumor hic allatus fuit ipso die Paschatis, nunquam de eo fuit postea dubitatum¹³. — Hoc quoque scimus nos hic rectius, quam scribitur a te, quod urgentibus catholicis aperta sunt iam acta Colloquii, quodque qui sunt in consilio, scriptam ea de re quisque suam dare debet sententiam¹⁴. — Quae notata sunt a Guilhelmo Scirleto Protonotario, tibi mitto. Sed Viennam tamen nihil est necesse quod ea mittas. Verum ea tantum, quae seorsum scribi feci.

Mitto tibi Patruum quoque literas bibliopolae. Ex iis quid a me petat cognosces. Quid autem illi recte concedi possit, consilium mihi abs te dari cuperem. Videtur ipse quidem culpa vacare, quanquam ex meis libris quod aliquid sumpserit incommodi, non credo. Nam [1095] alioqui non tanto studio laboraret ut excuderentur denuo, etiam si iam Viennae sub incudem dati sint. Mihi quidem satius videretur, ut a typographo Viennensi quot vellet exemplaria acciperet, et in eis in Polonia vendendis privilegio suo uteretur¹⁵. Quaeso autem te pro amicitia nostra des operam quantum Viennae typis excusum est, ut id omne primo quoque tempore Vormaciam ad Joannem a Via perferatur. Mallem enim ut emendatius exemplar ad manum haberet, quod in linguam suam transferret¹⁶. Bene vale, et irasci desine, si sumus in censura tuorum librorum acriores, quam velles. Vetus hic est Romanensis Hermannus¹⁷. Eius iudicium secuti sumus. Huic itaque, non mihi succensere debes. 17 Calendas Maii 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

Milienski traditus hic est in disciplinam Doctori Ripetae, non aliam ob causam, quam quod dedit operam literis Vittenbergae. Factum id est nostrorum instigatione. Multum laboro de eo liberando. Sed est nunc in

¹¹ Padniewski.

¹² Mowa o wakujących dekanacie i archidiaconacie krakowskim, zob. nry 63, 67.

¹³ Zob. nry 66, 67.

¹⁴ Zob. nr 67, przypis 26.

¹⁵ Jan Patruus, księgarz poznański, drukował własnym kosztem w Moguncji w 1557 r. *Confessio* Hozjusza i miał z tego tytułu zarezerwowane na przyszłość prawo jej sprzedaży (zob. HE II s. 537, 718). W zaginionym liście żądał prawdopodobnie wygłaskowania tego przywileju także w odniesieniu do nowych edycji.

¹⁶ Zob. nry 63, 67.

¹⁷ Leonard Hermann, prokurator biskupów polskich w Rzymie, zob. nr 74.

examine¹⁸. Scultetus nondum e schola eius exiit¹⁹. Quid futurum de illo sit nescio. Hoc quidem Pontifice vivo vix exhibit, nam eum vehementer exosum habet.

69

HOZJUSZ DO WOJCIECHA KIJEWSKIEGO

Rzym, 22 kwietnia 1559

Sądzi, że spór kapituły krakowskiej z Bonerami zostanie załatwiony po jej myśli. Ubolewa, że udzielono w Krakowie gościny M. Radziwiłłowi w domu kanonickim i że K. nie pisał mu nic o wydarzeniach we Włocławku. Ciągłe nie jest pewny kiedy będzie mógł powrócić do Polski.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 829. Na s. 830 adres i ślad pieczęci.

Re-de Domine, frater et amice charissime et honorande. Quod a me postulat Dominatio V-ra, curae mihi futurum est. Scribit supplicationem D-nus Sampson¹. Spes est obtenturos nos, quod petituri sumus. Caeterum quod parum vobis feliciter cecidit ista lis², fortassis etiam peccata vestra faciunt, qui cum primariam domum cononicalem haereticorum antesignano dederitis inhabitandam³, quod de vestra in fide catholica constantia promittere sibi Sancta Sedes debeat, non dubie declaratis. Omnia iam esse corrupta video. Deus misereatur nostri. Miror autem, quod mihi nihil scripsit Dominatio V-ra de iis, quae in die Palmarum acta sunt Vladislaviae⁴. Mihi contigit hac hebdomada ter cum Pontifice loqui. Aequae tamen adhuc de perfectionis meae tempore sum incertus atque antea. Sed pollicitus mihi tamen est Pontifex, quod intra paucos dies vellet mihi certiore suam voluntatem explicare. Quod utinam fiat. Opto Dominationem V-ram valere, et Rev-dis Dominis Confratribus illius per occasionem commendari. Datum Romae, 22 Aprilis, Anno Domini 1559.

“Eiusdem V-rae Dominationis frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit”^a

^{a-a} Własnoręcznie.

70

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 22 kwietnia 1559

Donosi, że wysłał do F. Padniewskiego 2 listy pisane *eodem exemplo*. Ponieważ nie ma odpowiedzi, prosi o informacje czy je otrzymał. Po dwu wczorajszych rozmowach z papieżem nie jest pewien czy otrzyma pozwolenie na powrót do Polski.

KOPIA XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 49r—v.

¹⁸ Osoba bliżej nie znana, fakt uwięzienia w Rzymie także.

¹⁹ Zob. nry 56, 58, 69, 67.

¹ Samson z Worein, kanclerz Hozjusza.

² O sporze kapituły krakowskiej z Bonerami zob. nry 35, 48.

³ Mikołaj Radziwiłł Czarny miał zamieszkać w czasie pobytu w Krakowie po zakończeniu sejmu piotrkowskiego w lutym 1559 r. w kanonii dziekańskiej Przemyskiego, zob. nry 76, 88.

⁴ Jakub Uchański odprawiał tam w Wielkim Tygodniu funkcje biskupie w katedrze, pomimo że nie otrzymał jeszcze zatwierdzenia na tym biskupstwie. Zob. Uchansziana II s. 112—114.

71

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 28 kwietnia 1559

Przypomina swój spór z W. Schönwiese o łękę, rozstrzygnięty przed pół rokiem na swoją korzyść, i informuje, że obecnie kapituła warmińska jest znów o to molestowana. Prosi o poparcie jej u króla. Donosi o złym wrazeniu, jakie wywołało w Rzymie przyzwolecie króla na czyny Uchańskiego i Proваны, o pozwoleniu na wyjazd, oraz o swoich zaginionych listach do Padniewskiego i Ocieskiego.

KOPIA XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 54r-56r.

Reverende Domine etc. Tenet procul dubio memoria Dominatio V-ra quomodo ante sesquiannum, cum ab Illustri D-no in Prussia Duce miles dimitteretur, Praefectus illius exercitus Schenvisch pratum quoddam a me repetierit, non absque minarum et nescio cuius hostilitatis denuntiatione, [ut] statim ille redderetur. Cuius tamen audacia fuit ab Illustri D-no Duce repressa, qui rogatus a me, Commissarios designavit, quibus ego meos quoque adiunxi, ut in rem praesentem venientes, id quod esset iuris cognoscerent, et negotio finem imponerent. [54v] Et fuit cognitum ex iis, quae tum a meis in medium producta fuerunt, Sonvesam [sic] nihil iuris habere in eo prato repetendo, in cuius possessione antecessores mei ab annis plus minus triginta absque impeditioe cuiusquam fuerunt. Quod cum audissent fratres Schenvisch^a, qui praesentes ibi aderant, non sine lachrimis a Commissariis meis veniam petiverunt^b, ne sumptus refundere mihi cogerentur. Ita res tunc acta fuit¹.

Nunc iterum Venerabili Capitulo meo de hoc ipso prato Schenvisch^a molestus esse dicitur. Scripsi autem Sacrae M-ti Regiae, atque supplicans ab illa petivi, ut hortari dignaretur Illustrem D-num Ducem, ut audaciam hominis istius cohibeat, neque permittat eum alia, quam via iuris, id quod sibi deberi putat quaerere. Etsi autem spero iam esse ab Illius M-te prospectum Ecclesiae meae, tamen si quid adhuc faciendum restaret, quaeso D-nem V-ram, ut id conficiendum curet, simulque adiutum velit Venerabile Capitulum meum, in iis quae ad causam necessaria fuerint impetrandis et obtinendis. [55r] Qua de re scripsi quoque Magnifico D-no Cancellario² ac ut negotium hoc sibi curae esse velit petivi. Quaeso ut Dominatio V-ra, cum apud Magnificum D-num Cancellarium, tum apud Regiam M-tem studio suo mihi et fratribus meis, quin potius Ecclesiae meae ne velit deesse. Vicissim officium hoc Dominationis V-rae omni officii et studii mei genere per omnem occasionem compensare studebo. Quam diu salvam esse cupio, meque illius fraternae benevolentiae commendo. Romae, 28 Aprilis, Anno D-ni 1559^c.

Valde male hic audit Regia Maiestas propter temerarium facinus D-ni Chelmensis Episcopi³, qui [...] nescio cuius Troiani, negat fieri posse, quin haec ita volente M-te eius, cogantur⁴. Ego nullas rationes invenio, quibus refellere possim. Nemo dubitat quin sitis haeretici, non facientes modo, verum et consentientes, et communicantes, et haereticos ornantes, et adorantes. Verum haec fortasse parum^e a me civiliter scribuntur. [55v] Det veniam Dominatio V-ra, nam oblitus eram esse me

¹ O łękę zagarniętej bezprawnie przez dowódcę najemnych wojsk pruskich Wolfganga Schönwiese i pertraktacjach z Albrechtem Pruskim w tej sprawie we wrześniu 1557 r. zob. HE II s. 876 (przyp. 1), 878, 885 i niżej nr 72.

² Ocieski. Pisał także w tej sprawie do Albrechta (zob. nr 72).

³ Uchańskiego, zob. nr 69.

⁴ Zob. nr 74.

Romae. Sylvas enim agitabam, ad quas reverti iam cogito. Miseram enim Valentinum meum⁵ ad Episcopum Bergomensem⁶, ut ex illo cognosceret, si quid cum Pontifice de me egisset. Respondit ille quod egerit. Voluisse Pontificem omnibus modis me retinere, sed cum ille rationes indicasset, quibus adductus ad meos redire cogitarem, cessisse tandem et rem omnem arbitrio meo permisisse.

Itaque cogito intra dies octo hinc discedere. Quae causa est, quod nunc minus civiliter scribere videor. Haec cum Magnifico D-no Cancellario communicare poterit: Reges, qui nuper in gratias reducti sunt, de concilio congregando cogitant. Sed videtur eam cogitationem Pontifex iam abiecisisse. — Re vera D-no Procancellario scripsi bis eodem exemplo, et munus hoc illi sum gratulatus⁷. Nihil mihi rescripsit. Quam id in partem accipiam nescio. Magister Cursus Publici (postas vulgo vocant) sacramentarius esse dicitur⁸. Fieri potest, ut literas meas non reddat. [56r] Quaeso velit ea de re diligenter sciscitari. Nam et Magnifico D-no Cancellario perscripsi nuper omnia, quae mecum egit Pontifex⁹. Ut illi reditae sint hae literae metuo.

⁵ Kopia: Herwisch.

⁶ W kopii następuje: *me turbant enim*.

⁷ Następuje dodatek kopisty: *Deinde haec propria manu subiunxit, co dowodzi, że kopia została sporządzona bezpośrednio z oryg.*

⁸ Tu kopista opuścił prawdopodobnie cały passus oryginału dotyczący Trajana Provany (zob. nr 74).

⁹ Kopia: *harum*.

72

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA PRUSKIEGO

Rzym, 29 kwietnia 1559

Donosi, że poddany księcia W. Schönwiese niesłusznie i w nieuczciwy sposób usiłuje przywłaszczyć sobie łąkę koło Nerwiku, należącą do biskupstwa. Przypomina, że przynależność łąki do biskupstwa potwierdził komisarze najpierw za bpa M. Ferbera, a potem w listopadzie 1557 r. Ponieważ okazało się to wobec Schönwiesiego mało skuteczne, napisał w tej sprawie do króla, a księcia prosi, by ukroił samowolę podwładnego i by ten prawnie swoje sprawy przedstawił sądowi i czekał na jego decyzję.

ORYG.: Göttingen, SAL, HBA, C 1, Kasten 472. Na odwrocie adres, pieczęć.

Durchlauchter, hochgeborner furst etc. Es haben uns unsere ampteute glaubwirdigk berichtet, wie das Wolff Schoneweese¹, E. F. D. underthan, one einige ursach sich abermals zue uns nötiget und unsere weesen, bey Nerwicken² gelegen, durch drewbriefe, trotzig e entbietunge und andere unzimliche wege in unserm abwesen uns abzudringen und ime zuzueigenen fthurhabens ist, als solten wir dieselben weesen ihme zue unrechte verhalten und uns mit eigener gewalt zuemessen. Welcher seyner frevelichen vermessenheit wir uns hochlich befrembden, syntemal wir uns keines rechtes nie gewegert, sondern je allezeit kegen jederman, als viel möglich, damit niemandt das seine von uns verhalten wurde, uns rechtfertigk zu erzeigen beflissen³. Dan es ist sonder zweifel E. F. D. inden-

⁵ Kuczborski.

⁶ Lippomano.

⁷ Zob. nr 70.

⁸ Zob. nr 67, przypis 16.

⁹ Nie zachowany.

¹ Wolfgang Schönwiese, zob. nr 71.

² Nerwik koło Olsztyna.

³ Zob. nr 71.

ckend, das wiewol solch eine sache schon fhur etlich und zwantzig jaren zu bischoffs Mauricii⁴ zeiten durch beyderseyts commissarien einmal entrichtet und geörtert worden, wir dennoch uns aller billickeit jedere zeyt erbotten und uns zur newen besichtigung gedochts orts unbeschwert haben finden lassen. Daruber haben E. F. D. im November des [MD]LVII jares ire und wir unsere verordnete commissarien an den irrigen ort gesandt, welche nach fleyssiger beiderseyts eingebrochter schein und der vorigen orterunge, auch derselben mit auffgeworffenen schneun-dem grentzbrief, welcher unserm bischtumb gemelte weesen zuteilet und der vorigen orterunge, auch derselben mit auffgeworffenen scheungen und wellen gefolgeter execution, zue hochgedochts bischoffs Mauricii zeiten gescheen, blieben, sich derselbigen gehalten und also iren abscheid genommen, wie sich des E. F. D. [v] von iren furstlichen räten weyter zu erinnern haben.

Und wiewol solchs alles, wie gemelt, geortert und exequiret, idoch dieweil sich Schoneweese daran nicht be[g]nugen lest und wir auch unserer oberkeit unterwerfen, nemlich Ko. Ma., unserm allergnedigsten herrn, den wir gerne darfhur haben und erkennen, erbieten wir uns^a nach daselbst, so er der Schoneweese uns zue rechte ansprechen wirt, ihme und jedermanne gerecht zue werden. Und ist demnach an E. F. D. unsere freuntliche und gantz fleissige bitte, dieselbe, welche bissher gunstiger, freuntlicher und nachparlicher verhaltunge stets geneigt, des wir uns auch fhur Ko. Ma. und allenthalben jedere zeit gerhümet und rhumen, wolle in ansehunge gemeiner vertrege, so zwischen der Kron von Polen und E. F. D. bewilliget und auffgerichtet, oftgemelten Schoneweesen von solchen unzimlichen fhurnemen abewenden und dahin halten, das er nichts frewelichs durch eigenen gewalt oder anderleyweyse, so gemeinen fried der lande Preussen verstören mochte, widder uns fhurneme, sonder seine zue- und anspruche, so er zue uns und unser kirchen zu haben vermeynet, fhur unserm geburlichen richter weyter abelege und daselbst seines rechtes gewarte. Das seint wir umb E. F. D. hin widderumb freuntlich und gantz willigk zu verdienen erbötigk. Die wir dem lieben Gott in seinen reichen schutz empfhelen thuen.

Datum Rhom, den 29. Aprilis [MD]LIXsten jares.

Stanislaus von Gottis gnaden bischoff zue Ermlandt etc. ^b manu propria subscripsit^b.

^a Nadpisane.
^b Własnoręcznie.

73

HOZJUSZ DO WOJCIECHA KIJEWSKIEGO

Rzym, 29 kwietnia 1559

Donosi, że dziś papież udzielił mu pozwolenia na powrót do Polski (zob. szerzej nr 74). Przesyła list do Albrechta Pruskiego (nr 72) i prosi, by go *nepoti meo D-no Joanni von Wath*¹ *tradi iubeat, qui persolvat quicquid hoc nomine solvendum venerit.*

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 2 k. 86r. Na k. 86v adres (*Cracoviae*) i ślad pieczęci.

⁴ Maurycy Ferber (1471—1537), od 1523 bp warmiński, zwolennik ściślejszego związania Warmii z Polską. W latach 1525—1526 uniemożliwił zabiegi Albrechta o przyłączenie Braniewa i Tolkmicka do Prus Książęcych. Ustalone wówczas granice miały być ostateczne. Zob. PSB VI s. 419.

¹ Jan Watt, syn siostry Hozjusza Anny i kupca krakowskiego Hektora von Watt (zob. HE II s. LXXXIII).

74
HOZZUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 29 kwietnia 1559

Donosi, że w poprzednim liście szeroko opisał mu rozmowę z papieżem. Był potem u Lippomana i oświadczył mu, że zdecydował się czekać na pozwolenie wyjazdu poza Rzymem, gdzie życie jest tańsze. Żali się na swoją kapitułę, że nie wypłaca mu dostatecznie za zastaw dóbr biskupich. Oświadcza, że oskarżenia K. o herezję są tylko nieporozumieniem. Wskazuje miejsca swoich pism, które mogą być uznane za obrażające Polaków. Uważa, że ewentualny przyjazd Kromera lub innego posła polskiego do Rzymu, by pertraktować w sprawie Bari, nie da efektu, ponieważ Paweł IV jest obrażony z powodu uległości króla wobec Uchańskiego i Provany. Cieszy się z sukcesów *Confessio*. Pragnie powrócić do diecezji, pomimo trudności czynionych mu przez Schönwiese, gotów na wszystko pod wpływem lektur wielkopostnych i pouczeń Polanca. Uskarża się na brak pieniędzy i odpowiedzi Padniewskiego. Wyjaśnia znaczenie słowa *ciniphes* w *Confessio*. Donosi o wydatkach na szaty liturgiczne, o chorobie papieża i o listach. Każe pozdrowić Kanizego i Noguere. Krytykuje pisma Brenza. Informuje o tłumaczeniu *Confessio* na niemiecki i o otrzymanym przed chwilą pozwoleniu na powrót do Polski.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 673–678. Na s. 680 adres, ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Reddita] 12 Mail.

S. Proximis superioribus literis, quae mecum ante dies octo Pontifex egerit satis copiose scripsisse videor¹. Ex eo tempore fui semel et iterum apud Bergomensem². Quibus de capitibus me scribere vellet Pontifex certior fieri petivi, simul ostendi nihil opus esse scriptione. Si vellet is de rebus omnibus meam ex me sententiam cognoscere, verbis esse me coram potius eam explicaturum, quam ut literis mandarem. Suspiciatur Bergomensis nihil aliud quam tempus extrahere Pontificem voluisse cum scribere me iuberet, si forte posset interea certius aliquid de conditionibus pacis cognoscere.

Ego vero meum illi consilium explicavi: Causam nullam esse cur hic detinerer diutius, nisi forte spes affulgeret aliqua concilii celebrandi. Tum vero non gravatim esse me facturum, ut ad Ecclesiam meam ne proficiscerer, quod iterum tam difficile tamque longum iter emetiri, futurum esset mihi permolestum. Sed interea tamen esset mihi deliberatum Romae quoque non manere, sed in finibus Italiae, sicut anno proximo superiore. Idque multis ex causis. Primum propter sumptus istos, quos hic magno[s] facio, vitandos. Instare nunc mutationem capparum. Necessario me centenos aliquos scutos expensurum, si tempus id hic expectavero. Deinde duplo maioris hic omnia vendi, quam in finibus. Me nolle cuiquam esse molestum, sed velle tamen ibi potius esse, ubi minore sumptu vivere liceat. Dixisse mihi quendam ex meis: haecenus ut episcopus vixisti cum laude Patriae nostrae, si tibi deinceps vivendum est ut plebano, satius est ut vel domum, vel alio quopiam te mature conferas. Huc accedit, inquam, quod nec mei, nec ego ferre possumus calores hos aestivos, quibus non asuevimus, quamobrem habenda nobis est ratio valetudinis nostrae, ne praeter ullam necessitatem magnis illam discrimibus obiciamus. Postea vero mittitur huc a Rege nuntius³. Mallem [674] certis ex causis eum absente me regia negotia tentare, quam praesente.

Haec ego fere cum Bergomensi. Verum is quoque negavit his diebus aditum ad Pontificem sibi patuisse. Nec vult me Roma discedere, nisi

¹ List zaginiony.

² Lippomano.

³ Zob. niżej (także przypis nr 10).

Tyburo⁴ forte, ubi, sicut nonnulli dicunt, chariora sunt omnia, quam Romae. Habes quo loco sint in hunc usque diem res meae. Certum est [me] et hoc triduo non discedere. Fueram autem omnino discessurus ad constitutum diem, nisi consilium hoc meum Pontifici Puteus indicasset. Cui nullas hoc nomine gratias egi. Crucior interea quod neutram adhuc in partem statuere mihi quicquam licet. Nam si minus mihi proficiscendum foret ad oves meas, mitterem eo Samsonem meum⁵ (et interest mea plurimum ut cito mittam, si mihi commorandum fuerit diutius), quo si quid cum fratribus difficultatis inciderit, ille me literis suis mature certiore reddat, ut de rebus omnibus a me rectius instrui queat.

Utinam autem quod tu scribis obtineri posset. Sed mihi perspecta sunt eorum ingenia. Detracturi potius aliquid etiam de ea summa videntur, quanti superiore anno bona mea sunt illis locata⁶. Nam et hoc mihi Samson indicavit, quod ab iis, quos Vienna remisit, singulis sex in singulas hebdomadas grossi numerandi venient. Ego vero non difficulter acquiescerem in ea pecunia quanti locavi anno superiore, modo simul mitterem integram. — Quod scribis de Sacrista⁷, non habet ille te pro haeretico, sed sibi renunciatum fuisse dicit, quod esses haeticus. De qua tamen opinione deductus est per Hermannum, quem ea de re copiosius ad te scripsisse puto⁸. Quamobrem si quas ad eum dederis expositulatorias, supprimentur a me, donec mihi certius voluntatem tuam perscribas. Nollem ut excusares te, quandoquidem accusat nemo, ne tibi maiorem etiam suspicionem conflares.

In scriptis meis offendere plerosque potui, quod memini: sine rege, sine lege, sine sacerdotio, sine sacrificio, sine Deo nostros esse velle. Tum in despectum Regis et Comitiorum pleraque fecisse. Dein epilogus libelli De expresso Dei Verbo. Quod secundum locum nihil morari te scribis, metuo ne secus, id homines nostri interpretentur. — Quod addis tibi nescio quid ostentatum esse, te vero dedisse responsum, [675] quod simul sim et laudaturus et risurus, quandoquidem intelligi non vis, neque quod laudo, neque quod rideam habeo. — Alteris literis dubitas ubi sim, sed me tamen nondum discessisse scias. Nec ego te adhuc discessisse credo. Scribis nos ludos fieri. Quemadmodum tamen scribis! Utinam autem aliquid ista tua vehementia proficeres. Mihi quidem, qui nunc rerum status est, vix ea profici quicquam posse videtur. Scribit Abbas⁹ Cracovia, te forte iussum iri recta huc proficisci, aut alium nescio quem e Polonia missum iri¹⁰. Quod si litem hic intendere volueritis, felicem successum vobis opto. Sed quo modo res nunc aguntur in Polonia, metuo ne ab actione repellamini. De Chelmensi¹¹, deque Traiano¹² iam audivisti pro-

⁴ Tivoli, miejscowość wypoczynkowa w Górach Albańskich k. Rzymu.

⁵ Samson z Worein, kanclerz Hozjusza.

⁶ Przed wyjazdem do Rzymu, 11 V 1558 r., Hozjusz zastawił swe dobra biskupie kapitule. Zob. HE II s. 1033—1035, por. nr D1.

⁷ Jan Jakub Barba, zob. nr 66, przypis 21.

⁸ Zob. nr 68.

⁹ Wysocki, były poseł w Rzymie.

¹⁰ Posłem, głównie do spraw Bari, został ostatecznie mianowany Adam Konarski (zm. 1574), późniejszy (od 1562) bp poznański. Zob. Wojtyńska: *Papiestwo-Polska* I s. 376. Zob. też nr 79.

¹¹ Zob. nry 69, 71.

¹² Trajan Provana, Sabaudczyk, od 1550 sekretarz sekcji włoskiej w kancelarii królewskiej, członek zboru małopolskiego, dziedzic Łętkowic koło Słomnik, skąd wyrzucił księdza i zamienił kościół na zbór. Zob. Quirini-Popławska s. 13, 102; *Akta synodów różnowierczych* I s. s. 264, 310. Por. nr 75.

culdubio. Hic nihil dubitatur Regem nostrum haereticum esse. Quod an causae Barensi profuturum sit nescio.

Quae scribis de libris meis, fateor non fuere lectu iniucundum. Verum antea tibi scripsi quod Joannes a Via vertit Confessionem, et sicut mihi dicitur, est valde disertus lingua germanica¹³. Quare quod ab ipso, quam quod ab alio versum est, Dillingae typis excudi mallet. Qua de re cuperem per te Cardinalem¹⁴ admoneri. Quodque antea petivi, peto nunc quoque, des operam, quicquid impressum Viennae iam est, ut Vormaciam ad illum primo quoque tempore perferatur. Ardent autem hic quoque multi Confessionis nostrae legendae magno desyderio. — Quod scribis de male affecto animo, deque molestia et ignominia, quam ex peregrinatione mea contraxerim, quale sit nescio. Ego vero, quamvis qui sit rerum status apud nos non ignorem, laetus tamen ad meos redirem; etiam si Schonwisze mihi dicitur inimicitais iterum denunciasset, dum nullo iure pratam a me petit¹⁵. Sed ego tamen in Domino confido. Nec a Polanco magis, quam ex multis quoque magistris didici res istas temporarias non magni facere. Totam Quadragesimam in iis legendis insumpsi, quae me possent ad mundi contemptum invitare. [676] Nec omnino nihil profecisse videor. Quamobrem et rubricata¹⁶ ista non miror, quorum tu nullis prope in literis tuis non facis mentionem. De quibus, quid egerit mecum ante dies octo Pontifex, nuper scripsi. Egerat autem eadem de re cum alio quodam ante dies opinor viginti. Qui, cum ei mentionem iniecisset eius, ad quem tu scripturum te deinceps negas, respondisse dicitur: Habet notam. Cum autem ille falso delatum fuisse diceret, responsum accepit: Nunquam id a nobis vel ipse, vel quisquam ipsius nomine petivit. Ego vero non modo non petere, sed nec oblatum accipere decrevi, nisi magna vis impelleret. Quod minime futurum opinor.

Quid autem tibi vis, cum etiam si facta fuerit mihi potestas descendendi, suades nihilominus ne me dem in viam ante initium autumnus? Scilicet istos hic aestus me perferre iubes. Huic vero consilio tuo non parere certum est, modo liceat hinc discedere. Quam autem cuperem, si diutius commorandum est in finibus Italiae, degere potius aliquamdiu, quam hic. — De inopia, quod sum questus, ne mireris. Nam de persolvendo aere alieno sum vehementer sollicitus. Itaque non audeo affirmare, quod mea sit omnis pecunia, quam habeo. Nec eam hic omnem expendere vellem. Sum iam factus restrictior. Hoc mense centum ducati tantum abiere. Et hunc modum servare statui deinceps, quoad eius fieri poterit. — Quod significas aulae te nuntium remittere velle, quid te moveat facile perspicio. Binis literis Procancellario sum gratulatus, nihil mihi rescripsit¹⁷. Non statui dare tertias. Archiepiscopus nihil ad quemquam huc scripsit per totos duos menses, ut varia suspicari nobis in mentem veniat. Mirum in modum Schedinium¹⁸ turbari video.

Quae sunt per te notata, difficile est ad ea mihi respondere. Sum enim libris destitutus; quin et ipsam Confessionem non semper ad manum habeo. Deinde qui viderunt hic annotationes tuas, negant habuisse te causam cur pleraque notares. Quandoquidem iam excusus prope liber est, augebitur errorum numerus, si cuncta fuerint [677] adscribenda.

¹³ Zob. nry 63, 67, 68.

¹⁴ Truchsesa.

¹⁵ Zob. nry 71, 72.

¹⁶ Szaty liturgiczne przepisane rubrykami ceremonii papieskich.

¹⁷ Listy do Padniewskiego, zob. nr 70, 71.

¹⁸ Stanisław Szedziński, zob. nr 36.

De ciniphibus ita scribit Augustinus: Ciniphes musculae sunt brevissimae et minutissimae (Liber 3 de Trinitate, caput 7)¹⁹. Hunc authorem si sequor, perniciose falli non possem. Quae vero scripsi de ciniphibus, nisi me fallit memoria, ex Prospero Aquitanico descripsi²⁰.

Magistro Ceremoniarum dedi quod a me petivit. Nihil est quod expectet amplius. Scio quod cum Orator hic esses²¹, illi dare quicquam recusasti. — Iterum autem tu de aetate, morbo et successore. Atqui prorsus iam esse dicitur confirmatus. Renovata est ut aquilae iuventus eius. Facile quod cupiatis appareat. Sed longum id vobis fuerit expectare²². Nec ego sabbatum ullum praetermisi, quod meas ad te literas non darem; et quidem duplo, quam tuae sunt copiosiores. — Canisium et Noguerram salutabis meo nomine, quamvis prior hic iam nostri prorsus oblitus esse videatur.

Tertia pars Brentii contra Petrum a Soto²³, cum abessem ab aedibus meis, in illis est relicta. Quam ego tamen ausus non fui legere, nisi prius accepta venia a Cardinali Alexandri[no]²⁴. Laudibus hominis delector. Sua scripta vocat scripta prophetica et apostolica, vocat veritatem; at mea mera mendacia, miras esse dicit calumnias. Si satis est dicere, iam vicit. — Ex Patruī vero literis cognovisse te puto, quod locutuleris ille Petrus Paulus Vergerius contra Confessionem nostram scribit²⁵. Mitto autem tibi literas Joannis a Via, ex quibus cognosces quid ille de versione sua sentiat. Scribam autem ad Cardinalem Augustanum²⁶, ipse quoque ut, si quis alius vertit, conferri faciat utranque translationem^a; quae^b [et] purius et dilucidius versa fuerit, eam excudi curet.

Cum haec scriberem, rediit ad me Valentinus meus²⁷, quem ad Bergomensem²⁸ miseram ut certior ex eo fieret num egerit aliquid cum Pontifice. Responsum hoc ad me tulit, quod egit. Voluisse Pontificem omni ratione me retinere, sed cum audivisset, quas ipse Bergomensis contra protulerit rationes, quamobrem expediret magis ut ad meos redirem, cessasse tandem eum voluntati [678] meae, mihi que, si vellem, discedendi fecisse potestatem. Itaque nihil iam est, cur hic morari velim diutius. Intra dies octo in viam dare me statui, ac per Tridentum iter facere. Malo namque navigio, quam terra. Quamvis ipse quatuor comitatus terra proficisci cogito. Cum Oenopontum venero, utar ipse quoque navigio Viennam usque. Tu nihilominus literas ad Figliolos Venetias mittere poteris. Ad quos ego Sabato proximo, quid de illis facere debeant scribam. — De concilio rumor iam raucus factus est. Nemo vel verbo memi-

¹⁹ W cytowanym miejscu: scyniphes (zob. Migne PL, XLII s. 875).

²⁰ Prosper de Akwitani (zm. ok. 455) teolog galloromański, komentator pism św. Augustyna. O owych ciniphes (pol. pluskwy) zob. nr 63.

²¹ W roku 1548. Zob. Wojtyńska: *Papieżstwo-Polska* I s. 303—313.

²² Mowa o chorobie papieża. Por. nr 67.

²³ Jest to trzecia z 4 części dzieła J. Brenza pt. *Prolegomena* będącego odpowiedzią tego teologa na zarzuty stawiane jego *Confessio Württembergensis* (1552) przez katolickiego profesora w Dylindze, hiszpańskiego dominikanina Piotra Soto (zm. 1563). Hozjuszowa *Confutatio prolegomenon Brentii* jest z kolei odpowiedzią na zarzuty Brenza przeciw Soto. Zob. HE II s. 823—824.

²⁴ Michał Ghislieri OP, Wielki Inkwizytor.

²⁵ Zob. *Dialogi quattuor de libro quem Stanislaus Osius... proximo superiore anno contra Brentium et Vergerium Coloniae edidit*. Autore Vergerio. A. D. MDLIX (w oficynie Daubmanna w Królewcu).

²⁶ Truchsess.

²⁷ Kuczborski.

²⁸ Lippomano.

nit. Nulla dedimus adhuc laetitiae signa de pace confecta²⁹. Bene vale.
Roma, tertio Calendas Maii 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

²⁹ Autograf: *consolationem*.

³⁰ Autograf: *que*.

75

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 6 maja 1559

Żali się na brak odpowiedzi K. Donosi o odwołaniu przez papieża pozwolenia na wyjazd i o jego ostrych słowach na konsystorzu przeciw królowi. Referuje swoją z nim rozmowę, w czasie której Paweł IV ganił go za chęć powrotu i odmowę przyjęcia godności kardynalskiej, a on tłumaczył się niepewnością swojego losu w Rzymie i groźbą utraty dóbr w Polsce. Po tej rozmowie Lippomano i Scotti radzą mu nie wyjeżdżać. Sądzi, że pozycja jego, w związku z zapowiedzianymi przez Pawła IV sankcjami wobec króla, jest bardzo trudna.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 335—341. Na s. 342 adres (*Augustae aut ubi fuerit*), pieczęć i adnotacja Kromera: [*Redditae*] 20 Maii.

S. Hac hebdomada nullas a te literas accepi. Fieri potest quod meis offensus respondere nolueris. Verum in tuis plura fuerunt, quae me possent offendere. Tuli tamen. Nam hic et patientiam disco et obedientiam; quarum apud vos virtutum nulla est disciplina. Nondum libet aliquid secus de te suspicari. Sed si nihil abs te literarum intra dies hos octo accepero, tum doctor pace fruetur. Me quoque scribendi labore levabis. Interea quae consecuta sint accipe. Nam scripseram tibi mense Aprili, qui nescio quid habere commune cum Marcio putatur. Itaque nihil mirearis, si parum fixa fuere, quae sunt in eo mense decreta. Nusquam enim pedem ex Urbe moturus videor. Proximo die Solis ex Episcopo Bergomate certior fieri volui, quae sententia Pontificis fuerit. Hanc fuisse respondit, quod nollet me dimittere. Cum autem urgeretur a Bergomate, nollemus eum, inquit, omnino dimittere, sed si vehementer urserit, non retinebimus¹. Accessi eodem die ut urgerem, sed aditus non patuit. Misi ad Cardinalem Neapolitanum², qui peteret ut postridie mihi pareret aditum. Respondit is Congregationem Cardinalium futuram, itaque perexiguam spem esse, fore ut mihi cum Pontifice loqui liceret. Quod ego cum accepissem, nolui frustra me fatigare.

Accidit autem ut in Congregatione graviter Pontifex quereretur de iis, quae apud nos aguntur in Polonia: de Chelmensi, de Troiano³, de Regis conniventia, sive conspiratione cum haeticis. Fecit postea de me quoque mentionem, ac habere me suspectum cepit, quod urgerem ad meos reditum. Neque tacuit quae mihi per se delata, et quaemadmodum ea per me repudiata fuerint. Aliud sibi de mea [336] constantia deque robore animi mei persuasum fuisse, sed videre se quod sim abiecto quodam et fracto animo, et nimium servienti Regi meo. Cardinalis Neapolitanus, cum audiret fieri mei mentionem, arbitror, inquit, eum esse pro fori-

²⁹ Paweł IV nie mógł się zdecydować na zajęcie życzliwego stanowiska wobec pokoju francusko-hiszpańskiego w Cateau Cambrésis (zob. nr 66, 67) z powodu wrogości wobec Filipa II.

¹ Jest to prawdopodobnie opis tej samej rozmowy Lippomana z papieżem, którą nieco inaczej opisuje H. w nr 73, chociaż tamta miała mieć miejsce w sobotę 28 IV, a ta w niedzielę 30 IV. Zawiodła prawdopodobnie pamięć Hozjusza.

² Alfons Carafa.

³ Zob. nry 71, 74.

bus, nam habere se dixit magnae importantiae negotia, de quibus ageret cum Sanctitate V-ra. Sum qu[aj]esitus, nec inventus. Deinde significatum est mihi ut venirem die postero, hoc est sexto Nonas Maii⁴. Capiebat autem Pontifex in Congregatione consilia de revocando Nuntio suo⁵, deque procedendo contra Regem. Sed ei Puteus ne revocaret Nuntium dissuasit: prius admoneret serio Regem per literas, et idem coram ut verbis ageret Nuntius mandaret; quod si nihil hac ratione profecisset, alia tum iniret consilia.

Postero autem die Puteus accersivit me, rem omnem aperuit, quae haberem negotia magnae importantiae quaesivit. Respondi: nihil esset quod agerem cum Pontifice, praeterquam ut faceret mihi discedendi potestatem. Ille vero: est quod agas Deo gratias quod hesterno die praesto non adfuisti. Nam si hac sola de causa agere cum Pontifice voluisses, procul dubio duris admodum verbis te protellasset; quod si me audies, hoc quidem tempore alia de re aliqua, magnae importantiae re, non autem de discessu tuo verba facies; audies alioqui, quae non voles. Quaesivi quae de re agere me iuberet. Dic, inquit, aliquid de Chelmensi, vel de Troiano. Egone dicam, inquam, quae scit ipse melius? egone accusatoris officio fungor? Ille vero ne quam discessus mentionem facerem omnino prohibuit. Idem fecit et Bergomas⁶.

Caeterum in hoc mihi gessit non infeliciter, quod cum venissem, non est passus me priorem loqui Pontifex, et certe nescivissem quid mihi loquendum foret. Prior ipse sermonem orsus est. Et cum Regem Regnumque totum haereseos condemnasset, cepit sinistrae de me suspicionis non obscura signa dare, quod ad illud Regnum redire tantopere festinarem, quod ita multis haeresibus infectum, omnium opinione citius interitum esset. Ego, inquit, cum de te [337] multa praeclara dici audivissem, simul Patriam tuam in interitum vergere cognovissem, te servatum ex illo Regno volui, cuius opera futurum olim sperabam, ut in eo lapsa religio restitui posset. Nec enim Deus id multum diu permittit. Dabunt brevi poenas impietatis suae, qui sectarum harum auctores sunt et propugnatores. Nunc video, quod tu quoque magis inclinas ad haereticos, et Regi tuo nimium es addictus, cum eum haeticum esse non ignores. Neque enim clam esse te potest, quam abominanda pleraque facta sunt illo sic volente. Aliud nobis de te pollicebamur, sed nunc videmus, quod minus in te firmitatis sit, quam expectabamus. Vis ad haereticos potius te conferre, quam hic nobiscum agere. Multa dicebat in eam sententiam vultu minaci quodam et truci, sectas detestando et interitum Regno denunciando, quae non potuissent animum quemlibet, etiam constantis viri, non percellere.

Responsum est a me: quod ad oves meas redire postulaverim, non alia magis ex causa me fecisse, quam quod et Christi, et ipsius etiam Pontificis, Christi vicem in terris gerentis, edicto parere cupiebam. Annum prope me iam ab illis abfuisse, quod ista coeli benignitate frui licuisset, [et] iter hoc longum et difficile suscipere me voluisse. Quod si mei fuisset usus aliquis Illius Sanctitati, minus me vehementer ut primo quoque tempore discedendi potestas mihi daretur laboraturum fuisset. Verum totis his octo mensibus et amplius, non me videre potuisse quod aliquis hic esset usus mei. Sparsos in Patria fuise de me rumores, quod in gravem

⁴ 2 V.

⁵ Kamil Mentovato, przebywał w Polsce od września 1558.

⁶ Lippomano.

Sanctitatis Eius indignationem inciderim, quod non modo colloquio, sed vix etiam aspectu me suo dignaretur, quod essem sub custodia, nec in mediocri vitae meae periculo versarer; idque quoque propter Erasmi libros apud me repertos, quos ego tamen [338] ex quo tempore veni Romam nunquam vidi. Huc accessisse quod cum typis excusus hic fuisset libellus meus De expresso Dei Verbo, prohibitus est in lucem prodire totis decem hebdomadis, et audiverunt aures meae cum ei flammaram periculum denunciaretur, non sine magno animi mei cruciatu. Sic ego vulgi fabula factus, in easdem prope voculas hominum incidi, in quas Groppe-rus, nuper in Christo defunctus, inciderat⁷. Quae cuncta non potuerunt mihi non esse molesta. Nihil ut mirum videri debeat Sanctitati V-rae si de reditu ad meos cogitabam, cum praesertim nulla subesset legitima diutius hic commorandi causa.

Testes mihi sunt et Puteus et Bergomas, qui praesens hic adest, quod non semel ex me audiverunt, si certo scire possem congregatum iri concilium intra finem vertentis anni, facturum esse me non gravatim, ut illud expectarem, nec interim ex Italia discederem. Cum autem nihil ea de re diceretur, me causam non videre cur hic morer diutius. Quin esse periculum ne quis me vitam quandam delicatam et otiosam sequi iudicaret, a qua semper abhorruí, semper in laboribus, in lectione, scriptione-que versatus. Quam autem causam adferrem commorationis huius meae? Simul et hunc mihi metum impedenre, ne proventus mihi mei negentur, si nullam esse manendi causam cognoverint. His ego rationibus, inquam, adductus reditum urgebam. Absit autem ut aliquid tale mihi venerit in mentem, aut veniat unquam, quasi vellem ab ea fide, quam scriptis meis et omni vita mea sum professus, aut a Sanctae Sedis istius obedientia discedere, quam colui semper et colam reverenter. Prius, Dei fretus auxilio, vel mille mortes obiturus, quam vel minima defectionis meae signa daturus. Itaque supplex petebam, ne vellet hanc de me opinionem concipere, sed meliora sibi potius de mea et in fide catholica constantia, et in hac Sancta Sede colenda perseverantia polliceretur. Nunquam esse me commissurum, ut hanc illius opinionem de me fallerem.

Cum haec extrema verba dicerem intervenit Bergomas, instante me vocatus a Pontifice. Pontifex vero mitigavit nonnihil orationem suam, neque sic a me verba sua voluit accipi, quasi de fide mea dubitaret, de qua sibi meliora promitteret omnia. Rumoribus [339] autem, quos haeretici de me sparserunt, ne quid moverer. Porro de concilio Romae congregando sibi curae futurum. Deinde conversus ad Bergomatem: nos, inquit, adducti praedicatione tua vocavimus ad nos virum hunc, et de eo ornando ac in Consiliariorum nostrorum numerum allegando cogitavimus; nunc is, quod ultro fuit a nobis delatum, respuit. Et audivimus ex eo verba, quae vehementer animum nostrum offenderunt. Ausus enim fuit dicere, si fuisset assensus voluntati nostrae, se quicquid suis dictis, scriptis et factis existimationis collegisset pro fide catholica laborando, id omne amissurum, quasi non Dei gloriam cum haec ageret propositam habuerit, sed ad honores istos temporaneos respexerit. Vide quale sit hoc. Plus tribuit haeticorum, quam Christi de se Vicarii iudicio; plus metuit eorum voculas, quam quid nos de eo sumus existimaturi. Bergomas autem: dixi, inquit, hoc illi, quod inepta sit haec excusatio. Quid enim? An qui virtute aliqua insigni praeditus et bene est in Ecclesia Dei meritus, eum propterea non licebit ornare, ne hoc eum queasivisse dicant

⁷ Zob. nry 60, 61.

haeretici virtutem sectando et bene de Ecclesia merendo? Ergo non conferantur honores, nisi inertibus et ignavis, et improbis, ne detur haeticis obtrectandi materia? Quid dici potest ineptius? Ego vero: peto, inquam, Sanctitas V-ra diligentius recordari velit quemadmodum haec a me dicta sunt. Neque enim haec mea fuit sententia, sed quid mihi scriptum esset ab amicis narrabam. De eorum, non de mea sententia dicebam. Et vidit has literas Bergomas; et eas exhiberem, si res ita postularet.

Bergomas vero: Quiddam, inquit, aliud est quod magis eum terret. Nam et hoc illi scriptum est, futurum ut in dubium veniret de fortunis suis omnibus, si galerum acciperet. Pontifex autem: quis eum spoliaret, inquit, suis fortunis? Num Rex? Is vero tum aperte se declararet haeticum; quod eum omnino facturum non credimus. Quam enim ob causam id faceret, cum alii reges pro suis propinquis et bene de se meritis subditis laborare soleant, ut [340] hoc ornamentum genus in eos conferatur. Scis, inquit, quid a me nonnulli reges postulaverint? Quorum ego tamen commendationis rationem nullam habui, cum apud me sola virtus ambiat, non favor principum. Nunc iste vult, ut agam cum Rege suo haetico, quo bona cum illius venia possim eum ornare. Nunquam se dimittet eo Pontifex, ut salutandum sibi prius regem exstimet. Cum primis id futurum esset indecorum.

Sed finge iam decere nos, et facere velle. Scilicet ignoramus eum ex haeticorum consiliis pendere. Ii vero nunquam suadebunt, quin dehortabuntur potius. Ergo nobis virtutem ornare non licebit? Miramur fractum huius hominis animum et pusillum. An ignorat quanta sit haec dignitas, quam illi deferimus. Unus Cardinalis non solum uni terrae aut regno, verum etiam orbi universo permultum emolumenti nonnunquam adferre potest. Quid autem? Si Rex iratus illi suos proventus adimeret, an deest nobis unde sarcire possemus? Panem nostrum cum eo partituri essemus. Quae autem est ista hominis diffidentia, qui putat a Deo se desertum iri, si Regem sibi minus propitium habeat. Qui passerulorum etiam curam gerit, non ei victui necessaria suppeditaret? Coepit me postea durioribus verbis arguere. Bergomas autem procidit in genua, supplex petivit ne vellet animo esse mihi offenso, neve de pristina sua in me voluntate mutaret quicquam. Procidi et ego in genua, sed verbum unum non feci, nam aut assentiendum erat, aut negandum. Tutius mihi visum est silere.

Fui per sesquihoram cum Pontifice. Deinde cum Bergomensi in conclave ipsius diverti. Coepit ille suadere ne voluntati Pontificis reluctarer, cuius apertam ea de re sententiam cognovissem. Ego, contra, petivi ut daretur amplius deliberandi potestas. In autumnum saltem usque. Tranensis⁸ quoque postero die longum apud me sermonem habuit de paupertate. Sed mihi non bene convenire, nec in una sede morari videntur paupertas et galerus. Quid enim habet ista pompa cum paupertate commune? Si pauper esse vellem, Cardinalis esse nollem, sed in aliquod me [341] monasterium potius abderem. Dixi Tranensi: me nondum istam esse perfectionem assecutum, Bergomensi vero: me recepi facturum ut concilium hic expectarem. Sic in hoc uno gratificari volui, quominus necesse foret in altero.

Tu scribis in causa regia te vehementiorem esse. Verum est Pontifex quoque vehementior. Itaque ut ista vobis prosit vehementia metuo. Habet is Regem nostrum pro aperto haetico, cum propter alia multa,

⁸ Kardynal Bernardyn Scotti.

tum propter audax facinus Chelmensis et Troiani. Cogitat contra Regem nescio quid, quo durior et periculosior est hic mihi commoratio. Chelmensem quidem spoliare vult utraque Ecclesia⁹. Quam cuperem abesse longius. Versor enim in summis difficultatibus. Iam erat aliquid orditurus, et revocare Nuncium statuerat, sed intercessit Puteus, ac ut admonitio praecederet obtinuit. Et fortunas, et animam, et existimationem suam perdiderit Rex noster, dum nimis favet haereticis. Nec parvum ea res momentum attulit ad me retinendum. Videor enim hic obsidis esse loco. Nondum ut aliquo mihi liceret excurrere ex Urbe obtinere potui. Vides quo loco sim. Nam de inopia coram te queri non audeo. Multa scribenda forent, sed appetit iam vespera, et sum scribendo plurima valde fatigatus. Bene vale. Roma, pridie Nonas Maii 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

76

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 6 maja 1559

Donosi, że z powodu wystąpienia Uchańskiego i Provany, które zasłużyły na naganę papieża jako sprzyjanie herezji, nie otrzymał pozwolenia na wyjazd, a papież zamierza odwołać nuncjusza. Informuje, że czas oczekiwania na zapowiedziany sobór spędzi poza Rzymem. Narzeka na brak pieniędzy i donosi, że załatwił zatwierdzenie koadiutorii kanonicznych we Włocławku.

KOPIA z XVI W.; Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 56r—59r.

Rev-me Domine frater etc. Etsi mihi nihil respondetur a vobis, ego tamen hic disco patientiam et obedientiam, quas vos isthic virtutes ignorare videmini. Quamobrem si vos coeli istius vestri asperitas facit inhumanos, ego nihilominus versor in his terris, unde nata est humanitas. Nihil de civilitate mea remittam, ut quantum in ea profecerim, apud urbanos homines degens, cognoscere possitis. Vestram autem incivilitatem hanc feram aequo animo. Fortassis autem et vos eritis [56v] aliquando urbaniores. Primo superiore mense D-ni V-rae scripsissem. Fuit is Aprilis, qui commune quiddam habere cum Marcio putatur. Quominus mirum vobis videri debet si marcia fuerunt in eo consilia, quae postea fuerunt in Maio mutata. Iam enim decretum est, ut concilium hic expectem¹. Cui decreto causam vos dedistis, cum a fide christiana recessissem, et ad nescio quam aliam accessissem credamini. Vix iam est quisquam Romae, qui dubitet esse vos iam apertos haereticos omnes. Omnes, inquam, facientes, consentientes, conniventes, haereticis aperte faventes, eos promoventes, et non solum cum eis communicantes, verum etiam eos adorantes, et per eos altiorem gradum assequi sperantes; quin et archiepiscopales domos ad inhabitandum eis concedentes, et maiorem haereticorum principi quam Christo Dei Filio cultum praestantes, et in platea canonicorum sacrilega sacrificia fieri permittentes, Ecclesiam Cathedrallem per [57r] vim occupantes, et occupatori non resistentes².

Ego vero vehementer metuo, si quid agere de Baro volueritis³, ne contra vos tanquam contra haereticos excipiat, et ab actione, vel peti-

⁹ Pozbawić diecezji włocławskiej, na którą wszedł bezprawnie, i chełmskiej, na której został wcześniej zatwierdzony.

¹ Zob. nr 74.

² Aluzja do honorów oddawanych M. Radziwiłłowi Czarnemu w Krakowie (zob. nr 69, 88) i wtargnięcia Uchańskiego do katedry włocławskiej na Wielki Tydzień 1559 r. Zob. niżej.

tione potius, repellamini. Sed quid faciam, quandoquidem ita vultis. Doleo vehementer vicem vestram, sed facit tamen voluntas vestra, cui resistere non possumus. Vultis de fortunis vestris in dubium venire? Vultis etiam animas vestras perdere? Dolorem non parvum adfert animo meo haec vestra tam obstinata voluntas vos ipsos perdendi. Sed quid ego sum, qui servare possim invitos. Deum quidem, ut id faciat, atque mentem vobis aliam inspiret, sedulo precari non intermitto.

Verum ad rem. Quod hic detineor contra meam voluntatem primum in causa fuit D-nus Chelmensis Episcopus, qui Regiae M-tis autoritate Vladislaviensem Ecclesiam invasit, cum eius M-tas nullam huius rei permittendae potestatem habuerit³. Deinde [57v] sacrilega Traiani cuiusdam audacia, qui modo non inspectante Rege, in despectum Divinae, deinde Regiae quoque Maiestatis, et sacerdotium, et sacrificium, et simulachra omnia e templo eiecit⁴. Quocum Regia M-tas colludere putatur, quandoquidem ita leviter fert et suam et Dei iniuriam, nec de scelerato homine poenas ullas sumit; quin ista sua conniventia tam horrendum facinus hoc approbare videtur. Quid Pontifex cogitat nescio. Sed videor hic obsidis esse loco, ut si quid fortasse factum sit isthic Apostolico Nuntio⁵, non desit in quo par pari reddere queant.

Iam ergo quandoquidem concilii causa praetexebatur, libenter me facturum receperam, ut ne nunc in Patriam revertere, modo ut ne hic mihi necesse foret habitare, sed si minus in Germania prope Tridentum, alicubi saltem in ditione Venetorum. Idque multis de causis: nam et dimidio minoris ibi me vivere posse, et ab istis immensis caloribus hic mihi [58r] metuere, et in ea Urbe praesentem adesse nolle, in qua nescio quae de Rege meo consilia capi viderem. Sed omnino ex Urbe sum exire prohibitus. Quod maius est, retinere me volunt, ^b "dare comedere nolunt"^b. Quae res non mediocrem animo meo molestiam adfert. Versor enim iam in extrema rei nummariae difficultate. Sic ego alienae insaniae, vel impietatis potius, poenas dare cogor. Erit mihi non ita multo post periculum, non ab aestu magis, quam a fame. Quam autem futurum id esset haereticis iucundum spectaculum! Sed esse tamen adhuc ibi reliquias catholicorum existimo, qui meam vicem dolerent. Quanquam hic non creditur esse quenquam isthic reliquum catholicorum. Si quis esset, aiunt, fugeret de medio Babylonis huius mox interiturae. ^b "Mirum est, quam atrociam de vobis narrantur"^b. Nisi quod apud vos veniale peccatum esse videtur haeresis^c, cum nullum possit gravius hoc uno crimine indicari. Cuius quanta [58v] sit foeditas doceret vos hic Ripeta Doctor⁶; cuius utinam similem haberetis in Polonia. Quoniam autem eo caretis, et Dei, et Regis, et Episcoporum iugum abiecastis.

Ad oves meas redire cupiebam, sed si Deo secus visum est, fiat voluntas Eius. Mihi, verum fatebor, magis placet inter christianos vitam degere, quam inter lutheranos, vel zvinglianos, etsi de Patria deque Ecclesia mea non possum esse non cumprimis anxio et sollicito animo. Praesentis mei nullus apud vos usus fuit. Nunc absens, quod solum posse videor, ad sepulchra martyrum fuis praecibus, quamlibet indignus, vos iuvare conabor. Utinam aperiantur oculi vestri, ut videre possitis, quam sit et horrendum flagitium haereticos esse, haereticos adornare, haereticorum suffragio honores assequi, et cum haereticis communicare.

³ Zob. nry 69, 71, 74.

⁴ Zob. nr 74.

⁵ Kamil Mentovato.

⁶ Personifikacja więzienia inkwizycji przy Via della Ripeta.

Sed iterum, quod Romae sim oblitus esse videor. Peregrinabatur mens mea cum haec scriberem. Nunc ad placentia [59r] venio. Quamlibet Pontifex terribilis fuerit, egi tamen cum Eius Sanctitate de Coadiutoris. Et concessit non gravatim. Nam cum ille gravissime fuisset investus in Pseudæpiscopum illum (sic eum namque vocabat), Capituli vero Wladislaviensis constantiam commendasset, laudavi et ego Capitulum, praecipue vero duos, qui cum secum reputarent, quam haec sint periculosa tempora, nihil metuere magis, quam ne successores habeant haereticos; itaque, dum viverent, prospicere eos de successoribus idoneis cupere, quos esse pios et fideles certe persuasum haberent. Qua in re testem etiam citavi D-num Bergomensem, qui de utroque bonum et verum testimonium dedit⁷. Hic citra difficultatem aliquam obtinui quod petebam. Literae iam expediuntur, nec opus est pecunia. Curabitur hic ne quid desit, modo mandatam, sive consensum pro meo quoque Valentino regium, V-ra Dominatio obtineat. Quam bene valere cupio. Romae, pridie Nonas Maij 1559.

⁷ Kopia: voluerint.

⁸ Podkreślone.

⁹ Na marginesie inną ręką współczesną: veniale peccatum haeresis in Polonia.

77

KAPITUŁA WARMIŃSKA DO HOZJUSZA

Frombork, 8 maja 1559

Akceptują przekazany im przez Kacpra Hannow projekt Hozjusza przywiezienia ze sobą 8 jezuitów, lecz nie sądzą, by proponowane przez bpa Chelmino było miejscem właściwym do założenia kolegium ze względu na panującą tam drożyznę. Dlatego proponują, by 4 zakonników przejęło szkołę chelmińską, a 4 utworzyło nową w Braniewie lub Barczewie. Obiecują dolożyć na ich utrzymanie swoją część i proponują dodać do tego jakieś beneficjum parafialne, lub obciążyć częścią utrzymania ich radę miejską. Godzą się wysłać do Belgii połowę sumy 50 fl. na podróż ojców. Odpowiedzi bpa chelmińskiego jeszcze nie mają, lecz sądzą, że wyrazi on zgodę na projekt. Dziękują za starania o unieszkodliwienie A. Sculteta. Donoszą, że Zygmunt August poparł diecezję w sporze z Prusakami o granice. Błagają o szybki powrót biskupa.

ORYG.: Rzym, ARSI, Epistolae Externorum, rkps 23 k. 182r—v. Na k. 183v adres, ślad pieczęci i adnotacja (J. Polanczka SJ?): 1560 Warmia. Del Capitolo et Canonici, 8 di Maggio per il Vescovo.

R-me in Christo Pater et Domine, Domine colendissime. Salutem perennem cum humili obsequiorum nostrorum commendatione. Libenter cognovimus ex Ven-li Fratrem nostrum D-no Gaspere Hanovio¹ decrevisse R-mam D-nem V-ram adducere secum viros sex Societatis Jesu, ac praeterea duos alios eiusdem Societatis ex Belgico accersere, ut eorum octo sint, qui in his oris pietatem simul cum literis pubem doceant, idque cupere ut Culmae collocarentur, et nos quid eadem de re censeamus illi perscriberemus. Si tanta est eorum eruditio et vitae sanctimonia, nec-

⁷ Kapituła włocławska oparła się nominacji Uchańskiego na bpa włocławskiego (aktywny był zwłaszcza archidiakon Feliks Relski), za co Paweł IV chwalił ją w specjalnym liście z 12 V 1559 (zob. Uchanciana II s. 113—114). Kanonikami, którzy chcieli przyjąć koadiutorów, byli: archidiakon Relski i archidiakon pomorski Andrzej Duchnicki. Ten ostatni dokooptował sekretarza Hozjusza, Walentego Kuczborskiego, który ostatecznie został przyjęty przez kapitułę włocławską 8 VII 1559.

¹ Kacper Hannow (1519—1571), siostrzeniec bpa J. Dantyszka, dr praw, kanonik warmiński od 1545, jeden z bardziej aktywnych współpracowników Hozjusza. Zob. HE II passim.

non in docendo dexteritas, quantam R-ma D-tio V-ra praedicat et fama publica testatur, maximus certe eorum usus futurus est, nec ullibi quidem rectius quam Culmae docuerint. Sed verendum tamen [est] paucos fore in hoc Episcopatu, qui eo liberos suos allegare volent, quod magno illic vivitur, ita ut plerique necesse habeant triginta et 40 marcis mensam in annum redimere. Quantum non nisi opulenti suppediterint, quorum etiam filii posteaquam adoluerint mercaturae potius quam ecclesiasticis functionibus addici solent, egenorum vero et mediocrium contra. Quo fieret, ut vel nulla inde utilitas Episcopatu huic accederet, vel perexigua. Quare praestiterit fortassis ut disiungerentur illi, et quattuor horum Scholae Culmensi praeficerentur, ac totidem huic Diocaesi reservarentur, collocandi aut in Braunsbergense monasterium, aut in Wartenbergense². Quibus si satis non fuerit precium, quod ludimagistris hic a pueris solvi consuevit, non equidem recusamus supra id quod de suo R-ma D-tio V-ra adiecerit, nostram quoque ratam partem addere. Quin poterit eis una atque altera propinquior parochialis ecclesia cum annuis redditibus attribui, cum tam operosum non fuerit in his singulis Dominicis et festis diebus sacrum aliaque divina officia persolvere. Quod si has non accipiunt, et precium a pueris exigendi molestiam quoque defugerint, posset ea Senatui eius oppidi mandari, quemadmodum Lubaviae factum et observatum scimus³, et pro parochiis aliud substitui. Non enim defuturas rationes putamus in reditu R-mae D-nis V-rae, ut tam pauculi, tamque frugales homines recte alantur.

Si 50 floreni in Belgicum mittendi sunt, conferemus non inviti dimidium, modo sciremus quo et ad quem, et quomodo mittendum, et qui vocentur illi, quibus porrigendum [est] viaticum. R-mi D-ni Culmensis⁴ voluntatem hactenus ignoramus. Scripsit illi quidem D-nus Gaspar Hanovius ante dies aliquot, sed nondum responsum tulit. Arbitramur tamen, si consultum cupit religioni et populo diocaeseos suae, hanc tantam occasionem non neglecturum.

Quod sollicita fuit R-ma D-tio V-ra ut nos ex diuturnis illis Alexandrinis triciis⁵ aliquando extricaret, agimus ei hoc nomine quantas meretur nosque possumus gratias. At si visum fuerit Sedi Apostolicae, ut in hominem incorrigibilem aliquid durius statuatur, etsi hoc nolimus, prohibere tamen non possumus. Nec erit quod ille aut nobis, aut R-mae D-ni V-rae imputet, sed soli suae improbitati et pertinaciae, qui non dubitavit iterum in media Urbe ea designare, quae certum illi erant exitium allatura⁶.

In Schonwisiano negotio⁷ optatum hisce diebus responsum a Ser-ma Regia M-te consequuti sumus, quemadmodum ab exemplo cognoscat⁸. Hoc statim cum R-mo D-no Episcopo et Mag-co D-no Palatino Culmensi⁹ communicavimus, petivimusque ut in his Marienburgensibus Comitibus curarent, quo recitatis in consessu regis literis, quae ad D-nos Consilia-

² W Braniewie (od 1296) i w Barczewie (od 1364) istniały, podupadłe w czasie reformacji, klasztory franciszkańskie. Zob. O b l ą k s. 129.

³ Szkoła biskupia w Lubawie (zob. HE II s. 55) była częściowo finansowana przez miasto.

⁴ Jan Lubodzieski (zm. 1562), niezbyt gorliwy następca Hozjusza na biskupstwie chełmińskim od 1551.

⁵ Mowa o intrygach Aleksandra Sculteti. Zob. nry 57, 58, 66.

⁶ Zob. nr 58.

⁷ Zob. nry 70, 71.

⁸ Nie zachowany.

⁹ Jan Działyński (zm. 1583), od 1556 wojewoda chełmiński, gorliwy katolik, przyjaciel Hozjusza. Zob. PSB VI s. 81—83.

rios datae sunt, publico decreto id statuatur, quod mandat Regia M-tas, quoque alterae etiam D-no Duci¹⁰ inscriptae illi reddantur. Plus enim ponderis habituras, si ab illis, quam si a nobis ei mittentur.

Adhuc tamen vehementer nobis R-mae D-nis V-rae praesentia opus est, cum ob eandem causam, tum ob alia plurima et gravissima pericula, quae ab aemulis et a sectariis et ab externis hostibus non obscure imminant. Proinde hanc summis precibus nostro atque adeo totius Ecclesiae, Sponsae suae, nomine, cui quantum debet probe intelligit, obsecramus et obtestamur, ut relictis in Urbe nonaginta novem, qui medico opus non habent, ad hanc oviculam ocyus redeat, quae tanto in discrimine versatur, utque etiam possit. Deum oramus quo diutissime sospitet ac omni ex parte secundet R-mam D-nem V-ram. Cuius gratiae nos intime observanterque commendamus. Datum Warmiae 8 Maij 1559.

Eiusdem R-mae D-nis V-rae

obsequentissimum
Capitulum Ecclesiae Varmiensis

78

HOZJUSZ DO ANTONIEGO BRUSA

Rzym, 12 maja 1559

Pisze, że kard. B. Scotti i inni zwrócili mi uwagę, iż w *Confessio* chwali Erazma z Rotterdamu, którego pisma są na indeksie. Prosi przeto, by postarał się o usunięcie tego miejsca z drukowanego wówczas wydania wiedeńskiego, i by przesał mu 2—3 egzemplarze dzieła skoro się tylko ono ukaże.

KOPIA Z XIX W.: Praga, SUA, rkps „Archiv Arcleb. — 1563” (bez foliactj). W nagłówku zaznaczone, że odpis sporządzono z oryginału Archivum Archiepiscopatus Pragensis. *Correspondentia Archiepiscopi Antonii, fasc. III.*

Rev-me in Christo pater et domine, frater et amice observandissime, salutem et obsequiorum commendationem. Scripsi prioribus meis fuisse me a nonnullis admonitum de eo quod Erasmo Roterdamo in *Confessione catholica* folio 130 hoc elogio tribuerim: vir excellenti doctrina et singulari quadam dicendi suavitate praeditus¹. Cum enim sit author prohibitus, si minus verba illius quae cito, saltem honoris praefationem tollendam esse putant. Qua de re non ita pridem egit mecum Ill-mus D-nus Cardinalis Tranensis², qui singulari suae voluntatis inclinatione in me propendere videtur. Quamobrem a Rev-ma Dominatione V-ra iterum etiam maiorem in modum peto, ut in omnibus exemplaribus ea verba honoris prorsus deleri curet. Nollem enim ut quis temere contra interdictum me fecisse putet. Quamvis autem hic liber fuit a me conscriptus ante prohibitionem, quoniam tamen nunc excuditur denuo, opere precium esse video, ut haec verba quibus offenduntur plerique tollantur. Ego vero et iis qui ea delendi negotium susceperint gratam voluntatem meam praestabo et studium hoc Dominationis V-rae Rev-mae vicissim studii, officii, et obsequi mei genere per occasionem compensare studebo. Quam diu salvam esse cupio, meque illius Reverentiae benevolentiae commendo. Datum Romae 12 Maij Anno Domini 1559.

Quaeso Rev-mam Dominationem V-ram si liber *Confessionis* iam est absolutus et aliquem ex Polonis huc proficisci contigerit, vel alia aliqua occasio commoda sese obtulerit ut exemplaria duo triave ad me transmit-

¹⁰ Albrecht Pruski.

¹ Pochwały te zostały rzeczywiście usunięte z następnych wydań, lecz pozostały argumenty wzięte z pism Erazma przeciw protestantom. Zob. HO I s. 173, 202, 272.

² Bernardyn Scotti.

tere non gravetur. Qua de re aget cum illa Cancellarius³ meus, qui brevi isthic erit et libros, si absolutum est exemplar, persolvat. Cogitabam ipse ad Ecclesiam meam redire, sed me Pontifex dimittere noluit.

Eiusdem Rev-mae Dominationis V-rae obsequens
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

(In tergo) Antonio electo Viennensi episcopo. Viennae.

79

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 13 maja 1559

Donosi, że kapituła warmińska pragnie jego powrotu. Komentuje jakiś fragment pisma Brenza odnoszący się do niego. Pragnie wyjechać z Rzymu, by nie być tu gdy przyjedzie poseł polski, gdyż wie, że Paweł IV nie poprze sprawy Bari, a raczej wystąpi przeciw Polakom jako heretykom. Informuje, że otrzymał list od Przerembskiego i nie otrzymał odpowiedzi na swe listy do Padniewskiego i króla, którego napomniął za zbytne faworyzowanie M. Radziwiłła. Cieszy się, że K. nie jest obrażony na jego uwagi do *Rozmów dworzani* z *mnichem*. Donosi, że papież zaoferował mu mieszkanie na Watykanie, lecz przyjmie je dopiero w październiku, a w wakacje skorzysta z gościny w którejś z will kard. Ricci lub na Monte Cassino. Komentuje poprawkę K. do pisma przeciw Brenzowi i prosi o przekazanie Cholinowi swoich dodatków. Donosi, że w Rzymie rozważa się możliwość zwolnienia soboru, że Wolski będzie miał trudności z zatwierdzeniem w Chełmie i że Paweł IV będzie żądał usunięcia Uchańskiego z zajmowanych biskupstw. Podaje wiadomości o uwięzieniu heretyków przez Filipa II, wydarzeniach w Szwajcarii i małżeństwie Elżbiety Angielskiej z arcyksięciem Ferdynandem.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 17—21. Na s. 22 adres (*Augustae vel ubi fuerit*), pieczęć i adnotacja Kromera: [*Redditae*] 27 Maj.

S. Ex Vicarii mei¹ literis, quas ad te dedit, novi cognovi nihil. Posteriores alias habui, quibus meum ad Ecclesiam reditum expeti maiorem in modum video. Nam a Schonivisza vehementer sibi metuunt². — Quae descripta mittis ex Brentio, legeram ipse prius in eius libro³. Fortassis autem de tribus istis principiis aliquid meditabor, cum illis placere sibi maxime Brentium videam. Senecae Dialogos⁴ non vidi, nec eas literas habui in quibus tu scripsisse de illis te mihi significas. Nam proxima superiore hebdomada nullas abs te literas accepi. Tu vide cui eas credideris. Rumorem hunc sparsisse de me videtur Brentius. Verum utinam huc veniret, verius haec de eo dicerentur. Quanquam verisimile est, quod is e Polonia Tubingam fuerit allatus. Cuperent nonnulli⁵. — Quod ut scribam aliquid hortaris, facerem lubens, cum praesertim isthic non ingratos labores meos accidere videam. Verum difficile est absque libris. Bona instrumenta bonum faciunt artificem. Cogitabo tamen aliquid, si potero, de tribus istis principiis.

Cuperem aliquo secedere, cum praesertim scripserit huc tandem Archiepiscopus, quod mittitur ad Pontificem Conarski⁶. Quam longissime hinc abesse mallet. Promisit mihi Bergomensis effecturum se, ut aliquo, non procul tamen, secedere mihi liceat. Id si fieret, plus ad scri-

³ Samson z Worein.

¹ Eustachy Knobelsdorf.

² Zob. list kapituły, nr 77.

³ Zob. nr 74, przypis 23.

⁴ Zob. Lucius Annaeus Seneca Junior (8—64 po Ch.): *Dialogi*. Przekład, wstęp i komentarz L. Joachimowicz. Warszawa 1963.

⁵ Mowa prawdopodobnie o plotce, która krążyła w Polsce, że Hozjusz został wtrącony do więzienia inkwizycji. Zob. Wojtyśka: *Quarrel* s. 218.

⁶ Adam Konarski, zob. nr 74.

bendum otii daretur. Nam hic negotii multum. — Si detraxisti sales, non video quid impediatur quominus Dialogos tuos edas. Dempstis enim iis, nihil esse puto quod magnopere offendere queat. De reditu tuo, metuo ne fiat idem, quod de meo. Quid autem esse mordax in tuo scripto videatur non intelligo. A me tale nihil animadversum est. [18] Contemni autem vos nihil mireris. Etiam rex Italicorum in Polonia vos ne pili quidem facit. Nam quid fecerit nescio quis Troianus, ad te quoque procul dubio iam est perlatum⁷.

Quam spem habeatis de materna hereditate⁸ nescio. Sed hoc scire certo potestis, quod excipietur contra vos tanquam contra haereticos; quin et procedetur ab hac Sancta Sede. Audio nescio quid etiam de Duce Moschorum coronando rege, si petierit⁹, quod is magis habetur christianus, quam vos. Video summam apud vos fore omnium rerum perturbationem. Quo magis ab hac Urbe abesse cogito, nam aliquid moliri Pontificem video. Credibile autem non est quantum ex eo dolorem capio, quod non aliter vos nisi haereticos appellari audio. Scio quod apud vos crimen non est haeticum esse. Caeterum quos culpa clausit oculos, paulo post aperiet poena, ut quid sit haeticum esse cognoscatis. Ridebitis, sed risus hic vester vertetur in luctum. Mirum est quam cupiam ab hac Urbe abesse. Nam ubi contra Dominum meum consilia capiuntur, ibi sine gravi suspitione magnaeque periculo praesens adesse non posse videor. Quod non responderi tibi quereris, idem et ego frustra saepe queror.

Accepi tandem ab Archiepiscopo¹⁰ literas^a, verum perbreves, et ita scriptas, quasi nullas meas accepisset. Nihil aliud quam desperat more suo. Procancellario sum bis gratulatus¹¹. Nihil mihi respondit. Misi nudius quartus ad Ecclesiam meam Cancellarium meum¹², et per Cracoviam eum iter facere iussi. Itaque tertium^b illi per eum sum gratulatus. Deinceps nullas ad eum dabo literas, si nullas accepero. — De Ill-mo Principe haeticorum¹³ saepe scripsi ad Regem, sed ex quo tempore Vienna discessi, nihil mihi unquam est ab eo literarum datum, ac ne hoc quidem scire [19] potui, num ullae meae literae sunt illi redditae. Scribitur autem mihi, quod etiam Samogitia¹⁴ iam haeticorum Principi data est. Quid restat nisi ut Magnus Dux Lituaniae designetur. O tempora, o mores! Quam huic feliciter cecidit, quod est factus haeticus. Nam si christianus esset, id quod ipsum etiam affirmare solere audio, nunquam ad hos honores pervenisset.

Quod censuram te meam non moleste ferre scribis, gaudeo. Videris nunc factus esse mitior. Eras enim in prioribus tuis paulo calidior. Quanquam quas tu prius literas ad me te dedisse scribis, ex quibus intelligere potuerim quemadmodum acceperis reprehensionem meam, eas mihi redditas non esse scito. Vellem scire cui perferendas ad me dederis. Ego neque te, neque me vel accusare volo, vel excusare. Nam si quid peccatum est ab alterutro nostrum, ut mihi videtur a te, calore quodam factum est, non quod animis inter nos dissideremus. Ego te

⁷ Zob. nry 74, 76, 80.

⁸ Kromer pertraktował w tym czasie głównie o zwrot spadku po królowej Bonie.

⁹ Aluzja do starań Habsburgów o koronę królewską dla Iwana Groźnego u pap. Juliusza III w 1553 r. Zob. Wojtyśka: *Papiestwo-Polska* I s. 342—346.

¹⁰ Przerembski.

¹¹ Zob. nry 70, 71, 74.

¹² Samson z Worein. Wiózł także list do Brusa (zob. nr 78).

¹³ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

¹⁴ Zmudź.

iactantiae nunquam argui. Poteras tu quoque ferre, si qui mihi locus esset datus, tibi scripseram. Sed stomachum tibi censura mea moverat, cum tamen me tua nunquam offenderit. Malo admoneri ab amico, quam ab infesto mihi haeretico.

Me quanti fiam hic a Cardinalibus praesertim, non poenitet. Non maioribus fiebat, cum hic esset, Nuntius¹⁵. Et maiora crescunt in dies eorum in me studia. Sed metuo ne tibi gloriosior esse videar. Narravit mihi Bergomensis, quod cum renunciasset Pontifici me parere velle, nec ad Ecclesiam meam hoc tempore proficisci, valde gratum hoc illi fuerit. Iam es illi, [inquit], post paternam obiurgationem hanc, filius charissimus. Mandavit Magistro Domus, ut [20] mihi traderet habitationes in Palatio salubres, amplas et honoratas, quae familiam omnem capere possent, ut reliqua praeterea necessaria suppeditarentur. Ego quorundam consilio decrevi quidem accipere, si quae mihi dabuntur habitationes in Palatio, sed in eas divertere ante mensem Octobrem nolim. Cardinalis Sancti Vitalis¹⁶ dedit mihi tres villas, ut quam ex illis vellem eligerem, et in ea per duos aut tres menses commorarer. Is mirabilem quandam erga me benevolentiam prae se fert. Ego quid sim adhuc facturus nescio. Sunt qui suadeant, ut me conferam in Montem Cassinum.

Quae sint illa duo verba, quae vis in Antibrentio adiici, nescio. Sed ego plura quam duo mitto ad Colinum¹⁷, quae velim adiici. Si adhuc isthic es, da operam, ut ad eum literae perferantur. — Concilium omnino se congregaturum scribit Pontifex. Et haec praetexitur causa, quomobrem hinc me discedera nolit. Sed vult illud haberi hic. Sunt autem nonnulli Cardinales in ea sententia: si vehementer instabunt reges, futurum ut potius Tridenti continuetur, modo Pontificis auctoritatem hac in re comiter agnoscent. Cupit autem ei rei Pontifex moram nullam interponi. — Hoc quoque tibi significandum esse putavi, quod quamvis nondum vacet Chelmensis Ecclesia, qui tamen ad illam est nominatus, ei negotii non parum exhibebitur, quod peccatillum tantum unum habere dicitur¹⁸. Putatur autem Ecclesia Chelmensis esse brevi vacatura, si modo Rex alium Vladislaviensem nominarit. Quod an sit facturus dubito. Sed urgebitur hic serio. Creditur optionem Regi datam iri, ut aut ipse materna hereditate, aut Chelmensis utraque careat Ecclesia¹⁹. Quid sit futurum dies indicabit.

[21] Hic dicitur quod Philippus Rex haereticos aliquot a se captos, et in iis Bernhardinum Senensem, Pontifici dono mittat²⁰. Si posses Regi nostro persuadere, quo suos quoque mitteret haereticos, haberet iudicem in causa Barensi favorabiliorem. Nunc ei vehementer metuo. — Dicitur ad fidem catholicam Berna quoque rediisse. Sed et Geneva, quae se potestati sui Ducis tradidit²¹. — De Regina quoque Angliae fertur quod

¹⁵ Wysocki.

¹⁶ Jan Ricci (zm. 1574), bp Chiusi, od 1551 kardynał tytułu Św. Witalisa. Zob. HC III s. 32.

¹⁷ Materna Cholina, który drukował ponownie *Confutatio prolegomenon Brentii* w Kolonii, zob. nr 67.

¹⁸ Mikołaj Wolski, zob. nry 62, 66, 67.

¹⁹ Mowa o oporach papieża z zatwierdzeniem na biskupstwie wrocławskim J. Uchańskiego, aktualnego biskupa chełmskiego.

²⁰ Wiadomość o przekazaniu Pawłowi IV przez Filipa II grupy innowierców, z apostatą, byłym generałem kapucynów, Bernardino Occhino z Sieny (zm. 1564) nie jest potwierdzona w źródłach.

²¹ Książę Sabaudii, Emanuel Filibert, rozpoczął po zawarciu pokoju w Cateau Cambrésis walkę o odzyskanie swych utraconych posiadłości, wśród których były także: opanowana przez aKlwiną Genewa i ciesząca się autonomią Bern. Obydwa

resipiscat, quodque nubere velit Ferdinando²². Diffundat Deus in cordibus omnium Spiritum suum Sanctum. — Calvinus aliquandiu mortuus esse dicebatur. Nunc eum Geneva profugisse ferunt; alii vero captum a Philippo²³. Brevi certiora cognoscemus. Bene vale. Roma, tertio Idus Maii 1559.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

* Autograf: literis.

80

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 13 maja 1559

Potępia postępowanie Provany i Uchańskiego. Skarży się na brak odpowiedzi na swoje listy. Sądzi, że nie wolno podejmować wojny w Inflantach nie zwyciężwszy pierwaj wrogów wewnętrznych. Podaje wiadomości o wydarzeniach religijnych w Europie Zach. Broni postępowania papieża. Dziękuje za oddaną przysługę. Wyraża troskę o zdrowie Kryskiego i Łukasza z Orłowa. Donosi, że przesyła list do Przerembskiego przez Samsona z Worein, który wyjechał do Polski 10 V. Potwierdza wiadomość o przesłaniu przez Filipa II 12 hereetyków do Rzymu i zachęca, by król przysłał tu także Szymona (Zacjusza?).

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 69v—61.

Rev-de Domine frater etc. Miror quid sit, quod se negat habere Dominatio V-ra quod scribat. Quasi vero non illi multa suppetant argumenta scribendi de praeclaris facinoribus Itolorum, Troianorum, Polonorum; quemadmodum et sacerdotium, et sacrificium unus ex templis eiecerit, ac qui missi bis a Regia M-te fuerant, eos perhonorifice acceperit, omnique cunctatione seposita, statim imperata fecerit¹. Alius vero, quo celebre suum nomen ad posteros transmitteret, sub autoritatis regiae praetextu, Cathedralem Ecclesiam per vim occupaverit, et se in ea pro Episcopo gesserit². An haec non sunt scripti digna? Quae si fortassis ignoraverit hactenus Dominatio V-ra, saltem ex meis ea literis cognoscat. Sunt enim consolationis plenissima.

Quas literas [60r] de progressu et exitu Comitiorum ad me scripsit, eas Cromerus noster ad me perferendas curavit. Eis e vestigio respondi³. Neque enim tam diu cunctari soleo, quam ij qui versantur in Aula Regia. Sed suspicor meas non esse redditas. Nam etiam cursum publicum abominatio haeretica iam dicitur occupasse⁴. Scripsi saepe et Regiae M-ti et Magnifico D-no Cancellario⁵, sed a Maiestate Regia toto hoc anno literas accepi nullas, cum crebras dederim. Domino quoque Procancellario bis iam eodem exemplo sum gratulatus. Nihil adhuc mihi responsum est⁶. Livoniae Magister a quo petat consilium et auxilium

miasta nie uległy jednak. Pozostały autonomiczne i protestanckie. Zob. Lepeyre s. 111—112, 243.

²² Cesarz Ferdynand I zabiegał o poślubienie Elżbiety Tudor przez jego syna arcyksięcia Ferdynanda, lecz wiadomość o chęci nawrócenia Elżbiety jest nieprawdziwa.

²³ Waidomość nieprawdziwa. Kalwin nie opuścił Genewy w czasie oblężenia jej przez Emanuela Filiberta.

¹ Traian Provana, zob. nry 74, 76.

² Jakub Uchański, zob. nry 69, 71, 74, 76.

³ Obydwa listy nie zachowane.

⁴ Zob. nry 67, 71.

⁵ Jan Ocieski.

⁶ Zob. nry 71, 74, 79.

nescio, cum ipsi vobis^a consulere non possitis⁷. ^b-Domestici Moschi^{-b} et Turcae prius essent debellandi, ac sic tandem de bello externis inferendo deliberandum. Religionis quia sit admodum teter status apud vos, equidem non dubito. Nullam autem excusationem habetis ex eo quod etiam alibi, nimirum in Gallia, multi vacillant. Bella fuerunt in causa, quo [60v] minus in haereticos animadverti serio posset. Nunc ista pax⁸ ingentem haereticis terrorem, neque mediocrem catholicis consolationem attulit. [*Wiadomości o Genewie, Kalwinie i Occhino jak w nr 79*].

^b-Quale autem est hoc verbum quod excidit, quod Sanctissimus de suo principatu nihil remittere vult. Scilicet quia vigent haereses, ideo debet remissior esse Pontifex? Cur non contra potius? ^b. Quanto magis invalescunt illae, tanto debet hic esse vigilantior? An hoc fortasse moleste fertis, quod ipse potius Universae Caput esse vult Ecclesiae, quam ut patiat, quod se vel Anglicanae, vel Polonae Ecclesiae caput quisquam constituat? Sed hanc esse verborum horum sententiam non puto. — Quod prius [61r] etiam, quam esset a me petita, Vicario meo praesto adfuerit in expediendis literis, quibus opus habebat⁹, ago gratias. Instigantur a nonnullis proculbubio ^c-wilcy isthic^{-c}, et scribitur insidias in itinere mihi facere debuisse. Verum ego non credo. Me vero nihil ea res a protectione deterruisset, modo mihi Pontifex discedendi potestatem fecisset. — D-num Criski reversum esse gaudeo; magis autem gauderem si pristinae valetudini bonae restitutum esse cognoscerem¹⁰. Quaeso verbis meis illum salutare velit, et omnia felicia precari. D-num Lucam ita graviter aegrotare doleo. Servet illum Deus pro Ecclesiae suae utilitate, nam certe non facile similem illi reperire liceret¹¹. — R-mo D-no Archiepiscopo multa scripsi manu mea, sed visum est tutius, ut ea mitterem per D-num Samsonem, Cancellarium meum¹², qui nudiusquartus hinc discessit. Sat cito, aiunt, si sat bene.

Cum essem ad vespertinas preces in Palatium profectus, de Bernardino¹³ confirmari rumorem audivi, de Geneva, quod redierit [61v] ad fidem catholicam, simul et apud Helvetios Berna. Geneva vero tradiderit insuper se potestati Ducis Sabaudiae¹⁴. — Reginam Angliae moleste ferre, quod sit eo nomine passim traducta, quod se Caput Ecclesiae constituere, et a reliquo Christi Corpore segregare velit, cum sororis mortuae¹⁵ vestigiis in fide catholica tuenda et conservanda omnino incedere deliberatum habeat. Dicitur autem de nuptiis inter illam et Ferdinandum Austriae Ducem tractari. Nec ab his illa fertur abhorrere¹⁶. Utinam autem Regia quoque Maiestas mitteret huc Simonem illum, non Petrum, sed Magum^d, qui dementavit Illustrem Principem haereticorum

⁷ Aluzja do postępów wojsk moskiewskich w wojnie inflanckiej aż do granic Litwy w styczniu i lutym 1559. Wielki mistrz kawalerów mieczowych Wilhelm von Fürstenberg zaczął wówczas szukać porozumienia z Polską. Zob. Donert s. 46—47.

⁸ Pokój w Cateau Cambrésis.

⁹ Prawdopodobnie list króla adresowany do zastępcy H., Knobelsdorfa, w sprawie sporów z Schönwiese (zob. nr 77).

¹⁰ Zob. nry 49, 60, 67.

¹¹ Łukasz z Orłowa (Aquilinus), dr teologii, kaznodzieja katedralny krakowski i (od 1556) nadworny królewski, wybitny mówca i gorliwy katolik. Zmarł 6 V 1559 w Krakowie (zob. PSB I s. 147). Por. nr 81.

¹² Samson z Worein.

¹³ Occhino, zob. nr 79.

¹⁴ Zob. nr 79.

¹⁵ Marii Tudor.

¹⁶ Zob. nr 62 przypis 20 i nr 79 przypis 17.

cum aliis haeresiarchis¹⁷. Plurimum id adferre[t] momenti ad Pontificem in causa Barensi conciliandum. Duodecim haeticorum capita dicitur hic mittere Philippus¹⁸. Opto Dominationem V-ram bene valere. Roma, tertio Idus Maii, Anno D-ni 1559.

^a Kopia: votis.

^{b—b} Podkreślone.

^{c—c} Próba rekonstrukcji tekstu oryginalnego. W kopii: *Wilssijugi hic*.

^d Kopia: *Magnum*.

81

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 27 maja 1559

Przesyła kopię listu króla. Wyraża żal z powodu śmierci Łukasza z Orłowa. Powiadamia o propozycjach gościny w czasie wakacji, o prowizji Wolskiego, o pozowie przeciw Uchańskiemu i o uroczystościach rocznicy koronacji papieża.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 2 k. 75r. Na k. 75v adres (*Augustae vel ubi fuerit*), ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [*Redditae*] 3 Junii.

S. Hac quoque hebdomada tuas nullas accepi. Id si acciderit etiam proxima insequenti, nihil erit quod ad te scribendo me frustra fatigem. Accepi autem a Rege literas praeter expectationem meam. Quarum exemplum tibi mitto¹. Utinam autem verba ad rem conferret. — Lucam nostrum Evangelistam esse iam vita functum, credo te non ignorare. Non facile similem illi reperire licebit². — Hodie mihi in Palatio domus assignatur. Quae cuiusmodi sit, nondum scio. Sed in eam conferre me non statui, nisi Octobri mense, si Deus voluerit. Cardinalis Bellaius³ me Frascatom⁴ invitat ad se. Visam eum post unum, aut alterum diem. Promittit se mihi de rebus omnibus esse provisurum. — Nominatus Chelmensis⁵ huc misit pro expeditione, sed expectabit is aliquantisper. Cui succedere cupit, contra eum datum est monitorium, ut hic se sistat⁶. Quod eum facturum esse non puto. — Nos hic dies festos electionis et coronationis egimus⁷. Verum haec nimis multa ad eum, qui nihil rescribit. Bene vale. Roma, sexto Calendas Junii 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

82

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 1 VI 1559

Donosi, że otrzymał jego pismo z 29 V i polecił Schönwiesemu ustąpić, o czym pisał już 31 III do kapituły warmińskiej. Zapewnia, że w niczym nie chce zakłócić dobrosąsiedzkich stosunków z Warmią. Przesyła kopię listu wysłanego do Schönwiesego, którego czasowo nie ma w kraju.

KOPIA Z KANCELARII ALBRECHTA: Göttingen, SAL, Ostpr. Fol., rkps 71 s. 501—502.

¹⁷ Prawdopodobnie Szymon Zacjusz, zob. nry 216, 217.

¹⁸ Zob. nr 79 przypis 20.

¹ Nie zachowany.

² Łukasz z Orłowa, zob. nr 80.

³ Jan du Bellay (zm. 1560), od 1532 bp Paryża, od 1535 kardynał, dziekan św. Kolegium Kardynalskiego. Zob. HC III s. 24.

⁴ Frascati, miejscowość wypoczynkowa w Górach Albańskich koło Rzymu.

⁵ Mikołaj Wolski.

⁶ Pozew inkwizycji przeciw Uchańskiemu został wystawiony 9 V 1559. Tekst zachował się w odpowiedzi Uchańskiego. Zob. *Uchansciana* II s. 114—133.

⁷ Rocznicze wyboru i koronacji Pawła IV wypadły 23 i 26 maja (zob. HC III s. 34).

An Bischoff zu Heilsbergk, den ersten Junii Anno 1559ten.

Wir haben E. L. schreiben, den 29sten Aprilis dieses 59ten jares datum, bekommen, inhalts wes sich dieselbe gegen und under den erbarn unsern undersassen und lieben, getreuen Wolffen von Schonwiesen beschweren thut, neben anderm lesende eingenommen¹. Worauf sollen uns E. L. gewiss gleuben, das uns solch des Schonwiesen vornehmen nit lieb, do er alhie zur stellen, wolten wir dismals bey ime die gebur zu verordnen nit underlassen, wie wir uns dan desselben hiebevord den letzten Marti durch unser schreiben an E. L. wirdig capitel (als sie uns solchen handel zu erkennen geben) erkleret. Dan E. L. sollen und mugen sich keinen zweiffel machen, das an unserem erbithen, wes wir gegen dieselbe, ehe sie ausser landes verreiset, gethan, nichts erwinden, nach unsers theils etwas erfunden werden solle, welchs zurruttung gutter nachbarschaft geben mochte. Ob nun wol gemelther Schonewiese itzo nit alhie im lande, haben wir doch an inen, wie E. L. des auss inliegender [502] kopien zu sehen², geschrieben der zuvorsicht, es werde sich darauf der gebur erzeigen und verhalten, dan, wie obengemeldet, des zu gutter freundtlichen nachbarschaft dienlich zu fordern, das gegenspiel abzuwenden, auch sonsten E. L. nachbarlichen willen zu erzeigen seint wir geneigt und wolten E. L. solchs in antwort freundtlich nit bergen etc.

Relatio secretarii

David Gerck

83

ALBRECHT KSIĄŻĘ PRUSKI DO HOZJUSZA

[Królewiec], 14 czerwca 1559

Prosi, by jego poddani *Konradus Langerbein, Jacobus Falcknau und Walter Örtel* mogli wejść w posiadanie znajdującego się na terenie diecezji warmińskiej spadku, który prawnie odziedziczyli po Jerzym Langerbeinie.

KOPIA Z KANCELARII ALBRECHTA: Göttingen, SAL, Ostpr. Pol. rkps 71 s. 502—503. Pod tekstem podpis sekretarza: *Hein[rich] Stendrich*.

84

HIERONIM SERIPANDO¹ DO HOZJUSZA

Salerno, 27 czerwca 1559

Dziękuję za pozdrowienia i dzieło *De expresso Dei Verbo*, przesłane przez F. Torresa. Chwali mądrość biskupa i jego oddanie Kościołowi.

MINUTA: Neapol, Bibl. Nazionale, rkps XIII AA 96 k. 95r (własnoręczna).

DRUK: H. Jedin: *Girolamo Seripando II* s. 620—621.

Salutavit me per literas tuis verbis Franciscus Torres², familiaris et necessarius meus, vir, ut ipse nosti, magna probitate et doctrina, sed rerum inprimis divinarum studiosus, atque, quod his temporibus omnium maxime requirendum est, pius et catholicus. Misit quoque ad me munus

¹ Zob. nr 72.

² Nie zachowane.

¹ Hieronim Seripando (1492—1563), generał augustianów eremitów (od 1539), od 1554 abp Salerno, mianowany później razem z Hozjuszem w 1561 kardynałem i legatem na Sobór Trydencki. Wybitny teolog i humanista. Zob. H. Jedin: *Girolamo Seripando I—II*.

² Franciszek Torres (1509—1584), serdeczny przyjaciel Hozjusza, wybitny polemista katolicki, teolog papieski w trzeciej kadencji Soboru Trydenckiego, od 1566 jezuita. Mieszkał w domu Hozjusza. Zob. nr 94, 97.

tuum aureum libellum, quem tu ad Sigismundum Regem tuum scripsisti, et De expresso Dei Verbo inscripsisti. Audieram equidem ego, Pater optime, de doctrina, integritate, mansuetudine, omni denique genere virtutis tuae non modo Franciscum, cuius unius iudicio plus quam mille testibus tribuo, sed nonnullos alios, qui de magnis divinae gratiae muneribus iudicare possunt, praedicantes. Qua de re divinae bonitati gratias agebam optabamque tui similes ubique gentium multos inveniri pastores ovium Summi Pastorum Principis Domini Nostri Jesu Christi, illis praesertim locis, qui voracibus sunt lupis propinquiores. Verum posteaquam tuam hanc erga me singularem plane humanitatem perspexi, hominem tibi ignotum, cuius nulla prorsus tibi ratio habenda erat, exclamare libuit: lam propter aliorum loquelam credo [J 4,42], ipse enim audivi et vidi. Audivi enim et vidi in tuo libello pure, caste et absque ullo fuco Dei Verbum exprimentem te, et in bonorum omnium pectoribus Sanctae Catholicae Ecclesiae nota signatum suavissime imprimentem, dum adversus haereticos accurate disputas, ac tanquam alter David gigantes illos immanissimos Dei et Ecclesiae contemptores suis gladiis conficis. Utinam optima quidem et iustissima nostra causa tales ab initio propugnatores ac patronos nacta esset! Non tantos profecto progressus malum illud semen fecisset, non adeo crevisset et inveterasset morbus hic pestilentissimus, non tot et tam foedis tempestatibus iactati tot annis fuissetus, et nihil fortasse nunc laboraremus. Sed sic Deo Optimo Maximo placuit, ut virtus tua extremis iis miseris periculosisque temporibus magis ac magis eluceret, rebusque afflictis ac fere desperatis divina expressa Verbis Dei ope succurreret. Dei imprimis danda gloria est, gratiae deinde tibi habendae ingentes a nobis omnibus, qui idem, quod tu de Verbo Dei pulcherrime et copiosissime scripsisti, sentimus.

Ego certe, quod ad me attinet, nunquam desinam optare tibi cum vitam diuturnam, tum commoda omnia, quibus ad scribendum et docendum uti possis, quo tua ope et qui sani non sunt resipiscant, et qui sunt, quales esse reges [sic] christianis est omnibus precandum, sanitatem retineat, adaugeant, atque tueantur suam. Reliquum est, ut, quoniam magno me et immortalis beneficio obligasti, in eorum coetum qui tuae sunt virtuti addicti, quorum maximum Romae numerum esse existimo, referas. Itaque statuas nihil me magis optare quam tibi, quod exiguae meae vires tulerint, morem gerere et obsequi. Vale mei memor, tum maxime cum pro peccatoribus Dei benignitatem et misericordiam implores. Salerni, MDLIX, V Calendas Maii.

85

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 15 lipca 1559

Wyjaśnia, że jedynie dobro króla było powodem ostrych sformułowań w liście do niego i że gotów jest oddać za niego swoje życie, ale uległości wobec Radziwiłła nie pochwała.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 62r—64r.

Rev-de Domine frater etc. Audio quod istic in gravem offensionem inciderim propterea quod in literis meis ad Maiestatem Regiam ausus fuerim D-num Palatinum Vilnensem ¹ haereticum appellare, simul illius Maiestati significare, quod non aliam ob rem in suspicionem haereseos

¹ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

magis hic vocatur, quam quod ex huius haeretici consilio pendere, et maiore quam in alium quenquam mortalium suae voluntatis in eum inclinatione propendere dicitur. Dicor me hortari etiam Illius M-tem, ut aut eum ab insania sua conetur ad mentem saniozem revocare, quo quem impie negavit Christum, eum denuo confiteri incipiat, aut si nihil apud eum salubribus monitis profecerit, a familiaritate sua saltem reiiciat. Haec ego me scripsisse fateor². Ut autem scriberem impulit me fides mea, qua sum illius M-ti obstrictus; contra quam venisse mihi viderer, si talia silentio praeteriissem. [62v] Aguntur enim fortunae M-tis eius, quas habet in Regno Neapolitano amplissimas³; agitur existimatio, qua quid esse debet homini charius; agitur animae salus, cum qua caetera omnia comparata, nihil sunt. Et ego mutus essem in tanto Regis mei, Domini mei, Benefactoris mei periculo? Non admonerem, ut ab eo sibi caveret, quod et fortunarum iacturam, et existimationis periculum, et animae sit extremum exitium allaturum?

Quo animo velit aliquis accipere scripta mea, in mea manu non est. Verum hac in re Deum testem citare possum, quod quae scripsi ad M-tem eius ex mea summa fide et observantia erga M-tem eius profecta sunt. Memini autem in quodam libello meo me scribere, si (quod^a pro sua misericordia procul Deus avertat) de sublimes Ecclesia tum labantem illius M-tem videre mihi contigerit, etiamsi certa mors foret oppetenda, Christo tamen robur mihi suppeditante, corpore meo ruentem excepturum et eius interitu salutem animae regiae redimere nihil haesitaturum. Quod verbis ibi scripsi, Christo iuvante, si res ita postulaverit, [63r] re praestabo non invitus. Vilis est fortunarum mearum, vilis et huius mei corporis interitus, dum ego fortunatus, dum existimationem, dum animam Ser-mi Regis mei servare queam. Quod si nihilominus M-tas eius haec omnia perditum ire vult, est ita quod invitus servari nemo potest. Sed ego tamen recti conscientia me consolabor, neque me poenitebit unquam officio fidelis consiliarii functum esse. Cognoscet suo tempore M-tas eius quorum fideliora consilia fuerint, eorumne qui dum suae privatae rei serviunt, offendere quenquam non audent, an eius qui praeterquam Dei solius, nullius mortalis offensionem metuit, quicquid tandem de eo fieri Deus voluerit.

Ego non agnosco nisi Regem unum in Polonia, Sigismundum Augustum, cui quam debeo fidem, quam debeo servitutem praestabo summa cum animi mei alacritate. Quod autem hic obiici mihi nonnunquam a Cardinalibus audio: duos in Polonia reges nos habere, colat illum alterum⁴, qui volet. Ego, Dei fretus auxilio, nunquam committam, ut idolum illud [63v] adorem. De quo quoties hic mentio fit (fit autem saepius quam vellem), ingenti pudore afficior. Nihil spero, sed neque metuo quicquam. Itaque de me statuatis licebit, quicquid visum vobis fuerit. Ego, sicut Deum unum, fidem unam, baptismum unum, Ecclesiam unam, et Gubernatorem Illius^b unum, sic Poloniae quoque Regem unum agnosco. Illi serviam, illi fidem meam probabo, illius commoda, etiam cum fortunarum cumque vitae meae aliquo incommodo, semper lubens procurabo.

Haec ego pro meo erga Dominationem V-ram studio, proque ea, quam vicissim de illius in me amore concepi fiducia, liberius esse scribenda putavi. Quaeso maiorem in modum, velit me reddere certiozem, quid sit

² List nie zachowany.

³ Spadek po Bonie w księstwach Bari i Rossano.

⁴ Radziwiłł. Por. nr 90.

illud, in quo tam graviter offendisse dicor. Nam quod haereticum vocavi, scio quod gloriatur hoc nomine D-nus Palatinus, et sicut est, sic vocari quoque gaudet haereticus. Sin autem hoc offendit, quod M-ti suasi, ut vel eum christianum esse iuberet, vel a sua familiaritate reiiceret, quid aliud suadere [64r] fidelem subditum et consiliarium oportuit? Cum praesertim, quae hic dicerentur de M-te eius magno cum animi mei dolore audirem, cum praeterea quanto versaretur in discrimine de bonis, quae debentur illi in Regno Neapolitano viderem. Ne gravetur, quaeso, literis hisce meis respondere, simul consilium suum, quid mihi faciendum esse censeret, perscribere. Hac quidem re, et suum erga me animum declarabit, et me sibi reddet devinctissimum. Bene valeat, meque, quod facit, amet. Pontifex bene iam valere dicitur. Nolle se tamen diutius vivere, quam annis duodecim. Roma, Idibus Julij, Anno 1559.

^a Kopin: quid.
^b Kopin: illum.

86

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 12 sierpnia 1559

Komentuje list króla do Kromera i brak jego listów do Konarskiego i do siebie. Wypowiada swą opinię o wyjeździe króla na Litwę i o jego stosunku do Radziwiłła. Opisuje antykatolicką produkcję drukarni w Pińczowie. Sądzi, że kompromis nie rozwiąże sprawy barskiej. Informuje o grzechach młodości Duńskiego, pretensjach Konarskiego pod adresem *Historii* Kromera, chorobie Lippomana, spłaceniu długów, rozpoczęciu nowego dzieła *De oppresso Dei Verbo* i morowym powietrzu w Krakowie. Prosi o dostarczenie kilku egzemplarzy *Confessio*.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 19 k. 189r—190r. Na k. 190v adres (Viennae in Austria) ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 14 Septembris.

S. De literis ad te scriptis, idem quod tu sentio. Mihi quidem ille¹ nihil scripsit. Sed nec Orator hic noster² ullas adhuc habuit literas. Pecunia vero pridem est destitutus. Suo et ipse succo vicitat. Censerem tibi faciendum esse, quod ille scribit: Quod dat accipimus. — Secessus³ quin esset in causa Barensi nihil allaturus commodi, dubitavi nunquam. Hic quoque pessime audimus hoc nomine. Reliquit, aiunt, uxorem⁴, reliquit sorores, et secutus est dilectum illum suum haereticum⁵. Primo vero loco Deum reliquisse dicitur. Fuit non levis forte secedendi causa; verum ego fuisse graviorem existimo cur e Regno pedem ne moveret hoc tempore, cum illi gravius a coniuratis Satanae satellitibus, quam a Moschis Livonibus periculum impendeat. Nihil est in illis literis, quam illud scriptum verius, quod difficilis erit alios defendendi ratio, cum ipsi nos tueri nesciamus. Utinam autem illud nobis ne contingat, quod in suis fabulis de cane narrat Aesopus, umbram carnis persequente.

Miserabilis esse Regni status dicitur. Magna corporum, sed maior ingravescit pestis animorum. Plures in die ecclesiae deficiunt, auctore potissimum Ossoliński⁶. Quae vero non excuduntur in Pińczov? Taceo De

¹ Król Zygmunt August, zob. niżej przypis 4.

² Adam Konarski.

³ Mowa prawdopodobnie o wyjeździe króla z Korony na Litwę.

⁴ Aluzja do ostentacyjnego niemal zaniedbywania przez Zygmunta Augusta jego niekochanej żony Katarzyny Habsburżanki.

⁵ Mikołaja Radziwiłła Czarnego, zob. nr 85.

⁶ Hieronim Ossoliński (zm. 1576), późniejszy (1570) kasztelan sandomierski, przywódca kalwinizmu małopolskiego, atakował zależność biskupów od Rzymu na sejmie w 1558/59, patrolował na synodzie protestanckim w Pińczowie 13 III 1559 tworzeniu nowych zborów. Zob. *Akta synodów różnowierczych* I s. 296.

oppresso dei Verbo, ne videar meam causam agere⁷. Nuper ibidem impressum est Officium de Beata Virgine secundum usum Romanae Curiae, cum gratia et privilegio Sanctissimi Papae. Et [189v] est prima salutatio: Vos ex patre Diabolo estis. Totum autem officium, sive liturgia, plena est conviciis, maledictis, lordoriis, scommatis in Sanctam Sedem Apostolicam. Est ibi liber quoque generationis. Nihil excogitari potuit scurrilius⁸. Putas autem et haec nostrae causae commodatura? Videmur omnes mentis oculos prorsus amisisse. Vivitur absque rege, absque lege.

Faxit Deus, ut compromissum⁹ cedat feliciter. Sed ego vix credo. Neapoli curator¹⁰ esse fertur institutus. — Literas meas, quas non accepisse te scribis, postea tibi redditas fuisse non dubito. Quoniam vero Viennam te iam discessisse, quin eo pervenisse puto, meas has illuc mittendas esse putavi¹¹. — Dulski casum infelicem vehementer doleo. Cum esset is annorum tredecim, absente me patraverat adulterium ipso die Parasceves, post sumptam Eucharistiam in Heilsberg. Iusseram eum graviter catigari. Sed, ut video, nihilo melior postea factus est. Ut illi succurrere possis metuo, Deum precor, ut peccatis eius propicius esse velit¹². — Orator noster fecit nuper Historiae tuae mentionem. Offenditur graviter his, quae scripsisti de eius propatruo¹³. Cum ego defenderem, et factum esse malitia negarem, scribit, inquit, in praefatione se tibi corrigendam Historiam dedisse; miror quod eum non admonueris ut mutaret. Respondi me prius librum non vidisse, quam editus fuerit. Si vidissem admoniturum proculdubio fuisse. Ueque credere me, quod hoc de me scribas in praefatione tua. Cum ille contenderet, domum reversus, misi librum per Valentinum meum¹⁴. [190r] Collegit is ex eo, quod me praecceptorem vocas, quod mihi librum corrigendum prius dederis. Magna se praelia pro te sustinuisse dicit. Agebat enim cum eo liberius. Nondum is auditus est a Pontifice.

Bergomensis noster¹⁵ ex duplici tertiana laborat. Hieronymo Crugel quod debeo persolutum est¹⁶. Tibi quoque persolvat Samson meus¹⁷. — Orsus iam sum nonnulla scribere de oppresso Dei Verbo¹⁸. Fortasse post octo dies quaternionem unum ad te mittam. Confessionis exemplum

⁷ W Pińczowie otwarli protestanci w 1557 drukarnię prowadzoną przez Daniela z Łęczycy (zm. 1600). Tam ukazała się drukiem na początku 1559 odpowiedź Jana Łaskiego na dzieło H. De expresso Dei Verbo, zatytułowana *Brevis ac compendiosa responsio ad collectos quosdam ex Erasmo Albero per Stanislaum Hozjusium... articulos... simulque et ad libellum ipsius nuper editum De oppresso verbo, quam expresso Verbo Dei*. Zob. H. Kowalska: *Działalność reformatorska J. Łaskiego w Polsce 1556—1560*. Wrocław 1969 s. 154.

⁸ Druk ten nie jest znany Estreicherowi.

⁹ W lipcu 1559 ces. Ferdynand został zaproponowany jako kompromisowy arbiter w sprawie spadku po Bonie. Zygmunt August przyjął tę propozycję, pod warunkiem że pierwszej zostaną zwrócone wszystkie ruchomości po królowej. Zob. Warszawa, AGAD, LL, rkps 17 k. 2r—v. Por. nr 107.

¹⁰ Kurator dóbr Bari i Rossano. Zob. nr 94.

¹¹ Kromer powrócił wówczas do Wiednia z Sejmu Rzeszy w Augsburgu.

¹² Chodzi prawdopodobnie o tego samego Dulskiego, byłego ucznia szkoły elbląskiej, o którym w HE II s. 180, 311. Czy był nim przyszły kasztelan chełmiński Jan (zm. 1590) nie wiadomo. Por. PSB V s. 461.

¹³ Zob. szczegółowy opis powodów obrazu Konarskiego w nr 94.

¹⁴ Kuczborskiego.

¹⁵ Lippomano.

¹⁶ Zob. nr 49.

¹⁷ Samson z Worein.

¹⁸ Nowe dzieło Hozjusza z tytułem zaczerpniętym ze wspomnianego wyżej w przypisie nr 7 traktatu polemicznego Jana Łaskiego. Ukazało się drukiem dopiero po śmierci Hozjusza. Zob. HO II s. 1—61.

unum ad me primo quoque tempore mitti cupio. Si vero non defuerit per quem id recte sine sumptu facere queas, mittes etiam plura. Qua de re Samsoni scripsi, qui si nemo praeverterit alius, ipse perferet, ac pecuniam numerabit; modo, quod precor Deum, sanus ad vos perveniat. Pestis haec, quae grassari Cracoviae dicitur, valde me sollicitum habet; ut is per eam civitatem iter facere possit metuo. Maior alia pestis plus etiam in Minori Polonia grassari, et aliquot ecclesias recens Ossolinski occupasse scribitur. Deus misereatur nostri. Qui te diu servet incolumem et felicem. Romae, pridie Idus Augusti 1559.^a

^a Brak podpisu.

87

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 27 sierpnia [1559]

Komentuje zachęty Konarskiego, by szybko wracał do Polski. Odpowiada na zapytanie K. w sprawie pewnych niejasnych sformułowań w swoim liście. Donosi, że scholastyk (krakowski) jest mu bardzo życzliwy, że sprawę Drzewickiego powinien załatwić jego biskup, że kard. Sforza wymusił pozbawienie godności regensa kamery kard. A. Carafy, że zmarli Lippomano i Consilieri. Prosi o przysłanie kilku egzemplarzy nowego wydania *Confessio* i książki Staphylusa. Sądzi, że teraz nominaci na wakujące beneficja zostaną zatwierdzeni. Informuje o rozruchach w Rzymie po śmierci Pawła IV. Referuje rozmowę z pewnym biskupem, który ganił go za odmowę przyjęcia kardynałatu. Pragnie, by Puteo został papieżem. Prosi o przyspieszenie powrotu Samsona z Worein.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 989—992, Brak obwoluty z adresem i pieczęcią.

S. Censuris nihil est quod vos percellam nunc. Vacat^a enim Sedes, ut nosti¹. Noster autem hic² tempus hoc aptissimum esse dicit profectio- ni. Reditum meum ad Ecclesiam ut maturem hortatur. At ego me fidem meam obstrinxisse Puteo respondi, quod non sim hinc discessurus, nisi novo Pontifice salutato. Non dimittet, inquit, ille te. Ego vero: mancipium, inquam, non sum, ac si maxime velim, priusquam Samson pecuniam adferat³ in viam recte me dare non possum. Bis iam ea de re mecum egit. Porro quid mihi consilii capiendum: commorandumne sit hic diutius, an ad meos redeundum, satis adhuc deliberatum non habeo. Si licebit ex illa cuius tu meministi nobis aqua bibere⁴, minus in Patriam festinabo. — De sigillo non videris rem satis intellexisse. Mihi quidem hoc in disceptationem vocari videtur; non utrum ego habere possim, verum utrum is, qui habet, possit hoc loco potiri; cui non deesset fortassis animus defuturus. Inde potes quid de me cogitant colligere. Sic quoque dubito an intelligas. Verum ego nunc apertius non audio scribere, ne literae meae veniant in alterius manus, cuius nollem.

Scholasticus vester⁵ in me summa suae voluntatis inclinatione propendere, nec alius esse dicitur, qui pro fide catholica maiora praelia sustineat, quique laboribus meis plus tribuat. — De Drevitio⁶ viderit eius

¹ Paweł IV zmarł 18 VIII 1559.

² Poseł Adam Konarski.

³ Samson z Worein, zob. nr 86.

⁴ Aluzja do możliwości wyboru kard. Jakuba Puteo (puteus — studnia) na papieża. Zob. niżej nr 91 i 96.

⁵ Nie wiadomo jakiego scholastyka H. ma na myśli. Prawdopodobnie krakowskiego, Andrzeja Przeclawskiego, sekretarza królewskiego.

⁶ Wspomniany wyżej (zob. nr 103) Jan lub kanonik krakowski Maciej (zm. 1575), z którym H. przyjaźnił się jeszcze od czasów studiów (zob. PSB V s. 412) i korespondował później (zob. HE V 123).

Episcopus. De primo verum esse credo. — Neapolitano⁷ nihil est iam submissius, nihil humanius. Audieras procul dubio, quod factus erat Regens Camerae. Sed Camerarius negavit sibi opus esse regente, et eum de hoc gradu deiecit, non sine contumelia, ut dicitur⁸. [990] Bergomensis noster praecessit Pontificem triduo⁹. Secutus est hac nocte Cardinalis Consiliarius¹⁰. Idem et Capisuccus facturus dicitur¹¹. — De Confessione, quandoquidem iam, ut opinor, es Viennae, quaeso, curae tibi sit ut in lucem aliquando prodeat. Quidquid eius typis est excusum, ad me primo quoque tempore meo sumptu perferendum cura. Samson autem, ut minimum quatuor ferat exemplaria. Cuperem autem etiam plura. Novo Pontifici darem unum. — Criglo iam satisfactum est¹², tibi quoque satisfiet. Libellum Staphyli videre cupio¹³. Ne maledicta referam facile cavebo, si nullus etiam moneat^b. — De Ecclesiis quae vacant, facile iam provisum iri spero. Possunt pecuniam tuto mittere¹⁴.

Noster¹⁵ adhuc quo loco sit nescit, nihil enim ad eum scribitur. Volebat nihilominus, ut eum comitarer ad Moronum et ad Farnesium¹⁶. Non feci. — Exemplum literarum mearum ad Castellanum Cracoviensem¹⁷, fac ut remittas. Quod minaris Regi, non laudo; praesertim ad eum scribens, quem tibi scis amicum non esse. Cum futuro Pontifice minus difficilis est futura reconciliatio. Quae sint hic acta post eius mortem, ab aliis cognovisse te puto. Mihi certe scribere non libet. Visus mihi sum Wittenbergae degere, non Romae. Scripsi tibi quomodo tractatus fuerit Ripeta Doctor¹⁸. Quod nisi Julianus Cesarinus interce[di]ssset, simile quedam cogitabant de Monasterio Minervae¹⁹. Statua quaedam fuerat erecta Pontifici in Capitolio hoc ipso anno, propter vectigalia remissa Caraffis eiectis. Ei brachium amputatum, et caput per spiculatorem, ut fertur, est abscissum; quod pueris datum est aere conductis, ut illud funibus per Urbem traherent cum infula et cruce. Quod factum est ab illis nemine prohibente. Deinde dicitur in Tiberim proiectum esse. Quod esse potuit spectaculum haereticis [991] iucundius²⁰. Factum est autem hoc ipsum a Canonicis quoque Sancti Petri. Nam et ii, cum essent aucti tribus millibus ducatorum annui proventus, posuerunt statuam aeneam in

⁷ Kard. Alfons Carafa.

⁸ Carafa jako regens kamery otrzymał od Pawła IV równe prawa na czas wakansu Stolicy Apostolskiej jak odsunięty w chwili jego nominacji od wpływów w kurii kardynał kamerling Guido Ascanio Sforza. Zaraz po śmierci Pawła IV kolegium kardynałskie, na żądanie Sforzy, pozbawiło Carafę tego urzędu. Zob. *Pastor* VII s. 13.

⁹ Lippomano zmarł 15 VIII 1559. Zob. *HC* III s. 133.

¹⁰ Kard. Jan Baptysta Ghislieri Consillari zmarł 25 VIII 1559. Zob. *HC* III s. 36.

¹¹ Kard. Jan Antoni Capizucchi zmarł dopiero w 1569 r. Zob. *HC* III s. 35.

¹² Zob. nr 86.

¹³ Mowa prawdopodobnie o *Defensio pro trimembri theologia Martini Lutheri contra aedificatores Babylonicae turris*, które ukazało się niedawno w Dylindze w oficynie Sebalda Mayera (1559). Zob. *Klaiber* nr 2942.

¹⁴ Zob. nry 55, 58, 60, 61.

¹⁵ Poseł A. Konarski.

¹⁶ Do kardynałów Jana Morone i protektora Polski Aleksandra Farnese.

¹⁷ Jan Tarnowski (zm. 1561), Hetman Wielki Koronny, od 1536 kasztelan krakowski.

¹⁸ List opisujący zniszczenie przez tłum więzienia inkwizycji nie zachował się.

¹⁹ Julian Cesarini, jeden z przeciwników politycznych Pawła IV, sam więziony w Zamku św. Anioła od stycznia 1556 do września 1557 (zob. *Pastor* VI s. 398, 441), przeszkodził prawdopodobnie w zniszczeniu umiłowanego przez papieża klasztoru dominikanów Santa Maria sopra Minerva.

²⁰ Wydarzenie to potwierdzają także inne źródła. Zob. *Pastor* VI s. 620.

Sacrario defuncto Pontifici, quam demoliti sunt posteaquam esse mortuum cognoverunt. Exemplum edicti, ne quis haberet insignia defuncti, et ut omnes ea deiicerent, non dubito quin videris. Mihi mittere non libet. Erant arma cuiusdam Caraffae Cardinalis ad monumentum, quod illi pridem fuit positum ad Minervam. Ea quoque detracta sunt. Itidem et Alexandrini Cardinalis arma²¹. Terribiliter actum est cum hoc tam terribili Pontifice. Cuius odio sic exarserunt mentes multorum, ut si cadaveris potestas illis facta fuisset, in Tiberim illud fuerint proiecturi. Quae causa fuit quod solito citius mandatum fuit sepulturae. Mirum est quam sit huic populo odiosa reformatio. Columna revocatus est, et ei summa rerum nunc est in Urbe commissa, certus etiam peditum numerus assignatus²². In Burgo tria millia sunt armatorum. Nihil nunc aliud audimus, quam tympanorum et bombardarum sonos. Moronus est honori pristino restitutus²³, nec abesse longe dicitur a pontificia dignitate.

Mecum quidam Episcopus expostulavit, quod in accipiendo galero cunctatus fuerim. Alios etiam, inquit, impedivisti quod minus ornarentur, dum ad Regem tuum refers. Poenitet me, quod salubre consilium tibi non suggererim, ut quod daretur acciperes, deinde Regi tuo scriberes renunciaturum te, si quam ea res tibi foret offensionem paritura. Fuisset hoc maiore tuo cum honore coniunctum, nec alios impedivisses. Unus ex iis fuisse videtur, qui et ipsi spe pendebant. Sed me cunctationis meae nihil poenitet. Plurimi Cardinales, quos ego vix etiam notos habeam, Pontifice mortuo renunciarunt mihi bono ut essem animo. Ventura meliora tempora. [992] Quisquis esset Pontifex futurus, eum esse mei maiorem rationem habiturum, quam defunctus habuerit. Quid sit eventurum, si Deus volet, paulo post videbimus. Ex qua tu bibere cupe-res, eandem aquam ego quoque sitio²⁴.

Si Samsonem meum videris, ut maturet iter suum hortare. Vellem autem ut ad Ecclesiam quoque saltem Vicario meo²⁵ scriberes, ne reditum eius ad me retardarent. Nam etiam si redeundum ad eos mihi foret, absque pecunia non possem. Scripsi toties, responsum accipio nullum. Haud scio num literae meae perferantur. Tu nunc propior es futurus. Quae vel in Aula, vel Cracoviae aguntur, cum certior factus fueris, mecum quoque communicare non gravaberis. Dabis etiam operam, ut Confessionem absolutam habere cito possimus. Bene vale. Roma, sexto Calendas Septembres [1559] °.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

²¹ Autograf: Vectat.

²² Autograf: moneas.

²³ Brak w autografie.

²¹ Kard. Michała Ghislieri OP, Wielkiego Inkwizytora.

²² Były dowódca wojsk papieskich, Marek Antoni Colonna, wygnany przez Pawła IV z Rzymu i wydziedziczony na rzecz Carafów, został rehabilitowany przez kardynałów 22 VIII 1559. Zob. Pastor VII s. 12.

²³ Morone został zwolniony z więzienia w Zamku św. Aniela (zob. nr 63 przyp. 19) 21 VIII 1559. Zob. Pastor VII s. 13.

²⁴ Zob. wyżej, przypis 4.

²⁵ Eustachy Knobelsdorf.

Rzym, 15 września 1559

Uważa, że Przerembski powinien mniej okazywać swoją życzliwość wobec Radziwiłła. Pragnie by K. otrzymał beneficja wakujące po Padniewskim, któremu gratulował listownie nominacji na biskupstwo przemyskie. Skarży się na brak pieniędzy i brak egzekutora praw przeciwko herezji w Polsce.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 64r-65v.

Rev-de Domine frater etc. Vix est quisquam mortalium omnium, ad quem libentius, quam [64v] ad Dominationem V-ram scribam de rebus omnibus, quamvis non semper ab Illa responsum fero. Scriberem autem crebrius, si in rescribendo diligentior esse voluerit, quamvis etiam in tam profundo ipsius silentio nullam occasionem scribendi praetermitto. Quod ad Rev-mum D-num Archiepiscopum Gnesnensem attinet, vix audeo sperare ut is factum Hispalensis Archiepiscopi imitetur¹, sed cuperem tamen, quod in manibus illi esse video, ut saltem ne tanta suae in Principem haereticorum observantiae signa daret. Quo nomine hic antea male audivit². Verum ego, cum aliter non possem, ita eum (ut verum fatear) excusare sum conatus: quod hoc ipsum faciunt omnes, neque ullum reperire licet, vel spiritualem vel secularem, qui non Principem illum observet, et de illo totus pendeat. Nam per eum facile ad omnes honores patet aditus.

Delatum esse Rev-do D-no Vicecancellario Episcopatum Premisliensem³ ex eius literis intellexi, et sum illi gratulatus. Utinam autem Dominationi quoque V-rae vel Decanatum Cracoviensem, vel Lancieniensem Praeposituram⁴ [65r] brevi gratulari possem⁵. Qua in re lubens eam iuivarem, si qua eius iuvandae penes me facultas esset. Verum est autem, quod postremo loco scribit Dominatio V-ra; laborabam hic rei nummariae penuria, sed reperti sunt amici, Deo sit gratia, qui me sublevarunt. Et contraxi hic agens non parum aeris alieni, de quo dissolvendo non possum non esse sollicitus. Expecto quoque Secretarium meum, quem pecuniae causa in Episcopatum meum misi⁶. Posteaquam is redierit, quod brevi fore spero, fortasse huic morbo crumenaee meae medebitur. Opto Dominationem V-ram diu bene vivere. Cuius me fraternae amoris commendando. Datum Romae, 15 Septembris, Anno 1559.

Quod scribit Dominatio V-ra nos carere lege, negatur hoc; nam D-nus Bergomensis, dum viveret⁶, leges hic Patriae nostrae produxit contra haereticos. Itaque non creditur nos lege, sed executore legum carere. Fortassis autem ferre posset hoc quoque, quod nemo est, qui leges exequatur, si non insuper tantus favor, tantus honor haereticis praestaretur, si non ex unius eorum Principis consilio penderetis, si non illius essetis [65v] omnes mancipia, si non pluris quam Deum faceretis. Hoc est quod

¹ Św. Leander z Seville (zm. 600/601), w 589 nawrócił króla Wizygotów Rekaręda. Aluzja do Zygmunta Augusta.

² Aluzja do goszczenia Radziwiłła Czarnego w jego byłej kanonii dziekańskiej w Krakowie w lutym 1559. Zob. nry 69, 76.

³ F. Padniewski został mianowany przez Zygmunta Augusta biskupem przemyskim po śmierci bpa J. Dziaduskiego (28 VII 1559). Zatwierdzony został przez Stolicę Apostolską dopiero 26 I 1560. Zob. *Analecta Romana* s. 106.

⁴ Obydwie te godności posiadał Padniewski. Stosownie do prawa *De incompatilibus* powinien był z nich zrezygnować.

⁵ Samson z Worein, zob. nry 79, 86, 87.

⁶ Lippomano, zob. nr 87.

multos hic offendit, quodque vestram existimationem vehementer labefactat. Verum non licet hoc tempore plura. Proximo Sabato, si Deus volet, scribam copiosius. Hodie non vacabit, cum ad Conclavis custodiam proficisci necesse haberem.

* Kopia: *possum*.

89

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 20 września 1559

Odpowiadając na list przesłany przez pośrednictwo Kromera, wypowiada swe poglądy na temat zarazy w Polsce i postępowania Radziwiłła. Radzi przekonać króla, by kazał Uchańskiemu powrócić do Chelma, a wtedy otrzyma przebaczenie przyszłego papieża. Donosi, że posłowie władców żądają zwołania soboru.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 66v—68v.

Rev-de Domine frater etc. Misit mihi tandem D-nus Cromerus literas Dominationis V-rae, [67r] quarum in posterioribus suis, quae mihi tandem priores redditae sunt, meminit. Quod ardere se scribit alloquendi me desiderio, credat mihi, quod ego non minore ardeo. Nec mihi foret grave singulis hebdomadis ad D-nem V-ram literas dare, si meis rescribere semper dignaretur. Sed ^a molestum est ad eum scribere, qui non libenter rescribit^a. Discessisse vos Cracovia quidem, scio, tempestive satis. Modo ne sub imbrem a pluvia, sicut est apud vos in proverbio. Mihi quidem ubi nunc estis maior pestis esse videtur, nisi forte minor vobis videtur animarum, quam corporum iactura. Scriptum est huc, non ad me, sed ad alium quempiam, quod illa vera pestis, quam vos, ut fertur, adoratis, ex omnibus oppidis et villis, quas possidet, sacerdotium et sacrificium eiecerit, nec ullum in terris amplius agnosci Deum velit¹. Quod si verum est, et approbatur a vobis, praeclare vestris rationibus erit consultum. Quis enim audebit impedire quominus in Regno Neapolitano salva sint vobis omnia. Sed et Comitata vestra sic vobis feliciter evenient, si prius in pestis huius gratiam Deum negaveritis. [67v] De qua dicitur, quod gloriari solet, quoad pie Christum coluit, quod omnia sit passus adversa; simul ut ab Illo descivit, ad suam voluntatem sibi flexisse omnia. Sed exitus acta probabit. Manent [post] hanc pestem graviora multo supplicia, si minus in hoc, saltem in futuro seculo.

Quod scribit de D-no Chelmensi Episcopo, mihi quidem certum est, quod se non sistet². Nec minus illud certum est, quod magnis Regnum difficultatibus implicare, coelumque terra miscere conabitur. Sed mortuus est severus ille Pontifex. Quis ei sit successurus nescitur. Quod si quis apud vos meis consiliis locus esset, suaderem ut eum Ragia M-tas ad Ecclesiam suam redire iuberet, atque ibi novum Episcopum Romanum expectare; sic enim aliqua resipiscentiae signa daturus, et facilius erratorum suorum veniam esset impetraturus. Quod si perstabit in hac sua pertinacia, quisquis erit Pontifex, facinus hoc eius non feret, et fortasse nihilo mitior est futurus, quam is qui decessit. Scio quod vos difficultates metuitis. Verum si [68r] vultis ab eis esse liberi, brevi date vobis etiam expeditum consilium. Negate semel Christum, et nulla vobis

¹ Zygmunt August opuścił 14 VI 1559 Kraków z powodu panującej tam zarazy morowego powietrza (zob. nr 85) i 18 VII przybył do Wilna (zob. Gąsiorowski: *Itineraria* s. 271), gdzie działał krytykowany tu jako zaraza M. Radziwiłł Czarny.

² Mowa o pozwaniu Uchańskiego do Rzymu, zob. nr 81.

mala, nullae difficultates impendebunt. Nam quoad in Illius confessione perstiteritis, nec vos ab Eius corpore praecidenitis, ab istis difficultatibus et malis, quae soli metuitis, et quae sola mala esse putatis, liberi nunquam eritis.

Quamobrem isti pesti vestrae, quam, ut fertur, adoratis, obsecundate. Summa enim rerum tranquillitas subsequetur. Utinam autem haeretici potius metuerent, quam vos; quos esse tamen catholicos, quamvis confessores tantum, persuasum habeo. Longe diversa hic est ratio. Non metuunt haec nisi mali et haeretici, quibus iam nihil esse potest peius. Apud vos quanto quis audacior, tanto securior. Catholici metuunt, haeretici triumphant. Dum vos etiam umbra vestra territaret, in fugam convertimini. Verum ita fit ubi non est firma fides in Deum. Nemo vestrum esse vult martyr.

Sunt hic Oratores Caesaris, Galliae, Portugaliae [68v] et Hispaniarum Regis. Datum est singulis negotium a suis Regibus, ut unanimiter instent atque urgeant apud futurum Pontificem, quo primo quoque tempore concilium oecumenicum congregare velit. Bene valeat et me amet. Roma, 12 Calendas Octobris, Anno 1559.

— Połkrestone.

90

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 23 września 1559

Przekazuje wiadomości z konklawe i rozmowę, jaką przed 4 miesiącami miał z kandydatem do tiary, kard. R. Pio, który potępiał uległość króla wobec Radziwiłła. Donosi, że także Mentovato był tego zdania.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 65v—66v.

Rev-de Domine frater etc. Nudiusoctavus aliena manu rescripseram brevioribus meis¹. Nunc etsi nihil est quod magnopere scribam, nolui tamen et hanc occasionem praetermittere. Cardinales adhuc sunt in Conclavi. Sunt qui putent haesuros ibi diutius, quod inter eos parum conveniat. Carpensis² dicitur nunc esse loco potiore, tulisse nuper 26 puncta, Putensis³ autem 14. Alteruter ex his renunciatus iri Pontifex dicitur. Verum dies quid [66r] sit futurum indicabit. Periculum est, si tam diu fuerit cunctatum, ne renunciatur aliquis, de quo nunc minime cogitatur. Cuperem ego Puten[sem]. Est enim placido cum primis et mansueto ingenio, cuius et doctrina et integritas est spectatissima. Nostrae vero gentis nemo est amantior.

Carpensis quoque vir est et doctus, et pius, et humanus, singulari quadam oris dignitate, genere vero princeps. Verum severitas illius vehementer est Romanis suspecta. Dicitur enim eorum factum insolens⁴ mortuo Pontifice tulisse aegrius, quam aliorum Cardinalium quisquam, et sunt ab eo verba quaedam audita duriora. Mihi quoque dixerat is ante menses quatuor, cum de Rege nostro quaereret num esset catholicus, et ego respondi sem esse: fertur habere quaedam regem supra se, de cuius

¹ Poprzedni list był datowany tylko 3 dni przedtem, zob. nr 89.

² Kard. Rudolf Pio z Carpi (zm. 1564), kardynał od 1536, dyplomata papieski, jeden ze znaczniejszych przedstawicieli kontrreformacji w kurii rzymskiej. Zob. HC III s. 25.

³ Puteo.

⁴ Zob. nr 87.

nutu pendet, quendam Diabolum, nescio nunc eum nominare; Palatinus quidem^a est. Tum ego: Vilnensem⁵ vis, inquam, dicere. Ille est, inquit. Quanta autem haec est ignominia, quod Rex habeat alium regem supra se, et eum haereticum, cum tamen ipse videri vult catholicus. Ego vero respondi: [66v] Nos non habere, nisi unum Regem; Palatinum esse subditum, sed valere tamen gratia et autoritate. Tum ille: Scimus, inquit, nos quae agantur; deberet pudere Regem tuum, quod ultro vult esse subiectus haeretico subdito suo. Sic ille mecum tum loquebatur.

Scripserat autem et Nuntius Apostolicus felicis recordationis⁶ ad me, quod Polonia duos reges haberet, quae res ad interitum Regni pertinet. Sed vos tamen eo nihil monemini, et alterum illum, qui rex non est, plus etiam vos adorare fertur, quam legitimum Regem nostrum. Deus miseretur vestri. Qui Dominationem V-ram diu servet incolumem et felicem, et aliqua fortunarum et dignitatis accessione augeat. Cuius me fraternae benevolentiae diligenter commendo. Roma, 9 Calendas Octobris, Anno 1559.

^a Kopia: *quidam*.

91

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 23 września 1559

Potwierdza odbiór listu z 19 VIII. Oczekuje na powrót Samsona z Worein z pieniędzmi, których bardzo potrzebuje. Donosi o niedostatkach pieniężnych i nadużyciu tytułu poselskiego przez Konarskiego, który też chce skłonić go do powrotu do Polski, o szansach wyboru Puteo i Carpi na papieża, o mandacie w sprawie rewindykacji spadku po Bonie, śmierci Mentovata, niedbalstwie duszpasterskim Zebrzydowskiego, gwałtach Radziwiłła wobec katolików, dialogach Vergeria. Daje dyspozycje co do *Confessio* wydanej w Wiedniu; odradza K. wyjazdu z Wiednia wbrew woli króla; radzi znaleźć miejsce dla Mikołaja K. na dworze cesarskim; prosi by regularnie odpowiadał na jego listy.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 127—130. Na pozostałej niezapisanej części s. 130 adres (Viennae Austriae), pieczęć i adnotacja Kromera: [Redditae] 23 Octobris postea Caesarea.

S. Quas ad me literas Augusta dederas 14 Calendas Septembres, reditae mihi sunt 13 Calendas Octobres¹. Ex eo tempore nulla[s] tuas accepi, quod equidem satis mirari non possum. E Polonia nihil dubito quin non modo literas iam acceperis, verum et pecunias. Miserat enim Franciscum suum ad Regem Montius². Is rediit, et missum ad te Cubicularium fuisse narravit. Qui si tibi pecuniam non attulit, modo per Viennam iter faciat Samson³, meos 200, quos tibi debeo, numerabit. Quem ego cupide admodum expecto, etsi per Octobrem adhuc mensem sustentare me posse videor. Quo mense, si Samson venire cunctaretur, quod omen Deus obruat, pessime rationibus meis prospectum foret. Quaeso, si quid de illo intellexisti, aut simul ut intellexeris aliquid, fac me primo quoque tempore certiozem. Novissimas ab eo literas accepi Cracoviae datas 10 Calendas Julii⁴. Nullas deinceps alias. Ipsum expecto iam, non literas.

⁵ Mowa o Mikołaju Radziwiłł Czarnym, zob. nr 85.

⁶ Kamil Mentovato, zmarły w Krakowie 17 VIII 1559 (zob. Wojtyńska: *Papieżstwo-Polska* I s. 121). Jego list do H. zaginął.

¹ List z 19 VIII, dostarczony 19 IX, nie zachował się.

² Ludwik Monti (zm. po 1570), od 1558 agent Zygmunta Augusta w Rzymie i Neapolu. Mieszkał w domu Hozjusza. W lipcu wysłał do Polski swego sekretarza Franciszka Creato. Zob. Wojtyńska: *Papieżstwo-Polska* I s. 434.

³ Samson z Worein wracał z Warmii, zob. nr 88.

⁴ List z 22 VI nie zachowany.

Misit Rex Montio 600 aureos; Oratori⁵ ne teruncium quidem. Neque plures 400 illi dati sunt Cracovia discedenti. Dixit autem heri mihi 200 coronatos in singulos menses abire. Tantundem expenditur a me quoque. Neque minoris vivere posse videor. Scripsit autem Rex Montio bene facere Praepo[situm] Posnaniensem⁶, quod se non gerat pro Oratore. Pro quo tamen saepe se gerit. Ego comitari illum desii. Literarum quas a Rege et Vicecancellario⁷ accepi, exemplum tibi mitto. Refert autem Franciscus dixisse Procancellarium, quod proxima hebdomada mittetur Oratori pecunia. Praeteriere iam dies decem, ne literas quidem ullas. Quo minus [128] moleste ferre debes tu quoque, si tibi simile quid accidit.

Hortatus autem est me iterum hesterno die Orator noster, conscientiam etiam meam aggravando, ut reditu meo in Patriam labantj religioni succurrerem. Esse meam ibi praecipuam auctoritatem. De nullo Principem esse melius persuasum, quam de me. Datum iri consiliis meis omnino locum. Neque posse mortalium quenquam plus me proficere, si Comitibus interfuero. Magna cum laude mea multa dixit in hanc sententiam. Respondi mihi nihil esse certius, quam consilia mea ne flocci quidem fieri in Patria mea, cui si vel vitae meae periculo subvenire possem, facturum me non gravatim. Sed rectis consiliis locum apud nos nullum esse. Nihilominus esse mihi deliberatum in Patriam redire, nec officio illi meo deesse; verum expectare velle dum Pontifex renunciatur, et eo salutato in viam me dare. Quod, si maxime, vellem, citius id me facere non posse, cum et Samsonem expectare necesse habeam, per quem de sumptu itineris provisum iri mihi spero.

Quis autem sit futurus Pontifex, nihil adhuc habemus explorati. Tu mihi scriperas de aqua, nunc ipse tuam parabolam non intelligis. Ego vero vivente Pontifice non audebam addere „puteali”⁸, quod ne literae in manus alienas inciderent metuebam. De duobus laborari maxime dicitur: de Carpensi et de Puteo. Carpensem habuisse ferunt puncta 26, Puteum 14⁹. Exitum, si Deus volet, videbimus. Heri quidam trapezita numerabat decem aureos, ut, si non electus esset Pontifex ante Novembrem, 100 numerarentur. Sunt qui rem in longum [129] extractam iri putent. Si bibendum erit ex aqua puteali, fieri potest ut vel Vistulam, vel Allam¹⁰, non ita multum morer. Sin aliud aliquid visum Deo fuerit, causa non erit cur Oratoris nostri desiderio non satisfaciam.

De mandatis Philippicis iam accepisti literas meas. Causa fuerunt animorum offensionis. Iacent adhuc apud me. Quid [cum] illis faciam nescio. Nihil a Rege scribitur. Orator ea mitti Neapolim non vult. Interea tempus labitur ac periculum est ne praetereat post haec occasio calva. Mallem in alterius manus misisses¹¹. — Nuncius ad superos mi-grasse scis¹². — Episcopum vero tuum, relictis ovibus, in silvas se abdidisse, atque ad castrum quod aedificat, se contulisse¹³. — Palatinus vero Vilmensis ex omnibus bonis quae possidet sacerdotes exegisse, simul et

⁵ Konarskiemu.

⁶ Był nim właśnie Konarski.

⁷ Padniewski.

⁸ Zob. nr 87. Por. nr 96.

⁹ Por. nr 90.

¹⁰ Łyna, nad którą leży rezydencja biskupia w Lidzbarku.

¹¹ Chodzi o kopię listu Filipa II do namiestników w Neapolu w sprawie możliwości wydania Polsce nieruchomości Bony. Zob. nry 95 i 107.

¹² Mentovato, zob. nr 90.

¹³ Mowa o biskupie krakowskim Andrzeju Zebrzydowskim.

Lituanos Episcopus e consilio. Quod sequitur spectat. — Vergerii Dialogos¹⁴ fortassis ad Augustanum¹⁵ rectius. Quisquis erit Pontifex, ab eo me minus iam difficulter impetraturum spero, quo mihi libros haereticorum legere liceat. — Si typographus vester¹⁶ Confessionem absolvere non vult, detur ea Patruo nostro, vel mittatur Dilingam, aut Coloniam. Si nihil aliud, saltem terrores incutiantur homini tam segni. Quicquid autem excusum iam est, mitti mihi velim, vel per Samsonem, vel per alium aliquem certum hominem, unum exemplum.

Ut relinquo aulam in qua nunc es invito Rege, suadere tibi non audeo. — Quae vacant Ecclesiae, facilius illis nunc iri provisum, indubitata spes est. — Si nihil a te literarum accepero die proximo Mercurii, mirabor, nec aequo feram animo. Scribam nihilominus iuxta pacta proximo Sabbato. Quod si nec altera quidem hebdomada quicquam habuero, scribere desinam. Et proximis superioribus duabus hebdomadis iuxta pacta tibi nihil scripsi. Fratrem tuum¹⁷ in Patria mallem esse, quam alibi, si posset cum dignitate. Sed ego locum ibi non video. Tu qui melius nosti qui sit rerum status in Aula Caesaris, quid tibi de eo statuendum sit, scire potes melius. Misi tibi De oppresso Dei Verbo quaternionem unum¹⁸. Missurus nunc eram tres. Quoniam vero neque remisisti [130] priorem, neque rescripsisti, neque satis certum adhuc habeo num Viennae sis, non putavi mittendum, nisi prius quid te facere certior factus essem. Bene vale. Roma, 9 Calendas Octobris 1559.

Tuus Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

92

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 30 września 1559

Skarży się na brak odpowiedzi K. na jego 5 listów. Prosi o przesłanie *Confessio* do Dylingi lub Kolonii. Niepokoi go opóźnianie przybycia Samsona z Worein. Podaje wiadomości z konklawe.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1163. Na s. 1164 adres (*Viennae in Austria*), ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [*Redditae*] 25 Octobris postea Caesaris.

S. Quinta iam haec ad te mea venit epistola mortuo Paulo Quarto¹, cum ego nullas acceperim abs te, quas tu post mortem ipsius scripseris. Itane cessare iam debet inter nos commercium literarum, quandoquidem severus ille Pontifex in vivis esse desiit? Mirari satis non possum, quae sit causa tam diuturni tui silentii. Cuperem ex te fieri certior, quid fiat [de] Confessione nostra. Quod si spes non est eam isthic absolutam iri, vellem acciperes exemplar correctum, et aut Dillingam, aut ad Maternum Cholinum² Coloniam transmitteres. Praestabit alteruter non gravatim operam suam³. Totis iam tribus mensibus et amplius nihil ad me,

¹⁴ Zob. *Dialogi quattuor de libro, quem Stanislaus Osius... proximo superiore anno contra Brentium et Vergerium Coloniae edidit, deque aliis duobus eiusdem Osii libellis Dilingae impressis, quorum alteri est titulus De expresso Verbo Dei, alteri vero Num calicem laicis etc.* Auctore Vergerio. Anno Domini MDLIX Mense Martio. Drukowane prawdopodobnie w Królewcu u Daubmana.

¹⁵ Otto Truchsess.

¹⁶ Drukarz wiedeński Michał Zimmermann, zob. nr 46.

¹⁷ Mowa o Mikołaju Kromerze, zob. nr 46.

¹⁸ Zob. nr 86.

¹ Z tych zachowały się tylko 2 (nry 88 i 91).

² Drukarz koloński, zob. nry 32, 54, 55 i nast.

³ Drukarz dylindzki to Sebald Mayer, który wydał już wcześniej kilka druków Hozjusza, zob. nry 41, 47, 52 i nast.

quod quidem ego sciam, scripsit Samson⁴. Nec alius quisquam de eo. Nudiustertius accepit literas Jacobus Czimmerman⁵ a patruo suo⁶, quibus eum reddit certiore Samsonem salvum Heilspergam venisse. Praeterea nihil. Fuerunt autem eae datae 19 Julii. Sed nec ex Polonia quicumque scribitur. Dicuntur interdixisse Venet[um] ne quis ex Polonia venientem tecto reciperet⁷. Ego de Samsonem sum non parum sollicitus. Cuius visendi me tenet ingens desiderium.

Cardinales adhuc sunt in Conclavi. De Mantuano⁸ nunc sermo plurimus est electum iri Pontificem. Ac perfectum iam fuisset, nisi Farnesius⁹ obstitisset. Deus prospiciat Ecclesiae suae bonum Pontificem. Vargas hic legatum agit Philippi¹⁰. Bis iam est Cardinales allocutus. Haec adhuc tibi scribenda putavi, taciturus et ipse deinceps, si nullas hac hebdomada tuas accepero. Bene vale. Roma, pridie Calendas Octobres 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

93

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 7 października 1559

Donosi, że przedłużające się konklawe komplikuje sprawę jego wyjazdu z Rzymu, Pragnie, by abp Przerembski sprowadził do Polski jezuitów. Wyraża oburzenie z powodu utrudniania egzekucji praw przeciw heretykom. Popiera kandydaturę W. Herburta na biskupstwo przemyskie. Cierpi na brak pieniędzy i dlatego niecierpliwie oczekuje powrotu Samsona z Worein. Pisze o trudnej sytuacji Jana zu Wege i ksiązkach, które miał otrzymać z Wiednia. Zastanawia się, kto mógł napisać *Colloquium Pauli IV cum Episcopo Varmiensi*. Donosi o przekazaniu przez Montia do Neapolu mandatu w sprawie ruchomości po Bonie i poparciu Vargasa dla tej sprawy, o stosunku Konarskiego do Kromera i jego pochwałach dla Hozjusza, o radach jakie dał Karnkowskiemu w sprawie Uchańskiego. Cieszy się z uwolnienia Dulskiego. Przewiduje trudności dla cesarza z powodu kaznodziei protestanckiego na dworze jego syna Maksymiliana. Jeszcze raz opisuje swą sytuację finansową; komentuje niedawne wydarzenia w Rzymie; przekazuje polecenia w sprawie korespondencji. Powiadamia o żądaniu soboru przez władców i wydatkach, jakie będzie miał Padniewski, jeśli zechce kumulować z biskupstwem dawne beneficja.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 131—136. Na s. 138 adres (*Vienne in Austria, cito*), pieczęć i adnotacja Kromera: [Reddita] 25 Octobris posta Caesaris.

S. Acepi tandem binas tuas. Quid consilii ceperim scire fortasse cupis. Erat mihi deliberatum expectare novum Pontificem, sed in longum rem extrahi video. Quamobrem post septem aut octo dies, si non erit Pontifex aliquis renunciatus, decrevi scribere Cardinalibus, et ab eis petere, ut bona cum eorum venia discedere mihi liceat. Verum tu propterea literas ad me dare non intermittas; fortassis enim hinc pedem non movebo. — Quid, aut si quid responderit Archiepiscopus¹ literis tuis scire cuperem. Vellem autem eum admoneres, ut eorum opera potius utere-

⁴ Samson z Worein.

⁵ Zob. nr 46.

⁶ Jan Zimmermann (Tymermann), 1492—1564, siostrzeniec bpa M. Ferbera, były kurialista rzymski, od 1527 kantor warmiński, 1539—1552 kustosz kapituły, potem zwykły kanonik. Zob. APB II s. 843.

⁷ Z powodu zarazy panującej w Krakowie, zob. nry 86, 89.

⁸ Kard. Herkules Gonzaga (zm. 1563), późniejszy przewodniczący trzeciej kadencji Soboru Trydenckiego.

⁹ Kard. Aleksander Farnese, protektor Polski.

¹⁰ Franciszek Vargas, jeden ze znaczniejszych doradców i dyplomatów króla Hiszpanii Filipa II. Wielokrotnie posłował do Stolicy Apostolskiej. Zob. Pastor VI i VII passim.

¹ Jan Przerembski.

tur, qui sunt de Societate Jesu, quam aliorum. Non solum enim literis institui pueros, verum et ad pietatem formari praestaret, quam ex istis aliis non aequae discent.

Novum autem genus est provocationis de quo scribis, cum nulla sit adhuc lata sententia. Iam ne citare quidem fas est. Scripsit ea de re mihi Carncovius quoque noster, ac esse metuendum significavit, ne magnis Regnum difficultatibus implicetur. Rescripsi: me brevi daturum illis et expeditum consilium: negarent semel Christum, et id primo quoque tempore. Nam quoad id non fecerint, nunquam Regnum difficultatibus cariturum. Mirum est, ita nos esse meticulosos. Scilicet omnia iam licere debent omnibus, [132] ne quibus Regnum difficultatibus implicetur². — Praemisliensis magis idoneus, quam sit Herburtus³ renunciari nullus potuit. Nam is et resedisset, et fortassis altius non adspirasset. — Samsonem ut excutias, per me licet. De quo quod nihil audio, non parvam ex eo fero molestiam. Sum enim iam vehementer exhaustus⁴. Montius offert mihi mutuam pecuniam, sed per hunc adhuc mensem non indigebo. — De Carncovio rescripsi ego quoque in eandem in quam tu sententiam. Cuius literas etiam si legisses, nihil a te peccatum fuisset.

Cum Joanne a Via⁵ male hic actum est. Nec pecuniam habet, nec sacerdotium. Sed si diutius hic fuero commoratus, ei non deero. Dialogos⁶ a te mitti velim. Si mihi non fuerit longum expectare, fortassis eos futuro Pontifici donabo. Librum Staphyli nondum vidi⁷. Magnopere cupiebam, simul ut esset renunciatus Pontifex, illi Confessionem donare. Sed rem extrahi video. Quicquid iam typis excusum est, mitte mihi, quaeso, per Samsonem, aut si forte is, quod metuo, per aliam viam proficiscitur, quisquis huc erit profectus, per eum mitte. — Colloquium meum⁸ quis evulgarit, satis mirari non possum. Lutheranum id aliquem fecisse non puto. Nihil enim [133] in eo scurrile, nihil maledicum, immo nihil prope non vere scriptum est. Nam et illud verum est quod mihi concesserat facultatem legendi libros haereticos, non sine magna multorum admiratione. Quam tamen post mensem unum revocavit. Illud unde manaverit miror, quod me quaedam iussit scribere. Nam hoc alicui me scribere non memini. Quin tibi quoque, cum ex me certior fieri cuperes, non puto me quicquam respondisse. Nulli autem scripseram, quae mecum egerat Pontifex, praeterquam Archiepiscopo. Quarum literarum exemplum tibi miseram⁹.

De rebus Barenibus non dubito quin Ludovicus¹⁰ abunde tibi scri-

² Chodzi prawdopodobnie o pozwanie jakiegoś innowiercy przed sąd kościelny.

³ Walenty Herburt (1524—1572), administrator diecezji przemyskiej po śmierci bpa Dziaduskiego w dn. 28 VII 1559, faktycznie został mianowany przez króla bpem przemyskim po przejściu Padniewskiego na biskupstwo krakowskie w 1560, gorilwy katolik i duszpasterz, delegat Polski na Soborze Trydenckim w 1562—1563. Zob. PSB IX s. 453—454.

⁴ Zob. nry 88, 91.

⁵ Zob. nry 63, 68.

⁶ *Rozmowy dworzanina z mnichem*, których przekład łaciński właśnie ukazał się w Dylindze, zob. nr 60.

⁷ Zob. nr 87.

⁸ Chodzi niewątpliwie o *Colloquium Pauli IV Pontificis Maximi cum Episcopo Varmiensi*, wydane przez T. Wierzbowskiego w *Uchansiana V* s. 731—746. more pugnare. Zob. Forcellini I s. 267.

Jak wynika z podanego niżej opisu Hozjusza oraz wzmianki w nr 112, autorem tego dziełka był sekretarz Przerembskiego, Stanisław Szedziński, który opracował prawdopodobnie ten dialog na podstawie listu Hozjusza do Przerembskiego (zob. nr 24).

⁹ Zob. nr 24.

¹⁰ Monti, agent królewski.

bat; quem Rex generosum, Procancellarius¹¹ magnificum, tu nobilem vocas. Ego mandata iam Oratori nostro tradidi¹²; quarum exempla Franciscus, Ludovici famulus, Neapolim cras opinor perferet. Quae vere descripta esse dat fidem Vargas, Regis Hispaniarum Orator. Et addet fortassis etiam commendatitias literas. Locutus is est de te perhonorifice, cum apud eum esset Orator noster una cum Ludovico, quod ipse mihi narravit Ludovicus. Quam fuerit hoc illius auribus gratum nescio. Visebam eum et ipse. Valde me amanter excepit. Libros meos omnes a se lectos esse dixit. Commendavit mirabiliter. Teri eos manibus multorum in Aula Philippi [134] ipsum de me Philippum^a percunctatum esse, non sine laude mea. Verum ad rem. Quid fructus allatura sit Francisci profectio, post unam, aut alteram hebdomadam, si Deus volet, cognoscemus. Ego dubito res mobiles ita cito redditas iri. Te vero nollem nimis prorumpere.

Quae recte legi potuerunt, Oratori nostro legi. De propatruo non illi satisfactum esse videtur¹³. Satis modeste tamen se gessit. Apud alios, audio, modestiae fuit oblitus, quod ex Ticinio¹⁴ te cognoscere malo. Scripsisse te dicit Regi, quod miseris ei mandata, cum tamen mihi miseris, non illi. — Quod in literis meis nonnulla te scribis non intelligere, miror. De Valentino meo scripseram, quod is praelia pro te sustinuit cum historiam tuam Oratori nostro tulisset¹⁵. Significavi illi¹⁶, si non fuerit intra dies octo renunciatus Pontifex, me petiturum a Cardinalibus, qui sunt in Conclavi, ut bona eorum venia discedere mihi liceat. Modis omnibus ne facerem dehortatus est. Expectarem adhuc cum crearetur Pontifex, quo salutato primo quoque tempore redirem ad meos. Cepit me tantis laudibus efferre, praesente Ludovico, ut ego mirarer hominem. Sed loquebatur lingua vernacula. Unum esse me dixit, qui possem religionem apud nos collapsam restituere; nullum esse cuius maior sit autoritas, vel apud Regem, vel apud Senatum, vel apud populum; quae si tanta fortassis antea, non fuit, scriptis tamen meis illam proximo superiore anno mihi conciliasse. Sed ego tamen haec ex animo dicta non puto. Crede mihi, si quid opis adferre possem labanti Patriae, nullum adire periculum recusarem. Sed ego quanti consilia mea fiant non ignoro.

Scripsit ad me Carnovius pleraque de Chelmensi. Per Dei misericordiam obtestatur [135], providere velim ne in malum extremum incidant. Quid ei responderim iam scripsi. Verum et hoc addidi: mortuum esse iam severum Pontificem illum; quis ei sit successurus me nescire, sed videri mihi fore consultum, ut Rex eum, quam Ecclesiam occupavit relinquere, et ad Chelmensem suam redire iuberet, atque ibi novum Pontificem expectare. Sic enim, cum aliqua resipiscentiae signa dedisset, facilius esset erratorum suorum veniam consecuturus. Quod si persisteret in hac sua tam obstinata voluntate, quisquis erit, eum facinus hoc eius non esse laturum, nec fortasse mitiorem futurum, quam fuit is, qui decessit¹⁷. Hoc meum consilium scio non placiturum, nec ei locum ullum fore. Citius amplectentur prius illud.

¹¹ Padniewski.

¹² Zob. nry 97, 107.

¹³ Zob. nry 86 i 94.

¹⁴ Jerzy z Tyczyna.

¹⁵ Zob. nr 86.

¹⁶ Konarskiemu, a nie Kuczborskiemu, jak mogłoby się wydawać z tekstu.

¹⁷ Zob. nr 89.

Dulscium esse dimissum gaudeo¹⁸. — De Lusiano¹⁹, qui commendatus erat Archiepiscopo Gnesnensi, nihil hactenus te scripsisse miror. — De Concionatore Maximiliani, cum priores tuas legeram, frustra gavisus fueram. Vehementer metuo ne quid ea res obstet, quo minus celeriter Imperator (sic enim Sede Vacante scribere licet) coronetur. Nec minus illud, quod sibi reformandi cleri potestatem arrogat; quod officium eius esse non videtur.²⁰ — Attractum iri te, si scaturierit Puteus, ne dubites. Nam hoc ipse mihi dixit.

Samsonis ingens me tenet desiderium. Quid agatur nescio, quod nec ipse venit, nec quicquam scribit. Tum autem quod scribis metuo, ne longius extrahatur electio. De Ludovico ita est ut scribis. Crede mihi quod Andabatarum more pugnaret²¹. Nunc ei plus honoris defert. Fortassis admonitus a Rege²². Promisit mihi Ludovic[us] mille mutuos, et Valentinum²³ ut ducentos nunc acciperet monuit. Sed ego non sum usus hac eius liberalitate. Nec per hunc adhuc mensem indigeo. Sed si cunctatus fuerit Samson, fortassis invitus uti cogar. — [136] Furorem huius populi mirari te nihil miror. Neque desunt, qui suspicentur hoc ipsum quod tu. Magis autem auget suspicionem quod dicitur in Conclavi: fidem suam omnes obstrinxisse, quicumque renunciatus erit Pontifex, quod hoc nomine animadvertet in quenquam. — Ludovicus miratur quod non mittis literas tuas ad Figliolos²⁴. Volebat ut eo meas mitterem, sed ego malui per Secretarium Augustani²⁵. Metuo nonnihil, si mittam alia ratione. Sed scribe^b quid esse tibi potius vel tutius videatur. Bene vale. Roma, Nonis Octobribus 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

Sunt hic Oratores Imperatoris, Galliarum, et Hispaniarum Regis. Omnes habere dicuntur in mandatis, ut instent atque urgeant, quo primo quoque tempore concilium indicatur. — Quae sunt adiunctae tuis literae, cura quaeso perferendas illas ad eos, quibus inscriptae sunt. Mitto tibi Cancellarii²⁶ literarum ad me exemplum. Egit mecum Ticinius de reservatione sacerdotiorum nominati Praemisliensis²⁷. Videtur plus ea sumptus require[re], quam Ecclesiae Praemisliensis expeditio. Duplo fortassis et amplius. Suasi, ut author illi esset, ut sacerdotiis suis aliquibus

^a Następuje w autografie: *de me.*

^b Autograf: *scribi.*

¹⁸ Zob. nr 86.

¹⁹ Osoba nie zidentyfikowana.

²⁰ Maksymilian Habsburg (1527—1576), pierworodny syn ces. Ferdynanda I, król Czech i Węgier, od 1564 cesarz. Od 1555 zaczął skłaniać się ku protestantyzmowi, głównie dzięki kaznodziej Pfaurowi. Zob. ADB XX s. 739. O staraniach H. w celu usunięcia go z dworu Maksymiliana zob. nry 184, 185, 201, 211 i następne. Końcowa wzmianka o cesarzu odnosi się do ces. Ferdynanda I.

²¹ Na oślepie. Tu za św. Hieronimem: *clausis*, quod dicitur, oculis Andabatarum more pugnare. Zob. Forcellini I s. 267.

²² Agent Ludwik Monti ignorował w Rzymie Konarskiego. Dopiero po nakazie Zygmunta Augusta z 14 VIII 1559 podporządkował się mu. Zob. *Wojtyńska: Papiestwo-Polska* I s. 380. Por. nr 94.

²³ Kuczborski.

²⁴ Giacomo i Bernardo Foglioli, agenci Zygmunta Augusta w Wenecji. Zob. *Wojtyńska: Papiestwo-Polska* I s. 388, 423.

²⁵ Kard. Ottona Truchessa.

²⁶ List Jana Ocieskiego nie zachowany.

²⁷ Filip Padniewski.

cederet pensione reservata. Quod si tibi esset is aequior, fortassis adhuc eo potiri posses, quod semel tibi promissum fuit²⁸.

94

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 14 października 1559

Donosi, że otrzymał jego list z 20 IX. Martwi się brakiem wiadomości od Samsona z Worein. Jest niezdecydowany, czy ma wracać do Polski, czy nie, skoro konklawie tak się przedłuża, a wydatki na utrzymanie licznych domowników, w tym Montia, Torresa i Hermana, są duże. Referuje rozmowę z Konarskim w sprawie jego sporu z Montim na temat uprawnień do załatwiania sprawy Bari, oraz w sprawie miejsca w *Historii* Kromera, gdzie ten źle wypowiada się na temat rodu Konarskich. Podaje wiadomości o śmierci Bonera i Melanchtona, o sporach kardynałów na konklawie. Prosi o przysłanie *Rozmów dworzanina z mnichem i Confessio*. Donosi, że Krasieński zatrzymał się w drodze do Rzymu w Bolonii. Oczekuje na Samsona z Worein.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 831—834. Na s. 836 adres (Viennae in Austria), ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditoe] 4 Novembris.

S. Accepi literas tuas, quas dederas 20 Septembris¹. Eas ad me nudiusquartus miserat Latinus, Putei Secretarius², a trapesita³ quodam acceptas, apud quem delituerant septem dies. Recentiores alias nullas habui. Nec mirari catis potui, tam te factum esse negligentem, ne dicam an socordem, posteaquam Viennam venisti. Nam et hae fuerunt perbreves. Ex quibus illud fuit iucundum cognoscere, curatam tibi pridem esse pecuniam. Fuisset autem iucundius, si de meo quoque Samsonem⁴ scripsisses aliquid. Qui 22 Junii scripsit mihi Cracovia. Ex eo tempore quid rerum agat, et ubi sit, nec ipse, nec mihi quisquam scripsit mortalium. Nisi quod Jacobus Czimmermann habuit⁵ a patruo suo literas, 19 Julii datas, quibus eum Heilsbergam venisse scribit⁶. Quae sit nunc mens mea, tibi cogitandum relinquo. Totis fere mensibus quatuor nullam habui, non solum ab homine, significationem. Et agitur iam decimusoctavus mensis quod Ecclesiam meam reliqui. Varias subeunt animum meum cogitationes. De discessu nonnunquam cogito. Verum hinc explicandi me ratio difficilis est. Sumptum autem requirit et iter. Anni quoque tempus nunc difficile deterret. Volebam ad Cardinales aliquid scribere, qui sunt adhuc in Conclavi, sed an deceat dubito. Exiit nuper ex Conclavi quidam Augustani⁷ familiaris. Quoniam vero iam est ex morbo recreatus, intra unum aut alterum diem redibit. Per eum Augustano et Puteo curabo renunciandum aliquid. Puteo praesertim, qui manendi mihi fuit author. Detinuit hic me frustra Paulus Quartus uno anno; nollem ut me Cardinales detinerent alterum annum.

Cras [832] apud me familiaris Augustani pransurus est. Nam ego nihilo sum nunc restrictior. Quin quanto minus restat pecuniae, tanto sumptus facio maiores. Est apud me Ludovicus⁷ cum tribus famulis et uno equo. Est et Franciscus Torrensis^b ab uno mense et amplius cum

²⁸ Zob. nr 60.

¹ Nie zachowany.

² Latinio Latini (zm. 1593), humanista pochodzący z Viterbo, od 1552 czynny w Rzymie, sekretarz kard. Jakuba Puteo, przyjaciel Hozjusza i Kuczborskiego, korespondował z nimi po ich wyjeździe z Rzymu (zob. niżej).

³ Bankier, kupiec.

⁴ Samson z Worein.

⁵ Zob. nr 92.

⁶ Kard. Ottona Truchsesa.

⁷ Monti, agent Zygmunta Augusta w Rzymie i Neapolu.

famulo⁸. Est Hermannus cum famulo⁹. Renunciatur autem mihi quod Oratori nostro parum gratum est esse Ludovicum apud me. Ego vero facile paterer ut eum acciperet ad se, quamvis non dubitem quod esse malit apud me.

Venit autem Orator heri ad me. Ferebat in manibus literas, quas ad Ludovicum tu scripseras. Recte fecerit Ludovicus, nec ne, quod illas ei legendas dederit, statuere non possum. Sed video tamen, quod factus est iam Orator paulo mitior. Videbatur eo animo venisse, ut quereretur de Ludovico. Sed intervenit Ludovicus et colloquium nostrum interrupit. Legit ipse tamen literas tuas praesente illo, et quaesivit quodnam esset dissidium hoc, cuius, tu meminisses in literis. Ludovicus vero: scripseram, inquit, Cromero, quod fuissem exclusus ab eo consilio, quo de mandatis agebatur, neque scire me qualia sint exempla missa¹⁰; nihilominus quid mihi quoque videretur ei perscripsi; nec ei modo, verum et Regi, cui et ipse hac de re scripsi. Tum Orator: quod, inquit, consilia tecum eo tempore communicata non fuerunt, nec exhibita mandata, factum est angustiis temporis; itaque nec mandatorum exemplum ullum retinimus, nec ea mihi ipsi legere licuit. Dum haec diceret venit Petronius¹¹, et sermonem eorum interrupit. Nihilominus Orator lingua vernacula mecum loqui coepit. Et quamvis interpellaret Petronius Ludovicum, auscultabat illo tamen diligentius. An intellexerit, nescio. Dixit autem Orator: video futurum, ut nec ipse Ludovicus, nec ego deinceps in causa Barensi quicquam agamus, sed mittatur huc alius, qui curare possit haec rectius, et qui magis esse par posset tantis sumptibus; mihi numerati sunt 400 ducati, quos consumpsi priusquam huc venirem; cogor nunc aere me vivere [meo], quin et alienum contrahere; facile patiar ad alium hoc munus deferri; [833] vellem huc mitti Plocensem Episcopum¹², qui satis pecuniosus est.

Deinde coepit mecum agere de te, quod literas tuas viderit, quas ad Ticinium dedisti, sed unum folium tantum. Excusas te quod ad eum mandata non miseris, quod eum Oratorem esse nesciebas; sibi vero non licuisse, ut aliud faceret, quam quod sibi fuerat a Rege praeceptum; itaque noluisse se sibi nomen Oratoris usurpare, cum praesertim nec haberet ulla mandata. Quod ad Historiam tuam attinet, mirari te quod cum tui praesentis potestatem habuisset, nunquam ea de re vel verbo tecum postulaverit¹³; sed mirari te non debere, nam eo tempore non valde se fuisse ea de re sollicitum; caeterum non ita multo antequam e Polonia discesserat apud Episcopum Cracoviensem¹⁴ se fuisse, et coram eo de patre questum esse, quod in Castro Diboviensi¹⁵ patri suo salem accipi passus [non] fuerit; Episcopum respondisse: sis sciens esse me Zebridovium, te vero Conarium; virtute, nobilitate, dignitateque mea sum locum hunc assecutus, non autem caponibus emi, sicut propatruus tuus. Cum respondisset Orator: neque meus propatruus caponibus emit, tum

⁸ Zob. nr 84.

⁹ Leonard Herman, prokurator biskupów polskich w Rzymie.

¹⁰ Zob. nry 91 i 107.

¹¹ Aleksander Petroni, zob. nr 51.

¹² Andrzej Noskowski (1492—1567), od 1546 bp plocki, powszechnie uważany za bogacza. Zob. PSB XXIII s. 218—223.

¹³ Zob. nry 86, 93.

¹⁴ Andrzej Zebrzydowski.

¹⁵ Dybów, zamek biskupów kujawskich nad Wisłą koło Torunia. Wynika z tego, że spór między ojcami Zebrzydowskiego i Konarskiego miał miejsce, gdy Zebrzydowski był jeszcze bpem kujawskim (1543—1551).

Episcopus: lege, inquit, Cromeri Historiam, ibi reperies¹⁶. Ex eo tempore se coepisse magis offendi Historia tua. Quod si, inquit, alius mihi dixisset haec verba, quam Episcopus, fortassis ad gladium ventum fuisset; se esse Coronae filium, non ex primis natum, sed nec ex postremis, nihilo Zebridoviis inferiorem; esse Senatoris filium; justum fuisse dolorem suum, quem ex hac exprobratione conceperat propter haec a te parum considerate scripta. Sed se tibi tamen remittere culpam omnem, ac deinceps amicum tuum esse velle. Hoc a me tibi significari voluit.

Novarum praeterea rerum nihil est, nisi quod mortuus esse dicitur Bonerus haereticus¹⁷. Utinam resipuerit ante mortem. Quod fecisse fertur Melanchton, et haeresim anathematisasse; simul testatum esse, quod in [834] catholica fide patrum et avorum nostrorum ex hac vita decedere velit. Sicut audivimus, ita scribimus¹⁸. — Nihil autem dubito quin varii rumores hinc ad vos perferantur de Medicino [sic], de Mantuano¹⁹, sed cave cuiquam facile credas. Mera sunt mendacia, quae vulgo Romae iactantur. Utinam autem et hoc esset falsum: inter Patres Purpuratos in Conclavi parum convenire, ac periculum esse ne res longius extrahatur. — Quae de dissidio scribis dolenter accepi: — Dialogos expecto²⁰. — Mallem autem Confessionem ad me misisses, quantum illius typis est excusum, ut eam per ocium emendare licuisset. Quod facturum adhuc te spero. Simul ut hominis alicuius certi potestas t[ibi]^c facta fuerit. — Crassinius²¹ videtur expectaturus Bononiae, nam iter Vacante Sede parum esse tutum persuasum habet, cum vel maxime tutum nunc sit. Ego vero Samsonem avidius expecto, quam ipsum. Utinam aliquando veniat. Romae, pridie Idus Octobres. Bene vale. 1559 [sic].

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

^a Autograf: *habuit*.

^b Nazwisko dopisane na marginesie.

^c Kleks na wyrazie.

95

ZYGMUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Wilno, 15 października 1559

Dziękuję za radę w sprawie zwrotu sum neapolitańskich, wyrażoną w liście napisanym wspólnie z Konarskim. Oczekuje listu z wiadomością o zwrocie sum, by wystawić Konarskiemu uprawnienie do ich odebrania. Informuje, że doniesiono mu o zamiarze administracji hiszpańskiej w Neapolu ustanowienia pełnoprawnego kuratora dóbr zmarłej królowej i że wobec tego Kromer będzie się starał o interwencję ces. Ferdynanda u króla Filipa II, aby zapobiec naruszeniu w ten sposób jego praw do Bari.

KOPIA Z KANCELARII KRÓLEWSKIEJ; Warszawa, AGAD, LL rkps 17 k. 11r—12r.

¹⁶ W księdze XXX swej historii Polski do 1506 r. wydanej u Oporinusa w Bazylei w 1555 i 1558 pt. *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, pisze Kromer o dojściu Jana Konarskiego do bpstwa krakowskiego za sprawą królowej Elżbiety, „którą był sobie człowiek on nic nie uczony, najmniej dowcipny, jeno że dobry, pospolitymi przysługami i dogadaniem zniewolił” (Zob. *Kronika Marcina Kromera*. Nakładem K. Pollaka. Sanok 1857 s. 1358).

¹⁷ Jest to fałszywa pogłoska o śmierci kasztelana bieckiego Jana Bonera, zob. nr 96.

¹⁸ Wiadomość zarówno o śmierci, jak i nawróceniu się Melanchtona była plotką.

¹⁹ Możliwość wyboru na papieża kard. J. A. Medici lub H. Gonzagi?

²⁰ Zob. nry 60, 93.

²¹ Franciszek Krasieński (1525—1577), późniejszy podkanclerzy koronny i od 1572 bp krakowski. O jego bytności we Włoszech nie wiedzą jego biografowie, dla których lata 1558—1560 stanowią „białą plamę” w jego życiu. Zob. PSB XV s. 171.

Episcopo Varmiensi.

Rev-de in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Accepimus literas a Dominatione Tua communiter cum Venerabili Adamo Conarski, Praeposito Posnaniensi, apud Sedem Apostolicam Oratore nostro scriptas, quibus nobis significavit, quid et ipsa, et ii quos in consilium causae nostrae Barenensis adhibuit, de eis literis, quas a Ser-mo D-no Philippo Rege de rebus mobilibus Ser-mae olim Dominae Parentis [11v] nostrae nobis restituendis ad Praefectos Neapolitanos obtinuimus [sic], senciati; unaque et adiuncta exempla iuxta quae eiusmodi literas confici oportere iudicat¹. Etsi autem ipsi quoque in eadem sententia, cum illas literas legissemus, fuimus, multaque in eis quae ad seriam omnium rerum restitutionem necessaria fuerunt desiderari iudicavimus, tamen ne si quid eis obtineri posset praetermissum a nobis videretur, iniunximus Ven-li Adamo Conarski, Praeposito Posnaniensi atque apud Sedem Apostolicam Oratori nostro, ut cum eis literis experiretur, si illis obtineri apud Praefectos de restitutione possit. Qui si forte reddituros se res omnes respondissent, ut ad nos primo quoque tempore scriberet, quo illi mandatum nostrum eas ad res accipiendas, et quae praeterea ad causam omnem agenda necessaria forent ablegemus. Itaque expectamus ea de re ab illo literas, atque etiam illas serius ad nos referri miramur, quod tamen accidere existimamus ob eam difficultatem, quae Venetiis in transmittendis nostris literis fiat propter pestilentis contagionis, quae pleraque in Regno nostro loca invasit, metum. Quod si tamen intra paucos hosce dies eae literae ad nos non referentur, ne ulla in mittendo mandato isthuc mora per nos contrahatur, non expectatis illis id missuri sumus.

Renuntiatur etiam ad nos perfectum Neapoli esse a nonnullis, ut bonis Ser-mae Dominae Parentis nostrae nomine iacentis haereditatis Curator datus sit, ab eoque tanquam ab haerede et legata peti [12r] et de omnibus haereditariis causis actiones in eum proponi. Qua de re iniunximus Ven-li Martino Cromero, Canonico Cracoviensi et apud Caesaream M-tem Oratori nostro, ut apud M-tem illius agat, quo sese apud Ser-mum D-num Philippum Regem interponat, ut Praefectis illic mandet, ne interim dum nos [de] transactione de iure nostro agimus, Neapoli nulla iudicia de haereditate instituantur². Sane enim id cum gra[vami]ne ac detrimento nostro coniunctum fuerit, tum iniuriosum in nos esset interim, cum suscepta per nos transactionis conditio est, illic de haereditate disceptari, statui, multaque ex ea multis distribui et alienari. In quo quid illic actum est, volumus ut Dominatio Tua ad nos perscribat. Tandem bene valeat Dominatio Tua. Vilnae, XV Octobris, Anno D-ni MDLIX^o.

96

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 21 października 1559

Donosi o otrzymaniu 3 listów, o zainteresowaniu kardynałów jego dziełami, o szansach wyboru Pio, Gonzagi i Medici na papieża. Komentuje akta synodu różnowiecznego w Pińczowie, naukę Stancara o pośrednictwie Chrystusa, aktywność J. Łaskiego i powiązania abpa Przerembskiego z Uchańskim. Postanowił prosić króla o przyznanie mu akcyzy na odbudowę zamku w Lidzbarku. Uzasadnia tytuł *Confessio*. Dzieli się najnowszymi wiadomościami o wydarzeniach na Węgrzech, Neapolu i Polsce, o rozmowie z Konarskim w sprawie sum neapolitańskich, fał-

¹ List nie zachował się.

² Zob. nry 86, 91, 107.

szywych pogłoskach o śmierci Zygmunta Augusta i zaginionym liście Truchsessa w sprawie kardynalatu. Prosi o szybkie przysłanie *Confessio*.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 847–850. Brak obwoluty z adresem i pieczęcią.

S. Post multas epistolas a me scriptas ad te, tria mihi tandem sunt epistolia tua reddita. Meas autem aliquot Cardinalis Augustani¹ Secretarius mittere debebat, quod ab eo bona fide factum esse non dubito. Proximas ad Figliolos misi. Fortassis et has eo mittam. Confessionem quiescere molestum est. Mirum est quam a multis hic expectatur. Nuper ex Conclavi miserunt ad me Vitellotius, Augu[stanus], Turnon, Perusinus Cardinales² postulantes, ut illis mitterem, sed respondi me dedisse legendam Portugalsensis Regis Oratori³; peterent a Puteo, Dandino, et de Ara Coeli⁴; hos habere, neque dubitare me quin sint communica[tu]ri. Postularunt et reliqua scripta mea, quae misi, sed illis tamen renunciari feci, quod in Conclave sint ingressi, non ut libros, sed ut Pontificem legerent; quamobrem hoc agerent potius, in palatiis suis rectius libris legendis vacaturi; nam si nimis diu morari vellent in Conclavi, me de reditu ad meos cogitaturum. Totum annum a Paulo Quarto detentum hic me fuisse, non mediocri rerum mearum iactura; non me laturum, ut alterum annum Cardinales quoque me detineant, aliud agentes, quam cuius causa eo sunt ingressi.

Utor autem nunc vino Putei, cui renunciari feci: melius mihi sapere vinum ex puteo, quam ex caraffa; quod si locupletior esset factus puteus, me fortassis aliquandiu bibiturum ex eo, sed ex tam tenui, quam nunc est, nolle me multum bibere. [848] Mirum est autem nunc de Puteo silentium. Inter Carpensensem et Mantuanum res agitur⁵. De Medicino parva spes esse dicitur, propterea quod nescio quid in ea sententia fuisse dicitur, calicem laicis, uxores sacerdotibus recte concedi posse⁶. Videtur illi hoc nomine negotii nonnihil exhiberi. Quae causa fuit, quod ita sollicito libros meos querunt. Vellem autem ut per Samsonem⁷ misisses mihi Confessionem quidquid eius iam est impressum, ut castigare mihi licuisset. Sed videris negligere si quid abs te peto. Non unis literis hoc abs te postulaveram. Sed per occasionem adhuc tibi sarcire licebit quod neglectum est.

Acta Pinczoviensis Conventiculi legi lubens. In sententia Stancari nullum errorem esse crederem, si ubi scripsit: secundum eandem naturam, scripsisset: secundum eandem personem. Nam si vult unius personae unam tantum esse naturam, cum Eutychete facere videtur. Vellem autem in Primate nostro tantum esse animi, quantum est in Lasco. Docet eum Lasco quid statuere de se debeat⁸. Sed video, quod is valde

¹ Ottona Truchsessa.

² Vitellozzo Vitelli, Otto Truchsess, Franciszek de Tournon i Fulvio Corneo, bp Perugii.

³ Wawrzyniec Perez, zob. nry 265, 310.

⁴ Kardynałowie Jakub Puteo, Hieronim Dandino i Klemens Dolera, który posiadał kościół tytularny S. Maria in Ara Coeli na Kapitolu (stąd nazwa).

⁵ Rudolf Pio z Carpi i Herkules Gonzaga.

⁶ Kard. Jan Anioł de Medici, wybrany później papieżem. O tej plotce jest prawdopodobnie mowa także w nr 94.

⁷ Samson z Worein.

⁸ Na synodzie w Pińczowie, 7 VIII 1559, Jan Łaski zdecydowanie rozprawił się z nauką członka zboru małopolskiego Franciszka Stancaro, „quod publice cum Nestorio negat esse Filium Dei Unigenitum mediatorem in natura divina, sed solum in natura humana”. Zob. *Akta synodów różnowierczych* I s. 311.

fuit sollicitus, cum eum habere socium sui periculi Chelmensis cuperet⁹. Nondum autem cognoverat iam hic a suis ex animi sententia confecta fuisse omnia. Videtur nunc offensior esse Chelmensi. Crede mihi, nondum essent expeditae literae¹⁰, si praesens ego Romae non fuisset.

Nunc ad alteras venio. Tales rumores crebro de me sparguntur¹¹. Sed nihil de me prius futurum est, quam Deus voluerit. — Heilspergae casus mihi non parum dolorem attulit¹². Sed ferendum est aequo animo. [849] Regem orare statui, quo mihi reliquum, quod est accisae, donet¹³. Verum non videor patronos habiturus. Et metuo ne prius Regi sit numeratum, quam literas ille meas accipiat. Supersedebam fortasse, dum e Samsone rectius cognoscam omnia. — Titulum esse mallet qualis antea fuit: Confessio Catholicae Fidei Christiana, ut sit opposita illi, quae vocatur Augustana. Nescio cur tu malis Christianae. Neque causam video cur mutes inscriptionem priorem. Caetera mihi probantur. Utinam autem absolvatur opus citius¹⁴. Nam hic desideratur a multis. — De morte Reginae Hungariae pridem hic fuit rumor¹⁵. — De rebus Neapolitanis Montius tibi scribet. Miserant Neapolim cum exemplis mandatorum Franciscum. Responsum hoc tulit: non exemplis, sed exemplaribus opus esse, si quid petere vellent¹⁶. — Scripseram tibi de morte Boneri. Sed metuimus ne revixerit¹⁷, sicut Miscovius¹⁸, qui dicitur esse nunc in thermis vestris. — Rex noster Vratislaviae cum Imperatore congressurus fertur. Quorundam est suspicio, quod ibi sit acturus de successore. Sic enim velle Regni pestis et Lithuaniae¹⁹ creditur.

Fuit apud me nudius tertius et heri Orator noster²⁰. Narravit mihi, vel questus est potius, cum ad Proregem Neapolitanum²¹ admodum submitte scripserit, quod is ne responso quidem se dignatus fuerit. Mitti tantum exemplaria iusserit, deinde se num aut quid sit respondendum visurum. Decrevit autem ea mittere. Quamvis ut prosint aliquid vehementer dubitamus. Ascanius Caracciolo²² semel et iterum tuas ad me literas perferendas curavit. Is ad me misit heri sciscitatum quid mihi de Rege scriptum esset. Respondi quod Vilna sit egressus et Varsaviam venerit. Hic autem sparsus erat rumor, quod procul absit, eum esse mortuum. Unde nata sit haec fabula miror. Fortassis ex eo quod de sororis morte dicitur²³. — [850] Scripsit ad me Cardinalis Augustanus ex Con-

⁹ Prymas Przerembski był przed przeniesieniem do Gnieźna mianowany w 1557 przez Zygmunta Augusta bpem chelmskim, po nie zatwierdzonej przez Pawła IV translacji Uchańskiego z Chelma do Włocławka. Przyjawszy tę godność został automatycznie wplątany w sprawę Uchańskiego.

¹⁰ Zatwierdzenie na koadiutorii gnieźnieńskiej, zob. nr 46.

¹¹ O kardynalacie?

¹² Spalenie zamku biskupiego w Lidzbarku, zob. nry 101, 104, 106.

¹³ Zob. nry 19, 21.

¹⁴ Mowa o finalizowaniu wiedeńskiej edycji *Confessio*.

¹⁵ Królowa Izabella Jagiellonka, siostra Zygmunta Augusta, zmarła 15 IX 1559. Zob. Pa j e w s k i s. 176.

¹⁶ Zob. nry 93, 95.

¹⁷ Jan Boner zmarł dopiero w 1562 r. Wcześniejsza plotka w nr 94.

¹⁸ Prawdopodobnie Stanisław (zm. 1570), siostrzeniec reformatora J. Łaskiego, od 1554 starosta malborski i od 1563 krakowski, od 1565 wojewoda krakowski; jeden z głównych przywódców protestantów małopolskich. Zob. P S B XXII s. 394—398.

¹⁹ Mikołaj Radziwiłł Czarny, por. nr 89.

²⁰ Adam Konarski.

²¹ Parafan de Ribera, ksiądz Alcala, w latach 1558—1571 wicekról Neapolu. Zob. C a p p e l l i s. 439.

²² Krewny Carafów, pochodził z arystokratycznej rodziny neapolitańskiej, pozostającej w służbie administracji hiszpańskiej w Neapolu. Zob. P a s t o r VII s. 108.

²³ Izabelli, zob. wyżej przypis 15.

clavi. Quarum literarum exemplum ad te mitto²⁴. Per te vero mitti Archiepiscopo cupio. Scripsit is mihi manu sua in calce literarum: quae de Cardinalatu scripsi, ex sincero animo sunt profecta; propter vitae et senectutis praesidium in hoc rerum nostrarum statu non est repudianda externa quaecunque honesta conditio. Ego vero totis octo mensibus nullas eius hac de re literas accepi. Nec satis quid sibi velit intelligo, nec quid rescribam scio; nisi quod iam occasio praeteriit. Bene vale. Roma, 12 Calendas Novembris 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

Cum primum absoluta fuerit Confessio, ut minimum unum eius exemplum, semota quavis cunctatione, primo quoque tempore ad me cures perferendum. Convenies autem cum eo qui perfert, quantum ei a me numerari oporteat. Vellem novo Pontifici donare.

97

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 26 października 1559

Dziękuję za wyrazy współczucia z powodu pożaru zamku w Lidzbarku. Informuje o pretensjach i pochwałach zgłaszanych pod swoim adresem przez Konarskiego. Pragnie uzyskać od króla przez K. akcyzę i nakaz dla A. Czemy, by nie odmawiał sam i nie odradzał innym składania podatku na odbudowę zamku. Bagatelizuje pewną opinię o sobie wypowiedzianą przez Ocieskiego i krytykuje uległość króla, biskupów i Przerembskiego wobec Radziwiłła. Podaje prawdziwą wersję wydarzeń rzymskich po śmierci Pawła IV i warunki, pod jakimi Uchański może otrzymać przebaczenie od przyszłego papieża. Ubolewa nad pogarszającym się pod wpływem arian stanem Kościoła w oPisce. Opisuje, dlaczego Monti zamieszkał u niego. Zapewnia, że żyje skromnie. Donosi, że kardynałowie każą mu czekać aż do wyboru papieża. Każe pozdrowić Trzebuchowskiego.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 68v—73v.

Rev-de Domine Frater etc. Agnosco singulare studium in me Dominationis V-rae, quae in hoc adverso meo casu¹, me tam amanter consolatur. Sed ego mallet ut me rebus consolarentur ii, penes quos facultas est. Nam ista verborum consolatio non ita valde dolorem meum mitigat. Qui magis etiam augetur, cum audio, qui clavam nunc habet in manibus, eum esse mihi parum aequum². Quo meo merito nescio. — Qui vero hic Oratorem agit³, ei video praesentiam hic meam vehementer esse molestam. Nunc in meam [69r] novitatem invehitur⁴, nunc quod veniunt ad me convivae minime voraces, sed viri docti, Cardinalium familiares, nunc quod alo domi meae Ludovicum⁵ tribus cum famulis, quodque cum exigeretur e cubiculo suo vir quidam singulari doctrina pietateque praeditus, Franciscus Torrensis, Hispanus, quem Cardinales aliquot honestissimis conditionibus inter suos familiares esse cupiebant, nec ulli tamen eorum se voluit addicere, quod hunc, id a me petentem, uno servitore comitatum in aedes meas recepi; nec unquam corpora nostra fere

²⁴ Nie zachowany.

¹ Spalenie zamku biskupiego w Lidzbarku, zob. nry 96, 101, 104.

² Z etymologii słowa clava (buława, laska) wynikałoby, że Hozjusz ma na myśli jakiegoś helmana (Tarnowskiego?): kontekst wskazuje raczej na Padniewskiego (zob. niżej, przypis 13).

³ Adam Konarski.

⁴ Świeżo nadane szlachectwo (1549).

⁵ Monti.

reficimus, nisi simul et animos reficiamus. Quin et hoc eum offendit, si quid eleemosinae datur pauperibus, Polonis dari debere dicit, non Italis; Polonos alere me debere, non Italos, non Hispanos, cum ex Polonia sint mei proventus. Ait se scire quid petam a Regia M-te, sed me nunquam impetraturum. Haec ille omnia absente me. Coram vero nihil eo blandius, nihil esse mei videtur observantius. Narrat quae dici de me audiverat ab iis, qui ventitant ad se magna [69v] cum laude mea, quam honorifica mei mentio facta fuerit in Conclavi, quanti fiam ab omnibus Cardinalibus. Nec omnino sunt vana quae narrat. Nam quod citra iactantiam dictum velim, pares honores vix ulli Polono delatos hic unquam crediderim. Sed quid illud est, quod me dicit non impetraturum, cum ego nihil adhuc petierim?

Nudiusoctavus primum ad meos⁷ literas dedi. Quibus adiunctae fuerunt in Aulam quoque literae, quibus a Regia M-te nonnulla petivi. Concessit haec aliis M-tas eius, et concedit omnibus in Regno petentibus. Quod si solus ego dignus non sum cui concedatur, feram patienter. Scribit Dominatio V-ra frigidis frigidum responsum datum esse. Scio quod ferventes amat Aula, non frigidos. Et scripsi ego meis, ut aliquid fervoris adderent. Sed plus promitti potest in hoc tanto frigore, quam praestari. Neque vero dubitet Dominatio V-ra re ipsa praestitum iri quicquid verbis promissum fuerit. Prius habere necesse est, postea dare. Nihil dat, qui⁸ non habet.

Inter alia vero et hoc [70r] me non mediocriter angit, quod in bonis Ecclesiae meae video mihi debitam obedientiam a quibusdam non praestari. Possidet in ditioe mea bona quaedam D-nus Palatinus Marienburgensis⁹; interdixit is subditis suis, qui minime gravatim collaturi videbantur, ne quid conferrent in arcis meae restaurationem, atque ut idem facerent propinqui sui a Bayssen et gener⁹, author fuit. Quae res efficit, ut alii quoque gravarentur, cum a vicinis suis nihil dari vident. Sic ille, qui credit in alium Deum, quam in quem nos credimus, exemplo suo vult alios ad rebellionem contra me excitare. Quo loco sim videt Dominatio V-ra. Quaeso velit succurrere. Ratio succurrendi haec est, ut scribat Palatino M-tas Regia et ei serio mandet, ne suos prohibeat, quin eis praecipiat potius, ut quod ab omnibus decretum est, id pendeant [sic]. Illorum a Bayssen pater fuit Castellanus, avus vero fuit Palatinus Marienburgensis¹⁰. Nunquam recusarunt quin eadem eorum subditi ferrent onera. [70v] Quin et nobiles, qui sunt sub D-no Duce¹¹ et bona possident in ditioe mea, praestant ex suis bonis eadem omnia, quae reliqui subditi mei. Solus est Palatinus Marienburgensis, qui nunc de rebellionem cogitat.

Quod scribit mihi Dominatio V-ra de offensione, longe diversum est ab eo quod acceperam. Nolo autem celare illam, quod isti terrores, qui-

⁶ Zob. nr 84.

⁷ Do kapituły warmińskiej. List nie zachowany.

⁸ Akacy Czema, luteranin (zob. nr 45).

⁹ Bażeńscy (von Baysen) byli spokrewnieni z Czemami przez ojca Akacego, rycerza krzyżackiego Mikołaja (zm. po 1502), który poślubił Dorotę Bażeńską. Teściem Akacego był szlachcic warmiński Merklischenrade z Powerstein. Zob. Dworzaczek: *Genealogia* tabl. 121.

¹⁰ Ojcem Jerzego (zm. po 1596) i Ludwika (zm. 1612) Bażeńskich był Jan (zm. 1548), kasztelan elbląski w latach 1546—1548; dziadem zaś Jerzy (zm. 1546), wojewoda malborski w latach 1512—1546. Obydwaj byli gorliwymi zwolennikami unii Prus z Polską. Zob. Dworzaczek: *Genealogia* tabl. 121.

¹¹ Albrechta Pruskiego.

bus ego non multum moveor, iaciebantur a Cancellario Regni¹², qui quando serio rem agat, quando vero ioco, fateor me nondum satis intelligere. Quamvis hoc omnino mihi de illo persuadeam, quod non vulgari quadam in me suae voluntatis inclinatione propendeat. Utinam pari collega eius¹³. Verum quicquid est, etiamsi vera fuissent quae scripsit ille, nihilo me tamen meticulosiorem quisquam vidisset. Nam certum est, quod nulla res magis officit causae regiae, quam idolum, quod isthic adoratur¹⁴; quod a Dominatione V-ra non adorari gaudeo. Pontifex ille nuper defunctus de confringendo illo cogitabat, nisi quod cum Nuncii [71r] sui¹⁵ reditum expectaret, prius uterque mortuus est. Magnum itaque dolorem ex eo capiebam, quod propter abominandum illud idolum. Regem, Dominum, Benefactorem meum et de fortunis, et de existimatione sua, et de animae salute in discrimen vocari [videbam]. Qua de re nisi crebrioribus literis M-tem eius admonuissem, fidei, qua sum illi obstrictus, me minime posse satisfacere existimabam. Mirum est quanta laborent hic nostri homines infamia, quod sic adorent istud idolum, Episcopi praesertim, quibus et ipsis hoc vitio dabatur, nec excipiebatur qui nunc Primas est¹⁶; qui, nisi ego fuissem, fortassis adhuc hoc loco non esset. Verum ego, quibus potui rationibus, eum excusare conabor.

Quem sit successorem Paulus Quartus habiturus, nondum scimus. Vellem ut minus esset quam ille severus, neque tamen omnino remissus, quod Ser-mo Regi nostro crimine datur, et est certe non leve peccatum. Quod scribit Dominatio V-ra in defuncti Pontificis [71v] cadaver saevitum fuisse, miror unde habeat. Nihil enim tale factum est. Statua fuit in Capitolio, eam sunt demoliti, et caput illius per Urbem traxerunt¹⁷. — R-mus D-nus Chelmensis¹⁸ meliore nunc spe sustentare se potest mortuo Pontifice, si modo signa poenitentiae aliqua dederit. Qualis autem erit haec poenitentia si perseveraverit in raptu et invasione eius Ecclesiae, quae sua non est? Sed si redierit ad Sponsam suam, cuius vinculo nondum est solutus¹⁹, et inde veniam sibi concedi petiverit, fortassis non sine spe fecerit. Impoenitentem et in hoc suo peccato perseverantem absolutum iri, non est quod quisquam speret. Sit quamlibet mitis et benignus Pontifex, nihil erit ab eo tale expectandum. Relinquat alienam, redeat ad suam, ita demum speret legi appellationem eius²⁰. ^b-Visus est mihi medium sextum sensum habere. Utinam saperet ad sobrietatem, et alios quoque mortales, etiamsi non bibunt cerevisiam, non omnino desipere^b, persuasum haberet!

Statum religionis in dies apud nos deteriore fieri, dolendum est. Scribit mihi [72r] Prossovia D-nus Schidzinski²¹, quod ibi multi iam non credunt^c Christum esse Deum, et Eum negant esse invocandum, quod hic honos Patri soli debeat. Primus Jagello gentem Litanam, singulari quodam christianae fidei zelo ardens, ad Christi cognitionem adduxit; utinam sub ultimo Jagellone non eveniat, ut non modo Litanam, verum

¹² Jan Ocieski.

¹³ Podkanclerzy koronny Filip Padniewski.

¹⁴ Radziwiłł.

¹⁵ Kamil Mentovato. Zob. nr 90.

¹⁶ Jan Przerembski. Por. nr 96.

¹⁷ Zob. nr 87.

¹⁸ Uchański.

¹⁹ Do diecezji chełmskiej.

²⁰ W odpowiedzi na pozew inkwizycyjny do Rzymu, Uchański złożył apelację „do wolnego soboru powszechnego”. Zob. Uchansciana II s. 132.

²¹ Stanisław Szedziński, proboszcz proszowski, zob. nr 36.

et Polonam gentem suave Christi iugum abiecissee videmus, et durissimum diaboli iugum recepisse. Sed haec defflere possumus, remedium adferre non possumus. ^bOmnes enim in Patriae perniciem coniurasse videmini. Nec est quisquam, qui vel minimum eius interitu moveri videatur. Peiores isti sunt, quam omnes vel Moschi, vel Turcae, vel Tartari^b. Et putatis vos feliciter contra hostes bellum gessuros, posteaquam Christum negastis. ^bNegastis autem omnes, qui dum negantes non compescitis, illis vos consentire declaratis^b. Aderit Christus vindex et ultor. Etiam soli strepitu vos territabit. Sed ego nescio quo nunc sum raptus in spiritu. Videbar mihi nunc in solitudinibus [72v] esse Prussicis. Ignoscat mihi, quaeso, Dominatio V-ra si forte non servo formulam, de qua convenerat inter nos. Nam oblitus eram, quod essem Romae.

D-nus Orator noster videtur parum gratas ex Aula literas accepisse, et magis etiam adversus Montium exacerbatus esse. Quantum coniecere licet, non est illi gratum, quod sit in aedibus [meis]. Mihi quidem sumptus hi graves non sunt. Sed si scirem tamen offendi ea re M-tem Regiam, ablegarem eum a me. Venit in Urbem a M-te Regia missus; erat in diversorio publico, nec habebat domum, in quam diverteret. Invitavi illum in aedes meas, ut in iis adventum Oratoris expectaret. Qui cum venisset fore putabam, ut is eum in suam domum reciperet. Verum is primo adventu suo noluit se pro Oratore gerere, quamvis Oratorem se esse diceret, sed neminem scire debere, praeter Pontificem et Cardinalem Puteum. Ita factum est, ut apud me maneret Montius. Putabam id gratum fore M-ti Regiae, si Secretario eius, quem omnino fidelem esse persuasum habeo, humanitatem [73r] hanc exhibuissem. Sed si quid ea res vel M-tem Regiam, vel R-mum D-num Nominatum Praemisliensem²² offendit, significet mihi quaeso. Quamvis, ut dixi, mihi sumptus hi graves et molesti non sunt, non invitus tamen eis liberabor.

Fortassis deferor apud vos tanquam nimis sumptuosus. Verum illud certo sciat Dominatio V-ra, quod in cibum plus singulis hebdomadis non expendo, quam 20 ducatos Hungaricos. Quos ego sumptus non difficulter sustinere possum. Convivia lauta nulla paro; mensa utor moderata, quae semper patet viris doctis venientibus, et eorum convictu me delectari non obscure fero, cum praesertim et illi meam consuetudinem non refugiant. Ego qua in re D-num Oratorem offenderim nescio. Quod auguratur me mihi nihil impetraturum, scio quod habet ibi patronos magnos, quibus ego sum prorsus destitutus. Sed me tamen Deus non deseret. — Cum Rev-mo D-no Archiepiscopo fuit mihi propter idolum illud [73v] vestrum nonnihil dissidii, dum in Aula versaretur²³. Sed ille meas rationes nihilominus non impediabat, quin adiuvabat potius. Nunc deteriore loco rem esse video. Sed ago de omnibus gratias Deo meo.

Puto me scripsisse Dominationi V-rae, quod ante mensem hinc discedere statueram, et cum aperiretur Conclave veniam hanc a Cardinalibus petiveram. Sed illi modis omnibus a me contenderunt ne discederem hinc, nisi creato Pontifice. Quod ego me facturum recepi, modo ne nimis in longum tempus electio traheretur. Quis autem Pontifex renunciabitur, aut quando, certi nihil habemus. Magnifico D-no Praefecto Cubiculi²⁴ me per occasionem commendet, quaeso. Scripsissem illi, sed cum Heilsperga non unas literas dederim, responso me dignatus est unquam.

²² Padniewskiego.

²³ Abp Przerembski był uprzednio podkanclerzym koronnym.

²⁴ Podkomorzy dworski Mikolaj Trzebuchowski, zob. nr 67.

Audio, quod hoc anno christiano ritu communicavit, quam duobus annis ante non fecerat. Quo nomine plurimum illi gratulor. Opto Dominatorem V-ram bene valere. Cuius me fraterno amori commendo. Roma, 7 Calendas Novembris 1559.

^a Kopia: quod.

^{b-b} Podkreślone.

^c Na marginesie kopii inną ręką współczesną: *Infelicitissimus Poloniae status.*

98

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 27 października 1559

Donosi, że otrzymał trzy jego listy i odpowiada na nie. Referuje rozmowę z kard. Du Bellay w sprawie pozwolenia na wyjazd. Prosi o przysłanie *Confessio* i przekazanie załączonych listów do Łowicza i Krakowa.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 855—856. Na dolnej części s. 856 adres, ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 14 Novembris. Fogliott.

S. Reddidit mihi Samson¹ meus unam tuam literam, Crassinius duas², cursus publicus nullam. Quod Samsonem excusseris, recte factum. Vargas³ expectatur a te frustra. Nobiscum est. — Heri cum essem in custodia, quoniam aperiebatur Conclave, Decanum⁴, qui venerat, sum allocutus: abesse me decimum octavum mensem ab Ecclesia mea, Paulum Quartum per annum unum hic me detinuisse, neque satis adhuc me vocationis meae causam scire. Rogavi, si propositum est illis in longius tempus electionem extrahere, facerent mihi potestatem ad oves meas redeundi. Jussit ut expectarem adhuc. Respondi: me libenter expectaturum, modo ne diu. Monuit iterum, ut expectarem. Ego vero: praescribite mihi tempus quamdiu sit expectandum; si mensem unum, faciam lubens; verum aiunt Conclave hoc anno toto duraturum. Mihi vero certum est ita diu non expectare. Tum ille: tu es in maiore opinione apud omnes Cardinales, quam ut facile credere possis; quaeso te, ne graveris expectare; promitto tibi, quod huius te morae non poenitebit. Semel et iterum ut mihi tempus praescriberet petivi, sed frustra. Coniecturam inde facio, quod sit aliquandiu Conclave duraturum. Nisi quod frater Cardinalis Sanctae Florae⁵ dicitur heri 300 coronatos accepisse, cras mille numeraturus, si non fuerit creatus Pontifex. Qui, si creabitur cras, Puteum [856] fore speramus. Huic enim S. Florae Cardinalis vehementer studere dicitur. — Duas literas, quas attulit Crassinius, nunc reperire non potui. Proxima hebdomada respondebo. — Quaeso autem abs te, simul ut absoluta fuerit, primo quoque tempore Confessionem nostram ad me perferendam cura. Si possem eam habere ante Decembrem. — Has quoque literas Lovicium et Cracoviam perferendas cura. Sum autem non parum sollicitus. Fac me certiore, si quid de illis accepisti. Bene vale. Romae, sexto Calendas Novembres 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

¹ Samson z Woreln.

² Zob. nr 94.

³ Zob. nr 92.

⁴ Kard. Jan Du Bellay (zm. 1560), bp Ostii, dziekan św. Kolegium Kardynalskiego. Zob. HC III s. 24.

⁵ Kard. Guido Ascanio Sforza (zm. 1564), zw. Św. Flory, nepot pap. Pawła III. Zob. HC III s. 23.

99

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 2 listopada 1559

Zali się na brak listów. Referuje drugą rozmowę z kard. Du Bellay i jego nakaz oczekiwania na wybór papieża oraz swoją zachętę do kardynałów, by wybrali takiego, który by troszczył się także o Niemcy i Polskę. Prosi o przekazanie załączonego listu Przerembskiego i o przysłanie *Confessio*.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 837-838. Brak obwoluty listu z adresem i pieczęcią.

S. Hac hebdomada nullas a te literas accepi, sed neque praecedenti plus quam tria verba, quae pridem scripseras per Crassinum et Samsone¹. Quid sibi velit hoc tam diuturnum tuum silentium, non satis intelligo. Fortassis et nobis irasceres, quod parum commodae tibi datae sunt aedes, in quas diverteres. Verum et Caesaris Legatus hic² aedes habet satis angustas. Videor ego multo commodius habitare. Qui cum fecisset me certio³rem, esse per quem hodie recte literas ad te darem, occasionem hanc praetermittendam esse non putavi. — Quae cum Decano Cardinalium egerim, scripsi proximo Sabbato⁴. Dedit is literas ad Montium, quibus eum hortatur, ut mihi suadeat, ne grav[ar]er expectare Pontificem novum. Simul et alias redde[re] mihi iussit, quarum exemplum tibi mitto⁵.

Accidit autem quod iterum hodie, cum essem in custodia, data fuit facultas alloquendi Cardinales. Erant autem hi: Decanus, Schalion, Pharnesius, Sanctae Florae, Sabellus, Vitellotius⁶. Ipse cum videret me Decanus, posteaquam cum aliis negocia sua transegit, accersito me monuit diligenter ne discederem hinc nisi renunciatus esset Pontifex; futurum ut me non poeniteret huius morae. Respondi: me libenter expectaturum, dum scirem quam diu; si de mense ageretur, si de duobus, non fore etiam mihi longum, neque molestum; de liberalitate egi gratias; caeterum venisse nunc Secretarium meum⁶, hoc itaque tempore non [me] indigere, sed usurum tamen eorum liberalitate cum opus habuero; abesse me iam ab Ecclesia mea decimum octavum mensem, esse Romae quindecimum; nullum hactenus usum mei fuisse, ad nulla me consilia adhibitum esse, quin illud animadvertisse me, quod Germaniae [838], quodque Poloniae res hic pro desperatis haberentur, quod affecti quidem fuerint probris Principes, verum interea nullum allatum remedium, nec de illo afferendo consilium ullum susceptum; Pontificatum Urbis huius moenibus fuisse circumscriptum, perinde ac si nos, qui vocamur Ultramontani, nihil ad Romanam Ecclesiam pertineremus; gratissimum id fuisse spectaculum Luteranis, mihi vero peracerbum. Petivi talem Pontificem eligerent, qui partem aliquam curarum suarum ad nostram quoque salutem procurandam derivaret [sic], ac ne moram in eo renunciando longiorem interponerent. Ita se facturos recepit. Haec ante duas horas acta sunt.

Praetera quod scribam nihil habeo. Literas has ad Archiepiscopum per

¹ Zob. nr 98.

² Franciszek von Thurm, poseł cesarza Ferdynanda w Rzymie w czasie konklawe. Zob. Pastor VII s. 11, 18, 28, 31, 42.

³ Zob. nr 98.

⁴ List nie zachowany.

⁵ Franciszek Du Bellay, Odet de Chatillon (Coligny), Aleksander Farnese, Guido Ascanio Sforza, Jakub Savelli i Vitellozzo Vitelli.

⁶ Samson z Worein, który przywiózł pieniądze z Warmii, zob. nr 98.

occasionem perferendas curabis. Mitto autem et mendas quasdam. Si liber nondum est absolutus⁷, da operam ut inter errata ponantur. Sin autem absolutus est, fac ut illum habere primo quoque tempore possim. Bene vale. Romae, quarto Nonas Novembres 1559.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

Miror autem unde venerit in mentem Cardinalibus, quod scripserunt de hostibus, quasi per eos arx mea fuerit incensa⁸.

100

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 4 listopada 1559

Przypomina o tym, co pisał poprzednio (zob. nr 99). Przesyła erratę do *Confessio* i prosi o szybkie przysłanie dzieła skoro się ukaże.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 621. Na s. 622 adres i ślad pieczęci.

101

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA

Rzym, 7 listopada 1559

Potwierdza odbiór jednego z dwóch jego listów. Daje dyspozycje odnośnie akcyzy i pieniędzy należnych od kapituły. Poleca przekazać kapitule 2 konie. Prosi o zatroszczenie się o odbudowę spalonego zamku lidzbarskiego. Wyraża zgodę na wypłatę 100 marek Samsonowi z Worein. Dziękuje za wiadomości.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 843—844. Na s. 846 adres, ślad pieczęci i adnotacja ręki Leomana: XIX Februarii Anno [MDLIX].

Venerabilis Domine Frater, sincere nobis dilecte. Quas nobis a Fraternitate V-ra Cancellarius noster¹ reddidit literas, eas accepimus; aliaque, quas se circa finem mensis Julii misisse, nihil etiamnum vidimus [sic]². Caeterum gratum est nobis, quod omnem accisam³ Mathiae Weigel Gedani adnumerari curaverit⁴. Quod ad reliquam partem attinet, quae ex bonis Venerabilis Capituli collecta est, tametsi ea in manibus Capituli (ut Fraternitas V-ra scribit) alto silentio premitur, nolumus tamen vindicare nobis quicquam absque autoritate regia. Quare propediem literas ea de re ad Regiam M-tem dare decrevimus, licet verendum nobis sit, ne interea dum hoc agimus, ea pars quoque in fiscum regium sit illata. Tria millia marcarum, quae nobis Capitulum ex contractu debet reliqua⁵, volumus Fraternitatem V-ram ad se nomine nostro ut recipiat, eademque penes se retineat tantisper, dum vel a nepote nostro⁶, vel nostris literis, proximo sabbato per viam Cracoviae ea de re ad illam scriptis, edocta fuerit, quid illis fieri oporteat. Quod si nec eas

⁷ Mowa o *Confessio* drukowanej w Wiedniu.

⁸ Zob. nr 101.

¹ Samson z Worein.

² Obydwa listy nie zachowane.

³ Pieniądze z podatku na rzecz państwa, które Hozjusz pragnął zatrzymać na potrzeby biskupstwa. Por. nry 19, 23 i inne.

⁴ Maciej Weigel, sługa i menażer handlowy krewnych Hozjusza Hektora i Jana Wattów, zamieszkały w Gdańsku. Załatwiał tam także sprawy Hozjusza. Zob. HE II passim.

⁵ Wydzierżawienie dóbr biskupich kapitule przed wyjazdem do Rzymu, zob. HE II s. 1033—1037. Rozliczenie zob. w nr D6.

⁶ Prawdopodobnie Jan lub Paweł Watt.

litteras, nec a nepote nostro significationem ullam acceperit, asservet nihilominus pecuniam illam a se receptam, usque dum mentem nostram insuper explicaverimus.

Porro conqueritur Capitulum, grave sibi fore equitium nostrum alere, nisi etiam fructum inde aliquem percipiat, ad quod, etsi ipsos ex natura contractus teneri gratuito videri potest, nos tamen contenti sumus, ut duos pullos equorum, duorum triumve annorum, equulum videlicet unum, et equulam item unam, ex equitio nostro habeant. Quare committimus Fraternitati V-rae, ut pullos huiusmodi duos Ven-li Capitulo, cum illi visum fuerit, consignet ac consignari faciat. Proviso tamen, ne illi pulli duo omnium sint optimi, vel deterrimi, sed intra mediocritatem constituti. Qua in re Fraternitatis V-rae virtuti, probitatique confidimus, ne et ipsi pullorum optimorum commoditate hac ratione exuisse nos videremur.

Conflagrationem arcis nostrae⁷ non sine magno animi dolore accepimus. Nunquam tamen ita percussi fuimus, ut casuum humanorum, rerumque hic periturarum memores non essemus. Si quidem nullius hominis negligentia accidit (quemadmodum Fraternitas V-ra scribit), ut tam gravem casum ferre cogamur, ad Deum solum refugere inque [844] Eo spem omnem et fiduciam nostram collocare debemus, ut quemadmodum Illi iusto suo iudicio corrigere nos hac ratione placuit, ita etiam pro sua immensa bonitate idem consolari nos vicissim, nobisque praesto esse ne dedignetur. Hortabitur autem Fraternitas V-ra subditos nostros ad sarcendum damnum huiusmodi alacriter ut contribuant. Nos, Domino volente, ubi advenerimus, tam promptum eorum erga nos studium grata memoria vicissim prosequemur. Interim tamen providea[n]tur testudines, si quae labefactae sunt, vineas [sic] egerunt, vitiumve aliquod acceperunt, ut consolidentur, atque in pristinam firmitatem mox restituantur.

Solutionem centum illarum marcarum, quas Fraternitas V-ra a Sylvestro, pratis vasallo nostro, nomine superfluo[rum] mansorum in bonis Galitten⁸ repertorum, acceperat, Cancellario nostro factam, ratam habemus. — Nec ingratum accidit nobis, quod metum nonnullorum Augustanae Confessionis procerum, quem illi ex confederatione et unione christianorum principum concepisse videntur, significavit. Nos quid sit divinare non possumus; concilium tamen oecumenicum, quod haud dubie futurum intelligunt, eos extimescere, illudque maxime reformidare facile coniiciunt. Si quid praeterea de eiusmodi rebus cognoverit, simulque de statu fabricae arcis nostrae, nos certiores porro facere velit. Quam felicissime valere optamus. Roma, die 7 Novembris 1559.

^a—Si nullam a nepote nostro informationem acceperit, nihil erit quod ad constitutum in contractu tempus a Ven-li Capitulo pecuniam exigit. Tantisper apud eos pecuniam esse facile paremur, dum vel ab illo, vel a nobis V-ra Fraternitas informationem habuerit^a.

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

^a—^a Dopisane ręką Kuczborskiego.

⁷ Zob. wcześniejsze wzmianki o spaleniu zamku w nrach 96, 97.

⁸ Gajlity koło Lidzbarka.

[Rzym, przed 11 listopada 1559]¹

Uzupełniając rozmowę z niektórymi z kardynałów w ubiegłym tygodniu, dziękuję za pieniądze, jakie kazali mi wręczyć razem z nakazem pozostania w Rzymie aż do wyboru papieża. Nie przyjmie ich jednak, ponieważ otrzymał pomoc z Warmii. Prosi, by wybrali takiego papieża, który by troszczył się o losy Kościoła także poza Włochami. Zachęca, by jak najszybciej dokonali elekcji i nie dawali okazji do posądzeń o odwiekanie jej dla prywaty. Pisze, że doniesiono mu, iż kardynałowie rozważają możliwość odebrania królowi polskiemu księstw Bari i Rossano. Jeśli to jest prawda, to protestuje przeciw takiemu postępowaniu, które może spowodować odpadnięcie Polski od katolicyzmu; jeśli nie, to przeprasza za śmiałość dyktowaną jedynie troską o dobro Kościoła w Polsce.

MINUTA: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 5 k. 14r—15v. Piśmo ręki Kuczborskiego przesłane Kromerowi ad informationem, po ekspedycji oryginału do odbiorców. Na k. 15v adres Kromera (Wienne, vel ubi Caesaris M-tas fuerit), ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 2 Decembris postea Caesaris.

Etsi proxima superiore hebdomada, cum praeter opinionem meam occasio quaedam oblata fuisset, ad ^a-Ill-mum D-num Cardinalem Decanum et eos, qui tum praesentes ex Amplissimo Ordine Vestro cum ipso aderam^a, verba nonnulla feceram, deque ea liberalitate, qua [me] ^b-Celsitudines V-rae^b prosequendum esse duxerunt, gratias egeram², quoniam tamen^c nihil minus tum sperabam, quam ^b-fore quod evenit^b, ut Celsitudines V-ras alloqui mihi liceret, et brevitatis temporis ut pluribus agerem passa non est, non ita potui singula quemadmodum cupiebam, explicare. Quamobrem quod non aequae coram licuit, per literas facere decrevi. Iubent Celsitudines V-rae ne pedem ex Urbe moveam, nisi prius diu multumque desideratus et expectatus ab omnibus Pontifex renunciatur. Et quo facilius moram hanc ferre possem, literas mihi dari curaverunt, quibus mandatur ut in sumptum certa mihi pecunia suppeditetur. Agnosco Celsitudinum V-rarum benevolentiam in me multo meritis meis maiorem; qua nisi me tanta complecteremini, quantam videre nunc licet, nunquam Vita de me retinendo ita laboraretis, neque de sumptu mihi necessario provideretis. Ferreus essem, nisi vicissim eos imprimis colerem et observarem, quos in me tanta suae voluntatis inclinatione propendere video. Quod quidem semper esse me facturum recipio, nec ullum unquam in me grati hominis officium requiri paciar.

Ac pecunia quidem, quam numerari mihi iusserunt hoc temore non indigeo. Reversus enim est ab Ecclesia mea Secretarius meus³, qui mihi pecuniae tantum attulit, quantam non solum ad sumptum itineris, quando mihi redeundum ad meam Ecclesiam fuerit, verum etiam ad alendum insuper hic me per unum et alterum mensem satis esse queat. ^d-Qui nisi reversus fuisset, summa cum alacritate animi eo ipso die illam accepissem. Nunc autem est^d mihi deliberatum, non prius hac liberalitate

¹ Identyfikacja autora i odbiorców oraz ustalenie daty na podstawie podobieństwa treści i danych z listów nr 99 i 103, a zwłaszcza na podstawie daty spotkania z kardynałami *proxima superiore hebdomada*, co wskazywałoby, że H. pisał ten list w następnym tygodniu po spotkaniu 2 XI (nr 99), a więc między niedzielami 5 i 12 XI. Ponieważ poczta cesarska (zob. adres i adnotacja Kromera) opuszczała Rzym w każdą sobotę, przeto niniejsza minuta była prawdopodobnie wysłana Kromerowi 11 XI. Natomiast oryginał jeszcze 11 XI nie był wysłany adresatom, ponieważ H. wahał się, czy przekazać go ze względu na zbyt ostre sformułowania (zob. nr 103).

² Zob. nr 98.

³ Samson z Woreln, zob. nr 98.

Celsitudinum V-rarum uti, quam opus habere coepero. Nam cum ab eo, quem honoris causa nomino, Paulo Quarto Pontifice Maximo, nuper in Christo defuncto, vocatus decem et octo menses absim ab Ecclesia mea, et iam quintum decimum mensem in hac Urbe sic agam, ut neque, cum discederem, in Dioecesi mea, neque, quamdiu commoratus hic sum, mortalium cuiquam ulli fuerim oneri, nollem hanc opinionem de me concipi, quasi mihi grave nunc demum [per] unum vel alterum etiam, si res ita postulet, mensem, in gratiam Celsitudinum V-rarum eadem qua coepi ratione vivere, quoad novus Pontifex fuerit renunciatus. Ego vero non modo facultates, verum etiam vitam cum sanguine profundere paratum esse me debere intelligo, quoties id fides et religio postulet, qua Deo primum, deinde Sanctae Sedi huic sum obstrictus. Quamobrem, quod Paulo Quarto Pontifici vocanti me paruerim, quodque neque labores, neque sumptus, neque pericula defugerim ulla, dum illius exequi iussa conor, me nunquam poenituit. Non enim homini, verum Christo Deo per Vicarium suum praecipienti, mihi sum visus obtemperare.

Utrum illud interea dissimulare non possum, quod non mediocrem ex eo dolorem accepi, cum animadvertissem ^afrustra me tantos labores suscepisse, cum hic mei nullus esset usus, quandoquidem^e [...] ^f ad nos attinet, qui vocamur Ultramontani, sic omnia plena desperationis fuerunt, quasi non esse iam in coelo Deus Ille crederetur, qui potest etiam ex lapidibus suscitare filios Abrahae [Ek 3,8], aut quasi minus nunc esset benignus et misericors, quam fuit tum, cum ex publicanis, blasphemis et persecutoribus Apostolos, et ex latronibus cives fecit Paradisi. Videbam de iis quae agebantur in hac Urbe, vel etiam in finitimis illi civitatibus, quas vulgo vocant Ecclesiae terras, diligenter inquiri, et omni studio lutheranum haeresim ab illis arceri, nostri vero curam prorsus haberi nullam, [14v] haud aliter, quam si nos ad Sanctam Ecclesiam hanc non pertineremus, cum etiam illae terrae, quae sunt ultra montes, aequae sint huius Ecclesiae terrae atque proximae illi civitates, etiamsi peraeque vectigales illi non sunt.

Quod autem esse posset spectaculum lutheranis iucundius, quam si, quod ipsi tantis contentionibus efficere non potuerunt, id ultro sibi concedi viderent, ut solius propemodum Urbis huius, aut certe paucarum aliquot praeterea finitimarum civitatum moenibus Pontificatus Romanus circumscriberetur, et qui sedet in hac Sancta Sede, non^b qualis habitus fuit semper, Orbis totius christiani, verum Urbis tantum istius Episcopus haberetur? Quanne dent hostibus fidei laeticiam? Etiam atque etiam a Celsitudinibus V-ris ^amaiores in modum^e peto, talemque Pontificem renunciandum curent, qui non solum eorum, qui sunt hic seniores, ^aet propterea minus indigent, verum etiam^e illorum, qui longiore intervallo disiuncti, multo gravioribus^b morbis laborant, medicum agere velit, et exemplum illius Pastoris Evangelici sibi proponat imitandum, qui cum haberet centum oves, et aberrasset una, relictis nonaginta novem in montibus, ivit ^bad quaerendam^b eam, quae aberraverat, et inventam imposuit humeris suis, atque ad relictum gregem cum gaudio reportavit [Ek 15,4]. Utinam autem una tantum ovis aberrasset, et non dimidia fere totius gregis pars.

Quod si propter unam tantum ovem faciendam sibi bonus ille Pastor putavit, ut relictis nonaginta novem in montibus, eam quaerendi laborem susciperet, quanto magis facere debet communis Orbis totius christiani Pastor, ut sollicitudinem suam ultra montes protendat, quando non unam

ovem, sed maiorem propemodum sui gregis partem aberrasse videt, atque rationes omnes ineat, quibus errantes ad ovile reducere queat? In hoc itaque studium incumbant, per ^bDeum immortalem^b, ut Ecclesiae Dei de tali Pastore providere possint. Nam quamvis illud fateri necesse sit, nos quibus ultra montes vitam degere contigit, minus expolitos esse, quam istos hic homines, aequae tamen Sanguinem suum pro nobis quoque Christus profudit, et aequae nos Petro, cui totius Orbis oves pascendas commisit, esse curae voluit atque eos, qui vel in hac Urbe, vel in propinquioribus illi civitatibus vitam degunt.

Vehementer autem cuperem ut mihi praescriberent Celsitudines V-rae quamdiu me velint eum praestolari, quem ut Deus primo quoque tempore mittat ad redemptionem plebis suae Israël, supplex misericordiam illorum imploro. Unum aut alterum etiam mensem expectare mihi grave non esset. Sed si, quod a nonnullis dicitur, in annum extrahi debet electio, ut tam diu praestoler rationes meas ferre non videntur. Interest Orbis totius christiani ne creando Pontifici mora longior adferatur, quandoquidem in dies maiores ab Ecclesia Dei defectiones fieri dicuntur. Deinde vero, quo longius res extrahitur, hoc magis Amplissimi Ordinis huius existimatio ⁱminuitur, hoc et aures et animi plurimum offendunturⁱ, dum passim in Urbe iactatur, privatas quibusdam suas rationes magis esse curae, quam vel Dei gloriam, vel Ecclesiae salutem, atque hanc esse tam diuturnae morae causam. Quod ego, quamvis omnino falsum esse suspicor, vellem nihilominus, ut Christi verborum illorum omnes meminissent: Primum quaerite Regnum Dei, et caetera adiciuntur vobis [Mt 6,33]. Multa possent eius rei documenta proferri, ubi qui caetera sibi prius, quam Regnum Dei quaerenda esse putaverunt, etiam [15r] caeteris exciderunt, aut saltem in dubium de illis venerunt. Sed haec et in recenti multorum memoria versantur, et Celsitudinibus V-ris notiora sunt, quam ut ea me recensere sit necesse. Regnum Dei primum quaeratur in eligendo Pontifice. Promisit Ille, qui mentiri nescit, quod caetera quoque adiciuntur. Quod si factum secus fuerit, etiam caetera peribunt. Quanto vir melior Pontifex electus fuerit, tanto minus erit caeteris et privatis alicuius rationibus metuendum.

Ecce autem dum haec scribo perfertur ad me, in Conclavi consilia quaeri et auxilia, quemadmodum Ser-mus Rex meus materna sua haereditate ⁴privari, et ea ad alienum hominem transferre possit, ⁵et propterea moras necti, quod a Rege Catholico responsum ea de re prius expectatur^b. Obstupui cum hoc audirem et exhorui vehementer, nec adhuc adduci possum, ut verum esse credam. Ad hoc enim institutum esse Conclave puto, ut in eo de Pontifice eligendo, non autem de transferendis a legitimis haeredibus ad alienos bonis deliberatio suscipiatur. Quale autem hoc esset, ^aper Deum immortalem^a, si non aliter Pontifex eligi posse putaretur, quam filio, et eo rege catholico¹, e bonis quae morte matris ei obvenerunt, eiecto? Quod futurum esset hominum de tali electione iudicium? Estne verisimile, cum dixerit Christus: Compelle intrare [Lk 14,24], quod in Conclavi, ubi Christi causam agi persuasum habemus, contraria vox audiri deberet: Compelle exire? Quid enim aliud, quam exire Ser-mus Rex meus, et (quod pro sua misericordia procul Deus avertat) a Sanctae Sedis huius autoritate se disiungere compelleretur,

⁴ Dobra w Bari i Rossano.

⁵ Zob. nr 110 i dodatek nr D7.

si certior esset factus, non aliter Pontificem creari potuisse, quam si bonis ipse suis a Ser-ma Matre sua sibi relictis prius esset eversus^k?

Mihi quidem verisimile non sit, in Conclavi rationes iniri, quibus alienentur potius ab hac Sancta Sede regum catholicorum studia, quam ut ad eam adiungantur. ^b-Cum praesertim etiam illi pio Pontifici Paulo Quarto nunquam visum fuerit consentire, ut cum iniuria Ser-mi Regis mei sui locupletarentur, quod id hac Sancta Sede indignum esse iudicavit^b. Sed quoniam non de nihilo tamen rumusculus hic exortus [est], et fieri potest ut sit nonnemo, cui curae sint haec, per viscera miscericordiae Dei oro atque obsecro Celsitudines V-ras, si quid forte tale olfecerint, ut obviam ire conati[s] istis velint, et pro Ser-mo Rege meo potius apud Ser-mum Catholicum Regem instent, ut ne ve[tetur]¹ Maiestas eius, quae morte Ser-mae Matris haereditas illi obvenit, eam ^b-a Rege tot tam arctis necessitudinis vinculis sibi coniuncto, ad alienos^b transferre, quam illis opem suam polliceantur, si qui forte sunt, qui rebus alienis inhiant. Quorum si consilia, quem optant, ^g-essent exitum consequuta^g, rationem nullam video qua prohiberi possit, quominus charissima mihi Patria mea summum in discrimen adduceretur. Quid autem accidere mihi posset magis luctuosum et acerbum, quam si unde [prae]sidium^m afflictis Patriae meae rebus expectabam, inde certum exitum allatum viderem. [La]sciis^m, Vergeriis, Brentiis nihil magis ex animi sententia posset evenire. Exultarent illi et insultarent. Mihi vero mortis id instar esset futurum.

Iterum atque iterum seplex peto, ne quid magni detrimenti Patria mea capiat providere velitis. Non ego de temporalibus istis tantopere sum sollicitus, de quibus si quid agitur in Conclavi miror, sed quoniam aeternam totius Poloniae Regni salutem agi video, cui prospectum ab hac Sancta Sede iri putabam. Hoc est, quod me comprimis reddit anxium, quod ne secus eveniat, metuo. [15v] Etsi falsa esse spero quae iactantur, opto quidem certe. Quod si ita est, peto maiorem in modum, ut quae sunt a me scripta, tanquam ab optimo animo profecta nihilominus boni consulant. Nam timidius, quam parum cautus videri malo. Neque vellem aliquando triste verbum illud usurpare: non putu[e]ram. Et quoniam animarum salus agitur sempiterna, si qua forte fuerit hac in parte nimia sollicitudo mea, puto quod reprehensionem non meretur. Deus Celsitudines V-ras diu servet incolumes, et per Spiritum suum Sanctum diffundat in cordibus Vestris charitatem, quo sepositis quibuscunque privatis affectionibus, nihil aliud in eligendo Pontifice spectatis, quam Ipsius gloriam et Ecclesiae totius utilitatem; ut non huic Urbi tantum, verum Orbi christiano universo, Dei misericordia, ⁿ-cito de bono Pontificeⁿ prospectum esse per Vos gaudeamus.

^{a-a} Na marginesie, zamiast wykreślonego w tekście: *Celsitudines Vestras*.

^{b, b-b} Dopisane na marginesie.

^c Następuje po wykreślonym: *vero*.

^{d-d} Dopisane na marginesie, zamiast wykreślonego w tekście: *Est itaque*.

^{e-e} Dopisane na marginesie, zamiast wykreślonego: *quod*.

^f Oczywiście brak całego fragmentu myśli.

^{g-g} Podkreślone.

^h Następuje po wykreślonym: *gravissimis*.

ⁱ⁻ⁱ Dopisane na marginesie, zamiast wykreślonego: *periclitatur*.

^j W minucie następuje wykreślone: *contra ius et fas*.

^k Następuje po wykreślonym: *privatus*.

^l Wyrwany fragment papieru na prawym marginesie.

^m Wyrwany papier w tekście.

ⁿ⁻ⁿ Nadpisane w tekście.

103

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 11 listopada 1559

Uskarża się na brak odpowiedzi K. na jego listy. Donosi, że napisał odważny list do kardynałów i nie przyjął od nich pieniędzy. Dzieli się wiadomościami o śmierci Drzewickiego, o wydarzeniach religijnych w Niemczech, Anglii i Szkocji, o zdecydowanej postawie Zebrzydowskiego wobec Pińczowian i nadziejach na poprawę Maksymiliana Habsburga. Donosi, że dziekan (kielecki?) obraził się na niego. Przesyła erratę do *Confessio* i prosi, by szybko przesłał jej egzemplarz, gdy się ukaże w druku. Otrzymał jego *Dialogi*.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 851–852. Na s. 854 adres (*Viennae in Austria*), ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [*Redditae*] 26 Novembris.

S. Quid agatur tecum nescio. Videris adhuc ad nullas meas literas respondisse, quas ad te mortuo Paulo Quarto dedi. Puto autem quod denas et amplius dederim. Nos adhuc sumus absque Pontifice. Nunc exoriri Puteus dicitur. Faxit Deus! Ego quaedam ad Conclave scribo liberius¹. Dehortantur ne mittam nonnulli. Sed me tenere non possum. Pecuniam oblatam non accepi. — De morte Joannis Drevitii² iam te cognovisse puto. Quae fuisse repentina dicitur. — Nova quae scribam nulla sunt, nisi quod Moguntini, Treverenses, Argentoratenses, Augustani clerum e suis civitatibus eiecisse feruntur³. Angliae Reginam⁴ paulatim aiunt respiscere, Scotiam a sua, quin et a Gallis, deficere⁵. — Tuus Episcopus⁶ in Pinczow strenue se gessisse scribitur, cum eo misisset equitum cohortem. — De Maximiliano⁷ quoque laeta scribuntur, quod is brevi sit insigne documentum daturus vere et ex animo se esse catholicum.

Decanus vester⁸ frequens est apud me. Componit se iam ad gravitatem; non fere loquitur inter prandendum. Nuper, cum nescio quid cum eo iocatus fuissim, tulit molestie, nec se venturum deinceps ad prandium comminatur, si non maior eius esset habita ratio. Sed ego minas has non metuo, nam veniunt plures aliquando, quam vellem. — Iterum errata quaedam tibi mitto. Quae nisi mitterem, fatebor verum, fortassis ad te non scriberem. Offendor enim hac tua taciturnitate. Quaeso te, si iam absolutum est opus, mitte mihi sine mora. Cuperem offerre novo Pontifici. Ante mensem Februar[ium] pedem hinc movere non statui. Si diutius in Conclavi cunctati fuerint, vereor ut moram [852] hanc ferre queam. Sumptus enim facio nimis magnos. — Dialogos tuos⁹ ex Conclavi misit ad me Cardinalis Augustanus¹⁰. Nondum legi. Bene vale. Romae, tertio Idus Novembris 1559.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

¹ Zob. nr 102.

² Był kanonikiem krakowskim i scholastykiem łączeyckim. Zob. Łętowski II s. 206 i *Zebrzydowskiego korespondencyja* s. 11.

³ Wiadomość ta jest prawdziwa nie tyle w odniesieniu do samych stolic biskupich (poza Strassburgiem), ile do części miast znajdujących się na terenie biskupstw.

⁴ Elżbieta I Tudor.

⁵ Aluzja do sukcesów ligi protestanckiej (Covenant) w walce z Marią Stuart i wspierającymi ją Francuzami. Zob. Lepeyre s. 163.

⁶ Andrzej Zebrzydowski, bp krakowski.

⁷ Maksymilian Habsburg, składający się do protestantyzmu, zob. nr 93.

⁸ Nie wiadomo o jakim dziekanie mówi Hozjusz; nie krakowskim, ponieważ tym był jeszcze F. Padniewski; prawdopodobnie chodzi o kieleckiego lub wiślickiego (Kromer był kanonikiem w obydwu tych kapitułach).

⁹ *Rozmowy dworzantna z mnichem*, zob. nr 93.

¹⁰ Otto Truchsess.

104

HOZJUSZ DO FILIPA PADNIEWSKIEGO

Rzym, 12 listopada 1559

Prosi, by wystarał się u króla o podarowanie mu akcyzy z biskupstwa warmińskiego na odbudowę spalonego zamku w Lidzbarku. Przekazuje wiadomości z konklawe.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 74r.—v.

Stanislaus Hosius, Episcopus Warmiensi, Philippo Padnevio, Nominato Premisliensi, R-me in Christo Pater etc. Non dubito quin iam perlatum sit ad R-mam D-nem V-ram de casu peracerbo, qui mense Augusto in bonis Episcopatus mei, Deo sic permittente, accidit, Praecipua arx mea Heilspergensis magna ex parta conflagravit¹, unde cum ad me ipsum, tum ad plerosque subditos meos ingens damnum redundavit. Facile autem intelligit R-ma Dominatio V-ra, quantum ea res animo meo dolore attulerit. Nam quo fuit illa melius et copiosius a maioribus meis extracta, hoc me casus hic meus, ne dicam interitus, magis perturbat. Nec rationem invenio quomodo in pristinum statum (quod quidem vehementer cupio) a me restitui possit. Absum nunc ab Episcopatu meo, et sum propemodum exhaustus. Quoniam vero solet M-tas Regia benigne facere [74v] iis, quibus ab incendio damnum datum est, spero fore ut quam erga caeteros subditos clementiam M-tas eius semper ostendit, qui eiusmodi pericula adiisent, eadem erga me quoque utatur, et malis meis aliquam levationem adferat. A R-ma Dominatione V-ra maiorem in modum peto, ut instare velit, quo mihi reliquam partem accisae, quae fuit anno superiore decreta², M-tas eius conferre dignetur, ut habere tamen possem unde arcem hanc, vehementer nunc deformatam, restaurare queam. Per magno me beneficio a R-ma Dominatione V-ra affectum interpretabor, meque illi hoc nomine plurimum debere profitebor. Quam diu salvam esse cupio, et me illius benevolentiae commendo. Romae, XII Novembris, Anno 1559.

Pontificem adhuc nullum habemus. Cardinalis Mantuanus³ suffragiis, quae non pauca habuit, renunciasset dicitur. Nunc de Puteo bona spes est.^a

^a Następuje dopisek własny kopyści: *Quod eiusdem argumenti sit epistola quam ad Joannem Oczieski, Regni Cancellarium, scripsit, proinde est omissa, praesertim cum in forma simillima praecedenti fuerit.*

105

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 19 listopada 1559

Komentuje listy Kromera i wzmianki o niechęci króla do powrotu do Krakowa i o wojnie inflanckiej. Dziękuje za uwagi do *De expresso Dei Verbo* i polemizuje na temat pojęcia wieczności. Cieszy się z powodu ustąpienia zarazy w Krakowie i martwi wiadomością o śmierci Krügel. Zastanawia się nad przyczynami opóźnień w doręczaniu poczty. Poleca osobę rekomendowaną przez Jerzego z Tyoczyna i prosi o przysłanie *Confessio*.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 839—840. Na s. 842 adres, ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 30 Novembris.

¹ Zob. nr 101.

² Zob. nr 19.

³ Herkules Gonzaga, por. nry 92, 94, 96.

S. Miror si novissimae fuerunt meae literae, quas accepisti, 4 Nonas Septembris datae¹, cum ego non unas ad te posterius dederim, quas ad Secretarium Augustani² miseram, ut ad te perferendas curaret, eo ipso die a me scriptas, quo suas Ludovicus³ dederat. Gavisus eram cum ex tuis prioribus cognovissem Regem in Poloniam reverti. Tanto magis nunc doleo, verum non esse. Bellum [istud]^a nobis cordi est⁴. Deum precor ut eventum det felicem. Sed hoc optari potest; an sperari possit nescio. Metuo vehementer ne deserat nos prior a nobis desertus Deus. Fortassis iam arcum tetendit. — Quae in Expresso Dei Verbo notata sunt a te, non displicent. Neque enim eodem sum ingenio quo ille, qui cum ante menses aliquot admonitus a me fuisset, ut monachi decorem servaret⁵, coelum terrae statim permiscendum esse putavit, et modo non amicitiae nostrae nuncium remisit, quod paulo liberius admonitus fuerit. Caeterum quod Scripturam Aeternum Dei Verbum esse vis miror. Nam si refers ad praesentiam Dei, sic mundus quoque erit aeternus. Et erit verum, quod ab Aristote[le], falsum vero quod a Moise scriptum est: In principio creavit Deus coelum et terram [Rdz 1,1]. Deo „nihil” non est aeternum; in Quo non est „fuit”, neque „erit”, sed „est” tantum. Nobis vero solus Deus est aeternus. Videris mihi nescio quid de platonicis idaeis loqui. Jam propemodum absolvi⁶. Nisi quod indigeo libris quibusdam haereticorum ad eorum contradictiones ostendendas. Verum Staphili liber⁷ permultum [840] ad eam rem adiumenti attulerit. Mittam autem tibi reliquam partem post unam vel alteram hebdomadam.

Quod scribis Cracoviae pestem remisisse, gaudeo. Sed si verum est de morte Hieronimi⁸, doleo. Quaeso te percontare diligentius, quid fiat sororibus meis et earum liberis, meque certiore reddito. Nam pridem nullas ab eis accepi. Hactenus ad eas, quas ad me scripsisti pridie Idus Octobris, quae mihi nudius tertius redditae sunt, una cum aliis, quas dedisti 20 Octobris. Ita tuae post quintam demum hebdomadam ad me veniunt. Vellem autem causam adscripsisses cur ad Magistrum Postarum Caesaris eas miseris potius, quam ad Figliolos⁹. — Habes his adiunctas literas ad Caesarem, quas qui illi reddi per te cupit, causam ut tibi suam commendarem petivit. Quae cuiusmodi sit, non dubito quin Georgius¹⁰ tibi scripserit. Commendat is hominem vehementer. Si potes illum adiuvere, fac. Rem non magnam petit. — Literas, quibus inscriptae sunt, ad eos perferendas cura, quaeso. — Confessionem autem ad me simul ut absoluta fuerit [mittito]. — Alias literas, quae sunt copiose scriptae, dedi Horatio¹¹. Tutius enim id fore videbatur. Si priores hae tibi redditae fuerint, repetes illas alteras ab Agente Cardinalis Augustani, si quem isthic habet. Bene vale. Roma, 14 Calendas Decembris 1559.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

* Kleks.

¹ List z 2 IX nie zachowany.

² Kard. Ottona Truchsesa.

³ Monti.

⁴ Mowa o wojnie inflanckiej.

⁵ Kromer i jego *Rozmowy dworzanina z mnichem*.

⁶ *De oppresso Dei Verbo*, nowe dzieło Hozjusza, o którym w nr 86.

⁷ Zob. nr 87.

⁸ Krügel, szwagier Hozjusza, zob. HE II s. LXXXVI.

⁹ Agenci Zygmunta Augusta w Wenecji. Obydwa listy nie zachowane.

¹⁰ Jerzy z Tyczyna.

¹¹ Osoba nie zidentyfikowana, list nie zachowany.

106

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA

Rzym, 25 listopada 1559

Donosi, że otrzymał jego list z 13 IX z wiadomością, że książę Albrecht Pruski nie udzielił poparcia buntownikom religijnym wydalonym z Braniewa, za co jest mu bardzo wdzięczny. Poucza jak należy sformułować dekret banicji. Prosi o wiadomości z sejmiku w Grudziądzu, by mógł bronić swoich poddanych i dóbr od opodatkowania. Poleca zabezpieczyć miasta przed zarazą. Przedwczoraj otrzymał list z 30 VII.

ORYG. i AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1615 s. 359. Na s. 360 adres, ślad pieczęci i adnotacja Leomana: V Januarii A^o LX. Papier na załamaniach listu powyrywany.

Stanislaus Dei gratia Episcopus Warmiensis.

Venerabilis D-ne, Frater sincere nobis dilecte. Redditae sunt nobis Fraternalitatis V-rae literae, quae diem 13 Septembris adscriptum habebant. E quibus vel hoc inprimis nobis iucundum fuit cognoscere, quod Ill-mus D-nus Dux, vicinus noster, rebelles illos et schismaticos, qui Brunsberga recedere iussi erant, audiendos minime existimavit, quin potius eos ad officium suum redire atque D-no et Episcopo suo debitam obedientiam prestare compulit¹. Quod quidem praeclarum Ill-mi D-ni Ducis factum hic praedicamus, et coram Ser-ma Regia M-te et ubique terrarum summis laudibus praedicabimus et celebrabimus. Nosque vicissim erga Suam Illustritatem studio et officio nostro ita [nos] exhibere conabimur, ut intelligat quanti faciamus ipsius bonae vicinitatis atque communis oris retinendi studium.

Quid autem causae sit cur nos [...]a mandata ea de re ad Braunsbergenses minime danda censere[mus, tamen]b Capitulo nostro prescripsimus: si interim alia ratione isti expelli non possunt, quoque ut testimonium illis detur scripto, quo causa contineatur cur exire iubeantur. Detur eis scribaturque causa, quod a fide catholica discesserunt, contra constitutiones patrias egerunt, seque caeteris Christianis et morigeris civibus conformes reddere noluerunt. Ita tamen, ut exemplum Fraternalitati V-rae prius a Senatu exhibeatur, idque censurae illius subiaceat. Atqui meminit Fraternalitas V-ra qualem nos cuidam petenti in simili casu testimonium dedimus.

Porro num Conventus Grudentinus habitus sit hoc anno, quidque ibi nomine Regiae M-tis postulatum et obtentum fuerit, Fraternalitas V-ra nos quoque celerrime certiores facere velit, ut et immunitati nostrorum hominum in tempore consulere, et ne arx nostra incendio deformata et horrida manere cogatur, prospicere possimus². Provideatur vigil[iis et custo]diisb in oppidis nostris, ne vicina lues ad nostros quoque homines [... domi]nationem^a infestare incipiat. Fraternalitatem V-ram felicissime valere optamus. Roma, die 25 Novembris 1559.

c-Nudiustertius et eas literas primum accepi, quae scriptae fuere penultima Julii³. Responso non videntur indigere, praeterquam de duobus mansis, quos illi praesentibus conferimus.

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^d

^a Tekst wyrwany; brak ok. 5 słów.

^b Tekst uszkodzony.

^{c-c} Autograf.

¹ Wydarzenie nie odnotowane w historiografii diecezji. Na aktywność protestantów w Braniewie zwracał uwagę Hozjusza już w kwietniu 1558 r. jego zastępca Eustachy Knobelsdorf (zob. HE II s. 965). Sprawa powróciła w 1562 r. Zob. Wermter: *Eustachy Knobelsdorf* s. 93.

² Chodziło o zachowanie autonomii stanów pruskich i przyznanie kontrybucji na odbudowę spalonego zamku w Lidzbarku. Zob. nry 101, 104.

³ Nie zachowany.

107

HOZJUSZ DO ZYGMUNTA AUGUSTA

Rzym, 25 listopada 1559

Odpowiadając na zapytanie króla, opisuje mu powody odmowy wydania ruchomości po Bonie przez wicekróla Neapolu i rozmowę, jaką w tej sprawie przeprowadził z Vargasem, który obiecał poprzeć żądania polskie listem do wicekróla Ribery. W związku z tym H. prosi o szybkie przysłanie Konarskiemu plenipotencji na odbiór ruchomości, by nie trzeba było czekać ze szkodą dla sprawy, gdy Hiszpanie zdecydują się je wydać. Ponawia prośbę o przyznanie akcyzy na odbudowę spalonego zamku lidzbarskiego.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1603 s. 325—326 (zbiory Leoniana); ręką Reszki.

Sacra et Ser-ma Regia Maiestas. Accepi literas V-rae Ser-mae Maiestatis ea qua par est reverentia. Quae, quod ex me certior fieri cupit quo nunc in statu sit negocium Ser-mae Maiestatis V-rae in Regno Neapolitano¹, quamvis non dubito, quod copiosius ea de re scripserint R-dus D-nus Adam Conarski, Praepositus Posnaniensis et V-rae M-tis ad hanc Sanctum Sedem Orator, et Generosus D-nus Ludovicus Montius, Secretarius Illius, tamen quantum ex illis cognoscere mihi licuit, Maiestati V-rae lubens perscribam.

Dicitur Ill-mus D-nus Vicerex Neapolitanus² mandata Ser-mi Regis Catholici³ propterea exequi noluisse, quod scriptum in illis fuerat: citra praeiudicium iurium Barensium iure finitae [sic] tenere Ducum Mediolani. Quam cum clausulam adiectam videret, referendum sibi prius ad Ser-mum Regem suum ea de re putavit, quam executioni mandaret. Qua de re cum egissent mecum D-nus Orator et Secretarius V-rae Ser-mae Maiestatis, hoc illis consilium dedi: ut adirent Oratorem Ser-mi Regis Catholici⁴, et ab eo peterent, ut is apud Ill-mum D-num Viceregem auctoritatem suam interponeret, quo seiuncta quavis cunctatione, res mobiles V-rae Maiestatis Oratori traderentur. Nam quod praetenderetur nescio quod praeiudicium, eum vero nullum fore; ac si maxime foret aliquid, habere tamen Maiestatem V-ram bona immobilia, habere praeterea certum censum annum quadraginta trium millium ducatorum, ita ut si quod cui praeiudicium factum esse constaret, ex iis bonis et ex eo censu sarciri posset.

Quoniam vero postulavit a me D-nus Orator, ut ipse quoque, quando mihi commodum visum esset, cum Oratore Ser-mi D-ni Catholici Regis hac ipsa de re agerem, feci non invitus, et tertio die postquam illum D-nus Orator convenerat, adii ipse quoque, verum sic ut ne suspicari posset, hac de causa me ad se venisse. Itaque cum se occasio obtulisset (laudabat enim is Oratorem V-rae Maiestatis apud Imperatoriam M-tem⁵, sed eum nimis vehementer agere causam V-rae Maiestatis dicebat), respondi ego: nihil mirum illi videri debere, nam nimis trahi causam hanc, et cum iam duo anni intercesserint a morte Ser-mae D-nae Bonae Reginae, nondum tamen negocium esse coeptum; me quoque ante sesquiannum mandata habuisse hac ipsa de re ad Imperatoriam M-tem⁶ cum illi gratularer Imperium nomine Maiestatis V-rae; tulisse responsum hoc de

¹ Zob. nr 95.

² Parafan de Ribera, zob. nr 96.

³ Zob. nry 91, 95, 96.

⁴ Był nim Franciszek Vargas, zob. nr 92.

⁵ Marcin Kromer.

⁶ Zob. nr 7.

sententia Ser-mi Regis Catholici: quod ad res mobiles attinet, eas citra difficultatem ullam reddi Maiestati V-rae debere, quod vero attinet ad Statum Barensen, si vellet hac in re Maiestas V-ra arbitrio et amicali compositore uti Imperatoria M-te, fortassis nec Ser-mum Regem Catholicum idem facere recusaturum; nunc et Vestram et illius Maiestatem in hunc arbitrum et amicabilem compositorem de Statu Barensi consensisse, verum interea toto sesquianno res mobiles, iuxta promissum Regis Catholici [326], et iuxta mandata non semel oblata, restitutas non esse; scire me qua aequalitate et pietate est Ser-mus Rex Catholicus; contra voluntatem illius Maiestatis hanc tam diuturnam moram huic negotio interponi; sed interea mirari multos, quod nulla mandatorum illius Maiestatis in Regno Neapolitano ratio habeatur, quodque plus in eo possit Papacoda, de quo multa mala dici audiveram, quam V-ra Maiestas, tot tam arctis necessitudinis vinculis Ser-mo Catholico Regi coniuncta; praeterea olim fuisse testamentum⁷, nunc praetendi nescio quod praeiudicium, quod nullum tamen est, ac si maxime esset aliquod, habere tamen Maiestatem V-ram Statum Barensen, habere praeterea aliquot centena millia quae debentur a Ser-mo Rege Catholico, ut si cui factum esset praeiudicium, inde petere damna sua posset. Promisit ille⁸ mihi magna cum alacritate se scripturum ad Ill-mum D-num Viceregem, et omnem operam interpositurum, ut res istae mobiles primo quoque tempore Maiestati V-rae tradantur. Praecipue cum et hoc audiret ex me, esse plerasque eius generis, ut hac diuturna mora non corrumpi non possint⁹.

Quid sit postea futurum Ser-ma Maiestas V-ra certior reddetur. Sed meum tamen esset consilium, ne quam adferret moram in mittendis mandatis, ut vocant, plenipotentiae, quae certe missa iam oportuit. Quorsum enim attinet exspectare dum respondeatur, num tarde velit, nec ne. Priusquam enim certior ea de re fiat Maiestas V-ra, et responsum huc Illius perferatur, unus et alter mensis intercesserit. Nonne satius futurum esset, simul ut significatum erit Neapoli traditas iri res mobiles, ut statim eo proficisceretur Orator V-rae Maiestatis cum sufficienti mandato, et eas nomine Illius acciperet, quam uno et altero mense mandatum expectaret. De uratore dando fuit aliquandiu rumor¹⁰, sed iam is raucus factus est. Quandoquidem petuntur nomine V-rae Maiestatis res mobiles, non puto quicquam de eo cogitatum iri.

Pontificem adhuc nullum habemus, nec scire possumus quem, aut quando simus habituri, nam nunc de hoc, nunc de illo narratur. Deum precor, ut de Bono Pastore ac minus quam fuit defunctus ille severo, Ecclesiae suae prospiciat. — Supplicaveram autem V-rae Ser-mae Maiestati, ut infelicis casus castri mei Helspergensis misericordiam aliquam capiat, quo possim habere tamen unde tantum illi detrimentum allatum sarcire queam. Iterum atque iterum ab Illa maiorem in modum peto, ut supplicationis huius meae¹¹ rationem habere velit, cum praesertim si qui talia damna passi sunt, nunquam eos gratia sua libertateque regia destitutos esse voluerit. Quam ut in me quoque ne claudi patiatur oro. Deum precor, ut Ser-mam Maiestatem V-ram, Dominum meum clementissimum, quam longissimo tempore servet incolumem, et omni faelicitatis genere

⁷ Zob. nr 7.

⁸ Tzn. poseł Vargas.

⁹ Zob. nr 93.

¹⁰ Zob. nry 86, 95.

¹¹ Prośba w sprawie przyznania zapomogi na odbudowę spalonego zamku w Lidzbarku (zob. nry 101, 106) nie zachowała się.

cumulet. Cuius gratiae, clementiae, protectionique regiae me, perpetuamque servitutum meam, qua summa possum animi mei submissione, etiam atque etiam diligenter commendo. "Datum 25 Novembris 1559 Romae"^a.

^a— Ręką Kuczborskiego.

108

HOZJUSZ DO JAKIEGOŚ PRAŁATA POLSKIEGO

Rzym, 25 listopada 1559

Dziękuję za list z 29 IX i zachęca do przeciwdziałania złu w Kościele polskim.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 19 k. 196r. Brak obwoluty z nazwiskiem adresata i pieczęcią.

Ven-lis Domine Frater et Amice charissime et honorande. Salutem et faelicia omnia. Quas ad me literas Dominatio V-ra dedit in ipso die Sancti Michaelis¹, has primum 23 huius mensis accepi; neque scire possum ubi tandiu haeserint. Gratum tamen est mihi quod me visere non praetermittit. Sed si res apud nos non succedunt ex sententia, non statim despondendus est animus. Potens est Deus ex lapidibus suscitare filios Abrahae [Łk 3,8], et quemadmodum olim ex persecutoribus fecit Apostolos, sic nunc quoque non est abbreviata manus Domini, ut idem praestare non possit, modo nos quoque operam nostram adhibeamus, neque eorum quicquam praetermittamus, quae sunt muneris nostri. Volentes iuvat Deus, non cogit invitos. Si pastores vigilantiores essent, quam eos adhuc fuisse vidimus, non adeo laboraremus. Verum diligentiores illi fuerunt, qui cum excubias fecerunt circa gregem suum, apparuit illis angelus, et annunciavit gaudium magnum. Nos Deum precari non intermittimus, ut Ecclesiae suae talem Pontificem concedat, qui tanta religionis vulnera sanare possit, et motus istos gravissimos tranquillare. Hac tenus, Deo sit gratia, bene valui. Nihil praeterea quod hinc scribam habeo. Opto Dominationem V-ram diu bene valere. Datum Romae, die XXV Novembris, Anno Domini M.D.LIX°.

"Eiusdem V-rae Dominationis frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit"

^a— Własnoręcznie.

109

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 2 grudnia 1559

Powiadamia, że pisał do niego przed 8 dniami przez J. Decjusza, i że jest spodziewany rychły wybór papieża, ponieważ w konklawe panuje epidemia.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 75r.

Rev-de Domine Frater etc. Ante octiduum scripsi pleraque Dominationi V-rae manu mea, et literas ad D-num Jostum Decium¹ Venetias misi. Non dubito, quin sit eas Dominationi V-rae redditurus. Nunc quod scribam nihil habeo. Spes est brevi electum iri Pontificem, nam videntur iam tandem Cardinales ad eius electionem serio animum adiecisse, posteaquam unus ex illis, qui vocabatur Sancti Georgii, sive Capo de Ferro,

¹ 29 IX.

¹ Jost Ludwik Decjusz (zm. 1567), syn historyka Josta Decjusza, od 1552 sekretarz i dworzanin Zygmunta Augusta, żupnik olkuski. Zob. PSB V s. 45.

heri mortuus est². Alter vero, Dandinus³, versatur in magno periculo, et 12 alii in Conclavi aegrotare dicuntur. Nos interea pro eis⁴, ac debemus, Deum precamur, ut cito Ecclesiae suae de bono pastore provideat. Opto Dominationem V-ram bene valere. Romae, 2 Decembris, Anno 1559.

* Kopia: ea.

110

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 2 grudnia 1559

Donosi, że otrzymał jego listy z 30 X, oraz 4, 6 i 10 XI. Zastanawia się jak usprawnić doręczanie korespondencji. Daje polecenia w sprawie karty tytułowej *Confessio* oraz zwrócenia uwagi jego krewnemu, by wyrzekł się błędnowierstwa, jeśli chce, by mu był życzliwy. Informuje, że o sprawach Bari pisze mu Monti. Prosi o radę, czy powinien podjąć przeciw Konarskiemu ubieganie się o kanonikat krakowski dla Kuczborskiego. Opisuje wyprawę F. Creato do konklawe, by w imię polskiej racji stanu uniemożliwić wybór Hiszpana na papieża i poprzeć Puteo. Stało się to wbrew jego woli i przyczyniło się do niesnasek między Montim i Konarskim oraz do wypędzenia z konklawe 117 niepowołanych osób.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 857—864. Na s. 863 adres, ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditit] 20 Decembris Fabricius.

S. Heri tuae mihi sunt redditae literae tertio Calendas Novembris datae. Miror cur ita sero. Nam proxima superiore hebdomada acceperam, quas dederas pridie Nonis et 6 Novembris¹. Nunc hae quinta demum hebdomada redduntur. Nec posteriores his enumeratis ullas habui. Metuo ne quid fraudi admittatur. Mihi vero consilium perplacet, ut opera Veneti Oratoris utaris². Cur autem alii potius inscribuntur tuae literae, quam mihi? Quas nunc dedisti nullius egent responsionis. Lex tibi mea molesta est, sed mihi multo molestius, quod meis fere non respondes, ut nihil te mirari oporteat, si mihi quoque minus libet scribere. Non intermisi tamen sex totis hebdomadis. Tuas perpaucas accepi. Quaeso te, si adhuc isthic est, sciscitare ex Justo³, num omnes meas acceperit, eas praesertim, quas ad Carnovium scripsi. Nam nonnihil metuere iam incipio.

Titulum Confessionis pridem tibi misi⁴. Magis mihi placet „Confessio catholicae fidei christiana”, quam „catholica fidei christianae”. Caetera iudicio tuo. Sum hic a quibusdam admonitus, ne prima statim in charta scribi facerem: Salvo Sanctae Sedis Apostolicae iudicio, ne luterani a legendo libro deterrentur. Proinde si tempori venerint ad te literae meae, ne addantur haec verba, sed post praestationem ponantur haec: Illud omnibus testatum esse cupimus, quod et haec et omnia scripta nostra iudicio Sanctae Sedis Apostolicae reverenter submittimus, et si, quod absit, parum Illi probatum aliquid foret, id pro non scripto haberi volumus⁵. Quaeso autem, simul ut erit opus absolutum, citra moram aliquam per cursum publicum ad me perferendum [858] cura. In prima charta scribatur: Cum licentia superiorum⁶. Qui namque sunt hic bibliopolae vix audebunt in Italiam importare, si non viderint haec apposita. — Quod

² Hieronim Capodiferro, od 1545 kardynał tytularny kościoła San Giorgio in Velabro, zmarł 1 XII 1559. Zob. HC III s. 29.

³ Hieronim Dandino, kardynał od 1551, zmarł 4 XII 1559. Zob. HC III s. 33.

¹ Wszystkie wyżej wymienione listy zaginęły.

² Tzn. poseł wenecki w Wiedniu, miał pośredniczyć w przekazywaniu korespondencji do Rzymu via Wenecja.

³ Josta Decjusza, zob. nr 109.

⁴ Zob. nr 96.

⁵ Formuła ta została w następnych wydaniach *Confessio* nieco skrócona.

ais: intra triuduum te septimana qualibet ad me scripsisse, vellem ut me certiolem redderes quot septimanas apud vos habeat unus dies; nam apud nos non habet nisi 24 horas. Vestros esse trigecuplo [sic] longiores oportet.

Cum haec scripsissem, aliae mihi sunt tuae literae allatae, decima Novembris datae⁶. Quibus itidem ut prioribus nihil habere te significas, quod scribas. Itaque semper scribis nihil, cum ego tamen tibi scribam aliquid. Et an reddantur meae nescio. Neque enim scribis, quas acceperis, quo tempore datas. Quod a me fit sedulo. — De affini meo re vera mirum est, quod scribis⁷. Dedit is ad me literas Venetiis. Quod si tecum adhuc est, vellem ut eum exhibere tibi iuberem responsum meum. Scripsi enim illi: si christianus est, me illi omnia amici officia praestare velle; si vero, quod frater eius fecit, Christum negavit, et eius loco Calvinum colit, nihil mihi rei cum eo futurum. Nihil est autem quod mireris, si amator ab amico. Fortassis enim ab eo commendatus est, qui nunc rerum potitur⁸; quem, ut scis, adorant omnes, qui crescere cupiunt. Nec est quicquam, quod magis caveant, quam ne qua in re adversari illi videantur. — Etiam si priores tuas in Octobri datas reddidit mihi Ludovicus⁹ a Figliolis sibi missas, posteriores misit Secretarius Venetus.

De Barensi negotio cognosces aliquid ex [863] Montio. Papacoda, tanquam suus et legitimus haeres, repetit argentum Ser-mae Bonae Reginae morte relictum¹⁰, quod omnino sibi deberi dicit. Citavit iam Advocatos Regis. Verum ex Montio rem cognosces uberius. — Scripsi tibi proxime cogitare me de Canonicatu Cracoviensi, qui morte Suffraganei vacuit, pro meo Valentino impetrando¹¹. Consilium abs te mihi dari postulavi. Laboraturus Orator pro suo nepote¹² videtur. Sed ego meo deesse vix potero. Audio quod coram Francisco¹³ dixerit: Nemo sacerdotium ullum hic impetrabit me invito. Sed ego fortasse faciam periculum, nam Oratorem esse missum puto, non piscatorem. Iactat etiam nominationes regias. Verum ego quin alterum impetret, non impediam. De altero tantum ero sollicitus. Nam et nominationes expiraverunt iam proculdubio. Quaeso, tempori mihi consilium tuum perscribere non graveris, num esse spem putes aliquam perficiendi. — Fricii librum ad me mitti cuperem, praecipue quae scripsit de Ecclesia¹⁴. — Fui nuper invitatus a Bonero¹⁵, sed excusavi me. Venit nihilominus Orator. Ego non esse mihi veniendum putavi duplici ex causa: primum quod male audit haec familia, deinde quod alit haeticum apud se¹⁶. Metuo ne veniat in discrimen aliquod. Bene vale. Roma, quarto Nonas Decembris 1559.

⁶ Nie zachowany.

⁷ Mowa prawdopodobnie o powinowatym Hozjusza (szwagrze jego brata Jana), mieszczaninie gdańskim Bernardzie Thuelu i jego bracie. Zob. HE II s. LXXXV.

⁸ Mikołaj Radziwiłł Czarny?

⁹ Montio.

¹⁰ Zob. nr 7.

¹¹ Kanonikat krakowski po opacie mogileńskim i (od 1547) sufraganie krakowskim Andrzeju Szpocie, który zmarł w 1559 (zob. HC III s. 218). Hozjusz chciał go uzyskać dla W. Kuczborskiego.

¹² Konarski dla obecnego z nim w Rzymie siostrzeńca Jana Chojeńskiego. Zob. Wojtyńska: *Papieżstwo-Polska* I s. 380, 381, 388.

¹³ Creato, sługa Montiego (zob. nr 91), o którym niżej, lub Torres (zob. nr 84). Obydwaj mieszkali w domu Hozjusza.

¹⁴ Zob. Andreae Fricii *Modrevii Commentariorum de Republica emendanda libri quinque. Liber quartus de Ecclesia*. Editio tertia. Basileae. Apud J. Oporinum 1559.

¹⁵ W Rzymie przebywał prawdopodobnie wtedy Stanisław Boner (zm. 1560). Zob. J. Ptaśnik: *Bonerowie*. Rocznik Krakowski. R. 7: 1905 s. 74.

¹⁶ Jana Bonera, kasztelana bieckiego, zob. nr 35.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

[859] Non dubito quin Franciscum noveris, qui est apud Montium. Is proximo die Solis ingressus est Conclave. Significaverat autem mihi Montius eum ingressurum [esse]. Hortatus sum hominem, ut ne faceret eum ingredi, cum sit ex domo mea. Futurum enim esse ut varias hominum suspiciones et vuculas non effugerem, et apud Oratorem nostrum fore me suspectum, et apud alios. Tum ille: Quandoquidem, inquit, a me mittitur, tibi fraudi ea res esse non poterit. Ego vero: Quamvis a te mittatur, suspicabuntur tamen id mea voluntate factum; nam et hoc non tacuit Orator, quam numerari mihi Cardinales pecuniam iusserunt, neque tamen adhuc numerata est, eam emendicatam esse abs te. Cum Oratore se communicasse respondit, nec eum adversari, dummodo simul nepos eius ingredi possit; interesse autem Regiae M-tis, ut aliquis ingrediatur in Conclave, nam periculum esse ne Pontificem Hispanum habeamus; puod si factum sit, actum fore de causa Barensi. Tum ego: Mittat igitur Orator nepotem suum, et non ingrediatur aliquis ex domo mea; scis enim, quod iusiurandum praestiti, pro virili mea cavere me velle, ne quae litterae vel importentur, vel exportentur ex Conclavi; et ex aedibus meis non literae, sed homo debet ingredi in Conclave. Tum ille: Nepotem nullam habere Cardinalium noticiam, Franciscum vero iam a 17 annis notum esse Decano¹⁷, tum et aliis Cardinalibus; itaque citius rem ex animi sententia confecturum; habiturum eum etiam autem de Puteo mandata.

[860] Miratus ego sum per Franciscum haec agi, ac modis omnibus dehortatus sum, ne faceret. Videbatur is cedere velle voluntati meae; sed postea tamen scripsisse iam se Regi dixit, quod eum esset in Conclave missurus; non licere sibi secus facere; cupere se ut cognoscat Rex, aliquid etiam se posse hic. Cum ego viderem hominem de sententia dimoveri non posse, dixi illi: Si tibi deliberatum est omnino mittere Franciscum, proficiscatur saltem cum eo nepos Oratoris, ut indicet ei Franciscus, quos alloqui debeat, ac adiuvet etiam loquentem. Ille vero: Non potest, inquit, hoc nunc fieri; cras nepos ingredietur, si volet; hodie vero solus Franciscus. Tum ego: Fac quod voles; mea voluntate Franciscus non ingredietur. Num quae vis, inquit, illi dare mandata. Dabo, inquam, haec: ut neminem salutet verbis meis, nemini verbum ullum de me faciat, ac renitente me se Conclave ingressum esse dicat.

Sic ingressus est ille Conclave. Fuit ibi per triduum. Exposuit mandata Decano de non eligendo Hispano, tum et de Rossano¹⁸. Cuius nomine rem egerit nescio; nam Orator negat sua voluntate ingressum [esse], neque se mandata ulla dedisse, praeterquam ut Petronium¹⁹ salutaret. Ego vero nec videre, nec alloqui Franciscum volui, cum esset ingressurus Conclave. Reversus autem venit ad me. Audivisse se mentionem fieri mei perhonorificam; egisse cum Decano, pransum esse cum Puteo, allocutum esse Caraffam, qui negaverit se unquam de Rossano laborasse; accepturum si daretur²⁰; Ferrariensem²¹ summum erga Regem nostrum studium declarasse, quaesivisse num emisset Rossanum Regina,

¹⁷ Kard. Jana Du Bellay.

¹⁸ Drugie, obok Bari, księstwo dziedziczne Bony w Apulii. W sprawie spadku po królowej traktowano je jako nieodłączną całość dóbr barskich.

¹⁹ Aleksander Petroni, sekretarz kard. J. A. Medici.

²⁰ Zob. nr 102.

²¹ Kard. Hipolit d'Este (zm. 1572), bp Ferrary, od 1537 kardynał. Zob. HC III s. 26.

an pridem id ad Statum Barensem pertinuisset. Cum autem Franciscus [361] pridem adiunctum fuisse Statui Barensi respondisset, tum Ferrariensem, audientibus Cardinalibus, plus minus id dixisse: Quanta fieret iniuria Regi Poloniae, si cuiquam alieno traderetur quod est illius proprium; Protectorem²² quoque Regi suam operam promisisse. Cum eo se dixit Franciscus egisse de Puteo; responsum hoc tulisse, quod ipse cuperet, sed multi de eo contenti non sunt.

Haec summa est eorum, quae mihi dixit Franciscus acta per se fuisse in Conclavi. Orator autem noster dixisse fertur coram quodam, quod essent practicae de me in Pontificem eligendo; deinde nullam sui iam esse [rationem habitam, cum] Montii servitorem oratorem agere in Conclave [videret]. Haec ego omnia sic eventura videbam. Venit heri ad me. Statim et Monti[us] est ingressus. Offendebatur illius praesentia, quod secretius mecum loqui cupiebat. Itaque nulla de re praeterquam de Papacoda sermo fuit inter nos. Ego vero sub discessum eius, praesente Montio, dixi contra meam voluntatem factum esse, quod Franciscus ingressus est Conclave, quibus verbis Montium dehortatus fuerim, ne vellet eum ingredi [permittere]. Recensui omnia quae supra scripsi. Fassus est Montius. Ille vero dixit itidem contra suam voluntatem factum esse; nulla se ei mandata ad quemquam dedisse, praeterquam ad Petronium; se nescire quis nunc oratorem ageret; non suae, sed regiae detrahi dignitati. Ac multa ea de re questus est. Se nunquam cogitasse nepotem ut mitteret; [362] petivisse quidem Abbatem²³ ut mitteret, sed se noluisse; fortasse propterea Franciscum ingressum esse Conclave, ut conclavistarum iure gaudere posset, et primus esse in sacerdotiis impetrandis. Negavit Montius. Nihil ea de re se cogitasse, verum Regiae M-tis rationibus prospicere voluisse.

Haec fere acta sunt his diebus, quae tecum esse communicanda putavi. Tu vero cum nostro Carnovio communicabis, ut is quoque sciat. Sic ego tibi non nihil scribo, tu vero semper nihil. Et exordium fere tuarum litterarum est: Nihil habeo quod scribam. Quoties eas aperio, nihil in eis reperio. — Hoc propemodum oblitus eram: Franciscus ingressu suo in Conclave reformavit illud. Nam pridie Divi Andreae²⁴ 52 sunt exire iussi. Inter quos primus ipse fuit. Et eiecti sunt 117. Neque datur iam nisi unum ferculum Cardinalibus. Mortuus est Cardinalis Sancti Georgii Capiteferro in Conclavi, qui mei cum primis amans esse videbatur. Sed amantior Dandinus, et meorum scriptorum laudator magnus, quo hesterno die inde est exportatus, dicitur in magno vitae periculo versari. Servet illum Deus²⁵.

* Autograf: *supertorem*.

111

JAN OCIESKI DO HOZJUSZA

Oświęcim, 6 grudnia 1559

Przyjmuje napomnienie i pisze list po łacinie, skarżąc się na zły stan religii w Polsce i prosząc o zwołanie soboru, aby temu zaradził i o wybraniu papieża bardziej pokojowo usposobionego niż Paweł IV. Informuje o chorobie króla i wydarzeniach w Inflantach.

²² Kard. Aleksander Farnese, protektor Polski.

²³ Nie wiadomo, który z opatów polskich przebywał wówczas w Rzymie.

²⁴ 30 XI.

²⁵ O obydwu tych kardynałach zob. nr 109.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 9 k. 40r-v. Na k. 40av adres i pieczęć.

Rev-me in Christo Pater, Domine obsequentissime. Gratulor iam nunc mihi, et praeclarius de me sentire incipio, iudicio tanti viri, qui cum in toto Orbe sapientia doctrinaque sit celebratissimus, ad latinas me barbarum incitat literas. Pareo iussis, quamvis ineptiam meam vernacula lingua scribens diutius celare possem. Non vera modo, sed sancta sunt haec, quae de peste scripsit R-ma Paternitas V-ra. Iratus Deus mentem nobis sustulit, videns nos privati commodi maiorem, quam sui, curam habere; unde fit, ut ab eo salutem quaeramus, a quo virus publicum contraximus¹. Non dubito tamen, cum hominum conatus penitus iam desierint, Deum ipsum nobis non defuturum. Cuius rei apparent iam quaedam indicia. Scribitur enim isthinc² a certis authoribus, multa his transactis mensibus, illo nolente et quaedam penitus inscio, facta collataque esse; vererique eum plurimum ne tristiora sequantur.

Sed esto quod is desinat, crescent capita hydrae, si a Sede Apostolica ecumenicum concilium primo quoque tempore indictum non fuerit, semperque labemur in perniciosiores haereses. Non crederet R-ma Paternitas V-ra, quae et quanta fuerit hoc biennio post discessum Paternitatis V-rae R-mae rerum mutatio. Vix sibi temperant hi a violenta manuum in nos iniectio, qui ante biennium mussitare tantum vix incipiebant. Caventur nobiscum commercia vitūque societas, ac si essemus infames, vel ethnicis nequiores. Nullum est eis sub sole detestabilius nomen Romano Pontifice caeterarumque Ecclesiae columnarum; nullum iugum gravius, quam illud quod ex ipsissimo Evangelio Patrumque institutis nobis sit per manus traditum. Hoc non negligere modo, sed cum contemptu excutere satagunt. Hoc, inquam, quod maiores illorum obviis manibus amplectebantur, leveque et suave esse ducebant. Construuntur nunc impune non procul ab ipsa Regia Sede pestiferae cathedrae, seu synagogae: altera^a in Chelm, altera^b fere ad moenia Vielicensia. Comparebant non pridem coram Magistratibus ad ius vocati, quamvis stipati complicibus, nunc comparere volenti, ne faciat severe interdicunt. Si vero parent aliqui, favore Civiliū Magistratum, qui eadem fere omnes peste infecti sunt, nulla exacta poena, liberi dimittuntur.

Et quoniam [40v] R-ma Paternitas V-ra in eo nunc loco est, unde religionis pietatisque christianae fons manat, non dubito R-mam Paternitatem V-ram in eam cogitationem et curam omnes sensus conversuram, Sedeque Vacante apud R-mos et Ill-mos D-nos Cardinales effecturam, ut talem nobis dent Pontificem, qui cum Vicarius sit Christi, Orbisque Caput et Pater, non ad arma, sed ad tranquillitatem publicam, quae sine unitate fidei esse non potest, se totum convertat. Facile agnosco defunctum nuper Pontificem ardentem optasse publicam pacem charitatemque, sed partim belli studium, partim nimia severitas, qua caute rixari magis, quam mederi visus est, nullum fructum laboris sui, quin potius alienatos multorum ab hac Sancta Sede animos reliquit. — Nova nulla. Scribitur Regem nostrum laborare genogra, sed toto hoc anno dolores membrorum sensit. Mosci utinam diu quieti sede[a]nt. Tartari auxilia pollicentur. Praesidia in arcibus a Livone traditis duce Chotkewicz minore locata

¹ Mowa prawdopodobnie o Mikołaju Radziwille Czarnym, nazywanym przez Hozjusza „zarazą”, zob. nr 89 i następne.

² Z Litwy lub Łotwy.

sunt³. Commendo me tandem in gratiam R-mae Paternitatis V-rae. Ex Oswieczim, 6 Decembris 1559.

V-rae R-mae Paternitatis
servitor addictissimus Jo[annes] Ocieski

* Autograf: alterum.

112

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 9 grudnia 1559

Donosi, że otrzymał jego listy z 27 X i 13 XI. Opisuje stan swej kasy. Odpowiada na zapytania Kromera w sprawie jakiegoś jego listu i *Historii*. Referuje dowody nieszczerości Konarskiego. Donosi, że z powodu niedbalstwa dworu polskiego może zostać opóźniona rewindykacja ruchomości Bony. Podaje wiadomości z konklawe. Wyraża życzenie, by abp Przerembski sfinalizował sprowadzenie jezuitów do Polski. Cieszy się z tłumaczeń *Confessio* na niemiecki i polski oraz z jej powodzenia w Rzymie; podaje dyrektywy jak przetransportować połowę jej wiedeńskiego nakładu do Rzymu i nie pozwala zmienić tytułu. Komentuje wzmianki Kromera o Modrzewskim i Pfauersze oraz o autorstwie *Colloquium Episcopi Varmien-sis cum Paulo IV*. Skrótkowo referuje stan spraw barskich. Ostrzega przed konsekwencjami uporu Uchańskiego. Donosi o zabiegach Konarskiego w celu objęcia scholasterii łęczyckiej. Chwali jakiś akt oporu Padniewskiego przeciw Radziwiłłowi. Podaje pogłoski o małżeństwach synów cesarza, nawróceniu Oleśnickiego i szybkim wyborze kard. Reomana na papieża. Komentuje 2 listy Jana zu Wege.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 165—169. Na s. 172 adres, pieczęć i adnotacja Kromera: [Reddidi] Nonis Januarii Cursor 1560.

S. Accepi tandem abs te binas, quae potuere tamen literae dici. Priorres 6 Calendas Novembris, posteriores Idibus Novembris datae sunt¹. Quod Samsonem² excussisti, recte factum. Vellem autem verum esset quod scribis de 3000. Non accepit autem ille plus, quam 2000. Reddidit autem hic mihi paulo plus quam 1700. Et augentur nunc mihi sumptus. Restant adhuc mittendi 600. Nam Archiepiscopo³ debeo 200, Plo-censi⁴ 350. Minacium istarum literarum exemplum ad me missum oportuit, si volebas ut iudicium tibi meum de tuo responso scriberem. Quod mihi quidem durius videtur. Historiae mentionem fortassis praetermissis-ses rectius. Gravem adversarium habes, qui mihi quam tibi non esse dicitur aequior⁵. Quamvis ego laudem illi non praecipuerim Historiae. Orato-rem nosse iam te credo. Scripsit is ad te, ut audio; fortassis a communi amico admonitus. Erga Montium quoque praesentem gerit se perhumaniter; de absente nihil boni loquitur. Habitat in eius aedibus Abbas⁶. Ab eo in-vitatus, pransus ibi sum proximo die Solis⁷. Quibus me laudibus in coelum non extulit audientem? A prandio vocavit ad se Valentinum meum⁸. Praeb[i]bit illi, de studio erga me multa dixit, nova quaedam encomia protulit. Sic tamen, ut a me nonnunquam audiri vellet.

³ Jan Chodkiewicz (zm. 1579), syn kasztelana wileńskiego Hieronima, późniejszy administrator Inflant (od 1566), objął wówczas zamki przyznane Polsce przez wielkiego mistrza Kettelera w pokoju z 31 VIII 1559. Zob. PSB III s. 361—362.

¹ Listy z 27 X i 13 XI nie zachowane.

² Samson z Worein.

³ Przerembskiemu.

⁴ Andrzejowi Noskowskiemu.

⁵ Mowa o Adamie Konarskim i jego pretensjach do *Historii* Kromera, zob. nr 94.

⁶ Jest to prawdopodobnie ten sam opat, o którym mowa w nr 110.

⁷ 3 XII.

⁸ Kuczborskiego.

Ostendit Vargas Ludovico⁹ literas, quibus illi Vicerex respondit perhumaniter. Quadringenta tria millia se numeraturum pollicetur, nisi quod nunc pecunia non adest. Sed nec nostri mandatum habent ullum ad accipendam¹⁰. [166] Sic negocia Regis aguntur. Nemo videtur esse, qui curam illorum in Aula gerat. De suis quisque privatis rationibus est sollicitus. — Libros et quorum facis mentionem accepi omnia. Mittam autem tibi brevi reliqua contra Lascum, sed hic prius a nonnullis ea legi cupio¹¹. — De discessu cogitationem iam abieci, sicut ex prioribus meis iam cognovisti. Novum Pontificem expectabo, qui cum electus fuerit, commeatum ab illo petam, simul ut officium praestitero. Qua de re tuam quoque sententiam expecto. — De Puteo nunc mag[n]um est silentium. De Turnono¹² diebus his fuit actum. Is erga me benevolentiam ostendit singularem. Videtur esse mei percupidus, quod nudiusoctavus, cum praesentes adessent multi Cardinales, declaravit. Dandinus Cardinalis, mei amantissimus, illum alterum in Patriam Coelestem iam est secutus¹³. Aegrotare 22 dicuntur. Vargas promittit habituros nos bonum Pontificem ante Natalem. Bonum intelligere videtur Pacecum¹⁴. — De Societate Jesu vellem quod pareret aliquando, quod parturit Archiepiscopus¹⁵.

Confessionis nostrae vertenda[e] laborem a duobus in Germania susceptum esse¹⁶, non moleste fero. Caeterum in Patria nostra non video quod cuiquam curae sit. Crzizanovius¹⁷ moliri quiddam tale dicitur, sed ut maxime perficeret, quis erit, qui sumptum in eam excudendam conferre velit? Hic quanto studio expectatur, credibile non est. [167] Renunciatur mihi non ab uno, quod vix unquam de quoquam mortalium fuerint honestiores in Conclave, quam de me sermones, quodque libri mei, praesertim Confessio, magna cum admiratione multorum ibi legebatur. Cuperem scire quot eius exemplaria sint impressa¹⁸. Magis autem cuperem ut eorum dimidia pars Venetias mitteretur. Quod si tu qua ratione possis efficere, quaeso curae tibi sit. Fortassis etiam cum Oratore Veneto¹⁹ recte ea de re egeris. De titulo mutari quicquam nollem²⁰. Video quod etiam Luterani, nostrum exemplum secuti, suas confessiones coeperunt vocare christianas. Proemium quoque cur mutem, non intelligo. Etsi quibusdam nimis alte petatum videtur. Audivi tamen a viris quibusdam doctis probari.

Rabulam quem dicas, non intelligo. Nisi forte Fricium²¹. Cuius ego librum vehementer habere cuperem. Cogito enim de recudenda Confes-

⁹ Montiemu.

¹⁰ Zob. nry 91, 95, 96, 107.

¹¹ De oppresso Dei Verbo, zob. nry 86 i 96.

¹² Franciszek de Tournon (zm. 1562), kardynał od 1530 (zob. HC III s. 20). Był następnie największym propagatorem i mecenasem dzieł Hozjusza we Francji, zob. nr 233.

¹³ Zob. nry 109, 110.

¹⁴ Piotr Pacheco (zm. 1560), bp Jaen, były doradca ces. Karola V, kardynał od 1545. Zob. HC III 29.

¹⁵ Jan Przerembski od początku swych rządów prymasowskich czynił starania o sprowadzenie jezuitów do Polski. Zob. K o r e w a s. 43.

¹⁶ Jednym z nich był Jan zu Wege, zob. nry 63, 67.

¹⁷ Hieronim Krzyżanowski (1537—1572) OSB, późniejszy opat tyniecki (od. 1568), pisarz i tłumacz dzieł polemicznych przeciw protestantom. Zob. PSB XV s. 602.

¹⁸ Mowa o prawie ukończonym druku *Confessio* u Zimmermanna w Wiedniu. Por. nr 96.

¹⁹ Był nim wówczas Jakub Soranzo.

²⁰ Zob. nry 96, 110.

²¹ Andrzej Frycz Modrzewski. O wymienionej książce zob. nr 110.

si[one] Dillingae. Fortassis obiter ad quaedam suis in locis responderem. — De Fausero²², quod ante scripseras, Oratori Caesaris²³ dixeram. Fuit vehementer exhilaratus. Ardentissime verum ut sit expetit, nam ne quid exhibeat negotii Caesari metuit. Exhibebit autem procul dubio quisquis erit Pontifex renunciatus, nisi loco motus fuerit. — Colloquii Schedinium auctorem esse suspicor²⁴. — De rebus Neapolitanis ex Montio cognosces. Missus est iterum eo Franciscus²⁵. Vargas nimium nunc de creando Pontifice sollicitus est. Rarius hominem accedo, nec vidi ex eo tempore, quo cum eo sum de causa regia locutus²⁶.

[168] Chelmensis²⁷ nihil est quod speret apud novum Pontificem. Ullum gratiae locum sibi futurum, nisi prius ad Sponsam redierit suam, et a non sua se continuerit. Sic enim aliqua daturus esset resipiscentiae signa. Nam quoad in hoc raptu perseverat, nihil est quod sibi suum hoc facinus confirmatum iri speret. Nihil minis profeceritis. Nam intelligitur, et non semel mihi dictum est hoc, quod estis in manu Pontificis. Non est tanti tota terra Cuiaviensis (addam et Dobrinensem), quantum hic Rex amittere potest. Vos videritis num vos in certum discrimen propter temeritatem unius hominis dare velitis. Ego vero credo, quod etiam in Conclavi iam sit eius appellatio²⁸ lecta. Videtur hic homo medium sextum sensum habere. Mirum mi[hi] videtur si] sit a Fricio scripta haec appellatio. — Alteris tuis literis quod scribis de veredario, negat Montius, quod quidem ipse sciat ullum esse missum. Servitorem suum Orator misit, cum accepisset nuncium de morte Scholastici Lanci[ciensis]²⁹. Verum nondum praeteriisse mensem arbitror, cum ille missus est.

Quae sit fabula de monacho dimetiente locum aedificio, non intelligo. Sed nec illud satis de amico nostro³⁰, quod nec ei, qui priorem obtinet gratiae locum³¹, nec Principi Senatus³² parcat. Si priori illi religionis causa non par[c]at, summa laude dignus est. Utinam illius exemplum hac in parte sequerentur alii. Sed si verum est, metuo diuturnum ut sit illius imperium. Amarem hominem si scirem quod religionis causa non parceret. Atque hunc illi tam fortem animum literis illi meis gratuler, quod cum universum prope Regnum idolum istud³³ adoret, solus ille non curvet genua coram Baal. Mirum est, quam male [169] hic audiat gens nostra, quod huic idolo sic esse dicitur addicta, pluris ut illum faciat quam Christum; neque miretur quicquam, si Christi fides prorsus in Regno sit extincta, dum ne qua in re istius idoli animus offendatur. Non autem ignoratur et hoc, quod oderunt impietatem eius omnes. Quo magis mirantur multi, quod odium istud in pectore tantum clausum gerunt, nec prae se ferre audent, praesertim ubi causa Christi agitur. Et inde natum fuit hoc, quod omnes habebamur pro haereticis, aut infidelibus. Nec ego satis

²² O Pfauzerze zob. nr 93.

²³ Franciszek von Thurm, zob. nr 99.

²⁴ O *Colloquium Episcopi Varmiensis cum Paulo IV* zob. nr 93; o Szedzińskim nry 36, 97.

²⁵ Creato, sługa Montiego.

²⁶ Zob. nry 93, 107.

²⁷ Uchański.

²⁸ Apelacja Uchańskiego do soboru powszechnego, (zob. nr 81) jako odpowiedź na pozew inkwizycyjny.

²⁹ Jana Drzewickiego, zob. nr 103.

³⁰ Z kontekstu wynika, że mianem tym określał Hozjusz Filipa Padniewskiego.

³¹ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

³² Pierwszym senatorem w Polsce był arcybiskup gnieźnieński. Tu: Jan Prze-

rembski.

³³ Radziwiłł.

adhuc video quemadmodum ab hoc crimine excusari possint, qui sic se totos isti idolo manciparunt.

Novi quod scribam nihil est, nisi quod Carolus cum Angliae Regina contraxisse matrimonium creditur³⁴. Rumor etiam est de Ferdinando, quod sororem Regis ducit in uxorem, cum spe successionis³⁵. Qua de re fortasse datum est aliquid in mandatis Oratoribus, qui mittuntur. — Olieschniczki dicitur suam scholam evertisse, et ad fidem catholicam rediisse³⁶. Confirmet hoc Deus! — Ante sexagesimum annum renunciatus iri Pontifex non putatur. Cum haec scripsissem, literas ad [me] misit Orator, quas ad te perferendas curarem. Ex eo coniecturam facere potest, quanti faciat is amicitiam tuam. — A Joanne a Via³⁷ binas accepi hoc tempore. Valde sollicitus est de praebenda sua. Sed ne dubitet. Res nunc meliore sunt loco. Neque minori mihi curae sunt futurae, quam si privatum esset meum negotium. Nihil esse factum propius dicunt, quam ut hac nocte Reumannus³⁸ Pontifex crearetur. Bene vale. Roma, quinto Idus Decembris 1559.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

113

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 16 grudnia 1559

Dyskontuje odbiór listów z 16 i 23 XI. Donosi, że Konarski spowodował jego odwołanie, że będzie zadowolony, gdy nawet w styczniu otrzyma *Confessio*, że pewni ludzie chwala jego list do kardynałów i że otrzymał *Dialogi* Kromera. Opisuje spór Noguery z Torresem na temat sprawiedliwości i miłości. Wyraża swą opinię o biskupach Modrus i Gurku, o poselstwie Przerembskiego do Wiednia, oraz o zamiarze króla wysłania tam także jego, na co nie chce się zgodzić Puteo, żądając, by pozostał w Rzymie aż do wyboru papieża. Donosi, że Konarski otrzymał mandat złożenia obediencji nowemu papieżowi, lecz nie otrzymał pełnomocnictwa do odbioru ruchomości barskich. Prosi o przekazanie załączonych pism adresatom.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1139—1141. Na s. 1142 adres, pieczęć i adnotacja Kromera: [Redditae] II Januarii. Cursor.

S. Binas tuas accepi 16 et 23 Novembris datas¹. Illas Ticinius, has Orator ad me misit². Cur mihi non fuerit fasciculus inscriptus miror. Retineri me non omnes Oratores aequo ferunt animo, et curatum iam est ut revocer, sicut ex regiarum literarum exemplo cognosces³. — Confes-

³⁴ Karol, arcyksiążę austriacki (1540—1590), umiłowany syn ces. Ferdynanda I. Jego małżeństwo z Elżbietą Tudor, o które zabiegano od 1559 do 1567, pozostało tylko w sferze projektów Habsburgów i gry dyplomatycznej Elżbiety. W międzyczasie (1560) projektowano też ożenić go z jedną z siostr Zygmunta Augusta. Zob. ADB XV s. 318—322.

³⁵ Ferdynand, arcyksiążę austriacki (1529—1595), syn ces. Ferdynanda, regent Tyrolu. Jego małżeństwo z którąś z siostr Zygmunta Augusta nie mogło dojść do skutku, ponieważ już od 1557 był potajemnie zaślubiony z mieszczańką Filipiną Welzer i miał z nią dziecko. Małżeństwo to zostało jednak ujawnione dopiero w 1561 r. Zob. ADB VI s. 697—700.

³⁶ Wiadomość nieprawdziwa, będąca echem sporów Oleśnickiego i rektora szkoły pińczowskiej Orszackiego z Janem Łaskim i Franciszkiem Lismaninem o naukę Franciszka Stancara. Zob. Bukowski II s. 552.

³⁷ Zob. nry 63, 67.

³⁸ Jan Reuman (zm. 1566), Francuz, były audytor roty rzymskiej, kardynał od 1555. Zob. HC III s. 35.

¹ Nie zachowane.

² Jerzy z Tyczyna i Adam Konarski.

³ Nie zachowane.

sionem, si vel Januario mense nactus fuero, satis erit meo et multorum desiderio satisfactum. — Pecuniam Putei autoritate adductus accepi, sed dimidia tantum ex parte, nam prorogationem alterius dimidia mercator postulabat. Mihi decretum est non exigere. Cum Decano sermo placuit multis⁴. Verum et cum Paulo Quarto, crede mihi, liberius agebam, quam est horum hic hominum consuetudo. Quam causam fuisse nonnulli putant, quod me deinceps admittere noluit. Scis etiam quod Caraffas adoravi nunquam, sicut nec idolum illud, quod nunc in Lituania colitur⁵. Quae res, mortuo Paulo Quarto, si qua fuit de me praeclara concepta opinio, eam auxit vehementer. Et autem Gallus quidam Cardinalis, qui vocatur Schalioni [sic]⁶.

Colloquia tua legi, sed non perlegi. Minus iam barbarus et ferox est aulicus, itaque tolerari potest. Scripseram autem tibi, quod prior librum Augustanus mihi miserat ex Conclavi⁷. Prodigia non fere solent aliquid boni portendere. Deus misereatur nostri. — De Noguerra scripsi tibi non semel⁸. An literas meas acceperis nescio. Laudavit is te, quod eum honorificentius, quam ego tractaveris. Iocatus quidem aliquando sis, verum ita ut gravitatis illius rationem haberes. Desiderat ad me ventitare. Verum est nunc apud me satis frequens. Cum Torrensi meo⁹ non satis ei bene convenit. Orta est inter [1140] eos disputatio de eo, num iustitia christiana sit charitas. Ait Noguerra, Torrensis negat, hoc sensu praesertim ut forma iustitiae sit charitas. Quae Scoti fuisse videtur opinio. Quam scripto quodam Torrensis impugnavit, perstringens nonnihil Noguerram. Contrario scripto conatur hic illius argumenta refellere. Metuo ne res in tragediam exeat. Noguerra tanto plus habet animi, quod se meam tueri sententiam dicat. Negat vero Torrensis meam, sed Scoti sententiam a se confutari. Doctior est hic, et insigni quadam pietate praeditus, a Noguerra vero nonnihil alienus. Quem etiam contemnere videtur, quod ille fert molestissime. Necesse est ut eorum impetus mitigem.

De Rev-do Episcopo Modrussensi¹⁰ quod scribis, gratum admodum cognitu fuit. Memini quod eum Paulus IV citari iusserat. Narravit hoc mihi Puteus, et visus est hominis vicem dolere tanquam innocentis. Nihil iam deinceps illi fore periculi spero. Testimonium tuum non parvum hic est pondus habiturum. Gurcensis¹¹ antiquum, ut video, retinet. Atqui scripseras tu mihi de quodam alio, quem commendabas plurimum. — Missam evangelicam ante tres aut quatuor etiam annos vidi. Nihil in ea reperi singulare. — Collega, qui tibi datus est, satis commodus fore videtur¹². Neque tibi cum eo simultatis aliquid esse credo. Quae si esset,

⁴ Zob. nry 99 i 102.

⁵ Mikołaja Radziwiłła Czarnego.

⁶ Odet de Châtillon (zm. 1571), kardynał od 1533. Nie posiadał święceń kapłańskich, przeszedł następnie do protestantyzmu i w 1563 został pozbawiony godności kardynalskiej (Zob. HC III s. 22).

⁷ Mowa o nowej edycji łacińskiej *Rozmów dworzanina z mnichem*, zob. nry 93, 103, 105.

⁸ Zob. nry 62, 74.

⁹ Franciszek Torres, zob. nr 84.

¹⁰ Wawrzyniec de Gerardis OP (zm. 1560), od 1550 bp Modrus w Chorwacji (zob. HC III s. 247).

¹¹ Urban (zm. 1573), bp Gurk w Karyncji (Austria). Zob. HC III s. 207.

¹² Abp Jan Przerembski został mianowany pod koniec tego roku posłem Zygmunta Augusta do ces. Ferdynanda I w sprawie spadku po Bonie, sukcesji węgierskiej i innych. Zob. Korytkowski: *Arcybiskupi* III s. 245. Por. nry 125, 126, 128.

non te propterea de officio tuo dimoveri patieris. — Quas ad me Rex dedit literas, quid eae sibi velint nondum satis intelligo¹³. Suspicio autem, quod me quoque collegam dare vobis volunt. Facit enim amicus noster¹⁴ omnia, ut de isthic me hinc extrudat. Scribit mihi Vicarius meus¹⁵, quod cum immunitatem hominibus meis ab accisa peteret [1141], nihil ab eo potuit impetrare. Sed haec transeant.

Ego quandoquidem adhuc quid mihi velit Rex imperare nescio, nec hoc scire possum, quid mihi de meo discessu statuendum sit. Expectabo mandatum aliud. Mitto autem tibi responsi mei exemplum, simul et earum literarum, quas ad Archiepiscopum et Cancellarium dedi¹⁶. Literas regias ostendi Secretario Putei¹⁷. Simul ab eo petivi, faceret illum de voluntate regia certiozem, et ut mihi consilium suum impartiret peteret. Qui mihi responsum attulit hodie, quod nulla ratione discedere mihi liceat non salutato prius novo Pontifice; incursum me in ecclesiasticas censuras, si secus facerem. — Videmur autem nunc incertiores esse, quam unquam antea, quis sit futurus Pontifex. Alius quidem esse David dicitur, quam quem tu putas. Puteus tamen adhuc non omni spe prorsus excidit. — Orator noster nunc est vere Orator. Habet enim mandatum de praestanda obedientia. De mobilibus vero petendis in Regno Neapolitano nullum. Non putant id esse mittendum, nisi prius num tradere velint res mobiles cognoscant¹⁸. Fuit heri mecum. Fortassis ut expiscaretur animum meum. Ego vero magna ex parte illi dixi, quae Archiepiscopo et Cancellario scripsi. Quaeso autem te omnia haec exempla, quae sunt literis hisce adiuncta, Carncovio mittito. Nam ab eo petivi, ut me adiuvaret opera Praefecti Cubiculi, quo possem ab hoc onere liberari¹⁹. — Cum ad me miseris Confessionem, prius convenias cum eo qui perferet, quantum illi sit numerandum, nam alioqui plus iusto petet. Bene vale. Roma, 17 Calendas Januarii 1559^a.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

^b—Quaeso te ne graveris meas transmittere, quibus inscriptae sunt. Quicquid expenderis, fac me certiozem. Solvam lubens. Verum et correctorum non obliviscar, sive cum reliqua pecunia mihi missa fuerit, sive cum ipse ad vos venero^b.

^a W autografie: 1537, oczywisty lapsus calami.

^b— Dopisane na dolnym marginesie s. 1140.

114

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 16 grudnia 1559

Prosi, by przez Trzebuchowskiego lub inną osobę wpływową sprawił, aby król nie obarczał go misją, której może się domyślić z załączonej kopii. Prosi o dyskrecję i żali się na brak zgody wśród kardynałów.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 46v—47r.

¹³ Zob. nr 114.

¹⁴ Najprawdopodobniej podkanclerzy Filip Padniewski.

¹⁵ Eustachy Knobelsdorf. Jego list zaginął.

¹⁶ Listy do abpa Przerembskiego i kanclerza Ocieskiego nie zachowały się.

¹⁷ Latino Latini.

¹⁸ Zob. nr 107.

¹⁹ Zob. nr 114.

Rev-me Domine Frater etc. Quae me nunc angunt, ex literarum exemplis, quas illi mitto cognoscet. Nam cum sim scribendis plurimis occupatus, eadem repetere nunc non possum, nec esse puto necessarium. Quid mihi mandare velit Regia Maiestas, non intellexi¹. Verum si illud est quod metuo, quaeso vel D-ni Praefecti Cubiculi², vel [47r] cuiusquam tandem alterius opera perficiat, ut hoc onere levari possim. Ego vero me magno ab illa beneficio affectum interpretabor. Schaedas autem has, quas D-nus Cromerus mittet, quaeso ne cuiquam ostendat. Quas ego pro informatione tantum illi mittendas esse putavi³. Scriberem plura, sed iam tempus deficit. Pontificem adhuc non habemus, vix ante Natalem Christi habituri. Non bene convenire dicitur inter Cardinales. Infundat Deus in cordibus eorum charitatem per Spiritum Sanctum. Qui Dominationem V-ram quoque diu servet incolumem. Cuius me fraternae benevolentiae commendo. Roma, 17 Calendas Januarii 1559.

115

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA

Rzym, 23 grudnia 1559

Napomina, by zatroszczył się o Służbę Bożą związaną z posiadanymi beneficjami, a przede wszystkim, by sam przyjął święcenia kapłańskie, stosownie do zobowiązań podjętych w 1554 r. Poleca przekazać J. Wattowi pieniądze należne mu od kapituły i wypłacić z nich 30 talarów Krzyżanowskiemu.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 885—886. Na dolnej części s. 886 adres, ślad pieczęci i adnotacja Leomana: [Reddite] III Martii Anno [MD]LX.

Stanislaus Dei gratia Episcopus Warmiensis.

Venerabilis Domine Frater, sincere nobis dilecte. Memoria tenemus Fraternitatem V-ram duo triave sacerdotia in arce nostra Heilspergk obtinere, quae non omnino proventibus destituta esse certo scimus. Sed quam diligenter eis deserviat, quaeque sacrificia illorum ratione ibi fiant, nobis plane non constat; praesertim cum Jacobus Leisentinus ipse, qui olim Sacellanus nostrum in ea arce agebat, rectoratum Ecclesiae Kivitis¹ susceperit. Dixerat nobis ea de re quaerentibus Cancellarius noster², cum recens advenisset a Diocoesi nostra, Nicolaum Polonum Presbiterum in oppido Heilspergk a Fraternitate V-ra conductum esse, qui interdum, ubi illi ab officio hebdomadario in parochiali Heilspergensi vacaret, rem divinam in arce perageret. At cum et ille iam e medio sublatus sit, haud vana coniectura ducimur, non parvam Cultus Divini negligentiam in sacerdotiis illis, praeter piam fundatorum, antecessorum nostrorum, mentem atque voluntatem committi.

Ad haec meminit haud dubie Fraternitas V-ra qua illi conditione Canonicatum in Ecclesia nostra Cathedrali contulerimus³, quidque illa tum nobis promiserit. Receperat enim, posteaquam pacificam possessionem illius Canonicatus adeptus esset, intra annum ordines presbiteratus se suscepturam. Verum nihildum eiusmodi subsequutum esse intelligimus, licet ipsa non modo ultra triennium Canonicatum illum pacifice iam possederit, verum etiam nos illi pridem surrogationem et alia ad omnem

¹ Zob. nr 113.² Mikołaj Trzebuchowski, zob. nr 67.³ Prawdopodobnie kopie listów do Przerembskiego i Ocieskiego, zob. nr 113.¹ Kiwity, wieś i parafia koło Lidzbarka.² Samson z Worein.³ Leoman otrzymał ten kanonikat 19 I 1554. Zob. Eichhorn: *Die Prälaten* s. 544.

litem exterminandum necessaria apud Sedem Apostolicam effecerimus⁴, nemo iam superesse ut videatur, qui ei quicque negotii amplius hoc nomine facessere velit. Quae cum ita se habeant, cuperemus nos tandem per Fraternitatem V-ram et sacerdotiis istis, et promissis illius, susceptio- ne Sacrorum Ordinum satis fieri. [866] Ita enim ea, quae hactenus absque religione possedit, tranquilliore conscientia obtinere poterit, Deoque rem acceptam, Ecclesiae suae Sacrosanctae salutarem, nobis vero admodum gratam fecerit.

Mandavimus alias reliquam illam pecuniam, quae nobis debita penes Venerabile Capitulum superfuerit, nepoti nostro⁵, quam primum ille eam exegerit, adnumerari. Proinde curabit Fraternitas V-ra ne qua hac in re mora fiat, ne ubi nos itineri committere voluerimus, viatico destituti manere cogamur. Quam felicissime valere optamus. Roma, 23 Decembris, Anno Domini MDLIX.

Si pecunia nostra adhuc in manibus Fraternitatis V-rae extat, volumus de illa D-no Krzysanowski triginta taleros nomine nostro numerari⁶; si minus, velit scribere nepoti nostro Cracoviam, ut ille ei triginta illos taleros adnumerare ne gravetur; scribatque eam hoc tempore voluntatem esse nostram, quandoquidem nihil pecuniae nostrae penes Fraternitatem V-ram nunc supersit.

^a—Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit—^a

^a— Własnoręcznie.

116

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 23 grudnia 1559

Opisuje reakcję rzymian na fałszywą wiadomość o wyborze kard. Paceco na papieża. Polemizuje z niektórymi sformułowaniami w *Dialogach* Kromera. Oczekuje na wiedeńskie wydanie *Confessio* i donosi o jej oraz *Confutatio prolegomenon Brentii* druku w Antwerpii i Kolonii.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 601. Na s. 602 adres (Viennae, aut ubi Caesarea M-tas fuerit), pieczęć oraz adnotacja Kromera: [Reddidit] II Januarii Cursor.

Possum et ego iure optimo nihil ad te scribere, quandoquidem tu me responso tuo non dignaris. Sed facile patiar, magis ut officiosus esse videar, quam tu sis. Pontificem adhuc non habemus. Rumor erat per Urbem renunciatum fuisse Pacecum¹, et iam aelius [sic] aedes diripi ferebantur², quin et occisus unus ex directoribus esse dicitur. Sed pontificatus eius uno die diutius non duravit. Nunc haec festa absque Pontifice videmur acturi. Quae res mediocrem animo meo perturbationem adfert. Sunt qui dicant bonam spem esse de Puteo. Confirmet hoc Deus. Priorem tuum Dialogum³ legi. Satis libere tractas Lascum; Germaniae Principes mancipia vocas Luteri, quod ego, verum fatebor, non auderem dicere. Nobiles quoque nostros perstringis, quorum non paucos tibi parum aequos esse scis. Tribuis pleraque sectariis, quae fortassis illi non agnoscent. Sed haec

⁴ O ten kanonikat procesował się Leoman w Kurii Rzymskiej. Zob. HE II s. 602 i następne.

⁵ Zob. nr 101.

⁶ Prawdopodobnie za tłumaczenie *Confessio*. Zob. nr 112.

¹ Zob. nr 112.

² Był zwyczaj w Rzymie, że tłum grabił mieszkanie kardynała wybranego na papieża.

³ Łacińskie tłumaczenie *Rozmów dworzaniina z mnichem*, zob. nry 60, 93.

nunc persequi pluribus non vacat, quandoquidem tibi quoque respondere meis non vacat.

Annum hunc ineuntem felicem tibi precor. Feceris mihi rem valde gratam, si primo quoque tempore Confessionem christianam ad me miseris. Nolunt enim prius eligere Pontificem, quam ea fuerit huc allata. Nunc excuditur Antverpiae⁴, vel excusa iam est, ut scribitur. Fortassis non paucis mendis scatens, quam illa Moguntina. Vellem ut expectassent dum illa Viennensis prodiisset in publicum. Sed et Antibrentius ibidem excudi dicitur⁵. De Materno vero Cholino, ad quem eum miseram, prorsus nihil audio⁶; neque respondit is meis quicquam. Valde mihi molestum est, quod non prius mecum typographus Antverpiensis communicavit, quam excudere cepisset. Fricii quoque librum⁷ videre cuperem. Bene vale. Roma, 10 Calendas Januarii 1559.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

117

HOZJUSZ DO PAP. PIUSA IV

[Rzym, 30 grudnia 1559]¹

Gratuluje mu wyboru na papieża i prosi, by zajął się — jako przez Boga ustanowiony lekarz (Medici) — także chorymi z odleglejszych krajów chrześcijańskich i po zniszczeniu wszelkich herezji doprowadził cały Kościół do wyznawania danej wiary w jednej owczarni.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 609—610. Jest to tekst mowy wygłoszonej do papieża, załączony do listu do Kromera z 30 XII 1559 (zob. nr 118).

In hoc tanto gratulantium numero gratulor et ego Sanctitati V-rae summum hunc honoris gradum, quem tanto cum applausu totius Orbis christiani virtute sua meritisque sibi suffragantibus, est consecuta². Deum precor, cuius id immortalis beneficio contigit, ut eum, cum ipsi Sanctitati V-rae, tum Sponsae Suae Ecclesiae, quam precioso Filii sui sanguine redemptam, fidei Sanctitatis V-rae concredidit, feliciter evenire velit, utque Sanctitati V-rae mentem hanc inspiret, quo memor se non Urbis tantum huius, verum et Orbis totius christiani Pontificem esse, partem aliquam curarum cogitationumque suarum ad succurrendum nobis quoque, qui sumus ab his locis longius aliquanto disiuncti, derivet. Quo gravioribus morbis intabescimus, hoc amplius medici³ prae caeteris indigemus. Cum itaque Sanctitatem V-ram totius Orbis christiani medicum Deus constituerit, quo periculosius laboramus, hanc maiorem in curandis nobis diligentiam adhibebit.

Quoniam vero Pii nomen Sanctitas V-ra divinitus est sortita, sic vinum evangelici Samaritani illius exemplo vulneribus nostris infundet, ut acrimoniam eius oleo quoque temperandam esse meminerit. Et cum

⁴ Antweperskie wydanie *Confessio* ukazało się jeszcze w 1559 r. Było drukowane w oficynie J. Steelsa. Zob. HE II s. 1007.

⁵ *Confutatio prolegomenon Brentii*, drukowane także u Steelsa, ukazało się również w 1559 r. Zob. HE II s. 1039.

⁶ Maternus Cholinus kończył wówczas w Kolonii drukowanie drugiego wydania kolońskiego *Confutatio* (ukazało się dopiero w 1560 r.). Zob. nr 67.

⁷ *Liber de Ecclesia*, zob. nr 110.

¹ Data wygłoszenia i spisania tekstu tej gratulacji ustalona na podstawie listu nr 118.

² Papież Pius IV, uprzednio kard. Jan Anioł de'Medici, został wybrany 26 XII 1559. Zob. *Pastor* VII s. 55.

³ Aluzja do nazwiska papieża.

Angelus quoque vocetur, pridem autem dicebatur Paulo Quarto Pontificem Angelicum esse successurum⁴, vias et rationes omnes persequetur, quibus efficere queat, ut cum alii mortales, tum nos praecipue, qui sumus eius ordinis de quo scriptum est: labia sacerdotis custodient scientiam, et legem ex ore eius requirent, Angelus est enim Domini Exercituum [MI 2,7], sic exemplo caeteris, precamus, ut quoad humana fert fragilitas, quam proxime ad vitam Angelorum accessisse videamur.

Sed et illud minime fortuito sic accidisse crediderim, quod ex Cardinali tituli Sanctae Priscae⁵ Sanctitas V-ra fuerit ad summum hoc honoris fastigium [610] evecta; nam ex eo quoque non dubiam spem concipi-mus futurum, ut Sanctitate V-ra ad Ecclesiae gubernacula sedente, sedatis haereseon procellis et tempestatibus, prisca fides, prisca redeat religio, prisca reddatur Ecclesiae tranquillitas, et eveniat illud, quod eventurum Christus praedixit: erit unum ovile, et unus pastor [J 10,16]. Quod ut nobis Divina Gratia videre contingat (nam et haec Sanctitatis V-rae praenominis est interpretatio)⁶, atque diu nobis Christus incolumem Sanctitatem V-ram conservet, quo possit ea, quae sancta cogitat, ad optatum exitum perducere, Divinam Illius clementiam, quamlibet indignus sacerdos, assiduis precibus meis fatigare nunquam intermittam. Quod superest, me Sanctitati V-rae totum devoveo; obsequia, servitutemque meam illi promptam semper et alacrem summa cum animi mei submissione defero, atque ut me paterna sua gratia clementiaque prosequi dignetur simplex oro.

118

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 30 grudnia 1559

Donosi, że Pius IV nie pozwala mu wracać do Polski. Chwali papieża. Referuje swoje i Konarskiego starania o wakujące beneficja. Prosi o szybkie dostarczenie książki Modrzewskiego i swojej *Confessio*. Donosi, że na konklawe proponowano powołać go na legata przyszłego soboru, oraz że posłowie cesarza i króla polskiego złożyli obediencję. Wyraża obawy, czy Zygmunt August zgodzi się na jego pozostanie w służbie papieskiej, tym bardziej, że sam w ostatnim liście żądał od niego jakichś usług.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 607—608, 611. Na s. 609—610 tekst gratulacji papieżowi (zob. nr 117). Na s. 612 adres, ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Reddita] 18 Januarii.

S. Per proximam postam nullas a te literas accepi, et deliberabam num et ipse scriberem aliquid. Sed cogitabam tamen scribere, nisi quod prius volui Pontifici novo gratulari. Quod feci hodie¹. Cum autem sub noctis crepusculum ex Palatio reversus domi fuisset, reperi tuas praeter spem. Quae non multa responsione indigent. Neque enim rixis delector. Puteus heri mihi dixit, quod Pontifex negaverit se me dimissurum esse. Dixit autem ipse Pontifex posteaquam audivit me: Nolo ut quoquam discedas ex hac Urbe, nam in rebus arduis opera tua uti volo. Coram Puteo vero dixit: Suppeditabo illi pecuniae satis, et aliter tractabo, quam antecessor meus; immo volo et alios viros doctos hic vocare, ac primo

⁴ Jest to jakieś z obiegowych „proroctw” dotyczących papieża, poprzedzających późniejsze (od ok. 1590 r.) sławne „proroctwa Malachiasza”.

⁵ Bazylika Św. Pryski w Rzymie była czwartym kościołem tytularnym kard. J. A. Medici. Została mu przydzielona 20 IX 1557 r. Zob. HC III s. 31.

⁶ Etymologia imienia papieskiego Jan (Johan an znaczy po hebrajsku „dar Jahwe”).

¹ Zob. nr 117.

quoque tempore concilium celebrare; conveniant inter se de loco ipsi principes; etiam si velint in media Germania, mea nihil intererit. Confirmet hoc Deus!

Laudant omnes Pontificem hunc. Latine bene et expedite loquitur. Amplexus est me et accepit perhumaniter. De sacerdotiis omnibus vacantibus egit Orator² in primo statim congressu et impetravit. Ego nihil [suis], quonia[m] nihil vacare didici. Nam Vacante Sede provident Ordinarii, etiam in pontificiis mensibus. Liesenius autem in Novembre mortuus est³, itidem et Drevitius⁴. Hoc mihi promisit Puteus: primam gratiam ad Cracoviensem et Vladislaviensem Ecclesiam datam iri Valentino meo⁵, ita ut omnibus aliis donationibus et indultis anteferatur. — [608] Fricii librum viderem lubens⁶. Confessionem huc mittere non erit difficile volenti per postam. Libenter solvam quicquid eo nomine numeraveris. Modo ne quid morae interponas. Nam si Februarium expectaveris, fieri potest, ut prius hinc discedam. Quamvis oboeratus tibi videor, fidem tamen non fallam. Duobus aureis conduci posse puto, qui perferat, sed etiam si 3, si 4 essent impendendi, solvam, et amplius etiam. Ne quid modo morae sit.

Mira mihi dicunt plerique Cardinales, praecipue Tridentinus⁷, quam fuerit in Conclavi honorifica de me mentio. Dicitur inter alia et hoc actum: quicumque Pontifex esset futurus, ut is me cum duobus aliis Legatum Concilii declararet. Quid sit futurum, si Deus volet, videbimus. Dixit Tridentinus: Mallem eam quae de te est Cardinalium opinionem, quam ipsum etiam pontificatum. Neque dissimilia Puteus, et Augustanus⁸, et alii plerique. — De Maximiliano⁹ grata sunt nova. Nuncius Caesaris¹⁰ hodie est admissus et agnoscitur pro Imperatoris Nuncio. Nudiustertius Pontificem salutavit, curru meo vectus, ante prandium. Noster a prandio. Mihi nihil significavit. Quod ego facile sum passus. Plura fortasse brevi coram. Tu nihilominus officium scribendi ne praetermittas. Nam certi nihil habeo. Cum regiae literae venerint, certius aliquid cognosces. Quod si mandaverit unus, alter vero prohibuerit, quid faciendum? Amico nostro¹¹ dolebunt aures. Dixit mihi Montius Cardinalem Protectorem¹² Regi scribere, ne me hinc avocet. Caeterum Protector nihil ea de re mihi significavit. Nec ego scribi quicquam Regi petivi. Cum qua in re obsequiis meis uti velit, adhuc nesciam. [611] Ac fieri potest, quod istae literae¹³ scriptae sunt expiscandae tantum voluntatis meae causa. Bene vale. Roma, tertio Calendas Januarii 1560, quem tibi faustum et felicem precor.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

² Adam Konarski.

³ Marian lub Jan Leżeński; obydwoj byli kanonikami krakowskimi, zob. Łękowski III s. 249.

⁴ Zob. nry 103, 112.

⁵ Kuczborski.

⁶ De Ecclesia, zob. nr 109.

⁷ Krzysztof Madruzzo (zm. 1578), od 1539 bp Trydentu, od 1542 kardynał, gospodarz Soboru Trydenckiego, jedna z wybitniejszych postaci reformy katolickiej XVI w. Zob. HC III s. 28.

⁸ Kard. Otto Truchsess.

⁹ Maksymilian Habsburg; uczynił prawdopodobnie jakiś gest zbliżenia do katolicyzmu. Zob. nr 93.

¹⁰ Franciszek von Thurm.

¹¹ Podkanclerzy Padniewski.

¹² Aleksander Farnese.

¹³ List króla wspomniany w nrach 113, 114.

119

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 30 grudnia 1559

Treść jest identyczna jak w nr 118, lecz skrócona. W kopii jest podkreślone zdanie wypowiedziane o Hozjuszu przez kard. Madruzzo.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 75v.

120

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

[Rzym], 6 stycznia 1560

Opisuje swoją rozmowę z papieżem, który obiecał zadbać o jego potrzeby materialne i mianował go nuncjuszem przy cesarzu, obiecując uzyskać na to zgodę Zygmunta Augusta; obiecał także nadać pierwsze wakujące beneficja w Polsce jego domownikom Grodeckiemu, Kuczberskiemu i Modliszewskiemu. Sądzi, że w Wiedniu będzie mógł także załatwić sprawy polskie.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1087—1089. Na s. 1090 adres (Viennae), pieczęć i adnotacja Kromera: [Redditae] 24 Jan[uar]ii.

Nudius quartus renunciari mihi fecit medicus Pontificis, ut venirem in Palatium, nam habere Pontificem quod loqui mecum vellet semotis arbitris; caeterum simul ut venissem in Palatium, ut certiozem de adventu meo medicum facerem, nam ipsi datum esse negotium, ut me citra moram longiorem introduceret. Veni. Statim advolavit medicus et me deduxit in anticameram (sic enim hic vocant), ubi reperi Moronum Cardinalem. Intus autem apud Pontificem erat Mantuanus¹. Quo egresso, ingressus Moronus et aliquandiu ibi est commoratus. Interea venerunt Gaddi² et Cornarius³ Cardinales. Posteaquam vero Moronus exivit, venit medicus et ingredi me iussit. Accepit me Pontifex perhumaniter. Quaesivit quo statu essent res me[ae]? Respondi: bono. Num haberem provisionem aliquam? Habere me dixi. Unde, inquit. Ex proventibus Ecclesiae meae. Quaesivit quanta ea esset. Respondi quod res est. Paulus, inquit, Quartus non providerat tibi? Non providit, inquam. Nihil tibi dedit? Nihil, inquam. Vocavit te, neque tuorum sumptuum rationem ullam habuit? hoc aequum non est; nos vero providere tibi volumus quantum satis est; si pecunia eges, suppeditabitur tibi. Respondi me non egere. Nil omnino deesse tibi quicquam volumus; caeterum est nobis deliberatum te nuncium ad Caesarem designare; facies quod iusserimus? [1088] Respondi: gravius onus esse, quam quod humeri mei sustinere queant; deinde vero Ser-mi Regis mei literas habeo, quibus obsequiis meis ut[i] se velle scribit⁴. Ille vero: plus Ecclesiae, plus debes religioni, quam Regi tuo; ubi Christi causa agitur, nulla locum habet excusatio. Agnosco, inquam; tuus induperare labor, mihi iussa capessere fas est; modo provideat Sanctitas Tua, ne mihi res ea fraudi sit, et ut bona cum venia Ser-mi Regis mei fieri possit. Ne sis, inquit, sollicitus; id nobis curae futurum; Regi tuo scribemus, et omnino confidimus id illi non esse molestum futurum.

Egit postea multa mecum de nimia Pauli Quarti sequeritate [sic], seque charitatem in consilium adhibiturum promisit. Quod institutum eius

¹ Herkules Gonzaga.

² Tadeusz Gaddi (zm. 1561), abp Cosenzy, kardynał od 1555 r. Zob. HC III s. 35.

³ Alojzy Cornaro (zm. 1584), wielki mistrz joannitów, kardynał od 1551 r. Zob. HC III s. 33.

⁴ Zob. nry 113, 114, 118.

laudavi. Neque dubitare me dixi, quod esset futurus omnipotens, modo se prius patrem esse demonstraret; quid enim non potest pater apud filios; praestat amabilem esse, quam terribilem, et plus amore proficitur. Fuit illi gratum, quod consilium eius probassem. Pete, inquit, a me aliquid. Respondi: sufficit mihi gratia Sanctitatis V-rae, alia re nulla opus habeo. Pete nihilominus, inquit, aliquid. Ego vero, cum sic urgere viderem: habeo, inquam, tres familiares nobiles, quos a pueris propemodum educavi; duos bene doctos, tertium non perinde doctum, sed pium tamen et probum; peto illis provideri de gratiis ad tres Ecclesias Cathedralis⁵. Libenter, inquit, tibi gratificabimur. Ego vero: non propterea peto rationem illorum [1089] habui, quod familiares mei sunt, sed inquiri iubeat in vitam illorum et quantum in literis profecerint, duo praesertim; si non sunt idonei, nihil eis concedat. Tum ille: Nos vero de sacerdotiis omnibus, quae vacaverint in Polonia, nihil statui neque provideri cuiquam, nisi iudicio tuo, volumus, nam tuo testimonio fidei plurimum semper tribuemus. Ego vero: Non opto hoc, inquam, nam ea res mihi magnam esset invidiam allatura; quamobrem facile patiar, ut alterius iudicio sacerdotia in Regno dispensentur.

Haec fere summa fuit colloquii nostri, quod prope semihoram duravit. Ego non vidi quomodo non possem obedire mandanti. Sed interea tamen illud fateor, quod minus fuissem facilis in parendo, nisi persuasum habuissem, quod per hanc occasionem Ser-mo Regi quoque nostro servire mihi melius liceret, quam si proprie missus Orator ab eo fuissem. Scripserat illius M-tas, quod vellet obsequiis meis uti. Qua in re nemo scribere dignatus est. Sed quoniam iubebar non praetergredi Viennam, coepi suspicari quod ibi vellet obsequiis meis uti. Cum itaque diebus quatuor ante dixisset ea de re mihi Cardinalis Puteus, ac suasisset ne recusarem, quaesivi num liceret mihi simul etiam Ser-mi Regis mei causam adiuvere. Quod ni, respondit. Ea res fecit, ut minus cunctanter provinciam hanc susciperem, quod sperabam de eadem fidelia duos parietes dealbare me posse. Bene vale. Octavo Idus Januarii 1560.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

121

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

[Rzym], 6 stycznia 1560

Opisuje własną i Montiego rozmowę z kard. Farnese o swym poselstwie do cesarza. Donosi o pochwałach papieża pod swoim adresem. Odpowiada na 3 listy Kromera, zwłaszcza w sprawie barskiej. Referuje rozmowę z papieżem w sprawie precedencji Konarskiego na uroczystościach koronacyjnych i mianowaniu go protonotariuszem apostolskim.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1083—1085. Na s. 1086 adres, pleczę i adnotacja Kromera: [Redditae] 24 Jan[uar]ii.

S. Hodiernum diem ita traduxi, ut nec sacerdotis officio functus sim, nec tertiam adhuc dixerim. Fuimus in coronationis ceremoniis ad vesperam usque occupati. Sub horam vigesimam quartam simul et pransus et

⁵ Byli to „docti” Walenty Kuczborski i Jan Grodecki oraz mniej „uczony” Wawrzyniec Modliszewski, były opiekun młodzieży w domu Hozjusza. 23 I 1560 otrzymali oni wszyscy brewia papieskie z rezerwacjami beneficjów kanonicznych w diecezjach: krakowskiej, warmińskiej i poznańskiej. Zob. AV Minutae Brevium Lateranensium, Plika 184 nry 11306—11308. Por. nry 124—125.

cenatus sum. Scripsi tibi quae mecum egerit Pontifex¹. Postridie eius diei dixi eadem Protectori nostro². Tum ille: Sciebam, inquit, ea de re, sed agendi tecum mandatum non habebam, et eius voluntatem explicare melius cupiebam; nunc autem operam tuam tu promisisti? Respondi me promississe. Non expectabis, inquit, aliud Regis tui mandatum? Ut iusserit, inquam, Pontifex, [ita facere decrevi], nam spero et illi me, et Regi meo servire simul posse. Videbam quod hoc illi praeter opinionem acciderat. Caeterum heri mihi dixit Ludovicus³, quod ex eo intellexerit, ipsum nescio cui alio munus hoc impetrare voluisse, qui simul eius quoque negotia procuraret, sed praevortit, inquit, me Pontifex, et maluit ipse Varmiensem alloqui, prius quam ego cum eo agerem. Dicitur autem homo simplex esse, et in literis parum⁴ versatus. Dicit Ludovicus se respondisse, quod gravissimis negociis diu multumque versatus, et semel ac iterum apud Caesarem hunc et fratrem eius legatione functus fuerim⁴. Tum ille: Pontifex, inquit, praeclaram de eo opinionem concepit, nec se facile de sententia [1084] sua dimoveri patitur; et certe non videtur mitti potuisse nuncius ad partes illas magis idoneus.

Dixerat autem hoc mihi Pontifex quoque, multos esse qui locum hunc ambirent, sed sibi statim ut factus fuit Pontifex deliberatum fuisse me mittere, quod et lingua peritum, et Caesari me gratum esse persuasum haberet. Usus est autem et his verbis: Admiramur virtutes et praeclaras dotes tuas. Et multa de me dixisse fertur perhonorifice, post gratulationem per me nudiusoctavus factam. Renunciaverat autem id mihi Puteus ante dies octo, et rogaverat ne detrectarem. Quae causa fuit ut scriberem tibi: brevi coram plura me dicturum. Neque tamen volebam ut rem intelligeres. Post septem dies certiora scribam; simul de die discessus mei; quem, sunt qui dicant, fore celeriore. Mihi quidem dixit Pontifex peracta coronatione, se velle de danda mihi instructione deliberationem suscipere.

Nunc ad literas tuas venio, quas ternas accepi simul. Primae responsi non indigent. Faceres mihi gratissimum si prius Confessionem ad me mitteres, quam hinc discederem. Secundae rixosae sunt. Malo coram de Aeterno Verbo tecum disserere. Tertius me consolarius, cum nihil adversi me passum esse meminerim. Quid sit autem quod scribis me praesentis Oratoris⁵ officium praevertere, non intelligo. Nunquam de eo cogitavi. Nisi forte vocas hoc officium oratoris venari. Nihil est quod a Regno Neapolitano scripturas expectes et privilegia. Nam etiamsi quis dare velit aliquid, Orator tamen noster mandata nondum habet ad accipiendum⁶. Etiam octavus mensis agitur cum Aulam reliquit [...1085]^b sacerdotia. Verum nec hac in re praevorti. Nisi quod quae mihi ultro Pontifex obtulit, non esse reiicienda putavi.

Ego vero et heri et hodie sum eum in Palatium comitatus ad ipsum usque Pontificem. Erat inter ipsum et Portuga[liae Oratorem] de loco disceptatio. Consilium hoc dedi ut Protonotarius crearetur. Sic eum penes Oratorem Regis Galliarum locum habiturum. Idem visum est et Farnesio, et Puteo. Sed incidit nova difficultas. Infulam enim Protono-

¹ Zob. nr 120.

² Kard. Aleksander Farnese.

³ Monti.

⁴ Mowa o poselstwie Hozjusza do ces. Karola V i Ferdynanda I w 1549 r. (zob. HE I s. 275—298) i do tego ostatniego w 1558 (zob. nry 6—9).

⁵ Konarski.

⁶ Zob. nry 107, 112, 113.

tariis ferre non licet. Itaque locum penes Episcopum Oratorem Regis Galliae habere non potuit, sed primum inter Protonotarios. Qua de re cum fieret apud Pontificem heri mentio, dixi ego, quod apud nos aliquot praepositos reperire liceret, quibus uti Pontifex infula permisisset. Visus est Orator quodammodo negare se sacerdotium ullum habere. Tum ego: habet, inquam, insignem Praeposituram Ecclesiae Cathedralis Posnaniensis. Ille vero: habeo, inquit, sed unicum hoc sacerdotium. Atque sufficit, inquam, ad ius obtinendum infulae ferendae. Sic Pontifex, cum eum Protonotarium creasset, pro illa vice tantum ius ei dedit infulae ferendae. Era[n]t autem allati iam ei cibi; nihilominus, relictis illis, in aliud est cubiculum ingressus, et eum Protonotarium statim creavit. Tam est insignis Pontificis huius humanitas. Bene vale. Octavo Idus Jan[uarii] 1560.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Warmiensiis subscripsit.

^a Rkps: tantum.

^b Brak fragmentu tekstu; prawdopodobnie nie zapisany przy przenoszeniu na następną stronę.

122

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA

Rzym, 6 stycznia 1560

Informuje o wyborze pap. Piusa IV i o swej nominacji na nuncjusza przy cesarzu. Prosi o przesłanie mu do Wiednia, dokąd uda się jeszcze w lutym, odzieży dla sług i sprzętu liturgicznego. Każe kierować swą korespondencję na ręce M. Kromera.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 869—870. Na dolnej części s. 870 adres (*Heilsbergae in Prussia cito*), ślad pieczęci i adnotacja Leomana: [*Redditae*] V Martii Anno MDLX.

Stanislaus Dei gratia Episcopus Warmiensiis.

Ven-lis Domine Frater, sincere nobis dilecte. Non dubitamus quin iam dudum ad vos perlatum sit Joannem Angelum Cardinalem de Medicis creatum esse Pontificem Maximum, cui Pio Quarto nomen est. Videtur is vere pius habere cogitationes, nullaque alia de re, quam de religione esse sollicitus. Eam sibi imprimis curae esse vult, in ea totius est ab omni iniuria haeresiumque labe vindicanda, et in ovibus, quae a caula Christi discesserunt, reducendis. Proinde constituit ad omnes Reges et Principes christianos suos nuntios mittere, qui de concilio oecumenico, aliisque de rebus ad christianam rem pertinentibus cum ipsis quam primum agant. Qua quidem de causa nobis nihil tale cogitantibus, legationem ad Caesaream M-tem imposuit. Tametsi vero nos provinciam eam initio modis omnibus detrectavimus, praesertim cum non deessent, qui summopere id muneris ipsi ambirent, ad extremum tamen facere non potuimus, quin tam honesto et praeclaro desiderio illius pareremus atque obtemperaremus, maxime cum nos hac ratione ad nostra appropinquare facile posse animadverteremus. Videmur itaque suscepisse provinciam, non modo ipsis nobis (quod speramus) honorificam et honorabilem, verum et rebus nostris percommendam, et apprime opportunam. Quod si etiam demum negotiorum ratio ad Urbem redeundum nobis suaserit, ita nihilominus consilia nostra moderabimur, ut propriarum ovium fidei nostrae concreditarum obliti minime videamur. Ingrediemur autem iter statim atque rebus necessariis instructi fuerimus. Id quod circa finem huius mensis fore confidimus, ita ut ad finem Februarii Vienna nobis esse liceat; ubi etiam, si quid opus fuerit, Sacrae Regiae M-ti, Domino nostro clementissimo, operam nostram commode navare poterimus.

[370] Interea postulamus ut Fraternitas V-ra tunicas holosericas, quas pro servitorum nostrorum [commodo] ante annos aliquot fieri curaverimus, quotquot supersunt, et calicem nostrum una cum patena, corporali, et ampulis argenteis, quibus in re divina ipsi uti soliti sumus, Cracoviam ad nepotem nostrum¹ quamprimum nobis transmittat, ut Viennae haec saltem impensa relevemur, quam alioquin fortasse in res huiusmodi comparandas facere cogeremur. Ex hoc tempore Fraternitates V-rae literas suas, quas ad nos dare volent, Viennam ad D-num Doctorem Martinum Cromerum, Ser-mi Regis nostri apud Caesaream M-tem Oratorem dirigere velint. Ille enim, ubicumque fuerimus, eas opportuno modo ad nos perferendas curabit. Reliquam pecuniam, quae ad nos pertinet, illi cui nepos noster iussit, Gedani adnumeratam esse non dubitamus². Quod si nondum factum est, id ut absque omni mora fiat hortamur. Fraternitatem V-ram felicissime valere optamus. Romae, die Epiphaniae 1560.

^a-Stanislaus Episopus Varmiensis subscripsit³

*-Własnoręcznie.

123

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 13 stycznia 1560

Donosi, że otrzymał jego 4 listy. Odpowiada na nie. Dziękuje za przesłanie *Confessio*. Chwali papieża i donosi o swej nominacji na nuncjusza przy cesarzu. Smuci się wiadomością o możliwości odwołania Kromera z Wiednia i raduje wieścią, że Jan Benedykt Solfa żyje. Referuje starania o beneficja dla swych domowników i obiecuje poprzeć kogoś polecanego przez Kromera, licząc na życzliwość kard. Putea i Reomana. Cieszy się, że zwolniono go z funkcji, którą król zamierzał mu powierzyć i skarżyć na Padniewskiego, że popiera A. Czernę i Gdańszczan. Zachęca, by pisał często do Putea i Truchsessa. Wyraża niezadowolenie z tytułów jakie mu dano na pierwszej stronie *Confessio*. Donosi, że papież darował mu 500 florenów i dziękuje Kromerowi za jego dar pieniężny.

AUTOGRAP: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1—4. Brak obwoluty z adresem i pieczęcią. Tekst jest poważnie uszkodzony od zawilgocenia i miejscami w ogóle nieczytelny. Teksty w kłamrach są jedynie próbą rekonstrukcji.

S. [Accepi quaternas tuas] literas simul. [Non est] ut indicem quam prudenter scripseris. [...] num apertum est os mutorum. Ego [vero de eo] quod non legi, indicare nescio. [...] olle communicare mecum, quae [...] se, nec ego cum illo, nisi si [...] causam Barensem pertinet. [...] ris tuis, quid mihi videtur [...] ovibus, lecto priore tantum Dialogo [...] nondum perfecti. Sum enim, quam [ut credi potest] occupatior. Quorsum autem [...] de iis iudicare, quae typis iam excussa sunt. Utinam autem de rebus omnibus coram agere tecum liceret. — De Confessione mihi missa, magnam habeo gratiam¹. Quam integram accepi, praeter praefationes et indicem, quem novum [confici] nihil erat necesse, cum prior ille fuerit satis locuples et cum iudicio [scri]ptus; nisi forte putavit addendum Thomas² aliquid, a quo suscepti laboris non obliviscari.

Pontificem per Dei misericordiam habemus iam³. Et quidem talem,

¹ Prawdopodobnie do Jana Watta.

² Maciejowi Weiglowski, zob. nr 101.

³ Wydanie, którego drukowanie ukończył właśnie w Wiedniu Michał Zimmermann. Zob. nr 112.

² Teolog związany z dworem cesarskim w Wiedniu, nie znany z nazwiska; występuje także i w późniejszej korespondencji Hozjusza, zob. HE V s. 452.

³ Zob. nry 117, 118.

qualem ista tempora postulabant. Neque nomine magis, quam re pium. Si cuiquam alteri, videtur huic cum primis curae futura religio. Me, quod antea tibi scripsi, designavit nuncium ad Caesarem⁴. [2] Et erant multi, qui ambirent. Reiecit omnes. Quae res, haud scio, maiorem mihi pepererit invidiam, an honorem. Ego Dei solius misericordia [ni]sus, provinciam hanc non abnuī. Si[mul ut o]bedientiam praestiterit Orator C[aesaris, in] viam dare me debeo. — Alteris tu[is liter]is vehementer fui perturbatus, quib[us] s[uccessore] dato, decessurum iud[icatus] bus. Nihil mihi molestius accid[ere potui]t. Magnos ego viros a Caesare [.....], quando scio quibus tertius, aut quartus etiam, Langus adiungebatur, aequae nuncius ut illi, nisi quod loco posterior⁵. Quid n[on] statuatur idem de te nunc? Sed haec est potestas tenebrarum [Lk 22,53].

Consolatur autem me quod scribis aliis literis: fortassis non dimittet me adhuc a se Vienna. Faxit hoc Deus! In quibus et illud fuit iucundum⁶, quod scribis de morte Benedicti, qui fuit vita dignus longiore⁶. — Quae sit autem ratio sacerdotiorum, quae Sede Vacante vacaverunt, scripsi tibi antea. Omnia sunt Ordinarii. Quare non mihi libuit impetrare lites. Quibus nec te delectari scio. Nulli meorum quicquam impetravi, praeter nescio quas reservas, quas oppugnatas iri graviter ab Oratore⁷ post meum hinc discessum, nihil dubito. Sed fore spero quod non prae[vale]bit. Vellem ad Ecclesiam nostram [3] nominationem illi⁸ potius impetrasses, quam nescio quibus aliis. Nunc metuo ne communis amicus noster⁹ occupet omnia. Si quid ego tamen [potero], libenter eum adiuvabo, et cum Puteo [conferam], qui tibi est amicissimus. [.....] ei dedit iam Pontifex Iustitiae [Signaturam], quod primum est officium; [Graciae] vero Signaturam ad Reumannum transtulit. [Horum autoritas] multum valet, [neque uter] mihi semper defuit et deerit. Dedi Puteo Dialogos tuos¹⁰, quos lecturum se libenter promisit.

Posteriores amici nostri literae ad te datae, vehementer etiam me perturbarunt. Nisi quod extrema tamen pars consolationem attulit, quae quod metuebam prius impositum iri mihi¹¹, mandatum esse iam alteri significant, cuius humeri melius id ferre possunt. Adhuc tamen spero, quod non te dimittet Vienna. Opto quidem certe. Quam cuperem ut isthic te reperire liceret. Quod me divinare iubes, videor assecutus. Neque dubito, quin meas ea de re literas iam acceperis¹². Mea causa gaudeo, quod sum ab hoc onere liber; tua doleo. Mihi tua libertas, ne dicam an asperitas, non placuit. Scis quod aliquando te monuerim. Habet hic Portugaliae Rex Oratorem, qui mihi coniunctissimus est¹³. Venit is ante sex menses opinor. Video nihilominus priorem illum, cui successit. Quam vellem, ut isthic esses [4] cum ego venero. Sed ego spero adhuc in Christo, [quod] non succedent amico nostro consilia sua. De quo mihi scribitur, quod ex Prutenis nemo sit illi magis intimus, quam [Pal]atinus Marienburgensis¹⁴

⁴ Zob. nry 120, 121.

⁵ Zob. nr 125.

⁶ Nieprawdziwa wiadomość o śmierci Solfy. Zob. nry 54, 63.

⁷ Adam Konarski.

⁸ Mowa zapewne o bracie Marcina Kromera, Mikołaju.

⁹ Filip Padniewski, zob. nr 113.

¹⁰ Łacińskie wydanie *Rozmów dworzaniina z mnichem*.

¹¹ Proponowane poselstwo Hozjusza do Wiednia (zob. nr 113) zostało powierzone abpowi Janowi Przerembskiemu.

¹² Zob. nr 113.

¹³ Wawrzyniec Perez, zob. nry 96, 265, 311.

¹⁴ Akacy Czema.

et Dantiscani. Putas [autem] hos non omnia ei consilia suggerere, quibus mihi quam maxime commodare [queant]. Sed non deserit Deus in se sperantes. Iacta in [Domino cogitatum tuum, let ipse] te enutriet [Ps 54,23].

De [.....] persuadeas nulla in re me tibi de[futurem]. Puteum hic habes amicissimum. Ad [quem] saepe scribas [expos]co. Itidem ad Augustanum¹⁵. — Quae scripta sunt in prima Confessionis charta, mallem fuisse[nt] praetermissa. Praecipue de honore amplissimo. Putabunt aliqui voluntate mea scriptum esse. Adscribent mihi nescio quid; cum praesertim non desunt malevoli, etiam inter eos qui catholici videri volunt. Sed haec reprehendi magis iam possunt, quam corrigi. — Misit nuper Pontifex iis Cardinalibus, qui sunt tenuiores, singulis loco strenae 500 coronatos aureos. Inter quos unicum Episcopum esse me voluit, cui totidem aurei numerarentur. Quos ego hilaris accepi die Lunae proximo¹⁶. Realis est hic Pontifex, non nominalis, ut ille prior. Promittitur etiam quod in sumptum proficiscenti mihi dandum suam in me liberalitatem sit expositurus. Tibi quoque pro strena gratias ago, relaturus per omnem occasionem. Fuit ea mihi gratissima. Reliquum expecto. Bene vale. Roma, Idibus Januarii 1560.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

* Autograf: *intucundum*.

124

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 19 stycznia 1560

Donosi o otrzymaniu od papieża rezerwacji beneficjów dla Kuczborskiego, Grodeckiego i Modliszewskiego oraz prosi, by bronił ich przed królem, gdyby ktoś zakwestionował ważność tych rezerwacji. Informuje, że z tego powodu naraził się Konarskiemu, który chciał wszystkie wakujące w Polsce beneficja większe zagarnąć dla siebie. Donosi, że w tej sprawie pisał do króla i do Trzebuchowskiego i prosi, by wystarał się o ich pozytywną odpowiedź.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 37r—38r.

Rev-de Domine Frater etc. Scripsi superioribus meis Dominationi V-rae prolixius, ac de Pontifice nuper electo et praeclaris eius virtutibus, imprimis vero de singulari cura christianae religionis et concilio generali celebrando significavi¹. Eadem repetere opus esse non puto. Magnam autem is mihi benevolentiam et animum vere paternum declaravit, posteaquam illi gratulatum adveni², ac me ultro ad aliquid ab se petendum provocavit. Cumque sufficere mihi gratiam Sanctitatis eius respondissem, et me nulla praeterea opus habere, instabat ille ut aliquid tamen peterem, idque semel et iterum repetebat. Quamobrem invitatus ab illo, et in spem erectus maiorem, petivi [37v] ut nonnullis servitoribus meis gratiam, ut vocant, ad proxime vacatura beneficia in quibusdam Cathedralibus Ecclesiis concedere vellet. Quod illico mihi concessit, perquam libenter concessurus etiam maiora, si accipere voluissem³.

Quoniam vero non deerunt fortasse, qui gratiam hanc illis, vere motu proprio ipsius Pontificis concessam, irritam esse velint, cum praesertim spes nunc sit nominationes regias expeditas iri, quaeso Dominationem

¹⁵ Kard. Otto Truchsess.

¹⁶ 8 stycznia.

¹ Zob. nr 119.

² Zob. nr 117.

³ Zob. nr 120.

V-ram, si quid isthuc perscriptum et res a nonnullis exaggerata fuerit, ut servitores meos tuendos suscipiat, factumque hoc meum, si opus erit, excuset. Neque enim petiturus id fueram, si non ipsa me Sanctitas eius, nihil tale cogitantem, ad petendum provocasset ac propemodum coegisset. Deinde vero pro quibus petivi, et subditi sunt M-tis Regiae, et honesto loco nati omnes, ut ne quid aliud nunc dicam. Nam in illis commendandis, cum sint non servitores modo, verum et alumni mei, propemodum par-cior esse cogor. Iterum a Dominatione V-ra peto, si quis factum hoc meum secus interpretari, et eos impeditos voluerit, ut me tueri, et hoc etiam efficere velit, quo bona cum illius M-tis gratia [38r], quod a Sanc-tissimo Domino nostro me petente concessum illis est, ad id citra impedi-tionem cuiusquam pervenire queant. Et mihi rem fecerit vehementer gratam, et illos^a si[bi] beneficio suo devinxerit. Quod superest, opto Do-minationem V-ram bene valere, ac ut me Magnifico D-no Castellano Gnesnensi⁴ diligenter commendet rogo. Datum ex Urbe, 19 Januarii Anno D-ni 1560.

^bD-nus Orator⁵ modo non laesae maiestatis reum agere me vult, quod iussus a Pontifice petierim et impetraverim has gratias, quasi quid fecerim ad impediendas facultates nominandi, quas hic petit nomine Re-giae M-tis. Cum ego divinare non poteram, quid ipse petiturus esset. Egerat mecum ut ne sibi essem impedimento quominus impetrare posset pro se Canoniatum Cracoviensem, alterum vero pro nepote suo⁶. Pro-misi me non impediturum, nec impedivi quominus et alia sacerdotia impetraret pro se suisque, quaecunque Suffraganei Cracoviensis, D-ni Drevicii et Liesenski morte vacaverunt⁷. Quid igitur! [38v] Nec aura for-tasse iam nos vesci vult aetherea. Minatur nescio qua. Sum et ego tamen, quamvis non Orator, subditus tamen et Consiliarius Regiae M-tis, nec fide, nec meritis erga M-tem eius illo inferior. Neque pro Turcis, vel pro Tartaris, sed pro subditis regiis isthaec impetravi, vel ultro potius oblata accepi, sed pro viris non genere magis, quam virtute nobilibus, et qui sic se gesserunt in hac Urbe, ut nec mihi, [nec] Patriae nostrae dedecori fuerint, ut ego Deo gratias ingentes agam, cuius benignitate futurum spero, ut ex hac Urbe discedentes bonum hic odorem relinquamus.

In Aula me patronis destitutum esse scio, nam qui rerum potiuntur, nescio quo meo merito, alieniores a me esse dicuntur. Sed scripsi tamen ad Magnificum D-num Castellatum Gnesnensem sed breviter, quod rela-turam Dominationem V-ram caetera significavi. Scripsi et ad Regiam M-tem. Quas literas vel [per] Dominationem V-ram, vel per ipsum D-num Castellatum illi reddi velim. Peto autem, ut ab illius M-te benignum responsum habere queam. Neque enim dubito futuros, qui animum illius [39r] contra me exacerbare conentur. Cum tamen aequae possim ego ser-vitor idoneus esse M-tis illius aliquando, ut sunt ii, quorum sibi nunc opera potissimum utendum esse putat. Nec fidem, nec studium in me desiderari patiar. Rogo velit efficere, ut mihi significationem aliquam suis literis det M-tas Regia, quod illi molestum non acciderit haec esse meis concessa^b.

^a W kopii następuje: Sanctissimi Domini nostri.

^{b-b} Przed tym tekstem ręką kopisty zaznaczone: *Manu vero propria haec sublinxit.*

⁴ Trzebuchowski.

⁵ Adam Konarski.

⁶ Choński, zob. nr 125.

⁷ Zob. nr 118; o zmarłym w sierpniu 1559 r. sufraganie krakowskim Andrzej Szpocie zob. nr 110.

125

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 21 stycznia 1560

Donosi, że nie wyjedzie z Rzymu do Wiednia przed złożeniem obediencji przez posła cesarskiego. Referuje swój spór z Konarskim o rezerwację beneficjów. Wyraża nadzieję, że K. pozostanie w Wiedniu jako poseł razem z abpem Przeremb-skim. Przekazuje pogłoski o śmierci Uchańskiego. Informuje o wizycie Konarskiego u siebie i jego ubieganiu się o scholasterię łączycką. Przesyła pozdrowienia od Petroniego i Mikołaja Kromera. Podaje opinię Putea o Uchańskim, informacje o listach do króla i Trzebuchowskiego. Powiadamia, że decyzję wysłania go jako nuncjusza do Wiednia podjęto już na konklawe.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1115—1117. Na s. 1118 adres, pieczęć i adnotacja Kromera: [Redditae] 2 Febr[uaril].

S. Vehementer scire cuperem ubi sis, et qui sit rerum tuarum status. Verum tu facis more tuo. Quam saepe scribas nescio. Me tuas vix accipere semel in mense scio. Tota hac hebdomada non leviter ex catharro laboravi. De die discessus mei nihildum explorati habeo. Priusquam Orator Caesaris obedientiam praestiterit Nuncius isthuc non mittetur. Ego vero vel te, vel Archiepiscopum, vel utrunque isthic offendere [sic] vellem. Orator noster¹ furere dicitur, quod reservas impetraverim, urgente me Pontifice ut peterem aliquid². Minatus se fuerit regis nominationibus detractum, sive derogatum; se ad baniendum processurum; cum tamen adhuc nominationes nullas obtinuerit. Et fortasse, si magnopere contenderit, haec illi dabitur optio: differrine malit facultatis nominandi concessionem, dum prius ea sortiantur exitum, quae meis concessa sunt, an excipi donationem illis factam. Videtur hic homo non alia de causa ut huc Orator mitteretur laborasse, quam ut nepotes suos omnes plurimis augeret sacerdotiis. Quaecunque vacarunt in Patria Vacante Sede sacerdotia iam impetravit, partim pro se, partim pro Choinski, qui et ipse Canonicatum impetravit Liesenski morte vacantem. Nec ego illi vel minimo impedimento esse volui. Nihilominus moleste fert, quod ego spem saltem obtinuerim, et modo non laesae maiestatis crimen impingit.

[1116] Interea tamen quoties visit me bella dissimulat. Nunquam verbum unum ea de re mecum commutavit. Cum tamen ego rem omnem quemadmodum facta est illi narraverim. Singularem in me benevolentiam simulat. Laudat, in os crebros gratulatur; sed absente me longe secus agit. Questus est nuper Choinski coram quodam: Prae isto Episcopo nihil possumus, omnia nobis eripit. Cum tamen ego totis hic agens decem et septem hebdomadis, nullum impetraverim vel minimum sacerdotium. Ille, quaecunque vacaverunt hic mensibus aliquot, obtinuerit omnia. Iusseram numerari Choinski decem aureos coronatos loco strenae. Lubens accepit. Verum ut me viseret, utque mihi gratias ageret, adduci non potuit, frustra eum Valentino meo³ monente. Mirum est quam sit nunc alienus a me. De quo tamen ego non male meritus videor. Sed ita doctus est ab avunculo. Crede mihi, gaudeo me hinc cum honore tamen discedere. Nam alioqui cum hoc homine contentiones non effugerem. Qui neque vigilat, neque somniat aliud, quam sacerdotia.

De te quid agatur non parum sum sollicitus. Nam ex iis, quas 27 Decembris dederas, video te animo esse cum primis anxio. Fore tamen spe-

¹ Konarski.

² Zob. nr 124.

³ Kuczborski.

ro, quod Vienna te non dimittet. Citius fortasse fecerit Archiepiscopus, ut sibi te collegam esse patiat⁴. Ducis quidem Monasterbergensis ante triennium collega fuit Langus⁵. Nec hoc indignum ille se putavit. — [1117] Hic nescio quid spargitur de Chelmensi Episcopo interfecto⁶. Ego vero optarim prius ut convertatur et vivat. Praeterea quod scribam nihil est. — Heri, data opera, dicitur Orator noster ad me venisse, ut mecum ageret de sacerdotiis a Pontifice meis promissis. Posteaquam vero venerat, verbum de iis non fecit, sed de Chelmensi tantum, et de Scholasteria Lanciensi, de qua videtur esse valde sollicitus, ut non praevertat eum Carnovius noster in accipienda possessione⁷. D-nus Petronius te salutat, una cum fratre tuo clarissimo et cascato illo⁸. Bene vale. Roma, 12 Calendas Februarias 1560.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

Dixit mihi Puteus nullam prorsus esse spem ad Vladislaviensem Ecclesiam translatum iri Chelmensem. Scripsi ad Regem de gratiis mihi concessis, et ad D-num Trzebuchowski. Nam Orator noster furere dicitur. — Adhuc in Conclavi cum essent, fuisse determinatum accepi, ut quicumque esset Pontifex futurus, me Nuncium mitteret ad Imperatorem, et aliud quiddam praeterea, quod, si Deus volet, postea cognosces⁹.

126

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 3 lutego 1560

Informuje o otrzymaniu listu z 12 I, o zatwierdzeniu Padniewskiego na biskupstwie przemyskim, o problemach wyłożonych w liście do Przerembskiego i Ocieskiego, o kreowaniu na konsystorzu 2 II nowych kardynałów i zatwierdzeniu jego nominacji na nuncjusza dzięki życzliwości papieża i kard. Madruzzo, a wbrew woli wielu innych kardynałów i biskupów. Prosi o zarezerwowanie mu mieszkania i wyraża nadzieję, że spotkają się w Wiedniu. Dziękuje za przesłanie *Confessio*; czeka na jej kompletne egzemplarze, które zamierza wręczyć papieżowi, Farnesemu i Borromeo. Wyraża opinię o bpie Noskowskim i jego zamiarze ufundowania kolegium jezuickiego w Pułtusku, o niemożliwości zatwierdzenia Uchańskiego we Włocławku, o pertraktacjach matrymonialnych Habsburgów z Polską oraz o pewnych niejasnościach doktrynalnych w *Dialogach* Kromera. Donosi o życzliwości Putea wobec Kromera.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 19 k. 191r—192r. Na k. 192v adres, ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 30 Febr[uar]ii.

DRUK: Walewski s. 46—47.

S. Accepi tandem tuas unas literas 12 Januarii scriptas. Quas autem quatuor ante diebus dedisse te scribis ad me per cursum Caesaris, eae mihi redditae non sunt¹. Subreptas a quoquam suspicor. Amicum nostrum² non esse gratiosum, facile credo; nec invitus obtinuit is hic omnia

⁴ Przerembski był wyznaczony posłem do Wiednia bez uprzedniego odwołania Kromera (zob. nry 113, 123). Tu aluzja do różnicy pozycji społecznej jego i Kromera.

⁵ Przypomnienie, że również Jan Lang, mieszczanin wrocławski, nie posiadał tak wysokiej pozycji społecznej jak drugi równorzędny członek poselstwa do Polski z ramienia cesarza Ferdynanda I w roku 1557, księżę ziembicki Jan (zm. 1565).

⁶ Fałszywa wiadomość o śmierci Jakuba Uchańskiego.

⁷ Otrzymał ją w końcu Konarski, zob. Nowacki II s. 101.

⁸ Aleksander Petroni, Mikołaj Kromer i trzecia osoba nie zidentyfikowana.

⁹ Zapewne godność legata papieskiego na przyszłym soborze, zob. nr 118.

¹ Obydwa wyżej wymienione listy zaginęły.

² Podkanclerzy Filip Padniewski.

quae petebat³. Habebat ego suspectus, ne quid impedirem. Sed mihi nunquam venit in mentem ut facerem. Quaesivit ex me Puteus, num esset catholicus? Respondi: de haeresi nunquam suspectum fuisse, quod quidem ego sciam. Num esset vir idoneus? Respondi: nec ingenium ei, nec literas deesse. Quaesivit eadem ex me Protector quoque noster⁴, verum post missum ei breve possessionis. Idem responsum accepit. Scribi[s] me problemata tua partim solvisse. Fortassis intelligis de literis, quas ad Archiepiscopum et Cancellarium dedi, quarum exemplum tibi misi, atque ut Carnovio quoque curares perferendum rogavi⁵. Quod an factum a te sit non scribis. A quo suades ut mihi caveam, facile cavebo, nam in oculis eius versari desinam.

Heri fuit Consistorium, in quo creati sunt tres Cardinales⁶. Relatum est etiam de me ad Caesarem legando. Cum sententiae dicerentur, certatum est inter Cardinales, maledictis in me iaciendis. Tridentinus⁷ superasse dicitur omnes. Itaque decretum est in Consistorio, Nuncius ut mitterer; neque morae quicquam interponeretur, simul ut obedientiam praestitisset Nuncius Caesaris, ut in viam e vestigio me darem. Itaque de domo sollicitus eris, in quam divertam. Qua de re scripsit ad affinem suum Tridentinus. [191v] Mira de Pontifice narrantur, quam honorifice de me sentiat et loquatur, quantum etiam sibi placeat, quod me Nuncium ad Caesarem designaverit. Etsi non omnibus Episcopis idem placet. Summo studio quidam consilium hoc Pontificis oppugnare sunt conati. Sed nihil profecerunt. Fortassis intra dies quindecim hinc discedam. Cuperem esse vobiscum ad Laetare⁸. Nec adduci possum, ut credam te prius isthinc discessurum. Retineberis etiam invitus. Magna spes hic est mutorum, legationem hanc meam non parvum aliquem fructum allaturam esse. Mihi quidem omnis fiducia mea in solius Dei praesidio est collocata.

Confessionem quod miseris, pergratum est. Quod autem credere te scribis, eam oblatam per me iam fuisse Pontifici, qui potui id facere, cum integrum exemplum habuerim nullum? Nam quod postremo miseris, et capite fuit, et calce destitutum. Gorscium⁹ in horas expecto. Confessionis unum exemplum habiturus est Protector¹⁰; nam urget is, ut ei dem; aliud novus Cardinalis, nepos Pontificis¹¹. — In Rabula¹², de quo scribis, quid te offenderit, nescio. Mihi quidem visus est rerum novarum non valde cupidus. Quod ille de colonia Societatis Jesu consilium mutaverit, non laudo. Nam hic existimamus leviculi. Quod scribis Reginam prohibitorum, ne Poltoviam, non assequor. — Nisi forte Reginam

³ Biskupstwo przemyskie wraz z prawem zachowania 2 beneficjów incompatibilia zostało mu dane na konsystorzu 26 I 1560. Zob. *Analecta Romana* s. 106.

⁴ Kard. Aleksander Farnese.

⁵ Zob. nr 113.

⁶ Na konsystorzu tym, który miał jednak miejsce w dniu 1 II, zostały włożone birety kardynalskie mianowanym 31 I, dwóm siostrzeńcom papieża: Janowi Antoniemu Serbelloni i Karolowi Borromeo, oraz synowi księcia Florencji Janowi de'Medici. Zob. HC III s. 37.

⁷ Kard. Krzysztof Madruzzo.

⁸ Czwarta Niedziela Wielkiego Postu. W 1560 r. przypadała 24 III.

⁹ Prawdopodobnie Jakub Górski (1525—1585), humanista i pisarz kontrreformacyjny, profesor i późniejszy rektor Akademii Krakowskiej (zob. PSB VII s. 438); mniej prawdopodobnie Stanisław Górski (1497—1572), zbieracz Tomicjanów (zob. PSB VII s. 452—454). Obydwaj byli przyjaciółmi Hozjusza.

¹⁰ Aleksander Farnese.

¹¹ Prawdopodobnie Karol Borromeo, gdyż on cieszył się większymi względami Piusa IV, niż Serbelloni.

¹² Tak Hozjusz i Kromer nazywali znanego z bogactwa bpa płockiego Andrzeja Noskowskiego.

intelligas pecuniam¹³. Sed expendit ille tamen in pios usus minus gravatim, quam alii^a.

De Chelmensi¹⁴, quod tu, idem et ego sentio. Certum est eum translatum iri nunquam. Recte autem divinasti de exceptione. Quid sit illud: Illius gratiam facile tenet, si negat obedientiam, non intelligo. Nimis obscure scribis, nec satis intelligi vis. — De successione agite ut vultis, dummodo ne ego implicer¹⁵. Quamvis fieri potest, [192r] ut sic quoque non omnem prorsus effugiam suspicionem, cum isthuc Nuncius Apostolicus venero. Sed haec Deo sunt committenda. Ferdinandus Archidux per dispositos equos Cracoviam esse profectus scribitur. Quas literas Augustanus¹⁶ mihi ostendit. Verum et hanc ego fabulam esse credo.

In Dialogis tuis¹⁷ nonnulla sunt, quae theologos offendunt. De quibus intelligi vis Christo, cum tamen Paulus ibi de Melchisedech loquatur Christi typum gerente. Iam illud esse quibusdam sophisticum videtur, quod praeter doctrinam, non autem praeter sententiam Christi, statuere quaedam scribis Ecclesiam. Quando scribit Paulus: Si quis evangelisaverit vobis praeter id, quod accepistis [Gal 1,9], an de doctrina non loquitur? Valde quandam gravem theologum offenderunt haec tua verba. Nam praeter id, quod accepit, nihil docet Ecclesia. Neque tibi quisquam theologorum concesserit, quod Christi doctrina mutationem admittat. Nec puto, quod usquam id legeris his verbis, nam apud Christum „est” est „est”, „non” „non”. Puteo libellus tuus gratus accidit. Vellem crebrius ad eum scriberes. Fratrem etiam illi tuum¹⁸ commendares, ut aliquando posset ei de sacerdotio aliquo provideri. Quod ego quoque sedulo faciam. Quaesivit quo fieret, quod te quoque Rex non designaret Episcopum? Respondi: me non dubitare quin ornatum te Rex [cupiat], verum esse non neminem, qui obstet; exprobrari tibi novitatem¹⁹. Tum ille: Praestantior est, inquit, ea nobilitas, quae proficiscitur ex virtute, quam quae ex genere. Amat te plurimum. Itidem et Augustanus perhonorifice de te sentit et loquitur. Bene vale. Roma, tertio Nonas Februarii 1560.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

*— Dopisane na marginesie.

127

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA

Rzym, 3 lutego 1560

Donosi o otrzymaniu jego listów z 30 X i 7 XI. Żali się, że nie pisze w nich o kontrybucji, jak gdyby kapituła nie była zainteresowana jej uzyskaniem, chociaż on sam zabiegał o nią u króla. Daje dyspozycje w sprawie spłacenia długu zaciągniętego u bpa Noskowskiego.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 371. Na s. 372 adres (*Hellsbergi in Prussia*), ślad pieczęci i adnotacja Leomana: [*Reddita*] XXVIII Martii Anno MDLX.

¹³ Projekt fundacji kolegium jezuickiego w Pultusku został zrealizowany przez Noskowskiego dopiero w 1565 r. Zob. PSB XXIII s. 221.

¹⁴ Jakub Uchański.

¹⁵ Poselstwo abpa Przerembskiego w Wiedniu miało zająć się m.in. także sprawą następstwa tronu na Węgrzech po zgonie Izabelli Jagiellonki (zob. Korytkowski: *Arcybiskupi* III s. 245); chyba, że Hozjusz ma tu na myśli sprawę następstwa tronu polskiego w związku ze wspomnianym tu niżej i w nr 112 staraniem arcyksięcia Ferdynanda o rękę którejś z sióstr Zygmunta Augusta.

¹⁶ Otton Truchsess.

¹⁷ Łacińskie wydanie *Rozmów dworzanina z mnichem*.

¹⁸ Mikołaja Kromera.

¹⁹ Por. nr 124. Nobilitacja Kromera miała miejsce w 1552 r. Zob. PSB XV s. 319.

Stanislaus etc. Binas heri a Fraternitate V-ra literas accepimus, quarum recentiores septimum Novembris, antiquiores autem penultimum Octobris diem adscriptum habebant. Quibus mirum in modum miramur, quod nobis nihil significavit ecquid de contributione regia in Conventu Grudentino postulata decretum fuerit¹. Estne verisimile, quod septimo die Novembris, uno vel mense postea quam Conventus fuit dimissus, a vobis resciri non potuit [an] contributio illa denuo laudata fuerit, nec ne? Nonne vel proprius ea de re nuntius ad R-mum D-num Episcopum Culmensem² ablegandus erat, saltem ut quid actum sit, certo sciri et ad nos referri posset? Vel si tantillum operae sumere molestum fuit, nonne id a vicinis Elbingensibus exploratum facile haberi potuit? Certe³ negligentia vestra fit, ut rebus nostris pro eo ac debemus et volumus, minime consulere queamus. Cui enim consulamus, si ne nostris quidem, quorum et ipsorum interest, ut nostrae et Episcopatus totius res floreat, curae est percontari, investigare, atque perscribere nobis ea quae nos scire maxime oportet. Scripsimus antea de ista nostra et hominum nostrorum immunitate ipsi Regiae M-ti, et illis qui apud Suam M-tem plurimum possunt³. Videntur aliquoties. Sed necdum quicquam responsi obtinimus. Nunc item alias atque alias literas dare non gravaremur, modo nobis constaret, qua ratione nobis, quid petendum esset. Proinde institutum id nostrum tantisper differre cogimur, dum de eo, de quo animi pendemus, a vobis certiores facti fuerimus.

Quod ad 350 ducatos illos, quos R-mo D-no Episcopo Plocensi⁴ debemus attinet, mandavimus pridem nepoti nostro, ut quam primum is reliqua nostra 3000 marcarum a Ven-li Capitulo recepisset, id debiti exolveret⁵. Quod si id ab ipso nondum praestitum est, eaque nostra pecunia adhuc in manibus Capituli nostri extat, sumus contenti ut Fraternitas V-ra de 350 illis aureis D-no Episcopo Plocensi satisfaciat, exceptis eo nomine quitantiis et recognitionibus requisitis. Caetera e Vienna perscribemus, cum Domino volente eo pervenerimus. Fraternitatem V-ram felicissime valere optamus. Roma, die tertio Februarii 1560.

^b-Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^b

^a W tekście następuje przekreślone: *supra ista*.

^{b-b} Własnoręcznie.

128

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 7 lutego 1560

Wyraża radość z przybycia abpa Przerembskiego do Wiednia. Zapowiada wyjazd z Rzymu w następnym tygodniu. Informuje o nominacji Bongiovanniego na nuncjusza w Polsce, wbrew intencjom Konarskiego. Opisuje przygotowania w Rzymie na przyjęcie posła cesarskiego. Zabięga o mieszkanie w Wiedniu.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 969. Na s. 970 adres, ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Reddite] 28 Febr[uar]ii.

S. R-mum D-num Archiepiscopum iam tandem advenisse gaudeo. Simul Deum precor, ne discedat isthinc ante festa Paschatis¹. Nam ego

¹ Zob. nr 106.

² Jana Lubodzieskiego.

³ Zob. nry 104, 107.

⁴ Andrzejowi Noskowskiemu.

⁵ Zob. nr 112.

¹ Jan Przerembski przybył do Wiednia w pierwszych dniach stycznia 1560 r. i odjechał po 11 IV 1560. Zob. Korytkowski: *Arceybiskupi* III s. 245—246.

Caesaris Oratorem expecto². Simul ut is venerit, in viam me daturus. Quod hebdomada sequenti futurum spero. Quod praeterea scribam, nihil est. Nisi quod Nuncius in Poloniam designatus est D-nus Episcopus Camerinus³. Quando tamen sit is discessurus nondum scio. Vellem ut profectionem suam differret, dum communicare mihi consilia cum R-mo D-no Archiepiscopo liceret. Audio quod Orator⁴ moleste fert Nuncium a Pontifice designatum esse re prius ad se non delata. Sed neque mecum quisquam de eo communicavit. Alius mittendus putabatur. Dixit hoc mihi Nuncius ipse designatus, quod intellexerit Oratorem id moleste ferre. Pransus est hodie mecum Nuncius una cum D-no Fakineto Episcopo⁵. Deus fortunet. Oratorem Caesaris in Palatio suo Pontifex divertere vult in Bello Videre⁶. Prohibunt illi obviam Cardinales aliquot. Vix quisquam Oratorum Caesaris ita exceptus est, ut excipiendus esse iste dicitur. Quod ego non moleste fero, tantoque spe meliore sum, non defuturum mihi quoque diversorium honestum. Quod ut curae tibi sit quaeso. Scripsit ea de re Tridentinus⁷, qui me mirifice complectitur, ad sororis suae maritum. Plura die Saturni, si Deus volet. Bene vale. Roma, septimo Idus Februarii 1560.

Tuus Frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis.

129

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 10 lutego 1560

Wyraża chęć spotkania Kromera w Wiedniu. Zapowiada rychły wyjazd, gdyż przybył już poseł cesarski, po którego homagium uda się w drogę. Informuje, że Konarski pragnie też szybko złożyć hołd obediencyjny, że otrzymał jego list z 8 I, że dziś przybył do Rzymu Górski z listem zawierającym dobre wieści o Maksymilianie Habsburgu, że przygotowywana wraz z Truchsessem wizyta u d'Arco nie doszła do skutku.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1265—1266. Na s. 1268 adres, ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 24 Februarii.

S. Nudius quartus accepi tuas literas, quibus eadem illa hora respondi brevibus¹. Quod scribis: Tu si isthic manes, mihi quoque locum honestum para, videris anxium tuum et sollicitum animum his verbis declarare. Quae mihi quoque molestiae nonnihil attulerunt. Iam autem cum ex prioribus meis, tum ex ipso procul dubio Caesare cognovisti, me non manere hic. Itaque locum hoc tempore tibi parare non possum; fortassis aliquando potero. Nunc ipse te Viennae visere decrevi. Nec dubito quin meus adventus non parum tibi sit consolationis allaturus. Quin et illud certo persuasum habeo, te non discessurum isthinc priusquam ego venero. Quod

² Specjalny poseł obediencyjny cesarza Ferdynanda I, Scipio d'Arco, przybył do Rzymu 10 II. Zob. nr 129.

³ Berard Bongiovanni (1512—1574), od 1537 bp Camerino, jeden z przedstawicieli przedtrydenckiej reformy Kościoła, przyjaciel kard. J. Morone, nuncjusz w Polsce w latach 1560—1563. Zob. Wojtyńska: *Papiestwo-Polska* I s. 122—160.

⁴ Adam Konarski.

⁵ Chodzi zapewne o Jana Antoniego Facchinetti, bpa Nicastro, późniejszego pap. Innocentego IX.

⁶ Belvedere, letni pałac papieski na Watykanie, wybudowany przez Bramantego. Zob. *Pecchiai* s. 482.

⁷ Kard. Krzysztof Madruzzo.

¹ Zob. nr 128.

si maxime de discessu cogitares, vel hac tamen in re quanti me facias declara, ut in meam gratiam ne te moveas isthinc, priusquam ego venero (puto autem venturum me post medium Quadragesimae), nam tua isthic praesentia mihi ad multa erit utilis. Fortassis nec me tibi inutilis. Quod si te sumptus gravat, quamvis obaeratus tibi videor, erit tamen, per Dei gratiam, unde et quod debeo dissolvam, et tibi sarciam quicquid expectando me consumpseris. Eris autem violatae amicitiae nostrae reus, si me non expectaveris. Ac vide ne in censuras ecclesiasticas incurras. Coram de rebus omnibus, Deo bene iuvante, colloquemur inter nos uberius.

Pontifex hic non verbis magis, quam factis mihi se propitium esse declarat. Quod antea me tibi scripsisse credo. Magnam ex eo voluptatem capit, et gloriatur apud Cardinales, quod munus mihi mandatum a se non detrectaverim. Intra dies decem hinc me discessurum esse puto. [1266] Nam advenit Imperatoris Orator hodie². Quae res facit, ut brevius ad te respondere cogar. Cogito enim illum visere cum Augustano³ in Vinea Julii. Noster⁴ credibile non est, quantum gratulationem urgeat. Sed adhuc obtinere non potuit ut admitteretur. Prius, aiunt, Oratorem Caesaris oportere gratulari. Tum autem ille nullas habet literas, nisi Pontifici, ut audio, inscriptas, non autem Pio Quarto. Sunt eum quidam hortati, ut alias literas expectaret, inscriptas Pio Quarto. Responsum hoc tulerunt: si nolunt me admittere, discedam Neapolim, nulla obedientia praestita. Sic res hic aguntur.

Heri mihi sunt redditae alterae tuae literae sexto Idus Januarii datae⁵. Hodie tandem venit Gorscius⁶. Per quem quae scribis, fuerunt iniucunda. Sed gratiora sunt quae de Max[imiliano] scripsisti postea⁷. Utinam de nostra quoque Aula liceret audire iucundiora. Quae bono amico scripsisti⁸, mihi non improbantur. — Ego D-num Scipionem, Caesaris Oratorem, nundum vidi. Dixerat Augustanus, quod eum visere vellet in Vinea Julii. Quare, omissa scripture, profectus ad eum fueram, ut comitarer. Sed is mutavit consilium. Cras mane se fungi velle, dixit, officio suo, me comitem habiturus. Interea tamen prope duas horas perdi. Quae res me facit breviorum. Est enim hora tarda. Miror te fabulis credere de tot millibus martyrum; sed coram pluribus, Deo bene iuvante. Nihil enim iam video, quod meum hinc discessum retardare queat⁹. Bene vale. Roma, quarto Idus Februarii 1560.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

130

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 17 lutego 1560

Odpowiada na jego 3 listy i wyraża pragnienie spotkania się z nim i abpem Przerembskim w Wiedniu oraz nadzieję, że dotrze tam przed Wielkanocą. Donosi

² Scipio d'Arco, o którym niżej w tym liście i w nr 128.

³ Kard. Otto Truchsess.

⁴ Poseł Adam Konarski.

⁵ List z 8 I zaginiony.

⁶ Zob. nr 126.

⁷ Zob. nry 93, 112, 117.

⁸ Prawdopodobnie do Filipa Padniewskiego.

⁹ Kromer prawdopodobnie czynił w swym liście żartobliwą aluzję do przyjazdu Hozjusza na święto 10 tysięcy męczenników, obchodzone 22 czerwca. Zob. *Chronologia* s. 229.

o śmierci kard. Du Bellay, o jego i Tournona życzliwości dla siebie oraz o obiedzie wydanym dla kard. Truchsessa i pewnych uczonych mężów.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 1153—1154. Na dolnej części s. 1154 adres, ślad pieczęci i adnotacja Kromera [Reddita] 10 Martii.

S. Accepi tuas iterum ternas. Prioribus de Comite Scipione scribis a vobis Oratore misso, qui hodie recte functus est officio suo¹. Secundis narras quomodo vobis cesserit in legatione vestra². Quod vos diutius commoratorios isthic scribis, fuit cognitu mihi valde gratum. Cupio vobiscum priusquam isthinc discedatis conferre. Nam alter vestrum literis me suis non dignatur. Colloquium tamen, ut spero, non recusabit; nam si nullam Varmiensis Episcopi, Nuncii tamen Apostolici rationem aliquam est habiturus. Qua de re iam te certiore esse factum, ex tertiis tuis, quas mihi Navoj³ reddidit, cognovi. Cuperem hinc [discedere] ante Dionysia⁴. Verum haec maiore nunc sollemnitate quadam celebrantur, quam proximo superiore anno, ut nonnihil dubitem de meo discessu ante Quadragesimam. Tractatur tamen iam de instructione. Nisi quod fortasse nonnihil in itinere mihi cunctandum erit. Dabo tamen operam, ut ante festa Paschatis, Deo bene iuvante, vobiscum esse queam. Quod scribam praeterea nihil est. Decanus Cardinalium ex hac vita migravit⁵. Qui singulari quadam in me suae voluntatis inclinatione propendebat. Sed hac in parte non cedit successor eius futurus Turnonus, qui mirum est quanta sit in me benevolentia. Qua tamen certare Cardinales inter se videntur. Nudiustertius pransus est mecum Augustanus⁶, et invitaverat ipse ad me quosdam viros doctos. Tractatus est a me sacerdotaliter, non cardinaliter; quamvis [1154] ille, cum heri me invitasset una cum Nuncio Caesaris, bene se tractatum aiebat. Hac hebdomada per cursum publicum nullas tuas accepi. Meas ut mittas Cracoviam quaeso. Bene vale. Roma, 13 Calen[das] Martij 1560.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

131

STANISŁAW SZEDZIŃSKI DO HOZJUSZA

Wiedeń, 17 lutego 1560

Zawiadamia przez kanoników płockich, że prosił i otrzymał poparcie abpa Przerembskiego dla polecanych w listach do króla i Trzebuhowskiego kandydatów Hozjusza na beneficja. Sam także pisał w tej sprawie do Karnkowskiego. Cieszy się na przyjazd Hozjusza i powiadamia, że Kromer stara się dla niego o wygodne mieszkanie.

AUTOGRAF: Watykan, BV, Vat. lat. rkps 6201 k. 436r-v. Na k. 437v adres (Romae vel in itinere. In absentia R-do D-no Petro Przerembskii), ślad pieczęci.

R-me in Christo Pater, Domine Domine colendissime. Obsequia mea addictissima humillime commendo R-mae Dominationi V-rae. Proficiscentes ad Urbem Canonicos Plocenses, quos in itinere obviam fore spero R-mae Dominationi V-rae, sine litteris dimittere nolui. Feci, quod mihi R-ma Dominatio V-ra per litteras mandaverat. R-mum Dominum meum¹

¹ Scipio d'Arco (zob. nr 128) złożył obediencję w imieniu cesarza Ferdynanda I.

² Poselstwo Przerembskiego i Kromera u cesarza. Zob. nry 123, 125, 126.

³ Osoba nie znana.

⁴ Wiosenne święto na cześć boga Dionizosa w starożytnej Grecji. Tu: zapusty.

⁵ Kard. Jan Du Bellay zmarł 16 lutego 1560. Zob. HC III s. 24.

⁶ Kard. Otto Truchsess.

¹ Szedziński był prawdopodobnie w komitywie abpa Przerembskiego w czasie jego poselstwa w Wiedniu.

pro literis ad Magnificum D-num Castellanum Gnesnensem², atque etiam ad Sacram M-tem Regiam rogavi, ut hic daret, ille obtineret testimonium sub secreto sigillo, minime contra voluntatem Regis esse impetrationes beneficiorum vacandorum a R-ma Dominatione V-ra³. Opportune autem accidit, nam nudiusquartus misit R-mus Dominus cubicularium suum per equos dispositos ad Regem. Ego quoque ea de re ex mente R-mae Dominationis V-rae ad R-mum D-num Referendarium⁴ diligenter scripsi. Profecto non obscure favere se R-mus D-nus meus familiaribus idoneis satis R-mae Dominationis V-rae in Ecclesiis Chatedralibus [sic] sacerdotia optima queque declaravit. Malo, inquit, videre in Ecclesia unum Kuczborskij, quam nebulones et, ut ipsius verbo utar, furfantes impetrationibus obrusos. Exinde, dixit Reverendissimus, non esse metuendum valde Regi haec displicere; data litterarum impetrationis R-mae Dominationis V-rae prior, nominationum Regis posterior, ostendet nil in praeiudicium iuri non concessio per concessum fieri.

Magna aviditate R-mam Dominationem V-ram expectamus. Pro Dominica Laetare, ut et ipsa scripsit, et R-mus Dominus antea vaticinatus est, inexplebilem laeticiam parat nobis ex conspectu R-mae Dominationis V-rae. Utinam salv[um] et incolum[em] ad nos, felicem ipsi adventum una cum Ecclesia [possem] gratulari, [et Eam] in gemitu et moerore recreari. Hospitii commodi cura pro R-ma Dominatione V-ra est penes R-dum D-num Doctorem Cromerum, quem iuvisse Cardinalem, ni fallor, Augustanum [436v] litteris ad generum, Capitaneum Generalem Imperatoris⁵, intellexi. Tandem me meaque obsequia commendo humillime R-mae Dominationi V-rae. Cui Deus Optimus Maximus propitius et dexter perpetuo adesse dignetur precor. Datum Viennae in Austria, XVII die Februarii, Anno Domini MDLX^o.

R-mae Dominationis V-rae
humilis capellanus et servitor
Stanislaus Schedinski

132

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 23 lutego 1560

Zali się na brak listów. Donosi o przedłużaniu się terminu wyjazdu do Wiednia. Prosi o wynajęcie domu i poparcie starań Choińskiego o kanonikat krakowski. Informuje, że z powodu śmierci Łaskiego przerywa pracę nad *De oppresso Dei Verbo*.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 465. Na s. 466 adrrss (Viennae Austriae), ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 13 Mart[is].

S. Ex his quae scripsisti ad Ludovicum¹, et quae scripsit ad me Schedinius noster² cognovi te binas ad me literas dedisse, quae mihi nondum sunt redditae. Quamobrem nec quod illis respondeam habeo. Sperabam ante Bacchanalia me discessurum hinc, sed ea me dimittere nolunt. Priusquam abeat Orator Caesaris³, mihi pedem hinc movere non licebit. Abi-

² Mikołaj Trzebuchowski.

³ Zob. nr 120.

⁴ Stanisław Karnkowski.

⁵ Szedziński myli się. Chodziło nie o szwagra kard. Truchessa, lecz kard. Maddruzzo, zob. nr 126.

¹ Monti.

² Mowa prawdopodobnie o liście wcześniejszym niż nr 131.

³ Scipion d'Arco.

bit autem is cineribus acceptis⁴. Mihi nihilominus dies adhuc aliquot expectandum erit. Sed omnino tamen me vobiscum dies Paschatis celebraturum, spes est in Deo. Tu fac ut mihi ne desit honesta domus in quam divertere possem. Choinski questus est se non unas ad te dedisse literas de Canonicatu suo Cracoviensi, quem hic impetravit, neque dignum habitum abs te cui responderes. Petivit causam ut suam tibi commendarem. Quantum iuris habeat nescio, quin illud metuo, ne minus habeat quam existimat. Sed cum non ignores, quae fuerit in nos illius patrum beneficentia⁵, fas non esse videtur, ut illi negemus officia nostra. Quamobrem quid potes eum adiuva, vel rescribe saltem. Impetrassem ego Canonicatum hunc, sed propter memoriam illius patrum nolui. Huc accessit quod litigiosum fore non dubitabam. — Posteaquam Joannes a Lasco migrasse dicitur ex hac vita⁶, non libet ulterius mihi progredi in meo De oppresso Dei Verbo libello⁷. Colophonem igitur imponere iam statui Bacchanalibus, quibus magis vacaturus videor. Totos autem hos duos menses vix duas me paginas scripsisse credo. Tam fuerunt electo nov[is] Pontifice meae cogitationes omnes perturbatae; praesertim ex quo tempore mihi munus hoc, quod obire debeo, fuit impositum. Bene vale. Roma, septimo Calendas Martias 1560.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

133

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Rzym, 24 lutego 1560

Przypomina, że pisał już dwukrotnie do króla, Trzebuchowskiego i do niego w sprawie listu ze zgodą królewską na rezerwy beneficjów uzyskane od papieża. Prosi by wystarał się o taki dokument. Powiadamia, że przed 3 III nie opuści Rzymu i że pragnie spotkać się z abpem Przerembskim w Wiedniu.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 76r-v.

Binas literas ad Maiestatem Regiam dedi, totidem ad Magnificum Castellanum Gnesnensem¹ et Dominationem V-ram, quibus significavi quam gratiam concesserit Sanctissimus Dominus Noster vere motu proprio quibusdam servitoribus meis². Simul petivi, ut M-tas illius ne durius id quod a me factum est accipere velit, utque literas mihi sub secreto sigillo dari iubeat sua manu [76v] subscriptas, quibus declaret se impetratione mea non offendi. Haec erant de quibus isthic scripsi. An autem literae meae vobis redditae sint nescio. A Dominatione V-ra iterum etiam peto, ut dare velit operam, quo gratum responsum ab illius M-te consequar, et literas eiusmodi accipiam, ut sic a cuiuscunque tandem impetitione liber esse possim. Quin autem bis iam ea de re scripsi Magnifico D-no Castellano Gnesnensi, neque adhuc ullum ab eo responsum tuli, non putavi idem etiam tertio scribendum illi esse. Spero autem Dominationem

⁴ Popielec przypadł w 1560 r. w dniu 27 lutego.

⁵ Choiński był bratankiem wielkiego mecenasa Hozjusza i Kromera, bpa krakowskiego i wielkiego kanclerza koronnego Jana Chojeńskiego (Choińskiego, zm. 1538). Z Konarskim był spokrewniony przez matkę Helenę (zm. 1585), rodzoną siostrę poślą. Zob. PSB III s. 390.

⁶ Reformator Jan Łaski zmarł 8 I 1560 r. w Pińczowie. Zob. H. Kowalska: *Działalność reformatorska Jana Łaskiego w Polsce*. Wrocław 1969 s. 149.

⁷ Zob. nry 86, 96, 112.

¹ Mikołaj Trzebuchowski.

² Zob. nry 124, 125, 131.

V-ram diligenter id quod peto esse curaturam, pro suo singulari in me studio, et in meos servitores benevolentia. — Quod ad me attinet, video ante Dominicam Invocavit³ hinc discedere me non posse. In itinere decretum est mihi nullam facere moram, et quam primum Viennam pervenire, ut R-mum D-num Archiepiscopum⁴ ibi reperire possim, cum quo coram plerisque de rebus agere malo, quam per literas. Novarum hic rerum nihil est in praesenti. Opto Dominationem V-ram bene valere etc. Datum Romae, XXIII Februarii, Anno 1560.

134

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 2 marca 1560

Donosi o otrzymaniu jego 3 listów. Komentuje wiadomość o śmierci J. Laskiego. Referuje pochlebne opinie papieża i kardynałów o sobie oraz swoją o papieżu. Opisuje, ile trudu kosztowało uzyskanie dokumentu rezerwacji beneficjum dla Kuczberskiego. Donosi, że nie zabiega o uprawnienia nuncjusza.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 60 s. 65—67. Na s. 68 adres (Viennae Austriae), pieczęć i adnotacja Kromera: [Redditae] 1560, 17 Martii.

S. Ternas tuas accepi literulas, quinto die postquam suas alii. Nec erat in eis quicquam operae precii. Pregnantiores fuerunt quae mihi sunt heri redditae. Lascum ex hac vita migrasse¹, non doleo. Minus autem dolerem, si catholicus decessisset. A Caesare cupide me expectari, quodque tam bonam opinionem de me conceperit, gaudeo. Magnos mihi labores impendere video. Spes omnis in solo Deo mihi defixa est. Piorum precibus adiutum, aliquid proficere me posse confido. Studium quidem et diligentia mihi non deerit. Deus precandus est ut incrementum dare velit. Vix est credibile quanta sit hic opinio Cardinalium de me, tum et Pontificis ipsius, quam gestire videtur quoties me conspicit. Dixit mihi nuper Delphinus²: Magnam fidem habet in te Pontifex. Dixit is mihi, quod vult mihi nepotem suum adiungere³, quem Caesari commendem. Vult addere Secretarium quoque. Videor magnum esse comitatum habiturus, nec octo diebus hinc discessurus. Heri debebat mecum ad longum loqui, sed erat vehementer impeditus. Itaque cum me vocasset: vides, inquit, quod prae multitudine negociorum non potui; cras est Signatura, die Dominico Capella; die Lunae colloquemur ad longum, si non impederit Consistorium. Crede mihi, quod est vere servus servorum. Vix ei licet aliquando respirare. Nunc hic, nunc ille venit; sed prae Cardinalibus, qui primi semper admittuntur, vix licet alii cuiquam eum convenire, nisi diu velit expectare, dum omnes Cardinales absolvantur. Non agit certe vitam delicatam, neque sibi vivit. Et ostendit incredibile quoddam studium, vel zelum potius quendam, erga Ecclesiam Dei, cui succursum cupit modis omnibus. Laboriosam admodum vitam agit. Quodque magis mireris, nunquam irasci dicitur.

[66] Venio nunc ad pregnantes tuas. Valentinus meus⁴ prius ad vos mittere diploma suum non potuit, quam id ipse consecutus esset. Vix cre-

³ Pierwsza Niedziela Wielkiego Postu. W 1560 r. przypadała 3 III.

⁴ Jan Przerembski.

¹ Zob. nr 132.

² Bp Zachariasz Delfino.

³ Marka Altemps, siostrzeńca papieża, który udał się do Wiednia dopiero jednak w maju, i przybył tam w czerwcu, zob. nry 252, 268.

⁴ Kuczberski.

das quantum exhibitum fuerit negotii. Nunc haec, nunc illa clausula delebatur, ut irrita redderetur donatio. Qua in re suspectum habui Ticinium⁵. Sed cum Datarius⁶ mei sit studiosissimus, effeci ne quid deleri pateretur, et iuxta datum exemplum scriberentur omnia. Puto satis bene provisum illis⁷. Misit itaque Valentinus iura sua per Franciscum⁸; nolebat enim, nisi per certum hominem; neque posse citius videbatur. Tu nunc in eo iuvando quanti me facias declara. Sed et apud R-mum D-num Archiepiscopum adiuva, quo velit et ipse illi non deesse. Magno me beneficio affectum interpretabor. Puto nullas iam superesse nominationes Regis, quae tamen cum Paulo Quarto sint extinctae. Nam a Pio Quarto nondum ullae sunt impetratae. Legit mihi schedam Puteus, quam ad ipsum ea de re scripsisti, cum abesse me iam putares. Functus est amici officio. Referetur a me tibi gratia. Gavisus est autem Puteus vehementer, quod Valentino provisum esse iam videtur. Et promisit omnem operam suam, ac securum esse me iussit. Nisi quod Episcopi nostri nunc non maximi faciunt Pontificis auctoritatem.

Scripsisti tu ad Oratorem⁹ cupere te ut ad vos cum amplissimis facultatibus venirem. Dantur hae mihi, sed ego refugio. Moronus autem vult, ut habeam easdem quibus usus est ipse. Quas etiam daturum se describendas dixit. Faciant quod velint. Mihi certum est non urgere. Utinam darent mihi facultatem ex lutheranis faciendi christianos. Verum hanc solus Deus dare potest. In Illo spes est. Miratur Pontifex, quod facultates non petam. [67] Sed mihi consilii mei ratio constat. Qua de re, tum de aliis multis, brevi coram, si Deus volet, pluribus. Bene vale. Roma, sexto Nonas Martias 1560.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

135

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA

Rzym, 2 marca 1560

Poleca wysłać do Wiednia 8 koni oraz rzeczy, o które prosił 6 I.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 875. Na s. 876 adres, ślad pieczęci i adnotacja Leomana: [Redditae] IIII Aprilis Anno MDLX.

Stanislaus etc. Scripsimus non ita pridem Vicario nostro¹, ut equos octo nobis Viennam quam primum transmittendos curaret. In qua voluntate etiamdum persistimus. Casu autem quo forte literae nostrae interciderint, Fraternitatem V-ram inpraesentiarum quoque hac de re admonendum putavimus. Quare hortamur illam, ut statim receptis praesentibus, equos octo, ad vecturam aut equitationem idoneos, Viennam nobis transmittat. Quorum unus sit D-ni Cromeri, alter Marsalci nostri², qui iste ali dicitur, et alii sex, qui reperti fuerint optimi. Eos volumus nobis adduci per Balthasarum, servitorem nostrum, cui duo stabularii, aut, si opus

⁵ Prokurator biskupów polskich Jerzy z Tyczyna.

⁶ Franciszek Bacchod? Zob. nr 67.

⁷ Mowa o rezerwacjach beneficjów dla Kuczborskiego, Grodeckiego i Modliszewskiego. Zob. nry 124, 125, 133.

⁸ Creato, sługa Montiego.

⁹ Adam Konarski.

¹ Eustachy Knobelsdorf. List nie zachowany.

² Michał Preuck, marszałek dworu Hozjusza, starosta braniewski, żonaty z bratanicą Hozjusza. Zob. HE II s. 852.

fuerit, tres adiungi poterunt, conducendis curandisque equis huiusmodi apti. Ita enim Venerabile Capitulum non parvo sumptu relevabitur, ne quid posthac habeat, quod hoc nomine conqueratur. Mandamus autem etiam res, de quibus antea scripsimus³, saltem nonnullas, si commode fieri poterit, illis eisdem servitoribus nostris ad nos preferendas similiter committi. Si minus, Cracoviam illae nihilominus ut quamprimum mittantur, quaemadmodum prioribus literis nos velle ostendimus. Fraternitatem V-ram felicissime valere optamus. Roma, die 2 Martii 1560.

— Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit⁴

—*— Własnoręcznie.

136

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Rzym, 9 marca 1560

Donosi, że jego wyjazd odwleka się, że Konarski złożył hold obediencyjny, że załatwił wszystkie postulaty beneficjalne Przerembskiego, rezygnując nawet z kanonikatu gnieźnieńskiego dla Modliszewskiego. Prosi o list, który odebrałby w Trydencie lub Innsbrucku, i o zajęcie się jego kołmi, które polecił sprowadzić z Warmii.

AUTOGRAF: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 881. Na s. 882 adres (Viennae Austriacae), ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 22 Mart[is].

S. Quamvis abs te nullas acceperim, quod esse me iam in itinere putabas, meis te tamen salutandum esse duxi. Haereo adhuc in Urbe. Nec satis adhuc scio quando sim discessurus. Ante Dominicam Oculi¹, putant nonnulli. Sed ego certi nihil habeo. Dixit mihi quidam: Quod cunctatur Pontifex, ideo facit quod bene nummatum te discedere vult; et ego malo, inquit, ut bene nummatus tardius discedas, quam paucioribus nummis instructus celerius. Quicquid sit, hic adhuc haereo, non sine magna animi mei molestia.

Noster Orator hodie functus est officio suo satis naviter². R-mo D-no Archiepiscopo me intercedente gratificatus est Datarius de sacerdotiis; et est iis, de quibus ipse cupiebat, omnibus provisum. Singulis supplicationibus subscribere sum coactus. Petebat a me Modliszewski meus, non ille quidem doctus, verum pius et valde catholicus, ut ei provideri curarem de Gnesnensi³. Verum ego, quandoquidem ad me scripserat D-nus Archiepiscopus, contra voluntatem illius aliquid fieri nolui. Dixi: meminisset in Evangelio scriptum esse, quod habenti dabitur [Łk 19,26]. Quare cum ipse nihil habeat miser, esse necessarium ut hoc sacerdotium detur ei, qui plura habet. Metuo vehementer ut possim ad festa Paschatis vos videre. Vellem autem Oenopontum ad me scriberes, vel Tridentum potius, ut quid agatur apud vos, tum de domo in quam divertere liceat, scire possem. Bene vale. Roma, 7 Idus Martii 1560.

Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

Curavi ut ex bonis meis octo equi isthuc mihi mitterentur⁴. Qui si priores quam ego venerint, quaeso des operam, ut eis ne desit sumptus. Cum venero, Deo bene iuvante, solvam.

³ Zob. nr 122.

¹ Trzecia Niedziela Wielkiego Postu. W 1560 r. przypadała 17 III.

² Adam Konarski złożył tego dnia tzw. obediencję.

³ Otrzymał prowizję na kanonikat poznański, zob. nr 120 przyp. 5.

⁴ Zob. nr 135.

Rzym, 9 marca 1560

Dziękuję za list z 27 XII 1559. Daje dyspozycje w sprawie pieniędzy z kontrybucji i z dochodów biskupstwa. Odrzuca żądanie Knobelsdorfa, by potrącić z tej sumy dla kapituły tysiąc marek, ponieważ jest to przeciw sprawiedliwości. Przypomina, jak wiele wydawał ze swego na potrzeby diecezji, bez jakiegokolwiek pomocy od kapituły. Żąda, by kanonicy zebrali 2 tys. marek jako subsidium charitativum dla biskupa pracującego dla dobra Kościoła powszechnego, i z tych pozwala przekazać 1 tys. na konserwację katedry, jak również 1 tys. z akcyzy uzyskanej od króla a pozostającej obecnie w rękach kapituły. Informuje, że dyspozycje w sprawie immunitetu od kontrybucji zatwierdzonej na sejmiku grudziądzkim poda po spotkaniu się z abpem Przerembskim w Wiedniu.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 877-879. Na s. 880 adres (*In Heilsberg in Prussia cito cito*), ślad pieczęci i adnotacja Leomana: [Redditae] XXV Aprilis Anno MDLIX.

Stanislaus etc. Nudiustertius redditae sunt nobis Fraternalitatis V-rae literae ad diem 27 Decembris ex Heilsberga datae, quibus nihil nobis gratius accidere potuit, eo quod de omnibus rebus, etiam minimis, quas nos scire oportere Fraternalitas V-ra existimavit, diligenter nos certiores faciebant. A vicino autem nostro¹ earum, ad quas nos reiecit Fraternalitas V-ra, nihil vidimus. — Porro cupit cognoscere ex nobis quaenam fuerit et sit mens nostra circa solutionem nonnullorum debitorum, quam illi ex pecuniis nostris fieri mandaveramus. Ad quod ei responderimus, voluntatem tunc fuisse et esse etiamdum nostram, ut contributio ex altero termino proveniens, nepoti nostro², vel cui is mandaret, consignaretur omnis, ad quantamcumque illa summam tandem ascenderet. Verum de 3000 marcis nostris voluimus et volumus R-mo D-no Archiepiscopo³ 200 ducatos pannonicos, et R-mo D-no Plocensi⁴ 350 ducatos similes persolvi, et fratri nostro⁵ 40 valenses adnumerari, ac insuper in exustos cives centum marcas erogari, totumque reliquum quicquid supererit ad nepotem nostrum transmitti. Non dubium est nobis quin ad praescriptum voluntatis nostrae ita fecerit Fraternalitas V-ra, aut si minus id hactenus potuit, ut quae nonnihil addubitari se de sententia nostra scribit, confidimus eam propediem ita facturam.

Caeterum non est quod Vicarius noster⁶ de nostris tribus millibus marcarum, mille arbitrato suo retineri praesumat. Quae enim esset isthaec barbaries et inhumanitas cupere nos spoliatos fortunis nostris, quo tempore non solum tale quid ne in mentem quidem venire cuiquam deberet, sed etiam publico et privato aere conatus nostri pro virili parte adiuvandi essent? Sciunt omnes quantas sollicitudines nos pro universali Ecclesia Dei pertulimus, quantum laborum exhausimus, quot protectiones suscepimus, quantos denique sumptus fecimus in hoc, ut etiam particulae isti, quae in Episcopatu nostro languet, aut morbo facile tentari posse videtur, medicinam faceremus. Ad quam rem aggrediendam nemo nobis vel unum ternulum de suo dedit, excepto solo D-no Fabiano, bonae memoriae, qui cum caeteris omnibus esset pauperior, ducentas marcas pro stipe sua con-

¹ Księcia Albrechta Pruskiego. List nie odnaleziony.

² Janowi Wattowi, zob. nry 112, 122.

³ Przerembskiemu, zob. nr 112.

⁴ Noskowskiemu, zob. nr 112.

⁵ Prawdopodobnie Jan Hozjusz, starosta dobromiejski, Zob. HE II s. LXXXV i 1036.

⁶ Eustachy Knobelsdorf.

tulit⁷. Aliud nihil vidimus a quopiam unquam; dum autem ad Synodum semel atque iterum ab Episcopo Veronensi, bonae memoriae, vocati accedere⁸, et insuper ad Comitia Regni proficisci necesse habuimus. Audemus et possumus libere confirmare, hoc mille una cum pluribus aliis marcarum millibus in fabri[878]cam illius Ecclesiae, quae non inanimis istis, sed vivis aedificatur lapidibus, nos impendisse. Quae cum nota sunt omnibus, a nonnullis tamen urgemur, ac si latericia ista ecclesia nobis solummodo curae habenda sit, et non haec longe anteponenda, quam Christus Salvator noster suo Sanguine pretioso redimere dignatus est.

Neque haec ideo scribimus, quo Ecclesiae nostrae quid ademptum, aut pecuniae illius solutionem effugere velimus. Absit. Nunquam enim isthaec cogitatio animum nostrum subiit. Verum quod cum tanta importunitate instatur, ut etiam de victu nostro, qui vix in paucos menses satis esse potest, detractio intentetur, hoc est, quod non moleste ferre non possumus; qui, utique nobis humanius ut agatur, decorum esse arbitramur quandoquidem ad futuros casus solutionem nos facturos omnino promisimus et promittimus. Quod si illi non sunt contenti, cautum est eis syngrapha nostra; habent insuper argentum nostrum pignori, quod certe mille marcis distractum nollemus. Proinde nec hoc satis est eis, sive ipsi inevitabilem necessitatem id requirere causant, aut (quod potius credimus) in gratiam haereticorum nos vivere nolunt, opponant interim pignori argentum nostrum, suamque voluntatem expleant.

Ut ita vero sit, vellemus Fraternitatem V-ram illos admoneret verbis nostris, ut horum difficilium temporum, nostrorumque gravissimorum sumptuum, quos non tam in rem nostram, quam publici boni causa facere cogimur, meminerint, et non solum hac in parte rationem nostri habeant, sed etiam tanquam membra nobiliora, cum capite suo in idem onus et opus Christi, ut nempe universum Christi Corpus reintegretur, consentientia dicent, subsidium charitativum conferant, quo opus hoc quod instituimus, Deo iuvante, ad optatum finem perducere possimus. Quod si charitativum subsidium saltem duorum millium marcarum contulerint, ut et tantae rei necessitas postulat, et ipsos facere⁹ convenit, sumus contenti ut mille unum fabricae ecclesiae inde applicatur, et alterum nostris usibus assignetur. Quod autem Cancellarius noster⁹ nomine nostro nonnullius partis solutionem ex accisa proveniente[m] promisisse dicitur, id eatenus accipimus, intellectumque volumus quatenus Regia M-tas eam accisae partem, quae etiandum in Capituli manibus [extat], nobis largita fuerit. Siquidem ex ea parte mille marcas fabricae ecclesiae manere iubemus, quaemadmodum etiam nos id velle, crebris literis nostris antea declaravimus.

De immunitate subditorum nostrorum nihil nunc certi habemus quod agamus, praesertim quod Fraternitas V-ra non addiderit, ad quod tempus illius [879] contributionis regiae, quae Grudenti proxime laudata dicitur, solutio incipere debeat¹⁰. Quoniam vero brevi (quod speramus) cum R-mo D-no Archiepiscopo Gnesnensi, qui Ser-mi Regis nostri apud Caesaream

⁷ Fabian Emmerich, ur. 1477, student wiedeński, od 1536 notariusz kapituly warmińskiej, od 1547 kanonik warmiński, przyjaciel M. Kopernika, wybitny okulista. Zmarł we Fromborku 26 X 1559. Zob. APB I s. 164, por. HE II s. 974—975.

⁸ Mowa o wyjazdach Hozjusza na synody prowincjonalne zwołane przez nuncjusza Alvisę Lippomano do Łowicza w 1556 i Piotrkowa w 1557 r. Zob. HE II s. 746—747, 822—827.

⁹ Samson z Worein.

¹⁰ Zob. nry 106, 127.

M-tem Oratorem agit, Viennae congregiemur, conferemus cum eo hac de re consilia, ut quid ex re nostra et hominum nostrorum fuerit, providere queamus. De quibus ante octo dies scripsimus, ea ut Fraternitati V-rae curae sint, postulamus¹¹. Quam felicissime valere optamus. Roma, die 9 Martii 1560.

^b-Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^c

^a W oryginale następuje: non.
^c— Własnoręcznie.

138

PIUS IV DO HOZJUSZA

Rzym, 13 marca 1560

Udziela mu uprawnień (facultates) nuncjusza przy ces. Ferdynandzie I z władzą legata a latere:

- 1) sądzenia wszystkich spraw kościelnych w pierwszej instancji,
- 2) przyjmowania apelacji od sądów kościelnych wszystkich instancji,
- 3) delegowania władzy udzielonej w nr 1 i 2,
- 4) kreowania notariuszów apostolskich,
- 5) przywracania praw kościelnych i cywilnych dzieciom urodzonym z nieprawego łoża,
- 6) kreowania 12 książąt pałacowych (Comites Palatini) i rycerzy Złotej Ostrogi (Milites Aureati),
- 7) odznaczania wieńcem laurowym poetów,
- 8) nadawania stopni doktora, licencjata i bakałarza obojga praw oraz magistra teologii, medycyny i sztuk wyzwolonych, po uprzednim przeprowadzeniu egzaminu z danej specjalizacji w obecności 2 kompetentnych doktorów,
- 9) pozwalania na przyjmowanie lub zatrzymanie przez szlachcica lub graduata uniwersyteckiego 2 beneficjów nie związanych z posługą duszpasterską, nawet w tym samym kościele,
- 10) rozstrzygania wszelkich sporów o beneficja,
- 11) nadawania beneficjów, które zawakowały w tzw. miesiącach papieskich, o ile ich dochody nie przekraczają 200 dukatów w złocie,
- 12) rezerwowania wyżej wspomnianych beneficjów,
- 13) uwalniania kandydatów do małżeństwa od przeszkód kanonicznych pokrewieństwa i powinowactwa, uczciwości publicznej oraz cudzołóstwa,
- 14) uwalniania kandydatów do kapłaństwa od przeszkód kanonicznych pochodzenia z nieprawego łoża oraz nieregularności,
- 15) pozwalania na przyjmowanie i zatrzymywanie przez osoby wymienione w nr 14 wszelkich beneficjów zgodnie z nr 9,
- 16) dyspensowania kandydatów do kapłaństwa od przeszkody ułomności cielesnej,
- 17) wyświęcania i pozwalania na wyświęcanie kandydatów do wszelkiego rodzaju święceń bez zachowania przepisu o odstępach czasowych między udzielaniem poszczególnych święceń,
- 18) pozwalania ludziom świeckim oddającym się studiom na pobieranie przez 5 lat dochodów z beneficjów kościelnych, pod warunkiem, że zatrudnią w tych beneficjach gorliwych duszpasterzy,
- 19) pozwalania szlachcie na posiadanie ołtarza przenośnego i odprawianie przy nim przez duchownych mszy św. nawet w czasie interdyktu,
- 20) pozwalania duchownym na stawanie przed sądem w obronie własnych dóbr,
- 21) pozwalania szlachetnie urodzonym na słuchanie mszy św. w kościołach obłożonych interdyktem,
- 22) pozwalania szlachcicom na uwolnienie przez własnego spowiednika raz w życiu od grzechu zarezerwowanego,
- 23) uwalniania od ślubów prywatnych,
- 24) udzielania 100 dni odpustu osobom uczestniczącym we mszach św. odprawianych przez niego,
- 25) kreowania 12 akolitów, kapelanów i notariuszów (ponownie!) papieskich,

¹¹ Zob. nr 135.

- 26) pozwalania zakonnikom na przyjmowanie beneficjów kościelnych oraz na zakładanie nowych klasztorów,
- 27) dyspensowania od zachowania dekretów synodalnych,
- 28) pozwalania niewiastom na wchodzenie 4 razy w roku w obręb klauzury klasztornej mniszek,
- 29) pozwalania proboszczom na uwalnianie od grzechów i kar zarezerwowanych biskupom,
- 30) pozwalania na pielgrzymowanie do miejsc świętych, do których wolno się udawać tylko za pozwoleniem Stolicy Apostolskiej,
- 31) pozwalania na spożywanie w dni postne sera i masła, a nawet mięsa,
- 32) uwalniania od przysięg, kary zniesławienia (infamia) i prawych następstw krzywoprzysięstwa,
- 33) ogłaszania prawomocnymi święceń przyjętych bez posiadania święceń niższych (per saltum) lub z pominięciem przepisów (furtive),
- 34) uwalniania od kar nałożonych za popełnienie symonii,
- 35) uwalniania od kar przewidzianych za niezachowanie nakazu konstytucji pap. Jana XXII *Execrabilis* o obowiązku przyjęcia święceń kapłańskich przez beneficjatorów w ciągu roku od otrzymania beneficjum połączonego z obowiązkiem duszpasterskim,
- 36) uwalniania od ekskomuniki za czynne znieważenie osoby duchownej,
- 37) uwalniania zakonników od przestępstw (crimen) apostazji z zakonu,
- 38) uwalniania osób duchownych od wszelkich nieregularności,
- 39) karania fałszerzy dokumentów, heretyków, schizmatyków, grabieżców i wszelkich buntowników, uciekając się nawet do pomocy władzy świeckiej,
- 40) uwalniania od wszelkich kar i nieregularności osoby wymienione w nr 39, żalujące za swe czyny i pragnące pojednać się z Kościołem,
- 41) wizytowania osobiście wszelkich miejsc i instytucji, nawet cieszących się przywilejem egzempcji, i ich reformowania,
- 42) zatwierdzania i modyfikowania wszelkiego rodzaju statutów synodalnych, diecezjalnych itp.,
- 43) pozwalania duchownym na przyjmowanie tytułów naukowych z prawa cywilnego i — na 5 lat — wykonywania funkcji sędziego,
- 44) pozwalania zakonnikom na głoszenie kazań,
- 45) uwalniania od obowiązku odmówienia zaległych modlitw brewiarzowych,
- 46) pozwalania na alienowanie dóbr kościelnych i dawanie ich w zastaw,
- 47) jednorazowego przedłużania czasu wyznaczonego na wykonanie testamentu,
- 48) udzielania odpustów stacyjnych i innych w wyznaczonych przez siebie kościołach,
- 49) udzielania osobiście wymienionych w nr 48 odpustów własnym domownikom,
- 50) uwalniania od wszelkich kar i cenzur.

Wszystkie te uprawnienia są udzielane non obstantibus, bez względu na wcześniejsze postanowienia pap. Sykstusa IV i soborów powszechnych. Beneficja, przynoszące ponad 24 dukaty rocznego dochodu, a przydzielone mocą tych uprawnień, powinny w ciągu 6 miesięcy uzyskać odpowiedni dokument papieski.

REGEST: Watykan, AV, Registra Vaticana, rkps 1924 k. 168r-174r. Na k. 174r pod tekstem brewe po pisy autograficzne kardynałów F. Tournona, J. Morone, J. Saraceni, J. Puteo i J. Cicady oraz inną ręką: *De mandato Sanctissimi Domini Nostri [P]apae [P]ii expediat. L. Datum Barenus. Breve jest datowane według cyklu Zwinstowania (początek roku 25 marca): Anno Incarnationis Domini 1569, quindodecimo Kalendas Aprilis. Wyekspediowane zostało dopiero ok. 20 IV 1569 (zob. nr 160).*

KOPIA WSPÓLczesna: Watykan, AV, Concilio di Trento, rkps 72 k. 260r-268r. Jest to odpis notarialny sporządzony w Trydencie 4 VII 1562 r. na prośbę znanego wydawcy dekretów soborów powszechnych D. Labé *ad instantiam D-ni Valentini Cuzborschi, procuratoris asserti Ven-tis Vincentii Desiderii Labe, Canonici Virdunensis [et]c]. Acta fuerunt haec Tridenti, in domo sive palatio III-mi et R-mi Stanislai Hosii prefati, Cardinalis Varmiensis nuncupati [...]. Praesentibus ibidem nobilibus D-nis Laurentio Modlisceuski, Canonico Posnaniensi, et Petro Pesserio, Canonico Gutstatensi Varmiensis Diocesis, testibus, familiaribus III-mi Cardinalis prefati (k. 268r).*

DRUK: S. Steinherr: *Die Fakultäten eines päpstlichen Nuntius im 16. Jahrhundert (Hosius als Nuntius in Wien 1560)*. W: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*. Bd 18: 1898 s. 327-342.

139

HOZJUSZ DO LATINO LATINIEGO

Montefiascone, [ok. 20 marca 1560]

Poleca wyłożoną w nr 140 sprawę beneficjum Kuczborskiego. Prosi o przekazanie pozdrowień W. Sirleto i G. Faerno, do którego ma żal, że nie popiera F. Torresa.

ORYG.: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 171r. Na k. 173v adres, pieczęć i adnotacja Latino: *[Reddita] 1560, 24 Martii, Episcopi Varmiensis*, i obok tą samą ręką: *Responsum fuit II Aprilis*, oraz: *Intus exemptum literarum ad Episcopum et Valentinum suum* (zob. nr 146).

KOPIA XVI W.: Watykan, BV, Vat. lat. rkps 9066 k. 94r.

KOPIA XVIII W.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 70 (Teki Naruszewicza) nr 110 (z oryginału).

Stanislaus Hosius Latino Latini, vel, ut rectius dicam, Latiniori sive Latinissimo, salutem.

Quid sit quod abs te per Valentinum meum¹ postulaverim, pro iure amicitiae nostrae brevibus in scheda praesentibus literis inclusa² reperies explicatum, verbis fortasse minus latinis. Sed ego, dum sum sollicitus ut rem consequar, non multum verba moror. Quaeso te, ut hanc schedam et cum Ill-mo Cardinali tuo³ et eodem meo, et cum Datario communices, ut quid petam, et an iusta petam intelligant. Simul operam des, ut voti mei compos efficiar. Maiorem in modum ea re tibi me devinxis, et ero, si qua dabitur occasio, de referenda gratia sollicitus. Nihil est quod hoc tempore facere mihi possis gratius, cum quam sit haec res mihi cordi non ignoras. — Scirletum⁴ et Fäernum⁵ verbis meis salutabis. Illi me excusabis, quod non salutaverim eum priusquam Roma discederem, cum fuerit discessus hic opinione mea celerior. Huic vero dices, quod ego putabam hactenus eum esse iudicem tantum⁶ importunorum, nunc autem video quod sit etiam patronus eorum. Nullos enim adiuvere patrocínio suo videtur alios, praeterquam importunos. De quo genere cum non sit Franciscus Torrensensis, cuius et pietatem, et doctrinam satis perspectam et probatam habes, nihil est ei, quantum video, in Phaerno praesidii constitutum. Laudo hominem? In hoc non laudo [1 Kor 11,22]. Sed amo nihilominus. Nam fieri potest, quod ipse culpa vacet. Ex Monte Falisco⁶ [...] ^b. Si quae manu mea scripsi legere te recte posse cognovero, scribam ad vos manu mea frequentius⁷.

“Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit”

^a Nadpisane u góry.

^b Pozostawione miejsce na wpisanie daty.

^c Własnoręcznie.

¹ Kuczborski.

² Zob. nr 140.

³ Puteo, którego Latini był sekretarzem.

⁴ Wilhelma Sirleto.

⁵ Gabriel Faerno (zm. 1561), poeta i humanista rzymski, od 1546 w kręgu kard. M. Cerviniego i W. Sirleto, przyjaciel Hozjusza, Latinoiego i kilku innych humanistów kurialnych, z którymi zaprzyjaźnił się Hozjusz w czasie pobytu w Rzymie. Zob. P. Paschini: *Tre ricerche sulla storia della Chiesa nel Cinquecento*. Roma 1945 s. 222—224.

⁶ Montefiascone nad Bolseną na trasie z Viterbo, gdzie H. napisał ten list (zob. nr 152), do Orvieto i Florencji.

⁷ Notatka odnosząca się do drugiej części nr 140.

140

HOZJUSZ DO LATINO LATINIEGO

[Montefiascone, ok. 20 marca 1560]

Prosi o poparcie u datariusza sprawy W. Kuczborskiego w jego sporze z bpem Zebrzydowskim o kanonikat krakowski.

ORYG.: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 174r—175r. Tekst jest załącznikiem (*schada*) do nr 139, miejscami prawie nieczytelny.

Donosi o trudnościach, jakie mają jego domownicy z ostatecznym uzyskaniem rezerwy beneficjów, jakie otrzymali od papieża (zob. nr 120), zwłaszcza quae sint in causa Valentini non ignoras. In magno periculo versari videtur, nam res illi futura est cum Episcopo Cracoviensi¹, quem nosse te puto. Quamobrem cupio vehementer illius securitati prospici, neque enim deerunt, qui in maiori aliqua autoritate si quid [.] forte vacaverit vel in Cracoviensi, vel in Plocensi Ecclesia, id sibi impetrare conabuntur. Itaque periculum est, ne Valentinus meus et [Canonicatum] et opcionem perdidisse, nec aliud quid praeter literas, [174v] sive diplomata consequutus esse videatur. Datego prosi by sprawił u datariusza, aby spór kurialny w tej sprawie rozstrzygnięto na korzyść Kuczborskiego.

[175r] ^a—Quod si pro aliquo minus idoneo peterem, satis fortasse videri posset esse mihi literas tantum datas et diplomata. Nunc ex iis literis, quas ad te mitto, quod sit Archiepiscopi quoque de eo iudicium cognosces², Est, quod primum habetur apud nos, inter nobiles genere minime postremus, est in literis etiam sacris magno cum fructu versatus, est vita praeterea honesta. Si talium in Urbe ratio haberetur, meliore nunc apud nos esset loco religio^a.

^a— Własnoręcznie.

141

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 23 marca 1560

Korzystając z okazji, że kard. Borromeo wysłał do niego posłańca *cum capitibus et commentario publicarum actionum tuarum* (zob. nr 151), przesyła mu pozdrowienia i zapewnia, że będzie nalegał na szybkie wyekspediowanie mu bulli z przywilejem odpustu jubileuszowego (zob. nry 179, 180, 190 i inne) *et reliquas facultates legationis tuae* (zob. nr 231).

ORYG.: Linköping, SLB, rkps Brev 26 nr 28. Na odwrocie adres, pieczęć i adnotacja ręki Kuczborskiego: *Responsum*] 2 Maj 1560 Viennae.

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 12r—v.

KOPIA XVI W.: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 3432 k. 64v—65r.

DRUK: *Pogłani epistolae* II s. 27.

¹ Jak wynika z listu Kromera do H. z 2 IV 1560 (nr 144) i H. do Ruseckiego z 25 IX 1560 (Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 317), Hozjusz zdecydował się na ubieganie się dla Kuczborskiego o kanonikat krakowski po zmarłym 8 I 1560 r. opacie łądzkim Janie Wysockim. Miał na to beneficjum już prawdopodobnie wcześniej uzyskaną ekspektatywę. Ponieważ jednak śmierć Wysockiego nastąpiła w czasie wakansu Stolicy Apostolskiej, przeto bp krakowski Andrzej Zebrzydowski miał także jakieś prawo nadać je Ruseckiemu. W rezultacie spór oparł się o Datarie Apostolską.

² Zob. nr 131.

142

HOZJUSZ DO CES. FERDYNANDA I

Florencja, 26 marca 1560

Donosi o swej nominacji na nuncjusza i prosi, by nie dopuścił do żadnej zmiany religii w swych dziedzictwach przed jego przyjazdem do Wiednia. Chwaili jego zdecydowane wystąpienie przeciw nowatorom na swym dworze w czasie sejmiku augsburskiego w 1559 r. i prosi, by — łagodniej traktowany przez Piusa IV niż Pawła IV — zechciał pilnować ortodoksji swego ołoczenia.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 89—91 (ręka Kuezborskiego).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 4r—5r (z datą *pridie Annunciacionis 1560*).

Sacra et Ser-ma Caesarea Maiestas, Domine Domine clementissime. Humilem servitutis meae et orationum commendationem.

Quin sciat Sacra M-tas V-ra quod Sanctissimus Dominus Noster me Nuntium ad illam designaverit, nunc dubium non est¹. Cuperem ut haec provincia cuivis alii potius mandata fuisset, quam mihi, qui facile perspicio gravius onus hoc esse, quam quod humeri mei sustinere queant. Sed quid erat faciendum aliud, quam ut illi parerem, cui qui non paret, se non esse catholicum aperte profitetur. Quamobrem, quamlibet ea dura sit, suscepi tamen hanc provinciam, ut officio meo satisfacerem, Dei solius fretus auxilio, quod Qui iussit per Ministrum et Vicarium suum, dabit quod iussit, et vires ad ea quae mandat per illum conficienda suppeditabit. Habeo et hoc in mandatis, ut omnino ante festa Paschatis ad Sacram M-tem V-ram veniam. Sed quoniam, sicut alia omnia, sic et haec in manu Dei posita sunt, neque enim ignorat M-tas V-ra quam sit aetas et valetudo mea affecta, magnisque non corporis magis, quam animi laboribus fracta, supplex a M-te V-ra peto, si forte casus ita feret, ut ad praescriptum a Sanctissimo D-no Nostro tempus ad M-tem V-ram venire non possim, providere velit interim ne qua fiat in terris Sacrae M-ti V-rae imperio subiectis, haereditariis praesertim, vel religionis, vel rituum ad illam spectantium novatio. Nam si quid accideret eiusmodi, quod pro sua misericordia Deus prohibere dignetur, vehementer metuo si perlatum foret ad aures Sanctissimi D-ni Nostri, ne me paulo postquam essem civitatem Sacrae M-tis V-rae Viennensem ingressus, inde exire et ad se redire primo quoque tempore iuberet, neve multa alia ex ea re incommoda sequerentur.

Non sum is qui non intelligam, quam sit hoc difficile M-ti V-rae prohibere, ne alicubi ab obscuris aliquibus hominibus² tale quid fiat [90] in terris illius etiam haereditariis. Verum hoc interea reducendum illi in memoriam putavi, quod in proximis superioribus Augustanis Comitibus² magnam ex ea re M-tas V-ra laudem pertulit, quod omnibus iis qui suam Aulam sequebantur, seque servitores esse V-rae M-tis gloriabantur, graviter interminata fuerat, ne vel minimum signum darent ab Ecclesia Dei praecisionis, sed in rebus omnibus illam duces sequerentur. Quin etiam a suo ministerio quosdam repulit ex principum genere, quos eodem illo die V-rae M-tis exemplo, Deo quoque ministrare noluisse cognoverat. Credat Sacra M-tas V-ra, quod exemplum hoc ab illa editum nescio quas suspiciones illi conflatas prorsus amovere, et in eam opinionem omnium

¹ Zob. list Piusa IV do ces. Ferdynanda I z powiadomieniem o nominacji Hozjusza, 18 III 1560 (*Nuntiaturberichte* II/1 s. 1).

² Wiosenny sejm Rzeszy w Augsburgu w 1559 r., zob. nr 54.

animos adducere visum est, ut omnino crederent iniuriam ab iis fieri Sacrae M-ti V-rae, qui secus fuerunt nescio quid de illa suspicati.

Neque dubito, quamvis asperior fuerit medicus Pontifex ille Paulus III, felicitis recordationis, quod et ipse tamen, "si vixisset diutius"^a, fuerit aliquid de severitate sua remissurus, et aliam, quam conceperat animo, de illa opinionem habiturus. Quod si tali mente fuit sub illo (quod fateri necesse habemus omnes) asperiori medico, quanto magis eodem animo praeditam esse Sacram M-tem V-ram oportet sub hoc Pio III, qui fomentis magis quam cautheriis in curandis morbis hominum utendum sibi esse putat? Et sunt illius viscera plena charitatis, nec ab ulla re magis abhorret, quam ut per austeritatem ac potenciam aliquid egisse videatur. Ne quaeso propterea minoris illum faciendum esse putet, quod in eo minus asperitatis, plus autem videt esse pietatis. Quin qualem se sub illo Pontifice severo praestitit, talem etiam nunc sub hoc pio praestet.

Si non potest in omnibus, etiam in haereditariis suis terris, saltem in Aula sua et in iis, qui maiore quodam necessitudinis vinculo illi coniuncti sunt, prospiciat ne tale quid eveniat, quod ad Dei primum, deinde ad Sanctae Sedis Apostolicae despectum pertinere videatur. [91] Nam certe minime ferendum id esse videtur, ut unus aliquis homo sibi tantum arroget, orbem ut universum vel coecitatis, vel impietatis condemnet, non solum hoc nostro, verum etiam superioribus aliquot saeculis, quasi aut non viderit quisque tanto saeculorum intervallo, quod se solos nunc videre nonnulli persuasum habent, aut si viderit, sciens tamen et prudens contra manifestum Dei praeceptum venire ausus fuerit. Nulla res unquam vinam illam electam, quam plantavit Dominus [Jer 2,21], hoc est Sanctam Catholicam Ecclesiam, quam Sanguine suo rigavit, maioribus detrimentis affecit, quam ista, ut ita loquar, singularitas. De qua re videtur etiam conquestus Propheta, cum huius ipsius vineae mentionem faciens diceret, quod singularis ferus depastus est eam [Ps 79,14]. Quae potest enim esse maior magisque singularis feritas, quam sibi soli, vel quod Scripturas intelligat, vel quod (ut vulgi more loquar) conscientiam habeat arrogare, et haec orbi christiano reliquo universo detrahare.

Provolutus ad genua M-tis V-rae "supplex oro"^a, quam charam habet fortunarum suarum incolumitatem, existimationis integritatem, animae salutem, tantum contendat et elaboret, ut ne quid eiusmodi fieri permittat, quod omnibus iis rebus ingens detrimentum adferre queat. Verum de iis coram, si Deus volet, pluribus. Nunc nihil aliud, quam commendo me gratiae, clementiaeque Sacrae M-tis V-rae. Quae de me sibi certo polliceri potest ea omnia, quae de quocumque alio servitore suo sibi addictissimo. Deum precor, ut Sacram M-tem V-ram pro Ecclesiae suae defensione et pridem ab omnibus expetitae tranquillitatis restitutione, quam diutissime servet incolumem et felicem. Florentiae, in crastino Annuntiationis Beatae Virginis [1560].

^a—^a Dopisane na marginesie minuty.

Chwali stałość księcia w wierze katolickiej i zachęca, by *non satis esse putet, si se ipsa ab omni haeretica labe puram et incontaminatam conservet, verum qualis ipsa est, suos quoque tales praestare conetur. Ac si quos aberrare contingit, eos in viam reducendos curet.* Ubolewa nad rozbiorem religijnym Niemiec i oświad-

cza, że papież gotów jest czynić wszystko, by przywrócić tam utraconą jedność; dlatego śle go do cesarza jako nuncjusza, by z nim *de ratione redintegrandi Christi Corpus, et de modo quo pristina posset Ecclesiae tranquillitas restitui, consilia communicem*. Nakazał mu także, by szukał oparcia u Albrechta *ac fidei illius, quoties usus foret, implorarem*.

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 12r—13r (bez daty i sine titulo). List był napisany i wysłany prawdopodobnie razem z listem do ces. Ferdynanda I (zob. nr 142).

KOPIA Z XVI W.: Watykan, AV, Conc. di Trento, rkps 35 k. 34r—35r (kopiowany z poprzedniego).

DRUK: HO II s. 166—167 (z kopii Reszki).

144

MARCIN KROMER DO HOZJUSZA

Wiedeń, 2 kwietnia 1560

Przesyła mu już piąty list od czasu jego wyjazdu z Rzymu. Otrzymał list od Kuczborskiego z wiadomością, że dotrą do Wiednia na Wielkanoc. Przygotował już dla nich dom oraz stajnie. Donosi o zdobyciu przez Moskali Marienburga w Inflantach przy biernym zachowaniu się Polaków, którzy obawiają się zerwania rozejmu.

AUTOGRAF: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 57r. Na k. 57v adres i pieczęć.

KOPIA Z XVIII W.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 70 (TeKa Naruszewicza) nr 112.

Hasce quintas literas tibi adhuc obviam mittam, sive eae te Oeniponti reperient¹, sive navigantem iam praeteribunt. Tertium enim nihil restat, si mandatis Pontificis satisfacis ad Pascha ut hic te sistas, quemadmodum mihi scripsit Valentinus tuus² iussu tuo. Quem cuperem equidem fratrem meum appellare³, sed cum Abbas Landensis⁴ cum Rusecio⁵ non transegerit, non est visum exinanire gratiam. De quo plura coram. Venias, iam licet, quando voles, modo non ante Palmas⁶. Domus iam adornata est. Nunc repurgatur. Equi 12 in ea stabulari poterunt; reliquis prussicis alibi prospicietur⁷. Curae est autem mihi, ut in proximo. Expecto ut aliquis te huc antevertat prodromus, qui penum et cellam instruat. Quanquam spero aliquid suppeditatum iri a Caesare. Vale. Vienna, postridie Calendis Aprilis 1560.

Marienburgum in Livonia⁸ Moschus cepit, praesidioque munivit. Nostrum non commovent se ne ille quidem violet inducias. Ad legationem autem nondum respondit⁹.

tuus M[artinus] C[romerus]

¹ Hozjusz zawiadomił prawdopodobnie, że będzie jechał do Wiednia przez Innsbruck.

² Kuczborski.

³ T.j. kanonikiem krakowskim, podobnie jak Kromer, Kanonicy powszechnie nazywali się braćmi, o ile należeli do tej samej kapituły.

⁴ Mowa o zmarłym 8 I 1560 opacie łądzkim Janie Wysockim, kanoniku krakowskim.

⁵ Rusecki, kanclerz bpa krakowskiego A. Zebrzydowskiego, procesował się o kanonikat krakowski z Wysockim jeszcze za jego życia i po jego śmierci zajął go, nie bacząc na to, że Kuczborski posiadał na niego wcześniejszą ekspektatywę (zob. Kuczborski do L. Latini, 26 IV 1560. Watykan, BVat. lat., rkps 6201 k. 52r—v). Por. nr 140.

⁶ Przed Niedzielą Palmową. W 1560 r. przypadała 7 IV.

⁷ Zob. nry 135, 136.

⁸ Zamek i komtura kawalerów mieczowych, granicząca z posiadłościami moskiewskimi (Pskowem).

⁹ Zajęcie Marienburga przez wojska moskiewskie 9 II 1560 spowodowało jednak zerwanie rozejmu z 1559 r. i dało początek generalnej wojnie o Inflanty. Zob. W. Koroluk: *Wojna inflancka*. Warszawa 1956 s. 55.

145

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 2 kwietnia 1560

Donosi, że 24 marca otrzymał jego list, że odpowiedź nań wysłał razem z korespondencją papieską. Obiecuje pomoc w sprawie beneficjów dla Kuczborskiego i innych jego domowników. Pozdrowia Kromera i Przerembskiego.

ORYG.: zaginęł.

DRUK: *Latini Latini epistolae* I s. 149—150.

Nono Calendas Aprilis¹ litteras tuas accepi. Ad quas ego tibi citius rescripsissem, si ubi te in itinere inventurae illae essent aliqua coniectura, aut saltem levi suspicione consequi potuissem. Sed quando hoc incertum omnino fuit, illud mihi faciendum esse duxi, ut cum Pontificis literis has meas tibi reddendas curarem. Speravi enim fore, ut illae ad te ita mitterentur, ut fieri non posset, quin tuto in manus tuas pervenirent. Quare, etsi serius fortasse aliquanto quam volebas, tamen certius accipis litteras meas. Ego si meam erga te voluntatem atque benevolentiam non putarem tibi esse plane perspectam et cognitam, pluribus verbis tecum uterer, ut tibi planius persuaderem me tua tuorumque familiarium causa libenter atque optima fide omnia facturum. Sed nolo actum agere. Quae confici poterunt, diligenter curabuntur; habebisque ad eam rem non modo Latini, hominis tui studiosissimi, qui te plurimum colit atque observat, operam tibi semper promptam atque paratam, verum etiam omnium, qui te tuasque virtutes norunt, qui certe plurimi sunt, a quibus te cum mirifice diligi, tum tantum egregiae pietati tuae atque eruditioni tribui certo scio, ut omnia sua studia ad tua tuorumque domesticorum atque clientum commoda procuranda libentissime sint collaturi. Ego certe ad propensam in te Summi Pontificis plurimorumque Cardinalium voluntatem dabo operam, ut quotidie, tantus cumulus accedat, ut ii te magno tuo merito inter omnes tui ordinis viros, quem ornandum censeant praecipuum habere fateantur.

Datarius et rem tuam sedulo adiuvat, et ministris Ser-mj Regis constantissime pernegat, quaecunque facultatem tuam contractura, et in angustum deductura videantur. Quare iubeo te bono esse animo, sperareque [quod] in Valentino tuo caeterisque familiaribus ornandis² nunquam tibi operam et diligentiam nostram defuturam. — Literas tuas avide expecto, quae me certiorum faciant de salute tua, deque totius itineris ratione, quam tibi commodissimam fuisse vehementer opto. — Cromerum meo nomine salutabis, si prius [sic] eodem officii generalis cum Gnesnensi Archiepiscopo meis verbis usus fueris. Vale. Roma, quarto Nonas Aprilis 1560.

146

LATINO LATINI DO HOZJUSZA

Rzym, 2 kwietnia 1560

Po wyrażeniu pochwał i grzeczności informuje, że przekazał jego list datariuszowi i poparł także ustnie sprawę beneficjum Kuczborskiego. Donosi, że co do stosunku króla do Hozjusza był przekonany o tej życzliwości, o jakiej pisze Szędziński. Wyraża opinię na temat charakteru pisma Hozjusza. Informuje o przekazaniu Faeranowi i Sirlutowi tego co mu polecił oraz o ich i innych ludzi życzliwości dla niego.

¹ 24 marca.² Zob. nry 120, 132, 139, 140.

MINUTA: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 4201 k. 172r-v (na odwole listu Hozjusza z ok. 20 III, zob. nr 139).

KOPIA LATINIEGO: Viterbo, Arch. Capitolare, rkps 8 k. 47r-v.

Stanislae Osio, Varmiae Episcopo, Latinus Latinius s[alutem] d[icit].

Nisi existimarem te pro tua prudentia cum^a simplicem apertamque animi mei naturam habere plane cognitam, tum quae tua est probitas benignitasque, ea etiam potissimum de causa [sic] adductum, ut me non mediocriter diligeres^b, numquam certe committerem, ut ad te, tantum virum, tam familiariter scriberem. Sed quando incredibilis humanitas tua non modo tacite^c ad eam rem me invitat^c, verum etiam ita fere^d postulat, agam tecum eo more qui inter pares summaque benevolentia coniunctos iucundissimus semper est habitus. Scribam enim libere, atque ea tantum, quae, ut scias, tua putabo aliqua ex parte interesse.

Quare cum primum mihi redditus est fasciculus litterarum tuarum¹, dedi operam ut quae epistola erat inscripta Datario², eam ille a me acciperet, simulque quantum de Cracoviensi sacerdotio labores, ex me etiam cognosceret. Quamquam autem et Cardinalis meus³, et ceteri omnes pontificii iuris peritissimi iubeant te bono de ea re animo esse, ego tamen ita cum Datario de nova aliqua ratione ineunda agere coepi, ut si in vetere illa^a nihil praesidii superesset. Postea vero quam didici integram semper relinqui^d Valentino facultatem ad alia deinceps vacatura eiusdem generis sacerdotia quousque tandem consequatur unum, si modo in iure suo persequendo diligentia uti velit, retraxi illico me; cum praesertim certior factus essem^e, eadem conditione, eodemque iure omnibus eiusmodi facultates solere concedi, nullamque praeterea spem esse aliud impetrandi. Quare feci bona fide quod potui, quodque aequum esse ut postularem ex iis ipsis didici, qui cum ipsam rem maxime longo usu callent, tum tibi in primis bene volunt, et Valentini commodis ut optime consulatur vehementer cupiunt.

De voluntate autem Ser-mi Regis erga te nihil mihi^f secus eram^f pollicitus, quam ad te Stanislaus ille (cuius ad me epistolam misisti) perscripsit⁴. Semper enim putavi fore, ut in te tuisque ornandis, dum legationis istius honestissimae munere fungeris, multo quam ante hac liberalior esset. — De manu tua certe negare non possum, quin expeditius mihi sit Valentini litteras legere. Sed tamen rogo te, ne quid mea caussa facias. Exercebor enim libenter in addiscendis litterarum tuarum notis. Quare quod commodo tuo maxime fiet, id erit mihi semper gratissimum.

Salutavi Faernum tuo nomine, legique ei particulam epistolae tuae de importunorum patrocinio⁵. Agit ille tibi gratias de tua erga se voluntate. Quod autem addidisti de Torrensi, in eo nihil astute dissimulavit, ingenue fassus se, si quemquam hominem importunum non audiendum et diiudicandum, sed tuendum et defendendum numquam suscepit, hunc maxime unum atque praecipuum esse in quo tamen iuvando quod potuit, bona fide praestitit. — Sirlatum, non musarum, sed Ecclesiae Dei ministrorum^d omnium, vereque piorum, atque eruditorum virorum^e delicias, aegrum adhuc et renum doloribus urinaequa difficultate, et fortasse etiam calculo laborantem, semel tantum conveni ex eo die, quo litteras

¹ Zob. nry 139, 140.

² List nie zachowany.

³ Puteo.

⁴ List Stanisława Szedzińskiego. Zob. nr 131.

⁵ Zob. nr 139.

tuas accepi. Quumque me ille in eum sermonem ingressum animadvertet, quo te apud se excusarem, quod ipsum in subita profectioe non salutasses, non est passus ultra progredi, [172v] seque tibi in ea re potius satisfacere oportere iudicaret. Habes hominem tui amatissimum, in cuius erga te benevolentia atque observantia retinenda nulla opus est arte, nisi si non velis appellare artem eam vitae rationem sequi, quae sit honestissima, et cum plurimorum commodis atque etiam salute coniuncta.

Ego vero iis artibus video te in sacrosancto dignitatis gradu iam pridem constitutum, bonorum omnium animos ita ad te amandum atque observandum illexisse, ut nihil minus tibi verendum arbitrer, quam ne quorum voluntates et studia egregiis animi tui virtutibus praeclarisque pro catholica religione rebus gestis facillime conciliasti, eorum animos non retineas eo tempore, quum virtutis et probitatis tuae documenta in maximis^a totius Reipublicae Christianae rebus apud summos Principes tractandis et componendis multo sunt etiam illustriora futura. Sed nolo tibi in laudibus suis leviter^b attingendis esse molestior. Vale. Roma, IIII Nonas Aprilis MDLX.

^a Nadpisane u góry.

^b W tekście następuje skreślone: *profecto*.

^{c-d} Dopisane nad skreślonym: *spem mihi facit*.

^d Nadpisane nad skreślonym jednym nieczytelnym słowem.

^e Nadpisane nad skreślonym: *ful*.

^{f-g} Nadpisane nad skreślonym: *minus*.

^g Nadpisane nad skreślonym: *summis*.

147

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 2 kwietnia 1560

Poleca mu sprawę niejakiego Joannoziusa Pitti, mieszkającego w Wiedniu, basterda legitymowanego przez nuncjusza Prospera Santa Croce (był nuncjuszem w Wiedniu w latach 1548—1550), którego obecnie, po śmierci ojca, przyrodni bracia chcą odsunąć od dziedziczenia.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 93r. Na k. 94v adres i pieczęć.

148

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEÓ

Innsbruck, 6 kwietnia 1560

Donosi, że nie otrzymał jeszcze pisemnej instrukcji, o którą bardzo prosi, i że po dotarciu do Innsbrucka jego bagażu uda się w dalszą drogę do Wiednia.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. dl Germania, rkps 64 k. 112 r. Na k. 115v adres i ślad pieczęci.

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 12,2 k. 2r.

149

PIUS IV DO HOZJUSZA

Rzym, 6 kwietnia 1560

Informuje, że czytał jego listy do kard. Madruzzo pisane z Florencji i Bolonii. Poleca szybko kontynuować podróż. Oświadcza, że ustna instrukcja, jaką otrzymał przed wyjazdem, powinna mu wystarczyć.

ORYG.: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 1131 s. 315. Na s. 318 adres i ślad pieczęci.

^a Pius PP IIII^a

Venerabilis in Christo Frater. Post tuum ab Urbe discessum, vidimus ea quae ad Cardinalem Tridentinum Florentia Bononiae scripsisti¹, et quoad illa, quae ad nos pertinent, te sedulo hortamur, ut diligenter

¹ Wyżej wymienione listy do kard. K. Madruzzo zaginęły.

(quod commodo valetudinis tuae facere poteris) iter tuum proseguare; eoque confecto, negotia quae tibi a nobis sunt iniuncta curabis. Quae pro tua prudentia non dubitamus optime abs te expedita iri. Super quibus, quia quaecumque ad te scribere possemus, ea cum Cardinali Tridentino cuncta contulimus, qui tibi nostro nomine illa perscriberet, nos longiores non erimus. Tantum tibi ab Deo, et Domino Nostro Jesu Christo incolumitatem et felicitatem precamur. Romae, die VI Aprilis M.D.LX.

^a—Nos tibi in discessu tuo de omnibus locuti sumus. Non est quod a nobis amplius expectes, nisi quod ea, quae tibi a nobis ore proprio commissa sunt exequare. Si quid novi superveniet, nos admonebis^a.

^a— Autograf papleski.

150

KAROL BORROMEUS DO HOZJUSZA

Rzym, 6 kwietnia 1560

Wyjaśnia, że nie może jeszcze wysłać mu uprawnień nuncjusza, lecz prześle je gdy tylko będą gotowe. Przesyła indult. Zawiadamia, że wcześniej wysłał brewę z odpustem jubileuszowym, natomiast instrukcji nie otrzyma na piśmie, ponieważ wystarczy mu to, co polecono mu ustnie. Poleca szybko kontynuować podróż i często pisać.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1608 s. 35. Na s. 38 adres, ślad pieczęci i adnotacja reki Kuczborskiego: *Responsum 2 Ma[ij] 1560 Viennae.*

Reverendissime Domine etc. Sperabam cum his literis posse me hodie ad R-mam Dominationem V-ram suas facultates¹ mittere, sed a suo-met ipso familiari intelliget, quam nulla id fieri ratione potuerit. Cum primum autem fieri poterit, curabo diligenter ut ad vos perferantur. Interim indultum mittimus. Jubilaeum iam accepisse debetis, atque etiam omnes^a litteras Sanctissimi Domini Nostri in forma brevis². Quam ob rem nihil est amplius quod desideretis praeter instructionem. Eam tamen non mittimus, nec mittemus, nam Sua Sanctitas ait illam esse Dominationi V-rae absolutissimam instructionem, quam ab ipsa verbo accepit. Habeatque pro certo, ea verba Dominationis V-rae menti esse multo magis commendata, quam si scripto essent. Et praeterea in prudentia vestra, in qua plurimum confidit, libentissime conquiescit. Itaque reliquum est, ut V-ra Dominatio, quibus maioribus pro sua valetudine potest itineribus, susceptum iter conficiat, et ad nos quam saepissime scribat, et tunc potissimum cum ad Caesaream M-tem pervenerit. Interim me Dominationi V-rae etiam atque etiam commendo, rogoque Jesum Christum, ut eam diu servet incolumem. Datum Romae, VI Aprilis M.D.LX.

Eiusdem R-mae Dominationis V-rae

^b—uti frater

C[arolus] Cardinalis Borromeus^b

^a Nadpisane.

^b— Własnoręcznie.

151

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 6 kwietnia 1560

Ciesz się, że dzięki darowanemu przez kard. Madruzzo powozowi może Hozjusz wygodnie podróżować. Dziękuje za list z Florencji. Informuje, że pisał do

¹ Zob. nr 138.

² Nie zachowane.

niego 23 III, że papież nie ma zamiaru dać mu pisemnej instrukcji, lecz listy polecające i brewe z kompetencjami otrzyma wkrótce. Donosi, że 7 IV przekaże papieżowi jego prośbę o pozwolenie spędzenia świąt tam, gdzie mu będzie wygodniej.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 42r—v. Na k. 42av adres, ślad pieczęci i adnotacja ręki Kuczborskiego: *Responsum* 3 Maij 1560 Viennae. Tekst poważnie uszkodzony od wilgoci.

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 10v—11r.

DRUK: 1) Pogiani epistolae II s. 40—41; 2) Weber s. 9—11.

R-me Domine. Ego vero gratulor non minus Christophoro Madrutio Cardinali amplissimo, qui te praestantissimum operarium in amplissimam Jesu Christi messem, summa bonorum omnium approbatione proficiscentem, ista lecticae opportunitate prosecutus sit, quam tibi, qui hoc incommodo anni tempore illius benignitate satis commode adhuc iter feceris; ac tibi quidem ipsi maximas de eo gratias ago, qui ut primum Florentiam venisti, me de tuarum rerum statu tam diligenter atque amanter feceris certior¹. Neque vero tibi, viro humanissimo meique amantissimo homini, concesserim hoc amoris officium, ut prius tu me de tuis rationibus ex itinere docueris, quam ego te in itinere meis literis salutandum putaverim, qui X^o Calendas Aprilis ad te scripsi, cum Carolus Cardinalis Boromaeus statim tabellarium ad eundem te missurus diceretur cum commentario legationis tuae². Quae res quamobrem postea refrixerit nescio. Illud quidem certo scio, Pontificem Maximum tantum doctrinae, virtuti ac prudentiae tuae tribuere, ut nullis praeterea literis censuerit te esse docendum de ratione actionum tuarum, neque instruenda consilia tua, quae ea sunt, ut nullius admonitioni aut diligentiae locum relinquant. Literas quidem pontificias, quae legationi tuae fidem et auctoritatem afferant, cum amplissimis legationis facultatibus, brevi habebis³.

Tu vero commodo valetudinis tuae iter facies, et satis mature te ad Caesarem perventurum existimabis. Si salvus eo veneris, tua cautio, rei etiam cautio fuerit, hoc et probatum omnibus, et ipsi Pontifici Maximo maxime ratum et gratum erit. Ad quem postulatum tuum detu[42]lissem, sed mihi Nonis Aprilis⁴ vesperi, cum dimisso Senatu domum rediissem, tua epistola reddita est. Cras ad VII Idus Aprilis (nam VIII has ad te dedi) in Sacris Pontificiis mandatum tuum curabo diligenter, et a Pontifice Maximo, ut tibi, ubi commodius fuerit, proximos festos dies secunda eius voluntate agere liceat, spero facile consequar. Vale. Romae, VIII Idus Aprilis 1560.

~R-mae Dominationis V-rae deditissimus frater
Otho Cardinalis Augustanus~

~*~ Własnoręcznie.

152

HOZJUSZ DO JAKUBA PUTEO

Innsbruck, 7 kwietnia 1560

Donosi, że oczekuje odpowiedzi na swe listy i żali się na brak instrukcji oraz pieniędzy, co opóźnia jego dalszą podróż, ponieważ pieniądze własne wraz z rzeczami i częścią służby pozostawił w Bolonii. Polemizuje z krytykami jego wstępu do bulli jubileuszowej. Prosi o usprawiedliwienie przed papieżem opóźnienia w drodze do Wiednia. Przesyła list Kromera w sprawie beneficjum Kuczborskiego i prosi o poparcie jego starań w Rzymie. Donosi, że już po napisaniu tego listu do-

¹ List nie zachowany.

² Zob. nr 141.

³ Zob. nr 138 i dodatek nr D10.

⁴ 5 kwietnia.

tarli do niego jego domownicy, którzy twierdzą, że jutro dotrą także jego bagaże; przeto 9 IV wyruszy dalej, by spędzić Wielkanoc przynajmniej w Passau. Donosi, że 6 IV złożył wizytę córkom cesarza i regentom Tyrolu, zdeklarowanym katolikom.

ORYG: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 55r-56r. Na k. 56v adres, ślad pieczęci i adnotacja ręki Latiniego: [Reddito] 1560. 20 Aprilis, hora] 24. Episcopi Varmienis. Responsum fuit die 21.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 45-46 (z datą: *Feria secunda post Dominicum Palmarum*; ręką Kuczborskiego).

Ill-me et R-me Domine etc. Scripseram Ill-mae Dominationi V-rae Vitterbio; scripseram et D-no Latino Latiniori¹, de quo mihi persuadebam, quod constantius amicitiam coleret. Verum, ut video, non amat ille, nisi quos videt. Quantum oculis animo tam procul ivit amor. Expectabam responsum ab eo Bononiae, Mantuae, Tridenti, et hic Oenoponti. Nihil reperi, nec ab eo, nec a quoque alio. Sed nec instructionem adhuc ullam habeo, nec scio quis usus fuerit festinationis meae tantae. Per me non stat quominus ante festum Paschae Viennam veniam. Nam quatrduo possum hoc iter conficere, sed quid faciam Nuntius absque mandatis? Huc accedit, quod de mille aureis, qui mihi Romae dati sunt, non mihi iam supersunt plures duodecem. His naves conducendae, his sumptus reliquos in iter est faciendus. Ad impossibilia nemo obligatur. Si mihi triduo ante numerata fuisset pecunia, potuissem priusquam ego discederem, biduo sarcinas meas praemittere, et ut me commode subsequerentur providere. Sed non habui nisi biduum ad ea, quae mihi fuerunt necessaria comparanda.

Itaque fructum hunc fero caecae meae, quam praestiti, obedientiae, ut hic nunc haerere cogar, neque mandato Sanctissimi Domini Nostri satisfacere possim. Qua quidem ex re, credi non potest, quantum animo dolorem capiam. Ego mihi pecuniam suffecturam putabam, itaque quam habebam meam, eam cum suppellectile mea argentea inter alias sarcinas collocavi. Ac suffecisset ea mihi ad hoc iter perficiendum, immo ad unum etiam et alterum mensem. Sed ex quo tempore discessi Roma, sacrinas meas non vidi, nec quid agatur de illis scio. Quin et dimidia familiae meae pars abest, quam Bononiae reliqui. D-nus quoque Doctor Joannes Petrus² Mantuam usque me prosequutus est, ibi clavem dari sibi petivit ad cistam, in qua res ipsius collocatae fuerunt. Subsequenturum eum esse me putavi Tridentum; in hunc usque diem non vidi. Metuo ne fortasse molesta illi acciderit haec mea caeca obedientia. Reliqui facultates meas omnes, reliqui familiae bonam partem, hic haereo. Velim nolim tam diu saltem expectare cogar, dum [55v] nervum itineris faciendi consequar. Est res mira: ex quo tempore Bononiam reliqui, quod nullam vel de familiaribus, vel de rebus meis a quoquam significationem habui. Praeter eam pecuniam, quam illis dedi Bononiae, reliqui Mantuae quinquaginta aureos, Tridenti quadraginta, plura libenter daturus, nisi quod me quoque defici videbam. Non mediocrem ex eo molestiam capio, quod sic ab illis disiunctus sum.

Video me precibus Ecclesiae destitutum esse. Nam gratia Jubilaei, quam promiserant se mihi missuros esse Bononiam, nondum est a me visa. Fortassis non concedetur unquam. Aiunt particulare id negotium esse, neque solere in particularibus eiusmodi negotiis gratiam Jubilaei

¹ List do Puteo nie zachowany, natomiast list do Latiniego był prawdopodobnie pisany z Montefiascone (zob. nr 139).

² Osoba nie zidentyfikowana.

dari³. Utinam esset particularis, et non universalis haeresis. Utinam in Italia quoque pauciores essent haeretici opinione multorum. Utinam vel Roma saltem prorsus ab illis esset immunis. Quod ego non credo quoties mecum reputo quae post Pauli Quarti mortem facta sunt⁴. Sed video propter causam hanc, quae nonnullis particularis videtur, etiam concilia universalis celebrari. Offendit nonnullos, quod Scripturae verbis Pontificem loquentem facio in illo proemio, quod scripsi⁵, quasi vero Scriptura sit haeticorum propria, aut quasi quemquam deceat magis uti Scripturae verbis, quam eum qui Christi Vicarius est. Styllum esse negant Romane Curiae. Scriberent quocumque vellent stylo, modo curaret Pontifex, ut oratio fieret Ecclesiae, quo consiliorum illius faelicem exitum daret. Quae scripta sunt a me, eo consilio scripta sunt, ut quod in Germania comprimis odiosum esse scio Pontificis nomen, magis amabile et venerandum reddi posset, cum intelligerent omnes quantam publicae salutis, quantam Ecclesiae tranquillitatis curam gerat, quantum ex istis sectis tam dissectis dolorem capiat.

Nunc non desunt quidam Romae, qui mallent haeticorum opinionem de Pontificibus confirmari, quod nullam religionis curam gerant. Sed haec ferre necesse est. Ingentem ea res animo meo cruciatum adfert, quod metuo ne magis in dies atque magis adducantur homines, ut credant verum esse, quod vociferantur haeretici. Nam quod me videntur etiam Romani arguere mendacii, qui scripseram ista de Pontifice in isto gratiae Jubilaei prohemio, fortassis non omnino temere faciunt. Quaeso Ill-mam Dominationem V-ram, ut pro ea benevolentia qua me prosequitur immerentem, excusare me velit [56r] apud Sanctissimum Dominum Nostrum, si fortassis Viennam ante Pascha non venero. Nam certe mea culpa non fit. Essem ibi proximo die Mercurii, Deo bene iuvante, si sarcinas meas ad manum haberem, unde pecuniam petere liceret. Conscenderem illico navim, etiam instructione non expectata.

Sed haec de publicis satis. Nunc ad privata venio, quae iuxta morem Romanae Curiae primo loco posita oportuit. Mitto ad Ill-mam Dominationem V-ram literas D-ni Doctoris Cromeri, ex quibus cognoscet quo loco sint res Valentini mei⁶. Maiorem in modum ab illa peto, providere velit, ne videatur exinanita gratia, quae mihi a Pontifice concessa est. Providendi autem rationem ipsa melius nosse potest. Vellem hoc negotium dari D-no Latino, qui quamvis nihil ad me scribat, nondum tamen persuadere mihi possum, quod mei memoriam prorsus abiecerit. Fortassis adhuc aliqua scintilla superest eius amoris, quem ostendere visus est erga me, cum praesens isthic adessem. Nisi quod ille, dum veretur ne nomini suo et cognomini parum respondere videatur, fortassis plus curae in scribendo ponere necesse habet. Quae res illum reddit tardiozem. Quod supe-

³ Łaska tzw. odpustu jubileuszowego była pierwotnie udzielana tylko z okazji tzw. lat świętych, później także z okazji ważnych wydarzeń w Kościele. Jej celem było uproszenie szczególnego błogosławieństwa Bożego dla podejmowanego dzieła. W tym celu przepisywano odpowiednio modlitwy publiczne i akty pokutne, połączone z udzieleniem odpustu zupełnego. Zob. Enciclopedia Cattolica. T. 6. Città del Vaticano 1951 s. 683.

⁴ Zob. nr 87.

⁵ Jak wynika z kontekstu, Hozjusz nie tylko uprosił taki odpust z racji swej misji, lecz został także obarczony napisaniem wstępu do odnośnej bulli papieskiej. Niestety, jej tekst (może ze względu na „partykularny” rodzaj misji bpa warmińskiego) nie został włączony do *Bullarium Romanum*, chociaż wiadomo, że Hozjusz przesyłał ją niektórym biskupom z prośbą jej opublikowania (zob. nry 177, 190, 199, 202, 203, 272, 293).

⁶ Zob. nr 144.

rest, opto etc. Datum Oenoponti, Dominica Palmarum, Anno Domini M.D.IX°.

Haec scripsi Ill-mae Dominationi V-rae eo die quo Oenopontum veni. Sperabam enim fore ut statim ad Ill-mam Dominationem V-ram transmittere possim. Cum autem prius tabellarius hinc discessisset in Urbem, quam eae scriptae a me fuerunt, factum est ut eas diutius apud me retinere necesse habuerim. Interea venit ad me familia mea, quae me de sarcinis et aliis impedimentis meis certiore fecit, quod crastino die huc essent perventura. Itaque subsistam hic donec ea ad manum habuero. Die vero Mercurii⁷ statui in Dei nomine iter meum proseguere, ut saltem Pattavium⁸ pervenire, et ibi Pascha celebrare possim. Nam Viennam ante Pascha pervenire me non posse video. — Heri a prandio functus sum officio meo apud Ill-mas Reginas⁹ et Regentes Comitatus istius. Magnus hic mihi honos est habitus. Deductus enim sum in Pallatium a plerisque honoratis viris, qui et ipsi ex eorum numero fuerunt, qui Regentes vocantur. Quantum autem ex istis exterioribus colligere mihi licet, catholici sunt omnes, et se Sanctae Sedis huius studiosissimos esse praeserunt¹⁰.

⁷—Eiusdem Ill-mae et R-mae Dominationis [V-rae] servitor addictissimus

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit¹⁰

⁸— Własnoręcznie.

153

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Innsbruck, 8 kwietnia 1560

Opisuje wizytę u córek cesarza Ferdynanda w Innsbrucku: o tym, jak je zachęcał do trwania w wierze katolickiej i jak mu odpowiedziały, że chcą w niej żyć do śmierci; jak zachęcał do strzeżenia czystości tej wiary regentów Tyrolu i jak mu dali odpowiedź również pełną gorliwości religijnej i szacunku dla Stolicy Apostolskiej. Donosi, że po tych wizytach zaczął gorączkować i dlatego prosi o usprawiedliwienie, jeśli dotrze do Wiednia dopiero po Wielkanocy.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. dl Germania, rkps 64 k. 113r—114v. List ten był włożony w list do Borromeo z 6 IV (zob. nr 148).

KOPIA XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 6576, składka 12/2 k. 2r—3v.

DRUK: *Vetera monumenta* II s. 599 (z oryginału).

154

HOZJUSZ DO KRZYSZTOFA MADRUZZO I OTTONA TRUCHSESSA

Innsbruck, 8 kwietnia [1560]

Donosi, że dotarł do Innsbrucka nieco przeziębiony; w Bressanone został życzliwie przyjęty przez majordoma kard. Madruzzo, który od Trydentu aż do Neumarkt użyczył mu lektyki; resztę podróży odbył konno. Dalej pisze (identycznie jak w nr 152) o trudnościach finansowych i niemożliwości dotarcia do Wiednia na Wielkanoc. Przypomina, jak niegdyś kuria zaniebdywała A. Lippomana, który *in Polonia cum esset Nuntius, toto anno nihil a Paulo IV nec literarum, nec pecuniae acceperat; Dominus vero Satrianensis [Kamil Mentovato], qui fuerat ante sesquidannum a Paulo IV Nuntius missus in Polonia, modo non fame mortuus esse dicitur*. Podobnie jest teraz traktowany także i on. Wydał ze swego w czasie pobytu w Rzymie ok. 7 tys. dukatów; *facit etiam conflagratio Castris mei Heiltsbergk, ad cuius restaurationem magna pecuniae vis requiritur. Mihi plus quam*

⁷ 9 kwietnia.

⁸ Passau nad Dunajem.

⁹ Któręś z pięciu nie zamężnych jeszcze wtedy córek ces. Ferdynanda I. Zob. D w o r z a c z e k: *Genealogia* tabl. 48.

¹⁰ Zob. nr 153.

fertia pars meorum proventuum est retenta; przeto ze swego dokładać do tej misji nie jest w stanie. Nie może także ruszyć w dalszą drogę nim dotrą do niego słu-dzy z rzeczami. Skarży się na niedbalstwo kapłanów duszpasterzujących w Inns-brucku (zob. nr 156) i donosi, że w celu zaradzenia tym niedociągnięciom będzie się starał u cesarza o sprowadzenie tam jezuitów. Następuje dopisek jak w liście do Putea (zob. nr 152) z poszerzonym (jak w nr 153) opisem wizyty u córek ce-sarskich i regentów Tyrolu.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 165—187 (bez daty rocznej, ręką Kuczborskiego). Z minuty tej zostały sporządzone odrębne oryginały do obojgu adresatów.

DRUK: *Nuntiaturbberichte* III/1 s. 8—11.

155

CES. FERDYNAND I DO HOZJUSZA

Wiedeń, 13 kwietnia 1560

Prosi, by przyspieszył podróż i dotarł do Wiednia przynajmniej w wielkanocny poniedziałek.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 132 k. 70r. Na k. 70v adres (*R-do devoto nobis dilecto Stanislao Hosio, Episcopo Varmieni, Sanctissimi D-ni Nostrī ad nos destinato Nuntio, Pas-saw*), pieczęć i adnotacja ręki Kuczborskiego: *Redd[ita]e] 20 Aprilis in Mathausen.*

Ferdinandus, divina favente clementia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus etc.

Reverende devote, nobis dilecte. Cum intellexerimus Devotionem V-ram a Sanctissimo Domino Nostro (quod nobis gratissimum accidit) ad nos Nuncium destinatum esse, et iam dudum sese itineri commisisse, ac propediem huc venturam; negocium autem quoddam sit maximi momenti, de quo fortassis Devotio V-ra aliquid ad nos perferendum a Sanctitate eius in mandatis accepit, quod longiorem moram non patitur; petimus iccirco a Devotione V-ra perquam benigne, ut iter suum, quantum unquam fieri potest, accelerare, nec usquam immorari velit, ut in feriis istis paschalibus¹, perendie scilicet aut postridie eius feriae hic adesse queat. In eo factura nobis est Devotio V-ra rem gratissimam, omni erga eam favore et benevolentia compensandam. Datum in Civitate nostra Vienna, die XIII mensis Aprilis, Anno Domini MDLX, Regnorum nostrorum Romani XXX, aliorum vero XXXIII.

Ferdinandus^aSeld^aM. Singkhmoser^a^a Autografy.

156

HOZJUSZ DO KRZYSZTOFA MADRUZZO

Monachium, 13 kwietnia 1560

Donosi, że przebywał w Innsbrucku 4 dni i opisuje, jak w przeddzień wyjazdu zachęcał siedmiu kapłanów pracujących w tym mieście do katolickiej interpretacji Pisma św. i unikania w tej sprawie protestanckiego subiektywizmu; jak ich zganiał za brak światła przed Najśw. Sakramentem, za skracanie nabożeństw i postów w czasie Wielkiego Postu i za pośpiech w spowiadaniu wiernych, od których powinni żądać podawania liczby i nazwy grzechów według formuły siedmiu grzechów głównych i dziesięciu bożych przykazań. Dodaje, że kapłani usprawiedliwiali swe postępowanie m.in. tym, że regenci Tyrolu ingerują w sprawowany przez nich sakrament pokuty. Informuje, że po tej admonicji jeden z kapłanów wygłosił kazanie według wskazówek Hozjusza i rozmawiał z nim o sytuacji religijnej w Innsbrucku donosząc, że część rady miejskiej wyznaje luteranizm. Radzi, by M. jako biskup tej diecezji, ustanowił w Innsbrucku i Bressanone sufraganów,

¹ Wielkanoc przypadła w roku 1560 na dzień 14 kwietnia.

tak jak to jest praktykowane w Polsce, oraz by założył w Innsbrucku kolegium jezuitów. Opisuje, jak się odbywały wielkotygodniowe nabożeństwa katolickie w Schwaz i Rottenbergu (miejscowości nad Innem, na trasie z Innsbrucka do Monachium).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 27—29 (bez inskrypcji adresowej).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 2v—4r (z notą marginalną: *Tridentino Cardinali, Sabbato S. Pascae, Monaci 1560*).

KOPIA XVI W.: Watykan, AV, Concilio di Trento, rkps 35 k. 33r—35v.

DRUK: *Nuntiatuberichte III* s. 11—13 (z minuty, z nieznacznymi skrótami).

157

HOZJUSZ DO JANA MORONE

Passau, 18 kwietnia 1569

Pisze, że usiłował dotrzeć do Wiednia na Wielkanoc, lecz stało się to niemożliwe, gdyż w Innsbrucku musiał 4 dni czekać na swe rzeczy; przeto postanowił odwiedzić księcia bawarskiego Albrechta w Monachium. Dotarł tam w Wielki Piątek (12 IV). W poniedziałek wielkanocny spotkał się z księciem, który chciał rozmawiać z nim bez świadków, po niemiecku. Przystał na to *dummodo boni consuleret, si minus disserte loquerer, [...] quod in lingua germanica minus essem exercitatus, et habebam deliberatum latine loqui*. Opisuje, że przyjęcie było bardzo serdeczne; książę deklarował swą wierność Kościołowi katolickiemu i Stolicy Apostolskiej; wyraził też zadowolenie z rehabilitacji Morona (zob. nr 87).

ORYG.: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6409 k. 64r-v. Na k. 65v adres i adnotacja: *Episcopus Varmiensis Nuntius*.

DRUK: *Nuntiatuberichte III* s. 18 (tylko część zasadnicza).

158

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 20 kwietnia 1560

Oświadcza, że wszyscy, łącznie z papieżem, a zwłaszcza on, *qui in magna copia tui studiosorum hominum, facultatem multis gratificandi tibi voluntatem nemini concedo*, są mu życzliwi. Donosi, że czytał papieżowi jego list o spotkaniu z córkami cesarza, i że podobała mu się mowa, jaką do nich wygłosił. Ufa, że już wydobrzeł z niedyspozycji, o jakiej pisze (zob. nr 154).

ORYG.: nie zachowany.

DRUK: 1) *Pagani epistolae* II s. 42—43; 2) *Weber* s. 11—12.

159

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 21 kwietnia 1560

Donosi o otrzymaniu jego listu z 7 IV, o nieco opóźnionym wysłaniu mu uprawnień nuncjusza, pozwu przeciw Scultetiemu oraz bulli odpustowej. Gani jego nierozsądne szafowanie pieniędzmi. Dziękuje za list Kromera i obiecuje pomoc we wszystkich potrzebach, zwłaszcza w sprawie Kuczborskiego. Cieszy się dobrymi wiadomościami o córkach cesarskich. Każe pozdrowić cesarza, Przerembskiego i Kromera.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 36r-v. Na k. 36av adres, ślad pieczęci i adnotacja ręki Kuczborskiego: *Redulitae 13 Maij 1560 Viennae, respionsum 15 Maij ibidem*.

DRUK: *Latini Latini epistolae* I s. 156—151 (z niezachowanego rejestru lub minuty).

Reverende admodum in Christo frater. Accepi heri sub noctem¹ litteras tuas, quae primae ad me post tuam profectionem sunt allatae. Ex eis cognovi te Oeniponte fuisse Palmarum die, sperasseque Paschae festum Patavii Vindelicorum celebraturum, cum Viennae non posses². Quo

¹ Por. adnotację Latinia na tym liście (nr 152).

² Zob. nr 152.

tamen pervenisse te facile pauculos post dies confido. Scribis te in itinere quotidie anxium expectasse a nobis litteras cum mandatis, facultate et indulgentia. Ea omnia certe diligenter curata sunt. Sed ut hic tarde expediuntur omnia, aliquanto serius, quam cupiebam, sunt confecta. De facultatibus loquor³, et de supplicatione contra Scultetum⁴, quas Leonardus⁵ accepit expeditas; putoque iam ad te missas una cum indulgentia⁶. Fortasse etiam mandata (cum Viennam pervenisti) reddita sunt, nam ea, nisi fallit Ptolemaeus Secretarius⁷, ante aliquot dies missa erant. Ita mihi Tymmermannus tuus⁸ affirmavit.

Quae tibi incommoda in itinere acciderunt, fuerunt mihi certe molestissima. Sed tibi, homini non nunc primum legationes longinquas obeunti, quid venit in mentem, quum hinc profectus es sine nummis? Aut si tibi necessaria providisti, cur ad liberalitatis exercendae studium in itinere, quam ad tua tuorumque commoda respicere maluisti? Quod quereris, rei privatae quam publicae prius diligentiusque prospici, fuit ea perpetua in rebus humanis conditio, atque in omni hominum memoria vetus expostulatio, quam certe non video cur hoc tempore magnopere exaggerare debeamus. Multa enim nos, ut meliore sint loco, assiduis precibus a Deo contendere decet; ad nonnulla connivendum est. Quam plurima vero ita sunt procuranda, ut si spes nulla sit perficiendi, satius esse existimem, aut intentata prorsus, aut infecta relinquere, quam aliorum contra nos impudentiam [36v] irritare, aut inter nos assiduis querelis agere, quo hostium Ecclesiae Catholicae conviciis in dies magis impetamur. Sed haec scio tibi notiora esse quam mihi.

Legi litteras Cromeri tui, eiusque diligentiam in apparanda tibi domo magnopere probavi⁹. Leonardus ad te plura perscribet; ego enim ea tantum attigi, quae necessaria existimavi. Si quid erit agendum tua causa, in eo me semper omni studio polliceor amori erga te meo satisfacturum. Spero autem etiam tibi ac desiderio tuo. Nam de Valentini negotio¹⁰, quod ad te primis litteris scripsi, idem nunc quoque confirmo: superesse scilicet illi facultatem adipiscendi sacerdotii, quodeunque deinceps vacabit, donec tandem nanciscatur quod libere plenoque iure retinere liceat. — Quod addidisti de Reginis et Regentibus, fuit id mihi certe gratissimum, cum privatae illarum salutis, tum publici etiam commodi causa. Deus det illis constantem mentem in bonis, faciatque ut ipsarum exemplo multi in veritatis salutisque via permaneant. — Tu, quod semper omni studio curasti, hoc maxime tempore in legatione honestissima curabis, ut Respublica magnum per te adiumentum sibi allatum esse fateatur. Vale, et mea obsequia Caesari, operamque et studium Archiepiscopo¹¹ Cromeroque prolixè pollicitor. Romae, XI Calendas Maii MDLX.

Eiusdem Dominationis Tuae

frater Ja[cobus] Cardinalis Puteus^a

^a— Własnogęznie.

³ Zob. nr 138.

⁴ O Scultetim zob. nry 58, 59, 67, 77.

⁵ Leonard Herman, prokurator biskupów polskich w Rzymie.

⁶ Bulla z odpustem jubileuszowym, zob. nr 152.

⁷ Tolomeo (Bartolomeo) Galli (zm. 1607), pierwszy sekretarz kancelarii papieskiej, późniejszy (od 1565) kardynał, Zob. HC III s. 40, Pastor VII s. 90, 571.

⁸ Jakub Zimmermann, zob. nry 42 i 96.

⁹ Zob. nr 144.

¹⁰ Zob. nry 139, 140.

¹¹ Przerembskiemu, który przebywał wtedy w Wiedniu, zob. nr 128.

Rzym, 21 kwietnia 1560

Polemizuje żartobliwie z jego uwagami o powodach swego milczenia i wyjaśnia, że spowodowane ono było powolnością załatwiania spraw przez urzędy kurialne. Przesyła kopię listu z 2IV (wysłanego przez Zimmermanna), w którym donosił o nienaruszalności prawa Kuczborskiego do zarezerwowanego beneficjum w wypadku gdyby nie uzyskał kanonikatu krakowskiego.

MINUTA: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 432r.

KOPIA LATINIEGO: Viterbo, Arch. Capitolare, rkps 8 k. 47v-48r.

Pessime, ut video, mecum ageretur, si tibi, tam severo erga me iudici, vitae gestorumque meorum rationes reddere oporteret. Legi hodie epistolam tuam, quae heic post occasum solis (quum maxime in scribendo laborarem) Cardinali meo est reddita¹. In qua ita me perstringis, ita crebro de me quereris, ut plane nemo tuas res prius, inquam, tractasse aut procurasse videatur, quam unus Latinius, quo nihil fingi aut describi a te potuit vel segnius, vel negligentius. Atque huius a me praetermissi aut neglecti officii culpam omnem inani atque importuno meo latine scribendi studio attribuis, quasi vero unquam a me (tametsi Latinius Latinus sum) latine scriptum aliquo in genere quidquam extet; aut ut extaret aliquando operam dederim, quum fortasse aliquid experiendo potuissem.

Sed nolo omnia persequi, neque etiam, si maxime velim, otium est. Tantum dico me multis debere, neque praestare tamen posse, quae illi petunt, partim aliis negotiis necessariis impeditus, partim quod et corpusculi imbecillitas ingeniique tarditas volentem plerumque morantur. Accedit etiam altera illa verissima causa, quod tam multis video res tuas curae esse, ut me impudentem existimem videri merito posse, si ad aliorum studium operam quoque meam coner adiungere. Nam quae hic curanda erant, non ea de causa tarde confecta sunt, quod in eis procurandis alicuius officium aut diligentia unquam cessarit, sed (quod te scio saepius re ipsa didicisse) ea una causa fuit, quod hic omnia, praesertim publica, lente semper expediri sunt solita. Nec tibi in eo quidquam praecipuum contigit, quod iure expostulare possis.

Ego ad diem IIII Nonas Aprilis scripseram tibi, simulque etiam Valentino tuo, ne quis alterutri scrupulus superesset, de Cracoviensi sacerdotio², quum semper ad quaecumque deinceps vacarint integrum ius retineatur, donec ille tandem certum aliquod possideat. Misi autem ad te literas meas in fasciculum Patroni mei prius coniectas et colligatas. Eas puto te Viennae, quum primum pervenisti, accepisse. Ita enim mihi affirmavit futurum Tymmermannus tuus, cui uni fasciculus literarum creditus commendatusque est. Earum literarum exemplum nunc ad te mitto, ne si forte priores illae ceciderunt, aliquid nos excusationis nostrae causa confinxisse suspicari possis. Nam video te virum suspiciosum esse, diligentemque officiorum exactorem. Quare statui mihi cautius agendum tecum, dum nihil est, quod agas potius aut antiquius, quam ut cum amicis tuis otio plus nimio abundans per litteras colloquaris. Quod tamen breve futurum scio, nisi iam eam cogitationem mentemque graviora negotia alio prorsus traduxerunt. Vale et me ama. Roma, XI Kalendas Maij MDLX.

¹ Zob. nr 152.² Zob. nr 146.

161

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, 22 kwietnia 1560

Donosi, że 21 IV dotarł do Wiednia i prosi o szybkie przysłanie pisemnej instrukcji oraz pieniędzy.

ORYG.: Watykan, AV, Nunziatura di Germania, rkps 64 k. 116r. Na k. 119v adres i ślad pieczęci

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8578 składka 12/2 k. 3v.

DRUK: *Vetera monumenta* II s. 600 (z oryg.).

R-me in Christo Pater, Ill-me Domine etc. Perveni tandem huc, Deo sit gratia, utcumque tolerabili valetudine praeditus. Heri a prandio civitatem sum ingressus, et illico nomine Caesareae M-tis a R-mo D-no Episcopo Transilvaniae et Illustri D-no Comite Scipione¹ exceptus. Sum autem animo valde perturbato, quod neque pecuniam ullam, neque instructionem habeo, videorque esse Nuntius absque mandatis. Fortasse iubebit me venire ad se Caesarea M-tas citius voluntate mea, cui quid dicam nescio, quando hactenus nulla mandata ab Ill-ma D-ne V-ra accepi, quae Bononiam ad me mitti debebant. Quod illi paucis in praesentia significandum esse duxi, ut quid mihi desit scire queat. Caeterum quominus pluribus mihi cum Ill-ma Dominatione V-ra agere liceat, facit et angustia temporis, et animi mei perturbatio, et per quem has Ill-mae Dominationi V-rae mitto, is discessurus illico esse dicitur. Quod superest, opto etc. Datum Viennae, feria 2 post Conductum Paschae², Anno Domini MDLX^o.

^a—Eiusdem R-mae et Ill-mae D-nis V-rae servitor addictissimus Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^a

^a— Własnoręcznie.

162

ZYGMENT AUGUST DO HOZJUSZA

Wilno, 24 kwietnia 1560

Wyraża zgodę na pełnienie przez niego funkcji nuncjusza, chociaż jest zdania, że biskup jest bardziej potrzebny w Polsce.

ORYG.: Warszawa, AGAD, Archiwum Zamoyskich, rkps 3000 k. 97r.

KOPIA XVI W.: Kórnik, Bibl. PAN., rkps 242 s. 368.

KOPIA XVIII W.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 70 (Teka Naruszewicza) nr 122.

Reverendissime in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Rescripsimus per proxime superiorem postam Sanctitati tuae, assentiri nos ut Sanctitas tua eam legationem ad Caesaream M-tem, quae illi per Summum Pontificem iniuncta est, obeat¹. Tametsi quidem gratius nobis accidisset, si Sanctitas tua in turbulento hoc Ecclesiae tempore in Episcopatu suo, quem prae ceteris gravissimis religionis motibus agitari non ignorat, adesset, atque Ecclesiae suae praesentem operam navaret. Facile tamen patimur Sanctitatem tuam in eo Sanctitatis eius voluntati satisfacere. Tandem bene valeat Sanctitas tua. Datum Vilnae, die XXIV Aprilis, Anno Domini MDLX, Regni vero nostri XXXI.

Ex commissione Sacrae Regiae Maiestatis propria.

¹ Paweł Bornemizsa (zm. 1579), bp Erdely i Vespem na Węgrzech oraz Scipio d'Arco.

² Poniedziałek po oktawie Wielkanocy przypadł w 1560 roku w dniu 22 kwietnia.

¹ List nie zachowany.

163

FILIP PADNIEWSKI DO HOZJUSZA

Wilno, 24 kwietnia 1560

Wyraża nadzieję, że otrzymał jego list z powiadomieniem, że król wyraził zgodę na pełnienie funkcji nuncjusza. Deklaruje swą przyjaźń i pomoc w potrzebie.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 10 k. 2r. Na k. 2v adres, ślad pieczęci i adnotacja ręki Kuczborskiego: *Redd[ita]e 13 Maij 1560 Viennae, responsum 21 Maij ibidem.*

164

HOZJUSZ DO MAKSYMILIANA HABSBURGA

[Wiedeń, 27 kwietnia 1560]

Oświadcza, że składa mu tę wizytę (zob. nr 169) z polecenia papieża, który niepokoi się pogłoskami o jego skłanianiu się ku protestantyzmowi, chociaż ostatnio został pocieszony wiadomością o oddaleniu z jego dworu predykanów luterzańskich (chodzi o J.S. Pfausera), *Deumque supplex precari non intermittit, quo magis in dies, atque magis proficere faciat Celsitudinem eius in hac retinenda tuendaeque catholicae fidei constancia* w jedności Mistycznego Ciała Chrystusa. Dowodzi potrzeby i konieczności zachowania jedności wiary dla utrzymania jedności państwa (jak w nr 6). Zwalcza subiektywizm w sprawach wiary. Podkreśla miłosierdzie Boga wobec nawracających się. Przypomina karę, jaką Bóg zesłał na Datana i Abirona, którzy odmówili udziału w ofierze Mojżesza i Aarona (Lb 16,16—35).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 181—184 (ręka Kuczborskiego). Jest to tekst mowy wygłoszonej, lub odczytanej w czasie spotkania z Maksymilianem w dn. 27 IV (zob. nr 169). W minucie brak adnotacji o adresacie i dacie.

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 1r-2v. W nagłówku dopisanym inną ręką: *Acta cum Rege Bohemiae 1559.*

DRUK: *Nuntiaturberichte III/1 s. 19* (część zasadnicza).

165

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 28 kwietnia 1560

Oczekuje jego odpowiedzi na swój ostatni list (zob. nr 158). Prosi o przekazanie załączonego listu cesarzowi.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 35r. Na k. 35av adres, ślad pieczęci i adnotacja Kuczborskiego: *Redd[ita]e 20 Maij 1560 Viennae.* Tekst uszkodzony od wilgoci.

166

HOZJUSZ DO OTTONA TRUCHSESSA

Wiedeń, 1 maja 1560

Donosi, że otrzymał dwa jego listy razem. Żali się na brak instrukcji i pieniężny oraz na zły stan Kościoła w Austrii i niedbale wykonany tekst przywileju jubileuszowego. Informuje, że pisał do niego z Passau, że poseł wenecki przekazał jakiegoś złe wiadomości z Francji, że z Rzymu dotarły wieści o chęci powrotu królowej angielskiej Elżbiety do Kościoła i że król Maksymilian wyjechał 29 IV z Wiednia do uzdrowiska.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 23. Tekst jest napisany na odwrocie obwoluty adresowej nie zachowanego listu Hozjusza do Pawła Watta, pod którego nazwiskiem znajduje się dopisane ręką Kuczborskiego: *Cardinali Putteo, Augustano, 1 die Maij 1560 Viennae.* Pierwsze zdanie, nawiązujące do nr 141, wskazuje, że ta wersja tekstu była przeznaczoną dla kard. Truchsesa.

Calendis Ma[is]. R-me in Christo Pater etc. Binae literae Ill-mae Dominationis V-rae eodem tempore mihi redditae sunt. Caeterum capita et commentarios actionum mearum nullos adhuc vidi¹. Sed neque pecunia mihi numerata est hic ulla, et sum iam vehementer exhaustus, cum

¹ Zob. nr 141. Drugi list to prawdopodobnie nr 147.

priusquam ad flumen² pervenissem, consumpta sit a me pecunia omnis, quae fuerat in sumptum itineris enumerata. Itaque versor hic in magnis difficultatibus. Nuntius sum absque mandatis, et absque pecunia, ^aet absque facultatibus, quas tamen nihil moror^a. Neque^b, si maxime velim, tantos hic sumptus diu sustinere potero. Veni huc XI Calendas Mai[as]³, nam citius non potui. Non eum reperi statum Austriae, quem volebam. Deum precor, ut nos oculis misericordiae suae respiciat. Mihi quidem rectum est nihil studii, laboris, diligentiae praetermittere, quo possim Ecclesiae fluctuanti succurrere. Sed quo facilius id praestare queam, piorum precibus adiuvari me necesse est. — Missa mihi tandem est Jubilei gratia⁴, sed, Bone Deus, quam laniata, quam mendosa, non facile ut quisquam legens intelligere queat. Quibus id negotium datum est, quavis alia de re videntur solliciti fuisse potius.

Misi Patavia literas ad R-mum D-num Archiepiscopum Salisburgensem⁵, atque ut eas ad Ill-mam Dominationem V-ram perferendas curaret rogavi. Quod ab illo factum esse puto. — Orator Venetus⁶ parum grata mihi nuntiavit de Galliis, quamvis ante paucos dies huc ex Urbe fuerit allatum, quod Angliae Regina cupit ad Ecclesiae gremium reverti. Quod verum esse cupio. Mihi quidem nihil ea de re scripsit quisquam. In magnis meis scribendi occupationibus plura scribere non licuit. — Maximilianus Rex ad 3 Candas Mai[i] profectus est in thermas. Dicitur infirma esse valetudine. Quod superest Deum precor, ut Ill-mam Dominationem V-ram pro Ecclesiae suae consolatione diu servet incolumem et omni felicitatis genere cumulet. Cuius me gratiae diligenter commendo. Datum Vienna, Calendis Mai[is] 1560.

^a—^a Dopisane na marginesie.

^b Następuje wykreślenie *certe*.

167

HOZJUSZ DO JAKUBA PUTEO

[Wiedeń, 1—2 maja 1560]

Dziękuję za list i wyrażoną w nim życzliwość. Prosi o poparcie sprawy beneficjum Kuczborskiego oraz własnej prośby o zaopatrzenie go w potrzebne pieniądze. Donosi, że opisał papieżowi swe rozmowy z cesarzem i jego synem Maksymilianem. Informuje, że Vergerio przebywał w Wilnie i opublikował tam nowy paszkwil na niego jako nuncjusza.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 55 (ręką Kuczborskiego).

Cardinali Puteo¹.

Accepi literas Ill-mae Dominationis V-rae, ex quibus mihi pridem non obscurum animum plane paternum illius erga me magis etiam perspexi². Quo nomine plurimum illi me debere profiteor. Quod quae semel Pontifex liberaliter mihi concessa promisit, ea citra dubitationem ullam rata fore pollicetur, comprimis id mihi gratum fuit ex literis Ill-mae

² Inn, do którego dotarł w Wasserburgu. Zob. nr 169.

³ 21 kwietnia.

⁴ Zob. nr 152.

⁵ Michal von Kuenburg.

⁶ Jakub Soranzo, zob. *Nuntiaturberichte* II/1 s. 37.

⁷ 29 kwietnia.

¹ Minuta nie ma wpisanej daty. Jej identyfikacja na podstawie zgodności treściowej tego listu z nrami 170, 171 oraz noty (nazwisko Putea) na tekście minuty nru 166.

² Zob. nr 145.

Dominationis V-rae intelligere. Non accepit is³ possessionem eorum sacerdotiorum, quae vacare dicebantur proximo superiori mense Januario, quod videbatur iis nulla ratione potiri posse, cum Abbas ille defunctus⁴ cum adversario⁵ neque transegerit, nec anno toto sacerdotia illa possederit. Sed nunc alia quaedam occasio se dicitur offerre. Quamvis hic quoque coniectura magis ducimur, quam quod certi aliquid habeamus. Nam non desunt qui dicant Aprili mense sacerdotia vacasse. Nihilominus, quoniam [de] id genus vacationibus non fere nisi coniecturas habemus, cuperem hanc occasionem non praetermitti. Quamobrem si quis institerit in Urbe, ad quem forte certius aliquid esset perlatum, maiorem in modum peto V-ram Ill-mam Dominationem, providere velit ne Valentinus meus nihil aliud, quam expectare perpetuo cogatur, sed aliquando iure quod ei tam liberaliter a Pontifice concessum est, pociatur.

Ego veni huc Dominica, ut vocant, Conductus Paschae⁶. In huc usque diem instructionem nullam habeo. Sed nec pecuniam. Debebant mihi numerari Calendis Maij 200 aurei coronati. Negat Antonii Fucari gestor negotiorum⁷ se ullum mandatum habere. Qui mihi dati fuerant in sumpsum itineris mille ducati aurei, priusquam navem conscenderam, consumpti sunt omnes. Expendi praeterea de meo iam sexcentos coronatos. Ad istos sumptus tantos prorsus non sufficio. Unum adhuc mensem, aut paulo amplius habeo unde me sustentem. Quod si mihi non fuerit interea provisum, quid consilii capiam nescio. Dicunt hic Oratores Ser-mi Regis mei, quod quaesita est honesta occasio ex Urbe te eiiciendi. Sed nihil erat opus hac ratione mecum agere. Scit Ill-ma Dominatio V-ra quoties ego, et quanto studio contenderim, ut ad meos redire mihi liceret. Cuperem certe munus hoc ad quemvis alium delatum potius fuisse. Nam praeterquam quod periculosum est, praecipue si quid serio mihi agendum erit. Video me magno aere alieno gravatum iri. Nec iam illius pert[al]esum est, praecipue cum sim Nuntius et absque mandatis, et absque pecuniis.

Quae cum Caesare, quae cum liberis eius egerim, scripsi Pontifici. Fortassis ille cum Ill-ma Dominatione V-ra communicabit⁸. Mihi videtur ea res non carere misterio, quod mihi nulla datur instructio. Metuo ne quid inde mihi difficultatis oriatur aliquando. Fatebor hoc Ill-mae Dominationi V-rae, quandoquidem instructionem non habeo, nulla adhuc de re egi, praeterquam de illo, quod novit, urgenti negotio, ac de hoc etiam solo sum sollicitus⁹. Si quid mihi postea mandatum fuerit, exequar lubens. Quaeso Ill-mam Dominationem V-ram, velit efficere quo mihi vel provideatur de pecunia, vel ad meos revertendi potestas permittatur. Nam satis exhaustus iam sum per Paulum Quartum. Magis etiam exhauriri nollem, cum praesertim Ecclesiae meae Canonici bonam proventuum meorum partem pro restaurando Castro meo Heilsbergk apud se retinuerint¹⁰. Scripsi hac ipsa de re R-mo D-no Boromeo¹¹, sed is tantis est negotiis obrutus, ut vix illi vacaturum sit de me cogitare. Deinde vero

³ Walenty Kuczborski, zob. nr 168.

⁴ Jan Wysocki, opat łódzki, zob. nr 144.

⁵ Rusecki, kanclerz bpa Zebrzydowskiego, zob. nr 144.

⁶ W oktawę Wielkanocy, tj. 21 IV.

⁷ Kierownik wiedeńskiej ekspozytury bankowej Antoniego Fuggera (zm. 1560), wnuka twórcy fortuny rodu Jakuba. Zob. J. Strieder: *Jakob Fugger*. Leipzig 1926.

⁸ Zob. nry 169—170.

⁹ Nawrócenia syna cesarskiego Maksymiliana, zob. nry 169—171.

¹⁰ Zob. nry 101, 104, 154.

¹¹ Zob. nr 171.

quemadmodum res agatur ab istis, non ignorat Ill-ma Dominatio V-ra: quilibet pro se. Magnam in illius erga me paterna voluntate spem collocatam habeo.

Vergerius Vilnae fuit apud Ser-mum Regem meum. Scripsit de legatione hac mea libellum plenum contumeliis et maledictis¹². Nam et Pontificis consilium reprehendit, qui mihi munus hoc mandaverit, et meum, qui susceperim. Dicit me nihil aliud, quam incitare Caesarem ad sanguinem fundendum, ut saeviat in principes et homines Lutheranos. Magnam apud omnes invidiam conflare mihi conatur. Fingit etiam, quod superstite Paulo 4°, fuerit inquisitum in libros meos, et fuerint 18 errores haeretici in eis reperti; quam ob causam carceri me mancipaverit¹³. Nihil est hoc homine pestilentius. Novum salutandi morem invehit inter bibendum, ut qui praebibit alteri, dicat: Pereant Romani; et qui poculum accipit, respondeat: Vivant catholici.

168

HOZJUSZ DO LATINO LATINIEGO

Wiedeń, 2 maja 1560

Dziękuję za zadeklarowaną pomoc w sprawie beneficjum Kuczberskiego.

ORYG.: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 43r. Brak adresu (był prawdopodobnie włożony do listu skierowanego do Putea).

S[alutem] P[lurimam]. Sum nunc occupatior, quam ut pluribus ad te scribere queam. Quam ob rem brevi consules brevitatem meam. Gratum est officium, quod Valentino meo praestitisti¹, verum is nihil adhuc habet, praeterquam expectandi facultatem. Nollem autem eum esse inter perpetuo expectantes. Si qua se alia occasio obtulerit, spero te illi non defuturum. Plura scribam alias. Bene vale. Vienna, 2 Maii, Anno Domini M.D.LX.

^a-Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^a

^{a-a} Własnoręcznie.

169

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 2 maja 1560

Donosi, że po opisanu tego co działał w Innsbrucku (zob. nr 153), udał się stamtąd do księcia bawarskiego Albrechta do Monachium, gdzie został przyjęty bardzo życzliwie. Ponieważ książę życzył sobie, aby spotkanie to opisał kard. Truchsessowi, przeto tak uczynił, sądząc że ten przeczyta ów list papieżowi. Opuścił Monachium 15 IV i — od Wasserburga łodziami — dotarł 18 IV do Passau, gdzie został gościnnie przyjęty przez biskupa (Wolfganga Closeną). Następnego dnia wyruszył dalej i nie zatrzymując się w Linzu, dotarł na noc do Mauthausen, gdzie goniec przekazał mu list cesarza (zob. nr 155). Załącza tekst odpowiedzi, jaką mu dał (nie zachowany). Informuje, że z drogi wysłał list do abpa Salzburga (nie zachowany), który zwołał synod prowincjonalny na dzień 5 V. Do Wiednia dotarł 21 IV, witany w imieniu cesarza przez Scipiona d'Arco i bpa P. Bornemizsa. 23 i 24 IV został przyjęty przez Ferdynanda I, który w rozmowie okazał dużo gorliwości katolickiej, 27 IV złożył wizytę królowi Czech Maksymilianowi; gdy wyraził on swe zadowolenie z wyboru takiego właśnie papieża jakim jest Pius IV, H. odpowiedział mu (jak w nr 164) i podarował swe dziełko *De expresso Dei Verbo*, z prośbą o przeczytanie

¹² Książeczka ta nosi tytuł: *De Reverendo Domino Stanislao Hosio, Varmiensi Episcopo, Apostolico Nuntio per Germaniam destinato*. Regiomonti, Mense Februario 1560.

¹³ Por. nry 46, 49, 53.

¹ Zob. nr 160.

go w czasie pobytu w uzdrowisku, gdzie jest gotów go także odwiedzić, by leczyć jego duszę. Zapytuje, czy ma działać wobec Maksymiliana bardziej zdecydowanie, czy nie, gdyż także cesarzowi bardzo zależy na jego nawróceniu. Donosi, że w sprawach całego Kościoła w dziedzinach Habsburgów znacznie zdecydowanie działać po otrzymaniu wyników synodu salzburskiego i spotkaniu z biskupami węgierskimi. Powiadamia, że w Niemczech i na Węgrzech odbywa się wiele synodów, na których są omawiane sprawy reformy.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 123r-124v. Na k. 127v adres i ślad pieczęci.

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 12/2 k. 6r-7v.

DRUK: 1) *Vetere monumenta* II s. 601—603; 2) *Nuntiatuerberichte* III/1 s. 14—18 (obydwa z oryginału).

170

HOZJUSZ DO PIUSA IV

[Wiedeń, 2 maja 1560]

Opisuje 2 rozmowy z cesarzem na temat skłonności jego syna Maksymiliana do protestantyzmu i referuje co uczyniono, aby go nawrócić. Donosi, że ponieważ Maksymilian żąda pozwolenia na komunikowanie pod dwiema postaciami, przeto postanowił rozmawiać z nim o tym, pomimo że cesarz nie wierzy w skuteczność jego wysiłków; H. oświadczył mu jednak jeszcze 1 maja, że gotów nawet jechać w tym celu za Maksymilianem do uzdrowiska. Dodaje, że król w swych żądaniach powołuje się na znany mu wypadek udzielenia przez papieża jakiejś Hiszpance pozwolenia na komunikowanie także pod postacią wina. (Następują 4 wiersze szyfru, do dziś nie odkodowanego).

AUTOGRAF: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 117r—118v (bez daty, podpisu i obwołoty adresowej; jednak — jak wynika z nr 195 — list ten był wysłany osobno, nie razem z nr 169).

KOPIE Z KANCELARII PAPIESKIEJ: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 120r-121r, 130r-v.

DRUK: *Nuntiatuerberichte* III/1 s. 20—22.

171

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEÓ

Wiedeń, 2 maja 1560

Donosi, że otrzymał list z powiadomieniem o przygotowywaniu mu instrukcji (nie zachowany). Czeką na nią. Żali się, że jest nuncjuszem *absque mandatis, absque facultatibus, absque pecunia*. Informuje, że ustne polecenia papieża już wypełnił: rozmawiał z cesarzem i jego synem Maksymilianem. O soborze nie wspominał, ponieważ uważa, że sprawa jeszcze nie jest dojrzała; podobnie o małżeństwie arcyksięcia Karola Habsburga z królową angielską Elżbietą, gdyż projekt ten nie jest już aktualny, chociaż mówi się tu, że wysłała do Rzymu swego sekretarza, by oświadczył, że pragnie powrócić do jedności z Kościołem Rzymskim (zob. nry 112, 166). *Tertium quod mihi dederat in mandatis Sanctitas eius, fuit hoc ut peterem a M-te Caesarea, quandoquidem est compromissarius iudex sive arbiter in causa Barensi inter Ser-mos Hispaniarum et Poloniae Reges, daret operam ne diu causa extraheretur, sed quod iuris esset, id primo quoque tempore Ser-mus Rex meus Poloniae consequi possit.* [122v] *Qua et ipsa de re nondum egi, sed si admo-nitus fuero ab Oratoribus Ser-mi Regis mei, qui praesentes hic adsunt, agam lubens* (por. nry 7, 107). Było jeszcze polecenie oświadczenia cesarzowi, że papież nie będzie przeciwny jego koronacji. Za najważniejszą uważa jednak sprawę odciążenia Maksymiliana od protestantyzmu. Prosi o dalsze instrukcje i powiadamia, że bankier Antoni Fugger nie otrzymał jeszcze polecenia wypłacenia mu prowizji. Donosi, że wydał już ze swego 600 dukatów i więcej nie może, ponieważ kapituła warmińska zatrzymała mu część dochodów z dóbr biskupich na odbudowę spalonego zamku w Lidzbarku. Zapewnia, że przekazał cesarzowi nadesłane dla niego listy.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 122r-v. Na k. 128v adres i ślad pieczęci.

KOPIA XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 12/2 k. 5r-v.

DRUK: *Vetere monumenta* II s. 600—601 (z oryginału).

172

HOZJUSZ DO KRZYSZTOFA MADRUZZO

Wiedeń, 3 maja 1560

Opisuje podróż i spotkania z cesarzem Ferdynandem i jego synem Maksymilianem (niemal tymi samymi słowami co w nr 169). Żali się na brak pieniędzy i instrukcji (jak w nrach 167 i 171), oraz prosi o uzyskanie u papieża subwencji pieniężnej lub pozwolenia na powrót do Polski.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 325—328 (ręka Kuczborskiego).

173

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 4 maja 1560

W krótkich słowach donosi, że czeka na jego listy i gratuluje mu wielkanocnej gościny u księcia bawarskiego w Monachium.

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 14r (bez daty).

DRUK: 1) *Pogioni epistolae* II s. 48 (z datą); 2) Weber s. 13.

174

HOZJUSZ DO KAPITUŁY WARMIŃSKIEJ

Wiedeń, 6 maja 1560

Powiadamia, że wezwał do Wiednia E. Knobelsdorfa i że w jego zastępstwie będzie zarządzał diecezją J. Leoman wraz z kapitułą. Prosi o przekazanie przez Knobelsdorfa opinii kapituły o projekcie sprowadzenia na Warmię jezuitów, by kształcili młodzież. Żąda 1030 należnych sobie marek, ponieważ służy nie sobie, lecz Kościołowi powszechnemu. Liczy, że jeśli sobór rozpocznie się wkrótce, to pobyt jego za granicą nie przedłuży się zbyt długo. Donosi, że papież przesądził spór kapituły z A. Sculteti na korzyść tej ostatniej i M. Locka.

ORYG.: Göttingen, SAL, HBA, C 1a, Kasten 499. Na k. 2v niefollowanej adres, pleczęć i adnotacja któregoś z odbiorców: *Petit consilium de mittendis in Prussiam Jesuitis, et de loco deque numero pro eisdem. Vienna 6 Maii 60.*

KOPIA Z XIX W. (ręki F. Hiplera): Kraków, Bibl. PAN, rkps 6576, skł. 8 s. 16—18.

Stanislaus Dei gratia Episcopus Warmiensis.

Venerabiles D-ni Fratres, syncere nobis dilecti. Quandoquidem hoc tempore difficillimo diutius atque ipsi constitueramus a grege nostro abesse cogimur, iudicamus praesentiam D-ni Custodis, Vicarii nostri¹, quo cum de rebus necessariis consilia conferamus, quique nos de rebus omnibus, quae modo in Prussia atque adeo Episcopatu nostro geruntur, edoceat, futuram nobis maxime necessariam. Proinde scribimus illi, ut quamprimum ad nos sese recipiat; hortantes Fraternitates V-ras, velint eum bona venia sua ad nos dimittere, atque pati ab ecclesia abesse, tantisper dum is Viennam ad nos viserit, atque ad ecclesiam redierit. Interea Oeconomus noster², qui res graviores ad Fraternitates V-ras referat et sine consilio ipsarum nihil agat, Episcopatu nostro praesesse poterit, donec aliud per nos constitutum fuerit.

Caeterum dici non potest quam anxie nos sollicitos habeat cura haec atque cogitatio qua ratione indoles puerilis catholice ad pietatem istic informari, et in tanta penuria sacerdotum seminaria quaedam ministrorum ecclesiarum confici queant. Quia vero nobis viri de Societate Jesu peropportuni videntur quorum opera tantum bonum provenire nobis olim posset, fuimus initio in ea sententia, et sumus etiamnum, ut aliquot eo-

¹ Eustachy Knobelsdorf.

² Jan Leoman.

rum in Prussiam accerentur, qui iustum collegium repraesentarent, eaque in parte suum nobis studium navarent. Ad quam rem perficiendam libentissime stipem pro parte nostra conferemus. Id quod etiam R-mum D-num Episcopum Culmensem³, cui hac de re accurate scripsimus, haud gravate facturum confidimus. Proinde ut cogitatio huiusmodi tam necessaria ad optatum exitum perducatur, hortamur Fraternitates V-ras, velint proficiscenti ad nos D-no Custodi amplum hoc nomine mandatum simul dare, deliberationem suscipiendi una nobiscum, et constituendi de loco habitationis ipsorum, de numero, de modo eos conducendi a Vienna, et si opus fuerit ab Urbe, aut Lovanio, de ratione eos sustentandi, [1v] et de aliis circumstantiis, quae inter agendum occurrerint. Hac enim ratione sola existimamus nos cum tempore praesenti ecclesiarum necessitati consuli, ipsamque fidem catholicam in istis partibus facile retineri posse.

Quod ad mille et triginta marcas ad fabricam ecclesiae spectantes attinet, fusissime antea perscripsimus nostram sententiam. Servimus non nostris commodis, sed utilitati universalis Ecclesiae, quae non ex materia inanimi, sed ex lapidibus vivis aedificatur. Idque operam damus et dabimus, etiam cum profusione sanguinis, si opus fuerit, ut particulae quoque isti medicina fiat. Quod ubi praestitum fuerit, volente Domino, et templum istud lateritium bene habebit, et turree lignae erunt factae tectae, modo Fraternitates V-rae ipsae inhumanitate sua tam pium et necessarium opus ne impediunt. Neque haec ideo scribimus quo nostrae isti ecclesiae materiali quicquam detractum velimus, quam et florere et ab omni iniuria tutam esse cupimus. Sed ut tempus multo alienius ob oculos ponamus, quam ut vel ista imprimis curentur quae omnium postrema esse debent, vel ad agendum aliquid praeclari tam importuna exactione facultas nobis praecipitur. Porro mittimus illis literas pontificias, quae nobis nudius tertius ab Urbe advenerunt.

De adventu nostro certi nihil promittere possumus, ut qui ipsi incertissimi quamdiu nobis hic haerendum sit. Quantum coniectura nobis assequi licet, non parum temporis hic nobis transigendum erit. Si autem verum est quod ab Urbe renuntiatur, Pontificem nempe ad Septembrem mensem proximum Concilium indicere statuisset, facile intelligimus tantum nobis spatii haud superfacturum, ut hoc tempore Episcopatum nostrum revisere possimus. Caetera coram ubi D-nus Custos advenerit. Fraternitates V-ras felicissime valere optamus. Vienna die 6 Maij 1560.

Scriptum est nobis ab Urbe, Ven-1e Capitulum et D-num Locam liberatos esse molestiis Sculteticis⁴. Motus enim proprius extinguens lites et causas huiusmodi, qui a Cancellario nostro⁵ oblatus erat dum in Urbe esset, [2r] fertur subsignatus a Pontifice, nullo verbo in eo nec cancellato, nec addito, nec mutato. Quae scripsimus de fabrica ecclesiae, non ita intelligi volumus quasi desertam eam velimus. Quod si necessitas postulat facile Fraternitates V-rae alicunde pecuniam eam ad rem conquirere poterint, quam illis suo tempore recuperare licebit.

^a-Earundem frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^a

^{a-a} Własnoręcznie.

³ Jan Lubodzieski.

⁴ Od 1540 r. deponowany kanonik warmiński Aleksander Sculteti usiłował odzyskać utraconą kanonię, znajdującą się w posiadaniu Mikołaja Locka, zob. nr 56 i następn.

⁵ Samson z Worein.

175

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA

Wiedeń, 6 maja 1560

Mianuje go zarządcą diecezji na czas nieobecności w niej E. Knobelsdorfa. Oświadcza, że nie wie kiedy będzie mógł powrócić na Warmię. Obiecuje starać się przez abpa Przerembskiego o zwolnienie poddanych biskupstwa od kontrybucji.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 883. Na s. 884 adres, ślad pieczęci i adnotacja Leomana: *Penultima Maij A^o [MD]LX, Viennae VI Maij.*

Stanislaus etc. Scribimus Vicario nostro¹, quamprimum ad nos Viennam ut sese conferat. Cum itaque in viam se dederit, volumus penes Fratritatem V-ram manere totius Episcopatus nostri gubernacula, ita tamen, ut si quae res graviores interim inciderint, ad Capitulum eas conferat, nihilque sine communi consilio agat, donec a nobis secus fuerit constitutum. Pecuniae in sumptus necessarios accipiantur alicubi mutuae, quandoquidem censuum, qui ad festum Joannis, Jacobi et Bartholomei debentur, solutio instat, unde facile quod mutuo acceptum fuerit, dissolvi poterit. — Nobis quamdiu adhuc hic subsistendum sit, plane non constat, qui alioquin^a gregem nostrum visere desiderabamus. Sed publicis nunc negotiis praepediti, spatioque temporis exclusi, vix id praestare poterimus. — De immunitate subditorum nostrorum, qua ratione ea obtineri possit aut debeat, nondum cum R-mo D-no Archiepiscopo Gnesnensi egimus². Dabimus autem omnem operam, ut subditorum nostrorum indemnitati consulatur. Et quicquid hac de re deliberatum habuerimus, Fratritatem V-ram certiozem facere non praetermitteremus. Quam felicissime valere optamus. Vienna, die 6 Maij 1560.

^b—Mittimus et R-mi D-ni Archiepiscopi et nostras literas de immunitate accisae in Aulam scriptas, quas proprio nuntio perferendas eo curabit^b.

^c—Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^c

^a W tekście następuje: *ad.*

^b—^b Dopisane Inną ręką (Kuczborskiego).

^c—^c Własnoręcznie.

176

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Wiedeń, 6 maja 1560

Żali się, że królewskie zwolnienie od kontrybucji otrzymali tylko nieliczni jego poddani, on sam zaś, najbardziej poszkodowany spaleniem zamku, nie otrzymał żadnego wsparcia. Dlatego pisze jeszcze raz w tej sprawie do króla i Padniewskiego. Prosi o poparcie swej prośby. Gratuluje otrzymania kantorii gnieźnieńskiej.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 77r-v.

Reverende Domine etc. Cum accepissem in Urbe literas Dominationis V-rae, quibus mihi perscripserat, quod ad sexennium immunitas fuisset concessa subditis meis¹, non secus gaudebam atque somniantes consueverunt quando sibi maximis divitiis abundare videntur, ubi vero evigilaverint, deprehendunt thesaurum carbones esse. Sic propemodum et mihi accidit. Nam gaudium illud meum, quod ex literis Dominationis V-rae acceperam, excusserunt literae Vicarii mei², quibus mihi scribit, quod

¹ List do Eustachego Knobelsdorfa nie zachowany. Por. nr 174.

² Zob. nr 137.

¹ List nie zachowany.

² List Eustachego Knobelsdorfa również zaginął.

non omnibus, sed paucis quibusdam tantum, ad quos nonnihil damni ex incendio³ pervenit, immunitas esset concessa. Quibus ego tamen aliquid etiam de meo miseram, ut habere possent miseri unde frumentum comparare liceret. Porro mei, ad quem maxima calamitas redundavit, nulla prorsus ratio fuit habita; quod mortalium cuiquam non puto contigisse, ut in simili casu nullam Regiae M-tis erga se benignitatem experirentur. Sic ego solus tristis a facie Principis cogor discedere. Solus dignus videor, cui M-tas Regia nulla gratiae suae documenta daret. Nescio quae sit haec infelicitas mea quove id merito meo acciderit. Cumque M-tas eius nihil adhuc literis meis⁴ responderit, iterum etiam esse pulsandum duxi. Quamobrem scripsi M-ti Regiae simul et R-mo D-no Przemisliensi⁵. Cuius literarum exemplum Dominationi V-rae mitto, ex quo quid petiverim cognoscet. Quaeso velit me adiutum, ut maiorem aliquam Regiae M-tis gratiam et benignitatem experiri, ne quam omnibus concedi solet qui simile quid passi fuerint, nunc soli mihi negatum esse videri possit. Magno me a Dominatione V-ra beneficio affectum esse interpretabor, si mihi adiumento isthic fuerit ad id quod peto facilius obtinendum. Gratulor autem Dominationi V-rae Cantoriam Gnesnensem, ac ut feliciter illi eveniat cupio, et Deum precor. Opto Dominationem V-ram etc. Datum Vienne, 6 Maii Anno 1560.

177

HOZJUSZ DO BALTAZARA Z PROMNICY

Wiedeń, 8 maja 1560

Donosi, że zadośćuczynił prośbom polecanego przez niego J. Lubschilda. Przesłał mu bullę z odpustem jubileuszowym. Skarży się na liczne odstępstwa od nauki i kultu katolickiego. Oświadcza, że papież pragnie temu zaradzić wysyłając do zagrożonych krajów swoich nuncjusów i nakazując w tej intencji specjalne modlitwy. Dlatego poleca mu zachęcać kler do gorliwej Służby Bożej i zanoszenia modłów błagalnych w intencji Kościoła.

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 5r-6r.

Episcopo Vratislaviensi Baltasaro¹, 8 Maii 1560 Viennae.

Accepi literas R-mae Dominationis V-rae, quibus mihi commendat virum honestum Joannem Lubschilth. Cui ego in omnibus iis quae petivit, quoad eius facere potui, in gratiam R-mae Dominationis V-rae libenter sum gratificatus. Cum autem hanc mihi personam imposuerit Sanctissimus Dominus Noster, mittendam ad R-mam Dominationem V-ram duxi Jubilei gratiam, ut eam in Dioecesi sua promulgandam curet. Scio minus multos nunc reperiri, qui deferendum illi putent aliquid. Sed quamlibet hi pauci sint, non propterea sunt negligendi. Quinimmo, sicut Ille dixit: Plures mali sunt [...]. Quo loco nunc sit religio videt R-ma Dominatio V-ra. Omnia convulsa sunt, et labefactata. Initio quae minus gravia videri poterant, in iis tantum ab Ecclesiae traditione discessum est. Paulo post Sacramentorum numerus imminutus; deinde vero prorsus omnia sunt abolita; tum, quae proprie divinitati debita servitus est, ipsum etiam externum sacrificium, quod semper in Ecclesia Dei fuit sacrosanctum, alicubi videmus abrogatum. Quo exemplo verbi quoque ministerium externum

³ Zamku biskupiego w Lidzbarku, zob. nr 101, 104.⁴ Listy te, pisane prawdopodobnie jeszcze w marcu (zob. nr 137), zaginęły.⁵ Listy do króla i F. Padniewskiego nie zachowane.¹ Baltazar z Promnicy (zm. 20 I 1562), bp wrocławski od 1539, był mało gorliwy i w dużej mierze przyczynił się do szybkiego rozprzestrzenienia się protestantyzmu w diecezji wrocławskiej. Zob. HC III s. 337, por. niżej nr 304.

alii tollendum, qui et Scripturis ipsis auctoritatem omnem detrahendam existimarunt.

Qui tam calamitosus Ecclesiae status, fieri non potest quin piorum animis ingentem cruciatum afferat; Sanctissimo vero Domino Nostro tanto maiorem, quanto magis ad officium suum intelligit proprie pertinere vias ut omnes et rationes persequatur, quibus tantis Ecclesiae vulneribus mederi liceat. Itaque huc illius curae referuntur omnes, et in hac una cogitatione consumuntur. Cupit Sanctitas eius pro virili sua, quod infirmum est consolidare, quod aegrotum sanare, quod confractum alligare, quod abiectum reducere, quod perierat quaerere; non cum austeritate imperando et potentia, sed in spiritu lenitatis cunctos instru[5v]endo et hortando; quotquot ad Ecclesiae Matris gremium redire voluerint, eos obviis, quod aiunt, ulnis exceptura, non minore gaudio, quam quo prodigum filium ad se reversum in Evangelio pater legitur excepisse [Lk 15,11-32], propriis etiam humeris errantes oves magna cum alacritate ad Ecclesiae caulas reportatura [Lk 15,1-7]. Quam etiam ob causam ad omnes Reges et Principes christianos Nuncios suos misit, nullum vere pii Pontificis et boni Pastoris officium praetermissura.

Verum intelligit Sanctitas eius humanis viribus negotium id perfici non posse. Nam, quod ad nos attinet, plantare quidem possumus, rigare possumus, emplastra vulneribus adhibere possumus; verum incrementum dare, salutemque rebus tam afflictis adferre, non potest nisi solus Deus. Domini est salus, et vana salus hominis [Ps 3,9 i 59,13]. Solus est Ille, qui naviculam hanc Ecclesiae, tot et tantis tempestatibus atque procellis diu multumque iactatam et agitatam, ad optatum tranquillitatis portum perducere queat. Ad Hunc itaque confugiendum, Huius praesidium supplicibus votis implorandum esse censet [Pontifex], ac R-mam Dominationem V-ram hortatur, ut populum admoneri faciat, quo pro felici consiliorum illius exitu Deum diligenter orent.

Orent autem in fide nihil haesitantes [Jk 1,6], certa cum spe, futurum ut preces illorum placatus exaudiat, cum neque de potestate Illius, neque de voluntate dubitare nos oporteat. Nam qui potuit olim ex publicanis, ex blasphemis, ex persecutoribus Apostolos, qui potuit ex latronibus facere cives Paradisi, qui potuit ex lapidibus suscitare filios Abrahae [Mt 3,9], an Eundem nunc quoque non posse, credimus, auferre quibusdam cor lapideum et dare cor carneum [Ez 36,26], ut legem charitatis in suis cordibus inscribi patiantur, ac memores unde exciderunt, ad Ecclesiae redeant unitatem? Cum praesertim, quem suae divisionis fructum coeperint, oculis ipsi suis cernant, et modo non manibus contractent, tot natis ex una secta sectis tam dissectis. Multo minus autem fas est de Illius voluntate dubitare, quem non alia de causa venisse constat in hunc mundum, quam ut quaereret et salvum faceret, quod perierat [Lk 19,10]. Non est abbreviata manus Domini, non est aggravata auris Eius, ut non exaudiat [Iz 59,1]. Atque nunc potens est, aequè benignus est et misericors, ut fuit antea; cum praesertim non sit in Illo „fuit” aut „erit”, sed „est” tantum; magisque pronus sit ad miserendum, quam simus nos ad misericordiam Eius plena cum fiducia implorandam. Caeterum iniquitates nostrae dividerunt inter nos et Deum nostrum, et peccata nostra absconderunt faciem Eius a nobis, ne exaudiat. Quamobrem admoneri populum diligenter faciat, ut vita sua in melius commutata, sic demum divinam misericordiam tanto maiore cum fiducia imploret.

Quod ego quoque tanto peto ardentius a R-ma Dominatione V-ra,

quanto res in maius periculum adductas esse video. Sunt enim eo loco, ut humano consilio mederi vix liceat. Solet autem Deus, quanto sunt res hominum afflictiores et magis deploratae, tanto citius ex improvise peccatis apparere, ut intelligant hanc esse manum dexteræ Excelsi [Ps 76,11], ac Illi gloriam omnem transcribant. [6r] Curet, quaeso, R-ma Dominatio V-ra in bonam spem omnes erigi. Fuerunt non aliquando res deploratiores, nihilominus pristina est Ecclesiae tranquillitas restituta. Non desit officio suo R-ma Dominatio V-ra. Moneat etiam clerum suum, ut ipse graviter munere suo fungatur, et assiduis Deum precibus fatiget, quo felicem Sanctissimi Domini Nostri consiliorum exitum concedat, nec verbo magis quam exemplo subiectum sibi populum ad vitam meliorem instituendam inflamet. Audiet Ille procul dubio precantes, et aliquando tandem Ecclesiae, Sponsae suae, miserebitur.

Vehementer autem cuperem, ut R-ma Dominatio V-ra supplicationes quoque, quas Processiones vocant, semel in singulis hebdomadis institueret, in quibus cantaretur prosa illa de Spiritu Sancto: Veni Sancte Spiritus et emitte coelitus, cum versiculo: Emitte Spiritum Tuum, et collecta: Pro haereticis, quae legi solet in die Sancto Parasceves. Moneret etiam sacerdotes suos, ut quoties tremendum Deo Sacrificium offerunt, preces fundant hoc ipso nomine. Quae omnia R-mae Dominationis V-rae cordi futura non dubito, "et ut fit ab illa diligenter peto". Quam diu salvam et incolumem esse cupio, meque fraternae benevolentiae commendo.

— Dopisane na marginesie.

178

HOZJUSZ DO MICHAŁA VON KUENBURG

Wiedeń, 9 maja 1560

Dziękuję za list wyrażający zadowolenie z jego przybycia. Przesyła bullę jubileuszową i przepisuje modlitwy związane z jej publikacją. Chwali gorliwość Kuenburga, oświadcza jednak, że nie może zadośćuczynić jego prośbie, gdyż nie chce zrażać króla Maksymiliana, którego utrzymanie przy katolicyzmie jest najważniejszą sprawą jego poselstwa. Prosi o wydelegowanie kogoś z synodu na konsultacje w Wiedniu.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 181r-v (ręka Kuezborskiego).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 6r-7r.

Archiepiscopo Salisburgensi¹, 9 Maii 1560 Viennae.

Accepi literas R-mae Dominationis V-rae, quibus et studium suum ac observantiam singularem erga Sanctissimum Dominum Nostrum ostendit, et quam gratum illi fuerit, quod me Nuntium ad Caesaream M-tem designaverit². Utinam autem quae est R-mae Dominationis V-rae de me expectatio, ei respondere possim. Voluntas quidem prompta est, sed eum esse rerum statum video, ut nisi divinum affulgerit auxilium, nihil sit quod recte sperare possimus. Quo maiore studio nobis implorandus est Ille, qui potest imperare ventis et mari, ut pristinam Ecclesiae suae tranquillitatem tandem aliquando, calamitatum illius misertus, restituat, cum solus Ille sit, qui praestare hoc queat. [Następuje długi wywód o odpuszczeniu jubileuszowym i trudnościach Kościoła oraz zachęty do modlitw, jak w nr 177].

[181v] Quod autem scribit R-ma Dominatio V-ra, gratum sibi futurum

¹ Michał von Kuenburg (zm. 17 XI 1560), od 1554 abp Salzburga, jeden z gorliwych biskupów austriackich okresu trydenckiego. Zob. HC III s. 291.

² List nie zachowany.

fuisse, si deflexissem ad eam nonnihil ex itinere, certo sibi de me persuadeat, quod mihi quoque nihil optatius accidere potuisset. Nam cum de praeclaris illius virtutibus, precipue vero de singulari studio catholicae fidei tuendae atque conservandae multa saepe praedicari audierim, cupivissem coram potius, quam per literas cum illa agere. Cuius tamen rei facultatem adhuc mihi Deum concessurum spero. Communicata mihi sunt ea, de quibus in literis suis mentionem facit R-ma Dominatio V-ra, per eos quibus id negotii dederat; quae certe non sine quadam admiratione, vel stupore potius legi. Nihil autem dubito, perscriptum esse R-mae Dominationi V-rae quae mea fuerit iis de rebus sententia. Mihi videtur inanis fore labor noster omnis, nisi prius unum hominem, qui nimium vacillare dicitur, ita confirmemus, ut eum nostrum esse, non adversariorum, certe perspectum habere possimus³. Quem ego modis omnibus nunc conciliatum cuperem, quo maius apud eum pondus habere posset oratio mea. Nihil itaque diligentius nunc cavendum esse puto, quam hoc, ne prius animum illius alieniorem a me reddam, quam omnia tentavero quaecumque ad confirmandum illum pertinere videbuntur. Faceret autem mihi pergratum R-ma Dominatio V-ra si mitteret aliquem ex ista Synodo⁴ ad aulam hanc, qui me de rebus omnibus instrueret, et quocum ego tuto communicare consilia mea possem. Peto autem iterum atque iterum a R-ma Dominatione V-ra, ut et clerum et populum suum diligenter admoneri faciat, quo sedulo Deum precentur, ut Sanctissimi Domini Nostri sancta consilia secundet, et eorum optatum exitum largiatur. Mihi quidem omnis spes mea in solius Dei misericordia, et in piorum precibus est collocata. Quae ne desit, ut curae sit R-mae Dominationis V-rae, etiam atque etiam maiorem in modum peto, etc.

179

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 11 maja 1560

Dziękuję za list. Oświadczam, że miła jest mi pamięć księcia Bawarii. Donosi, że papież był wzruszony dobrymi wiadomościami o Maksymilianie Habsburgu i że bardzo dużo obiecuje sobie po Hozjuszu, lecz jednocześnie oświadczam, że innej instruceji, oprócz ustnej, mu nie wystawi, polecił natomiast zatroszczyć się przez kard. Morone o wypłacenie mu pensji. Prosi, by listy z wiadomościami ogólnymi pisał osobno, aby mógł je bez skrępowania pokazywać innym.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 37r-v. Na k. 37av adres, ślad pieczęci i adnotacja Kuezborskiego: *Reda[ita]e 28 Maij 1560 Viennae, resp[on]sum 13 Junij*. Poważne uszkodzenia od wilgoci.

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 14r-15r.

DRUK: 1) *Pogiani epistolae* II s. 50-52; 2) *Weber* s. 13-16.

Reverendissime Domine, mihi frater honorande. Agnosco simul prudentiam et benevolentiam in me tuam, qui aliquot dierum expectationem desiderii mei expleris multitudine et iucunditate literarum¹. In quibus literis mihi iucundissima fuit testificatio tua religionis et pietatis excelsissimi atque optimi Principis Bavariae Ducis, summaque eiusdem significatio fidei et amoris erga me sui. Ad quem divertisse te et ea, quae scribis, et cum eo collocutum esse, et ab eo cognovisse, et multum, spero, valebit ad reliqua, et admodum placet Sanctissimo Domino Nostro. Cui

³ Mowa o Maksymilianie Habsburgu.

⁴ Zob. nry 169, 181.

¹ List zaginiony.

cum optatissimum illum etiam nuncium de Maximiliano Rege² protulisset, quomodo res acta sit brevi cognosce. Sedebat is tum in sella. Quum primum rem accepit, repente sic est an[imo] affectus, ut inde desiliens, ac vim profundens lachrimarum, genibus niteretur, sublatisque manibus Deo clarissima voce gratias ageret, Eumque imploraret, ut in eo divinum aliquod numen et auxilium ostenderet sibi, ut hoc concederet in summi beneficii et gratiae lo[cum]. Aderat tum forte Jacobus Puteus Cardinalis, cuius animo, sicut et meo, versata est ea religio, ut vehementer commoveremur, collachrimaremus, ea subito diceremus, quae nulla meditatione assequi possim.

Multus serm[on] Pontificis Maximi de ea re nobiscum fuit, plenissimus humanitatis, sanctitatis, patriae cuiusdam charitatis. Qui mox ad te conversus, quanti te faceret, quantumque singulari tua virtute, probitate, doctrina fretus, de Germaniae salute sibi polliceretur, facile declaravit. Sic ego nactus oportunitatem [37v] loquendi de iuribus tuis, exposui difficultates pecuniae ac mandatorum legationis tuae. Quo loco Pontifex: tibi propterea, inquit, se non censuisse danda capita, aut ullum commentarium publicarum actionum tuarum, quia id, quod etiam antea tibi scripsi, te existimaret satis per se instructum rebus omnibus³. Quod si tibi id etiam opus esset instrumentum legationis missurum ad te; daturum praeterea negotium Joanni Morono Cardinali, ut tibi pecuniam curandam curret; cum quo, uti suo nomine de eo agerem, mecum egit. Hominem igitur et rem urgebo. Sed quoniam, non contentus expositione mea, tuas Pontifex literas requirebat, et su[a magis] literarum lectione, quam ali[ena] n[on]ratione vel recitatione delectari videtur, te pro meo in te amore de eo admonendum putavi, ut si quid sit de quo mecum liberius loquendum putes, id ne ponas in literis, sed separatim in libello scribas literis incluso, quem vel solus, vel cum quibus volueris legam. Verendum enim est, ne quae interdum a te pro tua libertate vere et ingenue scribantur, secus ab aliis interpretentur. Cuius vel suspicionis, vel periculi facilis cautio est. Vale, et me atque opera mea utere tuo arbitratu. Romae, V Idus Maii MDLX.

Dominationis V-rae R-mae amantissimus frater

^a-Otho Cardinalis Augustanus^a

^{a-a} Własnoręcznie.

180

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 11 maja 1560

Opisuje reakcję papieża na jego list do Truchnessa i referuje jego decyzje w sprawie pensji i instrukcji (identycznie jak w nr 179). Przesyła pozdrowienia dla Kromera.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 95r-v. Na k. 96v adres, dobrze zachowana pleczęć i adnotacja Kuczberskiego: *Redd[ite] 11 Junii, resp[onsum] 13 Junii 1560.*

DRUK: 1) *Latini Latini epistolae* I s. 151—152; 2) *Tabularium Ecclesiae Romanae* s. 74—75 (z oryginału).

² W owym zaginionym liście Hozjusz podał wiadomość, że Maksymilian komunikował na Wielkanoc pod jedną postacią more catholico. Wiadomość ta okazała się potem fałszywa, zob. nr 183.

³ Zob. nr 151.

181

UCZESTNICY SYNODU PROWINCJONALNEGO W SALZBURGU
DO HOZJUSZA

Salzburg, 12 maja 1560

Postulują przywrócenie biskupom pełnej jurysdykcji nad duchowieństwem jako warunek skutecznej a bardzo potrzebnej reformy Kościoła w Austrii.

ORYG.: nie zachowany (był przesłany przez Hozjusza do Rzymu razem z listem do Piusa IV z 19 V, zob. nr 198). Jego odpis znajdował się niegdyś w wiedeńskim Statthaltereiarchiv, Fasc. 490 (zob. *Nuntiatyurberichte* II/1 s. 30). Treść znana z opisu Hozjusza w nr 183.

182

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 13 maja 1560

Donosi, że agent Fuggera odnalazł weksel na 300 skudów miesięcznej penacji dla niego i dziękuje papieżowi, że przyznał mu większą sumę niż była ustalona (zob. nr 184). Informuje o pertraktacjach z bpem Modrus (D. Pioppi), który jest pośrednikiem między nim i Maksymilianem Habsburgiem, i o pertraktacjach z cesarzem w dn. 10 V w sprawie: 1) ponownego zwołania soboru po ustaleniu z władcami chrześcijańskimi czasu i miejsca jego obrad, 2) sfinalizowania sprawy zwrotu królowi polskiemu dóbr spadkowych Bony, do czego cesarz jest powołany jako arbiter, 3) umożliwienia mu spotkania się z Maksymilianem w uzdrowisku, aby nie był pouczony w sprawach wiary tylko przez predykanta Pfausera. Donosi, że w międzyczasie Maksymilian przyjechał na jeden dzień do Wiednia; wobec tego odwiedził go, wręczył mu list z wiadomością o rehabilitacji kard. Moronego, zapowiedział rychłe zwołanie soboru i wyraził chęć odwiedzenia króla w uzdrowisku, co ten przyjął bez entuzjazmu.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 125r-126v. Na k. 137v adres i ślad pieczęci.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 47-49 (ręka Kuczborskiego).

DRUK: 1) *Vetera monumenta* II s. 603-605 (z oryg., z błędem w dacie), 2) *Nuntiatyurberichte* II/1 s. 23-25 (bez początku).

183

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 13 maja 1560

Pisze, że na synodzie prowincjonalnym, zwołanym przez abpa Salzburga (zob. nry 178, 181) postulowano, jako warunek skutecznej reformy, przywrócenie pełnej jurysdykcji biskupów nad klerem, który w dużej liczbie nie zachowuje celibatu i udziela komunii św. pod dwiema postaciami. Informuje, że cesarz odrzucił tę propozycję i że on także nie może w tej chwili poprzeć jej, ponieważ nie chce zrazić Maksymiliana, który nadal jest pod wpływem Pfausera. Donosi, że abp Salzburga konsekrował bez zezwolenia Stolicy Apostolskiej obecnego bpa Gurk (Urbana) i zażytuje, czy wolno mu rozpocząć starania o jego zatwierdzenie.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 131r-132v. List ten jest obecnie i był prawdopodobnie przy wysyłaniu załączony do nru 182. Brak daty.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 51-52 (z datą i wstawką o Maksymilianie, których brak w oryginale).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 7v-9r.

DRUK: *Nuntiatyurberichte* II/1 s. 28-30 (Wydawca twierdzi, że list był pisany partiami przez 2 dni, przed i po rozmowie Hozjusza z Maksymilianem, zob. s. 30).

184

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEÓ

[Wiedeń, 13 maja 1560]

Donosi, że nazajutrz po napisaniu do niego listu z 2 V (zob. nr 170) powiadomił go agent Fuggera, że odnalazł zlecenie na wypłacenie mu pensji w wysokości 300 florenów. Prosi o podziękowanie papieżowi za tę hojność, która przychodzi w czasie zupełnego wyczerpania jego funduszy osobistych na pobyt w Rzymie, podróż do Wiednia (wszystko jak w nr 187) i odbudowę zamku lidzbarskiego (jak w nr 154, 167).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 173r (ręka Kuczborskiego). Brak daty. Jej identyfikacja na podstawie zgodności treści z nrami 182 i 187.

185

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

[Wiedeń, 13 maja 1560]

Treść identyczna jak w nr 183 z nieco zmienionym porządkiem opisu, oprócz partii dotyczącej rozprzestrzeniania się luteranizmu wśród zakonników.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 37—40. Jest to tekst przepisany ręką S. Reszki do ekspedycji, następnie wycofany i zastąpiony innym czystopisem.

[40] ... Sunt et Abbates hic, et Monachi aperte lutherani, contra quos num procedendum sit, an aliquandiu dissimulandum adhuc, certior fieri cuperem. Mihi nihil eorum facere grave fuerit quaecumque mandata erunt, nisi quod parum expedire iudicavi a turbis istis initium sumere. Prius (ut in mandatis etiam habui) in spiritu lenitatis agenda omnia esse putavi. Nullus Abbatum hactenus me visit [...].

186

HOZJUSZ DO ZYGMUNTA AUGUSTA

Wiedeń, 13 maja 1560

Donosi, że pisał mu z Rzymu o swej nominacji na nuncjusza w Wiedniu, dokąd przybył 21 IV. Referuje swoją rozmowę z cesarzem w sprawie Bari, poleconej mu przez papieża: swoją prośbę o interwencję cesarza jako arbitra i odpowiedź Ferdynanda I z zapewnieniem, że postara się o rychłe jej załatwienie po myśli władcy polskiego.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 11. Na s. 10: Regiae M-ti Poloniae, 13 Maii 1560 Viennae, per postam Poloniam, quae venit Venetiis. Ręka Kuczborskiego.

Sacra et Ser-ma Regia Maiestas etc. Roma scribere^a me Sacrae M-ti V-rae memini, quod fuerim a Sanctissimo Domino Nostro Nuntius ad M-tem Imperatoriam designatus¹. Detrahebatur quidem aliquamdiu negocium. Postea tamen praeter opinionem meam celeriter discedere, et magnis itineribus contendere iussus sum. Quod feci pro eo, ut mihi Deus vires suppeditare dignatus est. Veni hic ad XI Calendas Maij². Et quoniam V-rae quoque Ser-mae M-tis causam ut Caesareae M-ti verbis eius commendarem Pontifex iusserat³, factum est hoc a me diligenter. Dixi Maiestati illius mirari multos, quod ita longo tempore non potuerit V-ra M-tas ad ius suum pervenire. Memoria me tenere, quod ego quoque, b⁻iam erit prope^{-b} biennium, hac ipsa de re cum illius Maiestate V-rae Maiestatis verbis egerim; responsum autem hoc tulerim: quod ad res mobiles attinet, eas citra moram aliquam et difficultatem V-rae M-ti tradi debere; de Statu vero Barensi, quandoquidem inter duos quasi filios illius M-tis ageretur, si vellet uterque eorum eam compromittere, se non gravatim laborem suscepturam controversiam hanc amice transigendi⁴. Haec fere duo sunt anni, inquam, quod ita decreta sunt; nihil me iam dicere de Statu Barensi, de quo, ut audio, compromissum factum est in M-tem illius, sed cum duo prope anni intercesserint ex quo tempore constitutum est, ut mobilia traderentur, ac semel et iterum ea de re Catholicus Rex ad Viceregem et Magistratum Neapolitanum scripserit, hactenus nullis est Ser-mi Regis Catholici mandatis paritum⁵. Rogavi itaque nomine

¹ List nie zachowany.

² 21 kwietnia.

³ Zob. nry 171, 195.

⁴ Zob. nry 7, 12.

⁵ Zob. nry 95, 107.

Sanctitatis eius ne quas frustratorias delationes admitteret, sed primoquoque tempore perficeret, ut suum ius V-ra Maiestas obtinere possit.

Respondit Maiestas illius: sibi quoque moram hanc valde ingratam accidisse; caeterum venisse iam literas a Ser-mo Rege Catholico cum plena resolutione; itaque omnino se sperare, quod tandem aliquando finis huic controversiae imponetur. Et quamvis hoc sua sponte fecerit antea, nunc quoque libenter factura, tamen accedente commendatione Sanctissimi Domini Nostri, magis etiam sibi cordi futurum, ut semota quavis cunctatione, V-ra Maiestas ad suum pervenire queat. Haec ego M-ti V-rae pro officio meo perscribenda putavi. Caetera ex Oratoribus hic suis⁶ cognoscet. Quod superest, me servitutemque meam qua summa possum animi mei submissione etiam atque etiam Sacrae M-ti V-rae diligenter commendo, ac Deum precor etc.

⁶ Następuje po skreślonym: *scripsisse*.

⁶⁻⁶ Dopisane na marginesie zamiast skreślonego: *ante*.

187

HOZJUSZ DO JAKUBA PUTEO

Wiedeń, 13 maja 1560

Dziękuję za podwyższenie mu pensji z 200 do 300 florenów. Donosi o trudnościach w pertraktacjach religijnych.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 13 (ręka Kuczborskiego).

Cardinali Putteo, Viennae 13 Mai[i] 1560.

Rev-me in Christo Pater etc. Quanta fuerit animi mei perturbatio cum veniens huc ex negotiorum gestore D-ni Antonii Fucari cognovissem, quod nullum haberet mandatum de numeranda mihi aliqua pecunia, ex iis quae superioribus diebus Ill-mae D-ni V-rae scripsi¹ perspicere potuit. Sed dies vix unquam interesserat post datas a me literas ad Ill-mam Dominationem V-ram, cum idem renunciavit mihi habere se literas ab hero suo, quibus mandat ut singulis mensibus, non ducentos, verum trecentos coronatos mihi numeret. Qua quidem re vehementer sum recreatus. Video quod Pontifex hic factis est, quam verbis liberalior. Nam Romae cum essem ducenti tum promissi mihi fuerant singulis mensibus, nunc trecenti numerantur. Quo nomine, quamvis ipse gratias egerim Sanctitati illius², pro ea tamen benevolentia, qua me prosequitur Ill-ma Dominationis V-ra, quaeso ut ipsa quoque gratias agat Sanctitati illius; simul hoc illi de me persuadere conetur, quod ex hoc munere, quod mihi mandavit Sanctitas eius, nullum ego proprium emolumentum quaero, neque mihi grave est vel meo sumptu provinciam hanc obire. Sed certe ita nunc exhaustus sum diuturna ista in Urbe commoratione, quae mihi maiori, quam credi queat, pecunia constitit, ut nequaquam facultates mihi meae suppetere potuerint ad sumptum hunc pro dignitate faciendum. Nunc autem nihil mihi defuturum arbitror ad eam, quam gero, personam recte sustinendam. Deum vero precor, ut is mihi consilia viresque suppeditet, quibus eam cum fructu sustinere possim. Nam certe sunt res difficiliore loco, quam credi queat. Quid enim est difficilius; quam eum sanare, qui morbum suum non agnoscit, quique se nullius indigere medicinae persuasum habet³. Quo morbo nullum alium esse periculosiorem existimo.

⁶ Przerembskiego i Kromera.

¹ Zob. nr 167.

² Zob. nr 182.

³ Chodzi prawdopodobnie o króla Maksymiliana.

188

HOZJUSZ DO OTTONA TRUCHSESSA

[Wiedeń, 13 maja 1560]

Donosi, że 21 IV posłowie polscy i wenecki powiedzieli mu, że król Maksymilian przyjął w święta wielkanocne komunię św. pod jedną postacią. Ucieszył się z tego, lecz wkrótce okazało się to nieprawdą. Dezawuuje więc poprzednie informacje. Powiadamia, że dane mu na podróż 1000 florenów już wydał, lecz — po pewnych nieporozumieniach — okazało się, że będzie otrzymywał 300 fl. pensji. Prosi, by podziękował papieżowi za tę hojność.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 173v (ręka Kuczborskiego).

Augustano Cardinali¹.

R-me in Christo Pater etc. Eo ipso die quo Viennam veneram, acceperam a Ser-mi Regis mei, quam et a Venetorum Oratoribus Ser-mum D-num Bohemiae Regem una cum familia sua universa catholico ritu sub una specie communicasse. Quae res non parvam animo meo consolationem attulit. Sperabam enim futurum ut magna iam laborum curarumque mearum parte defungerer. Ecce autem nihil tale factum postea cognoveram, non sine gravi animi mei cruciatu. Difficili admodum in loco versor, nec est ulla spes praeterquam in Deo solo, de cuius misericordia nihil est quod recte sperare nobis non liceat. Quam ut piorum precibus implorandam curet, etiam atque etiam maiorem in modum ab Ill-ma Dominatione V-ra peto, quandoquidem humano consilio tam afflictis Ecclesiae rebus succurri non posse videtur. Sed est Ille potens, est benignus et misericors. Faciat pro sua bonitate, non pro nostris meritis, quae magis ad offendendum Illum, quam ad placandum facere videntur, ut nos causam praecipue suam agentes, auxilio suo non destituat. Quod ego nisi certo facturum Illum sperarem, quantum ad me attinet, aut cuiuscumque tandem hominis opem [sic], iam pridem animum despondissem.

Scripsi Sanctissimo Domino Nostro fusius de rebus omnibus². Fortassis ea quae scripta sunt a me cum Ill-ma Dominatione V-ra communicabuntur. Mihi summum studium in iis curandis, de quibus missus sum, non deerit. Deum ut secundet precor. Hoc autem Ill-mam Dominationem V-ram latere nolo, fuisse me valde perturbatum^a posteaquam huc veniens^a, post ingentem pecuniam ultra mille coronatos, qui mihi Romae fuerant numerati, per me expensam, ex negotiorum hic gestore D-ni Antonii Fukari cognovi [dalej o tej sprawie identycznie jak w nr. 187]. Miror nullum hic habere Ill-mam Dominationem V-ram qui gerat illius negotia in aula Caesareae M-tis, nam hactenus quidem illius nomine me nemo convenit.

^{a-a} Dopisane na marginesie.

189

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Wiedeń, 13 maja 1560

Skarży się na trudy spełnianego obowiązku. Prosi, by poparł jego starania o uzyskanie akcyzy. Przesyła dokument nadania koadiutorii kanonikatu wrocławskiego.

KOPIA XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 78r—v.

¹ Minuta nie jest datowana. Identyfikacja daty na podstawie zgodności treści z nr 187 i odpowiedzi kard. Truchsess z 1 VI (zob. nr 214).

² Zobr nry 182, 183.

Reverende Domine etc. Hac hora redditae mihi sunt ex Urbe literae. Quoniam vero statim in Poloniam discessurum se esse dicebat tabellarius, nulla prorsus mora interposita, nolui committere, quin per eum literis meis Dominationem V-ram viserem. Cui fausta, felicia et prospera precor omnia. Magno me pondere huius legationis premi video. In tot negotiorum fluctibus vix respirandi facultas conceditur. Angor etiam animi vehementer, quod non eum hic rerum statum reperi, praesertim quod ad religionem attinet, quem volebam, maioresque in dies experior difficultates. Sed minus eae graves mihi sunt futurae, si me orationibus suis et aliorum piorum apud Deum adiutum voluerit Dominatio V-ra, quo laborum meorum fructum tamen aliquem feram. — Scripsi non ita pridem de accisa impetranda Regiae M-ti, R-mo D-no Vicecancellario et Dominationi V-rae¹. Quaeso, ut mihi auxilio suo ne velit isthuc deesse. Non solum gratam, verum etiam memorem voluntatem meam semper illi praestare conabor. Cui nunc etiam Coadiutoriam, ut vocant, ad Vladislaviensem Ecclesiam mitto², per me in Urbe expeditam. Quaeso, ut operam hanc meam qualemcumque boni consulat, meque in orationibus suis commendatum habeat. Opto Dominationem V-ram bene valere. Viennae, 13 Maij 1560.

190

HOZJUSZ DO HENRYKA SCRIBONIUSA

Wiedeń, 15 maja 1560

Chwali jego wytrwałość w obronie wiary katolickiej. Powiadamia o swej misji nuncjusza. Przesyła bullę z odpustem jubileuszowym, prosząc, by ją ogłosił w diecezji praskiej i zachęcił kler i wiernych do gorliwej modlitwy według intencji papieża.

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 7r—v.

Henrico Scribonio, Praeposito Pragensi¹, 15 Maii 1560 Viennae.

Multa perferuntur ad me de singulari animi robore Dominationis V-rae in tuenda pro virili sua fide catholica, et in multis laboribus ac molestiis eo nomine perferendis. Credibile non est quantam ea res animo meo voluptatem afferat, quanto etiam me huius Dominationis V-rae virtutis amore inflammet, cum difficillimis temporibus iis parem animi magnitudinem in paucis reperire liceat. Ut si unquam antea, nunc illud vere dici possit: Omnes quae sua sunt quaerunt, non quae Jesu Christi [Flp 2,21]. Maiore igitur sit virtute Dominatio V-ra, et memor eius quod a Christo dictum est: Non qui coeperit, sed qui perseveraverit in finem, salvus erit [Mt 10,22], ad extremum usque vitae suae diem fortem se athletam praestare conetur. Cum praesertim non desit hoc infortunati tempore talis Ecclesiae Pontifex, qui summam Illius tranquillitatis curam gerat, a quo designatus ego sum Nuncius ad ea Regna, quae sunt Imperatoriae M-ti subiecta. Vellem autem cuivis alii potius tam duram provin-

¹ Zob. nr 176.

² O beneficjum tym nie wiedzą biografowie Karnkowskiego. Zob. PSB XII s. 77.

¹ Henryk (Jindřich) Scribonius z Horšova (zm. 1586), uszlacheony syn mieszczanina pilzneńskiego, student uniwersytetów w Padwie i Bolonii, następnie wychowawca syna Ferdynanda Habsburga, arcyksięcia Karola, od 1549 kanonik i prepozyt kapituły katedralnej praskiej, administrator diecezji; nie przyjął proponowanej mu godności arcybiskupa po wznowieniu metropolii praskiej w 1560; autor 2 katechizmów katolickich w jęz. czeskim. Zob. *Ottoův Slovník Naučný*. T. 23. Praha 1905 s. 312.

ciam fuisse mandatam, cum quam sint imbecillae vires meae non ignorem. Sed quicquid sit de illis, mihi non licuit Christo per Vicarium Suum praecipienti non obedire. Itaque cum de me ipso prorsus desperem, non possum tamen de Illo, qui solus potest istis tempestatibus et procellis imperare, non maximam spem et fiduciam habere collocatam. Solet istum virtutem et potentiam suam exercere maxime cum res hominum sunt maxime deploratae, quo facilius constare possit omnibus, quod manus Eius excelsa fecit haec, et non nos. Utque ita soli Illi gloria omnis transcribatur.

Huius itaque fretus auxilio Pontifex me misit, ac quo facilius auxilium hoc implorari posset, gratiam quandam Jubilei concessit omnibus iis quicumque Deum ardentem petiverint, ut felicem consiliorum Sanctitatis eius exitum largiatur, et ea quae continentur in literis praestiterint. Itaque pertinebit hoc ad munus Dominationis V-rae, quandoquidem Administratoris officio in Pragensi Ecclesia fungi dicitur, ut catholicos sacerdotes omnes admoneat, quo et varietatem nostri temporis haereseon sub oculis hominum subiiciant, et quanta sit Pontificis de redintegrando Christi Corpore sollicitudo doceant, et ad precandum Deum diligenter homines hortentur. Quis enim non videt, quam sint nunc in Ecclesia convulsa et labefactata omnia. [*Dalej następuje opis stanu Kościoła jak w nr. 177*]. [7v] Cum itaque sis et ipse inter eos, qui praesunt Ecclesiis, et Pragensis Dioecesis Administratorem agas, da operam ut huic Pontificis mandato satisfacias, ac imprimis populum diligenter admonendum cures, ut vitam suam in melius commutet. Nam ita demum futurum est, ut misericordiam divinam tanto facilius impetret. Moneat etiam clericum [...] ^a.

* Tu tekst urywa się. Ciąg dalszy miał prawdopodobnie brzmieć jak w nr 177.

191

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 15 maja 1560

Nie mając nic nowego do zakomunikowania, przesyła mu jedynie pozdrowienia przez Jakuba Zimmermanna, *juvenem tui amantissimum et observantissimum, rebusque omnibus ornatum, isthuc euntem* (por. nry 46, 92, 195).

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 301 k. 97r. Na k. 98v adres, pleceź i adnotacja Kuczberskiego: *Redditae 11 Junii Viennae 1560, responsum 13 Junii*.

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 16v.

DRUK: 1) *Pogioni epistolae* II s. 53—53; 2) *Weber* s. 16.

192

HOZJUSZ DO OTTONA TRUCHSESSA

Wiedeń, 17 maja 1560

Dziękuję za list i — na marginesie listu synodu salzburskiego — skarży się na zły stan Kościoła w domenach Habsburgów. Prosi o radę jak ma postępować. Oświadcza, że na razie skoncentruje wszystkie wysiłki na próbach nawrócenia króla Maksymiliana, i że nie ma zamiaru stosować represji.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 83—84 (ręka Kuczberskiego).

Cardinali Augustano, 17 Ma[i]j Viennae 1560.

Accepi literas Ill-mae Dominationis V-rae, amoris et benivolentiae singularis in me notis insignes ¹, [quas] non sine magna quadam animi

¹ Jest to prawdopodobnie list nr 158.

mei consolatione legi; qui certe sic istis curis et sollicitudinibus debilitatur, quibus afficer ob desperatum prope religionis in iis terris statum, ut quoniam humano consilio succurri non posse video, vitam etiam mihi acerbam esse [...].]lem. Misi Sanctissimo Domino Nostro literas e Synodo Salisburgensi ad me datas², ex quibus cop[iose] cognoscet omnia. Utinam vero, quem habere mihi perspectum iam laberi videor rerum omnium in iis praesertim terris statum, [ei] tam facile possem praesens aliquod remedium invenire. Sed solum esse Deum video, qui possit ex improvise procellas istas et tempestates, quibus miserandum in modum iactatur, atque agitur Christi navicula sedare, et eam ad optatum tranquillitatis portum perducere. Quem ut Ill-ma Dominatio V-ra et suis ipsa, et aliorum praeterea piorum isthic precibus placatum reddere studeat, maiorem in modum ab illa peto.

Ego, quo rem auptis intueor, hoc mihi magis videor omni prorsus esse consilio destitutus. Neque enim est mortalium quisquam ad quem confugere liceat. Adeo sunt confusa et perturbata omnia. Nec melior est Hungariae^a-vel Bohemiae^a, quam Germaniae status. Sic admirabili Satanae vigilantia maxima iam totius Orbis Christiani pars est dementita. — Non dubito quin Sanctissimus Dominus Noster, quas ad me Synodus Salisburgensis literas dedit, eas cum Ill-ma Dominatione V-ra sit communicaturus. Quaeso Dominationem V-ram expendere cuncta diligenter, et communicato cum viris doctis et prudentibus consilio, quid sibi videatur mihi perscribere. Nullius isthic magis interest, quam Ill-mae Dominationis V-rae, de cuius Patriae salute agitur, et quidem sempiterna salute. Quo maiorem curam adhibere debet, ut primo quoque tempore quid mihi sit faciendum ad me perscribatur. Nam ego et consilium hic, et auxilium prorsus reperio nullum. A Christo, et ab Illius Vicario ut illud expectem necesse est.

Me nunc nulla magis cura sollicitum habet, quam ut possem Ser-mum Bohemiae Regem, qui nonnihil vacillare dicitur, in fide catholica confirmare. Verum is nunc abest. Itaque nunc vitam ot[io]sam] agere videor. Sunt qui contendunt a me, ut et hunc et illum citem. Sed si vellem inde ordiri, prius me odisse homines inciperent, quam novisse; et necesse esset non unum aliquem, aut duos, sed multa hominum millia citare, cum esse [in] multis partibus complures dicantur, qui a fide et Ecclesia Catholica defecerunt. Quod non omnes tamen adhuc aperte profitentur. Ego de uno mihi pisce capiendo sum sollicitus. Quem si D[eu]s in retia nostra ingredi fecerit, aliquando mihi deinceps ratio videtur expeditior futura. Quamobrem magis adeo ut amorem et benevolentiam hominum conciliare, quam eorum odium conflare possem laboro. Quicquid tamen Sanctissimo Domino Nostro visum fuerit, non gra[84]vatim facturus. Nam hoc et sibi et aliis certo de me persuadere potest^b Ill-ma Dominatio V-ra^b, quod me nullius metus deterrebit quominus officio meo, Deo iuvante, recte fungar. Sed priusquam ordior aliquid, illud mihi considerandum puto, quae sit perficiendi spes. Quam ego adhuc non video. Itaque nihil esset facilius, quam citare, quam haereticos punire, et quam brachio saeculari tradere. Sed si nemo esset, qui exequatur, quid aliud quam ridendum me omnibus propinarem, et magis augerem licentiam haereticorum, quam respuerem. Quod autem postulat a me Synodus Salisburgensis, de eo ut agam cum Imperatoria M-te³, nondum satis tempestivum esse iudico.

² Wspomniany list do papieża w nr 183 i list synodu w nr 181.

³ Zob. nr 183.

Prius enim alterius animus flectendus est. Quod antequam factum fuerit, periculum est ne labor noster omnis cadat irritus. Sed ego tamen quicquid iussus fuero, me libenter facturum offero^c.

^{a-a} Dopisane na marginesie.

^{b-b} Nadpisane.

^c Następuje wykreślone: *Quod superest*.

193

HOZJUSZ DO ZYGMUNTA AUGUSTA

Wiedeń, 18 maja 1560

Dziękuję za list z pozwoleniem na spełnianie funkcji nuncjusza. Wyraża obawę, że brak reakcji króla na takie akty jak zajęcie pewnego klasztoru w Prusach i pozwanie kapituły wrocławskiej przez Uchańskiego przed sąd świecki, mogą zrazić papieża i spowodować wycofanie jego poparcia w pertraktacjach o odzyskanie spadku po Bonie. Oświadcza, że wyjechał z Polski, ponieważ nie znajdował zrozumienia i poparcia w walce o ratowanie kraju od upadku.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 193r—v (ręka Kuczborskiego).

Regiae Maiestati Poloniae, 1560, Viennae, 18 Ma[i]j.

Sacra et Ser-ma [...] ^a. Accepi qua par est reverentia literas V-rae Ser-mae Maiestatis, quibus mihi significat, quod per proximam ^b superiorem postam assentire se scripserit, ut iniunctum a Sanctissimo Domino Nostro mihi legationis munus ad M-tem Caesaream obirem¹. Quae literae mihi redditae non fuerunt. Sed non mediocrem tamen ex eo consolationem accepi, quod posterioribus suis idem significare mihi Maiestas V-ra dignata est. Cui magnam hoc nomine gratiam habeo. Certo sibi de me persuadeat, quod nisi spes aliqua mihi fuisset oblata simul et V-rae Maiestati et Regno etiam illius per hanc occasionem serviendi, non facile me fuisset passus adduci, tantum ut hoc onus in me reciperem. Quod quam mihi esset grave futurum, et priusquam suscepissem non ignorabam, et nunc magis etiam re ipsa compertum habeo. Sed ego tamen, sicut de animi ingenique mei viribus prorsus diffido, sic in gratia et misericordia Dei non dubiam spem et fiduciam collocatam habeo, nihil eorum praetermissurus quaecumque ad fidem et officium meum pertinere videbuntur. Simul etiam in omnibus, in quibus recte potero, V-rae quoque Maiestati promptam et paratam servitutem defero.

Non dubito quin ex Oratoribus suis ² iam intellexit Maiestas V-ra quam benignum a Ser-mo Rege Hispaniarum responsum acceperit. Utinam autem ad rem verba conferantur. Quod ego futurum omnino nihil dubito, dummodo hoc agat Maiestas V-ra ut Pontificem sibi conciliatum habeat. Caeterum quae audio isthic fieri, vehementer metuo ne plurimum causae Maiestatis V-rae obsint. Nam quod in Prussia monasterium occupari dicuntur ³, quodque D-nus Chelmensis Episcopus Capitulo Wladislawiensi coram iudicio seculari diem dixisse fertur ⁴, si fuerint haec ad Pontificem perlata, et si compertum fuerit, quod ^e vel iubente, vel connivente V-ra Maiestate fiunt, dubium non est animum illius graviter offen-

¹ Zob. nr 162.

² Prawdopodobnie od posłów w Wiedniu J. Przerembskiego i M. Kromera.

³ Chodzi zapewne o klasztor cystersów w Oliwie, gdzie na początku 1560 r. bp Uchański wprowadził na urząd opata konwertytę Kacpra Geschkaua. Zob. K. Dąbrowski: *Opactwo Cystersów w Oliwie od XII do XVI w.* Gdańsk 1975 s. 129.

⁴ Pozwanie to, w sprawie dziesięcin, było przedmiotem gwałtownych reakcji kapituły. Zob. *Uchanciana II* s. 443, 444.

sum iri, ac verendum est ne novae difficultates in causa Neapolitana exoriantur. Quod ego pro fide atque officio meo Maiestati V-rae significandum esse duxi. A qua suppliciter peto: providere velit ne propter istam suam conniventiam magnum aliquod detrimentum capiat. Nam non solum fortunae illius, verum et animae salus periclitatur dum impune talia permittit, quibus et Christus, et eius Vicarius non potest non graviter offendi.

Quod autem scribit Maiestas V-ra gratius illi futurum fuisse, si in turbulento hoc Ecclesiae tempore in Dioecesi mea adessem, credat mihi quod nihil facturum fuisset libentius, si quem praesentiam illi meam fructum allaturam existimassem. Sed cum tamen^b obesse me magis, quam prodesse viderem, tanto minus gravatim Paulo Quarto Pontifici^b-vocanti me^{-b} parui, si forte, dum ei qui universae praeest Ecclesiae meam operam praesto, illi medicina allata, particularibus etiam, ut vocant, Ecclesiis succurrere liceret. Non ignorat Maiestas V-ra quanta cura mea quantaque sollicitudo fuit in eo grege pascendo, quem Sanguine suo redemptum, fidei meae Christus concredidit; quantopere cupiebam eum intra septa ovis Eius continere; quamque conatus meus omnis irritus cecidit. Sic haedi mei iam [hastas con]ferant, ut quo maiore studio saluti eorum prospectum cupiebam, hoc magis obnixè facerent omnia quaecumque et in Dei, et in meum despectum fieri poterant. Nec erat quisquam a quo praesidium aliquod expectarem, cum pridem apud nos, ita volente Maiestate V-ra, spreta Divina Maiestas, contempta regia dignitas, autoritas vero pontificia sit conculcata. Quid igitur hoc rerum statu facerem? Absens audire, quam praesens videre volebam quae incredibilem animo meo cruciatum adferunt.

[193v] Video dulcissimae Patriae meae parari exitum, nec interea quemquam video, qui servatam illam cupiat, omnia ut mihi in perniciem illius conspirare videantur. Cui si quid ego succurrere possem, etiam si non aliter quam morte mea salutem illius representare liceret, summam spem in Deo meo collocatam habeo, quod mihi tantum esset animi supeditaturus, ut id facere non detrectarem. Sed ego nullum salubribus consiliis locum dari perspiciebam. Adeo ruere ad interitum omnia videbantur. Deum precor, ut misereatur nostri et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri [Ps 66,2]; simul ut Maiestatem V-ram diu servet incolumem, atque hanc illi mentem tribuat, ut se Regem, et quidem catholicum Regem esse meminerit, nec in se magnitudinem animi desiderari paciatur, nec eorum quicquam praetermittat quaecumque ad christiani, catholici et orthodoxi Regis officium pertinere videntur. Cuius gratiae [...].

^a W minucie następuje wykreślenie: *Ex Oratoribus suis cognovisse Maiestatem V-ram non dubito.*

^b, ^b-^b Nadpisane.

^c Następuje wykreślenie: *vel volente.*

Wiedeń, 18 maja 1560

Odpowiadając na jego list, przekonuje go, że nie jest tak surowy jak jego nieokrzesany język mógłby na to wskazywać. Prosi o uzyskanie odpowiedzi papieża na swój list.

ORYG.: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 163v. Na k. 163r adres, pleczęć i adnotacja Latinia: [Reddito] 1560, 6 Junii, Episcopi Varmiensis. Responsum fuit 8 [Junii] (pod tekstem minuty odpowiedzi).

S[alutem] P[lurimam]. Accepi literas tuas, quibus me nimiae severitatis arguis¹; quam adhuc a nemine mihi tributam esse scio. Sed fit hoc non raro, ut ex suo quis ingenio metiatur alium. Nam scis quae cum essem Romae fuerit de te quorundam opinio, mirum ut esse non debeat si minus frequenter absentem amicum literis, quam praesentem coram visere volueris. Sed ego tamen haec non reprehendendi tui, sed mei potius purgandi causa scribenda putavi. Neque te segniciei arguo, cum caeteris in rebus operam tuam ita mihi probaveris, ut non possim eo nomine te non amare plurimum. In scribendo, sicut in visendo, quod pace tua dixerim, visus es mihi paulo negligentior. Quod ipsum tamen nunquam esse mei negligentia factum interpretabor, sed nimia potius Latine scribendi diligentia, quod verebatur ne nomini tuo parum respondere videreris. Ego vero in iis partibus natus, quae longissimo a Latinis intervallo distant, quidvis effundo verius, quam scribo, de verbis non multum sollicitus, dum sensa quis animi mei percipere queat. Verum haec quae amanter scribuntur a me, ne, quaeso, durius accipias. Quin illud potius tibi certo de me persuadeas, te a me plurimi fieri; cum qui sit tuus vicissim in me animus, non ignorem. Et quavis alia potius in re, quam in hoc longe pulcherrimo amoris et benevolentiae certamine me a te superari patiar. Quod superest, R-mo Domino nostro² per occasionem me diligenter commendabis, ac ut a Pontifice responsum³ habere queam urgebis. Vale nostri memor. Ex Vienna Austriae, 18 Mai[i] Anno Domini MDLX.

^a-Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^a.

*** Własnoręcznie.

195

KAROL BORROMEO DO HOZJUSZA

Rzym, 18 maja 1560

Odpowiadając na listy z 22 IV i 2 V (zob. nry 161, 171), oświadcza, że papież pochwała jego poczynania w Monachium i Wiedniu i spodziewa się wiele po jego rozmowach z Maksymilianem Habsburgiem. Donosi, że uprawnienia (zob. nr 138) zostały mu wysłane *iam multos abhinc dies*, a pensja miesięczna w wysokości 200 florenów będzie mu wypłacana od 1 maja. Jeśli idzie o instrukcję, to miała mu wystarczyć ustna, skoro jednak nalega, więc przekazuje mu ją z woli papieża na piśmie: 1) spowodować powrót Maksymiliana do katolicyzmu, 2) dobrze usposobić cesarza do zamiaru wznowienia Soboru Trydenckiego, 3) kontrować zabiegi o małżeństwo arcyksięcia Karola z królową angielską Elżbietą, o ile nie zdecyduje się ona na powrót do katolicyzmu, 4) nie występować z inicjatywami w sprawie koronacji cesarskiej Ferdynanda, lecz jeśli on sam z tym wystąpi, przekazać sprawę Rzymowi, 5) *de causa Barensi, cuius expeditionem Sanctitas Sua cupiebat sua etiam intercessione cordi esse Maiestati Suae, quando iam duo Reges Hispaniae et Poloniae eum iudicem legerunt, neque aliud quicquam petant, quam ius sibi administrari. Sed hoc officium cum omni modestia fiat, nihil enim expetit omnino Sanctitas Sua, quod M-ti eius incommodet*. Załącza ad informację odpisy dwu pism z Niemiec (nie zachowane), które przesyła także nuncjuszowi w Polsce (Bongiovan-niemu). Poleca życzliwie traktować księcia Bawarii. W dopisku donosi, że nadszedł jego list bez daty (nr 170), na który otrzyma odpowiedź w terminie późniejszym, ponieważż Jakub (Zimmermann), szambelan papieski, który wiezie niniejszy list, dłużej już czekać nie może.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 99r-101v. Na k. 102v adres i pieczęć.

DRUK: 1) *Poloniae epistolae* II s. 155 (fragmenty); 2) *Tabularium Ecclesiae Romanae* s. 76-80 (z oryginału); 3) *Nuntiatgeberichte III/1 s. 31-34* (z oryginału).

¹ Zob. nr 160.

² Kard. Jakuba Puteo.

³ Prawdopodobnie na podwójne listy z 2 i 13 V (zob. nry 169, 170, 182, 183).

196

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 18 maja 1560

W odpowiedzi na jego list donosi, że Morone potwierdził wysłanie mu uprawnień nuncjusza i pieniędzy, że przekazał jego list papieżowi i że Kuczborski ma realne szanse wygrania sprawy o beneficjum. Przyjmuje ostrzeżenie przed niezyczliwymi ludźmi.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 103r. Na k. 104v adres, pieczęć i adnotacja Kuczborskiego: *Redd[ita]e] 11 Junii 1560, resp[onsum] 13.*

DRUK: 1) *Latini Latini epistolae* I s. 153; 2) *Tabularum Ecclesiae Romanae* s. 83 (z oryginału).

Reverende admodum in Christo frater. Accepi ante biduum litteras tuas, quas mihi perferendas Cromerus curavit; ex quibus cognovi te etiamnum sollicitum de mandatis ac nummis expectare quid futurum sit¹. Ego heri cum R-mo Morono multis verbis egi, ut causam tuam tueretur. Atque ille mihi iam omnia curata esse confirmavit. Nec mandata tantum esse missa, sed etiam de pecunia menstrua numeranda transactum hic cum Olgiatis mercatoribus², quorum opera tibi sine mora isthic representabitur. — Reddidi pridie litteras tuas Pontifici³, nec mihi ille quicquam communicare potuit, erat enim aliis negotiis impeditus. Quum erit plus otii, dabo operam, ut describendis tua, aut scribae tui manu litteris, quid maxime velit, sciamus. — De Valentini tui re satis, arbitror, scriptum⁴. Persequatur ius suum quoad adipiscatur sacerdotium. — Quod addidisti de Vergerio, monuistique ut a quibusdam caverem, fuit mihi quidem permolestum, nam ab altero nihil omitti quo dignitatem tuam, existimationemque laedat, non libenter audivi. Alterum autem non in eadem esse sententia qua nos, bonique omnes sumus, ante hac nunquam mihi venit in mentem suspicari⁵. Sed haec alias. Habes omnia, quae postulabas. Reliquum est, ut facultatibus tibi concessis ita utaris, ut non aliorum exempla, sed sanctissimam sententiam tuam sequaris; in eaque spe, quam optimam de te omnes concepimus, ita nos confirmes, ut nihil tua virtute et probitate illustrius, nihil perfectius fieri posse fateamur. Vale. Roma, XV Calendas Junii M.D.LX.

Eiusdem Dominationis Tuae

a-frater Ja[cobus] Cardinalis Puteus^a^a— Własnoręcznie.

197

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 18 maja 1560

Piszę, że na konsystorzu 17 V papież kazał odczytać jego listy i oświadczył, że polecono Olgiatim wypłacić mu pensję i że wysłano mu także jego uprawnienia nuncjusza; chwali także jego postępowanie. Prosi o więcej wiadomości o królu Maksymilianie i o nastrojach w sprawie soboru. Chwali opisy rozmów z Maksymilianem i oferuje swoje usługi.

¹ Zob. nr 167.² Olgiati, rodzina kupców i bankierów rzymskich pochodząca z Como. Zob. J. Delumeau: *Vie économique et sociale de Rome dans la seconde moitié du XVIe siècle*. T. 1—2. Paris 1959 passim.³ Prawdopodobnie nr 170.⁴ Zob. nry 140, 167.⁵ We wspomnianym liście Hozjusza (nr 167) nie ma mowy o tej drugiej osobie. Prawdopodobnie wzmianka o niej została dopisana w zaginionym oryginale.

KOPIA Z KANCELARIJ TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 17v—18r.
 DRUK: 1) *Pogiant epistolae* II s. 56—57; 2) *Weber* s. 17—18.

Episcopo Warmiensi.

Decimo sexto Calendas Junii, postridie eius diei quam tuas accepi literas Calendis Maii Vienna datas¹. Sanctissimus Dominus Noster consilium habuit XII Cardinalium, quo ego, ab eo accersitus, propter infirmitatem valetudinis iam aliquot dierum, lectica deferri necesse habui. Ibi omnem tuarum ad se literarum sententiam exposuit, seque iussisse dixit omnibus audientibus, ut tibi ab Olgiatis mercatoribus menstrua pecunia vel repraesentatione curaretur. Facultates legationis tuae tibi iam missas adiunxit; neque, quando ita velles, praetermissurus mandatorum rationem². Omnino quanti te faceret prae se tulit, et quantopere se curata³ tua valetudine laetaretur. Sed quasi fama de Maximiliano Rege nunc percrebrescit, num verum est, quod a Cromero acceperas? Incredibile enim est, quam cupiam laetitiam tum Pontificis Maximi, tum omnium nostrum, ac praesertim meam de ipso Rege, deque eius familia saepius confirmari³. Itaque iam aliquid de illo expectamus et subtilius et plenius.

Ego vero scire aveo quae sit istius concilii cupiditas, quam propensi [sunt] animi ad eam curam et cogitationem, denique quomodo tota haec ratio istis accipiatur, valde cupio cognoscere. — Sunt in manibus duae orationes tuae, quarum exempla misisti ad Pontificem Maximum. Utraque est et doctrinae singularis testis, et index summae religionis tuae⁴. Equidem, cum [18r] licet per valetudinem, nullum finem facio per me agendi cum quibus opus esse intelligo, de rationibus tuis. Cum non licet per meos. Quae cura de commodis ac dignitate tua, quanquam cum multis mihi communis est, tamen studii ac diligentiae semper appetam principatum. Vale. Romae, XV Calendas Juni MDLX.

⁴ Tekst: *secunda*.

198

HOZJUSZ DO PIUSA IV.

Wiedeń, 19 maja 1560

Przesyła mi list uczestników synodu salzburskiego do siebie w sprawie reformy Kościoła i prosi o radę, co ma czynić. Uważa, że wszystko zależy od króla Maksymiliana. Donosi, że po Zielonych Świątkach przyjeżdżają do Wiednia arcyksiążę Ferdynand Habsburg i książe Albrecht Bawarski z rodziną.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. dl Germanja, rkps 64 k. 133r. Na k. 136v adres i ślad pieczęci

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 174r (z datą: 18 Maj 1560).

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 12/2 k. 10v—11r (z oryginału).

Sanctissime et beatissime in Christo Pater etc.

Mitto Sanctitati V-rae literas a Synodo Salisburgensi ad me scriptas¹, ex quibus qui sit hic rerum status, et quid a me postuletur cognosceat. Cum toties Imperatoriae M-tis fidem implorarent, nihil hactenus in illa praesidii constitutum habuerunt, cupiunt sibi per me dari consilium. Quo tamen et ipse destitutus esse videor. Permultum in uno homine mihi positum esse intelligo, cuius si Deus cor flexerit, omnia rectius

¹ Zob. nr 166.

² Zob. nr 195.

³ O tej niesprawdzonej wiadomości, że Maksymilian razem ze swymi domownikami miał przyjąć komunię św. pod jedną postacią zob. nr 188.

⁴ Są to prawdopodobnie opisy rozmów z królem Maksymilianem. Zob. nry 164 i 167.

¹ Zob. nr 181.

esse processura iudico². Priusquam autem id factum sit, priusquam certo quid mihi de illo promittere debeam exploratum habuero, vehementer metuo ne sit cassum et inane quicquid cum Imperatoria M-te egero, neve idem quod olim datum est responsum feram. Nimis alte mala haec radices iam egisse. Maiestatem eius voluntate magis promptam, quam facultate paratam esse ad ea extirpanda. Mihi nihil esse in mora periculi videtur. Sententiam V-rae Sanctitatis expectabo. Quicquid imperatum ab illa fuerit, alacri animo faciam³.

Nunc nihil est quod hinc scribam Sanctitati V-rae, praeterquam quod huc venturi esse dicuntur post festa Pentecostes Illustris Archidux Austriae Ferdinandus, et Albertus Dux Bavariae cum uxore³ et liberis. Quod superest, Deum precor ut Sanctitatem V-ram pro Ecclesiae suae consolatione et fidei reparatione diu servet incolumem et felicem. Cuius me gratiae etiam atque etiam, qua summa possum animi mei submissione, diligenter commendo. Datum Viennae in Austria, XIII Calendas Junii, Anno Domini MDLX.

^b Eiusdem V-rae Sanctitatis humillimus capellanus
et servus addictissimus
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^b

^a Tu kończy się tekst w minucie.

^{b-b} Własnoręcznie.

199

HOZJUSZ DO WALERIANA PROTASZEWICZA

Wiedeń, 21 maja 1560

Przesyła mu bullę z odpustem jubileuszowym wraz z napisanym przez siebie wprowadzeniem do niej, zachęcając do modlitw i zabiegów o zachowanie czystości wiary w jego diecezji. Informuje, że w walce z protestantyzmem może liczyć na pomoc wpływowego Padniewskiego. Pozdrowia biskupów litewskich i Mikołaja Radziwiłła Rudego. Poleca swoich braci.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 172r (ręka Kuczborskiego).

Episcopo Vlnensi¹, 21 Ma[i]j 1560 Viennae.

R-me in Christo Pater et Domine. Non dubito quin ad V-rae quoque R-mae Dominationis aures iam pervenerit, quod grave legationis onus ad M-tem Caesaream a Sanctissimo Domino Nostro mihi sit impositum. Quod ego magnopere cupivissem alii cuivis potius mandatum fuisse. Sed cum ita Pontificem urgere vidissem, metuebam ne Dei voluntati resistere viderer, si quod ab illo mandatum est, non fecissem. Itaque cum vires meas imbecilles agnoscerem, neque tanto oneri ferendo pares, supplicavi Sanctitatem illus, ut piorum precibus adiuvari me caeterosque suos Nuntios vellet, gratiamque Jubilei concederet iis, qui diligenter Deum essent precati quo felicem consiliorum Sanctitatis eius exitum largiretur. Quod Sanctitas eius alacri fecit animo, ac per totum Orbem Christianum gratiam hanc promulgandam curavit. Cuius ego aliquot exempla mitto R-mae Dominationi V-rae, ut ipsa quoque cum aliis R-mis D-nis Episcopis ea communicet, atque promulganda per Lituaniam curet, quae et ipsa non minus prope quam Germania [in] praesenti Dei auxilio indigere videtur. Mitto autem R-mae Dominationi V-rae prohemium Jubilei, con-

² Hozjusz ma na myśli króla Maksymiliana Habsburga, zob. nr 183.

³ Żoną Albrechta była Anna Habsburżanka (zm. 1590), córka ces. Ferdynanda I. Zob. D w o r z a c z e k: *Genealogia* tabl. 48.

¹ Walerian Protaszewicz Suszkowski (1504—1580), były sekretarz królowej Bony, od 1549 bp łucki, od 1556 wileński. Zob. HC III s. 334.

scriptum a me integrum, quod post meum ex Urbe discessum propterea fuit factum a nonnullis brevius, quod videbant in una charta commode comprehendi^a non potuisse.

Poterit sacerdotibus suis, si ita illi visum fuerit, mandare, ut iuxta scriptam formam in sermonibus suis populum commonefaciant, et in meliorem spem erigant. Neque enim defuturus est Ecclesiae, Sponsae suae Sponsus ipsius Christus, modo nos, quibus hoc manus peculiariter ab Illo mandatum est, officio nostro deesse ne velimus. Quod cordi futurum [esse] R-mae Dominationis V-rae, ut munere suo recte fungatur, nec eorum quicquam praetermittat, quae ad satanismum ex Dioecesi sua propulsandum pertinere putaverit, persuasum firmiter habeo. Et quoniam R-mi D-ni Premisliensis² praecipua nunc apud M-tem Regiam autoritas dicitur, illum hac in caus poterit non segnem adiutorem habere. Respiciet aliquando Deus oculis misericordiae suae Sponsam suam Ecclesiam, dummodo nos, quae nostri sunt officii in nobis requiri non paciamur. Quaeso, ut me R-mis D-nis Episcopis, collegis suis, per occasionem commendet. Simul et Ill-mo D-no Palatino Trocensi³, quem audio christianam, catholicam et orthodoxam fidem cum paucis adhuc amplecti. — Commendo autem R-mae quoque Dominationi V-rae fratres meos, quos ut in protectionem suam recipiat quaeso⁴. Scripsissem plura R-mae Dominationi V-rae, sed credibile non est quanta mole negotiorum premar. Opto R-mam Dominationem V-ram diu esse incolumem et felicem. Cuius me fraternae benevolentiae commendo.

^a Dopisane na skreślonym: ezcedt.

200

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Wiedeń, 21 maja 1560

Prosi o poparcie prokuratora biskupów polskich w Rzymie L. Hermana w jego sporze z jakimś mieszczaninem poznańskim o dom w Poznaniu.

KOPIA XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 78v—79r.

R-de Domine Frater etc. D-nus Leonardus Herman, Custos Scarmiriensis, cum essem in Urbe valde mihi fidem et diligentiam suam probavit in meis et meorum rebus procurandis. Et habeo illum ipsius merito charum imprimis. Neque possum illi non prospectum cupere pro virili mea. Quum vero habet is una cum suis propinquis negotium de domo quadam in Posnaniensi Civitate cum alio eiusdem civitatis cive, idque iam ad curiam devolutum esse dicitur, petitum est a me diligenter ipsius nomine, ut adiutum eum vellem intercessione mea apud Dominationem V-ram, quo citra difficultatem aliquam et cunctationem longiorem illius auxilio et favore ius suum consequi possit. Quomodo autem se res tota habeat, ex eo qui meas illi reddet cognoscere Dominatio V-ra poterit uberius. A qua peto, ut homini de me bene merito autoritate sua isthic praesto esse, operamque adhibere velit, ut is non frustra per me illius pa-

² Filip Padniewski.

³ Mikołaj Radziwiłł Rudy (zm. 1584), rodzony brat królowej Barbary Radziwiłłówny, stryjeczny Mikołaja Radziwiłła Czarnego, po którego śmierci przeszedł z urzędu wojewody trockiego na wojewodę wileńskiego i kanclerza Litwy.

⁴ Obydwaj bracia Hozjusza mieszkali wówczas na Litwie: Jan (zm. po 1591) był horodnieczym wileńskim, Ulryk zaś (zm. przed 1579) był królewskim poborcą celnym w Kownie. Zob. HE II s. LXXXIV, LXXXVII.

trocinium implorasse videri queat. Meo iudicio dignus is est, cui a Dominatione V-ra, quoad eius fieri poterit, benigne fiat. Nam et in expedienda illius coadiutoria laboravit¹, et aliis etiam, quibus voluerit in rebus, deinceps non gravatim operam suam (quod scio) Dominationi V-rae praestabit. Neque video cui plus in procurandis rebus suis in Urbe fidem habere possit. Iterum a Dominatione V-ra peto, ne velit illi desse, quo ius suum quam primum consequatur. Praeterquam, quod mihi fecerit multo gratissimum, illum etiam ex pridem devincto sibi, devinctissimum reddiderit. Opto Dominationem V-ram bene valere. Datum Vienne, 21 Maii, Anno Domini 1560.

201

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 22 maja 1560

Donosi, że na skutek propozycji Piotra Kanizego, zaakceptowanej następnie przez cesarza w czasie spotkania 22 V, postanowił wystosować listy do książąt-biskupów Rzeszy z zachętą do gorliwej obrony wiary katolickiej, że w czasie tego spotkania cesarz obiecał mu także wystosować zakaz sprowadzania do Wiednia książek heretyckich i odpowiadał, jak wiele dołożył starań, by otrzymać od Maksymiliana obietnicę oddalenia predykanta Pfausera.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 197r (ręka Kuczberskiego).

DRUK: *Nuntiatgeberichte III* s. 35.

202

HOZJUSZ DO JULIUSZA PFLUGA

Wiedeń, 22 maja 1560

Chwali jego stałość w wierze katolickiej. Przesyła bullę z odpustem jubileuszowym i nakazuje związane z nim modlitwy. Zapytuje, co należy czynić, by ratować Kościół w Niemczech.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 313 (ręka Kuczberskiego).

Episcopo Numburgensi Julio Flugk¹, 22 Ma[i]j Viennae 1560.

R-me in Christo Pater etc. Est quod agamus Deo gratias, cuius ineffabili bonitate fit, ut etiam in iis terris, ex quibus originem ducunt nostri temporis haereses^a catholicos adhuc Episcopos reperire liceat^a. Inter quos cum principem locum teneat R-ma Dominatio V-ra, non possum quin hoc illi nomine plurimum gratuler. Nam si de quoquam alio, tum de illa^b certe dici potest quod in Canticis legimus: Sicut liliū inter spinas, sic amica mea inter filias [Pnp 2,2]. Si quis inter catholicos vitam^c degens, catholice se gerat, catholicamque fidem retineat, laus esse nulla videtur; sed in medio scorpionum habitare, nec eorum tamen venenis infici, non potest non esse comprimis gloriosum. Sed nos tamen Deo gloriam transcribamus omnem, et Eius hoc esse beneficium agnoscemus. Ego vero nihil dubito quin etiam in media Saxonia^d reliquerit sibi Deus septem millia, qui non curvarent genua ante Baal.

Quo maiore cum fiducia mitto R-mae Dominationi V-rae gratiam, ut vocant, Jubilei, quam concessit Sanctissimus Dominus Noster omnibus iis, qui ex animo ad Deum conversi, et a peccatis suis aversi diligenter

¹ Zob. nr 176.

² Juliusz Pflug (zm. 1564), ostatni (od 1540) katolicki bp Naumburga, autor kilku dzieł polemicznych, w których usiłuje ratować kult katolicki w Saksonii. Zob. Klaiiber nry 2503—2509.

opem Eius imploraverint, ut Sponsam suam Ecclesiam oculis misericordiae suae respiciat, et Eius tranquillitati tandem aliquando prospiciat. Scio quae sit hominum istorum inter quos vitam^e degit conditio. Quodque si promulgata fuerit haec gratia, sibillis eam explosuri sint potius, quam ut accipiendam esse putent. Sed eam R-ma Dominatio V-ra cum piis tantum, ^e quos ipsa cognitos habere potest^e, communicabit [następuje wyliczenie intencji i modlitw jak w nr 177].

Vellem autem ut ea mihi rationes aliquas communicaret, quibus istis Ecclesiae vulneribus mederi liceret. Viam Pontifex in spiritu lenitatis esse cupit. Quod si spes ostenderetur aliqua conciliandorum animorum in hac ipsorum inter se pugna, et ad officium sanitatemque revocandorum, pro eo ac officium meum postulare videtur, nihil in ea re studii, laboris, diligentiaeque praetermittam. Sed in gravissimis meis occupationibus non licet cum R-ma Dominatione V-ra pluribus agere. Dabitur autem alia occasio, si praesertim suas ad me crebriores literas dare^e gravata non fuerit. Interim R-mam Dominationem V-ram diu esse incolumem et faelicem cupio, meque illius fraternae benevolentiae commendo. Datum [...].

^{e-e} Dopisane na marginesie. Identyczny fragment jest wykreślony w wierszu poprzednim.

^b Dopisane nad skreślonym: R-ma Dominatio V-ra.

^c Nadpisane.

^d Następuje wykreślone: servaverit.

^{e-e} Dopisane na marginesie.

203

HOZJUSZ DO DANIELA BRENDELA

Wiedeń, 25 maja 1560

Tekst listu skierowanego do abpa Moguncji Daniela Brendela (zm. 1582) z wywodem o stanie religii jest prawie identyczny jak w nr 177, natomiast zakończenie dotyczące publikacji bulli z odpustem jubileuszowym i przesłania uwag w sprawie polepszenia sytuacji Kościoła zgadza się całkowicie z nr 202.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 57—58 (ręka Kuczborskiego).

KOPIA XVI W.: Watykan, AV, Concilio di Trento, rkps 35 k. 35v-36v.

DRUK: HO II s. 165—166 (z datą 30 V 1560).

204

PIUS IV DO HOZJUSZA

Rzym, 25 maja 1560

Poleca wręczyć królowej czeskiej Marii poświęconą złotą różę.

KOPIA Z KANCELARII PAPIESKIEJ: 1) Watykan, AV, Armadium 44, rkps 10 k. 151r-v; 2) Tamże, Epistolae ad Principes, rkps 1 k. 277r (z datą 25 V). W nagłówku streszczenie, pod tekstem adnotacja kancelaryjna: *Fuit signatum sed non missum.*

Pius Papa Quartus

Venerabilis Frater. Salutem et apostolicam benedictionem. Rosam auream, quae veteri Romanorum Pontificum, praedecessorum nostrorum instituto, ad significandam spiritualem Ecclesiae laetitiam in Dominica, qua canitur Laetare Hierusalem¹, solemni admodum [ritu] benedici solet², mittendam hoc anno potissimum duximus [151v] honoris causa ad charissimam in Christo filiam nostram Mariam, Reginam Bohemiae Illu-

¹ Czwarta niedziela Wielkiego Postu.

² Złota róża, symboliczny dar papieży, wręczany od XI w. ważnym osobistościom (od XVIII w. tylko królowym) jako dowód uznania za szczególne zasługi dla Kościoła.

strem³. Quod sacrum munus, ut sacra quoque cum caeremonia, sicut mos est, accipiat, tradi illi abs te nomine nostro volumus post missam sollempniter a te, in qua ipsa voluerit Ecclesia, celebratam. Datum Romae, apud Sanctum Petrum, sub Anulo Piscatoris, die vigesima quinta Maii, Anno Domini M.D.LX, Pontificatus Nostri anno primo.

Antonius Lavellinus⁴

205

KAROL BORROMEO DO HOZJUSZA

Rzym, 26 maja 1560

Przypomina, że 18 V przesłał mu przez posła cesarskiego (Prospera d'Arco lub Franciszka von Thurm) list w sprawie soboru (zob. nr 195). Ponieważ jednak w międzyczasie król francuski (Franciszek II) postanowił w ciągu 6 miesięcy zwołać sobór narodowy, przeto papież zdecydował się uprzedzić go wznawiając Sobór Trydencki. Dlatego poleca mu uzyskać zgodę cesarza na to wznowienie i jak naj-szybciej powiadomić o tym sekretariat papieski.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 105r-v (brak obwoluty adresowej).

DRUK: 1) *Tabularium Ecclesiae Romanae* s. 84—85; 2) *Nuntiaturberichte* III/1 s. 36 (obydwa z oryginału).

206

KAROL BORROMEO DO HOZJUSZA

Rzym, 26 maja 1560

Zawiadamia o wysłaniu nuncjusza Parpaglii do Anglii i prosi, by uzyskał poparcie tej misji u cesarza, któremu ma przekazać także dotyczące tej sprawy brewe papieskie.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 107r. Na k. 108v adres i ślad pieczęci.

R-me in Christo Domine etc. Hodie scripsimus ad R-mam Dominationem Tuam, quae nobis occurrebant de deliberatione et propensione Sanctissimi Domini Nostri super rebus concilii¹. Nunc per hanc epistolam sciet Dominatio Tua Sanctitatem suam misisse tandem in Angliam Nuntium suum Abbatem Parpaliam² ob eam potissimum causam de qua Dominationi Tuae scripsimus XVIII huius mensis³. Abbas vero discessit hinc heri, prosequiturque diligenter mutatis equis iter suum. Qua de re tota in Galliam quoque et in Hispaniam scripsimus, ut illi Reges faveant, quibuscumque officiis potuerint, negotio ipsius Abbatis. Quare, licet Dominationi Tuae commiserimus supradictis litteris nostris datis XVIII huius mensis, ut daret operam diligenter, ut Caesarea M-tas praestaret huic negotio omne auxilium et favorem, voluit tamen Sanctitas sua, ut praesentibus litteris eandem rem Dominationi Tuae denuo iniungam, mittamque ei allegatum breve, quod super hoc negotio anglicano Sanctitas sua scribit Caesareae M-ti, atque id eo in manus tuas mittimus, ut per te ei reddatur, addanturque in hanc sententiam ea omnia, quae pro tua pru-

³ Maria, córka ces. Karola V Habsburga, od 1548 żona króla Czech Maksymiliana Habsburga, zmarła w 1603 r. Zob. Dworzaczek: *Genealogia* tabl. 48.

⁴ Antoni Fioribello, zob. nr 67.

¹ Zob. nr 205.

² Wincenty Parpaglia, opat klasztoru św. św. Solutora, Adwentora i Oktawiusza de Sangano w Turynie, został wysłany do Anglii na skutek pogłosek o chęci powrotu królowej Elżbiety do katolicyzmu. Intryga hiszpańska sprawiła, że nie został wpuszczony do Anglii i w lipcu 1560 powrócił z Brukseli do Rzymu. Zob. *Pastor* VII s. 442—446.

³ Zob. nr 195.

dentia expedire iudicabis. Interim Jesus Christus, Dominus noster, Dominationem Tuam servet incolumem. Cui me ex animo offero. Datum Romae, XXVI Maii, MDLX.

— Eiusdem R-mae Dominationis Tuae
uti frater
Carolus Card[inalis] Borromaeus—

— Własnoręcznie.

207

WOLFGANG VON CLOSEN DO HOZJUSZA

Passau, 29 maja 1560

Dziękuję za jego list pisany z Wiednia i wyraża wdzięczność za zajęcie się sprawami Kościoła w Austrii. Uważa, że reforma jest absolutnie konieczna i wiele spodziewa się po zapowiedzianym soborze. Pokłada wielką nadzieję w Hozjuszu i obiecuje starać się, by nakłonić kler swojej diecezji passawskiej do lepszego wypełniania funkcji pasterskich, zwłaszcza nauczania ludu prawd wiary. Powiadamia, że więcej o stanie Kościoła dowie się od doręczyciela tego listu, swego kanonika i oficjala, dr. Krzysztofa Hillingera, którego poleca.

KOPIA XVI W.: Wiedeń, DA, Reformation (bez foliacji).

DRUK: Wiedemann I s. 301—302.

208

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 30 maja 1530

Prosi o zatwierdzenie nominatów cesarskich na biskupstwa, zwłaszcza J. Draskovicia, podkreślając potrzebę pasterskiej obsługi diecezji. Poleca sprawę dyspensy na zawarcie związku małżeńskiego dla syna niejakiego Gasmanna.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 31 (ręka Kuczberskiego).

Penultima Ma[i] 1560 Viennae.

Sanctissime et Beatissime in Christo Pater et Domine. Petiverunt a me R-di Domini Electi quidam, sive nominati ad certos Episcopatus a M-te Caesarea¹, ut eos V-rae Sanctitati commendarem, quo possint illius beneficio intra moram aliquam longiorem confirmationem consequi. Cum autem factum hoc sit diligenter ab ipsa Caesarea M-te, supervacaneum id esse duxi, cum praesertim neque personae meae sit commendare quemquam Sanctitati V-rae. Sed quoniam instabant D-ni Episcopi, negare illis non potui. Quos mihi videre contigit, eos idoneos esse iudico, quantum ex temporis reliqui cum illis consuetudine [sic] conicere licuit. Familiarior autem prae caeteris est mihi D-nus Electus Quinqueecclesiensis², de quo iudicium est omnium, quod cum doctrina sit excellenti, tum singulari quadam vitae integritate, magnoque zelo in fide catholica tuenda. Est is a confessionibus Caesareae M-ti. Mihi quidem dignus esse videtur, cuius isthic ratio habeatur. Nam et erga Sanctam Sedem Apostolicam usus est maiore studio et observantia.

Est autem certe necessarium, ut Ecclesiis vacantibus primo quoque tempore de pastoribus provideatur, quibus quo tempore caruerunt, multae irrepserunt in eas haereses, quae facile potuissent statim initio propulsari, si pastores non defuissent. Quamobrem supplico Sanctitatem V-ram, ut in confirmandis D-nis Nominatis Episcopis ne quam velit moram longiorem interponere, posteaquam eos idoneos esse perspectum ha-

¹ Zob. ich wykaz w nr 209.

² Drasković, zob. nry 51, 56.

buerit. Quod ipsam V-ram Sanctitatem ultro pro sua incredibili benignitate facturam, nihil dubito^a.

Egit quoque mecum Caesarea M-tas de D-no Gasmanno, qui fuit Praefactus Camerae Maiestatis eius. Habet is filium, cui sororem patrualem nubere vellet. Quod ut ei facere liceat, dispensationem a Sanctitate V-ra petit. Postulavit a me M-tas eius, ut causam eius V-rae Sanctitati diligenter commendarem. Quod attinet ad ipsum D-num Gasmannum, virum comprimis laudatum ec fidei catholicae tenacissimum esse scio. Quem etiam antecessor V-rae Sanctitatis proximus, Paulus IV, felicitis recordationis, audiente me commendabat plurimum, dignum ut esse putem Sanctitatis V-rae gratia. Sed ego nihil ambigo fecisse M-tem Caesaream, ut rem omnem diligenter V-rae Sanctitati perscriberet, neque commissuram Sanctitatem V-ram^b ut illi, quibus in rebus recte poterit, non gratificetur.

^a Następuje wykreślone: Deum praecor.

^b Następuje wykreślone: quod fides et religio.

209

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, 30 maja 1560

Opisuje tragiczny stan Kościoła na Węgrzech i poleca nominatów cesarskich na wakujące tam biskupstwa. Charakteryzuje poszczególnych nominatów. Donosi, że wkrótce odwiedzą Wiedeń książę Bawarii, arcyksiążę Ferdynand i córki cesarskie.

ORYG.: Watykan, AV, Nuz. di Germania, rkps 64 k. 134r-v. Na k. 135v adres i ślad pieczęci.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 53 (ręka Kuczborskiego).

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 3576, składka 12/2 k. 11r-v.

DRUK: *Vetera monumenta* II s. 605—606 (z oryginału).

R-me in Christo Pater etc. Quis fuerit rerum status Paulo Quarto Ecclesiae Dei praesidente, non ignorat Ill-ma Domiantio V-ra. Multi, qui fuerunt Episcopi renuntiati confirmari, sicut iuris et moris est, petebant, sed ex Germania, reliquisque Regnis et terris Caesariae M-ti subiectis, vix quisque quod petierat impetravit. Qua quidem ex re praedae videbantur datae lupis oves, nec defuere, cum alibi, tum in Hungaria praesertim, qui sibi nomen et authoritatem Episcoporum usurpabant, et vanis quibusdam et peregrinis doctrinis mentes mortalium imbuebant, ita ut ex quodam fide digno cognoverim, vix esse decem parochos^a in quibusdam Dioecesisibus^a, qui non feminas habeant sibi copulatas, scelerique suo coniugii crimen non pretexeant; esse Regnum Hungaricum sic infectum impiis opinionibus, ut non facile possit medicina adhiberi. Nunc petunt dicti, sive nominati Episcopi, quorum cathalogum recenset in suis literis Caesarea M-tas, quandoquidem pium Pontificem Dei beneficio sunt consequuti, ut ab eo possint Ecclesiarum, ad quas nominati sunt, confirmationem obtinere.

Qua de re meas quoque commendatitias ad Ill-mam Dominationem V-ram dari postularunt, quod aliquid eas ponderis apud illam habituras persuasum haberent. Quas ego illis negare neque potui, neque debui. Caeterum author illis fui, ut statum Ecclesiae, ad quam nominatus est, diligenter quisque describeret, sic ut si res ita postularet, vere se descripsisse probare posset. Quod factum a singulis esse non dubito. Querebantur, qui sunt in Hungaria electi, quod florente Regno, quo tempore fruc-

tus Ecclesiarum integros percipiebant, nihil annatae nomine in Urbe numerabant, nunc autem posteaquam eorum aliqui nihil habent fere praeter titulum, cogi se ad magnam pecuniam persolvendam. Transylvanus¹ numerasse se dicebat quinto abhinc anno, si recte memini, quatuor millia ducatorum, et quarto aut quinto post mense bonis suis omnibus eversum esse, ita ut vel unum teruncium ex Ecclesia sua non percipiat. Nunc exul ab Ecclesia sua commendam, sive administrationem Ecclesiae Nitriensis, ad quam a Caesarea M-te praesentatur, concedi sibi petit, ut habeat unde sustentare se possit.

De Electo Quinqueecclesiensi² testimonium hoc dare possum, virum esse pium, doctum, catholicum, et si quemquam alium Sanctae Sedis Apostolicae comprimis observantem. Qui cum sit M-ti Caesareae a confessionibus et salubria illi subinde consilia suppeditet, dignus videtur cuius ratio istic prae caeteris habeatur. Electus quoque Varadiensis³ vir idoneus esse dicitur, neque vulgari doctrina praeditus. Itidem et Viennensis⁴, qui et ipse mihi narravit, antecessores suos nihil annatarum nomine in Urbe solvisse, et benigne agi secum petit; quem et ipsum catholicum esse, dubium non est. Modrusensem⁵ quoque virum esse doctum constat. Narrat is plurimum se laborasse, ut Fauserum a se Ser-mus Bohemiae Rex amandaret.

Nunc ego ab Ill-ma Dominatione V-ra peto, velit operam suam interponere, quo sine mora aliqua longiore pastores Ecclesiis praefici queant. Alioqui periculum esse video, ne si qui sunt adhuc in illo grege christiani, rapiantur et ipsi a lupis in perniciem eorum intentis. — Novarum hic rerum nihil est, nisi quod expectantur proxima sequenti hebdomada Archidux Austriae Ferdinandus, Albertus Bavariae Dux et filiae Caesareae M-tis, ita quod liberos suos omnes visura nunc est, praeter duas filias⁶. Faxit Deus ut faustus ac felix sit eorum iste congressus. Quod superest etc. Datum Viennae, penultima Maii, Anno Domini MDLX^o.

^b—Eiusdem R-mae et Ill-mae Dominationis V-rae servitor addiictissimus

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^b

Quaternas iam ex Vienna literas dedi ad Sanctissimum Dominum Nostrum⁷. An autem omnes redditae sint Sanctitati illius vehementer nosse cupio. Quod etiam ut sciam plurimum interesse mei videtur. Ab Ill-ma Dominatione V-ra maiorem in modum peto, ut de eo certiore me facere non gravetur.

^a— Pierwotny tekst w minucie: in *Dioecesi Strigoniensi, quae metropolitana est.*

^b— Własnoręcznie.

¹ Paweł Bornemizsa (zob. nr 161). Jego diecezja Erdely (dziś Alba Julia w Rumunii), którą zajmował od 1554, obejmująca cały Siedmiogród (stąd Transylwana), została w 1558 zdominowana przez protestantów i do 1706 istniała tylko nominalnie.

² Jerzy Drasković, zob. nry 51 i 208.

³ Franciszek Forgách (zm. po 1568), biskup-nominat Waradynu od 1557. Zob. HC III s. 326.

⁴ Antoni Brus.

⁵ Dionizy Pioppi OP, bp-nominat na nie istniejącą już dzisiaj diecezję Modruš w Chorwacji. Zob. HC III s. 247.

⁶ Marii, żony Wilhelma, księcia Kliwił, i Katarzyny, żony Zygmunta Augusta, króla Polski. Trzecia zamężna córka cesarza, Anna, przybywała wraz z mężem Albrechtem Bawarskim (zob. nr 198). Pozostałe 6 żyjących córek cesarskich mieszkały częściowo w Wiedniu, częściowo w Innsbrucku (zob. nr 153); synowie Maksymilian i Karol przebywali w Wiedniu.

⁷ Zob. nry 169 i 170 (liczone razem), 182 i 183 (razem), 198, 201.

210

HOZJUSZ DO JANA MORONE, JAKUBA PUTEO
I OTTONA TRUCHSESSA

Wiedeń, 30 maja 1530

Poleca sprawy biskupów-nominatów węgierskich i zawiadamia o zjeździe rodziny cesarskiej w Wiedniu (identycznie jak w nr 209).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 59 (ręka Kuczborskiego).

211

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 1 czerwca 1560

Donosi, że już 4 razy usiłował bezskutecznie spotkać się z królem Maksymilianem, który wrócił do Wiednia 27 maja; że 31 V był u cesarza i sprostował usłyszaną od posłów polskich i weneckiego oraz podaną dalej do Rzymu (w zaginionym liście do Truchsesa, zob. nr 188), fałszywą wiadomość jakoby król przyjął komunie wielkanocną pod jedną postacią; że oświadczył mu także, iż przekazał do Rzymu jego zapewnienie, że Pfauser został wydalony z Austrii, co również okazało się nie prawdą; że cesarz obiecał mu w najbliższej przyszłości wyegzekwować ten nakaz, tłumacząc dotychczasowe zwlekanie chorobą Pfausera.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 1r (ręka Kuczborskiego).
DRUK: *Nuntiaturberrichte* II/1 s. 37—38.

212

HOZJUSZ DO JAKUBA PUTEO I KRZYSZTOFA MADRUZZO

Wiedeń, 1 czerwca 1560

Przesyła ten list, korzystając z okazji, i referuje swoje zabiegi w celu pojednania króla Maksymiliana z Kościołem oraz rozmowę, jaką miał o nim z cesarzem w dniu 31 maja (jak w nr 211). Prosi o radę, jak powinien postępować na przyszłość.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 2r (ręka Kuczborskiego).
DRUK: *Nuntiaturberrichte* II/1 s. 38—39 (fragment o Maksymilianie).

213

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 1 czerwca 1560

Donosi, że przed 2 dniami otrzymał jego list i wyraża radość, że jego potrzeby materialne zostały zaspokojone z nawiązką (zob. nr 187). Każę pozdrowić abpa J. Przerembskiego i M. Kromera.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 109r. Na k. 110v adres, ślad pieczęci i adnotacja Kuczborskiego: *Redditae 16 Junii 1560, responsum 22 Viennae*.
DRUK: *Tabularium Ecclesiae Romanae* s. 86.

214

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 1 czerwca 1560

Odpowiada na problemy postawione w liście Hozjusza; uważa, że jego poselstwo będzie owocne; cieszy się z poprawy jego sytuacji materialnej; obiecuje załatwić sprawy, o które prosi.

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 19v-20r.
DRUK: 1) *Pogiani epistolae* II s. 61—62; 2) *Weber* s. 19—21.

Wyraża żal, że wiadomość o zmianie stosunku króla Maksymiliana do katolicyzmu okazała się fałszywa (zob. nr 188). Cieszy się z powodu

aktywnej postawy papieża i liczy na życzliwość panujących, zwłaszcza cesarza, wobec Kościoła. In tua vero virtute et prudentia tantum pono, ut mihi persuadeam fore, ut te fungente officio Apostolici Legati, et plane Evangelistae, tum tibi, tum piis omnibus fructus constet uberrius legationis tuae. Quam tibi legationem, quod ad pecuniam attinet, minus aliquanto difficilem redditam esse, mirabiliter gaudeo, praesertim cum in eo admonitiones precesque meae non omnino [20r] inanes fuerint; de quo agam et ipse gratias Sanctissimo Domino Nostro. — Quarum tibi sex capitum potestatem permitti cupis, ea et plenius atque uberius describenda, et expedienda curabo¹. Potwierdza przekonanie Hozjusza, że papież omawia z nim wszystkie sprawy dotyczące Niemiec, a poruszane w jego listach.

215

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 2 czerwca 1560

Poleca mu Korneliusza Musso, bpa Bitonto, *virum et sacerdotii honore, et divinarum humanarumque rerum scititia tibi coniunctissimum, insignemque Verbi Dei Concionatorem*, który udaje się do Wiednia z misją papieską (zob. nr 268).

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 19r.

DRUK: 1) *Pogani epistolae* II s. 63—64; 2) *Weber* s. 21—22.

216

HOZJUSZ DO ZYGMUNTA AUGUSTA

Wiedeń, 3 czerwca 1560

Gratuluje mu zdecydowanego wystąpienia przeciw protestantom i prosi, by konsekwentnie egzekwował swoje postanowienia, zwłaszcza przeciw działającym w Krakowie z polecenia M. Radziwiła Czarnego Szymonowi Zacjuszowi, Andrzejowi Trzeskiemu i Pistoriuszowi.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/I k. 3r (ręka Kuczborskiego).

Seria 2 Pentecostes 1560 Viennae.

Sacra et Ser-ma Regia M-tas. Grati huc admodum rumores perferuntur de studio V-rae Maiestatis in reprimendis haeresibus, quam in rem serio nunc incubuisse videtur¹. Quo nomine non possum quin gratuler Maiestati V-rae, et ei fortem atque constantem animum a Deo precer. In magnam nunc pii spem eriguntur. Nisi quod eam non parum debilitari qui missi Cracoviam ab Ill-mo D-no Palatino Vilmensi² dicuntur: Simon Magus, Trecesius et Pistorius³, qui populum dementare dicuntur,

¹ W nr 188, na który odpowiada Truchsess, nie ma mowy o wspomnianej prośbie. Chodzi zapewne o dalsze uprawnienia, które otrzymał Hozjusz następnie 12 VI (zob. nr 231).

² Dostępne źródła, zwłaszcza akta kanclerza i podkanclerzego (Metryka Koronna, Libri Legationum), nie wymieniają żadnego dekretu królewskiego w sprawach religijnych w pierwszej poł. roku 1560. Wzmianka w nr 217 o ukróceniu *licentiae populi* w Krakowie, pozwala przypuszczać, że był to akt reakcji króla na jedno z licznych w tym okresie lokalnych zaburzeń wyznaniowych, nie odnotowanych przez R. Żelewskiego (*Materiały do dziejów reformacji w Krakowie. Zaburzenia wyznaniowe w latach 1551—1598*. Wrocław 1962).

³ Mikołaj Radziwiłł Czarny.

⁴ Mowa zapewne o Szymonie Zacjuzu, superintendencie zborów podlaskich, poecie Andrzejowi Trzeskiemu i Mikołaju Wędrogowskim, superintendencie zboru wileńskiego, lub szlachcicu Hieronimie Piekarskim, którzy wraz z kilku innymi przybyli z Litwy na synod zborów małopolskich do Pińczowa 7 V 1560, wioząc także listy od M. Radziwiła Czarnego (zob. *Akta synodów różnowierczych* II s. 18—19).

et ei persuadere conantur, quae dari mandata iussit, ea minime ex illius voluntate profecta esse. Eodem prorsus modo res agebatur cum ego essem in Dioecesi mea. Nam quamvis aliquando mandata catholico Rege digna dabat Maiestas V-ra, tamen aliunde proficiscebantur contraria, quibus maior fides habebatur. Quae res, cum ad religionis et Regni spectat interitum, supplico Maiestati V-rae, quod semel in favorem catholicae religionis [causa] pie decrevit, ut id, invitis etiam omnibus inferorum portis, ratum esse iubeat, et executioni debitae mandari curet.

Neque latere volo Maiestatem V-ram, quod hoc palam in Urbe dictum est anno proximo superiore, duos esse reges in Polonia⁴. Quae res magna cum ignominia V-rae Maiestatis coniuncta videtur. Quamobrem eam [iterum] atque iterum supplere rogo, se solum esse Regem ostendat, nec alium Regni consortem paciatur, ac in catholica et orthodoxa fide tuenda se talem praestet, ut nullum in ea catholici Regis officium pii desiderent. Quod cum fecerit, et causae Barenensis faelicem exitum sibi certius polliceri poterit, et ab ipso Deo fidei constantiaeque suae, ac recte gesti officii mercedem uberem expectabit.

217

HOZJUSZ DO FILIPA PADNIEWSKIEGO

Wiedeń, 3 czerwca 1560

Dziękuję za uzyskanie dekretu króla przeciw protestantom i użala się, że M. Radziwiłł Czarny usiłuje przez S. Zacjusza, A. Trzecieckiego i Pistoriusa przekonać ludzi o jego niewykonalności, podważając w ten sposób prestiż królewski. Prosi, by zadbał o wyegzekwowanie takich postanowień. Dziękuję za list z gratulacjami z okazji powierzenia mu misji nuncjusza i tłumaczy, że chętnie wróciłby do Polski — jak chce król — lecz wie, że i tak nie będzie tam mógł wiele zdziałać, podobnie jak w czasie sejmu warszawskiego 1556—1557 r. Opisuje historię swojego wyjazdu do Rzymu i starań o pozwolenie na powrót do kraju.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 4r-v (ręka Kuczborskiego).

Episcopo Premisliensi Vicecancellario, 3 Junii 1560 Viennae.

R-me in Christo Pater et D-ne. Perferuntur huc tandem gratiora nova de studio Sacrae M-tis Regiae in haeresibus reprimendis, quam ea facere mandata miserat Cracoviam¹, quorum exequutionem omnino futuram speratur, et refrenatam esse tandem, aiunt, populi licentiam. Quo nomine est quod agamus Deo gratias, qui eo M-tis Regiae cor inclinaverit. Est etiam quod V-rae R-mae Dominationi gratulemur, cuius opera consilioque ista fieri nemo dubitat. Nam a pluribus annis non fuerunt homines in spem erecti meliorem, qui fidem catholicam profitentur, futurum ut haereticorum insolentiam reprimatur^a, quam sint hoc tempore. Ac laudem hanc omnes R-mae Dominationi V-rae tribuunt, quae non maiorem hominum piorum^b, quam ipsius etiam Dei gratiam illi comparabit.

Sed est nihilominus quod laetitiam hanc meam contamine. Dicitur enim a D-no Palatino Vilnensi missum esse Simonem quendam Magum, quo ille pseudoapostolo utitur, Trecesium, Pistorium², ac nescio quos alios, qui confortant haereticos, et eos ne metuant hortentur. Existimatur etiam hoc, quod antea quoque factitatum esse scimus, eos persuadere populo, quod longe sit alia Regiae M-tis voluntas, quam quae scriptis man-

⁴ Zob. nr 90.

¹ Zob. nr 216.

² Zacjusz, Trzeciecki i Pistorius, zob. nr 216.

datis continetur, quod soliti sint qui Cancellariorum funguntur munere³ talia multa praeter voluntatem regiam scribere. Hoc factitatum esse quo tempore ego eram in Prussia, mihi satis constat; quo minus dubito, verum esse quod dicitur, idem etiam nunc fieri. Quanta est autem haec Regiae M-tis indignitas, quod iam quando sit aut non sit credendum illius mandatis nemo scire satis potest. Et reperire multos licet, qui magis credunt ea ex mente regia proficisci, quae per suos, vel satanae potius, ministros suggerit D-nus Palatinus Vilmensis, quam quae continentur in literis, quibus signum Regiae M-tis imprimitur. Qua quidem in^c re cum honos etiam eorum agatur, quorum fidei Regni sigilla concredita sunt⁴, quid est quod illi maiore studio contendere debeant, quam ut existimationem suam salvam retinere queant.

Quod ego R-mae Dominationi V-rae curae futurum non dubito. A qua maiorem in modum peto, sic mandata scribi curet, ut eorum exequentionem etiam aliquando futuram sperare possimus. Nam certe, quam superioribus iis annis rem actam esse meminimus, prostabat non dari mandata, quam ita nullo fructu dari. Ea est in R-ma Dominatione V-ra imperii vis, ea etiam animi fortitudo, ut facile sit rationem inventura, qua non suam magis, quam ipsius Regiae M-tis auctoritatem tueatur, et eam ita contemni non ferat. Quod quo maiore studio curatum ab illa fuerit, hoc et apud mortales maiorem laudem illi conciliabit, et a Deo feret uberiora praemia, qui causam suam fideliter agenti non est defuturus.

Cum haec scriberem, redditae sunt mihi literae, quibus mihi munus, quod otheo, sic iubente Sanctissimo Domino Nostro, gratulatur, et faelicem evenire cupit⁵. Quae R-mae Dominationis V-rae gratulatio, ex abundantia quaedam amoris illius in me profecta, non potuit mihi non esse gratissima. Sed iustiorum illa consolandi me, quam gratulandi causam esset habitura. Praemor enim oneris tanti magnitudine, nec mihi vires ad ferendum illud suppetere video. Omnis mea spes in Illo solo posita est, qui solus potest procellas has et tempestates, quibus Ecclesiae navicula nunc iactatur atque agitur, tranquillare. Non video quod humano consilio proficisci quidquam possit. Et credat mihi R-ma Dominatio V-ra, quod scribit maluisse M-tem Regiam in Prussia opera mea uti ad dissidia religionis mitiganda, quod et ego id optassem potius, et Ser-mo Regi ac Domino meo, atque Ecclesiae cui praesum, Patriaeque meae libenter operam hac in re meam navassem, etiamsi vitae periculum esset incurrendum, si quis ea uti voluisset. Sed nescio quae mea tum fuerit infaelicitas, quod sive ad M-tem Regiam, sive ad R-mos D-nos Episcopos Regni scriberem, non fere tuli responsum ullum, ut plane viderem me⁶, non ab aliis modo, quod ferre potui, verum ab iis etiam consiliis, quae spectant ad causam religionis, excludi. Qua de re quam crebrae fuerint et graves querimoniae meae, poterit R-ma Dominatio V-ra ex R-do D-no Stanislao Carnkowski, Cantore Gnesnensi et Sacrae Regiae M-tis Curiae Referendario cognoscere, qui frequentes ea de re meas literas accepit. Sed et Varsaviae cum fuissem in Comitibus ante triennium⁶, meminisse credo R-ma Dominatio V-ra, quae tum acta sint, quoties conveneramus inter nos Episcopi, et quam usus mei prope nullus fuerit. Quamvis editum

³ Sekretarze królewscy.

⁴ Strażnikami pieczęci byli kanclerz i podkanclerzy. Tu więc Hozjusz zwraca się bezpośrednio do Padniewskiego.

⁵ Nie zachowany.

⁶ O obecności Hozjusza na Sejmie Warszawskim w styczniu 1557 zob. HE II s. 786.

quando tum fuerit in causa religionis decretum, quod mihi tolerari potuisse visum est. Sed quid tum postea? Modo non insultabant mihi Gedanenses, haedi mei Elbingenses, et Torunenses, quod contrarium decretum obtinuerint in despectum publici decreti latum, quo freti mutationem religionis instituerunt⁷.

Cum itaque viderem in Patriae et religionis interitum omnia conspicerasse, ne viderer tamen omnino periclitanti illi non subvenire voluisse, qua sola ratione posse tamen videtur, scriptis et editis libris quibusdam testatum orbi christiano facere volui, me interitum illius dolere, nec quod ad servandam illam pertineret praetermittere quicquam voluisse. Cum autem sub idem tempus, quo satanae sua consilia maxime succedebant, praeter expectationem meam Pauli Quarti literis in Urbem vocatus fuisset⁸, Dei vocationem hanc esse callens, qui nos voluit ab interitu eripere, non invitus parui, et cum per semestre tempus Romae fuisset commoratus, ac Regni Comiciorum, in quibus eversam iri prorsus omnem christianam religionem hostes Crucis Christi sibi persuaserant, tolerabilem tamen exitum fuisse cognovissem⁹, de reditu in Patriam fui vehementer sollicitus. [4v] Verum Paulus Quartus Pontifex facultatem redeundi mihi concedere noluit, praecipue postquam intellexi[t] quae Traianus designaverit, et quae facta fuerant a R-mo D-no Chelmensi Episcopo, qui per vim Wladislaviensem Ecclesiam occupaverat. Itaque suspectum habere me cepit, nec ulla ratione dimittere voluit¹⁰. Quo mortuo cogitabam ego quidem de reditu, sed cum essem exhaustus, necesse habui expectare dum Cancellarius meus, quem ad Ecclesiam meam miseram, mihi pecuniam adferret¹¹. Itaque non moleste tuli me a Cardinalibus detineri tantisper, dum novus Pontifex renunciaretur. Cum autem illi cunctarentur in eo renunciando priusquam rediisset Cancellarius meus, qui sub finem Octobris mensis venerat, cepi urgere et instare apud R-mos D-nos Cardinales, ut mihi redeundi ad meos potestatem facerent. Obstrui etiam illis fidem meam non discessurum nisi electo Pontifice. Verum illi nulla ratione adduci potuerunt, ut meo desiderio satisfacerent, dum etiam excommunicationis poenam sunt minati, si discessissem invitis illis. Ita factum est ut novum Pontificem expectarem. Qui postquam creatus est, in hos in quibus nunc versor labyrinthos incidi [sic], ex quibus, Deum precor, ut mihi feliciter egredi liceat. Neque certe magis quicquam cupio, quam quod debeo Ecclesiae Patriaeque meae praestare dummodo cognoscere liceat aliquem mei usum fore. Nam posteaquam sublata est omnis Episcoporum iurisdictio, perinde est abesse ab Ecclesia, atque praesentem adesse; et minorem absens audiendo, quam videndo praesens dolorem accipit. Habet R-ma Dominatio V-ra consilii factorumque meorum rationem. Quam diutissime ex animo etiam valere, et maiorem dignitatis gradum assequi cupio.

⁷ Następnie po skreślonym: *refrenatur*.

⁸ Nadpisane.

⁹ Nadpisane nad skreślonym: *ex*.

⁷ Zob. HE II s. 786.

⁸ Zob. HE II s. 931, 954.

⁹ Mowa o sejmie w Piotrkowie, 5 XII 1558 — 8 II 1559, zob. nry 66 i następne.

¹⁰ Zob. nr 76.

¹¹ Zob. nry 80, 91—94.

218

HOZJUSZ DO [LATINO LATINI]

Wiedeń, 3 czerwca 1560

Donosi, że na jego list odpisze szerzej, gdy będzie miał więcej czasu.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 8v (ręka Kuczberskiego). Brak nazwiska adresata w nagłówku. Jego identyfikacja na podstawie dopisku Kuczberskiego pod tekstem.

219

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEÓ

Wiedeń, 5—12 czerwca 1560

Dziękuję za list z 18 V (zob. nr 195), który otrzymał 1 VI. Usprawiedliwia się z podanej w liście do Truchsesa fałszywej wiadomości o przyjęciu przez króla Maksymiliana komunii pod jedną postacią. Opisuje swe spotkanie 5 VI z arcyksięciem Karolem, który deklaruje swą wierność katolicyzmowi, podobnie jak arcyksiążę Ferdynand. Dziękuję za przesłanie mu uprawnień nuncjusza (zob. nr 138), z których obiecuje korzystać z umiarkowaniem. Nie ma zamiaru bogacić się z opłat za udzielane dyspensy, czego dowodem jest to, że sam wyłożył już ok. 700 florenów jako taksę za łaski, których udzielił bezpłatnie. Oświadcza, że do pensji 300 fl. (zamienionych tylko za 385 talarów), które wypłacono mu pierwszego czerwca, musiał w maju dołożyć ze swego 100 fl. Dziękuję za instrukcję (zob. nr 195). Donosi, że 3 VI rozmawiał z cesarzem o soborze. Ferdynand zdaje się zgadzać na Trydent, chociaż uważa, że należałoby się nad tym jeszcze zastanowić. W sprawie małżeństwa arcyksięcia Karola z Elżbietą angielską oświadczył mu, że zrezygnował już z tej propozycji. O koronacji cesarskiej nie było mowy. O sprawie Bari pisał już w liście do papieża 13 V (zob. nr 182) et videtur esse res bono loco, si modo verba ad rem conferantur. Oświadcza, że nie jest prawdą wiadomość kolportowana przez Vergeria jakoby wszyscy księżęta protestancyści byli jednomyślni i wykazuje różnice polityczne i religijne istniejące między nimi, m.in. w sprawie Eucharystii. Prosi o pozwoleń na czytanie ksiąg innowierczych (zob. nr 231). Sądzi, że nie wszyscy księżęta luterzańscy, zwłaszcza elektor brandenburski (Joachim II), są przeciwni zwołaniu soboru, lecz obiecuje zasięgnąć jeszcze w tej sprawie dodatkowych informacji.

De Ser-mo Rege meo merum est Vergerii mendacium. Qui fuit ante Quadragesimam in Aula M-tis eius, sed ut audio, parum gratus. Tractavit is quidem nonnulla de iis, quae scribuntur, sed ut mihi narratur, nullo cum fructu; discit enim rebus infectis. Edidit librum quendam de hac mea legatione, plenum convitiis, et in Sanctam Sedem Apostolicam, et in me. Quin etiam conscripsit capita quaedam, de quibus acturus essem cum Caesarea M-te, sed et responsum, quod mihi M-tis illius esset datura priusquam ego pedem Roma movissem [zob. nr 167]. Quae etiam obtulit Ser-mae Reginae meae [Katarzynie Habsburżance], quam cum e sacro fonte lavaverit, quo tempore Nuntium agebat Pauli III Pontificis, conatus est illi persuadere, ut relicta fide christiana, lutheranam amplectaretur. Sed illa responsum illi dedit catholica Regina dignum, et fortiter satanam a se repulit. Mira est huius hominis improbitas, mirum odium in Sanctam Sedem Apostolicam, mirum studium in deterrendis et avertendis hominibus ab illius obedientia. Scribitur mihi, quod is aliam praeterea responsonem scripserit ad articulos, quos ipse finxit a Sanctissimo Domino Nostro M-ti Caesareae propositos, tanto cum dolo et astutia, ut non ab homine, sed a satana scripta videatur; sic enim omnium Principum, quin et plebis mentes exacerbare conatur contra Caesarem, et contra publicam pacem, ut nihil minus eos cogitare velit, quam ut concilium aliquando congregari cupiant. Haec ab amico quodam ad me scripta, cum Ill-ma Dominatione V-ra communicanda putavi. Spero autem futurum, ut ipse scriptum hoc Vergerii videam, quod Ill-mae Dominationi V-rae postea mittam.

Wyraża przekonanie, że książę Albrecht Bawarski jest bardzo dobrym katolikiem i dlatego nie potrzebuje zachęt do zabiegania o jego życzliwość. W dopisku z 12 VI donosi, że 9 VI rozmawiał z królem Maksymilianem. Opis tej rozmowy przesyła w załączeniu (zob. nr 228). Uzupełnia, że król postulował także reformę duchowieństwa, na co on zreferował mu postulaty synodu salzburskiego w tej sprawie (zob. nr 183). Informuje, że 8 VI witał razem z Maksymilianem księcia Albrechta Bawarskiego. Zawiadamia, że cesarz mianował kaznodzieją dworskim zdolnego dominikanina Sittarda (zob. nr 232), po którym H. bardzo dużo sobie obie-

cuje, i że 11 VI przybył do Wiednia szambelan papieski Jakub (Zimmermann, zob. nry 191, 195).

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 138r-140v. Na k. 147v adres i ślad pieczęci.

STRESZCZENIE KANCELARII PAPIESKIEJ: Watykan, AV, Concilio di Trento, rkps 32 k. 31r.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 189—192 (ręka Kuczborskiego).

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 12/2 k. 12r-15r.

DRUK: 1) *Vetera monumenta* II s. 606—609; 2) *Nuntiaturberichte* II/1 s. 30—45 (z nieznacznymi skrótami).

219a

HOZJUSZ DO JANA GEBHARDA VON MANSFELD

Wiedeń, 6 czerwca 1569

Opisuje trudną sytuację Kościoła katolickiego, postępy reformacji i wysiłki Piusa IV by jej przeciwdziałać. Za najpilniejszą sprawę uważa wysłanie nuncjusza do Niemiec i podjęcie reformy życia kleru. Dlatego prosi go, by jako abp Kolonii (zob. nry 46, 51) rozpoczął działanie w tym kierunku. Przesyła bullę jubileuszową.

KOPIA: (dziś zaginiona) znajdowała się w archiwum kolegium jezuitów w Kolonii, rkps 6 k. 17r.

DRUK: (streszczenie): *Rheinische Akten zur Geschichte des Jesuitenordens 1542—1582*, Bearb. von J. Hansen. Bonn 1896 s. 351.

220

HOZJUSZ DO [ZYGmunTA AUGUSTA]

Wiedeń, 6 czerwca 1560

Donosi, że papież polecił mu wyrazić cesarzowi swą zdecydowaną wolę wznowienia Soboru Trydenckiego, o ile władcy nie będą mu przeciwni. Sądzi, że to samo przekazać królowi nuncjusz Bongiovanni. Informuje, że cesarz zdecydował się sam przekazać do Rzymu swą opinię w tej sprawie. Sądzi, że wiadomości, które przekazał Padniewskiemu, są spreparowane przez Vergeria. Prosi, by król żądał zwołania soboru przez swego posła w Rzymie.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 9r (ręka Kuczborskiego).

6 Junii 1560 Viennae.

Sacra et Ser-ma Regia M-tas etc. Nolo M-tem V-ram latere, quod Sanctissimi Domini Nostri verbis egerim cum Caesarea M-te, quod Sanctitas eius omnino deliberatum habet ac summe desiderat concilium celebrare, si modo M-tas eius Caesarea caeterique Reges pari mente et voluntate in eam rem consenserint. Qua de re nondum certa est Sanctitas eius, sed cum certior facta fuerit, ad summovendas omnes difficultates et controversias, quibus nonnunquam in longius tempus concilium extrahatur, constituit revocare suspensionem olim factam de Concilio Tridentino. Non enim tum dissolutum concilium, sed suspensum tantum fuit. Qua suspensione sublata, Tridenti perseverare concilium intelligetur. Qui locus visus est Sanctitati eius prae caeteris magis commodus. Sed si tamen secus visum fuerit M-ti Caesareae caeterisque Regibus, non propterea Sanctitas illius opus tam sanctum turbari pacietur, sed cum illis una deliberabit utrum et quo concilium inde transferri expediat. Non dubito, qui eadem haec mandata sit habiturus ad M-tem V-ram Reverendus D-nus Episcopus Camerinus, Nuntius Apostolicus¹, cuius adventum in horas hic expecto.

Caesarea M-tas laudabat consilium hoc Sanctitatis eius. Caeterum de loco deque tempore magnae rem deliberationis indigere dicebat. Hodie

¹ Berard Bongiovanni, zob. nr 128.

vero iussit me venire ad se, atque a me postulavit, ut scriberem Sanctitati illius ne prius Concilii Tridentini suspensionem sublatam vellet, quam sententiam illius M-tis ea de re cognovisset. Esse enim rem arduam et difficilem, neque festinanter agendam. Caeterum se iam curare diligenter perscribi ea omnia, quaecumque ad concilium celebrandum pertinerent; inter biduum, aut triduum confecta iri [epistola]^a, seque communicaturam mecum, postea Romam ad suum Oratorem missuram, ut offerat Sanctissimo Domino Nostro, et cum eius Sanctitate tandem aliquid de concilio statuat.

Posteaquam isthuc venerit R-dus Camerinus, Nuntius Apostolicus, non dubito quin sit eadem ipsa prolaturus. Sed quoniam serius aliquanto venturum existimo, praemonendam M-tem V-ram putavi. — Quae proculdubio ex R-mo D-no Premisliensi iam cognovit de novis italicis^b, quae mihi missa sunt ^b-ex Urbe^{-b}, ego puto chymeras quasdam, quas finxit veterator ille Vergerius, qui non aliunde, quam ex mendaciis conflatus videtur. Quod etiam Sanctissimo Domino ita significare statui². Quoniam autem omnes Reges christiani vehementer urgere concilium dicuntur, parum esset decorum, ut sola V-ra Maiestas nihil ea de re cum Sanctissimo Domino Nostro ageret Quae mihi recte factura videretur, si, quem habet in Urbe, Oratori suo³ mandata daret, ut ipse quoque nomine V-rae Maiestatis concilium urgeret.

^a Słowo zatarte, nieczytelne.
^b b-b Nadpisane.

221

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 6 czerwca 1550

Prosi o przekazanie księciu Bawarii, gdy ten przybędzie do Wiednia, swego załączonego listu, w którym zachęca go do popierania wszelkimi siłami idei pożądanego zwołania soboru.

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 18r (z błędnie wpisana data: 8 Calendas Junii).

DRUK: 1) *Pogiani epistolae* II s. 65—66 (z datą: 8 Idus Junii — lektura prawdopodobniejsza, gdyż wiadomość o przyjeździe księcia Albrechta do Wiednia podał Hozjusz do Rzymu po raz pierwszy dopiero 19 V 1560, zob. nr 198); Weber s. 18—19 (z błędem w dacie).

222

ZYGUNT AUGUST DO HOZJUSZA

Wilno, [7 czerwca 1560]

Dziękuję za starania o uzyskanie poparcia cesarza w sprawie Bari.

KOPIA Z KANCELARII KRÓLEWSKIEJ: Warszawa, AGAD, Libri Legationum, rkps 17 k. 93r (data w dokumentach poprzednich).

Episcopo Varmiensi Stanislao Hosio.

R-de in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Ex R-mi D-ni Archiepiscopi¹ et Sinceritatis V-rae literis² cognovimus, adventum Sinceritatis V-rae Barenibus nostris negociis adiumenti permultum accessisse, nam et fidem erga nos suam egregie declaravit Sinceritas V-ra, et nostrae de se opinioni plane respondit. Quod quidem nobis a Sinceritate V-ra per-

² Zob. nr 219. Z kontekstu obydwu wzmianek wynika, że Vergerio rozgłaszał, jakoby miał przekonać Zygmunta Augusta do idei zwołania soboru narodowego.

³ Adam Konarski.

¹ Przerembskiego, przebywającego wówczas w Wiedniu.

² Zob. nr 186.

gratum accidit. Non dubitamus autem, quin et deinceps semper, cum opus fuerit, eundem se erga nos causamque nostram exhibeat, quem et res postulabit, et haec persona, quam gerit Sinceritas V-ra, Episcopi Consiliarii que nostri. Datum Vilane, ^a-a. p.^a.

*— Dopisane tą samą ręką, lecz mniejszymi literkami; prawdopodobnie inlejały skryby

223

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 8 czerwca 1560

Donosi, że 6 VI otrzymał jego list z 17 V (nie zachowany), cum actionibus secretarii, i wyjaśnia, że nie zamierzał odradzać mu pisania do przyjaciół, sed ut cautius, tectiusque, etiam ad me ipsum, scribas. Poucza, że sprawy ważne można wyraźniej opisywać tylko w listach przesyłanych przez ludzi zaufanych. Donosi, że dodatkowo uprawnienia nuncjusza zostaną mu wkrótce wysłane (zob. nr 231). Reszty dowie się z listu Leonarda Hermana. Ego iam (quadrienium puto) legeram actiones secretarii, idemque de auctore libelli iudicium meum fuit: quamquam fieri potest, ut hominis perditissimi commentum alii tribuendum verius sit (chodzi zapewne o paszkwil Vergeria, zob. nr 167). Prosi o polecenie cesarzowi i przekazanie pozdrowień dla Przerembskiego i Kromera.

ORYG.: GOTH, FB, rkps A 381 k. 111r. Na k. 112v adres, pieczęć i adnotacja Kuczbofskiego: Redd[ita]e] 2 Julii, Responsum] 16 Julii 1560 Viennae.

DRUK: 1) *Latini Latini epistolae* I s. 153—154; 2) *Tabularium Ecclesiae Romanae* s. 87 (z oryginału).

224

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 8 czerwca 1560

Chwali gorliwość H., wyrażoną w jego liście z 17 V (zob. nr 192) i zachęca do wytrwania na stanowisku nuncjusza oraz nieprzejmowania się obelgami rzucanymi przez Vergeria. Powiadamia, że listu synodu salzburskiego jeszcze nie czytał, ponieważ z powodu choroby nie był obecny na wczorajszym konsystorzu. Obiecuje przekazać przez pierwszego listonosza opis stanu sprawy, z którą zgłosił się do niego prokurator Hozjusza (prawdopodobnie Herman ze sprawą beneficjum Kuczbofskiego, zob. nr 139—140).

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 248r-v. Na k. 249v adres, ślad pieczęci i adnotacja Kuczbofskiego: Redd[ita]e] 23 Junii 1560, Responsum] 27 Viennae.

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 20r-21r.

KOPIA Z XVI W.: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 3432 k. 62r-63r.

DRUK: 1) *Pogiani epistolae* II s. 68—71; 2) *Tabularium Ecclesiae Romanae* s. 88—90 (z oryginału); 3) *Weber* s. 22—25 (z regestu Truchsesssa).

225

LATINO LATINI DO HOZJUSZA

Rzym, 8 czerwca 1560

Wyjaśnia, że pisze do niego niezbyt często, by mu nie zabierać czasu. Przekazuje wiadomość o porażce floty chrześcijańskiej. Wyraża swą przyjaźń. Przekazuje pozdrowienia od Sirlela, Faerna i Poglianiego. Donosi o uwięzieniu w Zamku św. Anioła kardynałów Alfonsa i Karola oraz księcia Jana Carafów.

MINUTA: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 163r (na odwrocie listu Hozjusza z 18 V, zob. nr 194).

KOPIA LATINIEGO: Viterbo, Arch. Capitolare, rkps 8 k. 48v-49r.

Stanislao Osio, Varmiensi Episcopo, Latinus Latinus s[alutem] p[lurimum] d[icit].

Nec^a tu, ita me Deus amet, multo durius ad me scripsisses, nisi tibi CCC, numerati praeter spem¹, omnem sollicitudinem ademisse[n]t. Ego,

¹ Zob. nr 187.

si in ins[er]uendo tui similes semper fui parcus, atque etiam in scribendo ad te piger, non putavi me propterea dignum reprehensione, qui ex ingenio meo aliorum etiam animum, atque occupationes etiam necessarias metiri soleo. Neque enim is sum, qui sermone, aut epistolis, viris eruditissimis satisfacere ^b me posse existimem^b. Impudentissimus autem videri merito possem, si tibi, homini minime otioso, inter gravissimarum rerum assiduas cogitationes actionesque, tritis literis meis ingratisimum negotium facerem. Quare neque factum a me unquam negligenter, neque (ut serio mecum iocaris) ambitiose, [quod] rarius ad te scribo. Ea vera fuit causa, eritque semper, quod singularis meae erga te voluntatis summaeque observantiae conscientia fretus, ubi nihil erit in quo tibi operam meam praestare cum tua voluptate, aut commodo possim, statui silentio potius^c, quam garrulitate amici absentis memoriam colere, modo ne quid etiam in scribendo humanioris officii patiar desiderari. Quod certe a me vitium longe est alienissimum. Sum [sic], si enim quoties suspicari potui, vel oportunum, vel gratum tibi futurum.

Nunc nisi serio, ut plane debeo, atque ex animo gratulor tibi, res tibi commodissime atque ex sententia evenire. Certe nihil est, quod scribam. Nam publica qua ratione et consilio administrantur, quique sit ubique hodie religionis catholicae status, qui etiam fuerit ab initio classis nostrae ab hoste profligatae² timor verius rumorque, quam exitus, haec ad vos omnia certissima undique statim afferri ^d certo scio^d. Quare noli me negligentiae accusare, cum neminem habeam, cui (quum per assiduas meas occupationes licet) malim in omnibus rebus obsequi, quam uni tibi, quem quidem^e ob egregias animi^e virtutes^e, admirabilemque ingenii atque eloquentiae vim, plurimi facio. Observo vero, et colo ut quam maxime. Eaque tibi a me, viro optimo, deberi semper iudicavi, qui me, nullius pretii hominem, ita benevole comiterque complexus es, ut si aequalem tibi amicum, non clientem, diligendum suscepisses.

Patronus meus³ [va]let, atque ad literas tuas utcumque respondet. Siretus item valet, atque Faernus, et tibi per me plurimam salutem dicunt. Vale, et me cum Decano⁴ Poggianoque⁵, ut facis. ama. Roma, sexto Idus Junii, postridie quam Carolus et Alphonsus Carafae Cardinales in molem Hadriani⁶ iussi sunt, non animi gratia, sed custodiae causa, proficisci; ^fquo paulo post Joannes, olim Palliani Dux, e domesticis latebris per viatores extractus, Cardinalis Augustani⁷ vehiculo perductus est, frequentissima undique concurrente, tanquam ad sollemne spectaculum, popularium turba⁸. Quare vereor, ne quid tragicis argumenti ad scribendum detur^f.

² Druzgocąca porażka floty hiszpańskiej, wysłanej pod dowództwem wicekróla Sycylii Medinaceli w lutym 1560 r. na podbój Tripolisu; flota turecka pod wodzą Piali Paszy wzięła wówczas do niewoli ok. 5 tys. żołnierzy hiszpańskich. Zob. Pidał II s. 59–60.

³ Kard. Puteo.

⁴ Dziekan wiedeński Jakub Nogueras, zob. nry 62, 237.

⁵ Juliusz Pogiano (zm. 1568), wybitny humanista, przebywający w Rzymie od 1557, sekretarz kard. O. Truchsessa od 1560, od 1563 na służbie kard. Borromeo, sekretarz późniejszej Kongregacji Soboru Trydenckiego. Zob. Pastor VII s. 295 i passim.

⁶ Stara rzymska nazwa zamku św. Anioła.

⁷ Ottona Truchsessa.

⁸ Uwieszenie Carafów 7 VI 1560 było pierwszym etapem procesu wytoczonego im przez Piusa IV za przestępstwa dokonane w czasie pontyfikatu ich stryja Pawła IV. Zakończył się on skazaniem na śmierć w marcu 1561 r. Karola i Jana, oraz uwolnieniem Alfonsa. Zob. Pastor VII s. 106–141.

Hi^e tres^a Trinitatis diem festum reddent populo festiuiorem^b. Ita humanitatis officio etiam in iis, qui dominantur desiderari, et odiosum semper^c, et interdum [...] exitiosum quoque esse colet. Vale iterum.

^a Tekst: nec.

^{b-b} Dopisane (częściowo na marginesie) nad skreślonym: possim.

^c Nadpisane.

^{d-d} Dopisane nad skreślonym jednym wyrazem nieczytelnym.

^e Następują wykreślone 2 nieczytelne wyrazy.

^{f-t} Dopisane na dolnym marginesie zamiast wykreślonego w tekście: una cum Joanne, olim Palliani Duce, qui.

^h Następuje wykreślone: Divinae.

^h Dopisane nad skreślonym: iucundiores.

226

[HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA BAWARSKIEGO]

[Wiedeń, 9 czerwca 1560]¹

Donosi, że poprzedniego dnia złożył wizytę królowi Maksymilianowi, któremu czytał książkę M. Gallusa skierowaną przeciwko adiaforystom z Wittenbergi. Król opowiadał o swoim dworzaninie, który mawiał, że gdyby Luter żył w tych czasach, widząc tak wielkie rozbitcie swej nauki, pojednalby się z pewnością z papieżem.

ORYG.: Monachium, BHStA, Abt. I, Staatsverwaltung, rkps 2721 k. 87r (bez adresata, datacji i podpisu).

Auch khunnen wir E. F. D. nicht verhalten, das wir gestriges tages bei Khoniglicher Wurde auss Behemen² gewesen, daselbst auss einem deutschen buechlein ettlichen gesangk, den der regenspurgische han wider die wittenbergischen adiaforisten krehet³, Irer Khoniglichen Wurde furgelesen, daran dann dieselbe, wie wirs vermerckt, besondern grossen gefallen gehabt und sich lassen horen. Dieselbe hetten einen dienner an irem hofe, welcher oftmals solichen worte pflegte zu brauchen, das er nemblich glaube und gewisslich darfür halte, wann der Luther zue diesen zeitten noch lebte und sehe, wie misslich sein Evangelium, das er an das licht bracht, geroten, und wie manigfeltige secten und spaltungen daraus erfolgt, wurd er sich für grestem laidt ungezweifelt zum babstumb widerkheren und sich demselben versönnen.

227

HOZJUSZ DO WILHELMA, KSIĘCIA JÜLICH-CLEVE-BERG

Wiedeń, 10 czerwca 1560

Korzystając z obecności marszałka dworu księcia w Wiedniu, przesyła mu list papieża, gratuluje trwania w wierze katolickiej i zachęca do utrzymania swych dominiów wolnych od luteranizmu.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 5r (ręka Kuezborskiego).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 11v-12r.

KOPIA Z XVI W.: Watykan, AV, Conello di Trento, rkps 35 k. 37r-v.

DRUK: HO II s. 166.

¹ Niniejszy tekst, stanowiący prawdopodobnie dodatek do zaginionego listu Hozjusza do księcia, lub uzupełnienie do rozmowy ustnej (Albert przebywał wówczas w Wiedniu), może nosić tylko datę 9 czerwca, ponieważ Hozjusz rozmawiał z Maksymilianem w tym okresie jedynie 8 VI (zob. nry 219, 228).

² Maksymilian Habsburg.

³ Mówi o Mikołaju Gallu (Han), teologu luteranckim (1516—1570), reformatorze ratybońskim, zwolenniku radykalnej ortodoksji luteranckiej i z tego tytułu przeciwniku *Interim Augsburgskiego* i tendencji ugodowych (tzw. adiafory). Zob. ADB VIII s. 351—356. Wspomniane tu dziełko ukazało się w Ratysbonie u H. Geisslera w 1560 pt. *Summa und Auszuge der ersten und andern antwort auf der Professoren zu Wittemberg aus gegangene Acta [...], sovil die Disputation der Hauptsachen für die gemeine Kirche belanget*. Zob. Schottenloher nr 27512.

228

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, [12 czerwca 1560]

W liście (który jest załącznikiem do nr 219) opisuje rozmowę z królem Maksymilianem w dniu 8 VI o komunii pod dwiema postaciami i jak go usiłował przekonać, że żądanie pozwolenia na nią jest przeciwne tradycji, prawowierności katolickiej i posłuszeństwu wobec Stolicy Apostolskiej. Informuje, że — według powszechnego przekonania — cesarz zaprosił całą rodzinę do Wiednia (zob. nr 219) by uroczyście przekazać królestwo Węgier Maksymilianowi, lub by przy jej pomocy nakłonić go do ortodoksji katolickiej.

KOPIA Z XVI W.: Trydent, Bibl. Comunale, rkps 116, dokument nr 24.

DRUK: *Nuntiaturlberichte II/1* s. 46—50.

229

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, 12 czerwca 1560

Przesyła książkę o wydarzeniach w Niemczech i zawiadamia, że obszerny list o sprawach bieżących przekazuje przez innego doręczyciela.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 141r. Na k. 146v adres i ślad pieczęci.

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 12/2 k. 15r-v.

R-me et Ill-me Domine etc. Mitto Ill-mae Dominationi V-rae librum quondam in Germania editum. Ex eo cognoscet, quid nunc istic, praesertim in religionis negotio, agatur¹. Literas autem, quas aliis de rebus scripsi, habebit sub id tempus Ill-ma Dominatio V-ra per alium sibi reddendas². Opto etc. Viennae, 12 Junii Anno Domini 1560.

*-Eiusdem R-mae et Ill-mae Dominationis V-rae

servitor addictissimus

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.*

*-o Własnoręcznie.

230

HOZJUSZ DO MICHAŁA VON KUENBURG

Wiedeń, 12 czerwca 1560

Dziękuję za list z 28 V (nie zachowany) i donosi, że 8 VI rozmawiał przez godzinę z królem Maksymilianem, który m.in. postulował reformę kleru. Hozjusz odpowiedział mu, że żądali tego od niego już wcześniej uczestnicy synodu salzburskiego, lecz on uważa, że reforma polega nie tylko na karaniu niegodnych księży, gdyż ci natychmiast przeszliby do obozu protestantów, *et ex malis catholicis peiores efficerentur haeretici*, lecz potrzeba także, by urzędnicy cesarscy, którzy mają obowiązek wypędzać głosicieli błędów, wypełniali swoje obowiązki. Donosi, że żądał także, by król definitywnie oddalił od siebie Pfausera.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 180/1 k. 8r (ręka Kuczborskiego). Krótki fragment wydany w *Nuntiaturlberichte III/1* s. 50.

231

PIUS IV DO HOZJUSZA

Rzym, 12 czerwca 1560

Wymienia w skrócie uprawnienia dane mu 18 III 1560 (zob. nr 138) i udziela władzy rozgrzeszania heretyków, czytania książek zakazanych i pozwalania na ich czytanie, oraz na wspólne odmawianie brewiarza rzymskiego.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Olsztyn, ADWO, rkps D 101 k. 192r-193v (ręka Kuczborskiego). Tekst uszkodzony na załamaniach.

¹ Jest to prawdopodobnie książka Gallusa, wzmiankowana w nr 226.

² Zob. nry 219 i 228.

MINUTA: Watykan, AV, Armadium 42, rkps 13 k. 330r, 331r, 332r. Pod minutą na k. 332r podpisy kardynałów Puteo, Cicady i Morona oraz: Sanctissimus Dominus mandavit expediri. Joannes Cardinalis Reomannus. Na k. 332v nota: *Facultas absolvendi haereticos, legendi libros et permittendi legere.*

Venerabili Fratri, Stanislao Episcopo Varmiensi, ad charissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum, Romanorum et Ungariae ac Bohemiae Regem Illustrem, in Imperatorem electum, Nostro et Apostolicae Sedis Nuntio cum potestate legati de latere.

Venerabilis Frater noster, salutem etc. De salute gregis Dominici nobis, licet immeritis, Divina dispositione ex alto commissi, attentius cogitantes, ac sperantes quod ea, quae tibi pro salubri ipsius gregis directione, et ad id concessa facultate, duxerimus committenda, sic tuo vigilantia et fructuoso studio fideliter et efficaciter adimplere curabis, quod per tuae sollicitudinis solertiam catholicae pietatis fructus proveniant. De tuis igitur rectitudine, prudentia, fidei constantia, integritate morum, et vita exemplari plurimum in Domino confidentes, Fraternitati tuae, quam nuper ad charissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum, Romanorum, Ungariae et Bohemiae Regem Illustrem, in Imperatorem electum, ac q[ua]m diu ibi resederis, [ad] alia loca Germaniae, ad quae te declinare contigerit, Nostrum et Sedis Apostolicae Nuntium cum potestate legati de latere duxerimus destinandum, cuique beneficia conferendi, causas matrimoniales audiendi, cum certis personis dispensandi, notarios, comites palatinos creandi, et certas alias facultates concessimus, ut officium Nuntii huiusmodi eo fructuosius exercere possis, quo fueris maiori auctoritate suffultus, quam diu officio Nuntii huiusmodi fungeris, quoscunque utriusque sexus christifideles, tam saeculares et laicos, quam ecclesiasticos, etiam quorumvis ordinum religiosos, cuiuscunque ecclesiasticae et mundanae dignitatis, status, gradus, ordinis, vel conditionis fuerint, in Ungariae et Bohemiae Regnis, ac quibusvis civitatibus, locis et do[mini]niis eidem Ferdinando, etiam ratione patrimonii sui, subiectis, ac aliis Germaniae civitatibus, terris et locis, ut perfertur, commorantes, seu existentes, Luteranae [sic], aut aliis nephariis haeresibus respersos, et ad veritatis lumen redire, ac haereses huiusmodi abiurare volentes, si di humiliter petierint, etiamsi alias relapsi fuerint, si tibi id expedire videbitur, receptis prius ab eis abiuratione haeresum huiusmodi, secreto vel publice, ut tibi videbitur, facienda, ac iuramento, quod talia et similia deinceps non committent, nec ea committentibus, aut illis adhaerentibus auxilium vel favorem per se, vel alium, seu alios praestabunt, ab huiusmodi haeresibus, nec non anathematis, maioris excommunicationis, aliisque sententis lumen redire, ac haereses huiusmodi abiurare volentes, si id humiliter Apostolica, alias in forma Ecclesiae constituta absolvendi et totaliter lib[er]andi, ac ad n[ost]rum et eiusdem Ecclesiae gremium, nec non gratiam et benedictionem Sedis Apostolicae restituendi et reponendi, ac super irregularitate, quam ecclesiasticae personae censuris huiusmodi ligatae, etiam forsitan missas et alia divina officia celebrando, aut illis se immiscendo contraxerint, cum eisdem ecclesiasticis personis dispensandi, et omnem inhabilitatem et infamiae maculam, sive notam, per easdem ecclesiasticas et alias personas praemissorum occasione contractam abolendi; nec non ipsos, et quemlibet eorum sic absolutorum, ad omnes etiam sacros et presbyteratus ordines et altaris ministerium, nec non beneficia ecclesiastica cum cura, si tibi videbitur, et sine cura, saecularia et regularia, cuiuscunque qualitatis et annui valoris existant, quoscunque ecclesiasticos, etiam regulares, ad honores et dignitatesque saeculares,

ac bona, quae aliae personae obtinebant, et alias in pristinum, et eum in quo antea quomodolibet erant, statum restituendi, reponendi, et plenarie reintegrandi, omniaque et singula in praemissis et circa ea necessaria, seu quomodolibet opportuna, gerendi, faciendi, et exequendi.

Et ut facilius et efficacius fidem ipsam defendere valeas, libros et volumina quaecumque eorumdem lutheranorum et aliorum haereticorum damnata et legi prohibita habendi et penes te retinendi, legendi, et interpretandi, et damnata in eis contenta impugnandi; nec non veris literatis et Deum timentibus ac fidem zelantibus, de quibus periculum verisimiliter non praesumatur, sed potius quod propterea tuitioni fidei adversus lutheranos et alios haereticos fructuosius prodesse poterunt speretur, ut libros et volumina ipsa etiam habere, tenere, legere, et interpretari similiter absque alicuius censurae seu poenae ecclesiasticae incurso; ac quibusvis presbyteris et clericis saecularibus, ut ipsi quoad vixerint, quoties illis placuerit, solos aut cum uno, vel duobus sociis, seu familiaribus suis, etiam beneficiatis et presbyteris ad id per eos pro tempore eligendis, horas canonicas diurnas pariter et nocturnas, ac alia divina officia, secundum usum Sanctae Romanae Ecclesiae novissime institutum et reformatum, dummodo tamen se aliis in choro conforment, orare, dicere, et recitare, cuiusvis licentia desuper minime requisita, libere et licite valeant, facultatem concedendi et indulgendi; ac ipsos presbyteros [193v] et clericos saeculares ac socios, seu familiares, post Officium Romanom, sic ut praemittitur recitatum, ad dioecesani vel alterius precandi usus observationem non teneri, nec ad id a quoquam quavis ordinaria auctoritate, etiam ratione beneficiorum suorum, invitus compelli posse, neque debere; ac si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemptari, irritum et inane decernendi, plenam et liberam auctoritate apostolica tenore praesentium auctoritatem, potestatem et facultatem concedimus; non obstantibus praemissis ac quibusvis constitutionibus et ordinationibus ac prohibitionibus apostolicis, etiam per nos et quoscumque alios Romanos Pontifices, praedecessores nostros, et Sedem Apostolicam, etiam consistorialiter et alias quomodolibet in contrarium editis et factis, etiam bullis in die Caenae Domini legi consuetis. Quibus omnibus tenores illorum praesentibus pro sufficienter expressis habentes, illis alias in suo robore permansuris, hac vice duntaxat specialiter et expresse derogamus. Caeterisque contrariis quibuscunque [...].

Sic igitur, Venerabilis Frater, hac tibi concessa facultate ad Omnipotentis Dei honorem et animarum salutem efficaciter et diligenter uti studeas, quod per sollicitudinis tuae solertiam catholicae pietatis fructus proveniant, tuque exinde apud Deum et homines ac Sanctam Sedem valeas non immerito per amplius commendari. Datum Romae, apud Sanctum Petrum...

232

HOZJUSZ DO OTTONA TRUCHSESSA

Wiedeń, 13 czerwca 1560

Odpisuje na jego listy z 11, 15 i 18 V. Tłumaczy się z powodu nieprawdziwych wiadomości o królu Maksymilianie i Pfauserze. Dziękuje za przesłanie uprawnień i pieniędzy. Donosi, że Maksymilian nie brał udziału w procesji Bożego Ciała, że są obecni w Wiedniu F. Staphylus i M. Sittard i że cesarz obiecał mu wkrótce przekazać odpowiedź w sprawie soboru.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 142r. Na k. 145v adres i ślad pieczęci.
MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 287 (ręka Kuczborskiego, data 14 VI).

R-me in Christo Pater etc. Accepi ternas literas Ill-mae Dominationis V-rae, quarum primae quinto Idus, secundae Idibus Maii, tertiae XV Calendas Junii datae sunt¹, quibus breviter respondebo. Illustris D-ni Ducis Bavariae pietas et religio testatior fit in dies. Est nunc hic, sed mihi non-dum cum Illustritate eius colloqui licuit. — Quod in vanam laetitiam Sanctissimum Dominum Nostrum conieceram iis quae scripseram de Ser-mo Rege Bohemiae, doleo, sed a magnis authoribus acceperam². Quam-vis maior adhuc fuit author, qui dixerat Fauserum ex terris suis haereditariis iam excessisse, neque tamen adhuc factum est. Cum quo ego authore ea de re expostulavi, et dixi me iam non audere Pontifici deinceps quicquam scribere, ne vanitatis arguar³.

Facultates iam habeo⁴. Sed neque nummi desunt, et suppeditantur liberalius, quam conventum fuerat; numerantur enim mihi 385 taleri⁵, quamvis ego addo nihilominus de meo non paucos. — Hodie pompa fuit sollemnis iuxta receptum Ecclesiae morem⁶, a qua tamen abfuit Ser-mus Rex Maximilianus. — Adest hic Staphilus, qui mihi certe videtur esse magno quodam zelo in fide catholica tuenda. Adest et Cytardus, concionator vehemens et ardens⁷. Faxit Deus, ut aliquem fructum conciones eius adferant. Semel eum tantum audivi, proximo praeterito die Dominico. — De concilio gratum fuit audire Caesari, quod id Pontifex prosequi statuisset. Qui se mihi dixit sententiam ea de re suam scriptam daturum, ut eam Pontifici mitterem⁸. Non dubito quin is cum Ill-ma Dominatione V-ra sit communicaturus. ^a-Sermonem habitum a Cytardo communicabit cum Ill-ma Dominatione V-ra Reverendissimus D-nus Cardinalis Puteus⁹. Quod superest opto etc. Datum Viennae in Austria, ipso die Corporis Domini, Anno Eiusdem MDLX^a.

^b-Eiusdem R-mae et Ill-mae Dominationis V-rae

servitor addictissimus

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit¹⁰

^{a-a} Brakuje w minucie, w której następuje natomiast brakujące w oryginalu: Quod me monet Ill-ma Dominatio V-ra, si quid scribo liberius, ut seorsum in scheda faciam, agnosco et haec in re singularem illius in me benevolentiam. Sed ego nihil eiusmodi scribo, quod non coram etiam essem diciturus, si qua daretur occasio. Et certe, si usquam alibi, tum Romae opus est, ut liberius dicendi potestas fiat iis, qui catholicam et apostolicam Ecclesiam servitam volunt. Nam si taceant catholici, loquuntur haeretici, et sic loquuntur ac scribunt etiam, ut plus quam valeriano odio mortalium animos inflamment erga Sanctam Sedem Apostolicam. Proinde prostaret a catholicis veritatem audire. Quam ego Romae quoque cum essem, non libenter tunc illis temporibus, quibus temere videbantur omnes.

^{b-b} Własnoręcznie.

233

HOZJUSZ DO FRANCISZKA DE TOURNON

Wiedeń, 13 czerwca 1560

Donosi, że otrzymał z Paryża nowe wydanie swej *Confessio*, zawierające nieco błędów, dlatego — po wycieszeniu wszystkich dotychczasowych edycji — proponuje

¹ Zob. nry 179, 191, 197.

² Zob. nr 188.

³ Informację tę podał mu sam cesarz, zob. nr 201.

⁴ Zob. nr 195. Chodzi o uprawnienia wymienione w nr 138.

⁵ Por. nr 219.

⁶ Uroczystości Bożego Ciała, zob. niżej datację tego listu.

⁷ Maciej Esche OP (zm. 1566), ur. w Sittard k. Akwizgranu (stąd Cytardus), od 1545 kaznodzieja miejski w Akwizgranie. Głośny mówca. Na początku czerwca 1560 mianowany kaznodzieją dworu cesarskiego w Wiedniu, zob. nr 219, por. Klaiber nry 2845—2850.

⁸ Zob. nr 219.

⁹ Odpis tego kazania wysłał prawdopodobnie w liście do Putea (zob. nr 238). Nie zachowany.

ponowne wydanie dzieła w Lyonie na podstawie drugiej edycji wiedeńskiej, której niedokończony jeszcze egzemplarz przesyła.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 1601 k. 6r (ręka Kuczborskiego)

Cardinali Turnono¹, 13 Junii 1560 Viennae.

R-me in Christo Pater etc. Pro meo summo studio et observantia erga Ill-mam Dominationem V-ram tenere me non potui quin literis meis illam viserem, cui prosperam valetudinem a Deo precor, et laeta ac secunda omnia. Versor hic in magnis curis et laboribus, qui cuiusdam sint [generis], proculdubio ex iis, quae scripsi Sanctissimo Domino Nostro Ill-ma Dominatio V-ra certior iam est facta. Deum precor, ut Sanctissimi Domini Nostri consiliorum^a et meorum hic laborum^a optatum det exitum.

Nec illud autem etiam Ill-mam Dominationem V-ram [in]sciam] esse volui, quod pervenit in manus meas Confessio catholicae fidei christiana, hoc ipso anno Parisiis edita in 8vo, ut vocant, satis pulchris characteribus, verum ex nimis mendoso exemplari Moguntino². Neque possum dissimulare quod in^b ipso limine^b me nonnihil offendit, quod scriptum reperi: Descriptore Stanislao etc. Miror quid istis in mentem venerit, quod me descriptorem vocent potius, quam authorem. Video laborem hunc meum non ingratum accidisse multis. Nam post illam Cracoviensem editionem³, prior pars eius operis excusa typis est bis Dilingae⁴; paulo post opus integrum Moguntiae⁵, deinde Antverpiae⁶ et Parisiis. Excuderat autem hic quoque Viennae calcographus anno superiore mille quadringenta exemplaria⁷. Cumque faeliciter operam^c hanc suam sibi cedere vidisset, nunc iterum excudit novingenta^d; quae cum sint multo prioribus illis castigatiora, aliquibus etiam in locis nonnihil aucta, unum, quamvis nondum absolutum, Ill-mae Dominationi V-rae mitto. Cui si visum fuerit ut edatur iterum Lugduni, mallem hoc exemplar potius, quem^e nunc mitto, quam quod antea dederam Ill-mae Dominationi V-rae, ^fdenuo excudi^f, si modo non post festum, quod aiunt, veniat^g. Paucula restant adhuc excudenda, quae ^hcum perfecta fuerint^h, per aliam occasionem Ill-mae

¹ Kard. Franciszek de Tournon (zm. 1562), członek św. kolegium od 1530, bp Ostii od marca 1560 (HC III s. 20—21), był jednym z promotorów edycji dzieł Hozjusza we Francji. Zob. Jobert: *Wydania* s. 42.

² Wspomniana edycja paryska z 1560 r. ukazała się w drukarni Fremy'ego i Puteanusa (zob. Jobert: *Wydania* s. 40); edycja moguncka, z której ją przedrukowano, wyszła w 1557 r. u Franciszka Behema. Zob. HE II s. 1007.

³ U Marka Schariffenberga w 1553 r. Zob. HE II s. 1007.

⁴ W roku 1557, obydwie edycje u Sebald Mayera, pod patronatem kard. O. Truchessa. Zob. HE II s. 1004, 1007.

⁵ Zob. wyżej, przypis 2.

⁶ *In aedibus Joannis Stelsii* w r. 1559 (przedruk z wyd. mogunckiego). Zob. HE II s. 1007.

⁷ Wydanie to, o którym często wspomina Hozjusz wyżej, ukazało się na początku 1560 r. u Michała Zimmermanna, staraniem A. Brusa. Zob. nry 46, 50 i następne.

⁸ Hozjusz nie zdążył, ponieważ jeszcze w 1560 ukazała się w Lyonie, prawdopodobnie z owego egzemplarza danego w Rzymie Tournonowi, i zupełnie później przez Hozjusza nie zauważona (zob. wstęp do edycji antwerpskiej, HE II s. 1000), edycja u Petita (Jobert: *Wydania* s. 40). Natomiast przekazany razem z niniejszym listem egzemplarz edycji wiedeńskiej de Tournon przekazał jeszcze raz do Lyonu, gdzie ukazała się starannie wydana przez Wilhelma Rouillie (Roviliusa) w 1562 r. Zob. Jobert: *Wydania* s. 42; por. przedmowy Hozjusza do edycji wiedeńskiej (drugiej) i antwerpskiej (HE II s. 1005, 1006).

Dominationi V-rae mittam. Cuius me gratiae quam officiosissime com-
mendo, ac ut illam diu servet incolumem et felicem Deum precor.

^{a-a} Dopisane na marginesie.

^{b-b} Dopisane na marginesie zamiast wykreślonego w tekście: *prima statim pagina*.

^c Dopisane nad skreślonym: *laborem*.

^d Następuje wykreślone: *exemplaria*.

^e Następuje wykreślone: *quam ex illo quod antea dederam Ill-mae Dominationi V-rae*.

^{f-f} Następuje po wykreślonym: *sub proelo mitti*.

234

HOZJUSZ DO JANA MORONE

Wiedeń, 13 czerwca 1560

Tłumaczy — po otrzymaniu wiadomości od J. Zimmermanna, że M. ma do niego żal — dlaczego nie napisał do niego, lecz do Truchsessa, o komunikowaniu króla Maksymiliana pod jedną postacią; po prostu dopisał tę wiadomość w pośpiechu do listu Truchsessa, który jest protektorem Niemiec. Była tam także zreferowana rozmowa z księciem Bawarii, który pozwolił dzielić się nią tylko z Truchsessem. Inne wiadomości podał w liście do Borromea z 12 VI. Prosi o radę, jak ma postępować z królem Maksymilianem.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 11r (ręka Kuczborskiego).

Cardinali Morono, 13 Junii 1560 Viennae.

R-me in Christo Pater etc. Ex D-no Jacobo, Sanctissimi Domini Nostri Camerario, et Ecclesiae meae Cathedralis Canonico¹ certior sum factus Ill-mam Dominationem V-ram parum aequo animo ferre, quod ad alium potius, quam ad ipsam scribo. Ego vero quaternas iam ad Ill-mam Dominationem V-ram dedi², neque tamen adhuc responsum ullum accepi. Quod verum est libenter fatebor: molestum est ad eum scribere, qui nihil rescribit, praecipue cum nec hoc sciam, an legantur meae literae ab Ill-ma Dominatione V-ra. Saltem quisquam illius nomine responderet, ut scirem quod legerit, minus esset grave scribere. Quod autem scripsi Ill-mo D-no Cardinali Augustano de Ser-mi Maximiliani Regis (utinam vere) [...] ³, fortuito id accidit. Nam cum totus in meditatione versarer eorum quae fueram acturus cum Caesarea M-te, uno excepto, ad tres R-mos⁴ Cardinales literas scribi iussi. Inter quos erat etiam Augustanus⁴, qui cum crebriores ad me dat, et sit Imperii Protector, non eum esse praetereundum putavi. Quo tempore subscripturus literis fueram, venit mihi in mentem de eo, quod audiveram a Ser-mi Regis mei et Veneto Oratoribus de Maximiliano Rege. Quoniam vero tabellarius valde festinabat, iussi ut saltem in unis literis fieret mentio ea de re. Casu factum est ut scriberent in iis, quae fuerunt inscriptae R-mo Cardinali Augustano. Quem, cum errati sui vehementer poniteat, dignus esset certe non solum venia, verum etiam gratia Sanctissimi Domini Nostri. Nam hoc sciat, si perinde curae esset caeteris Episcopis in Germania religio, si parem sollicitudinem adhiberent in fide catholica tuenda, minus nunc laboraremus. Sed haec fortasse minus ad me pertinent.

Ego nihil me R-mo D-no Cardinali Augustano scribere memini, praeterquam de Maximiliano tribus verbis fortuito. Deinde de Illustri Duce Bavariae, qui contendebat hoc a me, ne cuiquam alii, praeterquam illi, de quibus mecum egisset, ea patefacerem. Necesse fuerat illi fidem servare. Caeterum nemo est mortalium, cui libentius, quam Ill-mae Domi-

¹ Jakub Zimmermann, zob. nry 195, 219.

² Z tych zachowały się tylko 2, zob. nry 157 i 210.

³ Zob. nr 188.

⁴ Otto Truchsess.

nationi V-rae scriberem, si mihi modo respondere dignaretur. Sed ego metuo ne maiores sint illius occupationes, quam ut vel saltem legere illi meas liceat.

Scripsi^b nudiusertius copiose per cursum publicum Ill-mo D-no Cardinali Borromeo⁵, qui mihi ad meas, quas dederam ad Sanctissimum Dominum Nostrum satis accurate respondit. Ex eo cognoscet quae hic acta sint a me omnia. Vehementer peto, det operam, ut quid mihi porro faciendum, quo[modo] Regis nimio plus in deteriorem partem inclinantis ingenium tractandum sit, consilium mihi suum impartire dignetur. De reliquis per aliam occasionem scribam. Nunc nihil aliud nisi quod sollemni istae pompae, quae habita est in die Corporis Christi, Ser-mus Rex interesse dignatus non est. Opto Ill-mam Dominationem V-ram etc.

^a Nadpisane.

^b Następuje wykreślenie: *ante paucos dies*.

235

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

[Wiedeń, 13 czerwca 1560]¹

Prosi o listy polecające do książąt elektorów Rzeszy, nawet protestantów, by mógł pertraktować z nimi w sprawie wznowienia soboru w Trydencie.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 10r (ręka Kuczborskiego).

Boromeo clausula.

Ad Principes Electores Ecclesiasticos vellem datae mihi fuissent^a Sanctissimi Domini Nostri^a literae. Sed ego nihilominus, missis ad unumquemque eorum indulgentiis plenariis, officii quemque sui diligenter admonui. Responsum exspecto. Fortassis autem expediret, ut adhuc mitterentur ad eos literae pontificiae. Visum autem est et hoc mihi necessarium, ut de eo quod cogitat Sanctissimus Dominus Noster tollere suspensionem Concilii Tridentini, cum illis per literas agerem, et eorum quoque voluntatem explorarem^b. Sed et illud credo non obsesset, si ad saeculares quoque scriberem Electores, quanvis a Sancta Sede Apostolica et a fide catholica alienos, ut eorum simul animos expiscarer. Qua tamen de re nihil statuam, nisi prius informationem isthinc habuero.

^{a-a} Nadpisane zamiast wykreślonego: *Pontificis*.

^b Następuje wykreślenie: *Fortassis autem*.

236

HOZJUSZ DO ANTONIEGO FIORIBELLO

Wiedeń, 13 czerwca [1560]

Dziękuje za przesłanie mu odpisów brewiów papieża do różnych władców i prosi, by podobne listy wystosowano także do abpów Bremy, Magdeburga, Ostrzyhomia, Egeru i innych. Poleca się pamięci w modlitwach.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 7r (ręka Kuczborskiego).

Florebello¹, 13 Junii.

R-de Domine Frater, et amice observande. Fecisti rem amicitia nostra mutua dignam, quod literarum Sanctissimi Domini Nostri exempla mihi

⁵ Zob. nry 219, 228.

¹ Identyfikacja daty na podstawie zgodności z nr 236. „Clausula” ta jest załącznikiem do nru 219, lub 236.

¹ Antoni Fioribello, papieski sekretarz brewiów, przyjaciel Hozjusza z rzymskiego kręgu humanistów (zob. nr 67).

descripta misisti. Nam ut nossem quid cuique scribuntur, plurimum interesse mea videbatur. Caeterum inter literas ad multos scriptas desiderantur a me literae ad Principes Electores Ecclesiasticos, praesertim ad Archiepiscopum Bremensem, si modo confirmatus iam est². Fortassis autem et ad Magdeburgensem, de quo tamen num sit catholicus dubitatur; verum illud interea constat, a Pontifice, nisi fallor, Julio 3, confirmatum esse³. Sed nec ad Strigoniensem Archiepiscopum ulla habeo, qui vir est magna autoritate, et si quis quisquam alius catholicae fidei defensor maximus⁴. Deinde ad Agriensem⁵, et unum aut alterum praeterea Episcopum in Hungaria.

Pergratum mihi feceris, si has quoque literas Sanctissimi Domini Nostri nomine conscribendas, et ad me perferendas primo quoque tempore curaveris. Quod pro mutua nostra communione, curae tibi futurum non dubito. Sum hic difficili nimis et arduo negotio implicatus. In solo Deo spes est. Humanis quidem consiliis vix quicquam profici posse video. Nam eo progressus est morbus, ut medicinam ferre non videatur. Quaeso ut me tuis apud Deum precibus adiuves, et idem ab aliis piis viris fieri procures. Quod superest, opto te diu esse incolumem et faelicem.

237

HOZJUSZ DO LATINO LATINIEGO

Wiedeń, 13 czerwca 1560

Dziękuję za list. Każę pozdrowić Sirlęta, Faerna i Octavia. Zapytuje, czy Nogueras jest w Rzymie.

ORYG.: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 164r. Na k. 164v adres, pieczęć i adnotacja Latinia: [Redditae] 1560. X Julii. Episcopi Varmiensis. Responsum fuit die XIII intus (zob. nr 279).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 193 (z datą 14 VI, ręka Kuczborskiego).

S[alutem] P[lurimam]. Cum non ignorem quantae sint isthic occupationes tuae, quibus desiveris, hoc magis mihi gratum est, quod in iis mei quoque absentis memoriam retines, mihi que studium in me tuum literis tuis declaras. Quo nomine ago tibi gratias. Vicissim ea omnia tibi de me ut polliceare licebit, quae de homine tui peramante. Nihil est autem quod gratius mihi facere possis in praesentia, quam per occasionem Ill-mo Cardinali tuo me commendaveris diligenter. Plura scribere, multis aliis impeditus, non possum⁶, neque puto valde opus esse, nam ex literis heri tui cognosces omnia¹. Bene vale. Scirletum et Faernum, amicos nostros communes, fac salutes verbis meis, una cum patre Octavio². Ex Vienna, XIII Junij M.D.LX.

² Jerzy z książąt Brunświku, który później przeszedł do protestantyzmu, został zatwierdzony dopiero 14 II 1561 (zob. HC III s. 139).

³ Zygmunt (zm. 1566), syn elektora brandenburskiego Joachima II Hohenzollerna i Jadwigi Jagiellonki, zdecydowanie skłaniający się do protestantyzmu, był rzeczywiście zatwierdzony przez Juliusza III 18 IX 1553 r. Zob. HC III s. 232.

⁴ Mikołaj Oláh (zm. 1568), od 1550 bp Egeru, od 1554 Ostrzyhomia. Zob. HC III s. 98, 304.

⁵ Antoni Varancsics (zm. 1573), od 1554 bp Pécs, po śmierci bpa Franciszka Uljásy w 1555 przeniesiony przez Ferdynanda I na zwolnione przez niego bpstwo Egeru, zatwierdzony dopiero 17 VII 1560. Zob. HC III s. 98, 280.

¹ Zob. nr 238.

² Ottavio Pantagato, z zakonu serwitów. Zob. Pastor VI s. 243.

De Decano Viennensi³ redde me, quaeso, certiolem, an Romae sit, an aura vescetur aeterea. Videtur nostri memoriam prorsus abiecisse.

^b-^bTuus Stanislaus Episcopus Varmiensis^{-b}

^a Tu kończy się tekst minuty.
^{b-b} Właśnie.

238

HOZJUSZ DO JAKUBA PUTEO

Wiedeń, 14 czerwca 1560

W drugiej części listu (pierwsza streszczona pod tekstem) zawiadamia, że złącza uwagi Vergeria o indeksie ksiąg zakazanych. Przypomina, że napisał on także paszkwil przeciwko jego nuncjaturze. Informuje, że wcześniej przesłał Borromeowi nowe wydanie swego *Confutatio prolegomenon Brentii* i protestanckie odpowiedzi na nie i pragnie, by je przeczytał także O. Nadal. Dziękuje za poparcie starań Kuczborskiego o beneficjum po Wysockim. Donosi, że król Maksymilian nie wziął udziału w procesji Bożego Ciała.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 193—194 (ręka Kuczborskiego).

Donosi, że otrzymał jego listy z 11 i 18 V (zob. nry 180, 196). Usprawiedliwia się z powodu przekazania fałszywych wieści o królu Maksymilianie i Pfauserze, podanych w liście do Truchsessa (jak w nr 211), o co — jak twierdzi J. Zimmermann — niektórzy w Rzymie mieli pretensję (zob. nr 234). Chwali gorliwość Truchsessa. — Mittō Ill-mae Dominationi V-rae Vergerii annotations in Cathalogum librorum haeticorum, qui Romae fuit editus a Paulo Quarto¹. Mihi videtur esse comprimis necessarium, ut ab iis qui Sanctae Inquisitioni praesunt talia legantur. Nihil est huius hominis lingua pestilentius. Qui nunc iterum nescio quod contra legationem hanc meam scripsisse fertur², quod mihi nondum videre contigit. Si videro, mittam Ill-mae Dominationi V-rae. Misi etiam ante aliquot hebdomadas Ill-mo D-no Borromeo et Antibrentium meum Coloniae castigatus impressum³, et quae contra illum et a Brentio et ab aliis quidam scripta sunt. Quae cuperem a R-do Patre Natale⁴ legi. Mihi levissimis hominibus nihil respondere deliberatum est, nisi secus Ill-mae Dominationi V-rae visum fuerit.

Valentino meo⁵ quod opera sua pollicetur, ago gratias. Quandoquidem excessit ex hac vita D-nus Episcopus Cracoviensis⁶, qui non semper vocibus romanis locum dabat, videtur is non omnino esse absque spe Canonatus illius, qui morte Abbatis Landensis⁷ vacavit, obtinendi. Quo se causa habeat ex D-no Georgio Ticino et Hermanno Ill-ma Dominatio V-ra facile cognoscet. — In proximo die festo Corporis Christi adfuit Ser-mus Imperator in processione cum suis duobus filiis et genero⁸. Tertius filius⁹, quamvis corpore sanus, non affuit. Quod non parvam animo meo sollicitudinem adfert, cum quibus modis ingenium illius tractandum sit, plane me nescire profiteor. Isthinc informationem expecto. Obiecuje jed-

³ Jakub Noguera, zob. nr 62, por. nr 225 i 279.

¹ Indeks ksiąg zakazanych z 1558, zob. nr 47.

² Chodzi prawdopodobnie o pismo wspomniane w nr. 219.

³ Jest to druga kolońska edycja u Materna Cholina, *novis ab auctore aucta accessionibus*. Zob. HE II s. 1039.

⁴ Hieronim Nadal SJ, zob. nr 62.

⁵ Kuczborski.

⁶ Bp Andrzej Zebrzydowski zmarł 25 V 1560. Zob. HC III s. 180.

⁷ Jan Wysocki, kanonik krakowski, zob. o tym kanonikacie nr 144.

⁸ Arcyksiężętami Ferdynandem i Karolem oraz księciem Albrechtem.

⁹ Król czeski Maksymilian.

nak zastosować wszystkie możliwe środki, mając całą nadzieję złożoną w Bogu. Donosi, że swą rozmowę z Maksymilianem w dn. 8 VI opisał Borromeuszowi (zob. nr 228).

239

HOZJUSZ DO ANTONIEGO PERENNOT DE GRANVELLE

Wiedeń, 15 czerwca 1560

Przypomina zawartą przed 10 laty znajomość. Donosi o powierzony sobie trudnej misji nuncjusza. Prosi o radę oraz pomoc — przez uzyskanie wstawiennictwa króla Filipa II i regentki Niderlandów Małgorzaty — w zabiegach o utrzymanie Maksymiliana Habsburga przy katolicyzmie.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 12r (ręka Kuczborskiego).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 33v-34r.

Atrebatensi Episcopo¹, 15 Junii 1560 [Viennae]².

R-me et Ill-me Domine etc. Ex magnifico et excellenti D-no Doctore Zeldio, qui nunc Procancellarium agit Imperatoriae M-tis, intellexi, non modo non refrixisse pristinam illam benevolentiam, qua me R-ma Dominatio V-ra ante annos decem prosequi coepit³, verum etiam accessionibus quibusdam auctam et locupletatam esse. Quod mihi comprimis accidit auditu gratum et iucundum. Nam a talibus viris amari, qualis est R-ma Dominatio V-ra, in qua multas praeclaras Dei dotes, non sine quadam admiratione cernere licet, non potest non esse vehementer expetendum. Itaque tenere me non potui, quin epistola mea graves illius occupationes interpellarem, ^bac studium erga illam meum declararem^b.

Quo loco nunc sim R-ma Dominatio V-ra non ignorat. Certe difficiliore, quam facile quisquam credere possit. Vellem cuivis alii potius onus hoc tam grave, cui me ferendo non esse [idoneum] fateor, mandatum fuisset. Verum quid facerem? Ei non parere [non] sinit religio, cuius, auctoritatem agnoscunt omnes quotquot catholici et orthodoxi censeri volunt. Sed me non raro paenitet provinciam hanc ita duram suscepisse, cum perexigua spes ac prope nulla sit fere, ut aliquid proficiam. Nam cuius causa ^bpotissimum huc^b missus sum, eius ingenium intractabile prorsus esse videtur³. Opsus habeo cum piorum precibus, ut me Deus spe sua ne destituat, tum eius Principis auxilio, qui non frustra Catholicus vocatur⁴, ut sicut multis aliis in rebus fecit et facit semper, sic et in hac se vere catholicum esse, non magis nomine quam re declaret; tum nihil intentatum reliquerit, quo possit affinem suum in fide catholica et orthodoxa retinere. De quo passim iam ea fama spargitur, utinam falsa, quod a catholica sit alienior, et magis in diversam partem suae voluntatis inclinatione propendeat. Neque desunt qui me terreant, si quid actum fuerit a me vehementius, futurum ut se citius opinione multorum qualis intus est, declaret. Quae res vehementer animum meum debilitat, neque quid consilii capiam scio. Nam si quae alia, tum religionis praesertim causa, non vult

¹ Antoni Perennot de Granvelle (zm. 1566), od 1538 bp Arras (Francja), od 1560 abp nowo utworzonej metropolii w Mechelen (Malines) w Niderlandach, od 1561 kardynał (HC III s. 39, 122, 239). Bliski doradca ces. Karola V i zwłaszcza króla hiszpańskiego Filipa II; od 1559 przy boku regentki Niderlandów Małgorzaty. Zwolennik represji wobec infiltracji kalwińskiej w Niderlandach. Zob. Pidal, passim.

² Hozjusz spotkał się z Granvellem w Brukseli w czasie swego poselstwa do ces. Karola V w 1560 r. Zob. HE I s. 351—364.

³ Mowa o królu Maksymilianie.

⁴ Filip II, król Hiszpanii, brat stryjeczny, szwagier i towarzysz młodości Maksymiliana (wychowywał się na dworze hiszpańskim Karola V).

nisi ardentem agi. Nunc ego periculum esse video, si nimis urgente me, secus aliquid quam vellemus, acciderit, ne culpa in me conferatur omnis, quasi mea factum id sit imprudentia. Certe Christi causam (si quod ea de re meum est iudicium) agi frigide non oportet, ac ne tepide quidem.

Scio R-mam Dominationem V-ram consilio si quenquam alium abundare. Causa communis agitur, et eius Principis a quo non aliena est R-ma Dominatio V-ra^a; causa Christi ipsius agitur, ad quam adiuvandam^b omnes omnia consilia sua conferre debent, Episcopi praesertim, quorum hoc proprium esse munus videtur. Quaeso, velit vias et rationes omnes inire, quibus et a Ser-mo Rege Catholico, et, si R-mae Dominationi V-rae visum hoc fuerit expedire, ab Ill-ma sorore eius, quae nunc terris istis praesidet^c, aliquid adferri possit adiumenti ad ea perficienda, quorum causa a Sanctissimo Domino Nostro sum huc amandatus. Simul mihi modum praescribat, quo fieri posse potissimum existimet, ut fructum aliquem huius laboris mei ferre queam. Quod si videbitur V-rae R-mae Dominationi, ut ad Confessorem quoque Ser-mi Regis Catholici^d aliquid ea de re scribam, non invitum id faciam, et in manus R-mae Dominationis V-rae hanc epistolam mittam. Cuius me favori benevolentiaeque commendo^e. Ex iis, quae R-mae Dominationi V-rae scripsi facile coniecturam facere potest quantum in illius erga me benevolentia fiduciae collocatum habeam. Quaeso, ut haec sibi soli scripta esse putet, ne maiorem aliquam in difficultatem incidam, si^d qua promanaret huc me talia R-mae Dominationi V-rae scripsisse.

^a Wyraz zalany atramentem.

^{b, b-b} Dopisane na marginesie minuty.

^c Tu kończy się tekst kopii Reszki. Jeśli była ona sporządzona (co nie jest wykluczone) z oryginału przed jego ekspedycją, to dalszy ciąg tekstu nie został wpisany do ekspedowanego listu.

^d Następuje wykreślone w minucie: *me talia scripsisse*.

240

KAROL BORROMEO DO HOZJUSZA

Rzym, 20 czerwca 1560

Powiadamia, że nie pisał do niego od 26 V, kiedy to papież polecił mu załatwić sprawę soboru (zob. nr 205); w międzyczasie otrzymał jego listy z 13. 18 i 23 V (z załączoną kopią listu synodu salzburskiego) oraz 1 VI (zob. nry 182—185, 198, 201, 209, 211). Pochwala postawę uczestników synodu w sprawie nienaruszalności prawa celibatu duchownych i komunii pod jedną postacią i poleca podtrzymywać ją aż do zwołania soboru, na którego kontynuowanie w Trydencie powinien starać się uzyskać zgodę cesarza. Wobec Maksymiliana winien postępować łagodnie, nie narzucać mu się zbyt natrętnie i odsyłać z żądaniemi do przyszłego soboru. Przesyła jeszcze raz tekst listu z 26 V, na wypadek gdyby oryginał zaginął, z przypomnieniem *ut responsonem, quae tibi a Caesarea M-te super rebus concilii data esset, ad nos mittere per nuntium, dedita opera dispositis equis, quanta maxime posset adhiberi celeritate [...]. Quod ad pecuniam victus tui attinet, taedet me dicere, mercatore non bene intellexisse. Semper enim de scutis ducentis, non de trecentis, loquuta est Sanctitas sua, quaemadmodum et Cardinalis Moronus et tu ipse scis. Scio te pro tua modestia his ducentis contentum fore, saltem ne antiquus modus et consuetudo huius Aulae immutetur, nunquam solitae aliis, qui istam legationem gesserunt, maiorem summam attribuere. Tuque remunerationem tuam in maioris momenti rebus ab Sua Sanctitate expectare debebis, atque haec minima contemnere* (zob. nr 184).

⁵ Przez związki Maksymiliana z Filipem.

⁶ Małgorzata Farnese (zm. 1586), córka ces. Karola V, od 1538 żona księcia Parmy Ottavia Farnese, mianowana przez Filipa II w 1559 regentką Niderlandów (do 1567). Zob. Pidal I—II passim.

⁷ Franciszek Pacheco OFM? Zob. Pidal I s. 595.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 113r-114r. Na k. 114v adres, pieczęć i adnotacja Kuczborskiego: *Redditaet 14 Julii 1560, resp[on]sum[us] 15. Viennae.*

DRUK: 1) *Tabularium Ecclesiae Romanae* s. 95—97; 2) *Nuntiat[ur]berichte* 11/1 s. 51—52 (bez zakończenia o sprawach pieniężnych).

241

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 21 czerwca 1560

Donosi, że 17 VI złożył wizytę synowi cesarza, arcyksięciu Ferdynandowi, który nie tylko słowami wyraził swe przywiązanie do katolicyzmu, lecz także *re praestat; nam cum paterna M-tis nomine Bohemiae Regnum gubernet, dicitur ex eo plures quam centum lutheranos, qui se vocabant Ecclesiae ministros, eiecisse*. Natomiast opis rozmowy, odbytej tego samego dnia z księciem Bawarii przesyła w załączeniu do listu adresowanego do kard. Borromeo (zob. nr 243).

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 148r-v. Na k. 162v adres i ślad pieczęci.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 13r (ręka Kuczborskiego).

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 2 k. 33r-v.

DRUK: 1) *Vetera monumenta* II s. 609—610; 2) *Nuntiat[ur]berichte* III/1 s. 56 (najważniejsze fragmenty). Obydwie edycje z oryginału.

242

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEÓ

Wiedeń, 21 czerwca 1560

Uzupełniając opis wydarzeń, podany w liście z 12 VI (zob. nry 219, 228), donosi że cesarz — po rozmowie z nim w dn. 31 V — wysłał do opata w Lilienfeld ópa elekta wiedeńskiego A. Brusa i dra L. Schradina, aby zbadali, czy jest prawdą, że sprzedawał dobra klasztorne, dał schronienie Pfauserowi i zniósł ofiarę mszy św. Opat najpierw nie chciał ich przyjąć, a następnie pokazał list króla Maksymiliana z poleceniem przyjęcia Pfausera; innych zarzutów wyparł się. Po powrocie Brus zreferował swą wizytę cesarzowi, narażając się jednocześnie Maksymilianowi. Donosi dalej, że nalegał na cesarza, by dał mu obiecaną odpowiedź w sprawie wznowienia soboru (zob. nr 219); otrzymał ją na piśmie w czasie spotkania z Ferdynandem I 20 VI. Zawierała żądanie odłożenia soboru do następnego roku, zwołania go jako nowego do Kolonii, Konstancji lub Ratyzbony, udzielenia pozwolenia na komunikowanie pod 2 postaciami oraz zniesienia celibatu duchownych (zob. *Resolutio Caesareae Maiestatis in negotio concilii pro Summo Pontifice*, Wyd. Th. Sickingel: *Zur Geschichte* s. 53—54). Ponieważ wydawała się mu zbyt radykalna, dlatego prosił w następnej rozmowie z 21 VI o złagodzenie jej jeszcze zanim zostanie wysłana do Rzymu (por. nr 247). Zawiadania, że 21 VI przybył do Wiednia B. Bongiovanni.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 143-144r. Na k. 144v adres i ślad pieczęci.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 195—196 (ręka Kuczborskiego).

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 12/2 k. 30r-32v.

DRUK: 1) *Vetera monumenta* II s. 611—612; 2) *Nuntiat[ur]berichte* II/1 s. 53—56 (obydwa z oryginału).

243

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEÓ

[Wiedeń, 21 czerwca 1560]

Pisze, że 17 VI przyszedł do niego człowiek pobożny i bliski cesarzowi (książę Albrecht Bawarski, zob. nr 241), pytał o wynik jego rozmowy z Maksymilianem i oświadczył, że żadne próby wpłynięcia na niego, podejmowane przez jego najbliższych, nie dają rezultatu, a jego popularność sprawia, że nawet sam cesarz obawia się go. Potem mówił, że należałoby przed zwołaniem soboru zebrać sejm Rzeszy, ale cesarz nie widzi potrzeby takiego zjazdu. Wobec tego prosi Hozjusza, by wyjednał zgodę cesarską na ten sejm, gdyż księżęta niemieccy zareagowaliby zbrojnym wystąpieniem, gdyby bez ich zgody rozpoczęto sobór. Na to H. odpowiedział, że właśnie otrzymał list od Borromea z poleceniem, aby o tym rozmawiał z cesa-

rzem (prawdopodobnie nr 195). Informuje, że już po tej rozmowie przyszedł list z 26 V (nr 205), po otrzymaniu którego zaraz poprosił o rozmowę z cesarzem. Usprawiedliwia się, że pisze *manu secretarii mei, nam graviter, catarrho laboro* (list ten był napisany prawdopodobnie jeszcze przed zredagowaniem nru 242).

KOPIA Z XIX W.: Trydent, Bibl. Communale, rkps 116 nr 22 (nie foliowany). Brak adresu i datacji; identyfikacja na podstawie wzmianki w nr 241.

DRUK: *Nuntiatuerberichte* II/1 s. 57—58.

244

HOZJUSZ DO KRZYSZTOFA MADRUZZO

Wiedeń, 21 czerwca 1560

Dziękuję za list z 18 V. Referuje rozmowę z Albrechtem Bawarskim o Maksymilianie. Cieszy się nadzieją szybkiego wznowienia soboru i prosi o zarezerwowanie sobie domu w Trydencie.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 15r (ręka Kuczborskiego).

Cardinali Tridentino, 21 Junii 1560 Viennae.

Accepi literas Ill-mae Dominationis V-rae 18 Maii datas¹, ex quibus cognovi quod grata sit Sanctissimo Domino Nostro pietas et religio et erga Sanctam Apostolicam devotio singularis Illustris D-ni Bavariae Ducis. Quae cum in dies magis elucere videatur, est quod eum prae caeteris amet Sanctitas eius. Narravit is mihi quod cum semel et iterum orsus esset cum Ser-mo Rege Maximiliano de causa religionis agere, semper is alio sermonem diverterit. [Dalej jak w nr 243]. *Donosi, że księżę jest bardzo gorliwym katolikiem. Cieszy się, że sobór zostanie wznowiony.* Spes est in Christo, futurum ut aliquando finem calamitatum istarum videamus, quibus nunc misere premitur Ecclesia. Et quoniam, ut video, celerius opinione multorum concilium istud in civitate Ill-mae Dominationis V-rae² prosequendum erit, mature mihi prospiciendum esse putavi de commodo aliquo loco, in quo divertere mihi liceat. Nam omnino mihi decretum est illi interesse, si me Deus incolumem servaverit. Videtur esse civitas angustior, quam ut multos capere queat; neque dubito quin magnus hominum sit concursus futurus, etiamsi plerique lutheranos venturos negant, nisi cum exercitu. Quaeso Ill-mam Dominationem V-ram, simul ut certi iam erit aliquid constitutum, velit mihi tempore de domo aliqua salubri providere, in qua non incommode tamen esse possim.

245

HOZJUSZ DO OTTONA TRUCHSESSA

Wiedeń, 21 czerwca 1560

Donosi, że 17 VI przekazał jego list księciu Bawarii (zob. nr 221) i że rozmawiał z nim o soborze i o Maksymilianie (jak w nr 243). Dziękuję za skuteczne starania o podwyższenie mu pensji. Donosi, że z Albrechtem przyjechał F. Staphylus, którego — ze względu na jego znajomość spraw protestanckich — pragnie zatrzymać przy sobie przez miesiąc i poleca jako ewentualnego kandydata na teologa soborowego (zob. nr 248). Chwali płomienne kazanie Sittarda. Informuje, że więcej napisał w liście do Borromea (zob. nr 242).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 16r (ręka Kuczborskiego)

¹ Nie zachowany.

² Madruzzo był biskupem Trydentu.

246

HOZJUSZ DO JANA MORONE

Wiedeń, 21 czerwca 1560

Informuje, że pisał już do niego 5 razy, ostatnio 13 VI, że myśl wznowienia soboru nie wzbudziła entuzjazmu wśród protestantów, że cesarz jest zbyt opieszaly, a Maksymilian zdobywa coraz więcej zwolenników.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/1 k. 14r (ręka Kuczborskiego).

Cardinali Morono, 21 Junii 1560 Viennae.

Ex quo tempore Roma discessi quinas ad Ill-mam Dominationem V-ram literas dederam. Responsum ad ea[s] nullum accepi. Ad ea vero, quae mihi renunciari fecit per D-num Jacobum Camerarium Sanctissimi Domini Nostri, XVIII Calendas Julias respondi¹. Fieri autem potest, ut istae literae priores ad Ill-mam Dominationem V-ram pervenient. Quae hic agantur ex Ill-mo D-no Cardinali Boromeo, ad quem copiose scripsi de rebus omnibus², Ill-ma Dominatio V-ra cognoscet. Nam eadem illa repetere mihi ocium non fuit.

Concilio continuandi spem aliquam ostendi, non omnibus gratum est, qui discesserunt a nobis. Nihil minus, quam legitimum concilium ferre possunt; nec obscure ferunt se non alium pati posse iudicem, quam ipsum Christum. Non magis Pontificis, quam Caesaris ipsius iugum hic excussum video. Nihil est apud plurimos sanae doctrinae loci. Patris de sua salute solliciti monita contemnunt. Veniet fortassis, multorum opinione citius, alius non pater, qui iam est in conspectu propemodu huius civitatis³. Eum audient. Faxit Deus, ut sim falsus vates. Sed nisi nos ex improviso Dominus respexerit, non video quis alius sit exitus expectandus, quam ut qui suave Christi et Eius Vicarii iugum excusserunt, longe durissimum saevissimi tyranni iugum ferant, qui futurus sit irae divinae exequutor.

De Caesarea M-te quod scribam aliud non habeo, quam quod spiritus in illa promptus est, caro autem infirma [Mt 26,41]. Cuperet M-tas illius servare suos ab interitu, sed viam et rationem qua id praestet, invenire non potest. Nimis diu cunctatum est. Plures adorant solem orientem⁴, quam occidentem. Ego videor hic omni prope consilio destitutus. In Deo solo spes est, qui nisi respexerit oculis misericordiae suae terras has, illi-cet actum est.

247

HOZJUSZ DO FERDYNANDA I

[Wiedeń, 21—22 czerwca 1560]¹

Przesyła swoje uwagi do pisma cesarza w sprawie soboru i by przekonać go, że czyni to z najgłębszego szacunku dla niego, przypomina swoje zasługi wobec córek cesarza Elżbiety i Katarzyny oraz swe starania w Rzymie, by temperować wrogość Pawła IV przeciw niemu. Następnie wymienia 9 miejsc, w których cesarz zbyt

¹ Zob. nr 234.

² Zob. nry 242, 243.

³ Mowa zapewne o niebezpieczeństwie tureckim.

⁴ Maksymilian, następca tronu.

¹ Datacja zrekonstruowana na podstawie występującej w zakończeniu tego listu oraz w nr 243 wzmianki o katedrze oraz zgodności treści ze zreferowaną w nrach 242 i 250 rozmową Hozjusza z cesarzem w dniu 21 VI. Już 27 VI została sporządzona nowa redakcja pisma cesarza do papieża, uwzględniająca zawarte tu korektury nuncjusza (zob. Wiedeń, HHStA, Religionsacten, rkps 5, poszyt „1560 Juni' k. 14r—31v).

radykalnie piętnuje niegodne życie kleru i postuluje zniesienie celibatu. Na zakończenie prosi, by nie pokazywał tego pisma nikomu i wyjaśnia, że zawiera ono tylko uwagi ogólne, ponieważ brak czasu i katar nie pozwalają mu przeanalizować całości szczegółowo.

ORYG.: Wiedeń, HHStA, Religionsakten, rkps 5, poszyt „1560 Juni” k. 37r-39r. Brak daty i podpisu. Pismo ręki Kuczborskiego.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 154 k. 51r-52v (ręka Kuczborskiego). Brak daty.

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 67r-68v.

KOPIA Z XVI W.: Watykan, AV, Concilio di Trento, rkps 35 k. 105-107v.

DRUK: 1) F. B. von Buchholtz: *Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten*. Bd 9. *Urkundenband*. Wien 1838 s. 678—681; 2) Th. Sickel: *Zur Geschichte des Concils von Trident (1559—1563). Actenstücke aus österreichischen Archiven*. Bd. 1. Wien 1870—1872 s. 72—73 (tylko część dotycząca proponowanych zmian).

Sacra et Ser-ma Caesarea Maiestas et Domine, Domine clementissime. Est quod agam cum V-ra Maiestate non tam ut Nuntius, quam ut unus ex fidelibus et addictissimis V-rae Maiestatis servitoribus, qualem ab ineunte aetate me semper sum professus in hunc usque diem, nec unquam alium declarare me velim. Ego et in Ser-mam filiam V-rae Maiestatis Elisabetham, Dominam meam clementissimam, quae ante plures annos in Christo obdormivit², fidem et observantiam, quam potui maximam, semper demonstravi. Neque dubito, quin quae superest adhuc, et utinam diu Maiestatem illius Deus incolumem conservet, Ser-ma Regina Catherina³, Domina mea clementissima, idem V-rae Maiestati testimonium de me sit datura, quod semper me fidelem, sui que observantissimum servitorem et subditum sit experta. Et cum ante annos undecem Oratorem agerem apud Maiestatem V-ram Ser-mi Regis mei, nulla alia de re fui magis sollicitus, quam ut quae semper fuit et est inter Maiestatem V-ram et Ser-mum Regem meum amicitia, ea non modo conservari, verum etiam augeri possit et amplificari⁴. Posteaquam vero vocatus a Paulo III, faelicis recordationis, Romam veni, quae fuerit illius de Maiestate V-ra opinio, non ignorat. Eam ego, quantum potui, ex animo illius evellere conabar, et apud omnes R-mos D-nos Cardinales hoc de Sacra M-te V-ra testimonium dabam, quod esset citra dubitationem ullam christianus, catholicus, orthodoxus Rex et Imperator. Et quoscumque praesentabat Episcopos, eos pro virili mea, quamquam frustra, sum adiuvare conatus, ut voti sui compotes efficerentur.

Cum itaque semper hac fide et observantia erga Ser-mam Maiestatem V-ram fuerim, officii mei esse putavi, ut etiam nunc eandem erga illam declararem. Interea tamen supplico Maiestati V-rae, ut ea quae proficiuntur a me, in optimam partem accipere velit, cum non aliunde, quam ex singulari erga illam studio et observantia proficiantur. ⁵Non sum is, qui velim aliquid eorum reprehendere, quae scripta sunt a Ser-ma Maiestate V-ra, nam scio, quod id me minime deceat. Sed quoniam vehementer metuo, ne scriptum hoc, quod mihi mittendum dedit in Urbem Maiestas V-ra⁵, in eandem suspicionem illam adducat, qua gravabatur vivente Paulo III, videbar mihi contra fidem et contra officium meum facturus, nisi de quibusdam illam, ea quae par est reverentia et submissione, admonerem.

² Elżbieta Habsburg (1526—1545), najstarsza córka Ferdynanda I, pierwsza (od 1543) żona Zygmunta Augusta. Zob. PSB VI s. 255—258.

³ Katarzyna Habsburg (1533—1572), siódme dziecko Ferdynanda I, od 1553 żona Zygmunta Augusta. Zob. PSB XII s. 214—216.

⁴ O poselstwie Hozjusza w 1549 do Ferdynanda, wówczas króla rzymskiego, zob. HE I s. 307—335.

⁵ Zob. nr 242.

[37v] Quod urget reformationem, non potest nisi laudari vehementer, cum ea corruptis moribus iis maxime sit necessaria in utroque statu. Sed cuperem eam tamen sic urgeri, ut ex iusto potius dolore et amore, quam ex odio proficisci videretur. Nam pleraque mihi sic scripta videntur, ut non possint non durius accipi.

1. Quorsum enim attinet peiores adversariis vocari malos catholicos, nisi ut maius quoddam studium erga adversarios demonstraretur, cum tamen fateatur hoc Lutherus ipse, loquitur etiam res ipsa, quod ex quo tempore, reiecto Christi Evangelio, suum ille cepit evangelium (si modo sic appellari fas est) praedicare, facti sunt decies Sodomitis peiores. Erasmus Roterodamus, inter illos versatus, negat se quenquam ex christiano lutheranum factum vidisse, qui non sit se ipso factus multo deterior. Ego novi quosdam in Dioecesi mea, non sacerdotes, quibus illi carent, sed, sicut ipsi se vocant, ministros, qui plures habuerunt quas vocabant uxores. Unus Elbingae tres superstites, alius habuit quidem unam ibidem, sed nihilominus, modo non inspectante illa, in omni coeno libidinis versabatur. Nec procul a meo castro Heilspergk est quidam insignis quinti huius evangelii buccinator, qui duas habet superstites uxores, quarum una, quam hic in terris Maiestatis V-rae reliquit, propinqua est lotricis Ser-mae Reginae et Dominae meae clementissimae, Sacrae M-tis V-rae filiae charissimae.

Multa enumerat eiusmodi exempla Erasmus ad fratres Inferioris Germaniae, et est plena etiam illis Superior Germania. Francoforti ad Oderam fuit qui habuit tres, et volebat quartam ducere. Apud Illustrem Joannem Marchionem⁶ itidem [fuit] trium superstitum mulierum (ut ipse se vocabat) maritus. Hic Viennae fuit quidam, et vagatur adhuc in terris V-rae Maiestatis, nomine Georgius Seidler, qui duxit honestam quandam feminam; decoctis omnibus illius bonis, duxit aliam, et cum ea vivit adhuc. Fuit autem cuiusquam sacerdotis hic Viennae vita impurior, quam Fauseri, quem novit Maiestas V-ra melius quam ego, qui tamen et ipse coniugem se habere gloriabatur. Et audio dixisse Illustrem D-num Fredericum, Ducem Saxoniae, patrem Illustrium Ducum horum Vinariensium⁷, paulo antequam ex hac vita migravit: Nos dedimus ministris Ecclesiarum nostrarum uxores; non videmus, quod propterea sint facti continentiores. Quamobrem, quod peiores adversariis catholici vocentur, quod bona cum gratia V-rae Maiestatis dictum sit, magna nobis, qui per Dei gratiam sumus catholici, fit iniuria.

2. Neque miror, quod paulo post scribitur: malos sacerdotes esse peiores haereticis; cum vetustissimi quique scriptores tam grave schismatis et haeresis crimen esse doceant, ut si omnia crimina congerantur in unum sacerdotem, cum hoc uno collata, festuca sint cum trabe comparata. Quamlibet sit aliquis gravibus criminibus coopertus, quamdiu tamen ab Ecclesia Dei praecisus non est, aliqua spes in eo salutis superest; simul atque sua se voluntate praeciderit, actum est. Ut praestet [38r] esse gravissimum peccatorem in Ecclesia, quam esse in speciem sanctissimum extra Ecclesiam. Et ex duobus istis malis, prius illud ferri facilius tamen possit.

3. Metuo autem, ne et illud offendat: Petunt sibi dari Ambrosios, vicissim se exhibituros Theodosios. Neque enim illud consequi debet: non

⁶ Jan I Hohenzollern (zm. 1571), brat elektora brandenburskiego Joachima II, margrabia na Kostrzyniu. Zob. Dworzaczek: *Genealogia* tabl. 59.

⁷ Jan Fryderyk i Jan Wilhelm, ksiądzeta na Gotha i Weimarze, zob. nr 26 przypis 13.

est Ambrosius, ergo non debet etiam esse Theodosius⁸. Nam etiam discipulis praepositis obtemperare Deus iussit. Et eadem ratione, quia est aliquis fortasse Theodosius, sicut nonnunquam contigit, non deberent ei parere ii, quibus a Deo praepositus est? Vellem, ut ista diligentius expenderentur.

4. Quod dicitur Maiestatem V-ram nullam mutationem desiderare, sed publicam tantum utilitatem, cum gloria Dei coniunctam quaerere, sic accipi potest, quasi gloriae Dei detractum aliquid fuerit cum calicis usu laicis, uxorum commercio sacerdotibus est interdictum. Quod ego Maiestatem V-ram sentire non puto, nihil enim ea re gloriae Dei detractum est.

5. Quod additur: Clericos propterea ceremonias evertisse, quod uxori-
bus interdictum illis sit, utinam sciret Maiestas V-ra quid in illius terris agatur; videret uxoratos illos ex magna parte non esse clericos, sed laicos, et nihilominus omnibus sacerdotum officiis fungi. Et illi sunt, qui sacra profanis miscent, et omnem in Ecclesia Dei ordinem evertunt.

6. Quod scribitur: Continentiae lege mordicus retenta, sacerdotum ordini laqueum iniici, ac impurissimo coelibatui nefandaeque scortationi contra divinum praeceptum fenestram aperiri, verba sunt lutheranorum. Et iam ante demonstratum est, istorum coniugia (sicut ipsi vocant) non esse castiora, quam sit coelibatus nostrorum sacerdotum.

7. Defendi Scripturis coniugium sacerdotum, nescio an deceat Imperatoriam Maiestatem; et certe, quam Scripturam semper habent in ore lutherani: propter fornicationem unusquisque habeat uxorem suam [1 Kor 7,2], ea magis contra illos, quam pro illis facere videtur. Nam omnes fere Sancti Doctores de coniugatis hanc Scripturam intelligi volunt. Cum enim Apostoli et Discipuli Christi uxores relinquerint Evangelii studio, dedit ea res occasionem Corinthiis ex Paulo sciscitandi, num eorum exemplo sibi quoque relinquendae essent uxores, posteaquam in Christum credere coeperant. Respondet igitur illis Paulus: De quibus scripsistis mihi quaerentes, an ad fidem conversis commercium habere cum uxoribus maritis liceat, bonum est homini mulierem non tangere, hoc est ab uxore abstinere; propter fornicationem autem unusquisque habeat uxorem suam, et unaquaeque virum suum. Non dixit, ait Hieronymus, unusquisque ducat, sed: unusquisque habeat uxorem suam, suam, inquit, retineat, sua utatur, quam habuit antequam crederet. [38v] Sic fere et alii Sancti Doctores interpretantur. Quin ea quae sequuntur verba satis hoc aperte declarant, subdit enim: Uxori vir debitum reddat, et uxor viro [1 Kor 7,3]. Ut hoc sit, habeat vir uxorem, et uxor habeat virum, reddat illi debitum. Ac ne quis ambigere queat, de quo debito dicat, subiungit e vestigio: Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier; nolite fraudare invicem [1 Kor 7,4]. Ut vel caeco perspicuum esse queat haec Paulum scribere de coniugatis, quod eis uxores suas retinere licet, non de coelebibus, ut uxores ducant. Habet sui corporis potestatem coelebs, nec fraudat quemquam, si potestatem illius alteri non faciat, cum nemini sit debitor. Sed haec obiter attingenda putavi, ut videret Maiestas V-ra quam sit ficulneum istud praesidium in iis Pauli verbis, quae magis contra illos facere videntur.

8. Haec verba: Salutem Christifidelium omnibus aliis, quae cum Verbo Dei non pugnant, praeferre, scripta fuerunt in epistola Sermi D-ni Bohemiae Regis⁹ ad Sanctissimum Dominum Nostrum Pium Quartum Ponti-

⁸ Aluzja do głośnego konfliktu św. Ambrożego Mediolańskiego z ces. Teodozjuszem I w 390 r. spowodowanego represjami cesarza wobec Tesaloniczan; cesarz ustąpił wtedy przed moralnym autorytetem biskupa.

⁹ Maksymiliana Habsburga.

ficem. Quae cum in hoc quoque scripto viderint, suspicabuntur quod ab illius Serenitate fuerint profecta. Et offendebant haec verba in illa epistola posita, non leviter. Nam quid pugnet, quid non pugnet cum Verbo Dei, melius possunt ii scire, qui in catholica Ecclesia sacris literis imbuti, vitam suam omnem in illarum studio traduxerunt.

9. Suspectum et inconsideratum nimisque affectatum zelum iis tribuere, qui veteres ritus tumentur diligentius, metuo ne sit nimis durum, neve suspicionem pariat Maiestati V-rae, quasi novationes istas vehementer cupiat. Quod longe secus esse scio, cum nihil sit, quod ardentius expectat, quam ut vere catholici et orthodoxi Caesaris opinionem tueri possit, et iuxta Pauli praeceptum depositum custodiat [1 Tym 6,20], et non modo vocum, verum et rerum novitates fugiat. Quamobrem, si putat omnino faciendum V-ra Maiestas, ut de duobus illis articulis aliquid scribat, unde illos proponat absque ullis rationibus et scripturis, et Sanctissimi Domini Nostri iudicio rem exponendam relinquat^a.

Haec obiter scribenda putavi. Quae cum ex summa mea in Sacram Maiestatem V-ram observantia profecta sint, quaeso ut non alio, quam quo scribuntur a me animo accipiat, ac si quid fortasse liberius dictum est, dum nimio quodam studio, quo sum in Maiestatem V-ram, prospectum cupio, ne qua cuiquam ansa detur illius existimationi detrahendi, ne velit id accipere durius. Deus animum meum, quo scribuntur haec a me, perspectum habet, et Ille testis esse potest, si quid peccatur a me, nimio studio erga Maiestatem V-ram peccari. Quod veniam certe mereri debet. Interea tamen erit hoc in arbitrio V-rae Maiestatis positum, utrum velit meum istud consilium sequi, nec ne. Caeterum [39r] illud maiorem in modum peto, ut scriptum hoc meum cum quoquam communicet. Quod ego scripsi graviter ex catarro laborans, cum neque brevitatis temporis, ut singula diligentius excuterem pateretur.

^a— Tekst zakreślony linią pionową wzdłuż marginesu.

248

HOZJUSZ DO ALBRECHTA KSIĘCIA BAWARSKIEGO

Wiedeń, 23 czerwca 1560

Zlecone mu przez papieża zadanie starań o wznowienie soboru wymaga odpowiednich ludzi. Ponieważ dr Staphylus zorientowany jest doskonale w sprawach religijnych Niemiec, prosi księcia, dbałego o dobro Kościoła, o możliwość zatrzymania Staphylusa w Wiedniu aż do Wniebowzięcia NMP [15 VIII], aby z jego pomocą mógł doprowadzić dzieło do końca. W razie niewyrażenia zgody zapytuje, gdzie ma odeśłać Staphylusa.

ORYG.: Monachium, BHStA, Abt. I, Staatsverwaltung, rkps 2721 k. 125r—v. Na k. 126v adres i ślad pieczęci oraz inną ręką: *Bischof zu Varmien, aus Wien, die 23 Juni 1560.*

Durchlauter, hochgeborner furst etc. Nachdem Bapstliche Heiligkeit mir so eine schwere burde aufferleget zue handlen und allen fleis furzuewenden, wie ein christlich allgemein concilium fortgestellet und in der gantzen christenheit einickeit des glaubens widderumb mochte auffgerichtet werden, wie es hoch vonneten sein, das ich mich umb tuchtige und geschickte leute, so zuemal dieser lande und der gantzen deutschen nation gelegenheit guette erfahrung haben, die mir behulfflich sein und mich mit irer mitwirckunge so eines schweren lasts etlichermassen erheben können, mit allem fleiss thue umbsehen, dieweyl aber doctor Staphylus ein solcher man, des wol in solchen hohen und wichtigen sachen zue gebrauchen, denn auch gar wol wissent, was sich

unter den sectierern hebt und was ire anschlege seint, hette ich mich gantzlich entschlossen, ihn, sofern es mit Ewer F. D. hochgunstigem willen und erlaubnis gescheen mochte, hiezue zu nhemen und sein diesfals zu gebrauchen. Und wiewol ich bey mir leichtlich zu erachten, E. F. D. konnen auch sein in irer furstlichen landen zue diesen gefehrlichen zeiten nicht fuegliche empehren, idoch weyl yetzund die hitzigen tagen, so man die caniculares nennet, in welchen nicht grosse frucht geschafft, kan werden und alle freye kunste ins gemeine zue feyren pflegen, bin ich der tröstlichen und freuntlichen zueversicht, E. F. D. als ein christlicher furst werden fhur ihr teyl auch nichts erwinden lossen, damit der gemeyne nutz, auch der christlichen kirchen gluckliches zuenemen gefordert und also einsmals alle zweispalt des glaubens hingelegt und denselben abgeholfen mochte werden. Demnach ist meyne fleissige und freuntliche bitt, E. F. D. wollen von nun an (wo es derselben also gefhelligk und nicht unbequemlich) gedochten doctorem Staphylum die nhestkonftige caniculares uber, das ist biss auf Unser Lieben Frawen Himmelfhart, hie zue Wien gonstighen bey mir [v] lossen bleyben, auff das ich mich seiner zue gebrauchen und aller sachen grundt und gelegenheyt zu erkunden, damit ein solch christlich furgenommen werck zum gutten ende gebracht und wircklich volnzogen mochte werden, welchs dan Gott dem Allmechtigen zue sonderm gefallen und E. F. D. zue hohen lob und ehren sonder zweifel gelangen wirt. Wo aber E. F. D. sein, des Staphyli auch in mitlerzeit benotiget wurden, bin ich ehrbotigk, denselben nicht auffzuhaltten, sonder des orts, so E. F. D. verordnen werden, auff's forderlichts on alle seumnis hinzuschaffen. Die ich hiemit gottlichem schutz in langweriger gesundtheyt und irer landt und leute gluckseligen regirunge und friedelichen erhaltunge treulich thue befahlen.

Datum Wien, den XXIIIsten Junii des etc. [MD]LXsten jares.

Stanislaus von Gottes Gnaden bishoff zue Ermlandt, Bapstlicher Heiligkeit an die Romische Kayserliche Mayestet gesandter etc. ^a-manu propria subscript ^a.

** Własnoręcznie.

249

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, 26 czerwca 1560

Donosi, że 25 VI otrzymał list od bankierów Olgiatich z oświadczeniem, że nie otrzyma prowizji na lipiec, ponieważ za dwa poprzednie miesiące wypłacono mu przez pomyłkę po 300, a nie po 200 florenów. Skarży się na to uszczuplenie poborów, oświadczając, że od czasu wyjazdu z Rzymu wydał ze swego już prawie 800 fl. i więcej wyłożyć już nie może. Dlatego prosi o uwzględnienie swoich potrzeb, tym bardziej, że nie pobiera opłat za dyspensy, jakich udziela. Załącza opis rozmów z cesarzem i wieści o dyspuacie heidelberskiej.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. dl Germania, rkps 64 k. 150r—v. Na k. 161v adres i ślad pieczęci.

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 6576, składka 12/2 k. 35v—36r.

R-me in Christo Pater etc. Accepi VII Calendas Julii literas, quas ad me Roma dederunt Olciati mercatores, quibus me certiozem reddunt, quod habuerunt mandatum ab Ill-mo D-no Cardinali Morono, ut mihi curarent hic singulis mensibus ducentos coronatos numerari, sed errore quodam factum esse, quod numerati sunt trecenti. Cum itaque sexcentos iam acceperim, nihil esse quod pecuniam ullam expectem per totum

mensem Julii¹. Quae res non mediocriter animum meum perturbavit. Nam cum illo ipso die has scripsissem, iam non modo mihi nihil supererat de trecentis, quas acceperam Calendis Junii, verum etiam de meo nonnihil expenderem, ita ut in hunc usque diem exposuerim pecuniae meae, ex eo tempore quo Roma discessi, prope octingentos coronatos. Quos ego sumptus tantos ferre diutius nequeo, cum praesertim vocatus a Pontifice Paulo III, felicitis recordationis, omnes prope facultates meas exhauserim, et in sumptus itineris, et in diuturnam illam in Urbe commorationem. Huc accedit, quod sicut fieri solet absentibus dominis, negligentia meorum factum est, ut interea castrum meum primarium conflagraret, in quod restaurandum non parum a me pecunia exigitur².

Ego certe tantis sumptibus faciendis non sufficio. Consumo hic et pecuniam et valetudinem meam, nec video quod valde grata sit isthic opera mea. Quis mihi potest testis esse locupletior, quam Ill-ma Dominatio V-ra, quod munus hoc, quo fungor, ambivi nunquam. Ac me beatum iudicem, si nunquam illud suscepissem, nisi quod non parere cui debemus omnes obedientiam, mihi fuit summa religio. Ego de liberali in me voluntate Sanctissimi Domini Nostri nihil dubito. Quamvis enim promissi mihi fuerunt illius nomine ducenti tantum, tamen hoc vivae vocis suae oraculo dixerat, si minus ii suffecissent, quod amplius etiam esset mihi suppeditaturus. Quaeso Ill-mam Dominationem V-ram de sumptu necessario provideri mihi curet, nam alioqui unde vivam pro eo, ut personae quam gero exigit ratio, habiturus non sum; cum praesertim ex facultatibus ne teruncium quidem ullum accipiam, et est mihi prorsus deliberatum prius esurire, quam ex iis me vellem alere.

Conieceram ego Sanctissimum Dominum Nostrum et R-mos D-nos Cardinales in gaudium quoddam non diuturnum novis quibusdam scribendis³; nunc video quod mihi par est gratia relata, nam et ego non diu gaudebam de trecentis menstruis mihi numeratis; nec est quod gaudeam, nisi mihi aliter provisum fuerit. Cogor enim restituere ducentos, qui mihi, sicut scribunt Olciati, per errorem numerati sunt, et totum mensem Julium mea pecunia vivere. Quod superest, opto etc. Datum Viennae Austriae, VI Calendas Julii, Anno Domini M.D.LX.

Ex scheda, quam Ill-mae Dominationi V-rae mitto, quid egerim cum Caesarea M-te cognoscere poterit⁴. Scripsi autem pleraque Ill-mae Dominationi V-rae superiore hebdomada⁵, quae iam ad illam perlata esse puto. Mitto etiam nova quaedam de disputatione Heidelbergae habita⁶, et alia nonnulla.

*-Eiusdem R-mae et Ill-mae Dominationis V-rae
servitor deditissimus
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit*-^a

^a-^a Własnoręcznie.

¹ List nie zachowany. O wcześniejszej obietnicy zwiększenia pensji miesięcznej zob. nry 187, 188; o wypłaceniu tylko 200 fl. zob. nr 195.

² Zob. nry 101, 106.

³ Zob. nr 188.

⁴ Zob. nr 250.

⁵ Zob. nry 242, 243.

⁶ Dysputa między teologami luteranckimi i skłaniającymi się ku kalwinizmowi na temat Eucharystii, odbyła się w Heidelbergu 3—8 VI 1560 pod patronatem księcia Jana Fryderyka II Saskiego (zob. HKG IV s. 423).

250

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, 27 czerwca 1560

Donosi, że 21 VI, w czasie rozmowy z księciem bawarskim Albrechtem, oświadczył mu, że jego misja jest niemal bez pożytku, ponieważ król Maksymilian trwa w swych sympatiach dla luteranizmu, cesarz nie wiele może zdziałać, wielu księży, wiele klasztorów i uniwersytet wiedeński są zarażone herezją, zaś wszelkie jego próby przeciwdziałania są oceniane jako chęć mieszanina porządku, i że w związku z tym będzie prosił o odwołanie. Księżę odradzał mu podejmowanie takiej decyzji ze względu na szkody, jakie mogłyby z tego wyniknąć. Donosi dalej, że tego samego dnia rozmawiał także z cesarzem o jego piśmie dotyczącym soboru (zob. nry 242, 247) i zwrócił mu uwagę, że on również uważa za bardzo potrzebną reformę duchowieństwa, zwłaszcza w Austrii, lecz tak przeprowadzoną, by nie ułatwiała opowiadania się za herezją, jak to miało miejsce w przypadku Vergeria, Pfausera i jeszcze jednego, który żyje już z drugą żoną bez żadnych przeszkód. Cesarz wysłuchał tych uwag i poprosił o przedstawienie ich na piśmie. Ponieważ H. miał je już przygotowane, przeto wręczył mu je natychmiast (zob. nr 247). Informuje, że 26 VI, przy okazji towarzyszenia nuncjuszowi Bongiovanniemu w czasie jego wizyty u cesarza, Ferdynand I zatrzymał go i przekazał nową redakcję swego pisma do papieża w sprawie soboru, uwzględniającą jego poprawki. H. przyjął je, prosząc jeszcze raz, by cesarz zechciał ułatwić przeprowadzenie reformy duchowieństwa, przywracając biskupom pełną jurysdykcję nad nim. Uważa, że dla dobra sprawy należy szybko wznowić sobór, nawet nie w Trydencie, jeśli by pertraktacje o miejsce miały spowodować szkodliwą dla sprawy zwłokę. Donosi, że 22 VI otrzymał do ręki pismo Vergeria szkalujące Stolicę Apostolską i papieża (zob. nr 261).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 197—201 (ręka Kuczborskiego).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 9r—11v.

DRUK: *Nuntiatgeberichte III/1* s. 60—66.

251

HOZJUSZ DO JAKUBA LAYNEZA SJ

Wiedeń, 27 czerwca 1560

Dziękuję za list, który został dostarczony z opóźnieniem. Oświadczam, że jego misja nuncjusza, po której L. tak wiele sobie obiecuje, jest trudniejsza niż przypuszczał. Donosi, że był w Wiedniu Piotr Kanizy i jest obecnie F. Staphylus. Poleca się modlitwom jezuitów, zwłaszcza o. Nadala i o. Polanco oraz prosi, by *velit apud Ill-mum D-num Cardinalem Boromeum instare, quo possim celerius ad ea, quae scribo, responsum habere*.

ORYG.: Rzym, ARSI, *Epistolae Cardinalium* k. 226r. Na odwrocie adres i ślad pieczęci.

DRUK: 1) MHSJ, *Epistolae P. Hieronymi Nadal SJ*, T. 2. *Matriti* 1899 s. 599—600; 2) MHSJ, *Lainii monumenta*, T. 5. *Matriti* 1914 s. 155.

252

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 28 czerwca 1560

Przesyła w załączeniu ostateczną odpowiedź cesarza w sprawie soboru (por. nry 242, 247, 250), sprawozdanie ze swoich ostatnich pertraktacji (prawdopodobnie nr 250) oraz odpis listu cesarza do królowej angielskiej Elżbiety (z poparciem misji opata Parpaglia, zob. nr 206). Donosi o przybyciu do Wiednia siostrzeńca papieża Marka Sitticha von Hohenems i obiecuje pomóc mu w uzyskaniu od cesarza nominacji na biskupstwo w Konstancji (por. nr 268).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 331 (ręka Reszki).

DRUK: *Nuntiatgeberichte III/1* s. 59.

253

KAROL BORROMEO DO HOZJUSZA

Rzym, 29 czerwca 1560

Donosi, że pisał mu 20 VI (zob. nr 240) i że w międzyczasie otrzymał jego listy z 5/12 VI wraz z własnoręcznym załącznikiem o rozmowie z królem Maksymilianem (zob. nr 228). Zaleca roztropność w dalszych pertraktacjach z nim. Informuje, że w sprawie odpowiedzi na list uczestników synodu salzburskiego wypowiedział się już w depešy z 20 VI. Radzi nie nalegać narazie na szybką odpowiedź cesarza w sprawie soboru i wyraża zadowolenie z postawy arcyksiążąt Ferdynanda i Karola. Informuje, że brewe z pozwoleniem na czytanie ksiązek zakazanych już zostało mu wysłane (zob. nr 231).

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 115r—116r. Na k. 116v adres, pieczęć i adnotacja Kuezborskiego: *Responsum 17 Julii 1560*, oraz krótkie streszczenie treści listu.

DRUK: 1) *Tabularium Ecclesiae Romanae* s. 99—100; 2) *Nuntiaturreichte II/1* s. 67—68.

254

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 29 czerwca 1560

Krótko tłumaczy mu, że nie musi do niego pisać jeśli brakuje mu czasu; także w listach do papieża wystarczy odwołać się do tego, co obszernie opisuje w depešach do Boromeusza. Donosi, że list do tego ostatniego, który dotarł do jego rąk 27 VI, przekazał mu przez Latinia; natomiast niniejszy własny, wraz z listem do Kromera, przesyła przez pośrednictwo Jerzego (z Tycyzna?).

ORYG.: zaginął.

DRUK: *Latini Latini epistolae I* s. 155—156.

255

HOZJUSZ DO ANDRZEJA KOŚCIELECKIEGO

Wiedeń, 1 lipca 1560

W odpowiedzi na list z zachętami do powrotu do Polski oświadcza, że nie wyjeżdżałby z Niej gdyby wiedział, że w czymś może Jej pomóc; teraz pomaga służąc Kościołowi powszechnemu. Zachęca do obrony katolicyzmu, chwalać całą rodzinę Kościeleckich, i prosi, aby ostrzegł swego brata Janusza, by był ostrożny w kontaktach z protestantami.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 261 (ręka Kuezborskiego). Tekst w wielu miejscach zalany atramentem.

Palatino Calissiensis¹, Calendis Julii 1560 Viennae.

Magnifice/D-ne, fautor multum observantissime. Salutem et officiorum commendationem. Accepi literas Magnificae Dōminationis V-rae singularis cuiusdam in me benevolentiae notis insignes, quibus ostendit^a vehementer meum in Patriam reditum desiderare². Hoc sibi certe de me persuadeat Magnifica Dominatio V-ra, si quid ego praesens Patriae meae consiliis meis opus adferre potuissem, etiam si non ternis, sed decies ternis literis suis Pontifex Paulus III, faelicis recordationis, vocasset^b, vias me tamen omnes et rationes "initurum fuisse"^c, quomodo illi me honeste excusare licuisset^d. Sed quoniam consiliis meis in Patria nihil esse loci videbam, et huc omnis propemodum omnia sua studia conferre perspiciebam, ut illius interitum acceleraret, vocationem illam Pontificis, Christi fuisse vocationem interpretabar, neque committendum putavi, ut illi vocanti non parerem, cum praesertim in eum locum vo-

¹ Andrzej Kościelecki (1522—1565), od 1552 wojewoda inowrocławski, od 1558 kaliski. W 1562 otrzymał godność wojewody poznańskiego. Zdecydowany katolik, od 1552 przyjaciel Hozjusza. Zob. PSB XIV s. 400—401.

² List nie zachowany.

carer, ad quem semper iam inde a mille quingentis annis de causis fidei gravioribus referre fuit solitum. Sic enim cogitabam: vult fortasse Deus, quandoquidem "nullus in Patria" datur consiliis tuis locus, ut eo te conferas, unde consuleri tandem aliquando illi periclitanti queas^f.

Absum ego quidem nunc ab [Ecc]lesia et a Patria mea corpore, sed animo tamen praesens adsum, neque "dici potest me" nunc illi non consulere, cum istud maxime contendam et elabo[rem quo non]^g unum aliquod membrum, sed totum corpus sanari queat. Qui [prodest]^h universali Ec[c]lesiae, dici non potest quod is particulari, sicut vocant, desit. Alioqui nec ad concilium nobis proficiscendum esset, ne nostras Ecclesias deserere velle videamur. Quod quidem concilium, cum unicum in iis malis remedium esse videatur, de eo nunc promovendo sum valde sollicitus, et successura res esse videtur. Nam quod ad Pontificem attinet, nihil est quod ille magis cupiat; nisi quod in Germania non perinde illud expeti video. Sed omnino tamen futurum existimo, ut opinione multorum citius concilium celebretur. Quod si factum erit, diutius etiam aliquanto a Patria mea me abesse oportebit. Cui me nunquam esse defuturum, Dominatio V-ra Magnifica certo credat. Quod si vel morte mea salutem illius repraesentare possem, comprimis id mihi foret experiendum. Hoc sibi primum, deinde aliis quoqueⁱ, de me sibi Magnifica Dominatio V-ra persuadere velit.

In maximis meis occupationibus non licuit pluribus. Illud tamen a Magnifica Dominatione V-ra maiorem in modum peto, quandoquidem inter omnes Regni totius Senatores nullum eiusdem ordinis video, qui vel doctrina, vel aliis multis praeclaris Dei donis illi sit antefendus, ut illis utatur ad Ecclesiam Dei iuvandam, et quotiescumque potest, a perniciosissimis erroribus, in quibus versantur, avertere^j et ad unitatem Ecclesiae revocare conetur. Inter omnes claras Regni familias, sicut natalium splendore, sic et pietate, atque in prisca religione constantia, nulli cedit haec nobilissima dominorum a Coscielec familia, quin ea principatum obtinet. Quod ut illi proprium sit, non opto, quoniam ut possit cum plurimis esse commune, magis cupio. Caeterum, ut perpetuum sit, Deum precari nunquam intermitto. Quoniam vero Spectabilis et Magnificus D-nus Palatinus Siradiensis, Maioris Poloniae Capitaneus Generalis^k, propter officium quod gerit, facere non potest quum cum illis crebrius fortasse quam vellet communicet, qui se ab Ecclesia Dei praeciderunt, quaeso Magnificam Dominationem V-ram, ut illum per occasionem hortari fraterne dignetur (etsi monitoris eum non egere, certo persuasum habeo), ut ne illoru mblasphemiis vocibus aures accomodet, ac si milies per membra sua dicat sathanas, scriptum est enim: non se tamen propterea mittat deorsum [Mt 4,6], sed quod audivit initio, in eo permaneat, mercedem suae constantiae a Deo expectans. Quod superest [...].

* Następuje wykreślone 1 słowo nieczytelne.

^b Po wykreślonym: *vocatus fuisset*.

^c Nadpisane nad jednym słowem nieczytelnym.

^d Po wykreślonym: *potuissem*.

^e Dopisane na marginesie zamiast wykreślonego w tekście: *hic*.

^f Nadpisane nad wykreślonym: *quoque Patriae licebit*.

^{g, h} Ponownie wpisane na marginesie, to co prawdopodobnie zostało zalane atramentem w tekście.

ⁱ Jedno słowo pod kłekssem zupełnie nieczytelne; próba rekonstrukcji.

^j Nadpisane.

^k Następuje wykreślone: *conetur*.

³ Janusz Kościelecki (ok. 1524–1564), od 1550 wojewoda brzesko-kujawski, od 1552 starosta generalny wielkopolski i wojewoda sieradzki, zdecydowany katolik, ale nie zrywał kontaktów z protestantami i traktował ich z dużą tolerancją. Zob. PSB XIV s. 407–409.

256

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA

Wiedeń, 1 lipca 1560

Przypomina mi, podobnie jak w poprzednim liście, na który nie otrzymał odpowiedzi, że powinien przyjąć święcenia kapłańskie, ponieważ posiada w Lidzbarku aż trzy beneficja *curata* i zobowiązał się do tego przyjmując przed 4 laty kanonikat w kapitule fromborskiej; zaznacza, że jeśli powodem zwłoki jest jakaś nie-regularność wynikająca z odbywania niegdyś studiów w Wittenberdze, to gotów jest wystarać się o uwolnienie od niej przez nuncjusza Bongiovanniego. Oczekuje na przybycie Knobelsdorfa.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 885-886. Na s. 888 adres, pieczęć i adnotacja Leomana: [Redditae] VII Augusti, Anno MDLX.

Stanislaus etc. Scripsimus iam pridem ab Urbe Fraternitati V-rae, ut cum illa duo triave sacerdotia, quae proventibus non omnino destituta esse scimus, in arce nostra Heilsbergae teneat, incertum autem sit nobis quam diligenter eis deserviat, quaeque ibi sacrificia fiant, cum ob penuriam sacerdotum, tum quia Fraternitatem V-ram ad ea peragenda inhabilis ipsa etiamdum existit; compararet sese tandem quo ea tanto muneri dignam se facere, et non per mercenarium aliquem, sed per se ipsam gratas hostias Deo Patri offerre olim posset¹. Quae quidem literae tum ea de re scriptae, cum silentio dissimulentur, nihilque nobis ad eas respondeatur, putavimus nostri officii fore, iterum eadem de re ipsam admonere, ut si priores illae fortasse redditae non sunt, nostra illi paterna admonitio hisce constaret nihilominus.

Imprimis autem cupimus ei reductum in memoriam, quae ea, cum illi Canonicatum et praebendam in Ecclesia nostra Cathedrali conferremus, promiserit nobis, suscepturam se intra annum omnes sacros et presbyteratus ordines. Quam conditionem nisi ipsa recepisset, nos fortasse eo tempore de eodem sacerdotio secus disposuissemus. Ad quod accedit, quod cum eiusdem sacerdotii nomine Romae negotium illi exhiberetur, aut exhibitum iri formidaretur, nos operam et auctoritatem nostram causa illius interponere non gravati fuimus, tantisper dum impetrata apud Sedem Apostolicam surrogatione, omni eam molestia liberavimus, ita quod et ipsa sacerdotium istud in quartum annum iam pacifice possideat, et nemo superfactorus videatur, qui illi hoc nomine negotium facessere velit amplius. Quae cum ita se habeant, nosque promisso Fraternitatem V-ram stetisse minime intelligimus, videremur gravi nobis religione obstricti, si tantam ipsius incuriam alto silentio praeteriremus. Quocirca hortamur [886] illam etiam atque etiam, velit omnibus nervis contendere, quo tandem susceptione sacri presbyteratus ordinis promisso ac statui illius, et sacerdotiis quae obtinet, satisfiat. Qua re Deo gratius acceptiusve nihil faceret, et scrupulum qui animo nostro haeret, nos exemerit, suamque ipsius conscientiam in tuto collocaverit.

Et meminimus olim dicere illam nobis, quod a [quondam] Joanne Episcopo, antecessore nostro reconciliata, et gremio Sanctae Matris Ecclesiae restituta fuerit, eo quod Wittembergae, et in aliis locis haereticis, literis operam dederit, et fortasse nonnulla alia insciens ibi commiserit². Quod quidem officium, animi ingenui, pudici et religiosi signum, libenter agnoscimus. Verum an idem antecessor noster super irregularitate, eo

¹ Zob. nr 115.

² O tej absolucji, udzielonej przez bpa Jana Dantyszka, brak wzmianek w dostępnych biogramach Leomana.

nomine contracta, ad sacros ordines cum ea dispensaverit, idve faciendi potestatem a Sede Apostolica habuerit, nos plane latet. Proinde si quid tale est quod eam impedit, quominus tam pium propositum perficere queat, nos haud gravate illam iuvabimus, quod voti compos fiat, modo id nobis significet. Proficiscitur nunc R-mus D-nus Berardus Bon-Joannes³, Episcopus Camerinensis, Nuntius Apostolicus ad Regem Poloniae, qui illi [in] hac parte facile succurrere poterit, nosque ei negotium ipsius per literas commendare non praetermitteremus, ubi id rem ita postulare Fraternitas V-ra ostenderit. — D-num Custodem⁴ in dies magno desiderio expectamus, miramurque quod ex quo tempore servitores huc nostri advenerunt, nullas prorsus a vobis literas accepimus. Fraternitatem V-ram felicissime valere, et ad nos crebras literas mittere optamus. Vienna, Calendis Julii 1560.

— Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit —

— Własnoręcznie.

257

HOZJUSZ DO MICHAŁA VON KUENBURG

Wiedeń, 1 lipca 1560

Donosi, że w czasie ostatniej rozmowy cesarz poinformował go, że pragnie zwołania nowego soboru w mieście Rzeszy i chce poprzedzić go przeprowadzeniem reformy życia kleru, łącznie z uzyskaniem pozwolenia na komunikowanie pod 2 postaciami i zniesieniem celibatu. Opisuje swą rozmowę z cesarzem (jak w nr 250) i pochwała jego zamiar reformy życia kanoników, którzy *habitu milites agunt, questu clericos, et quidvis potius sunt, quam id quod vocantur, spirituales.*

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 263 (ręka Kuczborskiego).
DRUK: *Nuntiatgeberichte* III/1 s. 66 (z nieznacznymi skrótami).

258

HOZJUSZ DO ZYGMUNTA AUGUSTA

Wiedeń, 2 lipca 1560

Donosi, że papież pragnie kontynuować Sobór Trydencki, lecz cesarz żąda zwołania nowego do Kolonii, Konstancji lub Ratzbony. Zachęca, by król nalegał w Rzymie na szybkie załatwienie tej sprawy, podobnie jak Francja, Hiszpania i Wenecja. Podkreśla dobrą wolę Piusa IV.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 257 (ręka Kuczborskiego).

Regi Poloniae, 2 Julij 1560 Viennae.

Sacra et Ser-ma Regia M-tas. Scripsi antea Sacrae M-ti V-rae de Sanctissimo Domino Nostro, quod ei deliberatum sit Concilii Tridentini suspensionem tollere, quod planum fiat omnibus illud ibidem continuandum esse, nec ulla mora fiat ab Episcopis in conveniedo¹. Sed videtur Caesarea M-tas non omnino cum illius Sanctitate convenire. Nam quamvis et ipsa consilium expetat, tamen annum spacium interponi cupiat, et novum edici potius, quam quod ceptum Tridenti fuit continauri. Magis etiam oportunum locum censet Coloniae, vel Constantiae, vel Ratisbonae, quam Tridenti². Quid porro futurum sit, certum adhuc non habeo; si quid habuero, primo quoque tempore M-ti V-rae significabo. Hoc tamen sciat, quod Reges Galliarum et Hispaniarum ac Veneti concilium urgent vehementer. An idem faciat, vel factura sit V-ra quoque M-tas,

³ Berard Bongiovanni.

⁴ Eustachy Knobelsdorf. O jego wezwaniu do Wiednia zob. nr 174.

¹ Zob. nr 220.

² Por. nr 242.

nondum scio. Non est autem quod quisquam in Pontificem culpam reiiciat, quasi nolit ille concilium, cum hoc aperte profiteatur, se velle, semota quavis cunctatione. Qua de re nihil est V-rae M-ti dubitandum.

259

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, 2 lipca 1560

Donosi, że 2 lipca złożył wizytę cesarzowi, który niecierpliwie oczekuje na odpowiedź w sprawie swoich postulatów. Prosi o szybką decyzję, ponieważ cesarz oświadczył mu, że obawia się odstępstwa króla Maksymiliana, jeśli nie podejmie się środków zaradczych.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. dl Germania, rkps 64 k. 151r. Na k. 160v adres i ślad pieczęci.

STRESZCZENIE KANCELARII PAPIESKIEJ: Watykan, AV, Concilio di Trento, rkps 32 k. 37r—v

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 12/2 k. 37r.

Rev-me et Ill-me Domine etc. Ad sextam Idus Julii conveni M-tem Caesaream, quae statim quaesivit ex me num haberem responsum ad ea, de quibus in Urbem scripseram¹. Ego vero negavi me habere, nam illo die nullas per cursum publicum, qui advenerat Venetiis, ab Ill-ma Dominatione V-ra acceperam. Cuperet autem M-tas Caesarea, ut video, quamprimum de Sanctissimi Domini Nostri voluntate certior fieri; quam ut Ill-ma Dominatio V-ra mihi per primam occasionem perscribere non gravetur, maiorem in modum ab illa peto, ut scire tamen possim quid M-ti illius respondere debeam. Cogor autem nunc in scribendo esse brevior solito, nam eodem die, quo redditae sunt mihi literae ex Urbe, allatae sunt aliae quoque ex Polonia. Quamobrem utrisque mihi pro ratione temporis respondendum fuit. Sed per primam occasionem scribam Ill-mae Dominationi V-rae, si Deus voluerit, pluribus more meo. Interea vero salvam et felicem illam esse cupio, meque gratiae illius diligenter commendo. Ex Vienna Austriae, 2 Julii MDLX.

*Dixit M-tas Caesarea: Fuit heri filius apud me, responsum urgebat; cum ego respondissem, quod nihil adhuc accepissem, sed quaeriturus essem ex te; iam, inquit, habeo deliberatum quid faciam. Sic ille videtur iam novationem cogitare.

Eiusdem R-mae et Ill-mae Dominationis V-rae
servitor addictissimus
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit*

*— Własoręcznie.

260

HOZJUSZ DO KRZYSZTOFA MADRUZZO

Wiedeń, 2 lipca 1560

Dziękuje za troskę o zaspokojenie jego potrzeb materialnych. Żali się na zmniejszenie poborów i oświadcza, że wydał już ze swego 1200 fl. Prosi o zwolnienie z urzędu nuncjusza i pozwolenie na powrót do Polski. Donosi, że poseł francuski Bochetel powiedział mu, że Francja żąda zwołania nowego soboru w Konstancji, podobnie jak cesarz i król hiszpański. Skarży się na uszczuplenie poborów.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagtell., rkps 63 s. 255—256 (ręka Kuczborskiego).

¹ Zob. nr 250. List ten był wprawdzie wysłany późno, lecz nie wydaje się, by Hozjusz przekazywał jakiegoś innego ważne żądanie cesarza wcześniej; chyba że chodzi o jakiś list zaginiony.

Tridentino, 2 Julii 1560 Viennae.

R-me et Ill-me Princeps et D-ne. Reddidit mihi Cancellarius Ill-mae Dominationis V-rae literas illius¹, ex quibus quam egregia suae voluntatis inclinatione in me perpendat, non obscure cognovi. Quam cum re etiam ipsa discedenti mihi ex Urbe declaravit², tanto plura me illi debere intelligo, et talem praestare me semper conabor, ut apud gratum et memorem beneficia sua se collocasse cognoscat. Sed hoc quoque nomine ago gratias, quod se curasse scribit, "cum in Urbe adhuc esset"³, ut dispendii mei ratio haberetur. Haec quamvis cum non sit hactenus habita, nam toto mense Julio sum coactus mea pecunia vivere, propterea quod certo factum dicebatur, ut mihi per Maium et Junium trecenta numerarentur, cum ducentos tantum curare mihi⁴ D-nus Fuker iussus fuerat⁵. Non puto quod cum quoquam Apostolico Nuntio minus liberaliter, quam mecum actum unquam fuerit. Exposui iam de meo plus quam mille ducentos scutatos. Nam quo subsidio sunt usi alii Nuntii Apostolici "ex facultatibus, quas sibi concessas habuerunt"⁶, hoc ego mihi utendum esse non putavi, memor illius quod scriptum est: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt [1 Kor 6,12]. Sumptus hos tantos ferre diutius non possum. Responsum ex Urbe mihi nullum datur. Quaeso Ill-mam Dominationem V-ram, velit me adiuvari, ut hoc onere levatus, bona cum venia Sanctissimi Domini Nostri ad Ecclesiam meam redire possim. Iam enim e sumptuum et laborum horum est me vehementer pertaesum. In magni id beneficii loco numerabo.

De [conc]ilio⁷ quae hic agantur, non dubito quin R-dus D-nus Bituntinus Episcopus⁸ Ill-mae Dominationi V-rae copiose scripserit. Venit hic Orator Gallicus, vir iuvenis quidem, sed nec indoctus, nec rerum imperitus⁹. Ex eo cognovi, quod Rex eius¹⁰ in eandem, in qua Caesarea M-tas est sententia. Itidem et Hispaniarum Rex¹¹. Videntur omnes a Concilii Tridentini continuatione abhorreere, sed velle potius ut novum edicetur Constantiae. Qua de re cum Oratore Gallico mihi multa fuit contentio. Sed ego videor mihi nescio quid olfacere, quod isti Principes magis adeo cogitant de minuenda Pontificis autoritate, quam de haeresibus propellendis. Quoniam esse plerique reges desierunt, volunt ut Pontifex quoque desinat esse pontifex; ut caput vertatur in caudam, et cauda in caput; ut seorsum et deorsum omnia misceantur. Mihi res ad anarchiam quandam spectare videtur. Nam de Germania tacere malo, quam aliquid dicere. Quid agant in Galliis Ill-ma Dominatio V-ra proculdubio non ignorat. Deus misereatur nostri et¹² V-ram quoque Ill-mam Dominationem diu servet incolumem.

Cum has scripsissem, redditae mihi sunt aliae literae V-rae Ill-mae Dominationis, quibus indicare videtur non per errorem, verum Deo ita opera[n]te factum esse, ut mihi trecenti menstrui numerarentur "primis duobus mensibus"¹³. Vellem quod hoc Ill-mus D-nus Boromeus scripsisset. Verum longe aliter habent illius literae, in quibus haec verba

¹ List nie zachowany.

² Zob. nr 154.

³ Zob. nry 184, 195, 240.

⁴ Cornelio Musso, zob. nry 215, 268.

⁵ Bernardyn Bochetel, biskup nominat Rennes, zatwierdzony dopiero 15 I 1561 r. jako 29-letni młodzieniec. Konsekracji biskupiej nigdy nie przyjął. Zrezygnował z diecezji w 1565 r. Zob. HC III s. 283.

⁶ Franciszek II.

⁷ Filip II.

⁸ List nie zachował się.

scripta sunt: Taedet me nunc mercatorem non bene intellexisse; scio te pro tua modestia iis ducentis contentum fore⁹. Atqui ista mea modestia duorum et amplius annorum ita me exhaustit, ut mihi diutius modesto esse non liceat, nisi velim aere alieno et dirutus, et obrutus, et me et creditores meos in summas difficultates adducere.

— Dopisane na marginesie.

⁹ W tekście: iussit.

² Pierwsza część wyrazu zamazana.

⁴ W tekście następuje: in.

261

HOZJUSZ DO ZYGMUNTA AUGUSTA

Wiedeń, 3 lipca 1560

Zawiadania o wezwaniu papieża, skierowanym do biskupów Niemiec i Węgier, by byli gotowi do udania się na sobór. Donosi o ukazaniu się w języku polskim paszkwiłu Vergeria na papieża i prosi o zdecydowaną akcję przeciw tego rodzaju paszkwiłantom.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 251 (ręka Kuczborskiego).

Regi Poloniae, 3 Julij 1560 Viennae.

Sexto Nonas Julij¹ missae mihi sunt ex Urbe literae *—Sanctissimi Domini Nostri² ad Archiepiscopos et Episcopos, qui sunt in Germania et Hungaria, quibus monentur ut se parent ad concilium, posteaquam dies illis praescriptus fuerit, ut praesto adsint. Accepi autem eo ipso die literas Cracovia cum incluso quodam infami libello contra Pontificem a Vergerio scripto, et in linguam nostram maternam translato². Videbam ego ante decem dies latinum, sed in vernaculam nostrae gentis linguam translatum iri non putabam. Ante plures hebdomadas vidi libellum eiusdem generis contra me scriptum ab eodem homine (si modo homo dici meretur), itidem postea in vernaculam linguam translatum³. Quo, fateor, non ita me fuisse offensum (laudi enim mihi duco cum a talibus vituperor, qualis est Vergerius), sed quod infames eiusmodi libelli contra Pontificem quoque in Regno V-rae Maiestatis imprimuntur utraque lingua, et eius odio homines inflammantur.

Videat, quaeso, Maiestas V-ra, quid ad eam commodi sit ex ea re redundaturum (est hic nunc Nuntius Apostolicus, qui hoc ipso die in Regnum V-rae Maiestatis proficiscitur)⁴, cum ista latere non poterit. Quae, vehementer metuo, ne et existimationi, et commodis V-rae Maiestatis plurimum detrahat. Res est admiratione, dicam, an commiseratione digna, quod sic in Polonia geruntur omnia, quasi nullus ibi sit rex, nulla lex. Quod ego non semel audire sum coactus, dum absum a Patria, non sine magna mea molestia. Supplex a Maiestate V-ra peto, velit orbi universo planum facere, falsum esse quod de Regno illius dicitur, quod sit et rege et lege destitutum.

— Nadpisane.

⁹ Zob. nr 240.

¹ 2 lipca.

² Jest to zapewne *Historia o papieżu Janie, tego imienia VIII, który był Gilberta biała głowa z Anglii, y o innych wielu Papieżach, którzy przed nią y po niej byli, prawdziwie zebrana, a z łacińskiego na polskie pільnie wyłożona Roku 1560*. Druk bez miejsca wydania, znaki wodne wskazują na drukarnię Wierzbiety w Krakowie. Zob. *Estreicher XVIII s. 217 i XXXII s. 363*. Łacińskiego wydania w Polsce *Estreicher* nie notuje.

³ Zob. nr 219.

⁴ Berard Bongiovanni, zob. nr 242.

262

HOZJUSZ DO FILIPA PADNIEWSKIEGO

Wiedeń, 3 lipca 1560

Gratuluje mu nominacji na biskupstwo krakowskie. Zawiadamia, że na jego list odpowiedział już przez pomyłkę abp Przerembski. Prosi o ukrócenie swobody paszkwilantów, zwłaszcza piszących przeciw papieżowi.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 253 (ręka Kuczborskiego).

Philippo Padniewski, 3 Julij 1560 Viennae.

R-me in Christo Pater etc. Simul non eadem hora fuerunt mihi redditae literae et ex Urbe, et ex Patria; et erat celeriter admodum tabellarius expediendus. Itaque longior esse non possum. Novam hanc dignitatis et fortunarum accessionem R-mae Dominationi V-rae gratulor, atque ut cum ipsi R-mae Dominationi V-rae, tum Ecclesiae Dei faeliciter eveniat precor¹. Quas ad me dedit literas R-ma Dominatio V-ra, eis iam R-mus D-nus Archiepiscopus respondit, ut ipse mihi dixit, nam ad se scriptas esse putabat, neque sunt mihi redditae, nisi post discessum tabellarii, qui eas attulerat². — Quod omnia licent Pincoviae, perinde atque neque regem neque legem ullam haberemus, nec honestum esse, nec utile Regiae M-ti iudico. Quaeso pro ea, qua valet autoritate R-ma Dominatio V-ra, licentiam hanc refrenare velit, neque permittat ut impune liceat infames istos libellos, praecipue contra Pontificem edere. Qua de re scripsi pluribus ad M-tem Regiam³, ex cuius literis omnia cognoset. Quod superest, opto R-mam Dominationem V-ram [...].

263

HOZJUSZ DO PIOTRA BECHYNĚ

Wiedeń, 6 lipca 1560

Dziękuję za pozdrowienia przesłane przez H. Scriboniusa. Zapewnia, że jego misja obejmuje także interesy katolików czeskich. Na znak dawnej przyjaźni przesyła mu egzemplarz ukończonego tego dnia wydania *Confessio*.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 243 (ręka Kuczborskiego).

Petro Bechinio¹, 6 Julij 1560 Viennae.

Magnifice Domine, amice observandissime. Cum venisset huc Pragensis Praepositus², tuis me verbis salutavit. An maluissem quidem literis id tuis abs te factum fuisse[t], sed mihi tamen et haec pergrata accidit salutatio. Qua de causa missus huc sim ab eo Pontifice, qui non magis nomine, quam re pius est, non ignorare te puto. Utinam autem pii Pontificis haec tanta sollicitudo, ac adventus huc meus iis terris, ad quas missus sum, inter quas est etiam inclytum Bohemiae Regnum, fructum aliquem adferre possit. Nihil aliud a nobis, quam terrarum harum, Regnique vestri salus quaeritur, cui vos quoque deesse non velitis, ac vias

¹ Padniewski, po śmierci bpa Andrzeja Zebrzydowskiego (zm. 25 V 1560), został przez króla przeniesiony z biskupstwa przemyskiego na krakowskie; zatwierdzony przez Stolicę Apostolską 17 VII 1560. Zob. *Analecta Romana* s. 107.

² Chodzi zapewne o list w sprawach państwowych (nie zachowany). Abp Przerembski przebywał wówczas w Wiedniu jako poseł królewski.

³ Zob. nr 261.

¹ Piotr Bechyně z Lažan, proboszcz wyszehradzki (praski) w 1544 (zob. *Ottowu Slovník Naučný*. T. 3. Praha 1890 s. 627), towarzysz studiów Hozjusza w Padwie (zob. HE I s. 36).

² Henryk Scribonius, zob. nr 190.

et rationes indicare, quibus efficere queat, ut sit apud vos quoque terra unius labii et eorundem sermonum, sit multitudinis credentium cor unum et anima una [Dz 4, 32], sit Hierusalem, cuius participatio in idipsum [Ps 121,3], sit unus Pastor, et unum ovile [J 10,16]. Mihi curae futurum est, ut nihil in me diligentiae requirere possitis.

Ut habeas autem veteris amoris mutui pignus aliquod et monumentum, mitto tibi Confessionem nostram, nunc iterum Viennae typis excusam, ac pridie Nonas mensis huius³ primum absolutam. Quod tu munus a nobis grato animo accipias, ac veterem amicum ac condiscipulum, olim tuum Hosium, quod facis, amare pergis. Plura prae magnas meas occupationes non licuit. Hoc tantum abs te peto, ut me proceribus istius Regni diligenter commendare velis. Vale diu faelix, nostri non immemor. Ex Vienna [...].

264

KAROL BORROMEÓ DO HOZJUSZA

Rzym, 6 lipca 1560

Poleca, by wstawić się u cesarza za H. Graffterem, który ma kłopoty z powodu wywozu 50 tys. skudów srebra z Niemiec do Rzymu.

ORYG.: Linköping, SLB, rkps Brev 26 nr 29. Na odwrocie adres, pieczęć i adnotacja Kuczborskiego: Red[ita]e 10 Augusti 1560 Viennae, resp[on]sum 14. W liście załącznik (zob. niżej), przypis 1).

R-de in Christo Domine uti frater. Hieronymus Graffter supplicari curavit Sanctissimo Domino Nostro, ut velit eum Imperatori commendare ratione molestiae, quam patitur ob exportationem argenti ad summam scutorum quinquaginta millium, quod alias Romam importari fecit ad iussum et commodum Apostolicae Sedis, quemadmodum ex inclusa facti narratione cognosces¹. Quae cum Sanctitati Suae iusta atque honesta petitio visa sit, Sanctitas sua proprio eum ore Oratori Imperatoris quam diligentissime commendavit, ut pro eo ad Caesaream M-tem scriberet, mihique praeterea iniunxit, ut ad te scriberem, uti nomine Sanctitatis suae Maiestatem suam, aliosque, quoscumque opus fuerit, pro eius liberatione et absolute, quemadmodum iuri iustitiaeque conveniet, alloquerere. Itaque exequi curabis. Incolumem te Dominus Deus, benevalentemque conservet. Romae, die VI Julii MDLX.

Eiusdem R-mae Dominationis tuae

—uti frater C[arolus] Cardinalis Borromeus—

*—Własnoręcznie.

265

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 6 lipca 1560

Przesyła list od W. Pereza, Zapytuje, co się stało z jego listem do Klepachera. Prosi o wiadomości w sprawie soboru. Donosi o potwarzy rzuconej na P. Soto.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 117r. Na k. 118v adres, pieczęć i adnotacja Kuczborskiego: Red[ita]e 23 Julii, resp[on]sum 29 Julii 1560 Viennae.

R-me Domine frater mihi sincere honorande. Laurentius Pirezius, vir clarissimus. Ser-mi Portugalliae Regis Romae Legatus¹, has ad me

³ 6 lipca.

¹ Załącznik informuje, że Juliusz III na początku swego pontyfikatu prosił ces. Karola V o pozwolenie na import srebra z Niemiec. Cesarz zgodził się i sprawę powierzono Graffterowi.

¹ Wawrzyniec Perez, zob. nr 310.

litteras misit, quas, quia permagnam suam rem agi diceret, pergratum sibi me facturum adiunxit, si curarem ut ad te perferentur. Suscepi curam, quod illi a te postea significari cupio². In fasciculum litterarum, quas Jacobo Zimmermanno nostro ad te dedi³, conieceram litteras meas ad Christophorum Kiepacherium, Secretarium, ut vocant, Cameralem⁴, a quo quando mihi nihil rescriptum est, vereor ut sint redditae, quae ut ei redderentur magnopere laborabam. Ad te quid praeterea scribam, non habeo, cum a te magis aliquid expectem, praesertim de concilio, cuius nescio quomodo rumor irraucuit. Et ego eius desiderio conficior, quo uno redimi posse statuo salutem perditorum, et confirmari bonorum. Illud non praetermittam, quod quando eum habuit exitum, quem omnes boni velle debent, tibi iucundissimum fore certe scio. — Extitit nescio quis calumniator, qui doctissimum illum et sanctum virum Petrum de Soto⁵, haereseos auderet accusare. Sed calumnia patefacta est, et vir ille mirificus apud Pontificem Maximum et optimum quemque optime audit. Vale. Romae, pridie Nonas Julii MDLX.

²—³ Dominationis V-rae R-mae frater deditissimus
Otho Cardinalis Augustanus^{—4}

⁵—⁶ Własnoręcznie.

266

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 6 lipca 1560

Obiecuje zabiegać o zatwierdzenie nominatów cesarskich na biskupstwa, zgodnie z prośbą Hozjusza (zob. nr 210, por. nr 208, 209), *tibi enim, tuoque testimonio tantum tribuo, quantum uni profecto nemini.*

ORYG.: nie zachowany.

DRUK: *Latini Latini epistolae* I s. 156—157.

267

HOZJUSZ DO JAKUBA PUTEO, KRZYSZTOFA MADRUZZO I OTTONA TRUCHSESSA

Wiedeń, 7 lipca 1560

Narzeka na zmniejszenie mu poborów. Przypomina papieskie obietnice zabezpieczenia jego spraw bytowych. Prosi o radę i pomoc.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 173 (ręka Kuczborskiego).

Puteo, Tridentino, Augustano mutatis mutandis, 27 Julii¹ 1560 Vienne.

² List Pereza nie zachował się. Potwierdzenie pośrednictwa Truchsesa zob. w nr 310.

³ Zob. nr 191.

⁴ Bliżej nie znany urzędnik cesarskiego w Wiedniu.

⁵ Piotr de Soto (zm. 1563), od 1518 dominikanin, profesor teologii na uniwersytecie w Dillingen (1549—1555) i Oxfordzie (1556), przyjaciel Truchsesa, wybitny teolog polemiczny, autor wielu traktatów teologicznych, które bronił Hozjusz w swym piśmie przeciw Brenzowi (zob. Klaiber nry 2922—2931).

¹ Cyfra 27 jest w minucie poprawiana i tak ustawiona, że data może być odczytana jako 27, 2 (z wykreślonym 7) i 7 (z wykreślonym 2). Poprawki na cyfrach i wyraźnie wpisany miesiąc *Julii* pozwalają przypuszczać, że list mógł być zaczęty 27 czerwca (wyraźne zapożyczenia z minuty listu do Borromeo z 26 VI — nr 249), następnie Hozjusz zwlekał z jego wysłaniem aż do 7 lipca (wzmianka o możliwości mniej kosztownego utrzymania w diecezji, brakująca w minucie do Borromeo, a rozbudowana w listach z 8—10 lipca — zob. nry 268, 270, 271).

Accepi septimo Calendas Julii literas, quas ad me Roma dederunt Olciati mercatores [*dalej identycznie jak w nr 249*]. Ego certe tantis sumptibus faciendis non sufficio. Consumo hic pecuniam et valetudinem meam, nec video quod valde grata sit isthic opera mea. Ac metuo non-nihil, ut aequo satis in me sit animo R-mus D-nus Cardinalis Moronus. Qua tamen in re certe nihil affirmare possum. Monuit is me, ut splendide hic viverem, ut equos alerem 20, vel ut minime 18. Facio quod iubet, sed interea sumptus censum superat. Quis mihi potest esse testis locupletior, quam Ill-ma Dominatio V-ra [*dalej obietnice papieskie jak w nr 249*]. Sed ego metuo ne sint, qui putent, nullam pecuniam minus utiliter expendi, quam quae in eam causam erogatur, de qua ego missus sum. Scripsi R-mo D-no Boromeo et aliis nonnullis, quod me diutius hic sustentare non possum. Si fuerit mihi prospectum de sumptu, qui mihi dari coeptus est, non recuso laborem; si minus, ab Ill-ma Dominatione V-ra, quam ego parentis loco habeo, maiorem in modum peto, velit mihi vias et rationes commonstrare, quibus ab hoc difficili admodum et periculoso negotio extricare me possem. Nam certe non libet mihi quicquam aliud, quam in Ecclesia mea Deo servire, cum quae sint tempora, et quam difficilis nunc sit medendi ratio videam. Quod ut facere mihi liceat, bona cum gratia Sanctissimi Domini Nostri et salva existimatione mea, quaeso velit me Ill-ma Dominatio V-ra consilio suo adiutum. Nam quantum adhuc profecerim vehementer me poenitet, nec quid magnopere sperem habeo. Ego cum sim in Dioecesi mea, parvo admodum sustentare me possum, cum domi fere mihi nascuntur omnia, ita ut pecuniae multum expendere necesse non habeam. Interea vero praesentia mea rectius gregi meo consuli posset, de quo non raro sum vehementer sollicitus. Quaeso suum ut mihi fidele consilium, ut solet, impertiat. Cui ego, pro more meo, libenter sum pariturus. Quod si videbitur Ill-mae Dominationi V-rae, ut ipse scribem aliquid Sanctissimo Domino Nostro, quod illa suaserit, sum facturus. Conieceram ego [*jak w nr 249*].

268

HOZJUSZ DO KRZYSZTOFA MADRUZZO

Wiedeń, 8—9 lipca 1560

Pisze, że K. Musso oddał mu jego 2 listy i że rozmawiał z-nim, ale celu swej misji nie ujawnił. Cieszy się, że M. otrzymał indult, uwalniając go tym samym od udzielania dyspens przynoszących korzyści materialne; nie chce ich, pomimo że cierpi niedostatek. Przypomina, jak w czasie konklawe kardynałowie czynili mu oferty pieniężne i jak mimo to wzrastało jego zadłużenie. Informuje o przybyciu do Wiednia Marka Hohemems, o wizycie którą mu załatwił u cesarza i o spotkaniu 9 VII z Musso, który zażądał od niego sprawozdania z dotychczasowej działalności.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 250—249 (odwrócona). Ręka Kuezborskiego.

Cardinali Tridentino, 8 Julii¹ 1560 Viennae.

Binas Ill-mae Dominationis V-rae literas mihi reddi curavit R-dus in Christo pater, D-nus Cornelius Episcopus Bitontinus², qui tamen in hunc usque diem de iis quae mandata sunt illi, et a Sanctissimo Domino Nostro, et ab Ill-ma Dominatione V-ra, nihil mecum egit. Nonis^a huius

¹ List, zaczęty 8 VII, został dokończony 9 VII (zob. zakończenie).

² Korneliusz Musso (zm. 1574), od 1544 bp Bitonto w Apulii, humanista i wybitny kaznodzieja, miał zasadniczo towarzyszyć nepotowi papieskiemu Sittichowi von Hohemems, z którym przybył do Wiednia 27 VI, ale poufnie miał także zorientować się w sytuacji ogólnej, zwłaszcza soboru, jak wynika z opisaney tu rozmowy z Hozjuszem. Por. nr 215. Zob. HC III s. 138.

mensis³ apud M-tem Caesaream illum vidi et salutavi, ac paulo post apud R-mum D-num Archiepiscopum Gnesnensem, qui Ser-mi Regis mei Oratorem hic agit⁴, una pransi sumus. — Concilium, quod continuare cogitat Sanctissimus Dominus Noster, sicut antea scripsit Ill-ma Dominatio V-ra⁵, non magnopere hic exoptatur. Quod alteris literis de indulto sibi concesso scribit⁶ Ill-ma Dominatio V-ra, fuit mihi non ingratum cognoscere, cum ea non ignoret, quod ego mihi facultates eius generis concedi, cum essem in Urbe, nunquam postulaverim, quae mihi plus oneris adferunt, quam vel honoris, vel emolumenti. Nam Auditori numero prope ducentos coronatos; alio eum praeterea una cum duobus aliis. ^bDe facultatibus autem teruncium unum non accepi, nec accipere deinceps etiam statui, decuplum reddere paratus, si quis me quocumque eo nomine accepisse docuerit. Praeterea vero ^bsumptus parce admodum suppeditatur. Ipse autem exhaustus diuturna in Urbe commoratione *i spe- leniem zamku w Lidzbarku, nie jest w stanie dłużej utrzymywać się z tych poborów, które mu tak niesłusznie zmniejszono (jak w nr 249), tym bardziej, że wydał już ze swego 1200 fl.* Nam et in Conclavi cum essent R-mi D-ni Cardinales, decreti mihi fuerant trecenti ducati de Camera, quos ego, quoniam recens allata mihi erat ex fructibus Ecclesiae meae pecunia, accipere recusabam. Cum autem urgeret a quibusdam, non putavi recusandum esse munus. Fuere mihi postea numerati centum viginti; reliquum adhuc numerandum restabat. Quod ego tamen exegi nunquam, quoniam non indigebam. Nunc a me exacti sunt ducenti, qui iam erant dati; quod mihi non potuit non esse molestum.

Quaeso Ill-mam Dominationem V-ram velit me isthic adiutum, ut aut mihi prospiciatur de sumptu, aut munus hoc quo fungor ad alium transferatur, et ad oves meas redeundi mihi potestas detur. Nam aeris alieni satis alioqui contraxi a Paulo III vocatus, quo magis etiam gravari nollem. Ego cum sum in Dioecesi mea, quamvis plurimos alam, et victus apud me ratio sit honesta, quoniam tamen domi fere mihi nascuntur omnia, non habeo necesse pecuniae multum expendere. Et est is fere meorum rerum domesticarum^b status, ut cum hic sumptus maiores, quam pro censu meo facere cogar, nihilominus in bonis quoque meis non minores prope fiant sumptus, quam cum ibi praesens adsum.

Quinto Calendas Julii R-dus D-nus Cassanus⁷ in hanc civitatem ingressus est, cum nemo fuisset de illius adventu factus certior. Miserat ad me diebus aliquot ante Comes Scipio⁸, ut se [scire facerem] si quid habuissem certi de illius adventu. Idem et ego petebam [ab] illo, si quid ipse prior certius aliquid ea de re cognovisset, ut mihi renunciari curaret. Habebat autem in mandatis D-nus Scipio, ut cum nonnullis aliis nomine Caesareae M-tis obviam illi prodiret. Sed eo tempore civitatem ingressus est, quo M-tas Caesarea, filias suas comitata, ab urbe abeat. Statim autem ut mihi renunciatum est R-mum Dominum advenisse, adivi ad illum, et operam illi meam detuli. Perendie bis quoque fui, et ad

³ 7 lipca.

⁴ Jan Przerembski.

⁵ List nie zachowany, zob. nr 244.

⁶ List nie zachowany. Indult, o którym mowa, to prawdopodobnie jakieś uprawnienie na terenie austriackiej części diecezji Madruzza; udzielenie go bezpośrednio biskupowi zwalniało nuncjusza od załatwiania tych spraw.

⁷ Marek Sittlich von Hohenems (zm. 1595), siostrzeniec Piusa IV, od 29 V 1560 bp Cassano w Kalabrii, późniejszy (od 1561) kardynał i legat Soboru Trydenckiego (zob. HC III s. 38, 156). Por. nr 252.

⁸ Scypion d'Arco, marszałek dworu cesarskiego.

M-tem Caesaream sum comitatus. [249] Interiecto uno et altero die, cum fuisset vocatus ad Caesaream M-tem, quaesivi si quid [mihi] mandare vellet. Exposuit ille mihi negotium suum, de quo non ignorat Ill-ma Dominatio V-ra⁹. Simul a me postulavit, ut in genere tantum causam illius Caesareae M-ti commendarem, ac potius ut illi horam assignaret, qua posset ipse coram cum illius Maiestate agere. Quod a me factum est diligenter, ac quod esset Ill-mae Dominationis V-rae de illo testimonium, pluribus verbis narraui. Respondit mihi M-tas Caesarea se Sanctissimi Domini Nostri causa, quaecunque possit, praestituram libenter omnia. Deinde commemorare cepit familiae ipsius, avi praesertim in se merita, quam fuit insignis ille dux exercituum, quam se preclare semper gesserit, quantam erga domum Austriacam fidem ostenderit¹⁰, adeo ut etiam si non accederet Sanctissimi Domini Nostri commendatio, tamen huius tam insignis familiae meritorum, avi praesertim illius, rationem se semper habituram. Nunc vero multo magis, posteaquam etiam Sanctissimo Domino Nostro gratificandi occasio esset oblata. Haec fere mecum egit Maiestas illius, quae V-rae Ill-mae Dominationi significanda duxi.

Scripseram haec 8 Idus mensis huius. Postero die venit ad me R-mus D-nus Cornelius¹¹, et post multas salutationes mandatum esse Pontificis narrauit, [ut] communicarem secum quae egissem hic, praecipue in causa concilii, quo posset ipse quoque scire quid sibi foret agendum. Ego vero non solum quae de concilio tractata sunt per me communicavi, verum et reliqua omnia quae vel cum Caesarea M-te, vel cum Ser-mo Rege Bohemiae egi. Faxit Deus, ut ipsius adventu meliore loco res esse incipiant, quam fuerunt hactenus.

⁹ Następuje po wykreślonym: *Hesterno*.

¹⁰, ¹¹—¹² Dopisane na marginesie.

269

HOZJUSZ DO PIOTRA MYSZKOWSKIEGO

Wiedeń, 9 lipca 1569

Potwierdza odbiór jego listu z 6 VI z gratulacjami nuncjatury i tłumaczy dlaczego odpisuje tak późno. Komentuje śmierć bpa Zebrzydowskiego. Gratuluje urzędu podkanclerzego, prosząc o większą niż dotąd przychyłość kancelarii dla jego spraw.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 146 (ręka Kuczborskiego).

Petro Myskowski¹, 9 Julij 1560 Viennae.

R-de Domine etc. Accepi literas Dominationis V-rae 6 Junii datas², quibus quod per primam occasionem non respondi, temporis angustiis factum est, non aliqua negligentia mea. Sicut enim et ex Urbe, et ex Aula, et ex aliis locis literae venerant, quibus intra unam et alteram

⁹ Starł się o uzyskanie od cesarza nominacji na biskupstwo w Konstancji (zob. nr 252), najpierw jako koadjutor bpa Krzysztofa Metzlera, potem jako ordynariusz. Otrzymał je dopiero po śmierci Metzlera, 24 X 1561. Zob. HC III s. 176. Por. *Nuntiatgeberichte* II/1 s. 60.

¹⁰ Marek Sittich z Hohenems w Voralbergu (Austria), dowódca wojsk w służbie ces. Maksymiliana I, walczył we Włoszech w 1512 r. Zob. *Pastor* VII s. 79. Jego syn Wolf Dietrich poślubił Klarę Medici, siostrę papieża.

¹¹ Musso.

¹ Piotr Myszkowski (zm. 1591), padewczyk, sekretarz królewski od 1550 i wielki sekretarz od 1559, późniejszy podkanclerzy, bp plocki od 1565 i krakowski od 1577. Zob. *PSB* XXII s. 382—390.

² List nie zachowany.

horam fuerat respondendum, et erat eodem ipso tractandum cum Caesarea M-te, domi et[jam] alia nonnulla intervenerant, quae me a scribendo retardarunt. Quamobrem ne moleste ferat si unquam celeriter illi respondeo. Munus legationis, quod mihi tantopere gratulatur, onerat me magis, quam honorat. Sed ferendum est tamen onus hoc, ac Deus precandus ut Sanctissimi Domini Nostri consilia fortunet, eorumque faelicem exitum largiatur pro sui nominis gloria et Ecclesiae totius tranquillitate.

Mortui D-ni Cracoviensis Episcopi³ non magnum isthic esse desiderium, facile credo. Ac fieri potest, ut magis mors eius occurrit sera, quam nonnulli voluissent. Sed interea tamen quum fuerit aliquando eius loci quem gessit et bonorum quae possedit desiderium, nihil dubito, quod iam expletum esse gaudio. Faciunt autem praeclara Dei munera, quae in R-ma Dominatione V-ra perspicere licet, ut mihi dubium fuerit nunquam, quum et illa suae [eminentis] esset virtutis premium latura; quod ita contigisse laetor, ac ex animo R-mae Dominationi V-rae congratulor. Quamvis enim illa mihi nihil ea de re scripserit, tamen ex aliorum literis certior sum factus, quod amplissimis quibusque sacerdotiis aucta sit et honestata⁴. Quo nomine iterum atque iterum gratulor illi vehementer. Magis autem illud quod publicus rumor est, quem ego verissimum esse cupio, quod comprimis honoratum Procancellarii munus R-mae Dominationi V-rae vel mandatum iam est, vel brevi mandabitur⁵. Quae res maiorem quam credi queat, animo meo laeticiam attulit. Nam quae fuit hactenus infaelicitas mea, toto hoc anno etiam cum iustissima quaeque peterem, quae nulli fuerunt unquam negata, nihil tamen in Aula impetrare potui⁶. Erigor nunc in spem meliorem, ac futurum omnino confido, posteaquam hoc munus ad R-mam Dominationem V-ram delatum fuerit, quod Aula mihi futura sit magis propicia, quam fuit hoc toto sesquianno. Quae spes, ut ne me fallati, quaeso R-mam Dominationem V-ram quo ipse providere velit, ne frustra tantum de faelici illius successu gaudium concepisse videar. Ego vero Deum tanto diligentius precabor, ut et illius desiderium, et nostram spem provehere dignetur.

270

HOZJUSZ DO JAKUBA PUTEO

Wiedeń, 9 lipca 1560

Skarży się na brak pieniędzy. Informuje szczegółowo jak i dlaczego Hohenems dał mu precedencję w czasie spotkania u cesarza, co zgorszyło K. Mussa. Referuje plotkę rozsiewaną przez Vergeria o motywach przyjazdu Kanizego, Staphylusa i Sittarda do Wiednia.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 247 (rełta Kuczborskiego).

Cardinali Puteo, 9 Julii 1560 Viennae.

Prosi o pomoc finansową, lub zwolnienie z urzędu, qua de re scripsi

³ Andrzej Zebrzydowski zmarł 25 V 1560. Zob. nr 238.

⁴ Do licznych posiadanych już beneficjów dołączył król Myszkowskiemu 31 V 1560 prepozyturę gnieźnieńską i łączycką oraz dziekanię krakowską. Zob. PSB XXII s. 383.

⁵ Otrzymał oficjalnie urząd podkanclerski dopiero na sejmie piotrkowskim w 1563. Wcześniejsze pogłoski wiązały się z nominacją dotychczasowego podkanclerzego F. Padniewskiego na bpa krakowskiego (zob. nr 262); ponieważ jednak, wbrew prawu *de incompatilibus*, usiłował on zatrzymać obydwa urzędy razem, przeto nominacja Myszkowskiego odciągnęła się tak długo.

⁶ Zob. nry 176, 189.

etiam ad Ill-mum Dominum Cardinalem Tridentinum¹. Nolo autem et hoc Ill-mam Dominationem V-ram ignorare quod cum venisset huc R-mus D-nus Cassanus², ea quae potui officia illi praestiti. Libenter obviam illi prodiissem, sed nec ego, nec quisquam alius mortalium factus erat de die ingressus illius certior. Nihilominus statim ut est renunciatum illum advenisse, accessi ad edes [sic] illius, et operam illi meam detuli. Comitatus etiam sum ad M-tem Caesaream. Volebam ut medius esset inter me et inter Comitem a Salino, sed ille nulla ratione passus est; quod se mandatum habere diceret, ut mihi loco cederet. Cum venissemus ad capellam Caesaris, itidem adduci non potuit, ut locum priorem obtineret. Accedit autem quod venerant Oratores Ser-mi Regis mei³, qui cum nescirent R-mum D-num Cassanum esse Nuntium Apostolicum (quod nec ego certe sciebam ante illud tempus, nam eum tanquam Nepotem honorabam, non autem tanquam Nuntium, cum nemo ea de re mihi scripserit), locum suum, qui mihi fuit proximum, tenere conabantur, donec M-tas Caesarea significavit per Curiae suae Magistrum eum esse Nuntium, tum vero libenter loco^a cesserunt. Alloquutus autem eos R-dus D-nus Bitontinus⁴, mirari se dixit, quod ego quoque loco illi non cederem. Responderunt illi quod saepe cessissem, sed ille pati nunquam voluerit. Haec ego propterea Ill-mae Dominationi V-rae scribenda duxi, ut si qua forte isthic mentio incideret, rem exploratam haberet, neque mihi, cum^b usus esset, patrocínio suo deforet. Non solum loco, sed etiam omni, quo nunc fungor, munere libenter cessero, modo mihi bona cum venia Pontificis id facere liceat. Quam sim ab omni ambitione remotus, haud scio an locupletiores alium testem habere queam, quam ipsam Ill-mam Dominationem V-ram.

Iam quod eo necessitatis adigor, ut obrui me necesse sit aere alieno, non potest id mihi non grave comprimis accidere. Scripsit iterum nescio quid Vergerius de me, quod hic vocaverim Canisium, Staphilum et Azorum. Azorum autem Citardum intelligi vult, qui strenuus hic est Verbi Divini praeco, non a me, sed a Caesarea M-te vocatus. Sic ego nullum alium ex hoc meo munere fructum capio, nisi quod ex omni parte conviciis et maledictis inessor, et maius in dies alienum aes conflare cogor. Fortasse etiam erit nonnemo, qui mihi malam gratiam isthic conciliare conetur.

^a Następuje wykreślone: suo.

^b Nad wykreślonym: si forte.

271

HOZJUSZ DO OTTONA TRUCHSESSA

Wiedeń, 10 lipca 1560

Prosi, po rozmowie z Musso, o uzyskanie papieskiego zwolnienia go z urzędu nuncjusza.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 241 (ręka Kuczborskiego).

Augustano Cardinali eodem die¹.

Referuje rozmowę z C. Musso, który powołując się na zlecenie papieża, zażądał od niego informacji o swej działalności (zob. nr 268). Ego vero, quamvis de rebus omnibus diligenter in Urbem scripseram, tamen

¹ Zob. nr 268.

² Marek Sittich von Hohenems.

³ Abp Jan Przerembski i Marcin Kromer.

⁴ Korneliusz Musso.

¹ List następuje po minucie listu do Borromeo z datą 10 VII. Zob. nr 275.

posteaquam hanc esse Sanctissimi Domini Nostri voluntatem intellexi, libenter ei rerum omnium hic per me gestarum rationem reddidi, neque parvo me beneficio affectum iudicarem, si quod onus humeris meis impositum est, cui me ferendo non esse [idoneum] fateor, id ipsi mandaretur potius, qui longe rectius id sustinere posse videtur. Nam ego certe, praeterquam quod imparem esse me tanto muneri sentio, ad sumptus etiam istos tantos faciendos minime iam sufficio. *Dlatego prosi, by poparł u papieża jego wniosek o zwolnienie z nuncjatury i pozwolenie na powrót do diecezji.*

272

HOZJUSZ DO ZYGMUNTA HOHENZOLLERNA

Wiedeń, 10 lipca 1560

Przesyła mu w załączeniu list papieski. Opisuje tragiczną sytuację Kościoła w Niemczech, zachęca do modlitw, przesyła bullę z promulgacją odpustu jubileuszowego oraz zapowiada wznowienie soboru w Trydencie (tekst prawie identyczny jak w nrach 177, 178 i częściowo 202). Wyraża gotowość udania się osobiście do niego, by mu służyć posługą dla zbawienia jego duszy i dusz powierzonych mu w archidiecezji magdeburgskiej (por. nr 236 i 304).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 176—175 (odwrócona).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 17v—18v.

KOPIA Z XVI W.: Watykan, AV, Concello di Trento, rkps 35 k. 48v-50v.

DRUK: HO II s. 191—192.

273

HOZJUSZ DO LEVINA TORRENTIUSA

Wiedeń, 10 lipca 1560

Dziękuję za list i wyraża chęć poznania go osobiście, ponieważ słyszał wiele dobrego o nim od wspólnych przyjaciół: Faerna, Latiniego i Jerzego z Tyczyna. Dziękuję za wyrazy uznania przekazane od jego zwierzchnika, którego cnoty opiewa w Wiedniu M. Sittard, i każe go pozdrowić.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 230 (ręka Kuczborskiego).

Levino Torrentio¹, eodem die².

R-de Domine etc. Accepi literas tuas, amoris in me notis insignes. Ego vero cum Romae essem, et ex Latino, et ex Phaerno, et ex Ticino³, communibus amicis nostris, multa de te perquam honorifice dici audivi, neque minore tui, quam tu mei videndi desiderio flagravi. Sed cum ita Deo visum fuerit, ut post alios labores multos, quos pro Ecclesia Dei pertuli, legationis etiam hoc munus comprimis arduum mihi mandaretur, factum est ut hoc quidem tempore uterque spe nostra frustrati simus. Nihilominus quando coram non licet, absentes, qua sola^a ratione^b—posse videmur^b, inter nos per literas colloquemur. Ego vero nihil dubito te ad mutui amoris et benevolentiae certamen provocari, et in quovis alio potius, quam in hoc, me abs te superari patiar. Quae scribis de

¹ Laevinus lub Livinus Van der Beke (Torrentius), zm. 1595, humanista i filolog niderlandzki pochodzący z Gandawy; w czasie pobytu w Rzymie 1552—1557 zaprzyjaźnił się z tamtejszym kręgiem humanistów kurialnych: W. Sirieto, L. Latini, G. Faerno i innymi. Od 1557 doradca biskupów Liège, w 1576 mianowany przez Filipa II bpem Antwerpii. Zob. *Biographie nationale (belge)*, T. 25. Bruxelles 1930—1932 s. 462—475.

² W minucie list ten następuje po liście nr 275 datowanym 10 VII.

³ Jerzy z Tyczyna.

animo in me tui Praesulis ornatissimi⁴, anno quoque superiori cum essem Romae, eodem acceperam. Est hic nunc praesens Cytardus, qui preconem agit Evangelii apud M-tem Caesaream. Is non raro solet apud me Praesulis istius eximias virtutes praedicare. Quibus adeo delector, ut me tenere non possum, quin literis meis illum reverenter salutem, nisi quod pre gravissimas occupationes meas id hactenus facere non licuit. Abs te peto, posteaquam occasionem nactus fueris, ut me tuis literis illi diligenter commendes.

⁴ Nadpisane.

⁵⁻⁶ Dopisane na marginesie, zamiast skreślonego w tekście: poterimus.

274

HOZJUSZ DO MARCINA ZBOROWSKIEGO

Wiedeń, 10 lipca 1560

Sklada mu gratulacje z racji powrotu syna Andrzeja do Kościoła katolickiego i chwali jego zdolności. Prosi, by — połączywszy swe wysiłki z gorliwym apbem Przerembskim — zabiegał o przywrócenie religijnej jedności Polski.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 259—260 (ręka Kuczberskiego).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 13r-v.

KOPIA Z XVI W.: Watykan, AV, Concilio di Trento, rkps 35 k. 39v-41r.

KOPIA Z XVII W.: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 7124 k. 136r-v.

DRUK: HO II s. 167—168 (z kopii Reszki).

Palatino Poznaniensi¹, 10 Julij 1560 Viennae.

Spectabilis et Magnifice Domine, Domine observande. Salutem etc. Est quod Magnifica Dominatio V-ra laetetur, est quod agat Deo gratias, cuius hoc est insigne beneficium, quod filius hic illius D-nus Andreas², qui mortuus erat, revixit, qui perierat, inventus est [Lk 15,24 i 32]. Nam cum variis et peregrinis quibusdam doctrinis abductus, et in alium nescio quod evangelium translatus fuisset, singulari Dei misericordia factum est, ut ad illud Evangelium reverteretur, quod ab ipsis Apostolis per longam Episcoporum et Sacerdotum successionem, per manus nobis traditum, accepimus. Quod non est Lutheri, neque Philippi³, neque Calvini, sed ipsius Christi Evangelium, quod iam inde a 600 annis ita recepit Polonia, nunquam ut illud sibi deserendum putaverit, ⁴nisi posteaquam paucis his superioribus annis insaniare nonnulli coeperunt⁴. Huc accedit quod qui sub evangelio Lutheri feroculus esse dicebatur, fit nunc, ut audio, mutatus in alium hominem, posteaquam Evangelium Christi est amplexus, ut placidis comprimis esse moribus iam feratur et miti quodam ingenio; pietate vero tanta, ut aequales eius perpauca reperire similes liceat. Quo nomine non possum, quin Dominationi V-rae plurimum gratuler.

Habet hic filius Dominationis V-rae multas praeclaras dotes, quibus

⁴ Chodzi niewątpliwie o bpa Liège Roberta Van Berghen (zm. 1565) (zob. *Biographie* j.w. s. 463). Prośba o przekazanie mu pozdrowienia listownie dowodzi, że list Torrentiusa do Hozjusza był pisany z Rzymu, dokąd przybył z polecenia swego bpa w 1560 (*Biographie* j.w. s. 464).

¹ Marcin Zborowski (zm. 1565), od 1543 kasztelan kaliski, od 1550 wojewoda kaliski, od 1557 wojewoda poznański, od 1562 kasztelan krakowski, jeden z gorliwszych zwolenników i patronów reformacji. Zob. *Bukowski* I s. 284.

² Andrzej Zborowski (zm. 1598), czwarty syn Marcina, późniejszy marszałek nadworny koronny, przebywający wówczas na studiach w Wiedniu. Do końca życia pozostał katolikiem. Zob. *Eichhorn* I s. 386.

³ Melancton.

affatim a Deo est ornatus: pollet ingenio, in literis progressus fecit maiores, quam pro aetate; neque desunt illi caetera vel corporis, vel fortunae bona. Quae tamen omnia nulla forent, si esset (quod caput est omnium rerum) pietate religioneque destitutus. Quamobrem, cum et hac excellere videatur, dignus est quem singulari quadam amore Dominatio V-ra prosequatur. Bonam de illo spem concipio, si Deus illum incolumem servaverit, quod Dominationi V-rae, quin et nobilissimae familiae illius, atque adeo toti Patriae nostrae, magno futurus est ornamento. Qui quamvis apud Dominationem V-ram, cum sit filius, et talis filius, qui sicut Scriptura loquitur, patrem laetificat [Prz 10,1], commendationis non egeat, tamen pro eo amore quo et ipse praeclaram hanc illius indolem complector, tenere me non possum, quin eum etiam atque etiam Dominationi V-rae commendem. Cumque videat eum studio quodam minime vulgari bonarum literarum flagrare, non dubito quin pro paterna sua erga illum charitate provisura sit, ut quoad per aetatem liceat, pectus suum illis expolire queat. Quod ut faciat, etiam atque etiam maiorem in modum a Dominatione V-ra peto. Non de illo magis, quam de Patria male mereretur Dominatio V-ra, si tam nobile ingenium bonis artibus magis excolendum non curaret, cum ex eo plurimum olim emolumentum ad Patriam redundaturum, firmiter persuasum habeam^b.

Sed et illud a Dominatione V-ra maiorem in modum peto, cum non ignoret in quanto nunc discrimine communis Patria nostra propter convulsam et labefactam in ea religionem versetur, quot sectae, quamque dissectae natae sint ex una secta, quibus scinditur incertum studia in contraria vulgus, velit in eam curam et cogitationem incumbere, ut viae aliquae et rationes inveniri queat, quibus ista sectarum diversitas aboleri, [260] et quae fuit ante decem aut viginti hos annos in Polonia tranquillitas, restitui queat; ut sit, sicut antea fuit Polonia, terra unius labii et eorundem sermonum; sit in ea multitudinis credentium cor unum et anima una [Dz 4,32]; sit illa Civitas Hierusalem, cuius participatio in idipsum [Ps 121,3], ut quod subinde Paulus hortatur: Idipsum sentiant, idipsum dicant, idem sapiant omnes [Flp 2,2], et amoris inter se benevolentiaeque potius, quam istarum pugnantium opinionum certamen suscipiant. Quo magis autoritate valet Dominatio V-ra, hoc maiore studio periclitanti Patriae succurrere tenetur. Nam certe actum est de illa, nisi fuerit opportunum aliquod remedium repertum, quo saluti illius propici queat.

Quoad vixit Archiepiscopus ille prior⁴, quem virum quidem bonum, sed literarum rudem fuisse scimus, ut si maxime voluisset, ea tamen quae fuerant sui muneris praestare minime potuisset, nihil erat quod aliquam iis morbis, quibus Patria nostra conflictatur, medicinam factam iri speraremus. Nunc per Dei gratiam talis est Archiepiscopus et Regni Primas nobis datus⁵, qui quamvis non ita grandis aetate, grandis tamen ingenio est, in quo neque prudentia, neque doctrina, neque vitae honestas^a, sacrarumque literarum peritia desiderari queat, ut non possim non optimam de eo spem concipere, facturum eum diligenter, ut memor suae vocationis, omnes, quod aiunt, nervos animi ingenique sui in eo intendat, ut nutantem religionis ergo [sic] Patriam sustentare, et ab interitu, qui nisi nos oculis misericordiae suae Deus respexerit, iamiam certissimus illi impendere videtur, eam vindicare possit. Cum hoc Domi-

⁴ Mikołaj Dzierzowski.

⁵ Jan Przerembski.

natio V-ra consilia sua coniungat, et eum adiuuare dignetur. Quod cum fecerit, nihil dubito quod Deus incrementum sit daturus. Est ille Primas Regni, est Vestra quoque Dominatio inter saeculares Regni Senatores Primas Poloniae Maioris. Si fuerint inter vos coniuncta consilia, si pari studio in servandam ab interitu Patriam, et haereses ab ea extirpandas, in pristinam pacem et concordiam conciliandam incubueritis, si nihil aliud in ea re, quam Dei gloriam, Patriaeque salutem vobis esse spectandam putaveritis, certa spes tenet animum meum, futurum Patrem illum misericordiarum, et Deum totius consolationis [2 Kor 1,3], ut piis et sanctis vestris conatibus ne desit, et eis optatum exitum largiatur. Quod ut Illius nobis misericordia contingat, et ipse, quamvis indignus peccator, supplex a Deo precari non intermittam, et alios, ut faciant, incitare conabor. Servet Is Magnificam Dominationem V-ram diu faelicem et incolumem, cuius me etc.

*-a Dopisane na marginesie.

b Następuje wykreślona formuła pozdrowienia końcowego: *Quod est reliquum opto etc.*

275

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEÓ

Wiedeń, 11 lipca 1560

Donosi, że K. Musso oddał mu jego list i że zreferował mu dokładnie wszystko co do tej pory działał w Wiedniu. Informuje, że 2 VII rozmawiał z cesarzem o Maksymilianie (zob. nr 259), prosząc by naklonił syna przynajmniej do słuchania katolickich kazań i do oddalenia Pfausera, który podobno ukrywa się w pobliżu Wiednia. Oświadcza, że postanowił zwołać na naradę wszystkich opatów austriackich. Chwali kaznodzieję cesarskiego Sittarda.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 152r. Na k. 159v adres, ślad pieczęci i krótkie streszczenie listu inną ręką.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 241 (data 10 VII, ręką Kuezborskiego).

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 12/2 k. 37v-38r.

DRUK: *Nuntiaturlberichte* II/1 s. 68-69.

276

HOZJUSZ DO LATINO LATINIEGO

Wiedeń, 11 lipca 1530

Skarży się na zmniejszenie poborów. Dziękuje za wiadomości z Rzymu. Ironizuje na temat sytuacji religijnej w Niemczech.

ORYG.: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 101r. Na k. 161v adres, pieczęć i adnotacja Latiniego: [*Redditae*] 1560, 24 Jult. Episcopi Varmiensis, oraz niżej: *Responsum fuit die 27* a Intus (zob. nr 301).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 239 (data 10 VII, ręką Kuezborskiego).

S[alutem] P[lurimam]. Si tibi propterea minus durus in scribendo fuisse videor, quod mihi trecenti praeter spem numerati sunt¹, quid aliud nunc scribere, quam lapides, posteaquam ea spes me fefellit. At quod errore mihi fuit amplius, quam debebat[ur], numeratum, id non sine molestia restituere sum coactus². Sed ego tamen tam duro et tam aspero ingenio non sum, quam tu me esse fingis. Simul ut in hanc civitatem veni, scripsi vobis quaedam, quae non mediocriter animos vestros exhilararunt³. Sed non diuturna fuit ea laetitia. Nunc vos par pari re-

¹ Zob. nr 225.

² Zob. nr 249.

³ Zob. nr 232.

tulisse videmini. Nam et meum gaudium de trecentis istis numeratis, non fuit diuturnum. Itaque nihil est, quod mihi hoc nomine gratuleris.

Quod quae aguntur isthic, de iis me certiozem reddidisti, rem fecisti mihi valde gratam. Agnosco hac in re studium ac benevolentiam erga me tuam. Ego quod vicissim scribam hinc non habeo. Quieta sunt adhuc, per Dei gratiam, omnia. Status religionis idem est, qui fuit antea. Concilium non est qui vehementer urgeat. Longiorem aliquam interponi moram facile patimur. Omnes hic sibi sani, nec indigere medicinae videntur. Ac nulli magis, quam qui sunt minime sani, quibus ego praecor, ut vere sint sani. Quod mihi tamen fieri non posse videtur, nisi prius morbum suum agnoscant, et medici opem implorent. Bene vale. Datum Viennae Austriae, XI Julii 1560.

^b-Tuus frater

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^b

* Nieczytelne; rekonstrukcja na podstawie datacji oryginału wspomnianego listu (zob. nr 301).

^{b-b} Własnoręcznie.

277

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 13 lipca 1560

Donosi, że 12 VII na konsystorzu papież i kardynałowie wysłuchali lektury jego listów i zaaprobowali jego postępowanie. Chwali papieskie zabiegi o zwołanie soboru i przypomina z żalem troskę przodków o sprawy wiary. Zachęca do trwania na posterunku.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 119r-v. Na k. 120v adres, pieczęć i adnotacja Kuczborzkiego: *Redditae 5 Augusti, resp[osum] 9 Augusti 1560 Viennae, i obok: Die[] 13 Julii.*

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 23v-24r (data 12 VII).

DRUK: 1) *Tebularium Ecclesiae Romanae* s. 101—102; 2) *Papiani epistolae* II s. 82—83; 3) *Weber* s. 25—27.

R-me Domine etc. Magno in dolore, quo afficior iis difficultatibus, quae quotidie aliae ex aliis isthinc afferuntur, me consolatur gravitas et altitudo animi Sanctissimi Domini Nostri, magnaue voluntas eius, concilium ut habeatur. Hanc sententiam cum is antea semper prae se tulit, tum heri luculenter exposuit recitatis tuis literis¹, tibiue summa patrum approbatione tributo testimonio fidei, diligentiae, prudentiae singularis. Praeclarae igitur literae, praeclarae actiones tuae, de quibus quominus proprie aliquid scribam, impediatur officio. Sed ad omnia habebis ab ipso Pontifice Maximo, cui eam mentem a Deo datam esse, tam necessario Ecclesiae tempore concilium ut haberi velit, in tantis, ut dixi, incommodis, mirifice laetor. Satis enim mihi videtur esse ad rem faciendam certa voluntas, neque tantopere requirenda facultas hominum in Dei causa, quam si expectamus, ecquando dabitur? quando impedimenta, morae, causae non obstabunt? An certi sumus fore, ut proferendo concilio libentibus, aut certe infirmioribus haereticis, id aliquando habeatur? Utinam ne lenibus his remediis malum exulceremus. Quod si mature et acriter curatum esset, sanam et salvam fortasse Rempublicam haberemus.

Mihi quidem dubium non est, quin haec pestis tempore serpat longius, et in dies magis respuat medicinam. Non hic sensus, non haec ratio fuit maiorum nostrorum, quibus omnia posteriora fuerunt christianae fidei et pietatis integritate; qui saepe armis, saepius suo sanguine, sem-

¹ Chodzi prawdopodobnie o nry 242 i 243.

per re ac ratione, pauci innumerabiles, inopes locupletissimos hostes fregerunt. Qui si cunctati ac tergiversati essent, quomodo pernicioza illa haeresium capita, tamquam acutissimis conciliorum gladiis, quibus septa ac munita viget Ecclesia, fuissent amputata? Descendebant in causam Jesu Christo pleni, inanes a reliquis rebus omnibus, et una fidei vi vincebant. Nos instructissimi reliquis rerum adhuc adiumentis, sed minore quam illi fidei praesidio, nisi illorum exemplis admoniti respiscamus, verendum est, ne brevi caetera subsidia desideremus. Nam fieri nullo pacto potest, ut perturbata fidei ratione, re vel privata, vel publica incolumi diutius frui possimus.

Haec ad te scripsi, quem hoc languore multorum in tanta necessitate concilii intimis angis sensibus intelligo, ut agas id quod agis, id est hortere, incites Principes christiani nominis insigni ista tua pietate et facultate ad consensum concilii, hoc tam pio, tam animato, tamque, si reliqui non desint, parato duce, Sanctissimo Domino Nostro. A quo quidem tibi nihil defuturum esse scito, quod istic religioni necessarium et opportunum censueris. Nam ad eius propensum animum in tuam virtutem atque prudentiam, cum reliquorum Cardinalium, tum mea inprimis tibi debita diligens commendatio semper accedet. Vale. Romae, III Idus Julii MDLX.

*-R-mae Dominationis V-rae deditissimus frater
Otho Cardinalis Augustanus*-^a

*-a Własnoręcznie.

278

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 13 lipca 1560

Donosi, że 10 VII otrzymał jego listy z 13 i 22 VI. Sądzi, że nie powinien rezygnować z prób nawrócenia króla Maksymiliana. Cieszy się, że sprawa Kuczborskiego jest bliska załatwienia i że Herbert został powołany na biskupstwo przemyskie. Polecil jego sprawę Janowi Petri. Radzi nie przejmować się atakami Vergeria i nie odpisywać Brenzowi. Obiecuje przekazać H. Nadalowi treść jego listu do Borromea. Wyraża pragnienie, by Pfauzer nawrócił się. Dodaje, że otrzymał także list w sprawach pieniężnych i ubolewa nad uszczupleniem mu poborów, radząc by jeszcze raz napisał w tej sprawie do papieża i Borromea, a sam obiecuje poparcie swoje i Truchsessowi.

ORYG.: Zaginął.

DRUK: *Latini Latini epistolae* I s. 187—188.

Accepi ad sextum Idus binas literas tuas, alteras Idibus Junii longiores, alteras breves 10 Calendas Julii Vienna datas¹, parumque abfuit quin statim perlectis prioribus litteris exclamarem: Male pereat, qui male tibi mentitus est. Sed malo, [ut] vivat et respiscat. Tibique auctor sum, ut quando nunc certi lucri spes nulla est, aliquam rationem in eas quemadmodum hominem tibi concilies, ut familiarius adire, atque alloqui possis. Spero enim, favente Deo, assiduis adhortationibus tuis, quae tamen [158] caute, dextereque arrepta opportunitate, adhibendae sunt, perfectum iri aliquid, cuius te minime poeniteat. Quid enim apud generosi, altique animi juvenem non sperem vel gloriae, vel dominatus cupiditatem aliquando tantum posse, ut eorum adipiscendorum gratia, suavissima etiam voluptate abstineat, in qua diutius consuevit? Cur ego desperem, quod per se turpissimum semper est habitum, ita illi quoque visum iri quandoque? Proponatur modo illi ante oculos ad altiora scandendi tempus atque

¹ Listy z 13 VI (zob. nr 238) i 22 VI (nie zachowany).

occasio, quae tum erit hominis mens? Nonne cogitabit catholicorum virorum sufragiis ab eo se gradu excludi, ad quem iure optimo nemini, nisi qui cum orthodoxis omnino consentiat, aditus patet? An non putabit turpe esse in eam familiam, ex qua tot clarissimi viri exstiterunt, atque adhuc supersunt, eam infamiae notam intulisse, qua nihil potest, neque apud Deum, neque apud homines excogitari aut gravius, aut execrabilius? Sed haec te scio prudentissime explicaturum, quum tempus erit².

De Valentino gratulor meliorem rem loco esse³, atque ad Ecclesiam Premisliensem esse vocatum eum virum, cui tu neminem praeferendum censeas⁴, vehementer gaudeo. Scripsi ad Joannem Petrum in eam sententiam, quam te cupere declarasti. Spero fore, ut meae apud illum litterae pondus aliquod sint habiturae⁵. — Vergerii studium quale semper fuerit scimus omnes. Ab eo quod semel coepit, nunquam cessabit, donec supersit illi furibus agitata animus. Quare non miror, si in Catalogum scripsit suo more, legationemque tuam non putavit impudentiae suae esse, ut intactam relinqueret⁶. In Brentium, aut levissimos huiusmodi homines, nihil censeo rescribas, indignosque, velim, eos putes quorum rationem ullam habeas. — Quae Cardinali Borromeo misisti, si fieri commode poterit, curabo ut Natalis noster legat⁷. — Hominis pii concionem, nondum plane perlectam, misi ad Augustanum, qui mihi visus est eius legendae cupidissimus. Eam, cum remittet, absolvam⁸. — De Fausero malim, redeat cito, sed ad cor.

Haec ad te quarto Idus scripseram. Cum ecce recentiores abs te litterae afferuntur, quae me certe vehementer perturbant. Quid enim facerem in tanta tibi nuper ex improvviso suborta rei domesticae tuendae difficultate? Auxit autem dolorem meum quod et tibi certus modus familiae [alendae] praescriptus est, et te scio pro tua fortuna ad dandum magis, quam ad servandum proclivem esse. Quare (ut tibi quid sentiam brevibus [159] verbis indicem) non modo de ea re ad Cardinalem Borromeum, verum etiam ad Summum Pontificem primo quoque tempore scribendum esse censeo, eisque declaranda omnia incommoda, quibus iamdiu premeris, ut huius Sanctae Sedis imperata facias. Ego vero et Augustanus (ad quos item de ea re, ut cum Pontifice agamus scribas necesse est) curabimus rem tuam diligenter, atque, ut spero, aliquid perficiemus. Tu interim forti animo fac sis, liberalitatisque exercendae consuetudinem intermitte, dum quod familiae tuae sustinendae satis sit, non habes. Cupio te, non tantum verbis et consilio, sed re ipsa iuvare, si possim. Sed nosti tenuissimum censum meum. Vale, et meo nomine, primum apud Caesarem, deinde apud amicos eo officio fungere, quo me, si praesens essem, deceret maxime fungi. Roma, tertio Idus Julii 1560.

279

LATINO LATINI DO HOZJUSZA

Rzym, 13 lipca 1560

Przekazuje wyrazy przyjaźni i pozdrowienia od wspólnych przyjaciół: W. Sirleto, G. Faerno, Oktawiusza Pantagato (Bagato) i J. Noguerasa, który także pisze od siebie osobno.

² Mowa o królu Maksymilianie.

³ Sprawa beneficjum Walentego Kuczborskiego, zob. nry 140—141.

⁴ Walenty Herbut, zob. nr 286.

⁵ Prawdopodobnie osoba wymieniona w nr 152.

⁶ Zob. nr 238.

⁷ Zob. nr 238.

⁸ O odpisie kazania Sittarda zob. nr 232.

MINUTA: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 164v (na liście Hozjusza z 13 VI, zob. nr 237).

KOPIA LATINIEGO: Viterbo, Arch. Capitolare, rkps 8 k. 49r.

280

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 16 lipca 1560

Proszony przez bpów węgierskich i cesarza popiera prośbę J. Banffy o udzielenie mu dyspensy.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 154r. Na k. 157v adres, ślad pieczęci i krótkie streszczenie inną ręką.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 237 (ręka Kuczborskiego), data 10 lipca.

Sanctissime et beatissime in Christo Pater etc. Postularunt a me fere omnes Hungariae Episcopi quotquot hic praesentes aderant, ut cum nobili Georgio Banffii dispensarem, vel potius dispensationem a iudice causae huius factam approbarem¹. Quod cum non licere mihi viderem, urgerent autem non Episcopi modo, verum ipsa quoque Caesarea M-tas, dixi ut id a Sanctitate V-ra peterent, me facultatibus meis nonnisi iuxta praescriptum Sanctitatis V-rae uti posse. Quoniam vero petiverunt a me, ut ipse quoque causam hanc V-rae Sanctitati commendarem, quamvis id meae tenuitatis non est, negare tamen non potui. Aiunt nobilem hunc virum multa saepe contra Turcas fortiter gessisse, quo magis illi Caesarea M-tas subventum cupit. Quam et ipsam ea de re ad Sanctitatem V-ram scribere puto. Neque dubito, quin quod recte facere poterit in Maiestatis illius gratiam, libenter Sanctitas V-ra sit factura. Quod superest opto etc. Datum Viennae Austriae, XVI Julii, Anno Domini MDLX.

*-Eiusdem V-rae Sanctitatis servitor humillimus
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit*-^a

*→ Własnoręcznie.

281

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 15—17 lipca 1560

Donosi, że na początku lipca prepozyt praski (H. Scribonius) przedstawił mu petycję z prośbą o wznowienie arcybiskupstwa praskiego, łącznie dla katolików i utrakwistów. Oświadcza, że wzbraniał się przyjąć ją ze względu na współczesnych protestantyzujących katolików, żądających pozwolenia na komunikowanie pod 2 postaciami, i odsyłał petenta do cesarza. 7 VII cesarz sam wspomniął mu, że chce wznowić to arcybiskupstwo i 12 VII przesłał mu w tej sprawie pismo, w którym H. nie podobała się propozycja ograniczenia jurysdykcji przyszłego arcybiskupa tylko do spraw duchowych i odsunięcia go od wpływu na bieg spraw publicznych oraz do posiadłości ziemskich. Dyskutował o tym z cesarzem 14 VII. Przesyła w załączeniu to pismo (nie zachowane).

W dopisku z 17 VII donosi, że po napisaniu tego listu przyszedł do niego bp Drasković z prośbą by poparł wniosek cesarza, który chce wznowić arcybiskupstwo praskie z czystych intencji, lecz dać arcybiskupowi miejsca w radzie królestwa Czech nie może, gdyż przeciwni są temu ci, którzy lękają się, by nowy arcybiskup, mając taki autorytet, nie zażądał rewindykacji dawnych dóbr arcybiskupstwa, rozdanych po jego zniesieniu; zapewnił jednak, że cesarz wyznaczy nowe uposażenie.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 160r-170r (ręka Kuczborskiego).

DRUK: *Nuntiatgeberichte* III/1 s. 70—74.

¹ Nie wiadomo o jaką dyspensę chodzi. Por. *Nuntiatgeberichte* II/1 s. 86.

282

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEÓ

Wiedeń, 15 lipca 1560

Donosi, że otrzymał jego list z 20 VI. Sądzi, że pismo cesarza w sprawie soboru jest spowodowane chęcią odwołania jego ponownego zwołania. Obiecuje przekazać abpowi Salzburga jego opinię w sprawach, o których pisał. Szczegółowo referuje swoją sytuację ekonomiczną i udowadnia, że nie jest w stanie utrzymać się z pensji 200 fl., tym bardziej że nie korzysta z opłat za udzielane dyspensy. Popiera wniosek cesarza o wznowienie arcybiskupstwa praskiego.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 190r-v (ręka Kuczborskiego). Krótki fragment wydany w *Nuntiaturberrichte III* s. 74.

Cardinali Boromeo, 15 Julij 1560 Viennae.

Accepi literas Ill-mae Dominationis V-rae, quas pridem expectabam, 20 Junij datas¹, ex quibus lubens admodum intellexi, quod meae redditae sunt Ill-mae Dominationi V-rae, ut opinor, omnes. De concilio, non dubito, quin habuerit iam Caesareae M-tis sententiam priusquam hae literae illius mihi redditae sunt². Video moras hic necti, quas expedire Christianae Reipublicae non credo. Statuet isthic Sanctissimus Dominus Noster proculdubio quod ex usu totius Ecclesiae fore putaverit. R-mum D-num Archiepiscopum Salisburgensem³ de iis, quae Ill-ma Dominatio V-ra scripsit, admonebo, sed et reliqua faciam iuxta praescriptum Ill-mae Dominationis V-rae. Quicquid autem actum per me fuerit, per primam occasionem illi scribam.

Quod vero iubet ut sim contentus ducentis, credat mihi Ill-ma Dominatio V-ra, quod me vehementer pudet literis meis illam hac de causa interpellare. Est ita quod mihi ducenti tantum promissi fuerunt, verum et hoc mihi vivae vocis oraculo dixerat Sanctissimus Dominus Noster, si non esset haec provisio sufficiens, se numeraturum amplius. Ego, nisi me necessitas cogeret, verbum unum de augenda mihi provisione non facerem. Neque mihi grave foret mea pecunia hic vivere. Sed vocatus a Paulo III in Urbem, "illa diuturna in ea commoratione"⁴, vehementer sum exhaustus, non parvo etiam aere alieno contracto. Huc accessit castri mei Helsbergensis conflagratio⁵. Possum hoc affirmare, quod plura quam sex millia ducatorum consumpsi ex quo tempore meam Ecclesiam reliqui. Proventus autem mei non sunt tam uberes, quam esse fortassis putantur. Et absens cogor nihilominus in bonis meis plures quam ducentos alere, neque parum in ea re sumptum facere.

Anno proximo superiore, cum essent R-mi D-ni Cardinales in conclavi, et ego instarem, ut mihi liceret ad Ecclesiam meam redire, non fuit ea potestas mihi concessa, verum constituerunt R-mi D-ni Cardinales, ut mihi numerarentur trecenti ducati de Camera. Quoniam vero mihi recens fuerat ex Ecclesia mea pecunia allata, accipere detrectabam, quod ea tum non indigebam. Cum autem instarent aliqui ex R-mis D-nis Cardinalibus ut acciperem, ne cui secus interpretandi occasionem praeberem, non recusavi. Numerati mihi pro prima rata, ut dicitur, fuerunt centum quinquaginta scuti. Accepi. Restabant mihi numerandi ducenti et decem⁵.

¹ Zob. nr 240.

² Zob. nr 250.

³ Michał von Kuenburg.

⁴ Zob. nry 101, 106.

⁵ Dukat złota de Camera był przeliczany na monetę w stosunku 1:1,2 skuda; stąd ofiarowane Hozjuszowi 300 ducati de Camera wynosiły 360 skudów.

Eos nunquam exegi, quod opus non haberem. Nunc autem exacti sunt a me ducenti, qui fuerant per errorem numerati, coactusque sum et cogor adhuc totum hunc mensem Julium pecunia mea vivere. Et expendi iam de meo, posteaquam Roma discessi, non multo minus quam mille scutos. Quos ego sumptus diutius ferre non possum.

[190v] Quod scribit Ill-ma Dominatio V-ra, quod haec semper fuerit consuetudo, ut numerarentur ducenti Nuntio Apostolico apud Imperatorem agenti, quis potest hoc scire melius, quam Fucari, qui mihi trecentos forte non numerassent, nisi consuetudinem hanc esse scivissent. Apud Regem Romanorum agenti Nuntio, sicut ego audio, ducenti numerabantur, apud Caesarem vero, ^a sicut et apud Galliarum Regem^a, trecenti. Sed ut maxime fuerint ducenti tantum numerati (qua de re contendere nolo)^b, aequum esset tamen rationem temporum considerare. Dimidio prope minoris vivebatur ante sex aut septem annos, quam nunc. Vinum necesse est nunc quadruplo maioris emere. Itidem et alia ad victum pertinentia multo pluris quam antea. Huc accedit, quod alii Nuntii ex suis facultatibus non parvum fructum ferebant, ego nec teruntium quidem a quoquam accipio, ac quantum duobus mensibus mihi numeratur, tantum cogor propemodum in eos expendere, quorum hac in re utor opera intra unius anni spacium. Dixit mihi Auditor meus, qui fuit bis in Germania cum R-mo olim Fanensi^c, quod ille prope ducentos coronatos accipiebat in singulos menses ex facultatibus, ego vero neque ducentos quadri[nos]^d. Quos [.....]^b victus fuero aliquod accepisse, reddam quadruplum. Hic [.....]^b sit rerum mearum status, ipsa secum consideret Ill-ma Dominatio V-ra, num ego possim hoc menstruo stipendio contentus esse. Quod si pos[sem] [.....]^b, molestus cuiquam non essem.

Iussit R-mus Cardinalis Moronus, ut alerem ut minimum 18 equos. Alo. Sed unde diutius alam, habiturus non videor. Satis iam multam de meo expendi, cum [...] Ill-mo D-no Cardinali Morono^e sexcenti, non posse me de meo plus quam centum menstruos impendere. Exposui tamen mille propemodum intra menses tres, et paulo amplius. Itaque testatum hoc Ill-mae Dominationi V-rae facio, quod sumptus hos diutius ferre non possum.

Scripti aliis Sanctissimo Domino Nostro de Archiepiscopatu Pragensi, quem restaura[re] cupit Caesarea M-tas^g. Qua in re multa mihi consideranda videntur. Non possum aliud dicere, quam quod comprimis pium sit hoc Maiestatis eius institutum, nisi quod unus est in scripto. Maiestatis eius paragraphus, qui me legentem non parum off[en]dit. Qua de re Sanctissimo Domino Nostro scripsi copiosius. Vellem autem ab isto consilio non excludi R-mum D-num Cardinalem Augustanum, qui quo loco sint in iis terris Episcopi, cum sit unus ex illis, melius quam alius quispian exploratum habere potest.

^{a-a} Dopisane na marginesie.

^b Fragmenty tekstu wyrwane, zwłaszcza na marginesie.

^c Następują 2 wyrazy wykreślone, nieczytelne.

^g Faktycznie w tym czasie nuncjuszom w Wiedniu wypłacano tylko 200 fl., dopiero po 1578 podniesiono ich pensję do 300 fl. zrównując ją z pensją nuncjusza paryskiego. Zob. Wojtyńska: *Papiestwo-Polska* I s. 215.

⁷ Piotr Bertano OP (zm. 1558), od 1537 bp Fano w środkowych Włoszech, w 1548 nuncjusz przy ces. Karolu V, od 1551 kardynał. Zob. HC III s. 194.

⁸ Czwartak, najdrobniejsza moneta obiegowa.

⁹ Zob. nr 281.

283

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO, JANA MORONE
I OTTONA TRUCHSESSA

Listy o identycznej treści jak w nr 280.

Wiedeń, 16 lipca 1560

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 237; adnotacja na marginesie listu do Piusa IV: *Morono, Boromeo, Augustano Cardinalibus eodem exemplo et hsdem verbis.*

284

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, 17 lipca 1560

Donosi, że otrzymał jego list z 29 VI, że dalsze rozmowy z królem Maksymilianem prowadzi K. Musso, że przed 20 dniami wysłał do Rzymu pismo cesarza w sprawie soboru, że Turcy przygotowują najazd na Węgry, że przed 3 dniami wysłał mu długi list i że cesarz przygotowuje dekret banicyjny przeciwko wszystkim zwolennikom protestantyzmu, oprócz luteran.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 153r. Na k. 158v adres i ślad pleczęci.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 231 (data 18 VII, ręka Kuczborskiego).

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 12/2 k. 38v.

Reverendissime in Christo Pater *etc.* Hesterno die misit ad me Ferrariensis Orator¹ literas Dominationis V-rae, XXIX Junii scriptas². Cum Ser-mo Rege Bohemiae nihil egi toto hoc mense, quod aliquid acturum putabam R-dum D-num Bitontinum³. De concilio quae sit sententia Caesareae M-tis, non dubito quin Ill-ma Dominatio V-ra pridem cognoverit, nam eam ante viginti plus minus dies isthuc misi⁴. Abest nunc et Caesar et Rex. Profecti sunt in Novam Civitatem⁵, redituri proximo Sabbato. — Motus aliquis Hungariae Regno dicitur a Turcis impendere, quorum copiae congregari feruntur. Nos interea prorsus hic imparati sumus. — Nudiustertius Ill-mae Dominationi V-rae scripsi pluribus⁶, quae res me nunc facit breviorum. Nisi quod hoc tamen silentio praetereundum non putavi, scribi quaedam edicta, quibus mandat Caesarea M-tas ut omnes anabaptistae, sacramentarii, svenkfeldiani pellantur ex dititionibus Maiestatis illius. Qua de re sum heri primum factus certior, nec obscure tuli mihi vehementer id displicere. Nam dum hae sectae prohibentur, tacite lutherana confirmari videtur, quae caput est et origo sectarum omnium. Qua de re facere non possum, quin cum M-te Caesarea, simul ut venerit, expostulem. Quae poterat tamen communicare mecum, si quod deliberatum habebat eius generis edicta scribere. Quod superest, opto *etc.* Datum Vienna Austriae, XVI Calendas Augusti, Anno Domini MDLX.

*-Eiusdem R-mae et Ill-mae Dominationis V-rae
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit*-

*-→ Własnoręcznie.

¹ Niezidentyfikowany poseł księcia Ferrary Alfonsa II.

² Zob. nr 253.

³ K. Musso, por. nr 275.

⁴ Zob. nry 250, 252.

⁵ Wiener Neustadt na południe od Wiednia.

⁶ Zob. nr 280.

285

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, 17 lipca 1560

Prosi o zatwierdzenie W. Herburtu na biskupstwie przemyskim.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz, di Germania, rkps 64 k. 155r. Na k. 156v adres i ślad pieczęci.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 225. Ręka Kuczborskiego, data 20 VII (por. nr 291).

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 6576, skłádka 12/2 k. 40r.

Reverendissime in Christo Pater etc. Si quis unquam nostra memoria cooptatus est in Ordinem Episcoporum, qui cumprimis eo dignus esset, est certe unus hic dignissimus, qui proximis hisce superioribus diebus nominatus est a Ser-mo Rege meo Praemisliensis Episcopus, R-dus D-nus Valentinus Herbort, Canonicus Cracoviensis¹, qui, sive quis generis nobilitatem spectet, sive progressus in literis, sive morum integritatem et pietatem, ac religionem, sic est affatim istis Dei donis cumulatus, ut in Regno Poloniae, qui comparari cum eo paucos, neminem autem habeat, qui possit anteponi. Quo facio libentius, ut eum R-mae et Ill-mae Dominationi V-rae commendem, cum apud nullum hic honos melius collocari potuerit. Quamobrem ab illa maiorem in modum peto, dare velit operam, ut ne quid in eo confirmando morae interponatur. Nam in hac tanta religionis perturbatione minime videtur expedire, ut longo tempore suis pastoribus sint Ecclesiae destitutae. Et cum instet September mensis, quo sementem apud nos facere consueverunt, plurimum ipsius interesse videtur, ut sub id tempus possessionem accipere queat. Quam nisi nactus fuerit ante sementem factam, periculum est ne qui nunc eius Episcopatus administrant praedia, parum large seminent, cum sciant alium successurum esse, qui metat. Magno me beneficio affectum ab Ill-ma Dominatione V-ra interpretabor, si opera illius factum esse intellexero, ut semota quavis cunctatione R-dus D-nus Nominatus, quod petit consequatur. Quod superest, opto etc. Datum Viennae, XVI Calendas Augusti, Anno Domini MDLX.

^a-Eiusdem R-mae et Ill-mae Dominationis V-rae
servitor addictissimus

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^a

^a-^a Własnoręcznie.

286

HOZJUSZ DO JULIUSZA PFLUGA

Wiedeń, 17 lipca 1560

Zapewnia o zainteresowaniu papieża religijnymi problemami Niemiec i o swojej chęci służenia tej sprawie. Podziela zdanie P., że nic nie załatwi się przez rozmowy, lecz potrzebna jest solidna reforma. On sam usiłuje wykazać z pism teologów jak rozdarci są innowiercy. Donosi, że Pius IV postanowił kontynuować sobór w Trydencie i prosi, by zorientował się co sądzi o tym książę August Saski. Prosi o radę jak ma postępować i o przysłanie niedawno wydanej książki Pfluga. Przesłała Katechezę mistagogiczne św. Cyryla, dziełko niemieckie Staphylusa i Genealogiam Lutheri.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 235—236 (ręka Kuczborskiego).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 18v-19v.

¹ Zob. nr 93.

Episcopo Numburgensi, 17 Julij 1560 Viennae.

R-mae in Christo Pater. De propensa voluntate Pontificis languoribus his, quibus affectat nunc Germaniam videmus medendi, nihil est quod sibi R-ma Dominatio V-ra non recte polliceri possit. Caeterum utinam is ego essem, qui possem expectationem de me multorum sustinere, et quod mihi munus ab illo mandatum est ita exequi, ut aliquis ex opera hac mea fructus ad hasce terras redundare queat. Nihil est, quod in vita mea mihi contingere possit optabilius. Sed video me voluntate magis promptum esse, quam facultate paratum ad ea praestanda quae expectantur a me. Maior est rerum omnium perturbatio, quam ut humano consilio atque auxilio succurri queat. Mihi consilium R-mae Dominationis V-rae non improbat. De colloquiis nihil est quod speret quisquam aliquid eis profici posse. De Synodo Provinciali cum illa sentio. Sunt eam omnino repudiaturi, qui discesserunt a nobis et ab Ecclesia Dei. Si repurgarentur Ecclesiae nostrae, aliquid fortassis ea res adiumenti adferret ad flectendos animos adversariorum^a, et ad officium sanitatemque revocandos. Sed haec repurgatio perquam difficilis est, morum praesertim. Qui cum minime sint apud nostros inculpati, nihilo meliores tamen esse videntur apud adversarios, nisi quod omnia facilius offendunt in catholicis, et festucam extrahere ex oculis conantur, qui trabem in suis non vident.

De doctrina nostra multa fingi non ignoro, quae sunt a veritate tam remota, quam quae maxime. Sed haec est natura quinti huius^b, quod non alia ratione vocatur Evangelium, quam qua letum grammatici vocant letum. Multa sunt a nostris conscripta, quibus doctrinae genus, quo nos non alio utimur, quam quo iam inde a mille quingentis annis usa semper est Ecclesia Catholica. Sic est assertum, ut sectarii facile vanitatis argui queant, quorum doctrina quam sit vera^c vel histae [sic] eorum tam apertae dissensiones manifestum faciunt, cum vere dictum sit; Quod verum, non est nisi unum. Invicem sibi sunt haeretici; nec est quod nos aliud de illis iudicium feramus, quam quod ipsi mutuo de se ferunt. Qui cum comedant et mordeant invicem, spes est, futurum ut brevi consumantur ab invicem.

Deliberatum est Pontifici tollere suspensionem Concilii Tridentini, ut ubi coeptum est, ibi continetur. Sed quanto quisque gravius languet in Germania, tanto magis eum ab hac obhorrere medicina video. Quo [236] genere morbi nihil potest esse deploratius. Quaeso R-mam Dominationem V-ram, si qua dabitur occasio, velit isthic sui Principis voluntatem explorare, quam sit animo ad concilium propenso. An iam pertaesum illum sit sectarum istarum, quas tot ex una videt esse natas. Cum praesertim et ipse numeretur inter hos, qui desciverunt ab Evangelio Lutheri¹, quem nunc pro Christo colunt Saxones, ^det cuius verbum tanquam Dei Verbum amplectuntur^d. De me sibi certo persuadeat, quod salutis adferendae Germaniae tam sum cupidus, ut hac in re concedam nemini. Quamobrem indicet mihi rationes, quibus ei subvenire queat. Omnia faciam, ut omnes intelligant, nihil in Pontifice defuisse, quod ad servandam ab interitu Germaniam pertinere videretur.

De doctrinae genere vellem explicatius aliquid scripsisset. Audio quod reformatio quoque sit a R-ma Dominatione V-ra conscripta, cuius exemplum ad me mitti cuperem². Ego^e vero nunc^f illi mitto Cyrilli Mystago-

¹ August, książę-elektor saski, o jego stosunku do luteranizmu zob. nr 26 przypis 12.

² Chodzi zapewne o *Christliche Ermanung an des Naumburgischen Stiefts underthanen wie sie sich bey... Missverstand in Religionsachen halten sollen* (bmrw). Zob. Kläiber nr 2504.

gicas Cathecheses, quem libellum fortassis antea non vidit, nunc primum enim e tenebris extractus est in lucem³. Mitto Staphili quoque libellum quendam germanicum⁴, simul et Lutheri Genealogiam a quodam conscriptam⁵. Non dubito autem quin acceperit iam Sanctissimi Domini Nostris breve ad se scriptum, quod Camerarius illius Sanctitatis, D-nus Theophilus ab Herema⁶ ad illam perferendum curaturum se promiserat. Plura per occupationes non licuit, quibus ita sum districtus, ut vix etiam respirandi datur otium.

^a Dopisane na marginesie zamiast wykreślonego w tekście: *hominum*.

^b Nadpisane.

^c Następuje wykreślone: *facte ex*.

^d Dopisane na marginesie.

^e Następuje po wykreślonym: *Quod si decretum omnino vobis est omnem respuzre medicinam*.

^f Dopisane nad wykreślonymi dwoma słowami nieczytelnymi.

287

HOZJUSZ DO JAKUBA PUTEO

Wiedeń, 18 lipca 1560

Uważa, wbrew opinii M. Sitticha i K. Musso, że należy jak najszybciej wznowić arcybiskupstwo praskie. Donosi, że od miesiąca nie rozmawiał z królem Maksymilianem, ponieważ uważał, że sprawę jego przejął Musso. Skarży się na zbyt duże koszty utrzymania.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 233 (ręka Kuczborskiego).

Cardinali Puteo, 18 Julij 1560 Viennae.

R-me et Ill-me Domine. Non libenter ullam occasionem ad Ill-mam Dominationem V-ram scribendi praetermitto. Scripsi nuper de Archiepiscopatu Pragnesi. Fieri potest ut eae citius isthuc perveniant¹. R-mi D-ni Cassani et Bitontini² sententia est, ut haec tractatio differatur ad concilium, quod instat. A qua, libenter fatebor, non abhorruisse me quoque, sed periculum esse video, si mora longior interponatur, ne prorsus irritum negotium fiat. Quo de re mecum pluribus egit D-nus Electus Quinqueecclesiensis³. Quamobrem festinato [sic] mihi nunc opus esse videtur, quod nisi dum superstes est Caesarea M-tas Archiepiscopatus in Bohemia fuerit constitutus. Quicumque successerit, metuendum est, quod non valde sit ea de re sollicitus futurus. Solet dici: Quod differtur, non aufertur, sed ne contrarium accidat in hac causa, metuo.

Cum Ser-mo Bohemiae Rege⁴ nihil egi toto mense, quod expectandum esse putabam, ut prius ageret R-dus D-nus Bitontinus, cui maiorem a Deo faelicitatem hac in re precor. — Maior in dies fit hominum ad nos concursus, quos ut ego non invitem ad prandium aut caenam facere non possum. Interea tamen sumptu in dies magis atque magis destitutor. De meo diu facere non possum. Ab Ill-ma Dominatione V-ra consilium ex-

³ Pięć katechez św. Cyryla Jerozolimskiego (zm. 386) o chrzcie, bierzmowaniu, Eucharystii i liturgii, wygłoszonych dla neofitów w oktawie Wielkanocy 348 i ub 350 r.

⁴ Zapewne *Christlicher Gegenbericht an den gottseligen Layen. Vom rechten... Verstand des göttlichen Worts*. Wydane w Nysie u J. Crucigera w 1560. Zob. Kläiber nr 2943.

⁵ Dzieło nie zidentyfikowane.

⁶ Osoba nie zidentyfikowana.

¹ List nie zachowany.

² Marek Sittich von Hohenems i Korneliusz Musso.

³ Jerzy Drasković, por. nr 281.

⁴ Maksymilian.

pecto. Ill-mus D-nus Boromeus iubet me contentum esse ducentis his; "vellem esset hoc loco"; quod si hoc loco esset, aliter proculdubio consuli sibi postularet. Sed nec ego obligor ad impossibilia. Responsum tamen expecto. Quod si nullum accepero per mensem hunc, scribam ipse Sanctissimo Domino Nostro, ac ut alii munus hoc mandet supplex petam.

→ Podkreślone.

288

HOZJUSZ DO JERZEGO VON PAPPENHEIM

Wiedeń, 18 lipca 1560

Dziękuję za list, w którym Pappenheim (od 1548 bp Ratyzbony, zm. 1563) wyraża nadzieję, że za rządów Piusa IV polepszy się sytuacja Kościoła. Potwierdza to przekonanie, dowodząc że także wysłanie go jako nuncjusza do Wiednia jest wyrazem dobrej woli papieża. Skarży się jednak, że jego dobrym chęciom nie odpowiadają możliwości, które są ograniczone. Informuje, że Pius IV pragnie kontynuować sobór w Trydencie i prosi o powiadomienie, jak na to zareagowali Niemcy.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 229. W nagłówku: *Episcopo Ratibonensi*, ręką Kuczborskiego.

289

HOZJUSZ DO ERNESTA WITTELSBACHA

Wiedeń, 19 lipca 1560

Dziękuję za list pełen dowodów troski o sprawę katolicką. Chwali go za tę postawę. Donosi o zagrożeniu tureckim i starciach protestantów z katolikami w Bernie oraz próbach zdobycia Genewy przez księcia Sabaudii.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 227 (ręką Kuczborskiego).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 34v-35r.

Ernesto Bavariae Duci, Comiti Glarensi¹, 19 Julii 1560 Viennae.

Illustris Princeps et Domine etc. Accepi literas Illustris Dominationis V-rae², quae mihi vel hoc nomine gratissimae acciderunt, quod ex illis perspicere licuit, quantum sit in illa tuenda catholicae fidei studium. Qua in re ita semper se gessit, ut in hac laude principatum appetere videretur. Neque enim obscuri sunt labores illius iam inde a multis annis pro catholica et orthodoxa religione suscepti, in quibus, quod perstat adhuc, et perstabit, Deo sibi vires suppeditante, ad extrmum usque vitae suae spiritum, et apud homines ingentem gloriam, et apud Deum ea proemia consequetur, quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt [1 Kor 2,9]. Utinam vero multos principes eodem animo in propaganda sana doctrina praeditos videre liceret, minus nunc Ecclesia Dei laboraret. Meminimus, quibus nunc terris praeest Illustris Dominatio V-ra, eas ita multis erroribus infectas fuisse, ut perpaucos reperire liceret, qui veterem catholicam et orthodoxam fidem retinerent. Nunc magna ex parte repurgatae ab omnibus haeresibus esse dicuntur³. Tantum positum est in unius principis constantia et animi magnitudine, ut verissime dictum illud videatur: regis ad exemplum totus componitur

¹ Ernest Wittelsbach (zm. 7 XII 1560), stryj księcia Bawarii Albrechta V, w l. 1517—1540 bp Passau, w l. 1540—1554 administrator abpstwa salzburskiego (nie przyjął święceń), od 1554 hrabia Glarus w Szwajcarii. Zob. Dworzaczek: *Genealogia* tabl. 75.

² List nie zachowany.

³ W kantonie Glarus było początkowo dużo zwolenników reformacji. Por. Lortz: *Die Reformation* I s. 340.

orbis. Non deerit Deus piis Illustris Dominationis V-rae conatibus, qui Caesareae quoque M-tis cor in eo inclinavit, ut minime gravatim faceret, quod ab illa petivit. Deum precor, ut prosperos illi successus tribuat, ac pro sui nominis gloria et Ecclesiae tranquillitate diu sanam et incolumem Illustritatem V-ram conservet. Cuius me quoque gratiae commendo.

Si quid est, in quo illius honori et dignitati inservire queam, hoc sibi certo de me persuadeat, nihil me facturum libenter, quam ut omnibus rebus me illi semper addictissimum esse testatum faciam. — Novarum hic rerum, quidquid ego sciam, nihil est, nisi quod nescio qui parum grati rumores de Turcis adferuntur, quos falsos esse cupimus. Inter Helvetios quoque parum convenire constat, praecipue vero inter eos, qui sunt catholicae fidei, Bernenses. Res ad arma spectare fertur. Interea Sabaudiae Dux⁴ Geneva, quae pridem a se defecit, potiturus esse putatur. Quod nobis quidem optandum est, quandoquidem ea civitas omnium haereticorum asylum quoddam et receptaculum fuisse dicitur. Datum [...].

290

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 19 lipca 1560

Wyjaśnia, że jeśli nawet papież wysłał do Wiednia innych swych posłów, nie znaczy to, że nie docenia jego. Donosi, że udaje się do Wiednia Z. Delfino, by działać tam, jednak w pełnej zależności od niego.

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 27v—28r.
DRUK: *Pogiani epistolae* II s. 86—87.

Episcopo Warmiensi.

Habet Sanctissimus Dominus Noster, habent omnes boni tot tantaque pignora animi, ingenii, voluntatis tuae, nihil ut tibi verendum sit, ne si deinceps etiam istuc multo plures mittantur Episcopi, quidquam id obsit officio, aut rationibus tuis. Varia est et multiplex ratio negotiorum, multae ad Caesarem [28r] allegandi causae. Qua tu de re Legatus es, in ea nihil tibi commune cum caeteris, vel si quid fortasse communicandum, tu tamen administrandi negotii dux et princeps, atque adeo unus es instar multorum Episcoporum. Ac brevi quidem Delphinus Episcopus ad vos proficiscetur¹. Sed is quoque ea lege, nihil ut agat nisi de tuo consilio atque sententia. Quare bono animo sis et effice, ac spera hoc Pontifice Maximo, isto Caesare, te Interprete, Deo approbante, memorabilem rem gerendam esse, et Ecclesiae salutarem. — De ratione pecuniae nihil adhuc confici potuit, agente et omnino nihil praetermittente me. Sed is etiam nodus expeditur. Neque vero mirandum est, parum aliquid interdum procedere in tanto concursu curarum et multitudine negotiorum. Tantum habeto te hic in ore esse et amore Pontificis Maximi et bonorum omnium. Neque commoda tua, si necessario differuntur, neglecta iri. Qua in re polliceor ego tibi praecipuam operam, ac diligentiam meam. Vale. Romae, XIII Calendas Augusti, MDLX.

⁴ Emanuel Filibert, księżę Sabaudii od 1559 do 1580.

¹ Zachariasz Delfino (zm. 1584), od 1553 bp Hvar w Dalmacji, w l. 1554—1556 nuncjusz w Wiedniu, późniejszy kardynał (od 1565), został wyznaczony współnuncjuszem z Hozjuszem. Zob. *Nuntiaturberichte* II/1 passim.

291

HOZJUSZ DO ALEKSANDRA FARNESE, JAKUBA PUTEO, JANA MORONE, RANUTIA FARNESE I RUDOLFA PIO Z CARPI

Wiedeń, 20 lipca 1560

Poleca W. Herburta (identycznie jak w nr 285).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 225. W nagłówku: *Farnesio, Puteo, Morono, Sancti Angeli, Boromeo* [zob. nr 285], *Carpeni, Minuta*, pisana ręką Kuczborskiego, była podstawą do odrębnych listów, skierowanych do wyżej wymienionych adresatów.

292

HOZJUSZ DO MICHAŁA HELDINGA

Wiedeń, 20 lipca 1560

Przesyła list papieża i opisuje zły stan Kościoła w Niemczech, zachęca do modlitw i przesyła bullę z odpustem jubileuszowym (identycznie jak w nrach 177 i 178). Prosi by podał mu więcej wiadomości o dyspucie heidelberskiej i o stosunku Niemców do soboru oraz by przesłał mu własną książkę.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 223 (ręka Kuczborskiego).

Episcopo Mersburgensi¹, 20 Julij 1560 Viennae.

[...] Audio quod sit Heidelbergae disputatio quaedam habita². Si quid ea de re typis est mandatum, ad me transmitti, et quis exitus eius fuerit, certior fieri cuperem, nam hic lutherani gloriantur se victores evasisse. An autem zwingliani se victos esse fateantur, nondum satis intellexi. Cuperem autem et illud scire, quemadmodum homines isthic affecti sunt erga concilium, praecipue vero vicinus Princeps³. Quibus de rebus pergratum facerit mihi R-ma Dominatio V-ra si diligentius ad me scribere gravata non fuerit. Interest enim mea plurimum, ut ista ne ignorem. Sed et librum, quem edidisse dicitur de reformatione R-ma Dominatio V-ra⁴ vehementer cupio videre. Quam opto diu esse incolumem etc.

293

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 20 lipca 1560

Odpowiada na jego list z 2 VII oświadczając, że w sprawie indultu dla abpa Przerembskiego powinien się zwrócić do protektora Farnese. Potwierdza decyzję papieża o przyznaniu mu tylko 200 fl. pensji, jak to jest w zwyczaju, zaznaczając że błąd popełnili bankierzy Oliati.

ORYG.: nieznan.

DRUK: *Latini Latini epistolae* I s. 161.

Episcopo Varmiensi.

Ex proximis literis tuis, quas ad me sexto Nonas properanter scripsisti¹, cognovi quanto studio R-mi Archiepiscopi Gnesnensis negotium cures, de indulto loquor, quod ille magnopere cupit². Ego vero, etsi idem

¹ Michał Holding (zm. 30 IX 1561), ostatni — od 1550 — bp Merseburga, autor kilkunastu dzieł kaznodziejskich i egzegetycznych.

² Zob. nr 249.

³ August Saski (1553—1586)?

⁴ Chodzi zapewne o *Defensio adversum calumnias... M. Illirici. Moguntiae* 1552. Zob. Klaiber nr 1477.

¹ List nie zachowany.

² Chodzi zapewne o dyspensę od wieku kanonicznego na objęcie prepozytury brzezińskiej przez szesnastoletniego Mikołaja Lasockiego by przejąć ją w ten sposób z rąk protestantów. Zob. W o j t y s k a: *Papiestwo-Polska* I s. 184—185.

cupio vehementer, tibi que in eo nihil concedo, tamen de ea re ad Illustrissimum Protectorem³ scribendum omnino esse iudico. Eius enim hoc proprium munus est, neque vero in quo Archiepiscopo non prodessem, aequum est me eorum mihi vel partes, vel officium vindicare, quos ego summa observantia semper colui. Quare ad Protectorem scribat, necesse est. Idque cum erit factum, dabo sedulo operam, ut quam maxime fieri potest Archiepiscopus voti sui compos fiat. — Quod attinet ad nummos, egi cum R-mo Morono, isque se de ea re valde sollicitum tua causa esse ostendit. Quamquam Summum Pontificem bona fide confirmasse sibi retulit, de trecentorum numeratione Olgiatorum errore factum, seque neque tibi, neque alii ulli eam pensionis menstruae summam statuisset numerari, sed ducentorum tantum. Quod ego verum esse facile credo, nam non modo memini mihi id ipsum affirmatum a Summo Pontifice, sed etiam vetusto more ita praescriptum plane esse, et scio, et ex multis audivi. Quare ineunda ratio est, ut ducentos coronatos sumptus non superet. Non enim video (si mercatorum errore factum est, ut Summus Pontifex ipse confirmat), quid tibi ad illum, atque ad Borromeum Cardinalem perscriptae diligenter literae prodesse possint⁴. Sed tamen animo tuo obsequere, atque pristinae tuae liberalitatis, si sapis, ad tempus obliviscere. Vale, et me ama. Roma, XIII Calendas Sextilis 1560.

294

GABRIEL FAERNO DO HOZJUSZA

Rzym, 20 lipca 1560

Opisuje starania A. Marsi o nawrócenie Vergeria i darowanie mu win. Przesyła, na prośbę Kuczborskiego, fragment swej książki z wypowiedzią św. Gauden-tego o Eucharystii.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 10 k. 5r—v. Na k. 5uv adres, pieczęć i adnotacja ręki Kuczborskiego: Redd[ita]e] 7 Augusti 1560 Viennae, resp[on]sum] 14, i niżej: Carpensis, Mantuani, S. Georgii, Pontificis, Faerni l. 1560 Viennae.

R-me Domine, Domine observandissime. De Vergerio, qua de re in literis tuis ad Cardinalem Borromaeum mihi ostensis agis¹, ea res sic se habet: Erat superioribus annis in Helvetiis Ascanius Marsus² legatum agens apud eam Nationem Caroli V Augusti. Is cum aliquando in Vergerium incidisset, instituto cum homine sermone, amanter eum obiurgare coepit, quod temere admodum atque imprudenter ab Catholica Ecclesia descivisset. Non diffiteri Vergerius "rem poenitentiam fecisse"³, sed se iniquitate catholicorum magistratum et iudicum eiectum atque extrusum fuisse; multis ultro citroque dictis. Huc tandem utrinque deventum est, ut polliceretur Vergerius se, si sibi eorum, quae in praeterito deliquisset, daretur impunitas, ad gremium Catholicae Ecclesiae reversurum. Marsus ad veniam impunitatemque impetrandam operam suam auxiliumque promitteret. Cum deinde Marsus haec omnia ad me, antiquum amicum atque aequalem suum, Romam scripsisset, operamque meam ad hoc pium negotium postulasset, confeci ex eius literis supplicem libellum, quem cum per Cardinalem Medicem, Dominum meum, qui nunc Pius III est, Julio III, tunc Pontifici, offerendum legendumque curassem, negavit is certis de causis, quas adduxit, se impunitatem daturum. Mihi, quod

³ Aleksandra Farnese.

⁴ List taki zdążył już Hozjusz w międzyczasie wysłać do Borromeo, zob. nr 282.

¹ Zob. nr 250.

² Askaniusz Marsi, bliżej nie znany Włoch w służbie Ferdynanda I.

officium meum pro Vergerio in irritum recidisset, molestum sane fuit. Literas Marsi nunc ad manus non habeo, sed si in tempore [5v] invenire potuero, exemplum earum partis, quae hoc negotium continet, his literis iungam; sin minus, alias mittam.

Superioribus diebus, rogatus a Secretario tuo³, misi ad eum sermonem Sancti Gaudentii⁴, ubi de Sancta Eucharistia mentio est, quem ex libro meo, propterea quod discessum apparante iam tabellario, exempli eius conficiendi tempus non dabatur, abscindi⁵. Rogo te, ut eum mihi remitti cures. Deus ac Dominus noster Jesus Christus te nobis incolu-mem laetumque conservet, tuaque pia negotia prosperet. Romae, XIII Calendas Augusti, M.D.LX.

R-mae Dominationis tuae
addictissimus ser[vus] Gabriel Faernus

³⁻⁵ Nadpisane.

295

HOZJUSZ DO JANA VON HOYA

Wiedeń, 25 lipca 1560

Ut in excerpto ad Spirenses (zob. nr 296), oprócz krótkiego wprowadzenia, w którym chwali wytrwałość bpa w wierze katolickiej i podkreśla zaufanie, jakie do niego żywi Pius IV, o czym świadczy załączony list papieski.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 221. W nagłówku: *Osnaburgensi* (Jan von Hoya, zm. 1574, bp Osnabrück od 1554).

296

HOZJUSZ DO [RUDOLFA VON FRANKENSTEIN]

Wiedeń, 26 lipca 1560

Informuje, że papież, chcąc pomóc Kościołowi w Niemczech, przysłał go do cesarza jako nuncjusza. Zachęca do modlitw w intencji papieża, przesyła bullę z odpustem jubileuszowym i poucza jak należy z niego korzystać (jak w nr 177).

ORYG.: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 154/2 k. 1r—v (bez podpisu). W nagłówku adnotacja ręki Kuczborskiego: *Non est missum, quia fuit mortuus*. Dowodzi to, że list ten — adresowany do bpa Spiry — był przeznaczony dla Rudolfa von Frankenstein, który zmarł 21 VI 1560 (zob. HC III s. 303).

297

HOZJUSZ DO OTTONA TRUCHSESSA

Wiedeń, 27 lipca 1560

Donosi, że otrzymał jego list z 7 VII z załączonym listem W. Pereza, nie ma jeszcze natomiast innego listu o bardzo ważnych sprawach. Obiecuje przekazać załączone listy adresatom. Chwali mowę Musso, wygłoszoną wobec cesarza i dworu, ubolewając jednocześnie, że król Maksymilian nie był tam wówczas obecny. Cieszy się z wykrycia oszczerstwa rzuconego na P. Soto. Informuje, że od 8 VI nie rozmawiał z Maksymilianem, sądząc, że jego sprawę przejmie Musso. Ostatnia próba spotkania się z nim nie udała się, będzie jednak starał się działać, nawet wbrew nadziei, szukając pomocy cesarza, który jednak jest zbyt pobłażliwy wobec syna. Opisuje jak zmusił kanoników wiedeńskich do udziału w procesjach eucharystycznych, jak wypędził z Wiednia pewnego mnicha, który udzielał komunii pod 2 postaciami i jak usiłuje reformować uniwersytet. Chwali Sittarda. Skarży się, że wydal na utrzymanie z własnych dochodów już ponad 1000 fl. a pożyczać więcej nie może.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 169 (reka Kuczborskiego). Mały fragment jest wydany w *Nuntiatursberichte* II/I s. 84.

³ Walenty Kuczborski.

⁴ Gaudenty z Brescii (zm. ok. 410), autor 10 mów paschalnych, przyjaciel św. Ambrożego.

⁵ Biografowie Faerna (P. Paschini) nie znają żadnego jego dzieła z tego okresu. Fabulae zostały wydane pośmiernie w 1565 r.

Augustano, 27 Julij 1560 Viennae.

Accepi literas Ill-mae Dominationis V-rae, pridie Nonas Julij datas¹, quibus adiunctae fuerunt literae Laurentii Piresii, Ser-mi D-ni Portugaliae Regis Oratoris², quocum Romae magna mihi fuit coniunctio, hominis certe multis a Deo praeclaris dotibus ornati, "qui semper singularem amorem erga me praesetulit"³. Factus autem fueram certior, quod alias quoque dederit ad me Ill-ma Dominatio V-ra paucis ante diebus, quibus adiungerat Pontificis literas, de rebus magni momenti scriptas³. Sed qui scripserat se eas ad me mittere, Leonardus Herman, eius literae mihi redditae sunt, Pontificis autem, aut Ill-mae Dominationis V-rae, illo quidem tempore nullas accepi. Quas autem attulerat Jacobus Zimmerman ad Christophorum, Secretarium Cameralem⁴, eas e vestigio reddendas illi curavi. Caeterum hominem ipsum hactenus non vidi.

Quod rumor de concilio iam isthic irraucuerit, dolendum est. R-mus D-nus Bitontinus nequaquam hic raucus fuit in eo praedicando, cum in die Divi Jacobi⁵ sermonem haberet in templo praesente Caesare et filio eius Carolo, et uxore Maximiliani Regis. Nam ipse quidem Rex fuerat apud M-tem Caesaream sub illud ipsum tempus, quo M-tas illius ad audiendam sermonem erat itura. Sed cum prior esset egressus e conclavi, quam pater, alio se perturbato vultu proripuit, omnibus Principum Oratoribus et multis viris insignibus, qui tum Caesarem praestolabantur, inspectantibus. — De calumnia detecta, per quam haereseos insimulabatur Petrus a Soto⁶, fuit mihi valde gratum cognoscere. Quid vicissim hinc novi scribam nescio, cum idem sit, qui fuit rerum status, hoc est nihilo melior.

Cum Rege, praeterquam pridie Sanctissimae Trinitatis⁷, verbum in huc usque diem feci nullum, partim^b quod prior ut ageret R-mus D-nus Bitontinus expectandum esse duxi, partim etiam quod repulsam metuebam [...] ^c, quam non semel antea tulisse videbar. Feci nihilominus quater, ut mitterem ad Camerae Praefectum, et [...] ^d cupere me Regem convenire, sed aut aberat Rex, aut statim erat discessurus. Ita mihi non successit hactenus. Laborabo tamen adhuc ut eum alloqui mihi per me quoque ipso liceat. Neque tamen id agam per familiares Regis, sed per Comitem Scipionem⁸, ut sciat Caesarea M-tas quicquid mihi responsi datum a Rege fuerit. Ostendit enim illa se cupere me cum illo colloqui. Ego nihilominus hoc ago, ne videar frustra tempus hic conterere. Et aliquid mihi tamen profecisse iam videor, verum id perquam exiguum est.

Restitutus iam est in Ecclesia Cathedrali mos ille vetus, ut pueri, qui dant operam literis in schola particulari, ut vocant, quoties habetur processio [cum] praefectis adsint, non in ipsa modo processione, verum et in sacro. Qui mos iam ab annis aliquot fuerat intermissus. Solet autem singulis feriis quintis circumferri Venerabilis Eucharistia, quo tempore nemo Canonicorum adesse fuit dignatus. Magna contentione vix tandem effeci, ut comitarentur tamen Venerabilem Eucharistiam, et se deinceps etiam id esse facturos promitterent. Erat autem hic sacerdos quidam mo-

¹ Zob. nr 265.

² Zob. nry 265 i 311.

³ Listy papieża i Truchsesa zaginęly.

⁴ K. Kiepacher, zob. nr 265.

⁵ Jakuba Większego, Apostoła, 25 lipca.

⁶ Zob. nr 265.

⁷ Wigilia Trójcy św. przypadła w 1560 r. w dniu 8 czerwca.

⁸ Scypion d'Arco, marszałek dworu cesarskiego.

nachus ab Abbate suo missus, qui multis impartiverat Venerabile Sacramentum^c sub utraque specie. Scripsi ad Abbatem, ut eum ad se revocaret. Factum est. Ita citra tumultum ex hac civitate migravit. Ago nunc de Universitate reformanda. Promisit Caesarea M-tas daturam se Commissarios, qui meo consilio descripti fuerant, qui tamen nulla de re quicquam statuerent, nisi prius ad me retulissent. Quid futurum sit expecto. Mihi visum est possibile agere tamen aliquid, quod nisi unus homo obstaret, essem spe meliore.

Pater Cytardus munere suo strenue fungitur. Quem ego liberaliter re aliqua prosequi cuperem, sed sum vehementer exhaustus. Nam hic de meo vivo. Et expendi plus quam mille scutos meae pecuniae [*dalej o kłopotach pieniężnych, oczekiwaniu na decyzję czy ma rezygnować z urzędu, jak w nr 287*]. Caetera scripsi ad Ill-mum Dominum Cardinalem Boromeum⁹, quae cum Ill-ma Dominatione V-ra communicata iri puto.

*— Dopisane na marginesie.

^b Nadpisane nad wykreślonym: *vet.*

^c W tekście opuszczone jedno słowo.

^d Słowo nieczytelne.

^e Następuje wykreślone: *Eucharistiae*.

298

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 27 lipca 1560

Oświadcza jeszcze raz, że papież, wysyłając innych swych posłów do Wiednia, nie chce w niczym umniejszać jego kompetencji, i nie mogąc podwyższyć mu pensji, obiecuje półroczny lub kwartalny dodatek pieniężny.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, rkps D 24 k. 38r. Na k. 38av adres i adnotacja Kuczborskiego: *Redd[ita]e 30 Augusti 1560 Viennae, resp[onsum] 2 Septembris*. Pieczęć wyrwana. Tekst uszkodzony od zawilgocenia.

KOPIA Z KANCELARIJ TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 25i—v (data 25 VID).

DRUK: 1) *Pogiani epistolae* II s. 89; 2) Weber s. 29—30 (z kopii).

R-me Domine Frater mihi honorande. Non tibi magis curae sunt molestiae tuae, quam mihi, qui te aequae atque me diligo. Sed nolim te ipsum tibi st[r]uere sollicitudinem. Ut enim antea tibi scripsi, nulla muneris, nulla dignitatis tuae fit diminutio istuc euntibus Episcopis vel cuiusvis ordinis viris a Pontifice missis, qui vel alias causas agent, vel si quid de negotio, cui tu praepositus es, tu tamen omnibus actionibus et intereris et praeeris. In hac voluntate est Sanctissimus Dominus Noster, cuius in te amor ex omnibus partibus sese in dies magis ostendit. Quare in tanto usu quietis ac tranquillitatis tuae amove curam omnem, et serva animum vacuum concilio, de quo nunquam maiori in spe fuimus, incumbente ad eius rei voluntatem Pontifice Maximo. — Pecuniae causa, quam affers, magna est illa quidem, sed tamen isti etiam incommodo subvenietur. Ut enim ad menstruum pensionem nihil accedat, quod obtineri non potest, adversante consuetudine quasi duriore quadam et severiore lege, adhibetur alia ratio quadrimestris vel semestris cuiusdam supplementi. Omnino Sanctissimi Domini Nostri benignitas non deerit tali tempore, tanto viro, tantam causam agenti. Tu, quaeso, tibi ne desis. Vale. Romae, VI Calendas Augusti MDLX.

R-me Dominationis V-rae deditissimus frater
—Otho Cardinalis Augustanus^a

*— Własnoręcznie.

⁹ Nr 284?

299

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 27 lipca 1560

Odpowiada na jego list z 9 VII (zob. nr 270) i obiecuje wziąć go w obronę, gdyby ktoś chciał złośliwie oskarżać go o chęć wynoszenia się nad nepota papieskiego M. Sitticha von Hohenems. Dziękuje za pozostałe wiadomości.

ORYG.: nieznan.

DRUK: *Latini Latini epistolae* I s. 163—164.

300

LATINO LATINI DO HOZJUSZA

Rzym, 27 lipca 1560

W odpowiedzi na list Hozjusza z 11 VII (zob. nr 276), wyjaśnia, że często posługuje się zartem w korespondencji, ponieważ jest do tego prowokowany przez niego. Przekazuje pozdrowienia od przyjaciół: o. Oktawiusza, Sirleta, Commendona i Noguerasa, który kończy drukować w Rzymie pierwszą księgę swego dzieła o Kościele.

MINUTA: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 6201 k. 161r (na oryg. listu Hozjusza z 11 VII).

KOPIA LATINIEGO: Viterbo, Arch. Capitolare, rkps 8 k. 49r—v.

301

MICHAŁ VON KUENBURG DO HOZJUSZA

Salzburg, 27 lipca 1560

Dziękując za list, na który odpowiedział już 19 VII (obydwa nie zachowane), i za zabiegi u cesarza w sprawie reformy kleru, przypomina mu fakty, którymi będzie mógł się posłużyć w dalszych pertraktacjach, mianowicie, że w wielu miejscowościach duchowni, nie zważając na kary kanoniczne, żenią się, udzielają komunii pod 2 postaciami i spełniają jednocześnie bez żenady inne święte funkcje. Ponieważ nie są to jego podwładni, nie im nie może uczynić, ale obawia się ich wpływów na terenie swojego księstwa biskupiego. Dlatego prosi o pomoc. (por. nr 230).

KOPIA Z XVI W.: Wiedeń, DA, Reformation (bez foliaeli).

DRUK: *Wiedemann* I s. 302—304.

302

HOZJUSZ DO STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Wiedeń, 30 lipca 1560

Donosi, że wczoraj otrzymał list z Warmii z wiadomością o przyznaniu jego poddanym akcyzy. Dziękuje za pomoc. Królowi podziękuje po otrzymaniu odpowiedniego dokumentu. Informuje, że wczoraj został przyjęty przez cesarza poseł francuski, że król Maksymilian wyjechał z Wiednia, i że E. Knobelsdorf wraca do Polski.

KOPIA Z XVI W.: Wrocław, Bibl. Ossolin., rkps 154 II k. 79v—80r.

Heri sub vesperam allatae sunt mihi literae ex Episcopatu meo, scriptae ultima die Junii, ex quibus intellexi, impetratam esse subditis meis accisam¹. Ex Episcopatu meo simul significatur mihi, quod mittuntur ad me Suae M-tis ea de re literae, quas nondum accepi. Non dubito autem si verum est, quod mihi scribitur, non postremum Dominationis V-rae studium in ea impetranda exstitisse. Quo nomine ago illi gratias, ac ut per occasionem referre possim cogitabo. Cupiebam autem agere

¹ List nie zachowany.

nunc quoque M-ti Regiae gratias, sed cum nullas adhuc illius literas accepissem, rem hanc in illud tempus, dum eae mihi redderentur, rei-ciendam esse duxi, ne ante tubam encomion cecinisse videri possim. Fieri enim potest, ut res secus [se] habeat, ut nunc mutabilia sunt omnia. Antea quoque significaverat Dominatio V-ra impetratam esse accisam ad sexennium subditis meis, et spe bona me repleverat. Adfertur postea nuntius, quod² non omnibus, quemadmodum ego suspicabar, sed paucis quibusdam tantum ea immunitas concessa fuerit, quibus ex incendio damnum datum fuit³. Ita spe illa prorsus eram frustratus. Nunc quoque iterum ad eundem lapidem impingere nolo. Quamobrem expecto, dum perferantur ad me literae M-tis Regiae, ac tum demum illius Maiestati agam gratias.

Heri auditus est a Caesare Galliarum Regis Orator, Episcopus Rennensis⁴. Quid adfert nondum cognovi. Spero tamen aliquid eum egisse de concilio. — Discessit hinc ad vicinum quoddam castrum suum Ser-mus Bohemiae Rex⁵, quem post dies paucos aiunt esse rediturum. — Ego intra dies paucos dimittam a me Vicarium meum⁶, quem hic aliquantisper detinui, non sine causa. Nihil est praeterea, quod scribam. Opto Dominationem V-ram etc. Datum Viennae, 30 Julij, Anno 1560.

² Kopia: *quam*.

303

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, 31 lipca 1560

Piszę, że 21 VII rozmawiał z cesarzem o reformie uniwersytetu wiedeńskiego, prosząc, by nie dawał misji nauczania wykładomcom innowierczym i by zabronił prowadzenia dysput religijnych oraz by nie podejmował decyzji w sprawach uczeł-ni bez konsultacji z nim. Cesarz zgodził się. Informuje, że przerwał na razie per-traktacje w sprawie soboru i że jest przeciwny przygotowywanemu przez zarządza-jących Dolną Austrią dekretowi banicyjnemu, który ma dotyczyć tylko zwinglian, anabaptystów i szwenkfeldian; uważa, że wyłączenie luteran jest równoznaczne z uznaniem ich za wyznanie legalne. Przesyła niedawno otrzymany list, który stał się mu okazją do napisania listów do abpa Zygmunta Hohenzollerna (zob. nr 272) i jego rodziców: elektora brandenburskiego Joachima i Jadwigi Jagiellonki, która est *Ser-mi Regis mei soror; cuius est admirabilis constantia in fide catholica, a qua ne minima quidem in parte discessit adhuc; et quoniam sacerdotem catholicum nullum habet, solet ex Polonia sacerdotem accersere, cui quotannis confitetur, et ab eo sacram Eucharistiam accipit; nec ullis rationibus adduci potest, ut veteres Ec-clesiae ritus posthabeat*.

Opisuje wykroczenia duchownych przeciw celibatowi na Węgrzech i jak uwolnił od kar pewnego księdza, który przyrzekł oddalić konkubinę. Donosi, że rozmawiał o tych sprawach z abpem Ostrzyhomia (M. Oláhem), i że na Śląsku wcale pod tym względem nie jest lepiej; podobno tylko 10 proboszczów jest tam katolikami a bp Baltazar z Promnicy, *qui magis esse creditur in haereticos, quam in catholi-cos propensus (de quo proculdubio multa iam saepe sunt in hanc Sanctam Sedem perlata), corrasit ingentem pecuniam, et emit comitatus tres [Pszczynę i Żory na Śląsku oraz Tribel na Łużycach]; w zastaw od cesarza wziął także księstwo żagańskie] pluris, quam ducentis millibus, et nepotes suos heredes instituere statuit, qui citra dubitationem ullam sunt haeretici; nieco lepsza jest sytuacja w Czechach i Chorwacji.*

Opisuje odbytą 28 VII rozmowę z cesarzem w sprawie zmiany formuły przy-sięgi profesorów uniwersytetu wiedeńskiego, kładącej zbyt mały nacisk na wyzna-nie ortodoksji katolickiej; po pewnych oporach, cesarz zgodził się poddać ją rewizji wskazanych przez H. doradców dworskich; był natomiast przeciwny włączeniu lu-

² Zob. nr 176.

³ Bernardyn Bochetel, zob. nr 260.

⁴ Maksymilian Habsburg.

⁵ Eustachy Knobelsdorf, zob. nr 174.

leran do przygotowywanego dekretu banicyjnego na inne wyznania protestanckie, lub w ostateczności ujęcia go w ogólną, zaproponowaną przez H. formułę *ne tolerantur ulli ministri Ecclesiarum, qui non sunt ab Episcopis catholicis legitime sacerdotes consecrati*.

W dodatku (który zachował się tylko w streszczeniu włoskim dla użytku kuralnego, z zaznaczeniem, że był napisany przez H. *di mano sua*) informuje o rozmowach: 1) z pewną ważną osobistością, która pytała czy to prawda, że król Maksymilian prosił papieża o pozwolenie na komunikowanie pod 2 postaciami, 2) z posłem francuskim (Bochetelem), który żądał zwolnienia soboru do Konstancji i (podane sztyrem) przeprowadzenia reformy papieżstwa.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 163r—166v. Brak obwoluty z adresem.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 192r—v (część pierwsza); tamże, rkps 160/2 k. 1r—2r (część druga). Obydwie części pisane ręką Kuczborskiego, bardzo zniszczone, z powyrzywanymi partiami tekstu.

STRESZCZENIE DLA UŻYTKU KANCELARII PAPIESKIEJ: Watykan, AV, Concilio di Trento, rkps 138 k. 11r—15r (wraz ze streszczeniem dodatku, którego brak w oryginale i minutach).

DRUK: *Nuntiaturlberichte III* s. 75—84 (oryginał i osobno streszczenie).

304

HOZJUSZ DO JAKUBA PUTEO

Wiedeń, 31 lipca 1560

Odpowiadając na list z 6 VII (zob. nr 266), dziękuje za obietnicę poparcia nominatów cesarskich na wakujące biskupstwa. Informuje, że prowadzenie rozmów z królem Maksymilianem zostawił K. Musso a sam zajął się reformowaniem uniwersytetu wiedeńskiego. Z rozmowy z posłem francuskim (Bochetelem), wnosi, że król Francji jest w sprawie soboru tego samego zdania co i cesarz. Skarży się, że *in dies maior fit hominum ad me concursus, qui saepe veniunt etiam ad prandium, vel ad coenam non invitati. Interea vero magis in dies, atque magis, exhauriuntur mei loculi. Per mensem hunc Julium de mea propria pecunia quadringentos prope scutos exposui; ita ut iam abierunt mille ducenti et amplius scuti. Ad quos ego sumptus diutius ferendos non sufficio. Responsum isthuc expecto.*

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 148r (ręka Kuczborskiego).

305

HOZJUSZ DO JAKUBA PUTEO

Wiedeń, 3 sierpnia 1560

Potwierdza odbiór jego listu z 13 VII. Z sarkazmem wyraża się o możliwościach nawrócenia króla Maksymiliana i o nadziei, jaką w tej sprawie pokłada papież w Delfino. Prosi o zwolnienie z funkcji nuncjusza. Odsyła list skierowany do Jana Petri. Przesyła na jego ręce swój list do papieża. Skarży się, że nie otrzymuje odpowiedzi Borromea na swoje raporty i że w liście z 20 VI polecał mu zadowolić się pensją 200 fl. Jeszcze raz prosi o pozwolenie na powrót do swej diecezji.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 393—394 (ręka Kuczborskiego).

Puteo, 3 Augusti 1560 Viennae.

Quas ad me III Idus Julii dedit literas Ill-ma Dominatio V-ra¹, eas Calendis Augusti accepi. Caeterum interiecto tempore cum illo homine nihil egi, qui gloriam non aliunde, quam ex singularitate captare vult, nihil enim cum reliquis commune habere vult, et ingenio suo tantum tribuit, ut reliquos omnes truncos bardos singulos esse putet. Dominatus vero se esse cupidum negat, aut fortassis alia via se ad eum citius pervenire posse sperat. Nec ei quicquam honestius esse videtur, quam si hanc de se concitare queat opinionem, quod solus ipse sapiat, caeteri vero omnes prorsus desipiant. Si quis ad altiora scandendi spem proponat, permolestum id sibi accidere ait, et ea qua capit ratione se rectius ho-

¹ Zob. nr 278.

nori suo [provisurum] existimat. Quid agas cum hoc homine, cuius animus talibus est opinionibus imbutus?² Sed veniet huc brevi D-nus Delphinus, ad quem video vos tanquam ad anchoram confugere. Forte is mitigabit hominis animum, et ad officium sanitatemque revocabit. Quam ad rem faeliciores illi, quam hactenus mihi fuerunt, a Deo successus precor.

Mihi vero, ut hac molestia qua fungor, primo quoque tempore defungi, et ad Ecclesiam meam, bona cum gratia Sanctissimi Domini Nostri, redire liceat vehementer opto. Qua quidem in re suum ut mihi Ill-ma Dominatio V-ra consilium et auxilium impertiat, maiorem in modum ab illa peto. Multitudo imperatorum Cariam perdidisse, proverbio dicitur³. Sed et medicorum multitudo plus aegris obesse nonnunquam, quam prodesse consuevit. "Ac fieri potest, ut quod aedificat unus, destruat alius"⁴. Quo plures sumus, hoc sumptus fieri maiores necesse est. Mihi vero tam periculosis temporibus iis, facere non libet, ut me tanto aere alieno obruam; de dissolvendo magis cogito, quam de novo conflando. Dissolvendi autem alia ratio non est, quam si liceat ad Ecclesiam meam habitare, ubi satis honeste quam minimo sumptu vivere possum, cum ex magna parte mihi domi nascuntur omnia quae ad victum pertinent.

Literas ad Joannem Petrum datas remitto Ill-mae Dominationi V-rae⁴, nam cum res transacta iam sit, conturbare hominem nolo. Caeterum quod mea causa laborem scribendi suscepit, ago gratias. Ad Pontificem vero, ita ut suadet Ill-ma Dominatio V-ra, scribo. Quas literas in manus illius mitto una cum exemplo⁵. Penes illam potestas sit reddendi illas, aut non reddendi, ac me deinceps admonendi, si quid in eis mutandum animadverterit. — R-mus D-nus Boromeus nihil hactenus meis respondit, neque mihi quisquam scribit, quo animo sint accepta isthic scripta Caesarea M-tis de concilio sententia⁶. Qua de re literas habet tamen Orator Hispanus⁷, de quibus me certiore reddidit; itidem et Ser-mi Regis mei Orator⁸ de confirmatis Episcopis Hungaricis⁹. Ad me literam unam is de rebus nemo scribit, quasi nihil de iis ad me pertineat. Cupe-rem autem non pertinere, magni id in beneficii loco ponerem. Scripsit mihi Ill-mus D-nus Cardinalis Boromeus XX Junii¹⁰, cum eas literas meas accepisset, quibus illi gratiam egeram de aucto "mihi praeter expectationem meam"^a menstruo stipendio, "iis verbis"^b: Taedet me dicere mercatorem non bene intellexisse; scio te, pro tua modestia, iis ducentis contentum fore. Atqui ista mea modestia duorum iam et amplius annorum, sic me exhaustit, ut mihi diutius esse modesto non liceat, nisi velim aere alieno prorsus opprimi, ac tum me, tum illos ipsos, qui mihi pecuniam crediderunt [394] in summas angustias adducere. Vellem esset eodem loco Ill-mus D-nus Cardinalis Borromeus, Fortassis aliam cantilenam caneret. Verum isti sibi detrahi putant, si quid in usus necessarios pecuniae impenditur. "Utinam vero facultatem impetrare mihi possit Ill-ma Dominatio V-ra ad Ecclesiam meam redeundi. Promitto me mode-

² Mowa o królu Maksymilianie, w odpowiedzi na rady, jakie dawał Hozjuszowi Puteo odnośnie postępowania z nim (zob. nr 278).

³ Karia, starożytny kraj w Azji Mniejszej, podbity przez Greków.

⁴ Zob. nry 152 i 278.

⁵ Nr 315?

⁶ Zob. nr 242.

⁷ Książę Luna, zob. nr 331.

⁸ Marcin Kromer.

⁹ Zob. nry 208—210, 324.

¹⁰ Zob. nr 240.

stum esse futurum, neque vel verbo uno cuiquam de pecunia ero molestus. Quamvis ne Romae quidem fui, quod non ignorat Ill-ma Dominatio V-ra. Utcumque isthic diutius voluntate mea detinebar, cum interea tamen ex p[ro]p[ri]is^d istis, non modo vini, sed nec aquae haustum biberim unquam^c. Ego me Ill-mae Dominationis V-rae patrimonio, cuius multis argumentis perspectam in me paternam voluntatem habeo, diligenter commendo, et Deum precor, ut eam servet incolumem.

^a→ Dopisane na marginesie.

^b→ Nadpisane nad wykreślonym: *Tedere se dicere mercatorem non bene intelli.*

^c→ Dopisane na końcu minuty.

^d Wyrwany na marginesie fragment przenoszonego słowa.

306

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 3 sierpnia 1560

Obiecuje poprzeć polecanego J. Banffy (zob. nry 280, 283). Cieszy się bardzo, że cesarz chce wznowić arcybiskupstwo praskie (zob. nr 281). Chwali książkę Staphylusa. Informuje, że papież przydzielił mu zapomogę pieniężną.

KOPIA Z KANCELARIJ TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 24v.

DRUK: 1) *Pogiani epistolae* II s. 92—93; 2) *Weber* s. 30—31.

307

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 3 sierpnia 1560

Odpisuje na jego 2 listy. Chwali *Confessio* i dzieło Staphylusa otrzymane przez pośrednictwo L. Hermana. Obiecuje poprzeć wniosek o reaktywowaniu arcybiskupstwa praskiego; poprze także sprawę kanonika poznańskiego, gdy dowie się, o co chodzi. Zachęca do korzystania z opłat za udzielane dyspensy.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 121r. Na k. 122v adres, pieczęć i adnotacja Kuczborzkiego: *Redditae* 30 Augusti, *responsum* 7 Sept[embris] 1560 Viennae.

DRUK: 1) *Latini Latini epistolae* I s. 164 (z zaginionego regestu); 2) *Tabularium Ecclesiae Romanae* s. 102—103 (z oryginału).

R-me Domine etc. Duabus tuis epistolis¹ breviter respondebo. Accepi a Leonardo² *Confessionis* librum Viennae nuper impressum; qui mihi gratissimus fuit. Nec minus etiam gratus accidit index, sive ordo et series tota, cum successionis haeticorum nostri temporis, tum etiam divisionum inter se. Quod ego opus Staphyli, hominis diligentissimi, atque eiusce rei peritissimi, plurimi aestimo; curaboque, ut collegae mei eam ingeniosam Staphyli diligentiam perlegant³. — De Pragensi negotio⁴ idem sentio. Quare quum primum in Senatu⁵ de eo referetur, dabo operam, ut mature conficiatur. — Quod autem commendasti mihi Canonici Posnaniensis causam, ea qualis sit, nescio; neque enim Ticinus quidquam adhuc mihi indicavit. Sed tamen, quum sciam, perficiam ut omnes intelligant, tuam commendationem apud me plurimum ponderis habuisse. — De ratione nummaria pro tua prudentia, quod aequum atque ex usu tuo fuerit, statues. Neque enim hic ego, aut quisquam alius, possumus de ea re tibi amplius aliquid polliceri. Tu, si quid honeste ac sine provincia-

¹ Obydwa listy, jak wynika z treści odpowiedzi, nie zachowane.

² Herman.

³ Chodzi zapewne o nowe wydanie (w Nysie 1560) dzieła *Defensio pro trimembri Theologia Martini Lutheri contra aedificatores Babylonicae turris*. Zob. Klai-ber nr 2942.

⁴ Wznowienie arcybiskupstwa.

⁵ Konsystorz kardynałski.

lium offensione putabis ex tuis facultatibus confici posse, unde commode familiae tuae sumptus suppeditetur, poteris tuo iure uti. Vale, et meo nomine omnibus salutem dicitis, atque adscribito. Roma, III Nonas Augusti, M.D.LX.

Eiusdem Dominationis Tuae
 "frater Jacobus] Cardinalis Puteus"

→ Własnoręcznie.

308

HOZJUSZ DO OTTONA TRUCHSESSA

Wiedeń, 4 sierpnia 1560

Donosi, że 3 VIII otrzymał jego list z wiadomością o nominacji Delfina na nuncjusza w Wiedniu (zob. nr 290), tym bardziej więc ma podstawy do proszenia o zwolnienie i pozwolenie na powrót do Polski. Informuje, że abp Salzburga pisał mu o wystąpieniach kleru przeciw celibatowi (zob. nr 301) i że król francuski nalega — podobnie jak cesarz — na zwołanie nowego soboru a nie kontynuowanie Trydenckiego; zwolennikiem kontynuacji jest tylko Filip II hiszpański. Donosi, że w Niemczech wszyscy głośno wołają o reformę Kościoła *in capite et in membris*.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 395 (ręka Kuczborskiego).

309

HOZJUSZ DO JANA ANTONIEGO SERBELLONI

Wiedeń, 4 sierpnia 1560

Dziękuję za list (nie zachowany). Deklaruje swą przyjaźń i życzliwość. Poleca Wita Gailela, który o to prosi (zob. nr 311).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 397. W nagłówku: *Episcopo Fulginei* (od 13 III 1560 bpem Foligno był kard. Klemens Dolera, lecz H. pisze ten list niewątpliwie do jego poprzednika, siostrzeńca Piusa IV, Jana Antoniego Serbelloni, bpa Foligno od 1557, kardynała od 14 II 1560, gdyż to z jego rodziną był związany Gailel, jak wynika z nr 311).

310

HOZJUSZ DO WAWRZYŃCA PEREZA

Wiedeń, 4 sierpnia 1560

Dziękuję za list. Prosi o polecenie na dworze królewskim w Lizbonie M. Działyńskiego, udającego się do Hiszpanii i Portugalii, oraz o pozdrowienie A. Staiusa.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 399 (ręka Kuczborskiego).

Portugalensi Oratori¹, 4 Augusti 1560 Viennae.

S[alutem] P[lurimum]. Accepi literas tuas, Vir Illustrissime, amoris et benevolentiae in me notis insignes², quae mihi non mediocre voluptatem attulerunt. Nam quem tot praeclaris a Deo dotibus ornatum video, ab eo me amari, meaque studia illi probari, non possum quin vehementer gaudeam. Hoc tibi vicissim de me certo promittas licebit, quod quibuscumque in rebus meum erga te studium declarare potero, nullam eius rei occasionem praetermittam. Quod autem tam prolixae tuae operam mihi deferis, ago ingentes gratias, ac quo magis intelligas quantum de tua in me benevolentia spem conceperim, uti etiam illa non dubito. Est vir quidam "strenuus et" nobilis Michael "Dialinius"³, apud nos

¹ Wawrzyniec Perez, poseł króla Portugalii Sebastiana w Rzymie (zob. Pastor VII s. 213). Hozjusz zaprzyjaźnił się z nim w czasie pobytu w Rzymie (zob. nr 96).

² List ten, wspomniany w nr 265, zaginął.

³ Michał Działyński (zm. 1576), podkomorzy chełmiński, brat wojewody chełmińskiego Jana. Zob. PSB VI s. 90—91.

in Polonia honesto loco natus³, qui plerasque iam terrarum Orbis partes lustravit. Cupit is et Hispanias et Portugalam quoque videre. Quem si propinquis et amicis tuis in Aula Regia commendaveris, ut rationem illius aliquam, cum venerit, habere velint, rem feceris mihi longe gratissimam. Praecipue vero, si mea commendatione factum id esse congno-verit. Vehementer enim cupio ut intelligat, ne in Portugalia quidem deesse, qui benevolentia me sua prosequantur. Quidquid erit in quo vicissim gratificari tibi possim et inservire, iure tuo mandes licebit. Nul-lum in me addictissimi tibi hominis officium requiri patiar. — Quae hic agantur ex Ill-mo D-no Cardinali Augustano⁴ cognosces, nam in iis tan-tis meis occupationibus, quibus mirum in modum distrahor, plura scri-bere non vacat. — Achilem Statium nostrum⁵ salvere plurimum, et nostri memoriam retinere iubeo. Bene vale. Viennae.

³⁻⁵ Dopisane na marginesie.

311

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 5 sierpnia 1550

Prosi, by nadał bratankowi M. Sittarda oraz synom kilku patrycjuszów akwiz-grańskich jakieś beneficja, zgodnie z prośbą skierowaną do niego przez Sittarda. Poleca W. Gallela.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 168r-v. Na k. 174v adres, pieczęć i krótkie streszczenie listu.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 397 (z datą 4 VIII), ręką Kuczborskiego.

KOPIA Z XIX W.: Kraków, Bibl. PAN, rkps 8576, składka 12/2 k. 59r-v (z oryginału).

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater etc. Vocavit huc M-tas Caesarea fratrem Cytardum Ordinis Praedicatorum ad Evangelium prae-dicandum¹. Qui certe munere suo praeclare fungitur, ita ut paulatim iam respiscere quidam incipiant, qui fuerint impuri illius hominis Fauseri contionibus infecti. Habet is in praedicando Dei Verbo gratiam singula-rem, qua factum est, ut Aquisgranenses etiam, qui iam defectionem ab Ecclesia Dei moliebantur, in officio continerentur. Petivit is a me, ut se Sanctitati V-rae commendarem. Scio quae sit mea parvitas, quae Sancti-tatis V-rae sublimitas, parum ut me decere videatur, ut commendare quemquam illi velim. Sed quoniam instat et urget, et est unus dignissi-mus quem Sanctitas V-ra sua gratia prosequatur, negare illi non potui. Supplicat is pro quibusdam Senatorum Aquisgranensium filiis, quorum opera potissimum illa civitas, iam fluctuans, in officio tamen est retenta. Deinde vero pro nepote quoque suo, quem non poenitendos in literis progressus fecisse dicit, ut certarum Ecclesiarum sacerdotiis augeantur et honestentur. Supplico et ego Sanctitati V-rae, ut hominis tam prae-clare de Ecclesia merentis precum benignam rationem habere velit, quo maiore cum alacritate pergat officio suo strenue fungi, cum preces suas a Sanctitate V-ra exauditas esse cognoverit.

¹ Otto Truchsess przebywał wówczas w Rzymie.

² Achilles Statius, filolog portugalski, znawca tekstów patrystycznych, był w Rzymie prawdopodobnie w komitywie Pereza i tam poznał humanistów związa-nych z Biblioteką Watykańską. Później K. Borromeo zaangażował go do edycji pism patrystycznych, mających służyć teologii trydenckiej. Za Piusa V był sekre-tarzem brewiów papieskich. Zob. Pastor VII s. 313.

³ Zob. nr 232.

Sed et Secretarius hic Caesareae M-tis, D-nus Vitus Gaiel², itidem a me contendit, ut eum literis meis V-rae Sanctitati commendarem. Cuius ille commendationis egere minime videtur, cum tot annis V-rae Sanctitati ac fratri illius, D-no Marchioni de Mariniano³ ita servivisse dicitur, ut fidem illi suam diligentiamque multum probaverit. Quo libentius faciet sponte sua Sanctitas V-ra, ut in eum benignitatem suam claudi non paciatur. Quod superest, Deum precor etc. Datum Viennae Austriae, V Augusti, Anno Domini M.D.LX°.

²—Eiusdem V-rae Sanctitatis humillimus servus
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^{2a}

^{2a}—Własnoręcznie.

312

HOZJUSZ DO KSIĘCIA PRUSKIEGO ALBRECHTA

Wiedeń, 5 sierpnia 1550

Dziękuję za życzliwość okazywaną jego poddanym, o której opowiadał mu przybyły do Wiednia E. Knobelsdorf. Chwali Piusa IV. Informuje o swej misji nuncjusza w Wiedniu oraz zabiegach w celu wznowienia soboru w Trydencie i przywrócenia jedności chrześcijaństwa. Wyraża nadzieję, że także A. zechce przyczynić się do tego dzieła, podobnie jak Zygmunt August, który zgodził się, by H. pełnił tę misję. Przesyła w prezencie swoją *Confessio*, niedawno wydaną w Wiedniu.

ORYG.: Göttingen, SAL. HBA, C 1, Kasten 472. Bez foliacji. Tekst w języku niemieckim z podpisem autograficznym H.: *Idem, qui supra manu propria subscripsit*. Brak obwoluty adresowej i pieczęci.

DRUK: Wermter: *Stanislaus Hosius* s. 9—12.

313

HOZJUSZ DO KSIĘŻNEJ PRUSKIEJ ANNY MARI

Wiedeń, 5 sierpnia 1550

Przesyła jej (przez E. Knobelsdorfa) niemieckie wydanie swojej *Confessio* (zob. nr 63), jako wyraz wdzięczności za dobre słowa wypowiedziane pod jego adresem w Królewcu do starosty z Jezioran, M. Plotowskiego. Zachęca do lektury tego prawdziwie chrześcijańskiego wyznania wiary.

ORYG.: Göttingen, SAL, HBA, C 1, Kasten 472 (bez foliacji). Na odwrocie adres i pieczęć.

DRUK: Wermter: *Stanislaus Hosius* s. 13—14. Anna Maria (zm. 1568), księżniczka brunświeka, była drugą żoną Albrechta Pruskiego (od 1550).

314

HOZJUSZ DO JANA LEOMANA

Wiedeń, 5 sierpnia 1550

Powiadamia, że otrzymał jego listy z 14 i 30 VI. Dziękuję za troskę o swoje sprawy materialne. Zapowiada, że jego życzenia przekaże E. Knobelsdorf, z którym też omawiał sprawę kontrybucji na odbudowę spalonego zamku w Lidzbarku i który przekazał mu pieniądze. Pozwala mu korzystać z 2 lanów w Tristim. Donosi, że za przyznanie akeyzy dziękował już listownie królowi i Padniewskiemu. Wyraża wolę, by P. Braske był nadal użytkownikiem łąki, wbrew zakusom Knobelsdorfa, który chciał, by wynajął ją jego bratu. Prosi o radę, czy ma wydzierżawić Braniewo, czy mianować starostą Troskego i oddać mu za administrowanie tym majątkiem 1/3 jego dochodów. Pozwala swemu marszałkowi osadzić wolnego najmilej we wsi biskupiej Maruny. Poleca utrzymywać w Lidzbarku na swój

² Wit Gaiel, sekretarz Ferdynanda I, zmierzał do uzyskania tytułu i orderu rycerza złotej ostrogi, zob. *Nuntiaturberrichte* II/1 s. 166, 220.

³ Jan Jakub de'Medici, markiz Marignano, brat Piusa IV, był niegdyś w służbie cesarza Ferdynanda. Zob. *Pastor* VII s. 59—63.

koszt zdolnego syna Kosa i wypłacić 20 marek Katarzynie von Dilen oraz wstrzymać wypłaty niejakiemu Hieronimowi.

ORYG.: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1618 s. 889—891. Na s. 892 adres, pieczęć i adnotacja Leomana: [Redditae] XVIII Septemb[ris] Anno MDLX.

Venerabilis Domine Frater in Christo charissime. Binas literas accepimus Fraternalitatis V-rae, alteras 14 Junii, alteras ultima eiusdem Helbergi ad nos datas¹. Utrisque pro temporis ratione respondebimus brevibus. Gratum est nobis quod Fraternalitas V-ra in procurandis isthic rebus nostris et episcopalis mensae nostrae nihil curae, diligentiae, laboris praetermittat. Quod etiam deinceps ipsam esse facturam non dubitamus. Itidem D-nus Custos expertus est hic². Studium suum, quod in restaurando castro nostro³ declaravit, non ingratum nobis accidisse. Ex quo de rerum nostrarum statu, deque administrandi, absentibus nobis, Episcopatus nostri ratione, cognoscet. Nam quae a praesente verbis rectius exponi possunt, ea literis mandare non videmus opus esse. Interea dum nos absumus, Fraternalitas V-ra, qua solet fide et diligentia, procuret res nostras, quam cum nos pro Oeconomio nostro agnoscamus, nihil est quod aliorum oculis movetur.

De contributione anno proxime superiori collecta pro arcis nostrae restauratione, egimus cum Vicario nostro⁴, quemadmodum nobis scripserat Fraternalitas V-ra, diligenter. Ex quo rem omnem intelliget. Numeravit autem is nobis pecuniam, quam Fraternalitas V-ra transmisit. — De duobus mansis in Tristim⁵, tenemus memoria pridem nos perscripsisse Fraternalitati V-rae sententiam nostram. Facile patimur ut eis fruatur et gaudeat; sitque deinceps hoc maiore studio et diligentia in agendis isthic nostris commodis. — Gaudemus autem impetratam esse accisam subditis nostris. De qua nullas in hunc usque diem ex Aula literas accepimus. Sed perlectis tamen iis, quae Fraternalitas V-ra nobis scripsit, egimus Regiae M-ti et R-mo D-no Vicecancellario gratias⁶. Quid sit post futurum, videbimus, si Deus volet. — [890] Quod ad Petrum Brasche⁷ attinet, egit quoque nobiscum hac ipsa de re Camerarius et Secretarius noster⁸. Aliud quod respondere possimus nihil habemus, quam usu tritum illud: Sicut possedistis, ita possideatis. Nolumus, ut is de possessione prati huius a quoque deturbetur⁹, sed — quod adhuc fecit — volumus, ut deinceps etiam teneat, eo fruatur et gaudeat, Deumque pro nobis et faelici redivo nostro diligenter oret. Nihil quidem nobiscum egit Vicarius noster de hoc ipso prato fratri suo concedendo. Sed etiam si egisset, nunquam tamen adduci nos pateremur, ut spoliaremus Aegyptios et ditaremus Haebreos. Bene valeat Fraternalitas V-ra. Ex Vienna, 5 Augusti 1560.

Quod ad oppidum nostrum Brausberg [sic] attinet, vellemus ut Fraternalitas V-ra sententiam nobis perscriberet, num arendare, an vero Praefectum in eo quempiam constituere debeamus. Quod si Praefectus esset nobis constituendus, non alium nominaremus, quam D-num Cristo-

¹ Obydwa listy nie zachowane.

² Eustachy Knobelsdorf przebywał w Wiedniu prawdopodobnie od połowy lipca (wezwany tam przez Hozjusza 6 V 1560, zob. nr 174).

³ Po jego spaleniu, zob. nr 101.

⁴ Knobelsdorf.

⁵ Miejscowość nie zidentyfikowana, dziś już prawdopodobnie nie istniejąca.

⁶ Por. nr 302. Listy do króla i Padniewskiego nie zachowane.

⁷ O Piotrze Brasce zob. HE II s. 275, 374, 389.

⁸ Walenty Kuczborski.

phium Troskium⁹, sed ea lege tamen, ut tertia parte fructuum ex praedio, molendino, arvo, equorum praesertim, contentus esse vellet, integris censibus prorsus nobis relictis. Lacticinia et prata omnia non gravatim illi permitteremus. Qua de re volumus, ut Fraternitas V-ra quid faciendum esse censet, quam primum nobis perscribat. — Fecimus etiam potestatem Marsalco nostro¹⁰ quendam Fraier¹¹, ut vocant, in pago nostro Maraun¹², cum illius tamen libero consensu, exi[stendi]. [891]. Qua in re Fraternitas V-ra illi praesto aderit. Quod si minus bonis cedere noluerit, eum cogi nolumus, sed Marsalco nostro permisimus, ut aliquid tale quaerat, vel in Sisenberge¹³, vel aliis in bonis nostris. Cui nos non sumus defuturi. — Cossi filium¹⁴, quem dicunt esse literarum studiosum, in castro nostro alas tam diu, dum intelligamus num sit nobis alio mittendus. — [890] ^{b-c}Catherinae virgini a Dilen¹⁵ numerabit Fraternitas V-ra nomine nostro 20 marcas. Hier[on]imo, quandoquidem nos non agnoscit, nihil est quod numeret quicquam. Quod si scripserit is ad nos postea (nam adhuc nihil scripsit, nec ubi sit scimus), faciemus Fraternitatem V-ram quod illi numerari velimus, certiores^b.

^cStanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^c

^a Następuje wykreślone: neque prohibeatur, quominus suo commodo illo fruatur.

^{b-c} Fragment, który następuje, jest doklejony na oddzielnej kartce papieru do dolnego marginesu na s. 890.

^{c-c} Własnoręcznie.

315

HOZJUSZ DO PIUSA IV

Wiedeń, 8 sierpnia 1560

Przypomina historię swego pobytu w Rzymie i Wiedniu oraz zadłużenie, w jakie w związku z tym popadł. Oświadcza, że nie chce być dłużej ciężarem i dlatego prosi o zwolnienie z obowiązków nuncjusza, zaznaczając, że gotów jest służyć papieżowi na soborze.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 403 (reka Kuezborskiego).

8 Augusti 1560 Viennae.

Sanctissime et Beatissime Pater. Quam fuerim voluntate promptus ad inserviendum Sanctae Sedi Apostolicae testatius esse puto Sanctitati V-rae, quam id multis verbis a me scribi sit necesse. Vocavit me Paulus III, faelicis recordationis, difficillimo anni tempore. Non parvo aere alieno contracto, itinere me accingi, neque sine discrimine valetudinis meae ac meorum in Urbem veni, ubi facultates meas, ac utinam meas tantum, prope omnes expendi. Iussit postea Sanctitas V-ra ut huc me conferrem, ac munus istud, quo fungor, obirem. Feci, quod imperavit. Et quamvis et viatico instructus, et menstruo sumptu fuerim a Sanctitate V-ra sublevatus, in hac tamen summa annonae charitate, multo plus expendere me fuit necesse, quam quantum est a Sanctitate V-ra numeratum. Ut hoc omni asseveratione affirmare possim, quod iam de meo plus

⁹ Krzysztof Troske, jeden ze znaczniejszych poddanych biskupstwa, być może wspomniany w HE II s. 731, krewny lub syn Ludwika Troske (HE II s. 160).

¹⁰ Prawdopodobnie Michał Preuck, zob. HE II s. 1074, por. nr 135.

¹¹ Wołny najmita?

¹² Maruny koło Barczewa.

¹³ Miejscowość nie zidentyfikowana.

¹⁴ Prawdopodobnie syn Jana Kosa, dworzanina Przerembskiego. Zob. HE II s. 576—577. Por. nr 54.

¹⁵ Katarzyna von Bilen, z rodziny szlacheckiej, zamieszkałej w Kiwitach (zob. HE V s. 473). Hozjusz spłacał jej i jej bratu jakieś należności z bliżej nie znanego tytułu (zob. HE II s. 1035).

quam mille ducentos coronatos exposui; nec plures etiam exponere gravarer, nisi me facultas deficeret. Ego, quod potui feci. Nec est mihi molestius quicquam, quam quod V-rae Sanctitati alicui oneri esse debeo; cum praesertim non desint alii, qui munus hoc, quod gero, multo rectius obire queant. Quid Sanctitati V-rae debeam, non ignoro; neque recuso, quaecumque mandaverit, summa cum animi mei alacritate facere, modo vires, facultatesque ne desint. Quibus cum esse prorsus destitutus videar, simul et illud intelligam, quantopere meum ad se reditum oves meae desiderant, provolutus ad beatos V-rae Sanctitatis pedes, suppliciter ab illa peto, faciat mihi redeundi ad illas potestatem. Simul illud sancte polliceor, modo me Deus tam diu servet incolumem, si Concilium Oecumenicum suum progressum habuerit, quod vocatus, libenter ad illud proficiscar, et in eo studium, fidem, et observantiam meam erga Sanctam Sedem Apostolicam omnibus modis declarare conabor. Caetera ex literis, quas Ill-mus D-nus Boromeus ostendet¹, cognoscere poterit. Deum precor, ut Sanctitatem V-ram pro Ecclesiae [...].

316

HOZJUSZ DO JAKUBA PUTEA

Wiedeń, 8 sierpnia 1560

Donosi, że 8 VIII otrzymał jego list z 21 VII (zob. nr 293). Obiecuje przekazać Przerembskiemu jego wskazówki, jak uzyskać indult. Informuje, że nie zadawała go tłumaczenie powodów zmniejszenia pensji, ponieważ papież przed wyjazdem obiecał ustnie dać więcej; Morone wprawdzie zachęcał, by czerpał zyski także z udzielanych dyspens, ale on nigdy tego nie robi (opis jak w nr 282). Dlatego prosi o zwolnienie z nuncjatury, gdyż nie chce obciążać finansów papieskich, a z 200 fl. wyżywić swej świty nie potrafi, tym bardziej, że często proszą go biedni o wsparcie i odmówić im nie może. Prosi, gdyby doręczyciel tego listu, domownik Putea, chciał podjąć jakieś kroki w celu przeszkodzenia wyjazdowi Delfina, niech go nie słucha, *nam non solum hunc, verum etiam si deinceps alios mittere velit Sanctissimus Dominus Noster, me facile laturum; nulla enim ex eo me ignominia affici existimo. Semper sum fassus esse me simplicis ingenti, ac si quid aliter, quam simpliciter agi debet, ad eiusmodi tractationes me minime futurum idoneum. Sed et de omnibus, quae hic aguntur non aliter scribere soleo, quam sicut res actae sunt. Quae audio, et quae respondeo, quaeque dico, ipsa scribo, nihil addo, nihil minuo, nec fingo me vel dixisse, vel audisse quod factum non est. Ac quantum fieri potest iisdem verbis, quibus dicta sunt scribere conor omnia. Si mea simplicitas ex eo potest argui, semper eam sum professus; modo ne quis fidem in me desideret requiri, caetera facile patiar. Hanc semper integram servare quibuscumque servivi sum conatus.*

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 401—402 (ręka Kuczborskiego).

317

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, 9—12 sierpnia 1560

A. Donosi, że 7 VIII otrzymał jego list (nie zachowany). Oczekuje na odpowiedź w sprawie pisma cesarza o soborze (zob. nr 242). Przesyła opis tego co działo w międzyczasie. Przekazuje wiadomość, że w Wiedniu mają zebrać się książęta Rzeszy na naradę w sprawie soboru. Z sarkazmem dziękuje za pomijanie go w finalizowaniu spraw, które rozpoczął załatwiać, i prosi o zwolnienie go z obowiązków nuncjusza.

B. Informuje, że 4 VIII pisał do niego abp Salzburga o księżach łamiących prawo celibatu (list nie zachowany, chyba że chodzi o list z 27 VII — nr 301) i że — gdy doniósł o tym cesarzowi — ten oświadczył, iż nie może tego zakazać, ponieważ przed 2 laty obiecał nie karać nikogo z tego powodu; zgodził się natomiast, by — według propozycji H. — oczyścić uniwersytet wiedeński od innowierców. Referuje

¹ Zob. nr 317.

rozmowę odbyłą 1 VII z posłem francuskim (Bochetelem), który nalegał na konieczność zwołania nowego soboru a nie kontynuowania poprzedniego, odrzuca- nego przez protestantów. Na to H. zwrócił mu uwagę, że przeciwnicy kontynuacji Tridentinum są w Niemczech nieliczni (książę Wirtembergii, elektorowie Palatynatu i Saksonii oraz niektóre miasta). Informuje, że w czasie następnego spotkania, 7 VIII, Bochetel podtrzymał swe zdanie, argumentując tym razem awersją protestantów francuskich do Trydentu; odpowiedział mu, że są to zwolennicy Kalwi- na, uważający luteran za sekciarzy, przeto nie można powoływać się na nich jako sojuszników protestantów niemieckich w ich awersji do kontynuowania Tridenti- num (sic); tym bardziej, że także sprostestantyzowane kantony szwajcarskie nie chcą mieć z nimi nic wspólnego, o czym miał dowiedzieć się sam Bochetel od apostaty Vergeria. Donosi, że 11 VIII król Maksymilian wyraził zgodę na spotka- nie się z nim, lecz cesarz wcześniej ostrzegł go, by nie był zbyt kategoryczny; zdzi- wiło go to, i dlatego próbował dowiedzieć się przez Scypiona d'Arco, dlaczego ce- sarz posadza go o zbytnią surowość, ale odpowiedzi nie otrzymał. Informuje, że w czasie spotkania z Maksymilianem usiłował przekonać go o słuszności prawa celibatu i podarował mu swoje książki z prośbą o przeczytanie ich.

C. Donosi, że cesarz zachęcał go, by dał Maksymilianowi nadzieję na uzyska- nie pozwolenia przyjmowania komunii pod 2 postaciami; odpowiedział mu, że uczynić tego nie może, ponieważ byłoby to zdradą Kościoła i że w ostateczności może zwrócić się z tą sprawą do Z. Delfina, który wkrótce przyjedzie do Wiednia. Zaznacza, że załącznik (fragment B) *manu Secretarii mei scripsi*.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 169r (list z datą 9 VIII), 170r-173r (załącznik do w/w listu, bez daty), 176r-v (Copia d'un poscritto de mano propria del Var- mense di 9 di Agosto 1560). Na k. 173v adres i ślad pieczęci.

MINUTA: (tylko załącznika, fragment B) Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 124r-125r (część D); tamże, rkps 63 s. 202-201 (pierwsza połowa części II z nagłówkiem i datą: *Boromeo, 12 Augusti 1560 Viennae*; paginacja wstecz); tamże, rkps 160/2 k. 5r (dokończenie części II). We wszystkich częściach pismo ręki Kuczborskiego.

KOPIA Z KOŃCA XVI W.: Rzym, APUG, rkps 412 k. 201r-202r (fragment pierwszej części załącznika B o rozmowie z Bochetelem).

DRUK: *Nuntiatyberichte* II/1 s. 87-84 (całość podzielona przez Steinherza na 3 części: A (list z 9 VIII), B (załącznik z 12 VIII), C (postscriptum)).

318

HOZJUSZ DO JANA MORONE

Wiedeń, 9 sierpnia 1560

Donosi, że 4 VIII otrzymał jego list i że sam pisał do niego już 7 razy. Prosi o zwolnienie z nuncjatury i pozwolenie na powrót do swej diecezji.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 405 (ręka Kuczborskiego).

Morono, 9 Augusti 1560 Viennae.

Pridie Nonas Augusti¹ tandem literas Ill-mae Dominationis V-rae accepi, nec praeterea ullas unquam alias vidi. Nam quas D-no Turriano² se dedisse scribit, redditae mihi non sunt. Acciderunt autem mihi vehe- menter gratae. Fatebor enim quod res est, non potuisse me non suspi- cari, quod nonnihil commutata fuerit erga me voluntas Ill-mae Domina- tionis V-rae, posteaquam septenis meis literis³ ne unis quidem suis res- pondere dignata est, et officium hoc meum scribendi parum illi gratum accidere existimabam. Itaque iam ab eo supersedere decreveram, ne plus etiam molestiae adferrem, toties illam literis meis obtundendo. Sed ve- hementer sum recreatus posteaquam vel unicum hoc illius responsum accepi. — Quantos hic labores perferam, quam nullo fructu, non ignorat proculdubio Ill-ma Dominatio V-ra. Quibus ut me levare velit, maiorem in modum ab illa peto [*dalej następuje argumentacja do tej prośby jak w nr 315*].

¹ 4 sierpnia.

² Franciszek Torres?

³ Zob. nry 157, 210, 234, 246, 283, 291, pozostałe zaginęły.

319

HOZJUSZ DO OTTONA TRUCHSESSA

Wiedeń, 9 sierpnia 1560

Donosi, że 3 VIII otrzymał jego list z informacją o desygnowaniu Delfina na nuncjusza, a 6 VIII o soborze. Cieszy się, że papież i T. pragną go zwołać, gdyż jest to jedyną drogą do ratowania Kościoła i dlatego bardzo spierał się z Bochetelem, który zabiega o odłożenie go. Prosi o poparcie starań o pozwolenie na powrót do Polski. Donosi, że Musso miał piękne kazanie, lecz Maksymilian nie był na nim obecny.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 63 s. 407 (ręka Kuezborskiego).

Augustano, 9 Augusti 1560 Viennae.

Acceperam III Nonas Augusti literas Ill-mae Dominationis V-rae, quibus me de adventu R-mi D-ni Delphini facit certiore¹, ad VIII vero Idus² alterae mihi redditae sunt, ex quibus intellexi quam sit ardens et constans Sanctissimi Domini Nostri voluntas in concilio congregando³. Qua ex re non mediocrem consolationem accepi, nam idem et ego sentio quod Ill-ma Dominatio V-ra rumpendas esse moras omnes, nisi christianam religionem labefactare prorsus velimus, ac primo quoque tempore concilium celebrandum. Quod quo longius differtur, hoc magis augetur satanismus, hoc maior fit ab Ecclesia Dei discessio, ut periculum sit, si cunctatum diutius fuerit, ne perquam pauci reperiantur, quos ad concilium convocare liceat, aut qui vocati venire velint. Neque enim inficias ire possumus, quin multo sit et diligentior satanas in dispergendo, quam simus nos, quos pastores sui gregis Deus constituit, in congregando, aut in eo, quod est ipsius Sanguine congregatum, retinendo.

Quo magis miror, quod etiam Christianissimi Regis Orator⁴ nescio quid morae concilio vult interponi, ac novum edici potius, quam vetus illud continuari, cum tamen, si cuiusquam alterius, etiam Gallicae nationi plurimum intersit, ut ingravescentibus in ea morbis, semota quavis cunctatione, medicina praesens adhibeatur. Itaque multa mihi fuit ea de re cum illo contentio, quaemadmodum ex iis, quae misi Ill-mo Domino Borromeo, Ill-ma Dominatio V-ra cognoscet⁵. [*Dalej ponawia — zawartą już w nr 308 — prośbę o pomoc w uzyskaniu pozwolenia na powrót do Polski*]. Et sunt hic alii, qui poterunt hoc officio fungi multo rectius: est R-mus D-nus Cassanus⁶, "qui cum summo sit natalium splendore, plus auctoritatis obtenturus esse videtur"; est adiunctus illi D-nus Bitontinus Episcopus⁷, vir et doctrina et ingenio ac dicendi facultate praestans; aderit etiam brevi Delphinus, qui et ipse comprimis ingeniosus et prudens esse dicitur. Ego me simplicis ingenii esse fateor, et ad practicas nescio quas minime idoneum. Quamobrem in tanta virorum excellentium copia, non video quod ego futurus hic sim necessarius.

Habuit hic R-dus D-nus Cornelius duas praeclaras conciones, quibus vel saxeam pectus moveri potuisset. Sed nescio quae fuerit illius infaelicitas, quod eas Rex⁸ praesentia sua cohonestare dignatus non est. Utinam

*— Dopsane na marginesie.

¹ Zob. nr 290.

² 6 sierpnia.

³ Zob. nr 277.

⁴ Bernardyn Bochetel.

⁵ Zob. nr 317.

⁶ Marek Sittlich von Hohenems.

⁷ Korneliusz Musso.

⁸ Maksymilian Habsburg.

is a Fauseri contionibus abhorruisset. Sed haec et alia multa cognoscet uberius ipso interprete, qui mittitur isthuc a R-mo D-no Bitontino, ac multa cognovit earum rerum, quae hic aguntur.

320

HOZJUSZ DO RUDOLFA PIO Z CARPI

Wiedeń, 14 sierpnia 1560

Korzystając z okazji, że *hic excellens D-nus Doctor*, domownik Pia, powraca do Rzymu, przesyła mu pozdrowienia i wyrazy wdzięczności za dobroć okazywaną w czasie pobytu w Wiecznym Mieście (zob. nr 90). Żali się na trudy nuncjatury i marzy o powrocie do diecezji.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/2 k. 6r (ręka Kuczborskiego).

321

HOZJUSZ DO GABRIELA FAERNO

Wiedeń, 14 sierpnia 1560

Wyraża swą opinię o Vergerio. Odsyła wypisy z dzieł św. Gaudencjusza, które nadeszły po czasie, ponieważ *Confessio* już ukazała się w druku. Prosi o poparcie swych starań o zwolnienie z nuncjatury.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/2 k. 7r (ręka Kuczborskiego). Pod tekstem adres: *Viro comprimis docto D-no Gabrieli Phuerno, Sanctissimi Domini Nostri Secretario, amico charissimo.*

14 Augusti Viennae 1560.

S[alutem] P[lurimam]. Gaudeo datam esse nobis occasionem, qua literas tamen tuas¹ extorquere liceret². Caeterum dicere te mihi meminisse cum essem Romae, confessum fuisse Vergerium, quod inter quos homines versaretur, ii doctrinae genus hoc essent amplexi, quod non posset aliud quam interitum sempiternum adferre; qua de re se certum esse. Quamobrem si vellet animam suam servatam Legatus ille³, praesto sibi adesset apud Summum Pontificem, ut ad Catholicam Ecclesiam citra maius ali-quod discrimen redire sibi liceret. Talem ego si Vergerii confessionem hic haberem, non parum adiumenti mihi adferre posset. Non credo, quod unquam terra produxerit hominem hoc uno nequiores; cuius extrema quedam impietas facile redargui posset, etiam apud eos, apud quos est adhuc in pretio, si quid tale eum dixisse vel scripsisse doceri posset.

Quae misisti ad me ex Gaudentii libro⁴, tibi remitto. Caeterum post festum, quod aiunt, venerunt, iam enim Confessionis nostrae liber fuerat absolutus⁴. — Hoc autem abs te pro mutua nostra amicitia petendum duxi, quantum me amas, mi Phaerne, tantum contendere et elabora apud quos magna gratia vales et auctoritate, quo possim ab hoc postrino [sic], in quo nunc versor, liberari, et oves meas, quae meum ad se reditum ardentem admodum expectant, visere. Me iam et sumptuum horum, et laborum vehementer est pertaesum. Sic me diuturna in Urbe commoratio, sic et haec exhausta legatio, ut iam unde me sustentare possem, non habeam. Deinde vero Nuntiorum Apostolicorum plus quam satis est, et plures iam in dies expectantur, nullus ut mei sit hic usus, cum alii, qui plus ingenio valent et doctrina, multo rectius munus hoc obire que-

¹ Zob. nr 294.

² Vergerio był przed swym odstepstwem nuncjuszem papieskim w Wiedniu w latach 1533—1535.

³ Zob. nr 294.

⁴ Druk *Confessio* w wiedeńskiej oficynie M. Zimmermanna.

ant. Plurimum debere me tibi profitebor, si tua opera factum esse cognovero, ut mihi ad meos redeundi potestas a Sanctissimo Domino Nostro permittatur. Vale mei memor. ^b-Ambitiosa vestis tua, num te nobis aliquo titulo fecerit honoratiorem, scire cupio^b.

^a Następuje wykreślone (miejscami nieczytelne): *Nihil [...] vita sua fecit melius Vergerius.*

^{b-a} Dopisane wzdłuż bocznego marginesu z lewej strony.

322

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 16 sierpnia 1560

Uważa, że najskuteczniejszym sposobem działania jest wykazywanie potrzeby soboru; stąd chwali mowę bpa Mussa o soborze, a jego samego zachęca do oddziaływania na Maksymiliana przez Scypiona d'Arco i chwali za podjęte inicjatywy reformy szkolnej i kultu. Obiecuje poprzeć sprawę wynagrodzenia Sittarda i wyraża nadzieję, że otrzymał już dodatek do pensji. Zachęca do trwania na postęunku.

ORYG.: Gotha, FB, rkps A 381 k. 123r-v. Na k. 124v adres, ślad pieczęci i adnotacja Kuczbońskiego: *Redd[ita]e 1 Sept[embris], resp[onsum] 3 Sept[embris] 1560.*

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 26v-27r (z nazwą młosa: *Sextilis*).

KOPIA XVI W.: Watykan, BV, Vat. lat., rkps 3432 k. 63v-64r.

DRUK: 1) *Pogoni epistolae* II s. 95; 2) *Tabularium Ecclesiae Romanae* s. 103-105 (z oryg.); 3) *Weber* s. 31-33.

R-me Domine Frater mi honorande. Ego nihil arbitror melius istic fieri posse, ne[ve] tempore quidem oportunius, quam ex aequo, e superiore loco, in omni congressu et colloquio Principum, demonstrare ipsis quanta sit necessitas habendi concilii, quanta utilitas consecutura eam rem, quae Dei gloriam, quae salutem hominum maxime contineat; neque vero, si ea vox aut moleste auditur ab aliquo, aut ne auditur quidem, non est libere mittenda pro Christo et pro christianae Ecclesiae dignitate. Quae quidem vox, ut nunquam iucunda accidat nonnullorum auribus, grata accidere potest et utilis animis, divino interdum ad id numine conformata. Praeclara igitur, ut scribis, oratio Bitontini Episcopi de concilio habendo¹, cui de eo velim meo nomine gratias agas, et virum currente hortere, ut in tam salutari campo excellentem suam animi et ingenii vim exerceat.

Tu quidem pie et prudenter experiris et tentas omnia, ut cum Rege² colloquare, neque propter eam causam, quam scribis, adhibere potes graviolem interpretem, quam clarissimum virum Scipionem Archi Comitem, quod sane munus per eum facile, spero, et graviter obibis. Illud certe modeste de te, non etiam vere commemoras, ne tempus frustra continere videare. Scimus nullam esse horam temporis tui inanem a sapienti vel actione, vel cogitatione officii tui. Habet omnem laudem [27r] superior ille tuus cum Rege sermo, ipso in primis praedicatorum tuae laudis Pontifice Maximo. Cuius sermonis occasionem si iterum nactus fueris, speramus etiam meliora. Illa vero, quae me laetitia extulerunt, quanti sunt pueros, qui privatim erudiuntur, revocata per te veteri consuetudine, et in sacris et in supplicationibus frequentes interesse. Sacerdotes, Canonicos Sanctissimum Christi Corpus prosequi pristino more. Nefarium sacrificulum ex istis locis amotum esse. Agere nunc de consiliis moderandis. Navasti, mihi crede, operam, qui isto veneris, et iecisti,

¹ Zob. nr 297.

² Maksymilian Habsburg.

quantum in te fuit, fundamenta concilii. Opus ego quidem minime despero absolutum iri.

Vides ex omnibus meis literis, plenum me esse bonae spei, etiamsi et multi, et multa adversentur. Multum pono in doctrina et innocentia tua, cui consilium, cui animum non defuturum scio, non parum in Caesare, plurimum in Dei Vicario, totum in Deo, quem nisi confiderem causam suam, quae a quibusdam, qui tueri acerrime deberent, vel aperte oppugnatur, vel verbis modo sublevatur, defensurum esse, nihil esset, quod me in hac vita delectaret.

Cytardi pii laboris et salutaris industriae uti ratio hic aliqua habeatur, pro viribus enitar. Tuae misereor difficultatis, cuius liberalitati, nedum necessitati, liberalius subveniendum esset. Sed ut proxime scripsi ad te, pecuniam tibi decretam supplementi cuiusdam nomine, quaecumque ea est, puto iam accepisti³. Illud extremum, quo periculose veniendum esse scribis⁴, non censeo defugendum, si spes aliqua sit rem christianam ea ratione melius agi posse. Sin minus, nihil frustra, praesertim cum periculo committendum. Sed omnia pro singulari tua prudentia, pro re, et pro tempore moderaberis. Vale. Romae, XVII Calendas Septembris M.D.LX.

323

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 17 sierpnia 1560

Donosi o zatwierdzeniu nominatów cesarskich na wakujące biskupstwa (zob. nry 209, 266). Chwali inicjatywę reformy uniwersytetu wiedeńskiego. Zachęca do dalszych wysiłków w celu nawrócenia króla Maksymiliana. Radzi trwać na postęrnku i oświadcza, że papież wesprze go dodatkową prowizją pieniężną.

ORYG.: zaginął.

DRUK: *Latini Latini epistolae* I s. 165.

324

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEÓ

Wiedeń, 20 sierpnia 1560

Referuje rozmowę Sittarda z cesarzem o soborze, w sprawie którego Ferdynand I wyraził chęć pełnej współpracy z papieżem. Poleca sprawę beneficjum Sittarda (zob. nr 311). Informuje o przybyciu do Wiednia księcia Meklemburgii (Jana Albrechta I).

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/2 k. 8r (reka Kuczborskiego).

DRUK: *Nuntiatgeberichte II/1* s. 96—97.

325

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEÓ

Wiedeń, 20 sierpnia 1560

Szczegółowo opisuje swą rozmowę z królem Maksymilianem (w dniu 11 VIII) na temat różnic między nauką jego i J. Brenza oraz wyjaśnia swoją argumentację, zawartą w *Confutatio prolegomenon Brentii*.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 161 k. 167r-168r (reka Kuczborskiego).

KOPIA RESZKI: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 64 k. 19v-21r.

³ Zob. nr 306.⁴ Chodzi zapewne o reformę uniwersytetu wiedeńskiego, zob. nr 297.

KOPIA Z XVI W.: Watykan, AV, Concilio di Trento, rkps 35 k. 50v-53v.

DRUK: Bzovius Abraham: *Annalium ecclesiasticorum post Caesarem Barontum...* continuatio, T. 20. Coloniae 1641 s. 411-413.

Boromeo, 20 Augusti 1560 Viennae.

Inter alia, quae cum Ser-mo Bohemiae Rege¹ sum locutus, fuit et hoc quod petivi Serenitatem eius, quoniam non dubitarem quod haberet Prolegomena Brentii, simul et scriptum illius et Smidelin contra librum meum², ^a-quod Serenitas illius ultro fassa est, de Prolegomenis praesertim^a, ne gravaretur meum quoque scriptum illud contra Brentium³ legere, sic enim veritatem facilius cognoscere posset. Duo potissimum exagitare Brentium in suo scripto contra me: fidem carbonariam et fidem asinariam. Scripseram enim de carbonario quidam, qui interrogatus quid crederet, symbolum recitavit. Et cum iterum quererem, quid praeterea crederet, respondit: quod Ecclesia credit. Cum quereretur ultro: quid credit Ecclesia, iterum respondit: quod ego credo. Cumque subinde interrogaretur: recense hoc usum, nihil aliud respondit, quam se credere quod Ecclesia credit, Ecclesiam credere quod ipse crederet; sicut a me copiosius tractatum est in III Libro contra Brentium, folio 281 iuxta posteriorem editionem⁴. Hic mihi Brentius, inquam, insultat, quod ego doceam fidem carbonariam, quod homines absterream a legenda Scriptura, et a cognoscenda sana doctrina. Quod a me factum non est, verum hoc tamen docuisse me fateor, homines^b laicos, iis [sic] praesertim, qui sunt de foro vulgi, qualis carbonarius esse dubium non est, non opus habere singula Ecclesiae dogmata diligenter perscrutari, sed sufficere illis, si credant ea, quae sunt in symbolo; praecipue vero, si credant Sanctam Ecclesiam Catholicam, et hanc profiteantur. Quamquam, dixi, et ego fidem hanc carbonariam profiteor, nec aliud unquam credere velim, quam quod credit Catholica Ecclesia; nam extremae cuiusdam arrogantiae id esse puto, unum aliquem hominem hoc sibi tribuere, plus ut intelligere se putet, quam universa intelligat Ecclesia. Hunc arrogantiae spiritum, ut avertat a me Deus, clementiam Illius supplex imploro. Ex hoc enim profiscuntur omnes haereses dum unus putat se plus sapere, quam sapit universa Ecclesia.

Itaque nihil me pudere fidei meae carbonariae. Quod autem, dixi, attinet ad fidem asinariam, hoc inde natum est: Brentius in suis Prolegomenis mirabiliter exagitat signum Sanctae Crucis, et vocat illud magicam quandam imitationem; ac quaerit: quid facit hoc signum ad honestam disciplinam, vel ad veram pietatem? Ego vero respondeo, quod omnis propemodum Evangelica disciplina, quin et vera pietas omnis hoc uno

¹ Maksymilian Habsburg. Rozmowa ta, według S. Steinherza, miała miejsce 11 VIII 1560. Zob. *Nuntiatyurberichte* II/1 s. 97.

² Chodzi o 2 traktaty skierowane przeciw *Confutatio prolegomenon Brentii*: jeden samego Brenza pt. *Was die Ursach sei, das sich so man Lutherisch nennet [...]. Darbey auch wider die Lesterungen und Luginen Bischoffs Hosen von Warmienzz.* Tübingen 1560 (zob. *Estreicher* XIII s. 332-333); drugi napisał syn kowala (stad przydomek Schmidlin) Jakob Andreae (zm. 1590), współpracownik religijny i literacki Brenza, profesor uniwersytetu w Tübingen; tytuł jego brzmiał: *Refutatio pia et perspicua criminationem, calumniarum et mendaciorum, quibus Stanislaus Hosius, non solum Prolegomena Joannis Brentii, verum etiam universam vere doctrinam contaminare conatus est.* Auctore Jacobo Andreae, theologo et pastore Gepingensi, una cum praefatione Joannis Brentii. Francoforti, in Officina Petri Brubachii, Anno M.D.LX. Mense Martio (zob. *Estreicher* XII s. 146; por. *ADB* I s. 336-341).

³ Tzn. *Confutatio prolegomenon Brentii*.

⁴ Tzn. drugiej edycji kolońskiej u Materna Cholna z 1560 r. Zob. nry 67 i 116. Rzeczone miejsce znajduje się w HO I s. 516.

signo Crucis quoddammodo comprehenditur et explicatur. Sic enim apud nos matres puerulos instruere, simul ut inciperent qualem usum rationis habere: [167v] Postquam e somno fueris expergefactus, e lecto surgens cruce te signa; similiter facies cum iveris cubitum; duces autem signum hoc a vertice capitis, sive a fronte ad umbilicum usque, cogitationemque tuam ad Christum referes, qui e summo Coelo egressus, descendit in viscera Matris, atque ex purissimis sanguinibus Illius carnem nostram assumpsit; deinde collocabis manum in sinistro brachio et duces ad dextrum, simul causam animo tecum repetes, quamobrem eo se demittere Dei Filius dignatus fuisset; fecit enim hoc, ut nos, qui pro meritis nostris cum haedis a sinistris eramus collocandi, transferret ad dextram inter oves suas, ubi vocem illam desideratam nobis audire liceret: Venite benedicti Patris mei etc [Mt 25,34]; et uteris cruce te signando verbis iis: In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, quo sic in recordationem eius rei venias, quod salutem nostram, quae Crucis beneficio nobis contigit, tota Trinitas, cuius inseparabilia sunt opera, nobis operata est.

Haec ego, inquam, scripsi de Signo Crucis [in] Libro 4, pagina 432, et docere sum conatus, quod maxima quaeque nostrae fidei mysteria unica hac signandi nos Cruce forma, nobis Apostoli tradiderunt, ut si rudis aliquis et agrestis homo propter intelligentiae suae tarditatem, assequi caetera non posset, vel hoc illi prope solum ad salutem sufficeret; hic enim Incarnatio, hic Passio Christi, hic causa passionis, hic extremum illud iudicium et spes nostrae vocationis, hic mysterium Trinitatis, per quam redempti sumus, unica signatione Crucis exprimitur⁵.

Hoc meum scriptum ridet vehementer Brentius una cum suo Smidelino, ac proponit nobis asinum gestantem in tergo Signum Crucis, in quo cum sit summa totius Evangelii, cumque vera pietas omnis illo explicatur, solus aspectus asini et signi crucis eius sufficiet rudibus et agrestibus hominibus ad salutem. Et quia in hoc quicquid est Evangelicae disciplinae, quicquid est verae pietatis continetur, reliquum est ut quicumque contempserit asinum, aut tergum asini, cui inhaeret signum crucis, fuste male mulctaverit, condemnet universum Evangelium, et convertat radculus omnem fidei praedicationem, nec censeamus deinceps necessariam esse pueris et agrestibus doctrinam cathechismi, aut utilem esse sumptum, qui impenditur alendis pastoribus et ministris Ecclesiae, instituantur tantum asinarii, qui ducant asinos ob oculos puerorum et agricolarum, et ostendant eis signum crucis, ut ex eo discant omnem Evangelicam doctrinam et pietatem. Itaque Hosius in docenda religione, sicut antea remisit nos ad fidem carbonariam, ita mittit nos nunc ad fidem asinariam.

An haec, inquam, non sunt scurrae, quam theologi digniora? Quae autem est haec impietas, Signum Sanctissimae Crucis, in qua sola gloriamur, per quam nos redemptos esse profiteremur, tam scurriliter insectari, et ei magicam quandam incantationem tribuere? Miror quod Princeps ipsius⁶ hoc homine non pro scurra potius utatur, quam pro theologo. Quanquam audio quendam esse Principem (est autem hic ipse Wirtembergensis, quem ego nominare nolui), qui dicat se nolle mereri decem millia ducatorum, ut vel semel signo Crucis se signet. Ego vero dixi, maiorem etiam pecuniae summam mereri nollem, ut vel unum diem inter-

⁵ Zob. księęę IV *De traditionibus*. HO I s. 565.

⁶ Brenz był oficjalnym teologiem księęęę Wirtembergii Krzysztofa.

mitterem, quo me Cruce non signarem. An isti non cupiunt abolita Christi beneficia, et sempiterna quandam oblivione obruta? Ego vero, si fides haec est asinaria, credere in Christum Crucifixum et in Cruce Eius gloriari, ac signo hoc visibili memoriam Illius repraesentare libenter profiteor, et asinariam et carbonariam illam fidem, esse fidem meam; nec ab illa unquam discedam; nec mihi tribuam id unquam, ut plus intelligere velim, quam intelligit Ecclesia universa^a.

^cHaec ego ita sum locutus, in me transferens, ut Regem admonerem captivandum esse intellectum nostrum in obsequium Christi, et Capituli et Corporis, nec ab Ecclesiae sensu et consensu discedendum. Quod similiter etiam feceram cum de petitionibus illis duobus egissem⁷, ut si ad proximum concilium^d reiecta fuerit haec deliberatio, quod ego sic futurum existimo, nihil auribus illius novi accideret gratius. Et visus est me libenter admodum audire. Ita cum surrexissem abiturus, ipse me sermone suo aliquantisper adhuc revocatus est. Quem ego sermonem nostrum totum Caesareae M-ti recensui. Et quoniam fecerat Rex mentionem, posse facile fieri concordiam, dummodo calor abesset et contentio, rogavi M-tem Caesaream ut persuaderet filio suo, quo mecum ea de re crebrius loqui dignaretur. Quod se M-tas illius facturam recepit^c.

[168r] Incidit autem et de sectariis sermo. Dixi scripsisse Georgium Maiorem, qui est inter molles lutheranos⁸, libellum, quod opera necessaria sint ad salutem, contra Nicolaum Amsdorfium, qui est inter strictos et rigidos lutheranos⁹, quod opera pernicioosa sint ad salutem; et sic rigidos illos lutheranos mollem Georgium persecutos fuisse, ut palinodiam canere cogeretur. Quam cecinit in hunc modum: se legere quidem in Scripturis, quod opera necessaria sint ad salutem, sed ne perturbetur pax Ecclesiarum Lutheri, publicae tranquillitatis conservandae causa, velle se deinceps ab hoc genere locutionis abstinere. Sic, inquam, isti non dubitant vocem etiam Evangelii negare, dummodo Lutheri doctrina maneat incolumis. Negavit Rex Lutherum unquam docuisse, quod opera pernicioosa sint ad salutem, et eam doctrinam vehementer est detestatus. Sed ego contra dixi me suo tempore demonstraturum, quod ex libris Lutheri haec esset doctrina sumpta. Multa deinde^a per me dicta sunt^a de varietate sectarum, de diversitate confessionum, quod alia esset Augustana, a qua tamen Philippus, author illius¹⁰, excludatur, una cum iis qui subsunt Augusto Saxoniae Duci, qui vocatur Princeps Elector, alia Brandenburgica, alia Wirtembergica. Quot Principes, quot civitates, tot sunt fere confessiones. Et gloriari Vinariensem Ducem, qui duxit uxorem filiam Palatini Rheni¹¹, quod nusquam iam sit Augustana Confessio praeterquam in suis terris, quae sunt angusto admodum spatio circum-

⁷ Maksymilian żądał wcześniej zniesienia celibatu duchownych i pozwolenia na komunikowanie pod 2 postaciami. Zob. nry 228, 230.

⁸ Jerzy Maior (właściwie Maier, zm. 1574), były profesor uniwersytetu w Wittenberdze, zwolennik *Interim Augsburskiego*, za naukę o potrzebie dobrych uczynków był zwalczany ostro przez radykalnych luteran M. Amsdorfa i M. Vlacię. Zob. ADB XX s. 109—111.

⁹ Mikołaj Amsdorf (zm. 1561), jeden z najwierniejszych uczniów i przyjaciół Lutra, gorliwy obrońca ortodoksji luterskiej przeciw Melanchtonowi i zwolennikom *Interim Augsburskiego*. Zob. ADB I s. 412—415.

¹⁰ Filip Melanchton.

¹¹ Jan Wilhelm, książę saski na Weimarze, poślubił 15 VI 1560 r. Dorotę Zuzannę, córkę elektora Palatynatu Reńskiego Fryderyka III. Zob. Dworzaczek: *Genealogia*, tabl. 69.

scriptae. Fassus est Rex, ita rem habere, sibi que diversitatem hanc sectarum et confessionum vehementer displicere. Et visus est me lubens.

^{a-a} Dopisane na marginesie.

^b Dopisane nad wykreślonym i nieczytelnym wyrazem.

^{c-c} Dopisane na bocznym marginesie k. 167r.

^d Następuje wykreślone: *relatum*.

326

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Wiedeń, 23 sierpnia 1560

Donosi, że bp Pioppi poinformował go o staraniach księcia Ottavia Farnese w celu zamiany Parmy i Piacenzy na Bari. Obiecuje przeciwdziałać temu przez cesarza. Pisz, że był u niego Rozrażewski ze skargą na bpa włocławskiego, który niesłusznie pozwał go przed swój sąd pod zarzutem herezji. Referuje swą rozmowę z Musso, który jest niezadowolony z nominacji Delfina na nuncjusza w Wiedniu. Prosi o znalezienie mu nowego kapelana. Donosi o obietnicach pomocy finansowej Borromeo i jego liście z 3 VIII z wiadomością o chorobie papieża. Przesyła list do króla w sprawie zabiegów Farneseego. Poleca sprawę Kuczborskiego.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 19 k. 194r-v. Na k. 195v adres (bez podania miejsca pobytu Kromera), ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 28 Augusti].

S. Narravit mihi Modrussensis¹ sibi scriptum esse Roma quod agatur nescio quid inter Catholicum Regem² et Octavium Ducem³ de commutatione bonorum facienda. Vult ille cedere Parma et Placentia, quo possit esse vacuus omni metu, dummodo Barum ssequi liceat. Est nunc Caesar in venatione, simul ut redierit agam cum eo. Quamvis an verum id sit nescio. Verisimile quidem est. Nihil affirmabo, sed ut provideatur tamen curabo, ne quid Regia M-tas inde capiat detrimenti; nec hic magis, quam in Urbe. — Venit ad me D-nus Rosdraszewski⁴. Queritur sibi diem esse dictum ab Episcopo Vladislaviensi⁵, quod ipsum haereseos accusaverit apud me. Simul in causa fuerit, ne possit nepos eius, quae sunt Ecclesiae pecunia empta succedere in bonis illis. Recusat eundem et actorem et iudicem Periclitari se dicit; inhibitionem postulat; me iudicem non recusat.

Fuit apud me Bitontinus⁶. Mirum est quam Delphinum ferre non possit. Si priores, inquit, literae meae venerint, quam ille ex Urbe exierit, crede mihi, non mitteretur⁷. Cui ego: Mihi non erit molestum, inquam, si venerit; quin gratum etiam, si in locum meum successerit, dummodo redire mihi ad Ecclesiam meam liceat; nam nihil mihi cum eo simultatis intercedit. Nec mihi, inquit ille, sed agitur Sedis Apostolicae dignitas, cuius honori consulere tenemur. — Sacerdos meus [194v] discedit a me. Res autem est indigna Nuntius ut Apostolicus absque sacerdote sit. Da, quaeso, operam ut aliquem tecum adducas, qui meum Capellanum agat, et cum eo de pretio convenias. Etiam si non sit valde doctus, dummodo sit honesta vita, nec barbare pronunciet, facile mihi satisfecerit. — Promisit mihi iam tandem Boromeus nescio quid extra ordinem. Quantum id futurum sit, si Deus volet, videbimus. Hac hora literas accepi tertia Augusti datas⁷. Pontificem scribit febre tertiana aliquantum grava-

¹ Dionizy Pioppi, zob. nr 209.

² Król Hiszpanii Filip II.

³ Oktawiusz Farnese (zm. 1584), wnuk pap. Pawła III, książę Parmy i Piacenzy, kwestionowany przez Hiszpanię i pap. Juliusza III.

⁴ Stanisław, kasztelan rogoziński?

⁵ Jakub Uchański.

⁶ Korneliusz Musso.

⁷ Nie zachowany.

tum fuisse, verum iam bene se habere. Tu quoque bene vale. Vienna, 11 Calendas Septem[bris] 1560.

Tuus frater
Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit

Regi nostro scripsi de conatu Ducis Octavii; quas ad te literas mitto⁸.
Valentini mei⁹ causam tibi commendo.

* Autograf: mittam.

327

HOZJUSZ DO KAROLA BORROMEO

Wiedeń, 23 sierpnia 1560

Potwierdza odbiór jego listu z 3 VIII. Cieszy się z poprawy zdrowia papieża. Oczekuje bpa Delfino i wiadomości w sprawie soboru. Dziękuje za dar pieniężny. Powiadamia, że swą ostatnią działalność opisał szczegółowo w liście z 21 VIII i że książę meklemburski sonduje w Wiedniu z polecenia Augusta Saskiego, co sądzi cesarz o soborze; oficjalnie przybył tu jednak w sprawie Albrechta Pruskiego i swego brata Krzysztofa, którego chce wynieść na abpstwo ryskie. Przesyła list cesarza do papieża w sprawie komunii pod 2 postaciami i celibatu duchowieństwa.

ORYG.: Watykan, AV, Nunz. di Germania, rkps 64 k. 185r. Na k. 189v adres i ślad pieczęci.

R-me et Ill-me Domine etc. Hodie redditae mihi sunt literae Ill-mae Dominationis V-rae, scriptae III Augusti, quibus significat Sanctissimum Dominum Nostrum ex febre tertiana iam relevatum esse¹, quod mihi quidem pergratum fuit cognitu. Vehementer enim haec Sanctitatis illius affecta valetudo me perturbaverat, atque Deo gratias, qui nos omnes cito consolari dignatus est. Simul, quamvis indigne, precor ut eam pro Ecclesiae suae et omnium nostrum consolatione diu servet incolumem et faelicem. — Reverendum D-num Zachariam Delphinum in dies expecto. Cuius adventus non poterit mihi non esse multo gratissimus, cum praesertim allaturus sit responsum Sanctissimi Domini Nostri ad scriptum illud Caesariae M-tis de concilio², cuius expectatione valde suspensi sunt hic multorum animi. — Quod vero scribit Ill-ma Dominatio V-ra aliquid mihi extraordinarie numeratum iri, non potuit mihi tot sumptibus diuturnis exhausto, non valde gratum accidere. Quo nomine Ill-mae Dominationi V-rae plurimum debere me profiteor, cui rationes meas curae esse video. Nihil est autem, quod nunc scribam pluribus, nam XII Calendas Septembris misi ad Ill-mam Dominationem V-ram, quae hic per me sunt acta³. Opto Ill-mam Dominationem V-ram diu esse incolumem et faelicem, cuius me gratiae diligenter commendo. Ex Vienna, X Calendas Septembris, Anno Domini M.D.LX.

Dux Megapolensis, de quo scripsi antea⁴, creditur habere mandatum aliquod ab Augusto Saxoniae Duce, ut exploret qui sint sermones de Concilio, et quae sit de eo sententia Caesariae M-tis. Certum tamen est eum privatis quibusdam de causis venisse Alberti Marchionis Branden-

⁸ List nie zachowany; zachował się natomiast następny list w tej sprawie, zob. nr 330.

⁹ Kuczborski.

¹ List nie zachowany, por. nr 326.

² Zob. nry 242, 247.

³ Zob. nr 324 (data w minucie — jak widać — antycypowana).

⁴ Zob. nr 324. Jan Albrecht I (zm. 1576), książę meklemburski na Güstrowie w latach 1547—1555 i na Szwerynie od 1552 r. Zob. Dworzaczek: *Genealogia* tabl. 56.

burgensis, soceris sui ⁵, et fratris, quem cuperet Archiepiscopum esse Rigensem ⁶. Ostendit cupere se vehementer, ut sibi colloqui mecum liceat. Mihi vero deliberatum est eum ad prandium invitare. — Cum haec scripsissem, misit ad me D-nus Strigoniensis Archiepiscopus ⁷ literas Caesareae M-tis ad Sanctissimum Dominum Nostrum una cum suis. Non dubito, quin eadem illa de re scribat, de qua ego quoque scripseram antea, nempe de calice et uxoribus sacerdotum. Sed haec ex ipsis literis cognoscet Ill-ma Dominatio V-ra.

— Eiusdem R-mae et Ill-mae Dominationis V-rae
servitor addictissimus

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit^a

^a— Własnoręcznie.

328

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 24 sierpnia 1560

Obiecuje poprzeć na konsystorzu sprawę zatwierdzenia na biskupstwie przemyskim W. Herburt, polecanego przez H. (zob. nr 291). Powiadamia, że inne sprawy opiszę mu w swym liście Jerzy (z Tyczyna).

ORYG.: nie zachowany.

DRUK: *Latini Latini epistolae* I s. 166.

329

[KAROL BORROMEO] DO HOZJUSZA

Rzym, 30 sierpnia 1560

Donosi, że otrzymał jego listy z 31 VII i 9 VIII wraz z załącznikami i że wiadomości przekaże mu doręczyciel niniejszego listu bp Delfino. Zaznacza, że papież jest bardzo zadowolony z jego rozmów z królem Maksymilianem, z zabiegów o wypędzenie heretyków z ziem dziedzicznych cesarza oraz ze starań o zreformowanie tamtejszego uniwersytetu. Informuje, że odpowiedź w sprawie abpa Oláha i bpa Baltazara z Promnicy przekaże mu Delfino, który też wiezie 500 skudów przekazanych mu w darze od papieża. Pius IV nie zgadza się na odwołanie go z nuncjatury, ponieważ nie ma nikogo lepszego na to miejsce, niż on.

KOPIA Z KANCELARII PAPIESKIEJ: Kraków, Bibl. Czart., rkps 1620 s. 35—36 (duplikat sporządzony na rozkaz Borromeo i załączony do jego listu z 21 IX 1560).

Exemplum literarum datarum R-do D-no Episcopo Varmiensi die XXX Augusti 1560.

Reverende Domine uti frater etc. Accepimus a Dominatione tua eas literas, quas ultima Julii dedisti, una cum scheda manu tua scripta de colloctione habita cum insigni illo viro, et cum exemplo edicti Caesareae M-tis ¹; postremo etiam quas 9 Augusti scripsisti cum alia scheda item manu tua notata ². Quia vero Episcopus Delphinus, qui has ad te perfert, quique istuc per Sanctissimum Dominum Nostrum mittitur, ut Sacrae Caesareae M-ti afferat responsum de concilio, habet in mandatis ut tecum communicet omnia quae occurrunt, non est in praesenti cur sim prolixior; [ni]si illud addidero Sanctitatem suam maxime probare tuas

⁵ Jan Albrecht I był od 1555 mężem Anny Zofii, córki Albrechta Pruskiego.

⁶ Krzysztof z książąt meklemburskich (1537—1592), młodszy brat Jana Albrechta, koadiutor abpa ryskiego Wilhelma Hohenzollerna w latach 1555—1569.

⁷ Mikołaj Oláh.

¹ Zob. nr 303.

² Zob. nr 317.

actiones omnes, sed ea praecipue, quae cum Ser-mo Rege Bohemiae³ egi-
sti, et responsa, quae captata occasione suae Maiestati das, ac tuam praete-
rea diligentiam et studium pro expellendis haereticis ex terris haeredita-
rii[s] Sacrae Maiestatis suae, et pro reformandis ac in fide confirmandis
illis Universitatibus⁴. Quod ad Archiepiscopum Strigoniensem attinet, et
ad Episcopum Vratislaviensem, idem Episcopus Delfinus tibi declarabit
mentem Suae Sanctitatis in iis, quae et responso et facto opus sunt⁵,
atque ideo ad illum me remitto.

Non destiti, quemadmodum tibi pollicitus sum, a Sanctitate Sua tibi
aliquod subsidium pecuniarium curari. Et Sua Sanctitas admodum quidem
gratiose mihi iniunxit, dem operam tibi ut solvantur quingenti scutati
auri, quos ego statim dari iussi eidem Episcopo Delfino, ut tibi ab illo,
cum primum Viennam venerit, numerentur. Atque ideo tuo commodo
poteris ab eo exigere. Sed tamen eos hac tibi condicione solvi scias, ut
pro tua provisione menstrua non computentur, nam Sua Sanctitas in hac
Sedis Apostolicae inopia libenter tibi impertitur quod habet maiora, si
posset, daturus signa singularis suae erga te benevolentiae. Quod tibi
velim esse pro certissimo, quemadmodum suo tempore cognosces.

Quae affers de onere legationis tuae, quo te in postremis tuis litteris
gravari dicis ac levare petis, Sua Sanctitas tuae petitioni in praesenti non
videt quomodo possit satisfacere, cum non ita facile alium invenire vale-
bit, qui aequae ac tu teneat omnia, quae sunt opus pro Dei servitio et
praesentium calamitatum remedio, maxime vero pro concilii negotio. Quod
negotium cum ad optatum finem perduxeris, ut in Domino et in tua pru-
dentia ac pietate plurimum confidimus, tum ego pro parte mea non desi-
stam tuae voluntati obtemperare in omnibus quae potero. Interim peto
abs te, qua maiore possum animi contentione, ut aequo atque alacri ani-
mo susceptum onus perferas, si tamen illud onus est, quod pro salute tot
animarum, pro universali Ecclesia Catholica, et in tantam gratiam Suae
Sanctitatis sustines. Unde tibi molestiarum loco [illa] esse ponenda cen-
seo, quae tanta tua cum laude et spe mercedis aeternae in tam gravi
causa, coram talibus Principibus tam religiose tractas. Eo magis, quod
oves tuae, quas praesens pascere velles, si non pastorem suum videre,
audire tamen commode possunt, et dicto parere; securae insuper ab omni
periculo, dum tu, qui Christi causam agis, Christo eas habes commenda-
tas, contra quem nihil est omnino, quod metuamus. Velim ergo scias in
summa gratiosissimum esse futurum Sanctissimo si animum composueris,
et in hac eius voluntate libenter acquieveris. Quod ut facias, te vehemen-
ter etiam atque etiam rogo. Caetera ab Episcopo Delfino praesto intelli-
ges. Itaque, cum nihil aliud habeam quod dicam, tibi me ex animo offero
atque commendo. Datum Romae, 30 Augusti 1560.

330

HOZJUSZ DO [ZYGUNTA AUGUSTA]

Wiedeń, 31 sierpnia 1560

Donosi, że nie rozmawiał jeszcze z cesarzem w sprawie zakusów O. Farnese
na księstwo Bari, ale wczoraj prosił o interwencję w tej sprawie księcia de Luna,
który oświadczył, że jest to nieprawdą i że Filip II nie wyrazi zgody na taką za-
mianę. Będzie starał się rozmawiać o tym z cesarzem, który wczoraj wrócił do

³ Maksymilian Habsburg.⁴ Hozjusz załatwił sprawę reformy tylko uniwersytetu wiedeńskiego, zob. nr 303.⁵ Zob. nr 303.

Wiednia. Przekazuje relacje o wojnie hiszpańsko-tureckiej, o powrocie papieża do zdrowia i jego wyjeździe do Bolonii, o zawieszeniu sprawy soboru. Przesyła list L. Monti i informuje, że będzie żądał od wicekróla Neapolu wydania dokumentów dotyczących Bari.

MINUTA: Kraków, Bibl. Jagiell., rkps 160/2 k. 9r (ręka Kuczborskiego).

Ultima Augusti 1560 Viennae.

Sacra et Ser-ma Regia M-tas. Partim adversa mea valetudo, partim absentia Caesareae M-tis in causa fuit quod hactenus cum ea nihil egi de permutatione illa, quam cogitare dicitur Dux Octavius¹. Sed hesterno tamen die egi cum D-no Comite de Luna², Catholici Regis Oratore. Dixi me non credere tale quid cogitare Ducem Octavium, tamen quoniam vulgo diceretur, contemnendum non esse putavi, ac rogavi ut Ser-mum Regem suum literis hortaretur, si quid fortasse tale Dux Octavius cogitaret, ne praeberet M-tas illius assensum, prisquam per Compromissarium Arbitrum Status Barensis causa esset decisa. Ille vero mihi respondit, recte me facere, quod nihil tale crederem, et esse omnino vanum commentum. Nam neque cogitare id Ducem Octavium, neque si maxime cogitaret, facturum Regem Catholicum, ut pendente lite novi aliquid de Statu Barensi fieri permittat. Caeterum heri sub vesperam rediit Caesarea M-tas, quam hac quoque de causa alloqui decrevi hodie, si fieri poterit.

Hic novi praeterea nihil est, nisi quod ex illo ipso Oratore audivi classem Turcicam in maiori periculo versari, quam eos qui sunt circumsessi³. Quod verum esse cupio. — Pontifex, per Dei gratiam, convaluit, hisce diebus Roma migraturus Bononiam versus. — De concilio certi nihil adhuc habeo, nondum enim deliberatio Pontificis est allata. Simul ut habuero, faciam M-tem V-ram de omnibus certiorum. — Mitto Sacrae M-ti V-rae literas, quas ex Neapoli transmisit huc D-nus Ludovicus Montius. Ex iis cognoscet, quo sint in statu res M-tis V-rae. Agam etiam cum Caesarea M-te, ut scribat ad Viceregum Neapolitanum, quo iura et privilegia ad causam Barensis pertinentia, vel D-no Ludovico tradat, vel ad Caesaream M-tem transmittat. Hoc enim in suis ad Oratorem V-rae M-tis⁴ literis, D-nus Ludovicus postulare videtur, communicato prius cum Advocato V-rae M-tis, qui praesens hic adest, consilio. Deum precor. [...].

331

HOZJUSZ DO MARCINA KROMERA

Wiedeń, 31 sierpnia 1560

Donosi, że otrzymał pierwszą w tym miesiącu pocztę z Rzymu. Przesyła mu jego korespondencję. Referuje rozmowę z księciem de Luna, który uważa, że wiadomość o próbach zamiany Parmy na Bari przez O. Farnese jest nieprawdziwa. Informuje o wojnie hiszpańsko-tureckiej, o swej chorobie, o zamiarze odwiedzenia cesarza, o oczekiwaniu na Delfina, o wyjeździe M. Sitticha von Hohenems, o sukcesach kaznodziejskich Sittarda i o zaproszeniu do siebie na obiad księcia Meklemburgii, który pomyślnie załatwił sprawę sukcesji brandenburskiej. Przypomina swą prośbę w sprawie Kuczborskiego i kapelana.

AUTOGRAF: Olsztyn, ADWO, rkps D 19 k. 193r-v. Na k. 193av adres, ślad pieczęci i adnotacja Kromera: [Redditae] 5 Sept[embris] Cra[c]optiae].

¹ Zob. nr 326.

² Klaudiusz Fernandez de Quiñones, książę Luna, poseł króla Hiszpanii Filipa II w Wiedniu. Zob. *Nuntiatgeberichte* II/1 passim.

³ Obrona Malty przed flotą turecką Plall baszy, zob. Pidal II s. 59.

⁴ Marcina Kromera, posła w Wiedniu.

S. Toto hoc mense Augusto nulla venit ex Urbe posta, praeterquam hesterno die. Literas tuas nonnullas aperui. Caeterum in quibus nihil fore suspicabar, quod ad causam Barensem faceret, eas obsignatas una cum apertis ad te transmittito. Egi cum Comite de Luna de permutatione, quam cogitare dicitur Dux Octavius. Vanum id esse commentum dicit; si maxime Dux cuperet, nunquam id pendente lite Regem esse commisurum¹. Narrat idem classem Turcicam in maiori periculo versari, quam eos qui sunt obsessi; nam et illam obsideri quoddammodo. Quod mihi quidem valde mirum esse videtur; verum esse cupio². — Laboravi diebus proxime superioribus ex diarria. — Caesarem hodie convenire statui, qui heri vespere rediit ex venationibus. Delphinum in horas expecto. Citardus noster non minus frequens auditorium habere nunc dicitur, quam habuit olim Fauserus.

Dux Megapolensis³ non potuit a me quo tempore volebam invitari propter valetudinem meam parum commodam. Sed pridie Divi Augusti[ni]⁴, quamvis nondum satis confirmatus, nisi tamen qui peterent, ut mecum postero die pranderet. Recusavit, quod eo die se discessurum diceret. Neque discessit tamen. Narravit mihi Zasius⁵, quod ipso die Divi Augustini, cum coenaret, honorificam fecit mei mentionem, ac invitatum se fuisse dixit a me ad prandium. Cur ergo non venit, inquam. Auderet, inquit, ille venire, statim audiret a Saxonibus „papista”, nec effugeret suspicionem inclinationis cuiusdam in papatum. Petivit is eadem illa pro socero, quae petivimus nos ante biennium⁶, ac tandem obtinuit. Petivit et investituram ad Archiepiscopatum Rigensem pro fratre⁷, quam ei non gravatim concessurum [se] Caesar promisit, simul ut esset a Pontifice confirmationem consecutus. — Valentini mei⁸ causam tibi commendo. De sacerdote sis, quaeso, sollicitus; meus enim iam discessit⁹. Bene vale. Vienna, pridie Calen[das] Sept[embris] 1560.

Tuus

Stanislaus Episcopus Varmiensis subscripsit.

Ticinii literas ad me remittes¹⁰.

332

JAKUB PUTEO DO HOZJUSZA

Rzym, 31 sierpnia 1560

Wyraża mu współczucie z powodu niedostatku materialnego, sądzi jednak, że ani brak pieniędzy, ani dokooptowany mu do pomocy Delfino, który zresztą będzie działał w całkowitej od niego zależności, nie stanowią dostatecznej racji starań o pozwolenie na powrót do Polski. Dlatego nie zgadza się na przekazanie papieżowi jego listu w tej sprawie (zob. nr 315), albowiem za kilka dni odbędzie się konsystorz, na którym *absentis tui rationem honestissime habitam iri [spes est]*. Przeto,

¹ Zob. nr 330.

² Zob. nr 330.

³ Jan Albrecht I, zob. nr 327.

⁴ 28 sierpnia.

⁵ Dr Jan Ulryk Zasius, doradca Ferdynanda I i kanclerz Przedniej Austrii. Zob. *Nuntiaturlberichte* II/1 s. 151 i passim.

⁶ Pozwolenie cesarskie dla Albrechta Pruskiego na objęcie spadku po Albrechcie Młodszym Hohenzollernie w Niemczech, zob. nr 9.

⁷ Zob. nr 327.

⁸ Kuczborskiego.

⁹ Zob. nr 326.

¹⁰ List Jerzego z Tycyna nie zachowany.

po otrzymaniu od Piusa IV specjalnego dodatku 500 skudów, *sustinebis igitur paucos dies, considerabisque operam tuam in Concilio maxime necessariam catholicae Ecclesiae futuram; neque animi tui tantum causa tot, tantasque tibi facultates, cum eruditionis, tum eloquentiae a Deo tributas esse, sed ad Ecclesiae suae imprimis utilitatem et decus.*

ORYG.: zaginął.

DRUK: *Latini Latini epistolae* I s. 168—169.

PRZEDRUK: *Wojtyśka: Cardinal Hosius* s. 275—277.

333

OTTO TRUCHSESS DO HOZJUSZA

Rzym, 31 sierpnia 1560

Boleje z powodu trudności, jakie czynią papieżowi przeciwnicy rychłego zwołania soboru. Przekonuje, że wysłanie Delfina do Wiednia nie jest dowodem braku zaufania Piusa IV do niego. Żałuje, że król Maksymilian nie słucha kazań K. Musso. Obiecuje wystarać się o nagrodę dla Sittarda, który dołącza do swych kazań modlitwy za papieża.

KOPIA Z KANCELARII TRUCHSESSA: Augsburg, OA, rkps 75 k. 30r-31r.

DRUK: 1) *Pogtani epistolae* II s. 105—106; 2) *Weber* s. 33—35.

Episcopo Varmiensi.

Utinam, ut idem sentit uterque nostrum, idemque cupit de necessaria celeritate concilii, sic idem uterque posset efficere. Repraesentarem enim rem studiis et opibus nostris, quam a plerisque procrastinatam, ne dicam neglectam, duriozem in dies singulos ac difficiliorem fieri videmus. Ego praeclarae [30v] voluntatis Sanctissimi Domini Nostri testis omnibus esse possum, quem, arbitror, et quia saepe intersum eius et actionibus et sermonibus, affirmo, nihil praetermissurum esse, quo labantem fulciat religionem. Neque vero miror istos, quos scribis, moram afferre concilio¹. Sunt enim iidem, qui semper fuerunt. Fovent morbum suum. Quorum eadem est de Tridentino Concilio, quae de tota religione sententia.

De te quidem me sollicitudo tua sollicitum habet. Eoque magis, quod video te, qua in re nulla subest suspicio, quasi certa re moveri. Qui, si quid praeterea in me desiderare potes, meum in te amorem certe non potes. Quare tibi illud persuadere debes, me, si quid remitti de Pontificis Maximi de te iudicio intellexissem, rem tibi uti se haberet scripturum fuisse. Sed is² sic sentit de te, sic loquitur ut antea, id est honorificentissime. Missio autem Internuntiorum, ne sit multo quidem frequentior, quid existimationi aut dignitati tuae possit obesse, non video. Postulat hoc ratio, fert usus et mos maiorum, ut saepe iam ad te scripsi. Neque quisquam eorum quidquam, quod ad officium tuum pertineat, agat inconsulto, aut insciente te. [Sub]mitto quod nullius Internuntii futura isthic est diuturna commoratio, nam et Delphinus Episcopus, qui iam proficiscetur, nonnullis rebus ad Caesarem perlatis, tecumque communicatis, statim rediturus est³. Quare suspicionem istam incommodam, quae malevolis sermonem dare potest, Principum etiam animos offendere, remove, quaeso, et optima quaequae ac tua virtute digna sperato.

Doleo Regem⁴ Bituntini Episcopi⁴ salutare conciones sua praesentia cohonestare noluisse. Quo facto multo Rex ipse fuisset honestior. Sed illud ingemiscendum est, gravitatem morbi medicinam ferre non posse. —

¹ Zob. nr 296.

² Zob. instrukcję dla Delfina z ok. 25 VIII. *Nuntiatgeberichte* III/1 s. 100.

³ Maksymilian.

⁴ K. Musso.

Amo Cytardi pietatem, et animi magnitudinem, qui morem egregium istic introduxerit in Sacris Concionibus Deum pro Dei Vicario deprecandi. Cui quidem honos ut aliquis habeatur, quantum in me fuerit curabo, quamquam de eo inprimis agendum videtur cum viro clarissimo Marco, Episcopo Cassano ⁵, qui tum testimonio, tum gratia plurimum valebit. Ego officio non deero. Vale. Romae, pridie Cal[endas] Septembris M.D.LX.

* Tekst: *his*.

⁵ Sittich von Hohenems.

DODATEK I

D 1.	Kapituła warmińska rozlicza się ze zobowiązań wynikających z kontraktu zawartego z Hozjuszem, Frombork, 23 V 1558	418
D 2.	List „przejezdny” ces. Ferdynanda I dla Hozjusza, Wiedeń, 2 VII 1558	420
D 3.	Latino Latini: 2 wiersze dedykowane Hozjuszowi, Rzym, 8 XI 1558	421
D 4.	Paweł IV do kapituły warmińskiej, Rzym, 9 V 1559	422
D 5.	Mandatum Stanisłai Hosii ad arendandos fructus Episcopatus Varmiensis, Rzym, 9 V 1559	422
D 6.	Instrumentum locationis Episcopatus per Commissarios Stanisłai Hosii Episcopi, Frombork, 28 VII 1559	426
D 7.	Sekretarz kard. Du Bellay do Franciszka Creato, Rzym, po 11 XI 1559	434
D 8.	Pius IV do Jana Przerembskiego, Rzym, 3 III 1560	435
D 9.	Latino Latini do Andrzeja Maesa, Rzym, 4 III 1560	436
D 10.	Pius IV do Ferdynanda I, Rzym, 18 III 1560	436
D 11.	Pius IV do kapituły warmińskiej, Rzym, 20 III 1560	437
D 12.	A. Flander SJ: Epistola quadrimestris, Wiedeń, 31 VIII 1560	438

D1

KAPITUŁA WARMIŃSKA ROZLICZA SIĘ Z ZOBOWIĄZAŃ
WYNIKAJĄCYCH Z KONTRAKTU ZAWARTEGO Z HOZJUSZEM

Frombork, 23 maja 1558

Kanonicy oświadczają, że przyjąwszy od Hozjusza w dn. 11 V 1558 w roczną dzierżawę wszystkie dobra i dochody biskupstwa warmińskiego za ogólną sumę 8 tys. marek pruskich i spłaciwszy mu natychmiast jej połowę, pozostają jego dłużnikami na sumę 4 tys. marek, z których — zgodnie z dokumentem wystawionym przez biskupa — zobowiązują się wypłacić do 6 I 1559 r.: 1) M. Radickemu, K. Jordanowi i K. Jungemu, obywatelom Ornety — marek 2500, 2) M. Plotowskiemu, staroście jeziorańskiemu — marek 200, 3) Langanniusowi, kanonikowi warmińskiemu — marek 205. Potkwitowanie tej spłaty otrzymają od brata Hozjusza, Jana. Poza tym zobowiązują się wypłacić należną pensję „mechanikom” — 119 marek, 18 groszy i 2 sol- dy; burgrabiemu lidzbarskiemu pobory półroczne — 22,5 marek; wójtowi — 60 marek; ekonomowi — 48 marek; zarządcy młynów — 7,5 marek; burgrabiemu reszelskiemu — 15 marek; burgrabiemu barczewskiemu — 15 marek; Koprzywińskiemu — 10 marek; Plotowskiemu — 20 marek; rodzinie pracującej na polach braniewskich pobory — 40 marek; za kamień młyński tamże — 24 marek; za konia rozplodowego tamże — 8,5 marek. Suma tych spłat, w przeliczeniu marki po 20 groszy, wynosi 3369 marek i 26 soldów, które — odjęte od 4 tys. marek — redukują dług do 630 marek i 34 soldów. Pozostałą tę sumę zobowiązują się spłacić do 6 I 1559 r. na ręce M. Weigla w Gdańsku, lub innej osoby wskazanej przez Jana Watta, pełnomocnika biskupa.

ORYG.: Göttingen, SAL, HBA, C 1a, Kasten 499 (bez foliacji). Pod tekstem doskonale zachowana pieczęć. Dawna sygnatura archiwalna: (A 416) IV 20.

Nos Praelati, Canonici, et Capitulum Ecclesiae Varmiensis significamus tenore praesentium, quibus expedit, quod cum die undecima mensis

Maij proxime praeteriti, Venerabilibus et Eximiis D-nis Eustachio a Knobelsdorf Custode, Nicolao Locca, et Gaspare Hannovio, ipsius Ecclesiae Varmiensis Canonici, Confratribus nostris charissimis, pro nobis et Capitulo Ecclesiae Varmiensis, de voluntate et mandato nostro stipulantibus ac recipientibus, a R-mo in Christo Patre et D-no D-no Stanislao, Dei gratia Episcopo Varmiensi, Domino nostro colendissimo, Episcopatum Varmiensem, illiusque fructus et proventus ad unum annum proxime futurum pro pretio octo millium marcarum Prutenicalium certis modo et forma, ipso Reverendissimo nimirum id postulante, in arrendam accepissemus¹, ipseque idem R-mus D-nus Episcopus quatuor millia marcarum similium ad rationem praedictam a nobis recepisset duntaxat, dictam vero octo millium marcarum, ex certis causis animum suum moventibus, se a nobis integre habuisse et recepisse nihilominus confisus fuisset, prout in instrumento arrendationis huiusmodi desuper confecto latius continetur.

Nos, recognoscentes bonam fidem Reverendissimi praefati, volentesque illius securitati ac indemnitati consulere, ut debemus, iccirco sponte et ex certa scientia declaramus, constituimusque nos ex causa praedicta debitores in summa quatuor millium marcarum, viginti grossis usualibus in marcam quamlibet computatis. Quae quidem quatuor millia marcarum ad complementum dictorum octo millium desiderabantur. Promittimusque nos de quatuor millibus marcarum huiusmodi ad complementum dictorum octo millium, a Reverendissimo, ut praefertur, non habitis neque receptis, famatis Matthaeo Radicke, Gaspari Jordan, et Carolo Junge, Civibus Wormditensibus², duo millia marcarum similium et quingentas, de quibus Reverendissimus sua chirographa dedit; et Nobili Nicolao Plotowski, Praefecto in Seeburg³, ducentas marcas; ac Venerabili D-no Joanni Langannio, Canonico Varmiensi⁴, ducentas quinque marcas similes, ex causa amicabile mutui a Reverendissimo illis debitas, ad festum Trium Regum⁵ proxime futurum, realem et cum effectu soluturos, et chirographa Reverendissimi per solutionem huiusmodi tunc redempta Generoso ac Nobili D-no Joanni Hosio ad manus tradituros et consignaturos. Ita tamen ut ipse vicissim, si et postquam ei a Venerabili D-no Joanne Leomanno, Canonico Varmiensi, et Reverendissimi praefati Oeconomo, fides facta fuerit, vel aliunde eidem D-no Joanni Hosio constiterit, nos de praedicta restanti quatuor millium marcarum a Reverendissimo non habitorum summa, ad praescriptum praesentis apochae, plene et integre satisfacisse, eandem praesentem apocham nobis, vel cui commiserimus, reddere et restituere teneatur.

Item promittimus similiter debita mechanicis pro labore et opere ipsorum, ac nonnullis officialibus deservita salaria, per ipsum Reverendissimum hactenus non soluta, nos etiam debitis temporibus, prout hactenus observatum est, soluturos. Videlicet: mechanicis omnibus in genere marcas centum undeviginti, grossos decem et octo, solidos duos; Burggrabio

¹ Dokument ten został opublikowany w HE II s. 1033—1037. Wlicza także zobowiązania, które są jednak w dużej mierze różne od wymienionych niżej w tym dokumencie.

² Bliżej nie znani mieszczenie z Ornety.

³ Marszałek dworu Hozjusza w Lidzbarku do 1553, od tego roku starosta w Jezioranach, pośredniczył w załatwianiu wielu spraw ekonomicznych biskupa. Zob. HE II s. 310 i następne.

⁴ Jan Langanius, proboszcz lidzbarski, od marca 1557 kanonik w kapitule fromborskiej. Zob. HE II s. 302.

⁵ 6 stycznia.

arcis Heilsberg pro rata dimidii anni marcas viginti duas cum dimidia; Advocato marcas sexaginta; Oeconomo marcas quadraginta octo; Magistro molendinorum marcas septem cum dimidia; Burggrabio Reslensi⁶ marcas quindecim; Burggrabio Wartenbergensi⁷ marcas quindecim; Koprzywinski marcas decem; Plotowski marcas viginti; pro rata familiae in praedio Braunsberg⁸ marcas quadraginta; pro lapide molari ibidem marcas viginti quatuor; pro equo admissario ibidem marcas octoginta duas cum dimidia; viginti grossis usualibus ubicunque in marcam quamlibet computatis.

Summa exponendorum supradictorum facit tria millia marcarum trecentas sexaginta novem, solidos viginti sex. Qua summa deducta de quatuor milibus marcarum praedictis, restant marcae sexingentae triginta, solidi triginta quatuor. Quam summam omnem de dictis quatuor milibus sic restantem, promittimus ad dictum festum Trium Regum proxime futurum nos Gedanum, nostris sumptu et periculo, ad manus Mathiae Waigel, vel cui Joannes a Watten nepos ipsius, id commiserit, ipso Reverendissimo nimirum ita volente et stipulante, realiter et cum effectu transmissuros. Denique pollicemur spondemusque nos de omnibus et singulis praemissis, modo et forma praescriptis, omni exceptione remota, ad unquem satisfacturos. In cuius rei fidem praesentem apocham manu Cancellarii nostri subscribi, et sigillo nostro communiri ex certa scientia iussimus. Datum Varmiae, 23 Maij, Anno millesimo quingentesimo quinquagesimo octavo.

—Eustachius a Knobelsdorf
Custos et Cancelarius Warmienseis
subscripti manu propria—^a

^a— Własnoręcznie, pod pieczęcią.

D 2

LIST „PRZEJEZDNY” CES. FERDYNANDA I DLA HOZJUSZA

Wiedeń, 2 lipca 1558

Poleca wszystkim swoim poddanym oraz przyjacielom, by wspierali go swą pomocą i gościnnością w czasie jego podróży do Włoch i zwalniali od wszelkich opłat celnych.

MINUTA: Wiedeń, HHStA, Polen, rkps 9, poszyt „1558” k. 66ar-v.

Passus ad Italiam pro Reverendo D-no Episcopo Warmiensi.

Ferdinandus etc. Universis et singulis ad Italiam etc. Cum hic devotus nobis dilectus Stanislaus Hosius, Episcopus Warmienseis, Ser-mi Principis D-ni Sigismundi Augusti, Regis Poloniae, filii et consanguinei nostri charissimi Orator, ad praesens iter^a in Italiam instituerit^b, nosque magno-pere cupiamus et volumus etiam, quod idem Reverendus Episcopus Warmienseis (quem ob eius eximiam^c probitatem, eruditionem, et praeclaras animi dotes singulari benignitate complectimur)^d suum iter, eundo ac redeundo, libere, tuto ac plane ex animi sui sententia conficere possit. Vobis propterea, omnibus et singulis nostris et Sacri Imperii subditis ac fidelibus dilectis firmiter mandamus, amicos autem et benevolos nostros, aliosque Imperio et potestati nostrae non subditos, pro sua quemque conditione, amice et benevole hortamur, clementerque requirimus, ut praefa-

⁶ Burgrabia Reszla Fabian Lock (zob. HE II s. 770).

⁷ Nie zidentyfikowany burgrabia w Barczewie.

⁸ Braniewo.

tum Reverendum Episcopum Warmiensem cum universo suo comitatu, equis, curribus, rebusque omnibus, quas secum est habiturus, ubique locorum et terrarum libere, tuto, expedite, et absque molestia et impedimento, sine alicuius^e dacia, gabellae, thelonei, portorii, pedagii, vel cuiusvis alterius impositionis et oneris^f solutione, transire, proficisci, hospitari, et commorari sinatis, verumetiam et honorifice recipiatis atque tractetis, nec non salvo conductu, ducibus itineris, equis, curribus, navibus, ac quibuslibet necessariis rebus [66av], ad ipsius Reverendi Episcopi vel ministrorum suorum requisitionem, adiuvetis. Cum eo facturi sunt nobis amici et benevoli nostri, caeterique omnes, qui potestati nostrae non subditi sunt, rem gratissimam, benevolentia ac benignitate nostra Caesarea recognoscendam; nostri vero et Sacri Imperii subditi exequentur omnimodam et expressam voluntatem nostram. Datum Viennae, die 2 Julii 1558.

^a Dopisane na marginesie.

^b Dopisane nad przekreślonym; sese conferat.

^c Na marginesie, zamiast wykreślonego w tekście: *singularem*.

^d Następuje jedno słowo nieczytelne.

^e Na marginesie, zamiast wykreślonego w tekście: *ne non sine solutione ullius*.

^f Następuje wykreślone: *exactionis*.

D 3

LATINO LATINI: 2 WIERSZE DEDYKOWANE HOZJUSZOWI

[Rzym], 8 listopada [1558]

Złożony chorobą nie może przyjąć zaproszenia Hozjusza na biesiadę przy jego stole, lecz — świadom życzliwości biskupa i jego domowników — prosi żartobliwie, by zechciał napelnić uzdrawiającym winem flaszkę, którą posyła. Dowodzi z przekorą, że nie jest złośliwy.

AUTOGRAF: Viterbo, Archivio Capitolare, rkps 10, składka 3 k. 59ar.

Die VIII Novemb[ris]¹
 Latinus ille, quem peroptat Hosius
 Videre convivam libens,
 Mensam frequentet; auctus a mensa domum
 Suo redibit munere.
 Nunc, quando stomachi languet is doloribus,
 Ventrisve crudis flatibus,
 Egeatque GRAECI veteris auxilio, Hosii
 Dilictus a domesticis,
 Si miserit lagunculam^a, semper licet,
 Inanis haud ibit domum.

Eidem die eodem.
 Certare tecum, qui negat domesticos
 Amoris aequo in scammate,
 Non ille sanus mente, non animo satis
 Videre, quod lucet, potest;
 Metitur etenim cuncta, quo vulgus solet
 Modo, malignus et procax.
 Latinus haud ita levis; ab cunctis putat
 Tuis se amari, ac diligi.

¹ Wiersze te mogły być napisane tylko 8 XI 1558 r., ponieważ w listopadzie 1559 Latini przebywał w obrębie konklawe jako sekretarz kard. Puteo. W niniejszej edycji zachowano oryginalny podział i układ graficzny strof.

Sed danda venia est, dum gravior urget dolor,
 Si quos jambus laeserit.
 Cum misero lagunculam vacuum^b, precor
 ut plena^b redeat^c.

^a Poprawione z: *lagunculam*.

^b Następuje jedno wykreślone, nieczytelne słowo.

^c Następuje przekreślone: *praecipere*.

D 4

PAWEŁ IV DO KAPITUŁY WARMIŃSKIEJ

Rzym, 9 maja 1559

Zawiadamia, że mimo starań Hozjusza o pozwolenie na powrót do diecezji, nakazał mu pozostać w Rzymie, ponieważ będzie tu potrzebny jako informator w dziele reformy kleru polskiego i jako uczestnik soboru, który postanowił zwołać. Nakazuje wypłacać mu wszystkie dochody z biskupstwa.

KOPIA Z KANCELARII PAPIESKIEJ: Watykan, AV, Armadium 44, rkps 2 k. 250r.

Dilectis filiis Capitulo Varmiensi.

Paulus Papa Quartus.

Dilecti Filij, salutem etc. Cupientem istuc redire Venerabilem Fratrem Stanislaum, Episcopum vestrum, petita saepius a nobis discedendi venia, manere apud nos, non sine iustis et gravibus causis, vere coegimus; nam et per eum multa cognoscere poterimus, quae in clero Poloniae fuerint corrigenda, quandoquidem ad reformandos ecclesiasticarum personarum mores incumbere coepimus, et quoniam oblata nobis summo Omnipotentis Dei beneficio optatissima occasione tandem conciliatae pacis inter Charissimos in Christo filios nostros Henricum, Francorum Regem Christianissimum, et Philippum, Hispaniarum Regem Catholicum¹, celebrare concilium generale in animo habemus, si is Episcopus abesset, evocandus a nobis fuisset, nedum cum apud nos sit, fuerit dimittendus. Notum eius apud nos commorationis consilium V-rae Devotioni esse voluimus, ut interea, dum is mandato nostro hic commoratur, detis operam, ut fructus reditusque Ecclesiae ad eum eiusve Procuratores sine ulla diminutione perveniant, neque qui nostri, immo Divini obsequi causa absens, ullo detrimento afficiatur. Quod ut diligenter pro nostra et Sedis Apostolicae reverentia, proque Praelati vestri meritis, et vestri muneris officio curetis, monemus vos, vehementerque mandamus². Datum Romae, apud Sanctum Petrum etc, die IX Maij 1559, Anno 4°.

^a-Aloysius Lipomanus Bergomensis^a

^a- Autograf.

D 5

MANDATUM R-MI D-NI STANISLAI HOSII EPISCOPI VARMIENSIS
 AD ARRENDANDOS FRUCTUS EPISCOPATUS VARMIENSIS

Rzym, 9 maja 1559

Akt notarialny, w którym H. upoważnia swego brata Jana H. i swego kancelarza Samsona z Worein do przedłużenia zawartej z kapitułą warmińską 11 V 1558 umowy o wydzierżawienie dóbr biskupich.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, Dokumenty Kapituły, rkps M9. Dokument pisany na pergaminie

¹ Mowa o pokoju w Cateau Cambrésis, 3 IV 1559. Zob. nry 66—68.

² List o podobnej treści wystosował Paweł IV 18 V 1559 także do króla Zygmunta Augusta (kopia z kancelarii papieskiej w Watykanie, AV, Armadium 44, rkps 2 k. 261r). Por. nr 75.

o wymiarach 56×42+4 cm. Pośrodku przywieszona na czerwonym jedwabnym sznurze duża pieczęć Horjusza wyciętna w czerwonym wosku z napisem w otoku: *Stanislaus Hosius Dei gratia Episcopus Warmiensis MDLI* (w kapsule metalowej). Na odwrocie dokumentu ręką z końca XVI w.: *Mandatum Reverendi D. Stanislai Hosii Episcopi Warmiensis ad arrendandum fructus Episcopatus Warmiensis 1559 A 18* przekreślone i pod spodem przepisane jeszcze raz ręką z XVIII w. z nową kollokacją archiwalną: M. nro 9.

In Nomine Domini. Amen.

Per hoc praesens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter et sit notum, quod anno a Nativitate eiusdem Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo nono, indictione secunda, die vero Martis, nona mensis Maii, pontificatus Sanctissimi in Christo Patris et Domini nostri Domini Pauli, Divina Providentia, Papae Quarti anno quarto, in mei publici Camerae Apostolicae Notarii testiumque infrascriptorum ad haec specialiter vocatorum et rogatorum praesentia, personaliter constitutus R-mus in Christo Pater et Dominus Stanislaus Hosius, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Warmiensis, principalis principaliter pro se ipso, qui alias (ut asseruit) vocatus a praelibato Sanctissimo Domino nostro ob gravissima Reipublicae Christianae negocia, ad urbem Romam sese conferre necesse habuit, et propterea cupiens tunc Ecclesiam suam et Episcopatum Warmiensem ac illius bona et administrationem in spiritualibus ac temporalibus bene commendari, ne quid damni et incommodi absente se eis adferretur, Episcopatum suum praefatum Venerabili Capitulo Ecclesiae suae Warmiensis in spiritualibus et temporalibus regendum et gubernandum et administrandum commisit et commendavit; fructusque, redditus, proventus, et emolumenta quaecunque eidem Venerabili Capitulo ad unum annum tunc proxime futurum locavit, arrendavit, ac in locationem et arrendam annuam dedit et concessit, certo inter eos convento pretio et cum nonnullis pactis et conditionibus adiectis, prout in quodam instrumento, desuper celebrato, sub die undecima Maii anni millesimi quingentesimi quinquagesimi octavi, manu Reverendissimi Episcopi praefati et nonnullorum Canonicorum ac testium rogatorum, necnon Notarii publici de eo rogati subscripto, ac sigillo maiori ipsius Domini Episcopi appenso munito, latius contineri asseruit¹, ad quod relationem haberi voluit, exposuit et dixit, quod postquam peracto aut de proximo finiendo praefatae annuae locationis tempore, ipse non speret se posse redire ad Ecclesiam et Episcopatum suos praefatos, retentus nempe et manere iussus ab eodem Sanctissimo Domino Nostro in usum et necessitatem futuri Oecumenici Concilii, uti ipse Reverendissimus se id ab ipso Sanctissimo audivisse declaravit.

Icecirco volens eidem Ecclesiae et Episcopatu universo, illiusque statui, subditis, et hominibus, ac bonis, et fructibus, redditibus, proventibus, et emolumentis mensae episcopalis, ne in sua absentia damnum aut detrimentum aliquod accipiant, quantum in se est, providere, confisus de prudentia, integritate et industria, ac fide et legalitate Venerabilis Capituli sui Warmiensis, necnon Administratoris seu Vicarii per ipsum Capitulum ad id pro tempore deputati vel deputandi², cui tam dilectae Ecclesiae, quam illius Episcopatus, status, vasallorum, subditorum, ac fructuum praefatorum in spiritualibus et temporalibus administratio commissa extitit, seu imposterum committetur, necnon generosi et nobilis viri D-ni Ioannis Hosii ipsius Reverendissimi fratris germani ac Venerabilis viri D-ni Sampsonis a Worein, Utriusque Juris Doctoris, Canonici dictae Ecclesiae Warmiensis, Cancellarii sui (citra quorumcunque

¹ Zob. HE II s. 1033—1037.

² Eustachy Knobelsdorf.

procuratorum suorum per eum hactenus quomodolibet constitutorum revocationem), sponte animoque bene deliberato, ac ex eius certa scientia omnibus melioribus modo, via, iure, causa, et forma, quibus melius et efficacius potuit et debuit, fecit, constituit, creavit, nominavit, et sollemniter ordinavit suos veros, certos, legitimos et indubitatos procuratores, actores, factores, negotiorumque suorum infrascriptorum gestores ac nuncios speciales et generales (ita tamen quod specialitas generalitati non deroget, nec e contra) videlicet praefatos Generosum D-num Iohannem Hosium absentem, tanquam praesentem, et Venerabilem D-num Sampsonem a Worein praesentem, et onus sive mandatum procurationis huiusmodi in se sponte suscipientem, coniunctim, divisim, et in solidum respective, ita et taliter videlicet, quod alter sine altero per se ipsum quaecunque dicere, facere, tractare, gerere et exercere libere et licite possit et valeat, ita tamen quod non sit melior condicio primitus occupantis nec deterior subsequens, sed quod unus eorum inceperit, id alter eorum prosequi, mediare, terminare valeat pariter et finire, ac ad effectum debitum perducere; concludere vero et exequi dicta, facta, tractata, et gesta alter sine altero non possit, nec valeat specialiter et expresse, ad ipsius R-mi Domini constituentis nomine et pro eo locationem sive arrendationem praefatam finitam, aut de proximo, ut asseruit, finiendam cum eodem Venerabili Capitulo Ecclesiae suae Warmiense ad alium annum, a fine primi praefati anni computandum et inchoandum, renovandum, restaurandum, reintegrandum, et de novo fructus, redditus, proventus, iura, obventiones, et emolumenta quaecunque locandum et arrendandum, ac ad firmam, seu annuam pensionem ex causa et titulo purae, perfectae et irrevocabilis locationis et arrendationis transferendum, dandum, et concedendum modis, formis, transactionibus, conventionibus, pactis, conditionibus, terminis, pretio, seu pretiis, solutionibus, clausulis, et continentis, prout ipsis Dominis Procuratoribus suis bene visum fuerit, pro maiori commodo et utilitate tam dictae Ecclesiae, Episcopatus ac subditorum et hominum, quam ipsiusmet Reverendissimi Domini constituentis, fructuumque et proventuum ipsius mensae episcopalis.

Et quatenus Capitulum praefatum, requisitum pro parte ipsius Reverendissimi, seu maior pars illius recusaverit, posthabuerit, aut neglexerit cum eodem Reverendissimo locationem et arrendam praefatam modis et formis per ipsos Procuratores proponendis renovare, reintegrare, de novo inire, et prorogare, tunc et eo casu cum alio, vel aliis, Canonico, vel Canonicis dictae Ecclesiae, uti privata et particulari, vel privatis et particularibus, persona, vel personis, etiam de gremio praefati Capituli non existente, vel non existentibus, super locatione et arrenda huiusmodi tractandum, paciscendum, conveniendum, et concordandum, et prout inter ipsos conventum fuerit, locandum, arrendandum, et dictos fructus, census, et emolumenta in praefato primo locationis instrumento specificata, ad firmam, seu annuam pensionem ex causa, et occasione purae, perfectae, et irrevocabilis locationis, et arrendationis ad annum, ut supra computandum, transferendum, dandum et concedendum, modis, formis, transactionibus, conventionibus, pactis, conditionibus, terminis, pretio, seu pretiis, solutionibus, clausulis et continentis, prout eisdem D-nis Procuratoribus bene visum fuerit, necnon administrationem, facultatemque, potestatem et omnimodam auctoritatem administrandi, regendi, et gubernandi in spiritualibus et temporalibus, tam coniunctim, quam divi-

sim dandum, faciendum, concedendum, impartendum, committendum et commendandum.

Et quatenus opus fuerit, et eisdem Procuratoribus bene videbitur et placuerit inventarium de argento, clenodiis, localibus, vestimentis, rebus sacris, frumentis, victualibus, aliisque rebus in arce Heilspergk relictis confectum, Venerabili Capitulo praesentatum et consignatum, visitandum, revidendum ac etiam de novo conficiendum. Item quascunque pecuniarum, rerum et bonorum summas et quantitates ipsi Reverendissimo, tam ratione dictae locationis et arrendationis, quam alia quavis de causa quomodolibet debitas, et debendas, ab illarum debitoribus, detentoribus, et quibusvis personis, communi, collegio, universitate petendum, exigendum, habendum, levandum, percipiendum, ac habuisse et recepisse confitendum, et tam de habitis ac perceptis, quam confessis quoscunque quietandum, liberandum penitus, et absolvendum, cum pacto solemnini et valido de rem habitam et perceptam, seu confessam, ulterius non petendo; instrumentum et instrumenta, si necesse fuerit, quodcunque et quaecunque desuper opportunum et opportuna per quovis notarios rogari et confici petendum, necnon eadem instrumenta manu eorum propria subscribendum, et etiam, quatenus opus fuerit, sigillis eorum propriis communiendum et corroborandum, atque quietantias, syngraphas, et alias apochas manu eorum subscriptas dandum, faciendum, et concedendum.

Et pro observatione omnium et singulorum per ipsos Procuratores nomine ipsius R-mi D-ni Episcopi promittendorum ipsum Reverendissimum et eius in dicta Ecclesia successores et haeredes, suaque et illorum bona quaecunque in quavis iuris valida forma obligandum et hypothecandum, cum renunciationibus et clausulis consuetis et opportunis, alias iuxta formam in praefato primi anni arrendationis instrumento expressam et contentam, iurandumque in animam ipsius R-mi D-ni constituentis quaecunque iuramenta desuper necessaria et opportuna, licita tamen et honesta, cum plena, ampla et omnimoda facultate, auctoritate, et potestate in praemissis ac pleno, amplo, libero, generali, et speciali mandato; et generaliter omnia alia et singula faciendum, dicendum, gerendum, exercendum et procurandum, quae in praemissis et circa ea necessaria fuerint, seu quomodolibet opportuna, et quae ipsemet Dominus constituens faceret, et facere posset, si praemissis omnibus et singulis praesens, seu personaliter interesset, etiam si talia forent, quae mandatum exigent magis speciale, quam praesentibus est expressum.

Promittens insuper praefatus R-mus Dominus constituens mihi Notario publico infrascripto, tanquam publicae et authenticae personae solemniter stipulanti et recipienti, vice et nomine omnium et singulorum, quorum interest, intererit, aut interesse poterit, quomodolibet in futurum se ratum, gratum, atque firmum perpetuo habiturum totum id et quicquid per dictos Procuratores suos actum, dictum, factum, gestum, vel procuratum fuerit in praemissis, seu aliquo praemissorum, relevans nihilominus ex nunc et relevare volens eosdem ab omni onere satis dandi iudicioque sisti et iudicatum solvi cum omnibus et singulis clausulis necessariis et opportunis sub hypotheca et obligatione omnium et singulorum bonorum suorum, ac sub omni iuris et facti renunciatione ad haec necessaria, pariter et cautela. Super quibus praemissis omnibus et singulis praefatus R-mus Dominus constituens sibi a me Notario publico infrascripto unum vel plura publicum, seu publica, fieri atque confici pe-

titit instrumentum et instrumenta. Acta fuerunt praemissa Romae in Palatio habitationis ipsius R-mi Domini constituentis, sub anno, die, mense, indictione, et pontificatu, quibus supra. Praesentibus ibidem venerabilibus et nobilibus viris D-nis Iacobo Zymmermanno, Praeposito Sancti Severi Erfurdensis et Canonico Warmiensi, Camerario Sanctissimi Domini Nostri, et Valentino Kutzborski, Canonico Wisliciensi, Camerarii praefati R-mi D-ni Episcopi, testibus ad praemissa vocatis specialiter, atque rogatis.

^b-Stanislaus Episcopus Warmiensi, qui supra, constituo ut supra, manu propria^b.

^c-Ego Iacobus Zimmermann Praepositus, qui supra, praesens fui testis rogatus^c.

^d-Ego Valentinus Kutzborski Canonicus Wisliciensis, qui supra, fui praesens testis rogatus^d.

^e-Et quia ego Alexander Peregrinus Comensis, Camerae Apostolicae Notarius, praemissis omnibus et singulis, una cum suprascriptis testibus interfui, eaque omnia in actis meis annotavi, iccirco hoc praesens mandati instrumentum aliena manu fideliter scriptum, manibusque propriis tam R-mi Domini constituentis, quam Dominorum testium suprascriptorum subscriptum, sigilloque etiam ipsiusmet R-mi Domini constituentis sigillatum et communitum, signo meo tabellionatus consueto signatum³ subscripsi et publicavi, in fidem omnium praemissorum rogatus et requisitus^e.

* Nadpisane.
 b-b Pismo własnoręczne.
 c-c " "
 d-d " "
 e-e " "

D 6

INSTRUMENTUM LOCATIONIS EPISCOPATUS
 PER COMMISSARIOS STANISLAI HOSII EPISCOPI

Lidzbark, 28 lipca 1559

Jan Hozjusz i Samson z Worein odnawiają z upoważnienia Hozjusza kontrakt z kapitułą warmińską, reprezentowaną przez Eggarda z Kempen, Eustachego Knobelsdorfa i Kacpra Hannow, wydzierżawiając jej na następny rok (począwszy od wygaśnięcia poprzedniego kontraktu z 11 V 1558) dobra i dochody biskupstwa za 8 tys. marek pruskich. Oświadczają też, że otrzymali od razu z tej sumy 5 tys. marek, natomiast pozostałe 3 tys. marek, stanowiące równowartość 600 podwójnych dukatów hiszpańskich, kapituła zobowiązuje się przekazać do 25 XII 1559 r. prokuratorowi biskupa w Gdańsku. Poza tym kanonicy zobowiązują się wypłacić należne od 11 V 1559 pensje: ekonomowi biskupstwa — 96 marek, burgrabiemu lidzbarskiemu — 60 marek, pozostałymi burgrabim — po 30 marek, wójtowi generalnemu biskupstwa — roczną pensję 120 marek, 4 woły i 1 laszł jęczmienia i 1 owsa; przyjmują także na siebie wszystkie zobowiązania biskupa: utrzymanie dworu biskupiego, konserwację zamków i wypłatę darowizn: wdowej po wójcie Preucku — 55 marek, wikariuszom w Dobrym Mieście — 115 marek, wikariuszom w Lidzbarku — 13 marek, kaznodziei fromborskiemu 12 marek, Teodorowi Linden — 70 marek, nauczycielowi J. Schirmerowi — 40 marek, Koprzywińskiemu — 18 marek, Erazmowi z Dilen — 10 marek, jego siostrze Katarzynie — 12 marek, Weissłowi — 10 marek, Schissentauberowi — 10 marek, M. Bidermannowi — 6 marek, Bernardowi a Curiis — 10 marek, na utrzymanie kościoła w Biskupcu — 10 marek, M. Scriniosowi — 33 marki, oraz stosowną zapłatę budowniczym; zobowiązują się także pokrywać wszystkie wydatki związane z konserwacją budynków

³ Ten znak notarialny z napisem w otoku „sustine et abstine” wykonany atramentem znajduje się z lewej strony niniejszej attestacji.

gospodarczych i obiecują nie zaciągać długów oraz szanować umowy dzierżawne zawarte przez Hozjusza z M. Plotowskim i z J. Hozjuszem (Smolajny i młyny oraz inne dzierżawy w kamerze dobromiejskiej). Obydwie strony ustalają klauzule zabezpieczające ich interesy, zwłaszcza na wypadek klęsk żywiołowych.

ORYG.: Olsztyn, ADWO, Dokumenty Kapituły, rkps J 1. Dokument jest pisany na pergaminie o wymiarach 69×51,5+8 cm; pośrodku dolnego marginesu pieczęć kapituły, przywieszona na pasku pergaminowym, wycięta w zielonym wosku, umieszczona w miseczce woskowej o średnicy 8 cm. Na odwrocie ręka z XVI w.: L. 1ma, *Episcopatus locatio 1559*. Pod tym ręką z XVIII w.: *Instrumentum locationi Episcopatus per Commissarios Stanisla Hosti Episcopi 1559*. Stan bardzo dobry.

In Nomine Domini. Amen.

Per hoc praesens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter, et sit notum, quod anno a Nativitate eiusdem Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo nono, indictione secunda, die vero vicesima octava mensis Julii, Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris et Domini nostri, Domini Pauli, Divina Providentia Papae Quarti anno quinto, in mei Notarii Publici testiumque infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum praesentia, personaliter constituti Generosus et Nobilis vir D-nus Joannes Hosius, R-mi in Christo Patris et Domini D-ni Stanisla, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopi Varmiensis frater germanus, et Venerabilis ac Eximius D-nus Samson a Worein, Canonicus Varmiensis, eiusdem D-ni Episcopi Cancellarius, ambo coniunctim et in solidum respective suae R-mae Paternitatis ad negotia infrascripta peragenda legitimi Procuratores, prout mihi Notario Publico infrascripto in praesentia testium infrascriptorum de ipsorum procurationis mandato Romae sub die nona mensis Maii proxime praeteriti confecto et manibus propriis tam R-mi D-ni Episcopi praefati testiumque rogatorum, quam discreti viri D-ni Alexandri Peregrini Comensis, Camerae Apostolicae Notarii de eo rogati (ut apparebat) subscripto ac sigillo maiori ipsius D-ni Episcopi appendenti communito¹, certam plenam et indubitam fecerunt fidem.

Nomine procuratorio dixerunt et asseruerunt, quod cum R-mus D-nus Stanislaus Episcopus Varmiensis supradictus, ipsorum Dominus et Principalis desideratissimus, qui anno superiore vocatus a praelibato Sanctissimo Domino Nostro ob gravissima Reipublicae Christianae negotia, ad urbem Romam se conferre, atque in absentia sua Episcopatum suum Varmiensem Venerabili Capitulo Ecclesiae suae Varmiensis regendum, gubernandum, administrandumque, tam in spiritualibus, quam temporalibus, committere et commendare, necnon fructus, redditus et proventus illius universos eidem Capitulo ad unum annum tunc proximo futurum, nunc vero dudum elapsam, certis modo et forma pactisque nonnullis firmatis, locare et arrendare necesse habuit², non speraverit nec speret de praesenti anno se posse redire ad Ecclesiam et Episcopatum suos praefatos, retentus nimirum et manere iussus Romae ab eodem Sanctissimo Domino Nostro in spem futuri Concilii Oecumenici, iccirco aliisque de causis et rationibus ac necessitatibus in praefato mandati instrumento (ad quod relationem haberi voluerunt) latius expressis ipsius R-mi D-ni Episcopi mandatum huiusmodi reverenter suscipientes, illudque ad effectum debitum perducere cupientes, non vi, dolo, metu, fraude, aut aliqua alia sinistra machinatione circumventi, sed gratis, sponte, et libere, ac pure, simpliciter, et absque alicuius temporalis commodi per R-mum Dominum exinde habendi expectatione, mandati praedicti facultatisque

¹ Zob. nr D 5.

² Zob. nr D 1.

ipsis in eo attributae vigore, commiserunt et commendaverunt praefato Venerabili Capitulo Ecclesiae Varmiensis, R-ndis ac Eximiis D-nis Eggerdo a Kempen Decano, Eustachio a Knobelsdorf Custode et Gasparo Hannovio Iuris Utriusque Doctore, ipsius Ecclesiae Varmiensis specialibus nunciis ab ipso Capitulo ad infrascripta peragenda (ut asserebant) missis et deputatis praesentibus, ac de voluntate et mandato (ut etiam asserebant) praefati Capituli stipulantibus et recipientibus nomine eiusdem Capituli, et pro eo illiusque imposterum successoribus Episcopatum Varmiensem supradictum illiusque administrationem, tam in spiritualibus, quam temporalibus, una cum omnibus et singulis arcibus, castris, oppidis, praediis, villis, molendinis, agris, pratis, silvis, aquis, bonis, et possessionibus, necnon iudiciis omnis generis, ac vasallis, etiam nobilibus et equestri ordinis, subditis et hominibus, cum plena ac omnimoda potestate et autoritate regendi, gubernandi et administrandi, regique gubernari, et administrari faciendi; necnon administratorem, seu administratores, praefati Capituli arbitrio, ubi, quoties et quando eis visum fuerit ex medio et gremio ipsorum eligendi, instituendi, et destituendi; atque praefectos officiales et ministros, tam in arce Heilsberg, quam aliis arcibus, castris, praefecturis, praediis et allodiis recipiendi, assumendi, removendi et dimittendi; illorumque numerum ad beneplacitum adaugendi et diminuendi in omnibus et per omnia, prout ipse R-mus D-nus Episcopus in spiritualibus et temporalibus regere, gubernare, iurisdictionem exercere, iudicia agere mul[c]tas irrogare, necnon mandare, disponere, ordinare et facere debuerat, ac solitus erat, absque ulla penitus differentia, exercitio tamen pontificalium et casibus ac officiis solis Episcopis a iure permissis, ac illis quae aliis ab ipsis committi non possunt exceptis.

Fructus vero, redditus, proventus, census, iura, obventiones et emolumenta quaecunque, etiam feudalia et homagialia, ex omnibus et singulis arcibus, castris, oppidis, praediis, villis, molendinis, agris, pratis, silvis, aquis, bonis et possessionibus supradictis, necnon mellificiis, venationibus, aucupiis, piscaturis, iudiciis, mul[c]tis, vasallis praefatis illorumque praefacionibus realibus et personalibus ac serviciis rusticalibus, necnon totius Episcopatus regalibus universis quomodolibet provenientia, et ad Episcopum Varmiensem pro tempore existentem quavis ratione, titulo, et occasione pertinentia, una cum omnibus viribus et actionibus, quae et quas ipse D-nus Episcopus in dictis fructibus ac emolumentis habebat, seu habere poterat, ex eorum certa scientia et alias omnibus melioribus modo, via, iure, causa, et forma, quibus potuerunt et debuerunt, nomine quo supra, denuo locaverunt, arrendaverunt et ad formam seu annuam pensionem ex causa et titulo purae, perfectae, et irrevocabilis locationis et arrendationis transtulerunt, dederunt et concesserunt eidem Venerabili Capitulo Ecclesiae Varmiensis, praefatis R-ndis D-nis Eggerdo Decano, Eustachio Custode et Gasparo Canonicis praesentibus, ac ut supra stipulantibus et recipientibus nomine eiusdem Capituli et pro eo illiusque imposterum successoribus ad unum annum proxime futurum a die undecima mensis Maii proxime praeteriti, alias a fine similis arrendationis contractus anno superiore, ut praefertur, inter ipsum Reverendissimum et Capitulum praefatos facti, computandum, pro pretio et nomine precii octo millium marcarum Prutenicalium liberorum exemptorum, et ab omnibus oneribus, tam infrascriptis, quam aliis quibuscunque immunium; constituentes Domini Procuratores praefati Venerabile Capitulum arrendatores, ad D-num Administratorem et seu

[sic] illius Oeconomum pro tempore existentes, insolidum procuratores irrevocabiles tanquam in rem, cum potestate et mandato generali ad exigendum, levandum et percipiendum, necnon de habitis et perceptis quietandum.

De quibus quidem octo millibus marcarum Prutenicalium, occasione pretii supradicti, praefati D-ni Procuratores confessi sunt se habuisse et recepisse quinque millia marcarum similium et marcas huiusmodi manualiter et cum effectu in bona et numerata pecunia dixerunt recepisse, Venerabile Capitulum, arrendatores, et D-nos Capitulares praefatos praesentes, et nomine quo supra stipulantes ac recipientes, de dictis quinque millibus marcarum penitus quietantes, liberantes et absolventes cum pacto solenni et valido de rem habitam seu confessam ulterius non petendo. Praefati vero D-ni Capitulares nomine Capituli et pro eo, illiusque imposterum successoribus, promiserunt quod iidem Capitulum arrendatores reliqua tria millia marcarum similium, sexingentos aureos duplices Hispanicos in auro constituentia, ad festum Nativitatis Domini nostri Iesu Christi proxime futurum Gedani ipsius R-mi D-ni Episcopi legitimo Procuratori, seu cui vel quibus ipse per litteras suas ibidem mandaverit, realiter et cum effectu in bonis et iusti ponderis duplicibus aureis Hispanicis in auro (quatenus haberi poterunt), quolibet duplici aureo pro marcis quinque computato, omnibus mora et exceptione remotis numerabunt et persolvent eorum propriis labore, sumptu et periculo.

Quia sic extitit pactum inter partes ipsas earumve Procuratores seu nuncios respective solenni stipulatione interveniente, confessi sunt nihilominus Domini Procuratores praedicti, et expresse cognoverunt dictam locationem iuste et legaliter, ac pro iusto et legali pretio fuisse factam, et in ea non esse deceptionem aliquam vel fraudem, ultra dimidium iusti pretii, vel aliqua alia, per quae huiusmodi locatio rescindi possit quomodolibet, vel irrita pronunciari. Et si fructus superius expressi plus valerent ad praesens ac valere possent in futurum, dicto anno durante, totum id plus valens, quodcumque et quantumcumque sit, dictis Dominis Capitularibus et Capitulo arrendatoribus donatione pura, mera, rata, grata, simplici et irrevocabili usque ad dictum annum completum nomine praefato dederunt, cesserunt, transtulerunt, et remiserunt, eorumque sine invidia et exprobratione perpetuo esse voluerunt. Econtra similiter si iidem fructus ad supradictam summam octo millium marcarum, deductis oneribus infrascriptis, non ascenderint, R-mus D-nus Episcopus ad illius summae supplementum minime tenebitur, sed totum hoc in damnis Capituli ex natura huiusmodi arrendationis et locationis contractu sine obtreccatione, numerari debet.

Promiseruntque iidem Domini Procuratores praefatis Capitulo et Dominis Capitularibus praesentibus, ut supra stipulantibus et recipientibus, quod R-mus D-nus Episcopus, eorum principalis, locationem istam defendet et manutenebit et non revocabit ratione maioris aut minoris pretii, nec quacumque alia ratione, seu causa, ei contraveniet. Casu tamen quo idem R-mus D-nus Episcopus infra annum praedictum durante locatione huiusmodi ad Episcopatum suum reverteretur, tunc et eo casu promiserunt praefati Domini Capitulares nomine Venerabilis Capituli, et pro eo, quod iidem Capitulum arrendatores cum R-mo D-no Episcopo de residuo tempore locationis tunc currentis ex aequo et bono concordabunt, atque amicabiliter transigent et component.

Item de infrascriptis oneribus, solutionibus, pactis et conditionibus

convenit utrique inter partes earumve procuratores et nuncios respective in hunc modum, videlicetque Venerabile Capitulum arrendatores praedicti familiam competente et necessaria pro conservatione arcium et allodiorum alere, omniaque salaria in arcibus Heilsberg, Wormedita, Braunsberg, Ressel et Wartenberg, ac in praediis seu allodiis Heilsberg, Ressel et Braunsberg, Oeonomo, Praefectis, seu Burgrabiis, servitoribus, et familiae, a die undecima mensis Maii proxime praeteriti deservita ac debita, et ex nunc deservienda, praestare ac exolvere teneantur, videlicet: Oeonomo nonaginta sex marcas³, Burgrabio Heilsbergensi sexaginta marcas et singulis aliis Burgrabiis triginta marcas; reliquis vero ministris et servitoribus, prout hactenus a R-mo D-no praefato observatum est, aut conveniri cum illis poterit. Itemque Advocato generali Episcopatus Varmiensis suum annuum salarium solvere sint obligati, videlicet centum viginti marcas, quatuor boves, unam lastam brasii et alteram avenae. Itemque debeant et teneantur omnes et singulas expensas pro sustentacione familiae ac conservatione arcium et allodiorum a dicta die undecima mensis Maii proxime praeteriti in hunc praesentem usque diem factas et in antea faciendas annua locatione hanc durante in se recipere, praestare et de suo exolvere. Itemque insuper stipendia seu donativa nonnulla quotannis per Reverendissimum solvi solita aut promissa, solvere teneantur, videlicet: superstiti viduae quondam Proiken advocati⁴ marcas quinquaginta quinque, vicariis in Gutstadt corpus marcas centum quindecim, vicariis in Heilsberg marcas tredecim, praedicatori Ecclesiae Varmiensis marcas duodecim, doctori Theodoro Lindano⁵ marcas septuaginta, magistro Joanni Schirmero⁶ marcas quadraginta, Koprziwinski marcas duodeviginti, Erasmo a Delen marcas decem, sorori eiusdem Catharinae marcas duodecim, Weissel⁷ marcas decem, Schissenteuber⁸ marcas decem, Martino Biderman⁹ marcas sex, Bernardo a Curiis¹⁰ marcas decem, ad fabricam Ecclesiae Bischburgensis¹¹ marcas decem, Michaeli Scrinio¹² marcas triginta tres. Itemque opificibus seu mechanicis omnibus quicquid illi pro usu arcium, praediorum et molendinorum a dicta die undecima Maii proxime praeteriti fabricaverunt et fecerunt ac per dictum annum proxime futurum deinceps fabricabunt et facient, solvere et satisfacere teneantur.

Quae quidem omnia et singula suprascripta praefati Capitulum ar-

³ Janowi Leomanowi?

⁴ Wdowy po wójcie warmińskim Jerzym Preucku, zob. HE II s. 1035.

⁵ Teodor Lindanus (zm. 1580), teolog pochodzący z Nijmegen, zaprzyjaźniony z Hozjuszem, później przebywał jakiś czas na Warmii, zob. HE V s. 318.

⁶ W 1564 r. występuje jako osoba bliska biskupowi chełmińskiemu S. Żelstowskiemu (HE V s. 142), był prawdopodobnie nauczycielem w szkole chełmińskiej lub lubawskiej; nie był obdarowany rok wcześniej (zob. HE II s. 1035).

⁷ Osoba nie zidentyfikowana; występowała także w akcie z 11 V 1558. Zob. HE II s. 1035.

⁸ Prawdopodobnie Piotr Schissenteuber, mieszczanin elbląski. Zob. HE II passim.

⁹ Marcin Biedermann, Elblązanin, popierany przez Hozjusza i Płotowskiego, człowiek niespokojny, autor i ofiara bójki we Fromborku w lutym 1558. Zob. HE II s. 956.

¹⁰ Osoba obdarowana przez Hozjusza także w roku poprzednim (HE II s. 1035), prawdopodobnie krewniak kanonika Kacpra Hannowa (tamże s. 47).

¹¹ Biskupiec Warmiński.

¹² Bliżej nie znany Gdańszczanin, autor przedmowy do łowańskiego wydania *Confutatio prolegomenon Brentii*, zob. HE II s. 1039.

rendatores ultra praedictum pretium octo millium marcarum de suo facere, praestare et solvere omnino debeant et teneantur. Itemque iidem arrendatores molendina lapidibus molaribus, rotis, serris, ferramentis, et caeteris rebus, quae usu quotidiano deteruntur, in praesenti usu et statu conservare ac manutene sint astricti. Itemque Capitulum arrendatores ab omni alia fabrica et aedificio sint immunes. Si tamen quid necessario reparandum reficiendumque occurrerit, totum id de inventario; cuius infra sit mencio, et rebus ad ipsum D-num Episcopum spectantibus fieri debebit. Necessarias vero reparaciones, quo ad effectum praedictum saepe fati Procuratores, nomine quo supra, sarcta tecta dumtaxat et illa quidem moderate intellecta, admittenda esse voluerunt.

Item casu quo debita aliqua durante locatione huiusmodi fortassis emanaverint, quae in praesenti instrumento publico expressa non reperiuntur, sive ea vetera, sive recentia fuerint, tunc et eo casu iidem Procuratores, dictos arrendatores ad illorum solutionem in toto vel in parte minime obligatos esse voluerunt. Id quod etiam de aliis impensis, oneribus et praestationibus in praesenti instrumento non expressis, quae tamen imposterum forte praetendi possent, intelligi debere declaraverunt.

Itemque finita locatione huiusmodi Venerabile Capitulum, arrendatores praedicti, inventarium, quod eis de argento, clenodiis, vestimentis, rebus sacris, frumentis, victualibus tam poculentis quoque esculentis, aliisque rebus in arce Heilsberg relictis, superiore anno in priore arrendationis contractu per ipsum Reverendissimum praesentatum atque consignatum fuit, una cum rebus in eo descriptis integre ipso facto repraesentare et redhibere, nihilque de aliis inventariis, quae forte in aliis castris super similibus et aliis rebus conscripta reperiuntur, alienari facere teneantur, praeterquam ad praefata sarcta tecta et alios necessarios usus ipsius R-mi D-ni Episcopi.

Item quo ad oves, pecora, iumenta et equiria in allodiis Heilsberg, Ressel, Braunsberg existencia, concordatum est hoc modo, ut usufructus in lana, lacte, labore ac opere penes Capitulum remaneat; quicquid vero eorundem pecorum et iumentorum ac pullorum equorum accreverit decreveritque, commodo et damno ipsius D-ni Episcopi respective cedat; salvoque Capitulo vitulos aut verneces pro sustentatione familiae modice mactare liberum sit absque ulla responsione.

Item praemissis pactis et conventionibus firmis atque in suo robore permanentibus, conventum est insuper, ut pacta inter R-mum D-num Episcopum et nobilem D-num Nicolaum Plotowski, Praefectum arcis Seeburg, occasione Praefecturae Seeburgensis, illiusque administrationis, alias inita et firmata, quorum tenores praefati D-ni Capitulares hic pro sufficienter expressis ac repetitis haberi voluerunt, inviolabiliter observentur; dummodo per ipsum D-num Plotowski Praefectum nos stet, quominus observentur, ipseque per se vel per alium eorundem pactorum rescindendorum et violandorum causam et occasionem non praebat.

Item ut Generosus D-nus Ioannes Hosius germanus et procurator Reverendissimi praefatus, praedio Schmolein¹⁸ cum illius usufructu, ac omnibus innexis et connexis, etiam pratis necnon molendinis duobus, videlicet frumentario et serratili in Gutstadt, omnibusque lacubus et piscaturis ac mellificiis in toto Cameratu Gutstatensi existentibus, solus per se vel per alium seu alios, pacifice absque ulla responsione utatur,

¹⁸ Smolajny k. Dobrego Miasta.

fruat, prout hactenus usus et fructus est, censibus tantummodo in eodem Cameratu Gutstatensi, tam ex bonis locatis, quoque desertis provenienti, necnon iudiciis et mul[c]tis Venerabili Capitulo salvis remanentibus.

Item quo ad certos fortuitos infrascriptos convenit speciali et expresso pacto inter Procuratores et D-nos Capitulares supradictos in hunc modum ut sequitur. Occurrentibus casibus (quod Deus avertat) incendii, hostilitatis, oppressionis, vel depopulationis agrorum, quorum causa census a subditis episcopalibus integri minime praestari possent, atque ita fructus mensae episcopalis deteriores redderentur, tunc et in iis casibus promiserunt iidem D-ni Procuratores, quod ipse R-mus D-nus Episcopus principalis, Venerabile Capitulum arrendatores pro rata damni passi, censuumque non perceptorum indemnes relevabit et conservabit, ita tamen, quod si aliqui census hoc anno accreverint alii, quam qui fuerunt anno praeterito, illi iidem census, qui sic accreverunt damnum, ex casibus praedictis causatum, vere et non fecte compensare ac supplere censeantur; et hoc, si concurrentem valorem damni accepti attigerint aut excesserint, si vero nulli census hoc anno accreverint, vel si ii, qui accreverint, ad compensandum damnum acceptum non suffecerint, tunc et eo casu dicti D-ni Procuratores R-mum D-num Episcopum principalem eorum ad compensationem damni eiusmodi residui de suo teneri voluerunt. Accidente etiam alluvio seu aquarum inundacione, qua forte septa molaria, quae Schleusen et Wehren vulgo vocantur, perrumperentur, tunc et eo casu molendini vacatio, si ea quoque contigerit, in damnis Capituli haberi et numerari debet; dicta vero perrupta septa iidem Capitulum arrendatores non sua, sed R-mi D-ni impensa reaedificare tenebuntur.

Item marcae, quarum supra crebra sit mentio, grossis usualibus viginti in quamlibet computatis, ubique intelligi debent, quia sic stetit inter partes ipsas earumve Procuratores et nuncios respective per pactum expressum solenni stipulatione vallatum.

Pro quibus omnibus et singulis praemissis tenendis, complendis et inviolabiliter observandis, dicti D-ni Procuratores ipsum R-mum D-num Stanislaum Episcopum, eiusque in Ecclesia Varmiensi successores et haeredes, necnon D-ni Capitulares praefati, Venerabile Capitulum et illius imposterum successores, ac omnia eorum, videlicet D-ni Episcopi et Capituli ipsorumque successorum et haeredum respective bona mobilia et immobilia, seque movencia, praesentia et futura, ubicunque existencia, nominaque creditorum ac iura et actiones illis ad supradicta omnia competencia et competentes, necnon competitura et competituras quomodo libet, omnibus melioribus et validioribus modo, via, iure, causa et forma, quibus potuerunt, hinc inde mutuo. Specialiter vero iidem D-ni Procuratores in causum Reverendissimi, qui mortalibus omnibus humanitus accidere potest et solet, et seu in eventus incendii, hostilitatis, oppressionis vel depopulationis agrorum supradictos vel alias non perceptionis censuum praedictorum, ipsius R-mi D-ni peculium quodcunque, praesens et futurum, ubicunque existens, modo et forma supradictis, ita quoque accidentibus (quod Omnipotens pro sua clementia avertere dignetur) casu seu eventis praedictis, Capitulum arrendatores damnum forte acceptum seu accipiendum in et ex peculio huiusmodi sarcire, et ad hoc iuris et facti remediis oportunis uti libere et licite possint ac valeant, solenniter obligaverunt, hypothecarunt et inscripserunt in praemissis omnibus et singulis exceptioni, doli mali, vis, metus, fraudis, erroris calculi, in fac-

tum actioni, conditioni indebiti, ob causam, sine causa, ob iniustam causam vel turpem; necnon dictorum quinque millium marcarum non habitorum, non numeratorum, non perceptorum, non sic celebrati contractus, rei non sic gestae, aut aliter fuisse dictum quoque scriptum, sive recitatum, et econtra; necnon quibuscunque constitutionibus, decretis, legibus, statutis Papalibus, Imperialibus, Regiis, localibus et temporalibus, a iure vel ab homine editis ac edendis, in genere vel specie concessis et concedendis, omnibusque aliis et singulis exceptionibus, iuribus et defensionibus, quibus mediantibus contra praemissa vel eorum aliquod dici, fieri, opponi, vel veniri posset, aut quispiam se in aliquo defendere ac tueri de iure vel de facto valeret, ex certa sciencia et non per errorem aliquem, solenni stipulatione interveniente, expresse renunciantes.

Et ita iurarunt dictus D-nus Samson Procurator in animam R-mi D-ni Episcopi, necnon D-ni Eggerdus Decanus, Eustachius Custos, et Gaspar Canonici, nuncii praefati, in animam tam ipsorum propriam, quantum personas eorum proprias concernit, quoque aliorum collegarum suorum et singularium personarum Capituli respective; et quilibet eorum iuravit, tactis ob hoc corporaliter in manibus mei Notarii infrascripti ad Sancta Dei Evangelia Scripturis Sacrosanctis; promiseruntque quod ipsi quantum in eis fuerit, eorumque principales respective omnia et singula suprascripta, et in hoc praesenti publico instrumento contenta complebunt, tenebunt et inviolabiliter observabunt, ac observari facient, nec contra ea ullo unquam tempore venient; et quilibet eorum nomine praefato promisit haec omnia complere, tenere, inviolabiliter observare et observari facere.

Super quibus omnibus et singulis praemissis D-ni Procuratores et Capitulares nuncii praefati, nomine quo supra, sibi a me Notario publico infrascripto unum vel plura, publicum seu publica, tam coniunctim, quoque divisim, fieri petierunt atque confici instrumentum et instrumenta. Acta fuerunt haec in arce Heilsberg in nova Camera solitae habitationis ipsius D-ni Episcopi, cum ipse praesens in Episcopatu residet, sub anno, indictione, die, mense et Pontificatu quibus supra. Praesentibus ibidem Venerabilibus ac eximiis viris D-nis Ioanne Leoman Canonico Varmiensi, praefati R-mi in arce Heilsberg Oeconomus, et Stephano Sarctore eiusdem R-mi D-ni scriba, testibus ad praemissa vocatis specialiter atque rogatis.

^a-Ego Joannes Hosius Procurator, qui supra, nomine quo supra, affirmo et approbo omnia et singula, ut supra, manu propria^a.

^b-Ego Sampson a Worein Procurator, qui supra, nomine quo supra, affirmo et approbo omnia et singula, ut supra, manu propria^b.

^c-Ego Eggerdus a Kemppen Decanus et Canonicus, qui supra, nomine quo supra, affirmo ac approbo omnia ac singula, ut supra, manu propria^c.

^d-Ego Eustachius a Knobelsdorf Custos et Canonicus, qui supra, nomine quo supra, affirmo et approbo omnia et singula manu propria ut supra^d.

^e-Ego Gaspar Hanovius, Canonicus Warmiensis, qui supra, nomine quo supra, affirmo et approbo omnia et singula, manu propria, ut supra^e.

^f-Ego Joannes Leoman Canonicus et Oeconomus, qui supra, fui praesens testis rogatus, manu propria^f.

^g-Ego Stephanus Sarctor Scriba, qui supra, fui praesens testis rogatus, manu propria, superius instrumentum scripsi et subscripsi^g.

"Et ego Anthonius Brucker Praesbyter Cameratus Diocesis, Sacra Apostolica auctoritate Notarius, quia dictis comissioni, comendationi, potestatis dationi, locationi, arrendationi, concessioni, procuratorum constitutioni, confessioni, quitationi, donationi, promissioni, conventoni, declarationi, obligationi, renuntiationi et stipulationi ac iuramentorum praestationi omnibusque aliis et singulis, dum sic, ut praemittitur, fierent et agerentur una cum praenominatis testibus praesens interfui eaque omnia et singula sic fieri vidi et audivi, ideo hoc praesens publicum instrumentum manu alterius fideliter scriptum, manu vero Dominorum Capitularium nuntiorum testiumque praefatorum subscriptum, exinde confeci, subscripsi et publicavi, et in hanc publicam formam redegem, signoque et nomine meis solitis et consuetis una cum Venerabilis Capituli praefati sigilli appensione signavi, in fidem et testimonium omnium et singulorum praemissorum rogatus et requisitus.

Antonius Brucker G P 1559¹¹

a-a własnoręcznie
b-b "
c-c "
d-d "

e-e własnoręcznie
f-f "
g-g "
h-h "

D 7

[SEKRETARZ KARD. DU BELLAY DO FRANCISZKA CREATO?]

[Rzym, po 11 listopada 1559]

Prosi, by przekonał H. o dobrej woli swego kardynała i o tym, że nikt na konklawie nie myśli pozbawiać króla polskiego dóbr dziedzicznych po matce; wiadomość o tym jest plotką; może się o tym przekonać poseł Konarski, jeśli zechce przyjść do konklawie. Poleca przekazać H., że kardynałowie myślą o wyborze papieża i nie chcą zajmować się takimi sprawami.

KOPIA Z KANCELARII HOZJUSZA: Olsztyn, ADWO, rkps Ab 5 k. 13r-v. W rkpsie jest przed nr 102, z którym prawdopodobnie została razem przesłana Kromerowi. Brak nadawcy, adresata i datacji.

Ill-mus Cardinalis noster valde dolet, quod R-mus D-nus Varmiensis sibi videatur habere causam, et quod¹ non acquiescat responsioni, quam dedisti heri suae R-mae Dominationi¹. Immo, quod ita molestia afficiatur. Illud Cardinalis consilium ortum est quidem ex omni sinceritate christiani animi, atque benevoli erga illum dignissimum Episcopum; quippe, qui nisi quiesceret, non ab re fortasse esset, ut sua R-ma Dominatio consuleret R-mum Cardinalem Puteum, qui non solum ut amicus, sed etiam tanquam Protector Poloniae, non sibi deerit cum suo bono consilio.

Quod in Conclavi tractetur de privatione haereditatis sui Regis, sive publice, sive privatim², est res non solum non credenda, sed quae possit non solum risum, sed admirationem movere omnibus illis, qui hoc in Conclavi intelligent. Quod talis privatio, seu cogitationes, faciant protrahi electionem Pontificis, vix potest cadere in humanum sensum. Si Orator Polonus³ vult (quod R-mus D-nus Varmiensis obstrictus sit virtute sui iuramenti) aliquid agere contra fortasse falsam famam et rumo-

¹ Na podstawie nrów 99, 102, 103 i zwłaszcza 110 można ustalić, że wyżej wymieniony list był datowany wkrótce po 11 XI i był pisany prawdopodobnie przez sekretarza dziekana św. Kolegium, kard. Du Bellay, do domownika L. Montiego, Franciszka Creato, który wchodził do konklawie i był a 17 annis notus Decano (nr 110).

² Zob. nr 102.

³ Adam Konarski.

rem, potest sua R-ma Dominatio ei respondere, quod cum adsit hic ipsemet Orator, debet ratione sui officii huiusmodi publica munera subire. Parva porta Conclavis talibus hominibus et personis publicis patet. Non tenetur Episcopus, quantumcunque [13v] iuramento obstrictus, credere quae non sunt credenda, et sequi vanum vulgi rumorem; et eo magis cum adsit hic Romae, sicuti antea dixi, ipsemet Orator, atque ista ea sint, quae nullo modo ad Collegium spectant, et quae suo facto vitari nullo modo possent.

Si suus Ser-mus Rex cum Regno suo erit bene fundatus, ac vera fide armatus, hac levi de causa, aut vere non causa, respectu Collegii nullatenus cogitabit de defectione; quod, si tamen sit dubium, rogandus est Deus, ut unusquisque agnoscat [sic], et sit satis capax de eo, quod iustum sit et honestum ex veritate. Hoc autem negotium est causa remota ab hoc Sacro Collegio; ad Regem Hispaniarum spectat; et qui reputat se offensum ab illa Maiestate, ipsam adire debet. In hoc non potest, nec debet Conclave se immiscere, sed omnino debet esse intentum ad electionis negotium. Atque haec sunt, quae Ill-mus Cardinalis mandavit, ut ad tua nomine R-mi Varmiensis scripta responderem, hortans ipsum Reverendissimum, ne ita affligatur cum talibus cogitationibus aut deliberationibus, quae forte possent afferre parum reputationis suae R-mae Dominationi et etiam Oratori.

* Tekst: *qua*.

D 8

PIUS IV DO JANA PRZEREMBSKIEGO

Rzym, 3 marca 1560

Dziękuję za gratulacje z racji wyniesienia na Stolicę Apostolską. Ufa, że będzie bronił Kościoła w Polsce. Przedstawia Hozjusza, który w tej sprawie ma specjalne polecenia.

KOPIA Z KANCELARII PAPIESKIEJ: Watykan, AV, Armadium 44, rkps 10 k. 39v-90v.

Pius Papa Quartus.

Venerabilis Frater, salutem et apostolicam benedictionem. Fraternalitatis tuae literas laetitiam declarantes, quam cepisti ex officio quod Omnipotenti Deo placuit humilitati nostrae committere, libenter legimus a Venerabili Fratrem nostro Stanislao, Episcopo Warmiensi, nobis traditas. Eoque illas gratiores habuimus quo magis idoneum te adiutorem ad hoc ipsum de quo nobis gratularis officium exequendum propter insignem religionem, virtutem atque auctoritatem tuam habituros nos esse confidimus in parte Dominici gregis tuae fidei et curae credita, atque illo Poloniae Regno [90r]. In quo quidem religionis statum tantopere perturbatum esse audientes, eamque ob causam maxima sollicitudine affecti vehementer cupimus pro nostri muneris officio opportuna adhibere remedia, quibus ingravescens in dies malum, quantum Divina misericordia facultatis dederit, reprimatur. Haec vero ullum, quod a nobis proficisci possit, officium abs te et reliquis fratribus requiri patiemur.

De rebus quidem ad tuam et Ecclesiae tuae iurisdictionem pertinentibus mandata, sicut desideras, et quidem diligenter, dabimus ipsi Warmiensi Episcopo, quem sicut audisse te scribis, statuimus, propter nostrum de praesenti illius religione, prudentia doctrinaque iudicium, isthuc¹ propediem mittere nostrum et Sedis Apostolicae Nuntium. A quo

¹ Przerembski przebywał wówczas w Wiedniu jako poseł króla Zygmunta Augusta do ces. Ferdynanda I.

te tantopere diligi, tantique fieri intelleximus, ut res Ecclesiae tuae aequae illi curae fore ac si ipsius essent Ecclesiae propriae minime dubitamus. Caeteris de rebus quae ad Provinciam tuam pertinent, si quid erit eiusmodi ad quod auctoritate nostra opus esse tibi intelligas, non frustra unquam auxilium nostrum implorabis, [90v] atque ut de eis nos quam diligentissime et omni cum fiducia facias certiores, Fraternitatem hortamur tuam. Gratum quippe nobis erit, et tua pietate tuoque munere dignum officium, si cum ipso Warmiensi Episcopo, vel coram, si isthic te repererit, vel si recesseris per literas de rebus ad Regnum Poloniae pertinentibus consilia communicaris, et quibus rationibus fides illic Catholica adversus haereticos defendi possit nos admonendos curaveris. Quod ut facias, eandem Fraternitatem tuam hortamur.

Datum Romae apud Sanctum Petrum etc, die Tertia Martij MDLX, Pontificatus nostri anno primo.

Antonius Florebellus Lavellinus

D 9

LATINO LATINI DO ANDRZEJA MAESA

Rzym, 4 marca 1560

Donosi, że Hozjusz został mianowany nuncjuszem w Wiedniu. Opisuje krąg jego przyjaciół w Rzymie. Chwali jego pisma i charakter.

MINUTA: Viterbo, Archivio Capitolare, rkps 8 k. 24r-25v.

DRUK: *Latini Latini epistolae* II s. 67-68.

*Sprawy prywatne dotyczące stosunków L. z Maesem*¹. [24v] Stanislaus Osius, Warmiae Episcopus, est designatus Legatus ad Caesarem, propediemque, ut puto, proficiscetur. Eum virum miramur hic omnes, suspicimus, et summa observantia colimus. Comendunus noster multum est apud illum, Faernus, Octavius². Ego quoque frequenter. Eius, arbitrator, scripta ad vos iam pridem pervenisse. Scribit latine graviter, atque inprimis erudite. Abest cum a theologorum recenti academia plurimum, tum ab omni contentionis, conviciique studio quam longissime. Denique ea morum suavitate praeditus est, ut qui cognitum modo hominem habeat, nemo sit, qui non mirifice diligit. Sed heus tu? Ad hoc corpus, non credis, undique aquilas convolare? [...].

D 10

PIUS IV DO FERDYNANDA I

Rzym, 18 marca 1560

Donosi o mianowaniu Hozjusza nuncjuszem w Wiedniu i poleca go.

ORYG.: Wiedeń, HHStA, Römische Hofkorrespondenz, rkps 3, skłádka „1559-1561”, dokument nr 3 (pergamini). Na odwrocie adres, ślad pieczęci i adnotacja: [Reddita] 25 Aprilis Anno 1560. Pontificis credentiales pro Hosto, Episcopo Warmiensi, 18 Martii 1560. Nihil responsum.

KOPIA Z KANCELARII PAPIESKIEJ: Watykan, AV, Armadium 44, rkps 10 k. 87v-88r (z datą 17 III).

Pius Papa III.

Charissime in Christo Sili noster. Salutem et apostolicam benedictionem. Convenire paterno nostro erga Maiestatem tuam amori, tuaeque erga

¹ Andrzej Maes (Masius, zm. 1573), orientalista niderlandzki, w czasie dwu pobytów w Rzymie (1547-1548, 1551-1552) opanował, oprócz języka hebrajskiego, także i syryjski (autor pierwszej gramatyki i słownika tego języka w Europie).

² Pantagato.

Sedem Apostolicam observantiae et devotioni putavimus mittere ad te, sicut huius Sanctae Sedis est mos, quempiam, qui nostri et ipsius Sedis apud te Nuntii fungatur officio, per quem omnia, quae tractanda erunt negotia inter nos, commode tractari possint. Itaque misimus Venerabilem Fratrem Stanislaum, Episcopum Varmiensem, in quo ea est vitae ac morum honestas, ea erga Deum religio, ea Sacrarum Literarum scientia, ut eum ad hoc munus obeundum merito aptissimum esse duxerimus. Ad repraesentandam autem isthic nostram et Sedis Apostolicae auctoritatem eas illi facultates concessimus, quae aliis tribui consueverunt. Quamobrem hortamur Maiestatem tuam, ut eum pro sua erga hanc Sanctam Sedem reverentia, eo quo debet honore advenientem, excipere velit, eandemque fidem illi habere, omnibus de rebus de quibus cum ipsa vel hoc tempore, vel in posterum, nomine nostro aget, quam nobis ipsis, si secum loqueremur, esset habitura. Id nobis vehementer gretum erit. Datum Romae, apud Sanctum Petrum, sub Annulo Piscatoris, die XVIII Martii MDLX, Pontificatus nostri anno primo.

—Antonius Floribellus Lavellinus—^a

— Własnoręcznie.

D 11
PIUS IV DO KAPITUŁY WARMIŃSKIEJ

Rzym, 20 marca 1560

Zawiadamia, że mianował Hozjusza nuncjuszem przy cesarzu i poleca wypłacać mu pełne dochody z biskupstwa.

KOPIA Z KANCELARII PAPIESKIEJ: Watykan, AV, Armadum 44, rkps 10 k. 110r-v.

Pius Papa Quartus.

Dilecti Filii, salutem et Apostolicam benedictionem. Visum est nobis Venerabilem Fratrem Stanislaum, Episcopum vestrum, mittere nostrum et Sedis Apostolicae Nuntium ad Charissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum, Romanorum Imperatorem Electum, quamquam is sane vehementer redire cupiebat ad Ecclesiam suam; sed istic uni tantum Civitati eius praesentia utilis fuisset, quo autem eum misimus, illic eius opera et excellens virtus, atque doctrina universali Ecclesiae proderit. Cum autem is, sicut debuit, nobis in hoc suscipiendo munere obtemperavit, obsequium nostrum et huius Sanctae Sedis optatae suae quieti anteponebat, nec absentia universalis Ecclesiae causa, et laboranti, quicquam oboedientia et absentia sua damni afferre debeat, hortamur et monemus Discretionem vestram [sic], ut curetis, atque perficiatis, ut dum is abest tam [110v] iusta gravique de causa, Ecclesiae suae fructus ac redditus suis temporibus integros percipiat. Quamquam non hoc tantum praestari illi a vobis aequum esse censemus, sed talis, et tam benemeriti Praesulis de ista, immo de universali Ecclesia, onera aliqua ex parte sublevare minime graveri debetis; cum praesertim ea illius sit modestia, ut modico a nobis subsidio contentum futurum esse sciamus. Quod si facietis, ut confidimus, eius studium inserviendi commodis vestris augebitis, et nos charitatem vestram erga vestrum Antistitem et Patrem magnopere laudabimus. Datum Romae, apud Sanctum Petrum, sub Annulo Piscatoris, die vigesima Martij, millesimo quingentesimo sexagesimo, Pontificatus nostri Anno primo.

Antonius Florebellus Lavellinus

Wiedeń, 31 sierpnia 1560

Opisuje sukcesy duszpasterskie jezuitów wiedeńskich i donosi m.in., że Hozjusz często przesyła do nich różnych penitentów i wątpiących w wierze, aby ich spowiadali i pouczali; zaraz po przyjeździe do Wiednia złożył im wizytę i był przez nich bardzo uroczyście przyjmowany; urządził u nich także wielkie przyjęcie dla abpa Przerembskiego i innych dygnitarzy kościelnych; często przychodzi do nich odprawiać mszę św. i po niej sam rozdziela wiernym komunię św.; w ich też kościołach nakazał odprawiać nabożeństwa błagalne w czasie suchych dni i sam w nich uczęszczał; u nich także dwukrotnie udzielił święceń kapłańskich.

DRUK: MHSJ, *Litterae quadrimestres*. T. 6. Madrid 1928 s. 751—769.

Donosi, że w ich kościołach spowiada się wielka liczba wiernych, którzy też otrzymują pouczenie w wierze, [754] si qui sunt praeterea, qui hoc auxilio ac sacramento poenitentiae maxime egent, a R-mo Sanctissimi Domini Nostri Pii Quarti apud Caesarem Legato, huc ad nos quam primum, quod non semel est factum, mittuntur; qui quidem non per se solum quid sentiendum sit de hac vel illa re, quae vel ad profundiorum theologiam, vel ad conscientiae lesae discrimen spectat, a Rectore nostro (vir alio[757]quin et piissimus certe, ac eruditissimus) nonnunquam rogat, sed alios etiam, qui his de rebus eundem consulant, ad nos mittit. [...].

[767] *Iam vero, ne modum epistolae excedere videar, lubens si illud unum addidero, quod sane prius dictum oportuit, colophonem imponam. R-mus Stanislaus Hosius, qui hic apud Caesarem Pontificis Maximi Nuncium agit, summo studio ac amore hanc minimam Societatem nostram prosequitur, quod hactenus saepe multis erga nos benevolentiae signis affatim declaravit. Is cum ex Urbe reversus esset, paulo post Collegium nostrum invisit, ubi carminibus, et graecis et latinis a nostris, quos saepe ad se vocat, aut ultro officii causa accedentes, humanissime excipit, honorifice exceptus est. Idem in Collegium nostrum, R-mo Archiepiscopo Gnesnensi¹, eiusdemque Regni Poloniae Oratore Reverendo D-no Cromero, R-mo Episcopo [768] Transsilvaniae², R-mo Quinque Ecclesiensi³, R-mo Viennensi⁴, et aliis duobus, quorum nomina non occurrunt, ad nos vocatis, splendidum convivium parari, missis ad hoc ipsum suis coquis, iussit; quos omnes pueri ad hoc instructi carmine graeco, latino, atque germanico exceperunt. Assidebat eidem R-mus Pater Provincialis⁵, omnibus multis modis et notus et gratus. Rector vero, cum D. Lamberto⁶, officium, quod nos credentarii vocamus, administravit.*

Idem R-mus Hosius, Varmiensis Episcopus, saepenumero Sacrum apud nos celebrat, ac eo absoluto, plurimis ad hoc paratis, Sacram Synaxim libenti animo administrat; idque non absque magna multorum spirituali consolatione; multumque in templo nostro se delectari, quantum intellexi, affirmat; quod non modo ordine suo, sed ornate, splendide, appositeque omnia geruntur, et singulari quadam mundicia singula quaeque etiam niteant. Eiusdem consilio ac autoritate factum est, ut tempore rogationum, praeter morem, in hoc nostro templo res sacra, cui ipse cum

¹ Jan Przerembski.

² Paweł Bornemizsa, bp Erdely.

³ Jerzy Drasković, bp Pécs.

⁴ Antoni Brus.

⁵ Św. Piotr Kanizy.

⁶ Lambert Auer SJ (zm. 1573).

Reverendo D-no Cromero et Episcopo Electo Viennensi⁷, totus clerus populusque Viennensis interfuit, perageretur. Quod eam ob causam factum puto, partim forte propter iam dictum templi ornatum ac splendorem, quo vehementer impellitur mens humana ad caelestium contemplationem, ac facilius manu ducitur, partim quod Scotorum Templum⁸ concionibus haereticis ac administratione sacramenti jacobellitica⁹, id est sub utraque, pollutum saepe intellexerit. Idem ordines sacros semel atque iterum iam in templo nostro contulit. [...769] Viennae Austriae, pridie Calendas Septembris 1560.

Tuae Paternitatis indignissimus filius
Antonius Flander

DODATEK II

WYKAZ

NIEZACHOWANYCH LISTÓW, O KTÓRYCH WZMIANKI ZNAJDUJĄ SIĘ W PUBLIKOWANEJ TU KORESPONDENCJI

1. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza, VI 1558 (zob. nr 19)
2. Hozjusz do Jana Leomana, między 3 VI — 20 IX 1558 (nr 23)
3. Marcin Kromer do Hozjusza, VIII—IX 1558 (nr 25)
4. Marcin Kromer do Hozjusza, IX 1558 (nr 25)
5. Marcin Kromer do Hozjusza, IX 1558 (nr 25)
6. Marcin Kromer do Hozjusza, IX 1558 (nr 25)
7. Hozjusz do Marcina Kromera, 23 IX 1558 (nr 25)
8. Hozjusz do Łukasza Podoskiego, 1 X 1558 (nr 25)
9. Stanisław Karnkowski do Hozjusza, początek X 1558 (nr 31, 33)
10. Wojciech Kijewski do Hozjusza, X 1558 (nr 35)
11. Marcin Kromer do Hozjusza, 27 X 1558 (nr 32)
12. Marcin Kromer do Hozjusza, 28 X 1558 (nr 32)
13. Marcin Kromer do Hozjusza, 30 X 1558 (nr 32)
14. Jan Przerembski do Hozjusza, koniec X 1558 (nr 31)
15. Marcin Kromer do Hozjusza, 2 XI 1558 (nr 32)
16. Marcin Kromer do Hozjusza, 4 XI 1558 (nr 32)
17. Daniel Mauch do Hozjusza, 7 XI 1558 (nr. 41)
18. Hozjusz do Marcina Kromera, 15 XI 1558 (nr 32, 46)
19. Marcin Kromer do Hozjusza, przed 18 XI 1558 (nr 36, 40)
20. Marcin Kromer do Hozjusza, 18 XI 1558 (nr 40)
21. Hozjusz do Jana Ocieskiego, 19 XI 1558 (nr 31)
22. Marcin Kromer do Hozjusza, 22 XI 1558 (nr 42, 45)
23. Hozjusz do Zygmunta Augusta, przed 26 XI 1558 (nr 34)

⁷ Myśli zapewne o Brusie, który po długim oczekiwaniu został jednak 17 VII 1560 r. ostatecznie zatwierdzony na stolicy biskupiej w Wiedniu (HC III s. 333).

⁸ Kościół Najśw. Maryi Panny i św. Jerzego, wybudowany w 1158 dla benedyktynów iroszkockich, po których pozostała używana do dzisiaj przez wiedeńczyków nazwa Schottenkirche.

⁹ Jakub zw. Jacobellus (Jakoubek) ze Střibřa, zwolennik Jana Husa, pierwszy wprowadził w Pradze udzielanie komunii św. pod dwiema postaciami.

24. Ruard Tapper do Hozjusza, XI 1558 (nr 38, 46)
25. Kapituła katedralna krakowska do Hozjusza, XI—XII 1558 (nr 48)
26. Hozjusz do Zygmunta Selda, XI—XII 1558 (nr 49)
27. Hozjusz do Ruarda Tappera, 6 XII 1558 (nr 52)
28. Kamil Mentovato do Hozjusza, 6 XII 1558 (nr 53, 46)
29. Marcin Kromer do Hozjusza, 9 XII 1558 (nr 46)
30. Hozjusz do Marcina Kromera, 31 XII 1558 (nr 46)
31. Piotr Kanizy do Hozjusza, XII 1558 (nr 49, 52)
32. Antoni Brus do Hozjusza, XII 1558 (nr 49)
33. Maternus Cholinus do Hozjusza, XII 1558 (nr 49)
34. Jan Krzyżanowski do Hozjusza, XII 1558 (nr 53)
35. Marcin Kromer do Hozjusza, XII 1558 (nr 53)
36. Hozjusz do Antoniego Brusa, przed 7 I 1559 (nr 46, 58)
37. Hozjusz do Michała Heldinga, ok. 7 I 1559 (nr 46)
38. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, ok. 15 I 1559 (nr 49)
39. Hozjusz do Jana Przerembskiego, ok. 15 I 1559 (nr 49)
40. Hozjusz do Piotra Kanizego, ok. 22 I 1559 (nr 49)
41. Otto Truchsess do Hozjusza, I 1559 (nr 49)
42. Antoni Brus do Hozjusza, I 1559 (nr 54)
43. Marcin Kromer do Hozjusza, I 1559 (nr 53)
44. Marcin Kromer do Hozjusza, I 1559 (nr 54)
45. Otto Truchsess do Hozjusza, I 1559 (nr 57)
46. Hozjusz do Zygmunta Augusta, koniec I 1559 (nr 53, 80)
47. Hozjusz do Antoniego Brusa, I—II 1559 (nr 58)
48. Paweł Watt do Hozjusza, I—II 1559 (nr 60)
49. Hieronim Krügel do Hozjusza, I—II 1559 (nr 60)
50. Hozjusz do Zygmunta Selda, I—III 1559 (nr 67)
51. Marcin Kromer do Hozjusza, początek II 1559 (nr 58)
52. Marcin Kromer do Hozjusza, początek II 1559 (nr 58)
53. Hozjusz do Ottona Truchsesa, 18 II 1559 (nr 57)
54. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, 18 II 1559 (nr 59)
55. Hozjusz do Filipa Padniewskiego, przed 20 II 1559 (nr 67)
56. Hozjusz do Jana Przerembskiego, II 1559 (nr 54)
57. Marcin Kromer do Hozjusza, koniec II 1559 (nr 61)
58. Hozjusz do Zygmunta Augusta, koniec II 1559 (nr 63, 80)
59. Jan Benedicti Solfa do Hozjusza, koniec II 1559 (nr 63)
60. Kamil Mentovato do Hozjusza, II—VII 1559 (nr 90)
61. Marcin Kromer do Hozjusza, 3 III 1559 (nr 62, 63)
62. Marcin Kromer do Hozjusza, 4 III 1559 (nr 62, 63)
63. Hozjusz do Albrechta Bawarskiego, III 1559 (nr 67)
64. Jan zu Wege do Hozjusza, III 1559 (nr 63)
65. Nieznany urzędnik warmiński do Hozjusza, III 1559 (nr 72)
66. Stanisław Karnkowski do Hozjusza, III—IV 1559 (nr 80)
67. Hozjusz do Marcina Kromera, 21 IV 1559 (nr 74)
68. Hozjusz do Zygmunta Augusta, ok. 28 IV 1559 (nr 71)
69. Hozjusz do Jana Ocieskiego, ok. 28 IV 1559 (nr 71, 80)
70. Stanisław Karnkowski do Hozjusza, IV 1559 (nr 80)
71. Zygmun August do Hozjusza, IV—V 1559 (nr 81)
72. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, IV—V 1559 (nr 80)
73. Hozjusz do braci Foglioli, początek V 1559 (nr 74)
74. Hozjusz do Jana Przerembskiego, początek V 1559 (nr 80)
75. Hozjusz do Zygmunta Augusta, V 1559 (nr 85)
76. Samson z Worein do Hozjusza, 22 VI 1559 (nr 91, 94)

77. Hozjusz do Jana Tarnowskiego, VI—VII 1559 (nr 87)
78. Jan Leoman do Hozjusza, początek VII 1559 (nr 101)
79. Jan Leoman do Hozjusza, połowa VII 1559 (nr 101)
80. Jan Leoman do Hozjusza, 30 VII 1559 (nr 106)
81. Filip Padniewski do Hozjusza, VII 1559 (nr 88)
82. Stanisław Karnkowski do Hozjusza, VII—VIII 1559 (nr 89)
83. Stanisław Karnkowski do Hozjusza, VII—VIII 1559 (nr 89)
84. Hozjusz do Marcina Kromera, po 18 VIII 1559 (nr 92)
85. Hozjusz do Marcina Kromera, po 18 VIII 1559 (nr 92)
86. Marcin Kromer do Hozjusza, 19 VIII 1559 (nr 91)
87. Hozjusz do Marcina Kromera, ok. 20 VIII 1559 (nr 87, 92)
88. Hozjusz do Filipa Padniewskiego, VIII 1559 (nr 88)
89. Zygmunt August do Hozjusza, VIII 1559 (nr 91)
90. Filip Padniewski do Hozjusza, VIII 1559 (nr 91)
91. Stanisław Karnkowski do Hozjusza, VIII—IX 1559 (nr 93)
92. Jan Ocieski do Hozjusza, VIII—IX 1559 (nr 93)
93. Hozjusz do Marcina Kromera, 2 IX 1559 (nr 105)
94. Jan Leoman do Hozjusza, 13 IX 1559 (nr 106)
95. Marcin Kromer do Hozjusza, przed 20 IX 1559 (nr 93)
96. Marcin Kromer do Hozjusza, przed 20 IX 1559 (nr 93)
97. Marcin Kromer do Hozjusza, 20 IX 1559 (nr 94)
98. N.N. do Hozjusza, 29 IX 1559 (nr 108)
99. Stanisław Karnkowski do Hozjusza, IX 1559 (nr 97)
100. Hozjusz do Zygmunta Augusta, IX 1559 (nr 95)
101. Marcin Kromer do Hozjusza, 14 X 1559 (nr 105)
102. Marcin Kromer do Hozjusza, 20 X 1559 (nr 105)
103. Hozjusz do kapituły warmińskiej, ok. 25 X 1559 (nr 97)
104. Marcin Kromer do Hozjusza, 27 X 1559 (nr 112)
105. Marcin Kromer do Hozjusza, 30 X 1559 (nr 110)
106. Jan Leoman do Hozjusza, 30 X 1559 (nr 127)
107. Hozjusz do nieznanego krewnego, X 1559 (nr 110)
108. Nieznany krewny do Hozjusza, X 1559 (nr 110)
109. Kardynałowie z konklawe do Hozjusza, ok. 1 XI 1559 (nr 98)
110. Marcin Kromer do Hozjusza, 4 XI 1559 (nr 110)
111. Hozjusz do Jana Leomana, 4 X 1559 (nr 101)
112. Marcin Kromer do Hozjusza, 6 X 1559 (nr 110)
113. Hozjusz do Zygmunta Augusta, ok. 7 X 1559 (nr 101, 107)
114. Jan Leoman do Hozjusza, 7 X 1559 (nr 127)
115. Marcin Kromer do Hozjusza, 10 XI 1559 (nr 110)
116. Marcin Kromer do Hozjusza, 13 XI 1559 (nr 112)
117. Hozjusz do Marcina Kromera, ok. 19 XI 1559 (nr 105)
118. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, 25 XI 1559 (nr 109)
119. Marcin Kromer do Hozjusza, XI—XII 1559 (nr 121)
120. Marcin Kromer do Hozjusza, XI—XII 1559 (nr 121)
121. Marcin Kromer do Hozjusza, XI—XII 1559 (nr 121)
122. Marcin Kromer do Hozjusza, XII 1559 (nr 123)
123. Hozjusz do Jana Ocieskiego, 12 XII 1559 (nr 104)
124. Marcin Kromer do Hozjusza, XII 1559 (nr 123)
125. Stanisław Szedziński do Hozjusza, XII 1559 (nr 132)
126. Marcin Kromer do Hozjusza, XII 1559 (nr 123)
127. Marcin Kromer do Hozjusza, XII 1559 (nr 123)
128. Marcin Kromer do Hozjusza, 27 XII 1559 (nr 125)
129. Jan Leoman do Hozjusza, 27 XII 1559 (nr 137)

130. Hozjusz do Zygmunta Augusta, 6—19 I 1560 (nr 124, 125)
131. Hozjusz do Mikołaja Trzebuchowskiego, 6—19 I 1560 (nr 124, 125)
132. Marcin Kromer do Hozjusza, 8 I 1560 (nr 126, 129)
133. Marcin Kromer do Hozjusza, 12 I 1560 (nr 126, 129)
134. Marcin Kromer do Hozjusza, po 12 I 1560 (nr 129)
135. Marcin Kromer do Hozjusza, ok. 15 I 1560 (nr 130)
136. Marcin Kromer do Hozjusza, 2 połowa I 1560 (nr 130)
137. Marcin Kromer do Hozjusza, 2 połowa I 1560 (nr 130)
138. Jan Przerembski do Hozjusza, I 1560 (nr 136)
139. Hozjusz do Zygmunta Augusta, I 1560 (nr 133)
140. Hozjusz do Mikołaja Trzebuchowskiego, I 1560 (nr 133)
141. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, I 1560 (nr 133)
142. Hozjusz do Stanisława Karnkowskiego, I 1560 (nr 13)
143. Stanisław Karnkowski do Hozjusza, I—II 1560 (nr 176)
144. Albrecht Pruski do Hozjusza, I 1560 (nr 137)
145. Hozjusz do N.N., ok. 17 II 1560 (nr 130)
146. Marcin Kromer do Hozjusza, II 1560 (nr 134)
147. Marcin Kromer do Hozjusza, II 1560 (nr 134)
148. Marcin Kromer do Hozjusza, II 1560 (nr 134)
149. Marcin Kromer do Hozjusza, II 1560 (nr 134)
150. Eustachy Knobelsdorf do Hozjusza, II—III 1560 (nr 176)
151. Hozjusz do Eustachego Knobelsdorfa, ok. 1 III 1560 (nr 135)
152. Hozjusz do Zygmunta Augusta, początek III 1560 (nr 176)
153. Marcin Kromer do Hozjusza, 19 III—2 IV 1560 (nr 144)
154. Hozjusz do datariusza papieskiego, ok. 20 III 1560 (nr 146)
155. Hozjusz do Jakuba Puteo, ok. 20 III 1560 (nr 145, 152)
156. Hozjusz do Krzysztofa Madruzzo, 26 III 1560 (nr 149)
157. Hozjusz do Ottona Truchsessa, 26 III 1560 (nr 151)
158. Hozjusz do Krzysztofa Madruzzo, 27—29 III 1560 (nr 149)
159. Pius IV do Hozjusza, III 1560 (nr 150)
160. Hozjusz do Ottona Truchsessa, 18 IV 1560 (nr 166, 169)
161. Hozjusz do Michała von Kuenburg, 16—18 IV 1560 (nr 169, 182)
162. Hozjusz do Ferdynanda I, 19 IV 1560 (nr 169)
163. Zygmunt August do Hozjusza, przed 20 IV 1560 (nr 162)
164. Filip Padniewski do Hozjusza, przed 20 IV 1560 (nr 163)
165. Leonard Herman do Hozjusza, ok. 21 IV 1560 (nr 159)
166. Hozjusz do Wolfganga Closen, po 22 IV 1560 (nr 207)
167. Baltazar z Promnicy do Hozjusza, IV 1560 (nr 177)
168. Michał von Kuenburg do Hozjusza, IV—V 1560 (nr 178)
169. Hozjusz do Eustachego Knobelsdorfa, 6 V 1560 (nr 175)
170. Hozjusz do Zygmunta Augusta, 6 V 1560 (nr 176)
171. Hozjusz do Filipa Padniewskiego, 6 V 1560 (nr 176)
172. Filip Padniewski do Hozjusza, połowa V 1560 (nr 217)
173. Krzysztof Madruzzo do Hozjusza, 18 V 1560 (nr 244)
174. Hozjusz do Filipa Padniewskiego, 21 V 1560 (nr 163)
175. Bankierzy Ołgiati do Hozjusza, koniec V 1560 (nr 249)
176. Jakub Laynez SJ do Hozjusza, koniec V 1560 (nr 251)
177. Krzysztof Madruzzo do Hozjusza, koniec V 1560 (nr 268)
178. Michał von Kuenburg do Hozjusza, 28 V 1560 (nr 230)
179. Hozjusz do Filipa Padniewskiego, V—VI 1560 (nr 220)
180. Hozjusz do Jana Morone, V—VII 1560 (nr 318)
181. Jan Leoman do Hozjusza, 14 V 1560 (nr 314)
182. Krzysztof Madruzzo do Hozjusza, 1 poł. VI 1560 (nr 268)

183. Hozjusz do Jakuba Puteo, 22 VI 1560 (nr 213, 278)
184. Hozjusz do Ottona Truchsessa, 22 VI 1560 (nr 224)
185. Jan Leoman do Hozjusza, 30 VI 1560 (nr 302, 314)
186. Filip Padniewski do Hozjusza, koniec VI 1560 (nr 262)
187. Levin Torrentius do Hozjusza, koniec VI 1560 (nr 274)
188. Jerzy z Pappenheim do Hozjusza, koniec VI 1560 (nr 288)
189. Ernest Wittelsbach do Hozjusza, koniec VI 1560 (nr 289)
190. Wawrzyniec Perez do Hozjusza, VI—VII 1560 (nr 265, 310)
191. Jan Morone do Hozjusza, VI—VII 1560 (nr 318)
192. Jan Morone do Hozjusza, VI—VII 1560 (nr 318)
193. Hozjusz do Jakuba Puteo, 2 VII 1560 (nr 293)
194. Pius IV do Hozjusza, początek VII 1560 (nr 297)
195. Otto Truchsess do Hozjusza, początek VII 1560 (nr 297)
196. Leonard Herman do Hozjusza, początek VII 1560 (nr 297)
197. Hozjusz do Michała von Kuenburg, ok. 18 VII 1560 (nr 301)
198. Hozjusz do Jakuba Puteo, ok. połowy VII 1560 (nr 307)
199. Hozjusz do Jakuba Puteo, 2 poł. VII 1560 (nr 307)
200. Michał von Kuenburg do Hozjusza, 19 VII 1560 (nr 301)
201. Hozjusz do nieznanego opata austriackiego, ok. 25 VII 1560 (nr 297)
202. Hozjusz do Jadwigi Jagiellonki, ok. 30 VII 1560 (nr 303)
203. Hozjusz do Joachima Hohenzollerna, ok. 30 VII 1560 (nr 303)
204. Karol Borromeo do Hozjusza, koniec VII 1560 (nr 317)
205. Jerzy z Tyczyna do Hozjusza, koniec VII 1560 (nr 331)
206. Jan Antoni Serbelloni do Hozjusza, VII 1560 (nr 309)
207. Nieznana osoba z Niemiec do Hozjusza, VII 1560 (nr 303)
208. Hozjusz do Zygmunta Augusta, ok. 1 VIII 1560 (nr 314)
209. Hozjusz do Filipa Padniewskiego, ok. 1 VIII 1560 (nr 314)
210. Karol Borromeo do Hozjusza, 3 VIII 1560 (nr 326, 327)
211. Michał von Kuenberg do Hozjusza, 4 VIII 1560 (nr 317)
212. Hozjusz do Ottona Truchsessa, 14 VIII 1560 (nr 264)
213. Hozjusz do Zygmunta Augusta, ok. 23 VIII 1560 (nr 326)
214. Jerzy z Tyczyna do Hozjusza, ok. 24 VIII 1560 (nr 328)

INDEKS RZECZOWY

- ADIAFORA: 146 333.
 AKCYZA: zob. Kontrybucje.
 ANGLIKANIZM: królowa głową Kościoła 148 186.
 ANABAPTYŚCI (szwenkfeldianie): 91 93 380 392; zob. Schwenkfeld K.
 ANNATA: 322.
 ANTYTRYNITARZE: 86 212 214—5.
 APOSTOŁOWIE: 89 221 230 299 350 371 408; zob. Jakub, Paweł, Piotr.
 ATEIZM: 85; odstępcy od katolicyzmu są ateistami 197—8.
 AUGSBURSKIE INTERIM: 146 333 409.
 AUGSBURSKIE WYZNANIE WIARY: zob. Wiara.
 BAŁWOCHWALSTWO: 55 85 91 407—9; Zabobon.
 BANKIERZY: zob. Fugger A., Olgiatei, zob. Kupcy.
 BENEFICJA KOŚCIELNE: 106 270; biskupie: zob. Diecezja Warmińska, Diecezje Polskie; kanonickie: zob. Kapituły; parafialne 108 179 180; koadiutorie 98, 156 406—7 317; ekspektatywy 151 272—3; rezerwacje 205 247—8 252—5 262—270—2 277 281—3 293 342; zarezerwowane papieżowi 163 232 246 258 267 270 335 397 406; pierwszeństwo konklawistów do ich uzyskania 234; zarezerwowane biskupom w czasie wakansu Stolicy Apostolskiej 252; prawo nominacji królewskiej 232 254—5; incompatibilia 196 257 270; wiek wymagany do objęcia beneficjum 386; alienacja 271 345 410; odpowiedzialność za urząd związany z beneficjum 143 357; opłaty w kurii rzymskiej za przydzielenie beneficjum 205—6; wakanse w Polsce 132 134—5 152 156 160 196 245—6 248 252—5 263—4 267 273 292; wakanse w Rzymie 107—8; ubieganie się o nominacje 120 149 152 164 203 239 250 256; niegodni ubiegają się o nie 263; spory o beneficja: zob. Kapituły — Warmińska, Krakowska; beneficja J. Branietz 123, Wierzby 95 110 116—7, zamkowe w Lidzbarku 242—3; beneficja zajęte przez protestantów 86 93.
 BIBLIOTEKI: Hozjusza w Lidzbarku 151 182; Watykańska: kustosz zob. Sirletto W.
 BISKUPI: kierują Kościołem 90, są nauczycielami wiary 83, są jedynymi sędziami w sprawach wiary 56, mają obowiązek troszczyć się o sprawę Chrystusa 344, winni być pasterzami czujnymi 230 403, przysięgają na wierność Stolicy Apostolskiej 139; obowiązek rezydowania w diecezji 148 150 153; sukcesja biskupów 371, konsekracja 303, jurysdykcja 303 327, funkcje 185; biskupi pomocniczy są potrzebni 285—6; Inlandzcy 109; niemieccy 361 zob. Diecezje; polscy 326 361 zob. Diecezje; węgierscy 294 361 zob. Diecezje; w domnach Habsburgów 320. Zob. Diecezje.
 BREWIA I BULLE PAPIESKIE: do biskupów niemieckich i węgierskich 340—1, do J. Pfluga 383, In Coena Domini 336, jubileuszowe 273 280—2 286—7 291 298—300 307—8 314—5 317—8 329 370 385, 388, nominacje dla F. Padniewskiego 257 i J. Przemyskiego 117, o rezydencji biskupów 143 150 152—3, jej wykonanie 161 174, o święciach posiadaczy beneficjów 271, przeciw Carafom 136, w sprawie nuncjatury Hozjusza 296, w sprawie wznowienia Soboru Trydenckiego 319, z uprawnieniami legackimi Hozjusza 270—1 273 335—6 355.
 BREWIARZ: obowiązek odmawiania 271, oficjum rzymskie odmawiane chórowo 335—6, tercja 248, nieszpory 186, oficjum szydercze 192.
 CELIBAT DUCHOWIENSTWA: żądania zniesienia go 80 158 210 345 349—51 358 401 409 411—2, argumenty za zniesieniem 350—1; nie jest zachowywany w Austrii 303 354 391 401, na Węgrzech 392, na Śląsku 396, w pewnych diecezjach cesarstwa 321; należy go przestrzegać 344 350 402; casus Orzechowski 154—5.
 CENZURY KOŚCIELNE: zob. Kary.
 CESARZ: pierworodny syn Kościoła 57; jego obowiązki wobec Kościoła 55—7 59 91 93; nie powinien uzurpować sobie władzy papieża 86 89; przysięga cesarska 86 93; koronacja 205 312 328; Hozjusz gratuluje godności cesarskiej Ferdynandowi I 53—4 57; prawomocność jego wyboru 80—1; zob. Ferdynand I, Fryderyk III, Irena, Justynian I, Karol V, Konstantyn Wielki, Konstantyn VII, Marcjjan, Teodozjusz I, Zygmunt Luksemburski.
 CHRYSZTUS: 87—90 190 245 258 307 309 311 350 408; Sędzia 347, Mściciel 215, Prawda 87, Summus Pastorum Princeps 189; zakwestionowanie Jego bóstwa 55 86 214—5, zob. Antytrynitarze; zakwestionowanie Jego człowieczeństwa 55 86; Jego Wcielenie 408; Jego Męka 408, zob. Krzyż; Jego Krew 222 269 311, zob. Eucharystia, Komunia św.; Jego Ciało, zob. Eucharystia, Komunia św., Kościół; Jego sprawiedliwość 121; Jego chwala 83—4; Jego pośrednictwo 209—10;

Jego uczniowie 350, zob. Apostołowie; Jego fałszywi apostołowie 92; Jego „sprawa” 93 238 247 344 375 405 413; posłuszeństwo Jemu 81 88 174 308; zaparcie się Go 87 91 126 197—8 203 232; Jego nauka, zob. Teologia; Jego Wikariusz, zob. Papiież.

DIECEZJA WARMIŃSKA; Owe zarządza Chrystusa, której pastorem jest biskup (Hozjusz); 114 153 170 174 178 181 216 250 295 297 311 325—7 356 365 401 404 413; są w niej także kozy (heretycy) 147 181, powodujące niepokój religijny 140-1 289; luteranie 65 74 227, zwłaszcza w Elblągu 99; wypędzenie ich z Braniewa 227; Biskupi: zob. Dantyszek J., Ferber M., Giese T., Hozjusz S.; wikariusz biskupi zob. Knobelsdorf E., Leoman J.; ekonom 420 430, zob. Leoman J.; kanclerz zob. Samson z Worein; rezydencja zob. niżej Zamek w Lidzbarku; Administracja cywilna, poddani: 47—9 51—2 73—4 157 213 219 225 398—400 428, są niesubordynowani 227, wolni od podatków 269 297—8 392 399, pomoc biskupa dla pogorzalców 268 298; spór o granice z Prusami Książęcymi 47—9 51—2 73 166—8 171 180—2 186—8; starostwa: braniewskie 399—400; jeziorańskie 431, starosta zob. Płotowski M.; zamki: w Lidzbarku 428 430 433, jego spalanie 74 211—2 218—9 225 285 298 366 378, jego odbudowa 212—3 219 225 227—9 285 292 294 303 353 398—9 418—20 422, jego burgrabia 418 420 426 430, kaplica zamkowa 242 357, sacelan zob. Leisentinus J.; w Barczewie 430, jego burgrabia 418 420; w Braniewie 430; w Orniecie 430; w Reszlu 430, jego burgrabia 418 420; burgrabiowie 430; kamera dobromiejska 431—2; wójt generalny biskupstwa 420 426 430; Administracja kościelna: Katedra we Fromborku: 105 269, fabryca ecclesiae 269 296, kaznodzieja katedralny 430, kapituła katedralna zob. Kapituły; kolegiata w Dobrym Mieście; wikariusze 430, zob. Kapituły; parafie: 180, w Kiwitach 242, jej proboszcz zob. Leisentinus J.; w Lidzbarku 242, jej wikariusze 430; w Braniewie, proboszcz 65; w Biskupcu, kościół 430; klasztory, zob. Zakony; starania o założenie kolegium jezuickiego 179—80 295—6, i seminarium diecezjalnego 295; brakuje duchowieństwa 357; sprawy gospodarcze: mensa biskupia 399; dochody z diecezji 378 422 426—34, ich podział 218—9 268—9 294—6;

spór o łakę biskupią z Schöniewiese 16 171 180—2 186—8; dzierżawa ziemi 227 398—9; czynsz z wydzierżawionej łaki 219; podatki od poddanych biskupstwa 297; zastaw dóbr biskupich kapitule 169—70 218—9 422—34; splata zobowiązań biskupich 418—20 426 430—2; papieski nakaz wyplacania Hozjuszowi jego dochodów 437; zarządca młynów biskupich 420. Zob. Kontrybucje, Zaraza.

DIECEZJE POLSKIE: Chełmińska: szkoła biskupia w Lubawie 180, starania o założenie szkoły jezuickiej 180; biskupi zob. Lubodziński J., Zelisławski S.; Chełmska: 80 184 197 204 214 238 256; biskupi zob. Przerembski J., Uchański J., Wolski M., Zebrzydowski A.; Gnieźnieńska: arcybiskupi zob. Dzierzgowski M., Gamrat P., Karnkowski S., Przerembski J.; zob. Kapituły — Gnieźnieńska, Kaliska, Łęczycka; Kamieniecka: biskupi zob. Stonczewski L., Zebrzydowski A.; Krakowska: biskupi zob. Chojęński J., Konarski J., Krasinski F., Myszkowski P., Padniewski F., Zebrzydowski A.; kandydatura J. Łaskiego na bpa 151; bp sufragan zob. Szpot M.; parafia w Proszowicach 108; zob. Kapituły — Kielecka, Krakowska, Skalbmierska; Lucka: biskup zob. Protaszewicz W.; Płocka: biskupi zob. Myszkowski P., Noskowski A.; zob. Kapituły — Płocka; Poznańska: biskupi zob. Czarnkowski A., Konarski A.; bp sufragan zob. Szedziński S.; zob. Kapituły — Poznańska; Przemyska: 196 256—7 375—6 381 412; biskupi zob. Dziaduski J., Herbert W., Padniewski F., Starożrebski W.; administrator diecezji w czasie wakansu zob. Herbert W.; Wileńska: 315—6; biskup zob. Protaszewicz W.; zob. Kapituły — Wileńska; Włocławska: 204 214 238 256 258 327; biskupi zob. Karnkowski S., Uchański J., Wolski M., Zebrzydowski A.; zamek biskupi zob. Dybów; zob. Kapituły — Włocławska; Wrocławska: 298—300; biskup zob. Baltazar z Promnicy; duchowieństwo nie zachowuje celibatu 396; zob. Kapituły — Wrocławska.

DIECEZJE W INNYCH KRAJACH: wakujące: 112 144 194 201, w cesarstwie niemieckim 95 320—3 364 393—4 406, w Hiszpanii 161; relacja o stanie diecezji węgierskich 321; w Anglii: Canterbury: abp zob. Pole R.; w Austrii: Gurk, bp zob. Urban; Leibach: wakans 139 144, bp zob. Sepacher P., Textor U.; Passawa:

320, bpi zob. Closen W., Wittelsbach E., oficjal zob. Hilinger K., zob. Kapituły — Passawska; Salzburg: abp zob. Kuenburg M., administrator diecezji zob. Wittelsbach E., zob. Synody: Wiedeń: katedra 389, bp zob. Brus A., zob. Kapituły — Wiedeńska; w Czechach: Praga: starania o wznowienie biskupstwa 307 377 379 383 395, abp zob. Brus A., administrator biskupstwa zob. Scribonius H.; proboszcz na Wyszehradzie zob. Bechyně P., zob. Kapituły — Praska; Olomuniec: bp zob. Grodecki J.; we Francji: Arras: bp zob. Perennot de Granvelle A.; Paryż: bp zob. Du Bellay J.; Rennes: bp zob. Bochetel B.; w Inflantach: Dorpat: likwidacja biskupstwa 109, bp zob. Herman, kanclerz 109; Ryga: 60 405 411—2; abp zob. Hohenzollern Wilhelm, koadiutor zob. Krzysztof książę meklemburski; w Niderlandach: Antwerpia: bpi zob. Sonnius F., Torrentius L.; Hertogenbusch: bp zob. Sonnius F.; Liège: bp zob. Van Berghen R.; Mechelen: abp zob. Perennot de Granvelle A.; w Niemczech: Augsburg: bp zob. Truchsess O.; Brema: abp zob. Gebhard J., Schauenburg A., zob. Kapituły — Kolońska; Konstancja: 367, bpi zob. Metzler K., Sittich von Hohenems M.; Magdeburg: 370, abp zob. Hohenzollern Z.; Merseburg: 386, bp zob. Heiding M.; Miśnia: sekularyzacja biskupstwa 107—8, bp zob. Haugwitz J.; Moguncja: 318, abp zob. Brendel D.; Naumburg: 317—8, bp zob. Pflug J.; Osnabrück: 388, bp zob. Hoya J.; Ratyzbona: bp zob. Pappenheim J.; Spira: 388, bp zob. Frankenstein R.; w Szwajcarii: Genewa, bp zob. Bachodi F.; na Węgrzech (w ówczesnych granicach): Alba Julia (Erdely): 322, bp zob. Bornemizsa P.; Eger: bp zob. Oláh M., Uljáky F., Varancsics A.; Győr: bp zob. Drasković J.; Modrus: bpi zob. Gerardis W., Pioppi D.; Nitra: administrator zob. Bornemizsa P.; Ostrzyhom: 144 322, abp zob. Oláh M.; Pécs: wakans 139 144—5, bpi zob. Drasković J., Varancsics A.; Vesprem: bp zob. Bornemizsa P.; Waradyn: bp zob. Fargách F.; Zagrzeb: bp zob. Drasković J.; we Włoszech: Alessandria: bp zob. Ghislieri M.; Alife: bp zob. Nogueiras J.; Bergamo: bp zob. Lippomano A.; Bitonto: bp zob. Musso K.; Camerino: bp zob. Bongiovanni B.; Cassano: bp zob. Sittich von Hohenems M.; Chiusi: bp zob. Pacini S., Ricci J.; Città: bp zob. Ramboldi G.;

Cosenza: bp zob. Gaddi T.; Fano: bp zob. Bertano P.; Feltre: bp zob. Campeggi F. M.; Ferrara: bp zob. Este H.; Foligno: bpi zob. Dolera K., Serbelloni J. A.; Lavello: bp zob. Fioribello A.; Mediolan: abp zob. Medici J. A.; Modena: bp zob. Foscarari E.; Neapol: abp zob. Carafa A.; Nicastro: bp zob. Facchinetti J. A.; Ostia: bpi zob. Du Bellay J.; Tournon F.; Perugia: abp zob. Corneo F.; Polignano: bp zob. Casamassima P.; Salerno: abp zob. Seripando H.; Spoleto: abp zob. Rosario V.; Telesse: bp zob. Massarelli A.; Terni: bp zob. Barba J.; Terracina: bp zob. Rovere O.; Trydent: 366, bp zob. Madruzzo K.; Vieste: bp zob. Buoncompagni H.; Verona: bp zob. Lippomano A.; w pozawłoskich dominacjach Wenecji: Corfu: abp zob. Cauco J.; Hvar: bp zob. Deffino Z.; Triest: wakans 144, bp zob. Belta J.; Zadar: bp zob. Calini M.; Nicea w Azji Mniejszej: metropolita zob. Bessarion.

DRUKARZE: rzymscy 119 121 124—5; w Dylindze 171; w Pińczowie 191—2 362; drukują w Polsce paszkwile na Stolicę Apostolską 361—2; zob. Behem F., Biado A., Brubach P., Cholinus M., Cruciger J., Daniel z Łęczycy, Daubmann J., Fremy K., Geissler H., Gravius B., Mayer S., Oporinus J., Petit, Puteanus, Rouillie W., Scharffenberg M., Steels J., Wevssen, Horn A. i S., Wierzbicka M., Zimmermann M.

DUCH SW.: 408; rozlewa miłość w sercach wiernych 185 223 242; hymn do 300.

DUCHOWIENSTWO: wypędzane przez protestantów 93 197 200 201 224; zarażone w domenach Habsburgów herezją 354 i niedbale duszpasterzujące 285 334; jego reforma w cesarstwie 205 320 328—9 334 354 358 391, i w Polsce 422—3; przywrócenie jurysdykcji biskupów nad klerem austriackim warunkiem skutecznej reformy 303 354; Hozjusz zachęca księży do gorliwości 300 308; brak duchownych na Warmii 357; kapelani 270 392; spowiednicy 270 392; zob. Diecezja warmińska, Diecezje polskie, Diecezje w innych krajach, Kapituły, Zakony, Celibat.

DWÓR: cesarza Ferdynanda I: 92 110 125 201 274 306, ceremonial dworski 369, marszałek 366 369 zob. Arco S., podkanclerzy zob. Jonas J., Seld Z., doradca zob. Zasius J., kaznodzieja nadworny zob. Sittard M., sekretarz kamery zob. Kiepacher K.; Hozjusz: 64 75 153 206—7 212—3 233 251 254 266—7 282 284—5 376

- 378 401 420, marszałek zob. Preuck M., kanclerz zob. Samson z Worein, sekretarze 346, zob. Kuczborski W., Reszka S., kapelan 410 414—5; króla Hiszpanii: 204; króla Maksymiliana Habsburga: dworzanin 333, kaznodzieja nadworny zob. Pfaußer; króla polskiego: 75 79 97 105 116 141 162 185 195 213 215 236—7 249 254 297 328 367—8 399, marszałek zob. Zborowski A., kuchmistrz zob. Zygmunt, podskarbi nadworny zob. Wargawski R., sekretarze królewscy 326, kandydatura J. Łaskiego na regensa kancelarii 151, agenci dworu w Rzymie zob. Monti L., Konarski A., agenci w Wenecji zob. Foglioli; dworzanin 199; księcia Jülich-Cleve-Berg: marszałek 333; papieski zob. Kuria Rzymska; zob. Poselstwa: dworskość 162—3 215 240.
- DYSPUTY RELIGIJNE:** w Niemczech 90 333, Hozjusz nie widzi ich sensu 382, zwłaszcza prowadzonych na uniwersytecie wiedeńskim 392; dysputa katolicko-luterańska w Wormacji 1557 r.: 65 87; luterańsko-zwinglińska w Heidelbergu 1560 r.: 352—3 386, Zob. Augsburgskie Interim.
- DZIEŚIĘCINY:** 157 310.
- EUCHARYSTIA:** nauka 93 146 151 328 353 383 388; zbeczczenie 55; światło przed Najśw. Sakramentem 285; zob. Komunia św., Liturgia.
- EWANGELIA:** jako nauka Chrystusa 54 121 235 349 371 409, studium 350, Evangelii prece zob. Sittard M., „Ewangelia” Lutra 333 349 371, „Pięta Ewangelia” 382, „ewangeliści” (luteranie) 141.
- GRZECH:** 299 349, herezji 178—9, rozpusty 155, cudzołóstwa 192 270, krzywoprzysięstwa 271, symonii 271, grabieży 271, fałszerstwa 271, niedbalstwa w sprawach wiary 214; wyznanie grzechów 285; grzechy zarezerwowane 270—1; grzesznicy 221; zob. Sakramenty — spowiedź.
- HERETYCY:** 82 86—9 93, zdrajcy Chrystusa 88, wrogowie Krzyża 327, immanissimi Dei et Ecclesiae contemptores 189, lupi voraces 189, satelici szatana 191, haedi 327, owce zagubione 250, psychotyranii 98, „wewnętrzni Moskale i Turcy” 186; metody ich działania 83, czynni w propagowaniu swej nauki 124, podzieleni między sobą 64—5 73—4 89—91 93—4 283 299 328 333 372 382 409—10, zjadają się nawzajem 382, atakują Hozjusza 112 114, są wrogami godności kardynalskiej 103 175—6, triumfują w Polsce 171—9 183 198 (zob. Kościół, Protestantyzm), są także we Włoszech i Rzymie 283, w klasztorach austriackich i na uniwersytecie wiedeńskim 354, domeny Albrechta Bawarskiego są od nich wolne 275, wypędzeni z dworu ces. Ferdynanda 274—5, przesłani do Rzymu 184 187, Hozjusz nie chce się z nimi komunikować 133 141, zakaz komunikowania się z nimi 178 356, prawa polskie przeciw nim 196 202—3 227 324—7, akty Zygmunta Augusta przeciw nim 324—6, nie zwalczając ich jest zdradą Chrystusa 215; Genewa azyłem heretyków 385, „Książę heretyków” polskich zob. Radziwiłł M. Czarny; modlitwy za heretyków 300, ich ściganie zob. Inkwizycja; zob. też Kary, Kościół, Paszkwile.
- HEREZJA:** przestępstwo 178 183, choroba zakaźna 189 197 235 374, perfidia 88—9, hydra z odrastającymi głowami 235 375, arogancja 275; skąd herezje 91—1 407, kary za herezję 178, uwolnienie od nich 335; posądzenie o herezję: 137, Hozjusza 173—4, Kossa 134, Kromera 169—70, Soto 389, Uchańskiego 80, Zygmunta Augusta 171 173—4 176—7 191; Herezjarchowie 187.
- HOZJUSZ:** Rodzina: indygenat 212, troska o rodzinę 226, bracia zob. Hozjusz Jan i Ulryk, siostry Anna 168 i Urszula 143, szwagrowie zob. Watt H., Ziegler S., krewny zob. Krügel H., siostrzenicy zob. Watt J., Watt P., powinowaty zob. Thuel B.; Dom: w Rzymie 78 112—3 182 184 187—8 199 212 215 245, starania o mieszkanie w Wiedniu 257 259—64 267 276 287, i w Trydencie 271 346; Kłopoty finansowe: 75—7 116 118 120 130 133 138 140 142—5 147—52 157 162—3 169 171 176—8 196 199—200 202—3 205—6 220—1 236 247 253 258—9 261 268—9 281—4 286—7 303 305 323—4 327—8 352—3 359—60 364—5 368 376 378—9 383—5 400—1 404 406 410—13 415—6, zob. Kontrybucje, Nuncjusz — pensja; Zdrowie: 74 76—8 129 140 142 230 255 284 286 346—7 414—5; Godność kardynalska: oferty i opory z przyjęciem 96 99—105 107—8 110—1 113—117 124 127 130 132—3 157—8 160 162—3 171 173—6 193 195 211—2; Życie prywatne: daje jamużny 212, nawiedza kościoły 78, i groby męczenników 178, żyje skromnie 212 215; jego spowiednik zob. Polanco J., jego skrybka 433; zob. jego Biblioteka, Diecezja Warmińska, Dwór, Kapituła, Konie, Książki, Nuncjatura (zob. Nuncjusz), Poddani,

Poselstwa; Działalność: zob. Wstęp do niniejszej edycji.

INDEKS KSIĄG ZAKAZANYCH: 122 127—8 132—3 181—2 343 376.

INKWIZYCJA: rzymska: zwierzchnicy 342, kardynał inkwizytor zob. Ghislieri M., generał inkwizycji 112; więzienie przy Via della Ripeta 135 139 141 148 155 158—9 178 182 194, więzienie w zamku św. Anioła 147 152 194—5 332; tortury 140—1 155; uwięzienie: drukarza rzymskiego 125, Carafów 332, J. Cesariniego 194, bpa Casamassima 161, Mileńskiego 162 164, A. Scultetiego 137—8 140—2 158—9 162 165 180; uwięzienie i proces: bpa E. Foscarari 133 161, kard. J. Groppera 116—7 131 135 143, kard. J. Morone 125 152, jego uwolnienie 195, i rehabilitacja 286 303; pozew inkwizycyjny dla J. Uchańskiego 187 197 214 238, i dla bpa Gerardis 240; przekazywanie heretyków do Rzymu 184, ich ściganie we Włoszech 221; obawy że Hozjusz może zostać uwięziony 293; Poza Rzymem: postulat wprowadzenia w Polsce 178, i w Austrii 309; pozwanie Rozrazewskiego przez bpa Uchańskiego 410.

INWESTYTURA: księcia Albrechta Pruskiego w Niemczech 48—9 52 62—4 67—70 71 73 159 414—5.

JEZUICI: zob. Zakony.

KALWINIŚCI: 85 91 93—4, we Francji 402, w Palatynacie Reńskim 131, w Małopolsce 191 193, w Wirtembergii 139—40, w rodzinie Hozjusza 232, wypędzeni z Austrii 380, uważają luteran za sekciarzy 402; zob. Dysputy religijne, Protestantyzm.

KAPITUŁY: Dobromiejska: kanonik zob. Pesser P.; Erfurcka św. Seweryna: prepozyt 426, zob. Zimmermann J.; Gnieźnieńska: prepozytura 368, prepozyt zob. Myszkowski P.; archidiacon zob. Dąbrowski S.; kustosz zob. Przerembski P.; kantoria 298, kantor zob. Karnkowski S.; wakans kanonikatu 267; Kaliska: archidiacon zob. Konarski A.; Kielecka: dziekan 224, kanonik zob. Kromer Marcin; Kolońska: 127; Krakowska: wakans dziekanatu 120 142 147 152 164 196, dom dziekana 165 196, dziekani zob. Myszkowski P., Padniewski F., Przerembski J.; prepozyt zob. Wargawski R.; wakans archidiaconatu 164, archidiacon zob. Padniewski F., Starożrebski W.; scholastyk 193, zob. Przeclawski A.; kantor zob. Starożrebski W.; kanonikaty: 98 156

160 232 254—5 163—4, dom kanonicki 177, spór kapituły o kanonikat z J. Wysockim 122—3, spór W. Kuczberskiego o kanonikat z Ruseckim 272—3 176—8 282—3 286—8 291—3 313 331 342 376 411 415; kanonicy: zob. Chojeński, Dąbrowski S., Drzewicki M., Herbert W., Hozjusz S., Kijewski W., Krzykowski S., Karnkowski S., Kuczberski W., Leżeński J., Leżeński M., Solfa J., Szpot M., Wysocki J.; spór kapituły w rocie rzymskiej z Bonerami 106—7 122—3 165; prokurator kapituły zob. Kijewski W.; Lowańska św. Piotra: kanonik zob. Tapper R.; Łęczyska: prepozytura 196 368, prepozyt zob. Myszkowski P., Padniewski F.; scholasteria 256, scholastyk zob. Drzewicki M., Konarski A.; Passawska: kanonik zob. Hilinger K.; Płocka: kanonikat 273, kanonicy 262; Poznańska: prepozytura 250, prepozyt zob. Konarski A.; kanonik 395, zob. Modliszewski W.; Praska: 307, prepozyt i kanonik zob. Scribonius H.; Skalbierska: kustosz 316, zob. Herman L.; w Verdun: kanonik zob. Labé V. D.; Warmińska: 47 51—2 65 76—7 98 166 170 179—80 187—8 218—9 227 267 269 292 294—7 418—20 422—34; jej spór z A. Sculteti 141—2 295—6; pieniądze pożyczone od Hozjusza 243 259; prepozyt zob. Kos M., Solfa J.; dziekan zob. Kempen E.; kustosz zob. Knobelsdorf E., Samson z Worein, Zimmermann Jan; kantor zob. Zimmermann Jan; kanclerz zob. Knobelsdorf E.; kanonicy: 143, zob. Emerich F., Grodecki J., Hannow K., Kijewski W., Knobelsdorf E., Kuczberski W., Langannius J., Lock M., Leoman J., Samson z Worein, Sculteti A., Thum A., Zimmermann Jakub, Zimmermann Jan; Watykańska św. Piotra: kanonicy 195—6; Wiedeńska: dziekan zob. Nogueras J.; Wileńska: kanonik zob. Solfa J.; Wiślicka: 426, kanonicy zob. Kromer Marcin, Kuczberski W.; Włocławska: chwalona przez Pawła IV za upór w sprawie nominacji Uchańskiego 177 179; pozwanie jej przed sąd 310; koadiutorie kanoników 177 179 306—7 317; archidiaconi: włocławski zob. Relski F., pomorski zob. Duchnicki A.; kanonicy: zob. Karnkowski S., Kuczberski W.; Wormacka: scholastyk zob. Mauch D.; Wrocławska: ekspektatywa na kanonikat 151; kanonicy zob. Funk F., Grodecki J., Kromer Mikołaj, Solfa J.; udział kanoników w procesjach

- 389 405; żądanie reformy życia kanoników w Austrii 358.
- KAPLANSTWO:** zniesione przez protestantów 55 85—6, Polacy również nie widzą jego potrzeby 170 178 185; święcenia kapłańskie udzielane przez Hozjusza 439, święcenia kard. Chaitillona 240, i Leomana 242—3; obowiązki przyjęcia święceń przez osoby posiadające beneficja kościelne 141 159 242—3 271 357; przeszkody kanoniczne do święceń 270—1 335 357, nieregularności 371 335 357; obowiązki kapłana 248 316; kapłaństwo wiernych 56; zob. Duchowieństwo.
- KARNAWAŁ:** na dworze cesarskim 136 138 157, w Rzymie 135—6 138 262—3.
- KARY:** banicja heretyków z Braniewa 227, i z domen Habsburgów 380 392—3 412—3; banicja Albrechta Pruskiego 63—4 68—73 124, Lutra 89, Scultetiego 137 142; cenzury kościelne 241 261, ekskomunika 143 327, interdikt 270 335, uwalnianie od nich 271 335; kara chłosty 192; kara Boża 290; kary wieczne zob. Piekło.
- KATECHIZM:** jego nauczanie 408, w języku czeskim 307, katechezy Cyryla Jerozolimskiego 382—3.
- KATOLICYZM:** jego trudna sytuacja 299 308 360, zwłaszcza w Austrii 285 290—1 303 307—9 341 347, w Czechach 309 363, we Francji 186 360, w Inflantach 110, na Litwie 315, w Niemczech 83—95 124 139 217 221—2 275—6 283 309 317—8 329 360 370 373—4 381—2, w Polsce 77—80 113 124 130 139 151 154—6 160 170 174 186 191—2 199—200 212 215 217 221—2 230 238 311 361 372 435, na Węgrzech 309 321 323; zob. Kościół, Papież.
- KAWALEROWIE MIECZOWI** (Zakon Niemiecki w Inflantach): 109—10, spory wewnętrzne 60, skłonność do luteranizmu 110, wielki mistrz zob. Fürstenberg W., Kettler G.; marszałek zob. Münster K.; kanclerz zakonu 110; zamki graniczne 235—6 276, zob. Fellin, Marienburg; zob. Wojny.
- KAZANIA:** katolickie 373 376 403—4, głoszone z okazji jubileuszu 316, pozwolenie na głoszenie kazań 271, głoszone przez M. Radziwiłła Czarnego 131, głoszone w Innsbrucku 285; kaznodzieje katolicycy zob. Jan z Wege, Lukasz z Orłowa, Musso K., Sittard M., Słoneczewski L.; kaznodzieje protestancy 92—3 95 290, zob. Pfauser J. S.; zob. Słowo Boże.
- KOMUNIA ŚW.:** wiernych 192, Hozjusz sam jej udziela 438, należy przyjmować ją pod jedną postacią 344 350, i tak ją przyjęli M. Trzebuchowski 216 oraz rzekomo Maksymilian Habsburg 302 306 313—4 323 328 339; żądania udzielania jej pod dwiema postaciami: 164 377, w Polsce 80, w Niemczech 294, przez ces. Ferdynanda I 345 358 402 411—2, przez Maksymiliana Habsburga 294 334 393 402 409; udzielanie jej w takiej formie w Austrii 303 390—1 439, i w Pradze 439; kard. J. A. Medici jest zwolennikiem tej formy komunikowania 210; utrakwiści 377; ustalenia Soboru Trydenckiego 80.
- KONIE:** Hozjusza 75 120 218—9 266—7 276 365 379 420, konie rozstawne 258 263 319 344.
- KONKLAWE:** 198—202 204—6 208—10, 212, 215—7 220—5 230—1 234 236—7 239—40 242—4 421, Hozjusz jego kustoszem 197 216—7 233 434—5, honorowe wzmianki o nim na konklawe 213 217 246 256, oferty pomocy pieniężnej konklawistów dla Hozjusza 366 378—9, interwencja polska na konklawe 231 233—4, przywileje konklawistów 234—5.
- KONTRYBUCJE Z DIECEZJI WARMIŃSKIEJ** (akcyza): 73—7 98 100 157 209 211—3 218 225 227 241—2 258—9 268—9 297—8 306—7 391—2 398—9.
- KOŚCIÓŁ:** Mistyczne Ciało Chrystusa 55 84 93 119 126 186 197 276 290 308 409; odkupiony Krwią Chrystusa 57 269 275 311 403; Matka nasza 57 299, Oblubienica Boga 82 244 300 316 318, Jeruzalem 363, Winnica wybrana 275, dryfująca Łódź Chrystusa 57 156 299 309 326, stróż tradycji 89 258, zbudowany z żywych kamieni 269 296, prawdziwy 120, jeden 92 119 190 299 356, jedna owczarnia i jeden pasterz 245 299 363, papież jego głową i gwarantem jego jedności 90—1, podzielony 54—5 57 84—5 87—8 90—2, odstępstwa od Niego 222 274, żądanie komunii pod dwiema postaciami jest Jego zradą 402; wyłączeni z Niego ci, którzy nie mają miłości 119 162, co czynić, by przywrócić Mu pokój 78 276 283 299—300 308 318 356 372, Jego reforma 81 303 314 320 382 396, Jego nauka 83 zob. Teologia, Jego obrońca zob. Cesarz, Król; Hozjusz w Jego służbie 96 189; sensus et consensus Ecclesiae 55 84 409, wierzyć w Niego i jak On 407, symbol uznania za zasługi dla Niego zob. Róża Złota, Anglikański 186, „Polski” 186; zob. też Katolicyzm, Papież, Świętynia.
- KRÓL:** królewska godność wierzących 56, autorytet króla chrześcijańskiego 326 361, jego obowiązki 56 93 326, powinien troszczyć się o jedność wiary w swym królestwie 88, nie powinien dawać posłuchu herety-

kom 190 199 361, nie powinien wchodzić w kompetencje papieża 103; królowie panujący w l. 1558—60: angielski zob. Elżbieta I, Maria Tudor, francuski zob. Franciszek II hiszpański zob. Filip II, polski zob. Zygmunt August, rzymski (oraz czeski i węgierski) zob. Habsburg Maksymilian.

KRZYŻ: w nim cała nauka Chrystusa 408, spojrzenie nań wystarczy do zbawienia 408, jego wrogowie 110 327; krzyże niszczone przez protestantów 55; znak krzyża 407—8, uczony przez matki 408; krzyż na posągu 194, na grzbiecie osła 408; Ukrzyżowany 409.

KSIAŻKI: W ogóle: pisane przez biskupów 83, muszą posiadać imprimatur 124—5 231, podlegają osądowi Stolicy Apostolskiej 231, cenzura kościelna 119 121 124—5 148 zob. Indeks, skazane na spalenie 162 175; pozwolenie na czytanie książek zakazanych 81 172 203 328 335—6 355; targi książki we Frankfurcie 100—1, i gdzie indziej 149; zakaz sprzedawania książek heretyckich 317; księgarze 64—5 100 122 164 231, zob. Patruus J., Drukarze; lektura książek przez Hozjusza 171; zob. Biblioteki; Hozjusza: czytane i chwalone: w całym świecie 114, w Rzymie 119 131 133 148 160 171 182 204 210 234 236—7, w Polsce 204, w Hiszpanii 204, w Niderlandach 129 436; Hozjusz ofiaruje je księciu Albrechtowi Bawarskiemu 160, i królowi Maksymilianowi 402; przy ich pomocy walczą z herezją 327; rzekome błędy w dziełach Hozjusza 293; poszczególna dzieła: *Confessio* 100—1 107—9 111—3 116—9 121—2 124—5 127 129—33 146—7 149 151 160—1 163—4 169 171—2 181 191 193—5 199 201 203 209—12 216—8 224—6 231—2 236—7 239—41 243—6 249 251 253 256—7 337—8 363 395 398 404; *Confutatio prolegomenon Brentii* 100—1 111—2 117 119 124—5 129—33 135—8 144—5 157 159—60 172 182 184 243—4 342 407—9 430; *De expresso Dei Verbo* 99—100 106 111—2 116 119—22 124—9 132 144 170 175 188—9 192 225—6 293; *De oppresso Dei Verbo* 191—3 201 226 237 263—4; *Dialogus* 106 111—2 129; wstęp do bulli jubileuszowej 283 314—5; pewne dzieło 190; dzieło przypisywane Hozjuszowi: *Colloquium Pauli IV cum Episcopo Warmiensi* 202—3 236 238; *Innych autorów:* *Andreae: Refutatio* 407; *Brenza: Prolegomena* 172 182 407, *Wus die Ursach sei* 407; *Cyryla Jerozolimskiego: Katechety* 381—3; *Erazma z Rotterdamu* 162 175; *Faer-*

na 388 404; *Frycza Modrzewskiego: De Ecclesia* 232 237 244—6; *Hahna: Summa* 333—4; *Heldinga: Defensio* 386; *Jana zu Wege* 151; *Kromera: De origine et rebus gestis Polonorum* 192 204 206 208 236, *Rozmowy dworzanina z mnichem* (łac. *Dialogi*) 124 126 135 142—4 147 162—3 182—3 203 206 208 224 226 239—40 243 252 256 258; *lutezańskie* 65 105; *Lutra* 409; *Lutheri genealogia* 381 383; *Łaskiego: Brevis et compendiosa responsio* 192; *Maiera* 409; *Noguerasa: De Ecclesia* 391; *Officium de Beata Virgine* 192; *Pfluga: 317, Christliche Ermannung* 382—3; *Seneki: Dialogi* 182; *Sonniosa* 148; *Staphylusa: 64—5 146 395, Christlichen Gegenbericht* 383, *Defensio pro trimembri theologia* 193—4 203 226 395; *Vergeria: De R. D. Stanislao Hosto* 293, *Dialogi* 172 199 201 251, *Historia o papieżu Janie* 361; zob. *Katechizm*.

KUPCY: 147 151 180 200 206 240 313 344 361 387, *warminscy* 50—1; zob. *Foglioli, Graffter H., Krügel H., Watt H., Ziegler S., Bankierzy*.

KURIA RZYMSKA: 192 243 344; *pałac papieski:* 78 82 107—8 113 117 121 126 148 155 162 173—4 184 186 245 247 249 260, *antykamera* 246, *Belvedere* 260; *Magister Pałacu Apostolskiego* (teolog papieski) zob. *Bianchi D., Foscarari E.; majordom* 184; *szambelani* zob. *Teofil z Hermi, Zimmermann Jakub;* *Biblioteka Watykańska* 397, *kustosz* zob. *Sirleto W.; Sekretariat papieski* 319; *mistrz ceremonii* 152 172; *kasztelan zamku św. Anioła* zob. *Carafa D., Orsini L.; oszczędný styl życia* za *Pawła IV* 150; *Kolegium kardynalskie:* 82 175 220—3 338 435; *ważność urzędu kardynała* 176; *dziekan św. Kolegium* 217 262 435, zob. *Du Bellay J., Tournon F.; depozycja kard. Chatillona* 240; *kongregacja kardynałów* 173—4; *konsystorz kardynalski* 95 99—100 107—8 112 127 143 145 150 155 161 163 257 265 281 313—4 331 374 395 415; *Kamerling św. Kolegium* zob. *Sforza G.; Urzędy kurialne:* „*stilus Curiae*” 139 283; *Dataria Apostolska:* *datariusz* 266—7 272—3 277—8, zob. *Bachodi F.; Kamera Apostolska:* *regens* 112 zob. *Carafa A., wiceregens* 161; *Rota:* 106 123, *audytor* 145 zob. *Reuman J.; Sekretariat Breviów:* 161, *sekretarze* zob. *Fioribello A., Stalius A.; Sygnatura Apostolska:* 161 252 265; *protektorzy:* *cesarstwa* zob. *Medici J. A., Polski* zob. *Farnese A., Puteo J.; Zakrystian św. Kościoła* zob. *Barba J.; prokuratorzy biskupów:* *niemieckich* zob. *Thum*

A., polskich zob. Herman L., Jerzy z Tyczyna; por. Państwo Kościelne, Papieństwo.

LITURGIA: katolicka 78, protestancka 78, pogrzebowa 113 142 144, w Lidzbarku 242; ceremonie: koronacji papieża 248, błogosławienia i wręczania Złotej Róży 349; capella papieska 265, papieski mistrz ceremonii 157; modlitwy błagalne (suplikacje) 100—1 300 354 439; procesje 300 336—7 340 342 388—9 405; nabożeństwa 285, Wielkiego Tygodnia 286; Popielec 263; sprzęt liturgiczny 169 171 250—1 267; ołtarz 55, przenośny 270; światło przed tabernaculum 285; akolici 270; prawo noszenia infuły 249—50; precedencja 249—50; zob. Brewiarz, Komunia św., Msza św., Odpusty, Sakramenty św., Świątynia.

LUTERANIE: 85 87 91 94 217 219 231 237; ortodoksja luterkańska 333 409, zob. Luter M., Amsdorf M., Vlacić M.; zwolennicy złagodzonej nauki Lutra 409, zob. Adiafora, Melancton F. Maier M.; zwycięzcy w dysputacie heidelberskiej 386; gorsi od katolików 349, niegodne życie ich ministrów 349; wyjęci z nakazu banicji protestantów z domeni Habsburgów 380 392; wypędzeni z Czech 345; księstwo Jülich-Cleve-Berg ma być od nich wolne 333; są wśród Kawalerów Mieczowych 110, w Dorpacie 110, w Innsbrucku 285, w zakonach austriackich 304, w Palatynacie Reńskim 131, w Polsce 178, w Wirtembergii 140, w Weimarze i Goecie 140 409—10, na Warmii zob. Diecezja Warmińska; Luteranizm caput et origo haeresum 380; zob. Albrecht Pruski, Brandt A., Czema A.; zob. Msza św.

LASKA BOŻA: nauka o 121.

MARIA: Boża Rodzicielka 408, oficjum o Niej 192.

MIŁOSIERDZIE BOŻE: 290, 299 306 347 372 435.

MONOFIZYTYZM: 210.

MSZA ŚW.: zniesiona przez protestantów 55 85 298 345, próby jej zniesienia w Polsce 170 178 185 197, luteranie ją uznają 85, „missa evangelica” 240, uroczysta 319, niedzielną 180, papieską 281; sprawowanie jej 300, 335, w katedrze dorpackiej 110; fundowana w zamku lidzbarskim 242 357; żądanie sprawowania jej przez A. Scultetiego 141 159; Hozjusz ją odprawia 438; papież jej słucha 145; uczestnictwo w mszy 270 389; zob. Liturgia, Świątynia.

NESTORIANIZM: 210.

NIEBO: 221 226 299, Ojczyzna niebieska 237.

NUNCJUSZ: zamiar wysłania do Niemiec 83—4 100—2 116 124 137 139 329, do Polski 259—60; wysłanie do Anglii 319, do Hiszpanii 157, do innych władców w sprawie soboru 250; zamiar wysłania legata do Polski 77 100 102 124—5; nuncjusze są źle finansowani 285; zob. Bertano P., Bongiovanni B., Campeggio W., Delfino Z., Martinengo H., Mentovato K., Morone J., Musso K., Lippomano A., Pacini S., Parpaglia W., Santa Croce P., Vergerio P.; Nuncjatura Hozjusza: 247—52 256—7 260—71 273—417 435—9; instrukcja 249 273 279—83 291—2 294—5 301—2 312—4 328; facultates 266 270—1 273 280—1 286—7 291 294 312—4 324 328 331 334—7 353 366 377 379 395 401 437; listy uwierzytelniające 281 436—7; pensja 291—2 294—5 301—3 305—6 312—4 328 331 337 344 346 352—3 359—60 364—6 373—4 378—9 384 386—7 390 394 401; audytor jego nuncjatury 366 379.

OBRAZY: niszczenie ich przez protestantów 178.

ODPUSTY: 270 271; jubileuszowy 273 280 282—3 290—1 340, jego ogłoszenie w diecezji kolońskiej 329, magdeburskiej 370, merseburskiej 385, mogunckiej 318, naumburskiej 317—8, osnabruckiej 388, praskiej 307—8, salzburskiej 300, spirskiej 388, wileńskiej 315—6, wrocławskiej 298—300.

OJCOWIE KOŚCIOŁA: 235 397; zob. Ambroży, Augustyn, Cyprian, Cyryl Jerozolimski, Gaudenty z Brescji, Hieronim, Hilary z Poitiers, Prosper z Akwitanii.

OJCZYŻNA: 133 151 156 162 169 178 193 196 200—1 340; służyć jej 114 311.

PANSTWO KOŚCIELNE: 131 136 138 144 221; Generalny Kapitan Kościoła (dowódca wojskowy PK) 161, zob. Gravina M. A., Orsini K.; Wikariusz Rzymu 112 125 128, zob. Rosario W.; Gubernator Rzymu zob. Buoncompagni H., Pacini S.; import srebra 363; zob. Kuria Rzymska, Papież.

PAPIEŻ (Stolica Apostolska): Zastępca Boga 90 406 417, Wikariusz Chrystusa 152 174—5 235 274 283 309 311 347, Caput Universalis Ecclesiae 186, Pater Ecclesiae 235, Rector Ecclesiae 90 152 190, Orbis Episcopus 221 244, Następca św. Piotra 159, Kapłan i Biskup Naczelny 90, Dobry Pastorz 221—2, Pastor et Episcopus Animarum 90 92, Servus Servorum

- Dei 265, Biskup Rzymu 197 221; jego autorytet związany z religią 84 87 90 119 150, biskupi polscy go nie szanują 266, władcy świeccy chcą go umniejszyć 360; posłuszeństwo dla niego 92 174—5 221 274 320 322 328 333—4 343 353 356; nie należy mu ubliżać 94 275 361, zob. Paszkwile; ataki protestantów na niego 192 235 283 311 328; żądanie reformy państwa 393; jest szanowane w Bawarii 286, i w Tyrolu 284; urząd nauczycielski 80 119 231 zob. Indeks; jedynie on może zwoływać sobory 57, ma prawo interweniować w sprawach wiary 90, zatwierdza wybór cesarza 90; cesarz przysięga mu wierność 83 90 94, władcy katolicycy składają mu homagium obojętne 239 241 252 255 257 260—2 267; papież winien wspierać katolików w Niemczech i Polsce 124 217 221—2; rocznica wyboru i koronacji papieża 187; „proroctwa” o papieżach 245; wakans Stolicy Apostolskiej w 1559 r.: 193—5 197 205 208 214 229 235, zob. Konklawę; papizm 76 415, zob. Katolicyzm.
- PASZKWILE: na Stolicę Apostolską 94—5 328 331 361—2, na katolików polskich 98, na Hozjusza 105 111—2 291 293 328 331 342 376.
- PIEKŁO: 54 93 197 325.
- PIELGRZYMKI: 271.
- PISMO ŚW.: Boskie Prawo 86, Wieczne Słowo Boże 226, jego autorytet 55 85—6 299 409, jego subiektywna interpretacja 53—5 85 275 285, nadużywanie do zwalczania celibatu 350, według protestantów nie mówi o sakramentach 85, papież mówi słowami Pisma 283, Hozjusz rzekomo odstrasza od jego czytania 407, księga Pisma 433, Pismo św. w książkach Hozjusza 159 283.
- PATONIZM: 226.
- POCZTA: 136—7 149 160 216 236 245—6 262 310 340 359 414—5; cesarska 100 102 112 121 199 201 220 226 256; polska 102 116—7 185 304, pocztmistrz królewski zob. Provana P.; przesyłki listów są bardzo kosztowne 124—5; listonosz (cursor, tabellarius) 239 243 281 284 307 331 339 362 388.
- PODDANI: cesarza Ferdynanda I 92 94—5 274; króla polskiego: fidelis subditus 191, pogorzelnicy otrzymują zwolnienie od podatków 225 229, Hozjusz ich poleca 254; księżstwa pruskiego 51 188 213; księstwa warmińskiego zob. Diecezja Warmińska; Państwa Kościelnego 138.
- POKÓJ: w Kościele 55—6 78 83, zob. Kościół; między panującymi w Europie 54 57; religijny augsburski 1555 r.: 83 86; cesarsko-węgiersko-turecki 1559 r.: 148 152; w Cateau Cambresis 1559 r.: 105—6 126—7 129 148 150 152 157 161—2 164 173 184 186 422; rokowania o pokój w Inflantach 60—1; Vergerio działa przeciwko pokojowi publicznemu 328.
- POKUTA: jej skuteczność 151, Uchańskiego 214, zob. Sakramenty.
- POLSKA: terra unius labii 372, przez 600 lat wierna Ewangelii Chrystusa 371, charakter Polaków 155, prawa państwowe 96 102, prawo o niezgodności (incompatibilia) urzędów 368; senat 204, próby wyrzucenia z niego biskupów 198—9; pieczęć królestwa 326; król zob. Zygmunt August; kanclerz 326, zob. Chojeński J., Ocieski J.; podkanclerz 326 368, zob. Padniewski F., Przerembski J., Krasieński F., Myszkowski P.; hetman koronny zob. Tarnowski J.; referendarz koronny zob. Karnkowski S.; protektorzy w kurii rzymskiej zob. Farnese A., Puteo J.; prymasi zob. Dzierzgowski M., Przerembski J.; zob. Diecezje Polskie, Dwór, Katolicyzm, Nuncjusze, Poddani, Poselstwa, Protestanctw, Prusy Królewskie, Sejmy, Sprawa Barska, Wojny, Zakony, Zaraza.
- POSELSTWA: władców w Rzymie: 118, cesarza Ferdynanda I 198 205 217 260—3, zob. Arco P., Thurm F.; króla Francji: 78 198 205 249—50; króla Hiszpanii: 110—1 198 202 205, zob. Vargas F.; króla Polski: 169—70 172 (Kromer w 1548 r.), zob. Konarski A., Kryski W., Maciejowski S., Wysocki J.; króla Portugalii: 198 249, zob. Perez W.; księcia Brunświku 139; Do ces. Ferdynanda: poselstwa polskie: Hozjusza i Kromera w 1558 r.: 47—49 52—73 249 304, Przerembskiego i Kromera w 1559/60 r.: 138 159 163 239—41 255—6 258—60 262—3 292 294 305—6 323 339 362 366 369 435 438, na sejm Rzeszy 115—6 128 131 134 137—8, Hozjusza w 1549 r.: 348; poselstwo hiszpańskie 394 414, zob. Fernandez K.; poselstwo francuskie 360 391 401—3, zob. Bochetel B.; poselstwo księcia Ferrary 380; poselstwo weneckie 237 306 323 339, zob. Soranzo J.; Do króla Zygmunta Augusta: od Albrechta Pruskiego 52 159, od ces. Ferdynanda I 256, od Gdańszczan 105, od Kawalerów Mieczowych 110; poselstwo ces. Karola V do Szwajcarów 387 zob. Marsi A., Zygmunta Augusta do Hiszpanii 125, Albrechta Pruskiego na sejm Rzeszy 71 159; postowanie Hozjusza do ces. Karola V w 1550 r. 71 249 343, i do Albrechta Pruskiego w 1558 r. 71—2; zob. Nuncjusz.

POST I WSTRZEMIEŻLIWOŚĆ: 148 271 285.

PROTESTANTYZM: zapoczątkowany przez Lutra 163, jego rozwój w Polsce 78 133—4 235 324—5 371—2, w Gdańsku 105, w diecezji wileńskiej 315—6, na Warmii zob. Diecezja Warmińska, w diecezji wrocławskiej 298 392, w Szwajcarii 402, w kantonie Glarus 384, w diecezji Alba Julia 322, na uniwersytecie wiedeńskim 392, sprzyjają mu w Niemczech elektorzy świeccy 340 i kościelni zob. Hohenzollern Z., Jerzy książę brunświcki oraz król Maksymilian Habsburg 290 293—4 301—3 305—6 308—9 314—5 323 328 333—4 336—7 339—40 342—6 354—5 373 375—6 380 383 388—9 393—4 402 404—10 416; jego przywódcy w Polsce i na Litwie zob. Hoppe F., Łaski J., Olesnicki M., Radziwiłł M. Czarny; dekrety Zygmunta Augusta przeciw protestantom 105 324—5; nawrócenia z protestantyzmu 184—6 294 371—3 404, zob. Zborowski A.; zob. Anabaptyści, Anglikanizm, Antytrynitarze, Dysputy Religijne, Heretycy, Kalwiński, Luteranie, Zwinglianie.

PRUSY KRÓLEWSKIE: 295 310 326, autonomia stanów pruskich 227, skarbnik 98, protestantyzm w miastach 105; sejmiki: w Grudziądzu 76 227 259 269, w Malborku 180.

PRUSY KSIĄŻĘCE: granice z Warmią 47—9 51—2 73 167—8 171 180—1; szlachta 105, wojsko 48—9 166, książę zob. Albrecht Pruski, rada książęca zob. Brandt A., Jonas K.

SAKRAMENTY: ich liczba 55 298, zniesienie przez protestantów 95 85—6; chrzest: 87 190, uznają go kalwiński 85, katecheza o chrzcie 383, Vergerio chrzcil Katarzynę Habsburg 328; bierzmowanie: katecheza o 383; pokuta: rachunek sumienia 285, spowiedź 270—1 285 438; małżeństwo: prawo do małżeństwa 350, przeszkody kanoniczne 270 320—1; zob. Eucharystia, Kapłaństwo, Pismo św.

SĄD BOŻY OSTATECZNY: 129 408.

SĄDY: kościelne: 202—3 270—1 335, zob. Inkwizycja, Kuria Rzymska — Rota, Sygnatura; świeckie: sądzą o herezję 235, pozew przed sąd księdza 310.

SEJMY: Palatynatu Reńskiego w Fuldzie 1559 r.: 130—1; Polskie: 71 197 200 269, warszawski 1556/7 r.: 74 79 105 126 325—6, piotrkowski 1558/9 r.: 74—5 97 100—1 109—10 113 119—20 124 126 128 130 132—3 137—40 144—5 154—5 170 185 327, piotrkowski 1562/3 r.: 368; Rzeszy Niemieckiej:

68—72 83—4 100—1 345, w Wormacji 1520 r.: 89, w Augsburgu 1530 r.: 89, w Augsburgu 1555 r.: 83 86 91, w Augsburgu 1559 r.: 115—6 159 161—2 164 192 274.

SEMINARIA: Hozjusz pragnie założyć 295.

SŁOWO BOŻE: 55 83 85 92—3 95 189 249 299 350—1 382, zob. Kazania, Pismo św.

SOBORY POWSZECHNE: 56 119 177 271 319—20 356 400—1 409 422—3 427, są zwoływane z powodu herezji 283, miecze na herezję 375, pertraktacje w Rzymie o zwołanie nowego soboru 161 167 169 172 175—6 178 182 184 197—8 202 205 219 245—6 250 253 295—6 330 403, jest on postulowany przez Polaków 235 330, protestanci są mu przeciwni 346—7 402; Bazylejski 56 119, Chalcedoński 56, Florencki 158, Konstancjeński 56, Konstantynopolski I 56, Konstantynopolski II 56, Nicejski I 56, Nicejski II 56; Trydencki: 57 76 80 94 151 188 246; starania o jego wznowienie 294 303 312—4 319—20 328—30 336—7 340 344—6 351—2 354—6 358—9 363—4 367 370 374—5 378 380 386 388—92 394 398 401—2 404 406 411 413—4 416, sprawa kontynuacji w Trydencie 360 366 381—2 384 393 396 398 401—3, kandydatura Hozjusza na legata 245—6 256, konwokacja 361, brewe konwokacyjne zob. Brewia, proponowany teolog soborowy 34 (Staphylus), legaci papiescy zob. Gonzaga H., Hozjusz S., Seripando H., Sittich von Hohenems M., delegat polski zob. Herburt W.; Sobór Narodowy we Francji 319, w Polsce 138—9 330; apelacja Uchańskiego do soboru wolnego 214 238; zob. Papież.

SPRAWA BARSKA (Negotium Barense): 58—9 74 77 116—7 138—9 157 170—1 177 182—4 187 190—1 197 206—7 231—2 236 238—40 249 251 310—1 325 328 330—1 414; testament Bony i jego uwiarygodnienie 100—1 229; dobra w Bari i Rossano 304, próby przekazania ich Carafom 59 223 233, Farnesym 410—1 413—5, plotka o odebraniu ich Polsce na konklawie 220 223 234 434—5, hiszpański kurator tych dóbr 192 208—9 229 249, roczny czynsz z tych dóbr 228; sprawa zwrotu ruchomości Bony 192 199—200 202—4 208—9 211 228—9 236—7 239 241 303—5; pośrednictwo ces. Ferdynanda I w odzyskaniu sum neapolitańskich 58 65—6 101 192 229 294 303—5 312 414, poparcie Pawła IV i Piusa IV dla tej sprawy 80 294 303—5 312, świadkowie w tej sprawie 104, postowie

w tej sprawie zob. Hozjusz S., Kromer M., Konarski A., Wysocki J.

SYNODY: 103, Jerozolimski 50 r.: 121; prowincjonalny gnieźnieński: 126, w Łowiczu 1556 r.: 269, w Piotrkowie 1557 r.: 269, w Wolborzu 1558 r.: 139; prowincjonalny salzburski 1560 r.: 293—4 300—1, 303 308—9 314 328 331 334 355; prowincjonalny w Niemczech jest według Hozjusza niepotrzebny 382; synody w Niemczech i na Węgrzech 294; statuty synodalne 271; synody protestanckie w Pińczowie: 191 209—10 324.

SZATAN: 93 132 327 356, antychryst 87, sprawca rozłamu w Kościele 55 87—8 309 403, ministrzy protestanczy są jego sługami 92 191 326, jego katolicy słudzy 192, Polska pod jego jarzmem 215, Vergerio 328, część Belzebuba 91; „szatanizm” 76 124 316 403.

SZKOŁY: jezuickie: w Kolonii 140, projektowane w Braniewie i Barczewie 179; biskupa w Lubawie 180 430; miejskie: w Chełmnie 105 180 430, w Elblągu 105 192, w Gdańsku 105, w Strassburgu 140; protestancka w Pińczowie 239, rektor zob. Orszacki, patron zob. Oleśnicki M.; uczniowie szkół wiedeńskich 389 405; zob. Uniwersytety.

SZKOTYZM: 240.

SZWENKFELDIANIE: zob. Anabaptyści.

ŚWIĄTYNIA (kościół): bezczeszczenie kościołów 178, zajmowanie ich przez protestantów 191 193; bazylika św. Piotra w Rzymie 78 319, posąg Pawła IV w zakrystii 195; katedra warmińska zob. Diecezja Warmińska, katedra wrocławska 177 185 katedra wiedeńska 389, Schottenkirche w Wiedniu 439; bazyliki rzymskie: św. Jerzego in Velabro 231, św. Marii in Ara Coeli 210, św. Pryski 245; kościół jezuitów w Wiedniu 438—9; zob. Liturgia.

TEOLOGIA KATOLICKA: 81 407, nauka Chrystusa 258, jest niezmienna 258 382, pouczanie, w teologii 438, teologia Hozjusza nie jest scholastyczna 436; teologowie 258, promowanie doktorów teologii 270; zob. Kuria Rzymska — Magister św. Pałacu, Szkoły.

TOLERANCJA: 88 93.

TRADYCJA: Kościół odżegnuje się od nowości 351, nauka o tradycji odrzucana przez protestantów 235 258 298 371 382, udzielanie komunii pod dwiema postaciami jest jej przeciwnie 334.

TRÓJCA ŚW.: 408.

UNIA: Kościoła katolickiego z prawosławnym w 1439 r.: 158.

UNIwersytety: w Bolonii 307, w Dylindze 172, w Krakowie: rektor zob. Górski J., w Królewcu 91 105; w Lowanium 108, dziekan wydziału teologicznego zob. Tapper R., profesor zob. Sonnius F.; w Marburgu 91; w Padwie 307 362—3, studenci polscy 75; w Strassburgu 140, w Tybindze 91 407; w Wiedniu: zarażony herezją 354 401, jego reforma 390 392—3 401 406 412—3; w Wittenberdze 91 164 357 409, profesorowie zob. Maier M., Melancton F.; przywileje studujących na uniwersytetach 270.

WIARA: jej słabość 55; jest jedna 88 92 190 235 290, gwarantem jej jedności jest jeden zwierzcchnik 90—1, jedność wiary jest podstawą trwałości państwa 290, moc wiary 375, nauczanie prawd wiary 320, jej skuteczność (efficacia) 151, wiara ludzi prostych 407—9; katolicka 87—9 150 328, jej obrońca zob. Mittelsbach E.; zachęty Hozjusza do jej obrony 317 324—5, niedbalstwo katolików w jej obronie 124 324—5, chwiejący się w wierze 64—5 290, rozłam w wierze 351 zob. Kościół, wiara luterńska 328, męczeństwo za wiarę 198; symbol wiary 407; jej wyznanie augsburskie 86—9 93—4 211 409, jego zwolennicy 219 zob. Luteranie; wyznanie wirtemburskie (Brenza) 94 172 409, wyznanie brandenburskie 409, wyznanie katolickie 86—7 93 211 331; Confessio Hozjusza zob. Książki.

WIECZNOŚĆ: Boga 226, świata 225—6.

WOJNY: 54, infancka 60—1 98—100 109 123—4 159 185—6 191 225—6 276, polsko-turecka 91, hiszpańsko-turecka 332 414—5, papiesko-hiszpańska 131, przygotowywana inwazja Anglii 157, zagrożenie Węgier przez Turcję, studium belli Pawła IV 235.

WOJSKO: cesarskie: wódz zob. Sittich von Hohenems M., hiszpańskie 332 414—5, moskiewskie 100 109 186 192 276, luterzańskie 346; papieskie 131 195, dowódca zob. Colonna M. A., Państwo Kościelne; pruskie 48—9 166; flota turecka 414—5; przemarzone wojsk przez Warmię 74 109.

ZABOBON: 408.

ZAKONY: egzempcja 271, klauzura 271, pozwolenie na przyjmowanie beneficjów 271, apostazja z zakonu 271; sprostestantyzowane 304 345 354; Benedyktyni: iroszkoccy w Wiedniu 439, na Węgrzech 144, tynieccy: opat zob. Krzyżanowski T.; Augu-

stianie eremici: general zob. Seripando H., zob. Barba J.; Cyster-
si: łądzy: opat komendatariusz
zob. Wysocki J., mogileńscy: opat
zob. Szpot M., oliwscy: 73—4 310,
opaci zob. Geschkau K., Schlieff K.:
Dominikanie: 163, inkwizytorzy
148, klasztor S. Maria sopra Mine-
rva w Rzymie 194—5; zob. Bertra-
no P., Bianchi D., Foscarari E., Ge-
rardis W., Ghisleri M., Sittard M.,
Soto P.; Franciszkanie: 163, w
Braniewie 180 i Barczewie 180; Je-
zuici: „Aula Jesu” 147, kontakt
Hozjusza z nimi w Rzymie 131 145,
kolegia w Kolonii 329 i Wiedniu
438—9; starania o fundacje: w Pol-
sce 202—3 236—7 256—8, na Warmii
i w Prusach Królewskich 179—80
295—6, w Innsbruku 285—6; zob.
Auer L., Flander A., Kanizy P., Lai-
nez, J., Loyola I., Nadal H., Polanco

J., Salmeron A., Torres F.; Joa-
nnici: wielki mistrz zob. Cornaro A.;
Kapucyni: general zob. Occhino
B.; Serwici: zob. Pantagato O.;
klasztor św. Solotura w Turynie:
opat zob. Pargaglia w.; opactwo w
Lilienfeld 345; opaci austriaccy 373;
pewien mnich 389—90.

ZARAZA (morowe powietrze): w Kra-
kowie 191 193 197 202 226, w Pol-
sce 209, w Wiedniu 112, na konkla-
we 230—1, zabezpieczenie Warmii
przed nią 227.

ZBAWIENIE WIECZNE (usprawiedli-
wienie): 55 85 91 94 120—1 129 162
164 190 223 239—40 408, dobre uczyn-
ki (nie) są potrzebne do zbawienia
409.

ZWINGLIANIE: w Polsce 178, w dys-
putacie heidelberskiej 386, wypędzeni
z domen Habsburgów 392.

ŻYDZI: rzymscy 132 135.

INDEKS CYTATÓW Z PISMA ŚW.

Numeracja psalmów według Wulgaty

Rdz 1,1: 226	31,15: 122	15,32: 371
Wj 22,28: 94	Lam 4,1: 84	19,10: 299
Lz 16,16—35: 290	Ez 13,3: 84	19,26: 267
2 Krl 26,16—20: 86	36,26: 299	22,53: 252
3 Krl 18,21: 84	Oz 13,15: 87	J 4,42: 189
4 Krl 1,2: 91	Ml 2,7: 245	10,16: 245 367
Hob. 28: 137	Mt 3,9: 299	Dz 4,32: 363 372
Job 5,14: 89	4,6: 356	1 Kor 2,9: 56 384
28: 137	6,24: 87	6,12: 360
Ps 3,9: 299	6,33: 222	7,2: 350
48,12: 84	7,25: 88	7,3: 350
54,23: 253	10,22: 307	7,4: 350
59,13: 299	10,3: 87	11,22: 272
66,2: 311	25,34: 408	2 Kor 1,3: 373
76,11: 300	26,41: 347	Gal 1,9: 258
79,14: 275	Lk 3,8: 221 230	Fip 2,21: 307
102,5: 158	11,23: 88	22: 372
121,3: 363 372	12,5: 93	Kol 3,14: 120
Prz 10,1: 372	12,31: 138	1 Tym 6,20: 351
Pnp 2,2: 317	14,24: 222	Jk 1,6: 299
Mdr 19,1: 55	15,1—7: 299	1 P 1,18—18: 57
Iz 2,4: 54	15,4: 221	Ap 3,16: 88
5,20: 88	15,11—32: 299	5,10: 56
59,1: 299	15,24: 371	19,2: 153
Jer 2,21: 275		

INDEKS OSÓB

Wiele nazwisk, występujących bardzo często na stronach opracowanego tomu *Studiów Warmińskich* nie uwzględniono w skorowidzu. Są to następujące nazwiska: Albrecht Pruski, Borromeo K., Ferdynand I Habsburg, Hozjusz Stanisław, Karnkowski S., Kromer Marcin, Kuczborski W., Latino Latinio, Leoman J., Madruzzo K., Maksymilian Habsburg, Bentovato K., Morone J., Ocieski J., Padniewski F., Pastor L., Paweł IV papież, Pius IV papież, Przeremb-
ski J., Juteo J., Mikołaj Radziwiłł Czarny, Samson z Worein, Truchsess O., Uchański J.,
Wysocki J., Zygmunt August (król).

Abraham, postać biblijna 221
Albrecht IV, książę bawarski 122
Albrecht V, książę bawarski 31—33 36
149 157 275—276 286 314—315 322

328 330 333 339 345 346 351 384
Albrecht Młodszy, margrabia branden-
burski 9 43 47—48 62 69 71 110 415
Albert Senior 71

- Altemps M. 265
 Ambroży, św. 120 350 388
 Alvarez de Toledo F., książę 59
 Anna Maria, żona Albrechta Pruskiego
 23 34 315 322 398
 Anna Zofia, córka Albrechta Pruskiego
 412
 Anna, siostra Hozjusza 168
 Andrae J. 407
 Alfons II, książę 380
 d'Arco P. 12
 d'Arco S. 260—263 389 293 319 366 389
 405
 Auer L. 437
 Augustanus = Otto Aruchsess, kard.
 Augustyn, św. 85 119 172
 August, książę saski 94 381—382 386 411
- Baal, postać biblijna 87 238
 Bacchodi F. 161 266
 Bagato (Pentagato) O. 10 341 376 435
 Baltazar z Promnicy, bp 13 24 31 38 238
 392 412
 Banffa J. 377 395
 Barba J. J. 146 149 161—162 170
 Baroniusz, ces. 41
 Bartsch W. 51
 Barycz H. 121 137 145
 Bażeńska D. 213
 Bażeńscy 213
 Bażeński J. 213
 Bażeński L. 213
 Bechyně P. 22 33 362
 Behm F. 338
 Du Bellay F. 35 216—217 262 433
 Du Bellay J. 187 216 233 262
 Belta J. 144
 Belzebub 81
 Benedicti J. 132 149 151
 Berghen R. van, bp 371
 Bergomas (?) 175—176
 Bertano P. 379
 Bessarion 158
 Bianchi D. 119 124 131
 Bidermann M. 425 429
 Blado A. 10 119 122
 Bochetel B. 359 360 392—393 401 402—
 403
 Bodniak S. 74
 Bona, królowa 8—9 11 43 58—59 65 80—
 81 100—101 138 157 183 190 192 199
 200 202 228 232—233 240 316
 Bonerowie 11 106 122 123
 Boner J. 106 123 206 211 232
 Boner S. 232
 Boner J. F. 106
 Bongiovanni B. 259 260 312 329 345 354
 357—358 361
 Bormenizsa P. 289 293 322 437
 Bramanti 260
 Brandt A. 157 159
 Branicy 122
 Branietz J. 122
 Braske J. 398—399
 Braunsberger O. 125 128
 Brendel D. 32 318 z
- Brenz J. 10 93—94 99 100 111 119 124
 131—132 135—137 144 157 159 169
 172 182 184 201 229 233 243—244 342
 364 376 406 408 429
 Brettschneider J. 105
 Brodrick J. 140
 Brubachius P. 407
 Brucker A. 432
 Brus A., abp 22 29 35 36 118 120 125 127
 132 181 183 201 217 322 338 437
 Bucholtz F. B. von 41 348
 Bukowski J. 43 106 239 371
 Buoncompagni H. 102
 Bzovius A. 41 407
- Ćalini M., abp 102—103
 Campeggi F. M. 161
 Campeggio L., kard. 111
 Capodiferro H. 231 234
 Cappelli A. 43 111 211
 Carafowie 11 58—59
 Carafa A., kard. 78 110—111 128 130 135
 139 152 173 193 194 195 333
 Carafa D. 136
 Carafa J., książę 128 331 333
 Carafa K., kard. 10 100 102 111 116 118
 127 128 148 149 333
 Carpensì (?) 200
 Carpi, kard. 199
 Casamassimo P., bp 146—147 154 161
 Châtillon (Coligny) Odet de 217 240
 Chelmska M. 155
 Chodkiewicz H. 236
 Chodkiewicz J. 235—236
 Choiński 254—155 263
 Chojeński J. 232 264
 Cicady J. 271 335
 Closen W. von, bp 22 32 38 293 320
 Cholinus M. 10 36 117 124—125 132—133
 135—136 142 144 159 182 184 201 244
 407
 Colonna M. A. 195
 Commendone 391
 Consighlieri 193
 Cornaro A. 247
 Corneo F. 210
 Corner A., kard. 115
 Crassinius (?) 217
 Create F. 35 199 231—232 238 266 433
 Cruciger J. 383
 Crugel H. 192
 a Curiis B. 425
 Cyprianus E. S. 20 42 90
 Cyryl Jerozolimski, św. 381—383
 Cythardus 371 390 417
 Czacki 18 22 26
 Czarnkowski A. 97
 Czema (Zehmen) A. 115—116 128 137—
 —38 212—213 251—252
 Czema M. 213
- Dandino H., kard. 210 231 234 237
 Daniel z Łęczycy 192
 Dantyszek J., bp 65 179 357
 Daubmann 172 201
 Dawid, postać biblijna 189

- Dąbrowski K. 73 310
 Dąbrowski S. 156
 Decjusz J. 230—231
 Decjusz J. L. 230
 Delfino Z., bp 12 14 19 42 117 142—146
 149 265 285 393—394 396 401—403
 410—413 416
 Delumeau J. 148 313
 Dietrich W. 367
 Dilen K. von 399 400 429
 Dionizos 262
 Dolera K., kard. 132 135 210 396
 Donnert E. 43 109 186
 Don Carlos 157
 Don Consalvo Fernando de Cordova 111
 Dorota Zuzanna, córka Fryderyka III
 409
 Drascović J., bp 128 136—138 145 254
 320 322 377 383 437
 Drzewicki J. 193 224 238 246
 Duchnicki A. 179
 Dulski 191—192 202
 Dworzaczek W. 43 48 56 71 109 113 139
 312 384 315 319 384 409 411
 Dziaduski J., bp 196 203
 Działyński E. 74
 Działyński J. 180
 Działyński M. 396
 Dzierzgowski M., abp 11 77 79 97 117 134
 138—139 156 372

 Eggerdus 431
 Eichhorn A. 43 65 107 109 134 242
 Eleonora, królowa Francji 113
 Elżbieta, córka Ferdynanda I 347 348
 Elżbieta, córka ces. Zygmunta 56
 Elżbieta, matka króla Zygmunta I 56
 Elżbieta I Tudor, królowa angielska 148
 154 157 182 185 208 224 239 290—291
 294 312 319 328 345
 Emmerich F. 269
 Erazm z Dilen 425 429
 Erazm z Rotterdamu 10 130 162 175 181
 349
 Erdmann 77
 Esche (Cytardus) M. 337
 d'Este, księżka 19
 d'Este H., kard. 19 233
 Estreicher K. 43 192 361 407
 Eubel C. 43
 Ezechiel, postać biblijna 84

 Facchinetti J. A. 260
 Faerno G. 10 22 34 272 331 341 370 376
 387 404 435
 Falcknau J. 188
 Farnese A., kard. 22 33 102 194 202 217
 234 246 248—249 256—257 386
 Farnese M. 343—344
 Farnese O. 13 344 410 413—415
 Farnese R. 34 386
 Fauser 349 354 376 397 404
 Ferber M., bp 167—168 202
 Ferdynand, arcyksiążę 182 185 239 258
 321 328
 Fernandez y Fernandez L. 126

 Fernandez de Quinones K. (Comes de
 Luna) 414—415
 Filibert E. 184 185 385
 Filip II, król hiszp. 8 12 22 43 58 59 65—
 66 80 110—111 126 130 144 157 173
 182 184—185 187 200 202 204 208—209
 343 344 360 370 396 410 413—414 433
 Fioribello A. 10 22 32 161 319 340
 Flaccus 146
 Flander A. 35 436
 Flora, św. 137
 Florebellus Lavellinus A. 434 436
 Foglioli (Figlioli) 16 36 117 124—125
 Foglioli B. 205
 Foglioli G. 205
 Forcellini 203 205
 Forgach F. 322
 Foscarari E. 13 161
 Franciszek II, król francuski 319
 Franciszek II, król hiszpański 360
 Francuzi 224
 Frankenstein R. von 34 388
 Frascati 187
 Fremy (drukarz) 338
 Fryderyk I, ces. 56
 Fryderyk III, ces. 56 409
 Fugger A. 292 294 303
 Fuker D. 360
 Funck F. 127
 Fürstenberg W. von 8 60 66—67 110 186

 Gaddi T. 247
 Gaillet W. 396—398
 Galen H. von 60
 Gall M. 333—334
 Gamrat P., abp 106
 Ganss B. 52
 Garin E. 140
 Gasmann 320 321
 Gaspar z Münster 66
 Gaudenty, św. 387—388 404
 Gąsiorowski A. 43 197
 Gebhard J. 32 118 329
 Geisler 333
 de Gerardis W. 240
 Gerck D. 188
 Geremia, teatyn 128
 Geschkau K. 73 310
 Ghisleri M., kard. 124 131 172 194—195
 Giese B. T. 17 126
 Glarus 384
 Glazik J. 43
 Gonzaga H., kar. 202 208—210 225 247
 Gotard, św. 144
 Górnicki L. 145
 Górski J. 257
 Górski S. 257 260
 Graffter H. 363
 Granvelle Perrenot A. de 12 22 32 343
 Gratiano A. M. 42
 Gravina J. A. 161
 Gravius B. 129
 Graziani A. M. 21
 Grecy 158 394
 Grodecki J. 11 132 134—135 247 253 266
 Grodzicki J. 248

- Gropper J., kard. 81 82 113 115—117 119
121 125 130 132 135 142—146 149 51
160 175
- Grzebski S. 121
- Grzegorz XIII, pp 102
- Gualterio S. 20
- Gulik G. van 43
- Habsburg Albrecht II, książę Austrii 56
- Habsburg Karol 72
- Habsburg Katarzyna 106 191
- Habsburg Maksymilian 22 31
- Hack A. 48
- Haugwitz J. von 108
- Hannow G. 179 180 417 426—427 431 432
- Hannow K. 425 429
- Hansen J. 329
- Helding M., bp 34 36 121 386
- Henryk II, książę brunświcki 139
- Henryk II, król francuski 130
- Merberstein Z. von 107 112 115
- Herburt W. 202 203 375—376 381 386 412
- Herman L. 38 39 95 102 110 164 206—207
287 316 331 342 389
- Herman, bp Dorpatu 109
- Hieronim, św. 205 350
- Hilario (Hilary) 88
- Hillinger K. 320
- Hipler F. 7 8 18 24 25 42 111 295
- Hiszpanie 228
- Hohenzollern Albrecht (Nachbar) 8 23 64
- Hohenzollern Jan I, margrabia 349
- Hohenzollern Jerzy 62 64
- Hohenzollern Joachim 39 127
- Hohenzollern Wilhelm 60 412
- Hohenzollern Zygmunt, abp 33 370 392
- Holstein E. 21
- Hoppe J. 104 105
- Hoy(a) J. von 34 388
- Hozjusz Jan 268 316 417—418 421—422
425 430 432
- Hozjusz Ulryk 316
- Hubatsch W. 43 48 64 69 159
- Hus J. 437
- Innocenty IX, pp 260
- Irena, cesarzowa 56
- Iserloch E. 43
- Izabella Jagiellonka 148 211 258
- Izabella, córka Henryka II Valois 126
157
- Iwan Groźny 183
- Jadwiga Jagiellonka 39 341 392
- Jakub ze Stribra 437
- Jakub, św. 121
- Jan Albrecht I 406 411 415
- Jan Chelmiński 396
- Jan Fryderyk, elektor saski 94 140 353
- Jan Fryderyk Brandenburski 63
- Jan, kanonik krakowski 193
- Jan, książę ziemicki 256
- Jan Wilhelm, książę 94 140 349 409
- Jan a Via 151
- Jan z Wormacji 161
- Jan XXII, pp 271
- Jan VIII, pp 361
- Jedin H. 19 42 43 188
- Jerzy, książę brunświcki 341
- Jerzy Fryderyk, margrabia 48 62 64—71
349
- Jerzy z Pappenheim 33 38 384
- Jerzy z Tyczyna 39 102 138—139 152 204
225—226 239 266 342 355 370 395 412
415
- Joachim II, elektor brandenburski 328
341 392
- Joachimowicz L. 182
- Job, postać biblijna 89 137
- Jobert A. 43 338
- Jonas J. 125
- Jonas K. 49
- Jonas V. 70
- Jordan K. 417—418
- Jowisz 105 136
- Juliusz III, pp 57 183 341 363 387
- Junge K. 417—418
- Justynian, cesarz 56
- Jülich-Cleve W., książę 22
- Kacper von Münster 8 60
- Kalwin J. 91 111 146 184—186
- Kanizjusz P., św. 35—36 111 124—125
127—128 131 140 142 144—146 157
160 163 169 317 354 368 437
- Kantecki K. 58
- Karniewski 74
- Karol V, ces. 9 53 56 64 69 71 83—84 89
94—95 110 113 146 237 249 343—344
363 379
- Karol, arcyksiążę austriacki 239 307 312
328 355
- Katarzyna, córka Ferdynanda I 347—348
- Katarzyna, królowa 53 106 322 328
- Kazimierz, brat Albrechta Pruskiego 48
71
- Kempen E. 425—427
- Kettler G., mistrz zakonu Kawalerów
Mieczowych 236
- Kijewski A. 122
- Kijewski W. 24 29 35 106 165 168
- Klaiber W. 43 151 196 317 337 364 383
386 395
- Knobelsdorf E. 8 13 18 29 35 38 44—48
73—74 109 110 123 182 186 195 227
241 266 28 295 297 357—358 391 392
398—399 417 422 425—427 431—432
- Konarski A. 11 102 170 182 191—194
199—200 202 204—212 228 231—232
236 239 245 248—249 252 433
- Konarski J. 208
- Konopczyński W. 43 79 113 119 126
- Konstantyn VII, ces. 56
- Konstantyn Wielki, ces. 56
- Kopernik M. 269
- Koprzywiński 417—418 425 429
- Korewa J. 43 237
- Koroluk W. 276
- Korytkowski J. 43 108 117 134 139 240
258—259
- Korzeniowski J. 7 42
- Kos M. 132 134 399

- Koss J. 400
 Kościelecki A. 24 33 355
 Kościeleski J. 355—356
 Kowalska H. 192—264
 Krasicki L. 18 58
 Krasiński F. 206 208
 Krügel H. 36 124 126 225—226
 Kromer Mikołaj 37 74—75 120 149 151
 199 201 252 255—256 258
 Krzykowski S. 147
 Krzysztof, koadiutor ryski 109
 Krzysztof meklemburski 412
 Krzysztof (Megapolitanus) 109
 Krzysztof, książę wirtemberski 94 140
 408
 Krzyżacy 8
 Krzyżanowski H. 237
 Krzyżanowski J. 36 131 242—243
 Kryski W. 124—125 142 157 160 185
 Kuenburg M. von, bp 13 22 31—32 34
 38—39 118 133 291 300 334 358 378
 391
 Labé D. 271
 Lagomarsini H. 21 42
 Lainez J. 125 128
 Lambert, opat oliwski 73
 Lanckorońska C. 42
 Lang J. 256
 Langannius J. 417—418
 Langerbein J. 188
 Langerbein K. 188
 Lapeyre H. 43 106 185 224
 Lasciis (?) 223
 Lasocki M. 386
 Layner J. 23 33 38 145 354
 Leander z Sewilli, św. 196
 Leisentinus (?) J. 242
 Leon Wielki, pp 56
 Leon I, ces. 56
 Leon III, pp 84
 Lesieński (?) 254—255
 Leżeński (Marian lub Jan) 246
 Linden T. 425 429
 Lismanin F. 239
 Lock M. 142 295—296 417
 Lock F. 418
 Lopez P. 122
 Lortz J. 43 89 384
 Loyola I., św. 147
 Lubschild J. 298
 Lubodzieski J. 180 259 296
 Lusiano (osoba bliżej nie znana) 205
 Luter M. 84 89 91 93—94 140 163 194 333
 349 383 395
 Łaski J., Kanclerz 10 149 151 192 209
 210—211 239 263 264—265
 Łaski J., prymas 151
 Łętowski L. 43 106 224 246
 Łukasz z Orłowa (Aquilinus) 185—187
 Maciej, kanonik krakowski 193
 Maciejowski S. 80
 Maes A. 435
 Magro D. 21 42
 Maier J. 409
 Maksym z Tyru 85
 Maksymilian, król Czech 293—194 342
 343 347 355 375—376 380 383 391 393
 402 412—413
 Malachiasz, postać biblijna 245
 Mamerynus (?) 330
 Mansfeld J. G. von 127
 Maria, córka ces. Karola V 319
 Maria, królowa angielska 110—112 126
 142 144 186
 Maria, królowa Czech i Węgier 113
 Maria, żona Wilhelma, księcia Kliwit 322
 Marsi A. 387
 Massarelli A. 161
 Martianus 56
 Martinengo G. 116 118
 Maves A. 35
 Mauch D. 29 35 111
 Mayer S. 112 122 143 194 201 338
 Maksym (Maximus) 85
 Medici J. A. de, kard. 111 139 208—210
 233—245 250 257
 Medici J. J. de 398
 Medici K. de 19 126
 Medici de K. 367
 Medinaceli 332
 Melchizedek, postać biblijna 135 258
 Melancton F. 91 93 206 208 371 409
 Menender Pidal Ramon 43
 Merklischenrade 213
 Metzler K., bp 367
 Migne J. P. 43—44 90 119 120.
 Mileński 162
 Mitzing H. 50
 Modliszewski W. 11 247—248 253 266—
 267 271
 Modrzewski-Frycz A. 232 236—238 244
 245
 Montesarchio, markiz 145
 Monti L. 11 81 100 102 199 202—203 205—
 206 212 217 226 228 231—232 234 236
 238 246 248—249 263 266 414 433
 Marcjan, ces. 56
 Moroni G. 43 119
 Musso K. 12 324 360 365 367 369 373 380
 383 393 403 410 416
 Myszkowski P. 24 33 367—368
 Nachbar 23
 Nadal H. 42 147 342 354 375—376
 Naruszewi A. 26 67 272 276 289
 Nogueras J. 10 146 169 239—240 332 342
 376 391
 Noskowski A., bp 207 236 256—259 268
 Nowacki J. 43 108 256
 Oblak J., bp 43 180
 Occhino B. 186
 Oktawiusz O. 391 435
 Okuń 73—74
 Oláh M., bp 341 392 412
 Oleśnicki Z. 236 239
 Olgiati (bankierzy z Como) 38 313 352
 386—387
 Oparinus 208

- Oporino J. 232
 Orsini K. 131 161
 Orsini L. 136
 Orszacki 239
 Orzechowski S. 154—155
 Osiander A. 91
 Ossiander F. 94
 Ossoliński H. 191
 Ozeasz (Oseas), postać biblijna 87
 Ozjasz 86
 Orthel W. 188
- Pacheco F. 344
 Pacheco P., kard. 237 243
 Pacini S. 157
 Pajewski J. 43 101 148 211
 Pantagato O., zob. Bagato O.
 Papacoda J. W. 58—59 101 229 232
 Parpaglio W. 319 354
 Paschini P. 272 388
 Patruus J. 162 164
 Paweł III, pp 57 137 328 410
 Paweł V, pp 16
 Paweł, postać biblijna 120 258 350—351
 372
 Pecchiai P. 43 260
 Pelopidas 105
 Peregrinus Comensis A. 424 426
 Perez W. 10 34 38 210 252 310 363—364
 388—389
 Pesserio P. 271
 Petit 338
 Petri J. 375—376 393—394 421
 Petroni A. 127 207 233 236
 Pfauser (Pfauffer) J. S. 13 205 236 238
 290 303 317 323 334 336 342 345 373
 Pflug J., bp 22 32—33 317 381
 Piali, basza turecki 332 414
 Pidal 157 332 343—344 414
 Piekarski H. 324
 Pio R, z Carpi, kard. 22 34 157 198 209—
 210 386 404
 Pioppi D. 303 322 410
 Pistoriusz 324—325
 Pitti J. 279
 Pius V, pp 124 397
 Płotowski M. 398 417—418 425 429—430
 Pociecha W. 43
 Podoski Ł. 35 81—82
 Poggiani J. (Poggiano) 10 21 26 42 331—
 332 390 405 416
 Polacy 21 25 137 138 154 156 182
 Polanco J. 145 169 171 354
 Pole R., kard. 110—111 113
 Pollak K. 208
 Pontano J. 132 135
 Preuck J. 429
 Preuck M. 266 400 425
 Provana P. 157 159 166 169 177 185
 Provana T. 159 170 185
 Prosper z Akwitanii 172
 Profaszewicz W., bp 24 32 315—316
 Prutenis (?) 252
 Pryska, św. 245
 Psaphon (?) 85
 Przecławski A. 193
- Przerembski M. 78
 Przerembski P. 108 147
 Ptaśnik J. 232
- Quirini-Popławska D. 58 170
- Radicke M. 417—418
 Radziwiłł Mikołaj Rudy 315—316
 Radziwiłłówna Barbara 316
 Rambaldi G. 161
 Rebiba S., kard. 82 102 149—150 152—
 155
 Reuman J. 239
 Rekaed 196
 Reiski F. 179
 Reoman(o), kard. 236 251
 Reszka S. 15 16 22—23 26 42 274 276 286
 290 398 307 343—344 348 354 370 381
 384 406
 Ribera P. de 211 228
 Ricci J., kard. 182 184
 Ripeta 10 140—141 148 155 158 164 178
 Rosario V., kard. 125 128 131
 Rospond S. 43
 Rouillie W. 338
 Rovere O., bp 78 116 149
 Rozrażewski (osoba bliżej nie znana)
 410
 Rusecki 273 276 292
 Rzymianie 14, 21 243
- Sadolet (?), kard. 161
 Santa Croce Prosper 279
 Sarcetor S. 432
 Saturn 112
 Saraceni J. M. 82 271
 Savelli J. 217
 Schauenburg A. von, abp 118
 Scharffenberg M. 338
 Schirmer J. 110 425 429
 Schissenteuber P. 425 429
 Schlieff M. 338
 Schnepf E. 91 140
 Scholtz M. 65
 Schottenloher K. 44 333
 Schönwiese W. 12 166—169 171 182 186—
 188
 Schradin L. 345
 Schwenkfeld K. von 91
 Scotti B., kard. 82 107—108 118 121—122
 131—132 133 137 158 163 176 181
 Scribonius H. 22 32 307 362 377
 Scrinio M. 425 429
 Sculteti A. 10 136 138 141—142 157 162
 165 179—180 286—287 295—296
 Sebaldo M. 129
 Sebastian, król portugalski 396
 Seidler J. 349
 Seld Z. 35—36 124—125 142 144 157 160
 Seneca Iunior (Lucius Annaeus) 182
 Sepacher P. 138—139 144
 Serbelloni J. A., kard. 22 34 39 257 396
 Seripando H. 21 29 42 188
 Sforza-Pallavicino P., kard. 19
 Sforza Guido Ascanio, kard. 110—111
 137 193—194 216—217

- Sickel T. 12 42 345 348
 Sichhorn 317
 Simancas de Berzose Libras 8
 Simpayllo M. 42
 Singhmoser M. 70 285
 Sirleto W., kard. 10 18 121—122 149
 157—158 160 164 272 331 341 370 376
 391
 Sittard M. 328 336 346 368 370 376 388
 397 405—406 416
 Sittich von Hohenems M. 354 365—366
 369 383 391 403 417
 Słonczewski L. 96
 Smidelinus (?) 408
 Solfa J. B. 36 134 151 251—252
 Soranzo J. 237 291
 Soto P. 172 363—364 388 389
 Stanisław ze Szczepanowa, św. 82
 Stanisław, siostrzeniec J. Łaskiego 211
 Stancaro F. 209 210 238
 Staphylus F. 64—65 118 133 142 146 149
 162—163 193—194 203 226 336—337
 346 354 368 381 383 395
 Starożrebski (Sobiejowski) W. 142 157 160
 Status A. 396—397
 Steels J. 10 122 129 244 338
 Steinherz S. 15 19 25 42 271 402 407
 Stendrich H. 188
 Strieder J. 292
 Stuart Maria 224
 Sturm J. 140
 Sukari A. 306
 Sulejman Wspaniały, sultan 148
 Sykstus IV, pp 271
 Szedziński S. 21 30 37 107—108 110 171
 203 214 238 262—263 278
 Szorc A. 7 24 42 44 99
 Szpot A. 232 254
 Szymon (Zacjusz?) 185
 Szwedzi 20

 Tapper R. 29 35 109 117 129 130 163
 Tarnowski J. 36 194 212
 Teodozjusz I, ces. 56 350
 Terencjusz 163
 Textor U., bp 139
 Tęczyński S. 128 131 137 138
 Theiner A. 42
 Thuel B. 232
 Thum A. 127
 Thurm F. von 217 238 246 319
 Tobiasz, postać biblijna 137
 Tomicki 142
 Torrentius L. 22 33 38 370
 Torres F. 10 188 206 212 232 239 240 272
 402
 Torriani T. 128
 Tournon F. de 22 32 210 237 262 271 337
 338
 Trajan 327
 Trazon 163
 Trivulzio A., kard. 115
 Troske K. 398 400
 Troske L. 400
 Trzebuchowski M. 37—38 141 160 212 215
 242 253—256 262 263 264

 Trzecieski A. 324—325
 Turcy 90—91 380

 Ulanowski B. 8
 Uljáky F., bp 341
 Urban, bp 240 303
 Urszula, siostra Pawła Watta 143

 Valois Henryk II 157
 Vargas F. 202 204 228—229
 Vargas L. 237—238
 Velde van der (Sonnus) F. 148
 Verancsics A., bp 341
 Vergerio P. P. 12 94 172 199 201 223 291
 328—331 342 354 361 368 276 388 402
 404
 Virszbae (Wierzba?) 95 110 117 121
 Vitelli Vitellozzo, kard. 116 121 210 217
 Vlacić M. (Illiricus) 91 146 409

 Walewski C. 42 256
 Wargawski R. 146—147
 Wargese (?) 228
 Watt H. von 168 218
 Watt J. von 168 218 242 251 268 417
 Watt P. von 36 76 142—143 218 290
 Weber A. 21 42 281 286 301 323—324
 330 331 374 390 395 405
 Wege J. zu 36 149 151 157 162 164 171—
 172 202—203 236—237
 Weigel M. 218 251 417
 Weisel 425 429
 Weizer F. 239
 Wermter E. 8 42 44 227 398
 Weyssenhorn A. 151
 Weyssenhorn S. 151
 Wedrowski M. 324
 Wiedemann T. 42 391
 Wierzba (Vierszbae?) 11 95 110 116
 Wierzbicka, drukarz 361
 Wierzbowski T. 44 203
 Wilhelm, abp ryski 109
 Wilhelm, książę Jülich-Cleve-Berg 32
 322—333
 Willemsdorf A. 50—51
 Wisłocki W. 44
 Witalis, św. 184
 Wittelsbar Albrecht V, książę 22 149
 Wittelsbach E. 33 38 384
 Wittelsbach O. H. 131 139
 Wojtyńska H. D. 42 44 74 79 81 96—97
 101—102 106 118 123 126 139 143 147—
 148 156 170 172 182—183 199 205 232
 260 379 386 416
 Wolski M. 146—147 154 156—157 160 182
 184 187
 Włodarski B. 43
 Włosi 159

 Zawadzki P. 73—74
 Zacjusz Szymon 187 324—325
 Zakrzewski W. 7 8 18 24—25 42
 Zapolya I. 101
 Zasius J. U. 415
 Zborowski M. 33 371
 Zborowski P. 14 24

- Zebrzydowski A., bp 44 97 152 199—200
207 224 273 342 362 368
Ziegler S. 142—143
Zimmermann (Timmermann) J. 119 206
237 287—288 308 312 329 339 342 364
389 424
Zimmermann J. 202
Zimmermann M. 101 117 201 338 351
Zofia, siostra Zygmunta Augusta 139
Zygmunt Magdeburski, bp 341
Zygmunt, ces. 53 56
Zygmunt z Erberstein 116
Zygmunt I Stary, król 56 134 137
Zygmunt, kuchmistrz królewski 74
Żelewski R. 324
Żeliszław S. 429
Żydzi 132 135

INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH

Wiele nazw geograficznych nie uwzględniono w skorowidzu, ponieważ bardzo często występują w tekście. Są to następujące nazwy: Augsburg, Austria, Bari, Dylunga, Germania (Niemcy), Getynga, Italia (Włochy), Kolonia, Kraków, Łódzbank Warmiński, Neapol, Olsztyn, Polska, Prusy, Rzym, Trydent, Warmia, Watykan, Wiedeń, Wrocław.

- Akwitania 172
Akwizgran 337
Alba 59
Alcala 211
Aleksandria 124
Alife 146
Anglia 58—59 66 111—113 144 154 224
239 319 361
Ansbach 62 69
Antwerpia 10 122 129 148 243—244 338
370
Apulia 147 233 365
Armadium 318
Arras 343
Azja Mniejsza 394
Babilon 84
Bałga 48—49
Bałtyk, morze 8
Barczewo (Wartenberg) 12 179—180 400
418 428
Barengus (?) 271
Barnesi (?) 117
Basilea 232
Bawaria 12 122 149 160 301 337 339 346
384
Bazylea 56 208
Belgia 179
Bellal 89
Bergamo 79
Berlin 43
Bern(o) 184 186 384
Biskupiec (Warm.) 425 429
Bitonto 324 365
Bohemia (Czechy) 56 345 362
Bolia 9 12 43 75 206 279 281—282 307
414
Boisena 272
Bonn 329
Bononia 162
Brabancja 71
Braniewo (Bransberg) 12 48—49 52 65 74
168 179—180 227 398—399 418 428
Brandenburg 48 69
Breisgau 43
Brema 340
Brescia 388
Bressanone 285
Bruksela (Bruxella) 71 319 343 370
Brunświk 341
Caloczy 128
Camerina 260
Cantebury 111
Capodistria 94
Carinthia 74
Cassano 366
Cateau Cambresis 106 127 130 157 161—
162 173 184 186 421
Cauco 130
Chalcedon 56
Chełm 182 197 211
Chełmno 105 179 180 327
Chiusi 157 184
Chorwacja 240 322 392
Città 161
Corf (?) 132
Cosenza 247
Crema 119
Czechosłowacja 40
Czechy 12 113 144 204 377 380 392
Dalmacja 385
Dilen 425 429
Dobre Miasto (Gutstadt) 28 50—51 425
429 430
Dorpat 109—110
Dybbów 207
Eger 340—341
Elbląg 8 44 64—65 74 77 99 105 327 349
Erdely (Alba Julia) 289 322
Estonia 100
Europa 9 140 185 435
Fano 375
Fellin 60—61
Feltre 161
Ferrara 233 380
Florencja 12 31 257 272 274—275 279 280
Foligno 396
Francja (Galia) 19—20 22 43 106 126 129
186 198 237 250 319 338 343 358—359
393
Frankfurt n. Menem 42 99
Frankfurt n. Odrą 349
Freiburg 43
Frombork (Frauenburg) 17 29 34 35 65
179 269 417 419 429

- Fryburg 128
 Fulda 130—131

 Gajlity 219
 Gandawa 370
 Gdańsk 65 73—74 77 104—105 218 251 310
 327 417 419 425 427
 Genewa 161 184—185 384—385
 Germania Superior (Górne Niemcy) 349
 Germania Inferior (Dolne Niemcy) 349
 Glarus 22 384
 Gniezno 43 211 264 326
 Gota (Gotha) 20—21 39 42 94 140 302 308
 313 319 323 331 345 349 355 363 374
 395 405
 Grecja 262
 Grudziądz 76 227 259
 Grzebsk 121
 Gurk 239—240 259
 Güstrow(o)? 411
 Győr 128

 Halberstadt 95
 Heidelberg 353 386
 Hertogenbusch 148
 Hierosalem, zob. Jerozolima
 Hiszpania 43 58—59 66 125—126 131 144
 157 202 319 343 358 396 397
 Havr 385
 Hungaria, zob. Węgry

 Inflanty 8 60 99 185 234 236 276
 Ingolstadt 151
 Innsbruck 12 31 267 279 281 284 286 293
 322
 Izrael 91

 Jerozolima (Jeruzalem) 363 372
 Jeziorany 398 418 430

 Karia 394
 Karyncja 139 240
 Kiwity 242 400
 Królewiec (Königsberg) 28—29 39 47—48
 51—52 105 172 187 188 201 398
 Konstancja 56 345 354 358—359 367 393
 Konstantynopol 56
 Kostrzyń 349
 Kowno 316
 Kórnik 19 40 74 289
 Kulmbach 48
 Kwidzyn 50

 Lavello 161
 Łańcuch 362
 Łądz 110
 Leibach 138—139
 Libia 85
 Liebstandt, zob. Miłakowo
 Liège 370—371
 Lilienfeld 345
 Linköping 20 40 44 273
 Linz 12 293
 Lipsk 42 44
 Litwa 42 78 100 183 186 191 211 235 240
 315—316 324

 Lizbona 396
 Londyn 140
 Lovanium 29 109 117 129—130 148 296
 Lubawa 180
 Lublin 44
 Lyon 337

 Łęczycza 192
 Letkowiec 170
 Łotwa (Livonia) 60—61 159 235
 Łowicz 216 269
 Łużyce 392
 Lyna 200

 Madryt 42—43 126 354 436
 Magdeburg 340
 Mainz, zob. Moguncja
 Malines (Mechelen) 343
 Malta 414
 Mantua 12 282
 Marburg 42 91
 Marienburg 276
 Marignano 398
 Maruny 398 400
 Mathausen 285 293
 Mazowsze 78
 Mediolan 43 111
 Merseburg 121 124 386
 Miłakowo 50—51 73
 Milomłyn 51
 Miśnia 107—108
 Modena 40 133
 Moderna 19
 Modrus 239—240 322
 Moguncja 43 100 164 244 318 338 386
 Mohelnica 22 101
 Monachium 12 22 31 40 44 285—286 293
 295 312 333 351
 Monte Cassino 182 184
 Montefiascone 12 31 272—273 282
 Morag 50
 Moskwa 109—110
 Mühlberg 94
 Münster 42—43 61 66

 Naumburg 22 317
 Nerwik (?) 167
 Neumarkt 284
 Nicasto 260
 Nicea 56 158
 Niderlandy 130 343
 Niemiecka Republika Demokratyczna 39
 Niemiecka Republika Federalna 39—40
 Nijmegen 429
 Nitra 322
 Nysa 383

 Odra 349
 Oenoponti 282 284
 Oliwa 73 310
 Orneta 50—51 417—418 428
 Orvieto 272
 Osnabrück 388
 Ostrzyhom 340—341 392
 Ostia 216
 Oświęcim 30 234 236

- Oxford 364
- Padwa 9
- Paliano 128
- Pallatium 284
- Pappenheim 384
- Paradyż 299
- Parma 344 410 414
- Paryż 43 187 337—338
- Passau 12 31—32 282 284 286 290 293 320 384
- Patavia (?) 75 162
- Pécs 127—128 136 138 341 437
- Perugia 210
- Petersburg 96
- Piacenza 410
- Pińczów 10 191—192 209—210 224 264 324 362
- Piotrków 29 109 113 117 119 124—125 127—128 131 269 327
- Polignano 147 161
- Portugalia 198 252 363 396—397
- Powerstein 213
- Poznań 8 43 316
- Praga 8 22 40 42 44 76 100 104 107 110 127 181 307 362 437
- Promnica 24 31 38 392 412
- Proszowice 108
- Psków 276
- Pszczyna 392
- Pułtusk 256 258
- Rama 122
- Ratyżbona 42 333 345 358 384
- Remisi(?) 75
- Ren 131
- Rennes 360
- Reszel 418 428 430
- Rosenfeld 9 28 74 75
- Rosja 43 78 107
- Rossano 11 13 58 190 192 220 222
- Rottenburg 286
- Rotterdam 130—131 162 175 181 349
- Ryga 109 159
- Sabaudia 184 186 384—385
- Saksonia 94 317 402
- Salerno 21 29 188
- Salzburg 13 31 34 118 293 300 303 378 391 396 401
- Sanok 208
- Schwarz 286
- Sevilla 196
- Siedmiogród 322
- Siena 184
- Sittard 337
- Słomniki 170
- Smolajny 430
- Sparta 105
- Spirz(?) 64
- Spoletto 125
- Strassburg 138 140 224
- Striber 437
- Sucillo 9 28 75
- Sycylia 332
- Szczytno 48—49
- Szkocja 224
- Szwajcaria 22 182 384
- Szwecja 20 40 109
- Szweryn 411
- Śląsk 134 392
- Teby 105
- Telese 161
- Terni 149
- Terracina 78 81 116 149
- Tivoli 170
- Toledo 59
- Tolkmicko 168
- Toruń 207 327
- Transylwania 289 322 437
- Trapezunt(?) 147
- Tribel 392
- Triest 144
- Tripolis 332
- Tristim 398—399
- Troki 316
- Turcja 186 377
- Turyń 319
- Tyber 195
- Tybinga (Tübingen) 91 407
- Tyczyn 39 102 138 152
- Tyr 85
- Tyrol 12 239 282 285
- Veimar, zob. Weimar
- Velabro 231
- Vesprem 283
- Vieste 102
- Villach 9 75
- Viterbo 21 41 206 272 278 288 331 420 435
- Voralberg 367
- Waibórz (?) 139.
- Waldburg 100
- Waradyn 322
- Warszawa 8 18 41—44 58 126 182 192 208 289 330
- Wasserburg 12 291 293
- Weimar 94 140 349 409
- Wenecja 16 43 103 112 125 144 205 209 226 230 232 237 358
- Weronia 79
- Węgry 56 113 144 205 209 211 258 289 294 321 334 341
- Więcbork 44
- Wilno 30—32 79 134 197 208 211 289—291 325—326 330
- Wirtembergia 402 408
- Wisła 207
- Wittenberga 91 164 333 357 409
- Włocławek 9 81 141 147 165 177 211 256
- Wormacja 65 84 87 89 111 151 157 162 164 171
- Würzburg 42
- Zadar 103—104
- Zagrzeb 128
- Zalew Wiślany 49
- Żmudź 183
- Zory 392

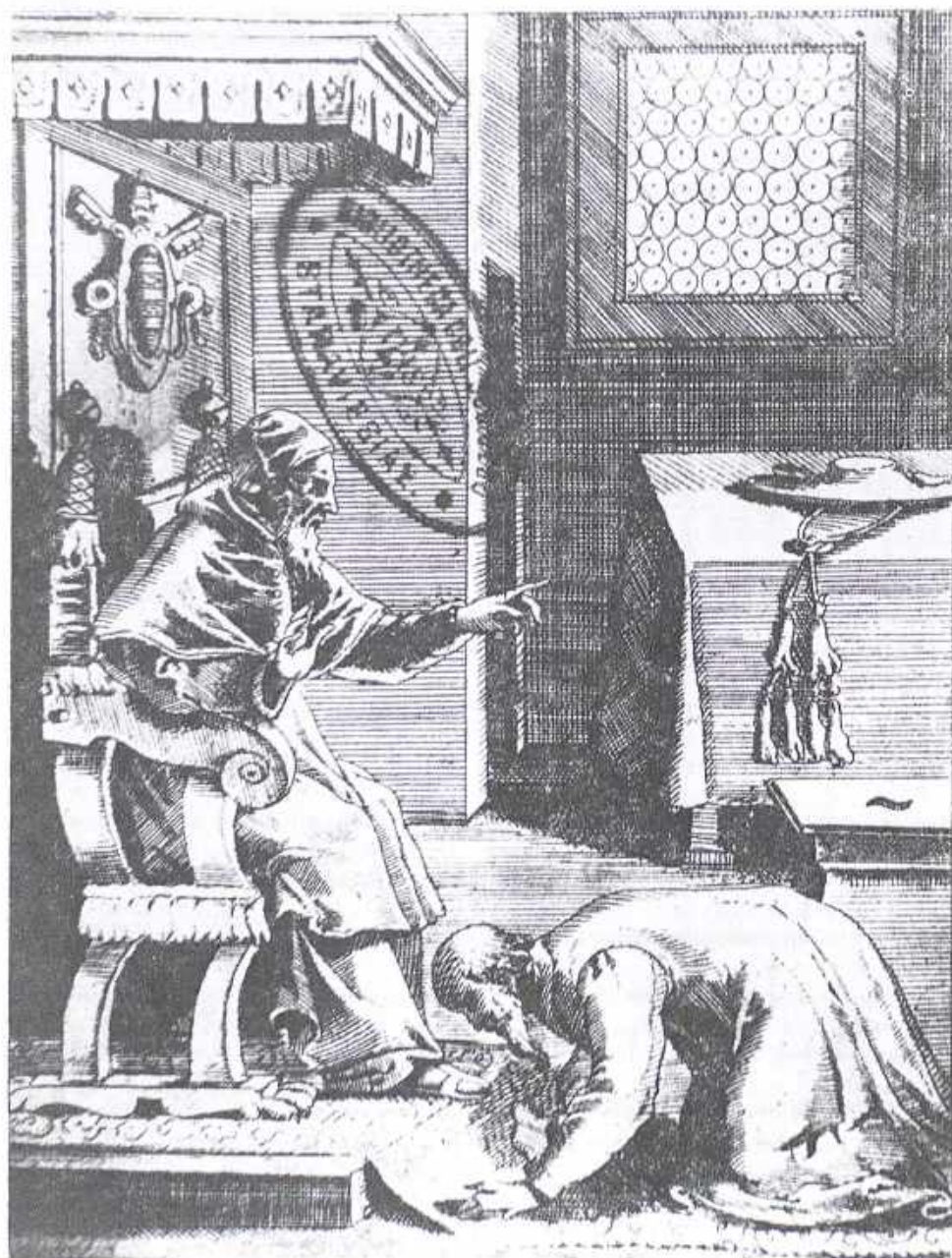
URBIS PAZI IIII TLRS ROMAM VOCAT VR FF

Treter, ryc. 44. Hozjusz otrzymuje list od papieża Pawła IV, wzywający go do Rzymu

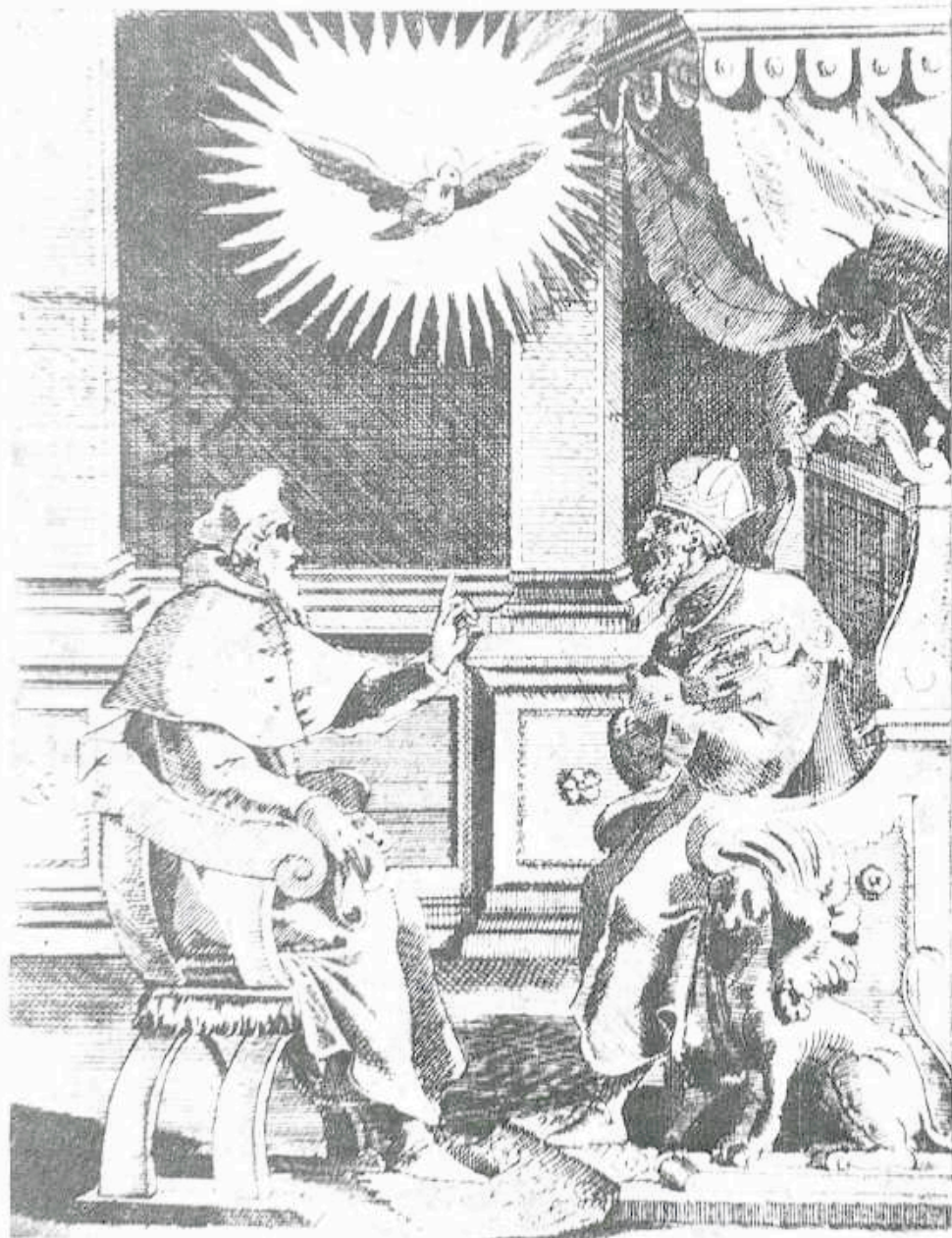
Treter, ryc. 45. Hozjusz na życzenie papieża Pawła IV przybywa do Rzymu

Treter, ryc. 46. Hozjusz wzbrania się przed przyjęciem godności kardynalskiej

Treter, ryc. 47. Hozjusz specjalnym wyslannikiem papieza Piusa IV do cesarza Ferdynanda

Treter, ryc. 48. Hozjusz jako wysłannik papieża Piusa IV przeprowadza rozmowę z cesarzem Ferdynandem

Treter, ryc. 49. Rozmowa Hozjusza z Maksymilianem, królem Czech

ABSENS A PIO IIII CARDINALIS CREATUR 52

Treter, ryc. 52. Papież Pius IV kreuje Hozjusza kardynałem pod jego nieobecność